Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GEORG BRANDES

En Bog om Ret og Uret.

Bidrag til dansk Aandslivs Historie i de sidste Decennier af det 19de Aarhundrede.

AF

Alfr. Ipsen.

KØBENHAVN
OLAF O. BARFOD & CO.S FORLAG
P. M. Kellers Bogtrykkeri.
1902.

For al Uret er Tiden den store Hævner.

Friheden er ikke en Skat, men et Sværd, hvormed man værger sit Eje; dog bør det Sværd ligesom Theseus' ligge gemt under en Sten, som kun mandvoksen Villie kan løfte, men ikke den første den bedste Grønskolling rokke ved.

FORORD.

Georg Brandes har oftere talt om sin sælsomme Undtagelsesstilling herhjemme, hvorledes der er „frit Slag" paa ham, og han har til andre Tider dvælet ved, hvorledes denne hans Stilling virkede tilbage paa hans Stilling i Udlandet. Lejlighedsvis har han i en saadan Sammenhæng ogsaa beklaget sig over, at der ikke paa Dansk forelaa noget Skrift om ham, hvortil man kunde henvise den Udlænding, der ønskede Oplysning om hans Betydning for og Indflydelse paa samtidig dansk Litteratur.[1])

Heri har Dr. Brandes i Virkeligheden Ret. Hans Indflydelse paa samtidig dansk Litteratur og Aandsliv har været saa fremragende, at det vel kan undre, at ingen har forsøgt en samlet Redegørelse for hans Værk. Ikke saa meget for Udlandets Skyld endda — de hjælper sig foruden —, som for vor egen; ti, naar Brandes for Udlandet var et af de mange glimrende Navne, der kom og drog forbi, saa har han

[1]) „Et dansk Forfatterskabs Vilkaar", „Politiken" for 2. Marts 1892.

nu her hos os i en Menneskealder været et af de faa Navne, hvorom Udviklingen har drejet sig og Kampen har staaet.

Tidligere vær det maaske en Regel, at man lod en Mand dø og blive begravet, før man begyndte historisk at sysselsætte sig med ham og hans Værk; men med den fremskyndede Rytme, der er Nutidens, og som ogsaa hersker i dens aandelige Liv, er det et Spørgsmaal, om denne Praksis længere er praktisk og forsvarlig, og den er da i Virkeligheden ogsaa opgivet. Man erindre blot, hvor meget der allerede er skrevet om Henrik Ibsen baade herhjemme og derude. Det kan jo fylde Bogreoler.

Dobbelt mærkeligt er da denne Tavshed om Georg Brandes, naar man tager i Betragtning, at han ingenlunde har staaet alene, men at han tværtimod altid, og mens Aarene gik i stigende Grad har været omgivet af et voksende Følge af Tilhængere og Meningsfæller, ja vel endog af Ildtilbedere. Hvorfor har da ingen af dem søgt at give en samlende Redegørelse for hans Betydning, men indskrænket sig til i Hymner og Canzoner at lovsynge ham som Befrieren? Er hans Væsen og Virksomhed maaske for lyrisk, til at der kan skrives i Prosa derom.

Men, maaske skulde det høre med til denne Mands særegne Skæbne, at han, der har beskrevet og skildret saa mange af sin Samtids ledende Mænd og aandelige Førere, selv ikke skulde finde nogen Skildrer, ihvor mange Beundrere han end fandt, ogsaa blandt de penneførende, at han, der ligesom Lassalle som Agitator traadte ud af sit Telt, attraaende en Førers Stilling, efterhaanden som Tiden gik, selv skulde blive trængt noget til Side af den Bevægelse, han selv havde skabt og en smuk Dag

finde sig selv omgivet af det tomme Rum, som det efter hans egne Ord er de store Mænds Lod at omgives af . . . Ikke længere radikal nok for de unge Himmelstormere — disse Pygmæer, som ikke vide anden Vej til Storhed end at kaste med Snavs efter Oldtidens Gudebilleder — og dog endnu bestandig en Trusel for de Konservative, dem, for hvem hans Navn en Gang er blevet ensbetydende med en Brandfakkel.

Og dog er der intet fornuftigt Menneske — han dømme for Resten, hvordan han vil — der vil bestride, at hans Indflydelse paa samtidigt dansk Aandsliv og dansk Litteratur har været ualmindelig. Den er for længst fastslaaet og lader sig slet ikke længere omtviste.

Men, medens alle i Virkeligheden for længst have akcepteret den nye psykologiske Form for Litteraturforskning, som han efter franske Forbilleder har indført her i Landet og selv dyrket med saa stort Talent, stiller Forholdet sig ganske anderledes, naar Spørgsmaalet udvides til at omfatte Georg Brandes' hele Optræden som Agitator og Polemiker. Som bekendt har Brandes en meget stor Del af sit Liv indtaget en fremskudt Stilling som saadan, saa vel paa det litterære som paa det politiske, sociale og religiøse Omraade. Han er her ofte traadt i et Modsætningsforhold ikke blot til vore Traditioner, men ogsaa til visse dybtliggende Instinkter i vor nordiske Natur og vort Folkeliv. Og, selv om han langt fra altid har haft Uret, saa har han dog tidt ved den udæskende Tone og den Mangel paa Forstaaelse af eller Respekt for andres Følelser, som deri har ytret sig, nedkaldt en Regn af Hadets Ildgnister over sit Hoved.

Georg Brandes, som utvivlsomt er en af de aandfuldeste af Nutidens Skribenter, har undertiden kunnet vise en forunderlig Snæverhed og Mangel paa Forstaaelse ved Bedømmelsen af visse Fænomener. Det er ham næsten ikke muligt at betragte religiøse Følelser uden under Synspunktet Fordomme, og han, som ellers lovpriser Frihed over alt, og som har vist en overordentlig Smidighed i Forstaaelsen af de forskelligste Naturer og Standpunkter, kan, hvor der bliver Tale om religiøse og etiske Modsætninger i Nutiden, undertiden vise en højst fanatisk Ensidighed, en politisk Bornerthed i Bedømmelsen af Modstandere, der kan tilsløre hans ellers af Naturen klare Blik og til Tider gøre ham ganske blind.

Det er sagtens dette Forhold, der har afholdt vindskibelige Nutidsskribenter, der ellers ikke lader nogen Sten uvendt, fra endnu at tage Georg Brandes' Virksomhed op til samlet Behandling, fordi de Bevægelser, han har fremkaldt, endnu ikke ere historisk aflejrede og en Fremdragen af dem endnu let vilde kalde Lidenskaberne under Vaaben.

Men dertil kommer, at Georg Brandes jo i al Fald ved højtidelige Lejligheder hyppigt er bleven hyldet som Partifører, som General. Hr. Erik Skram gjorde sig ved Brandes' Forfatterjubilæum — hin famøse Sammenkomst i Koncertpalæet — i en Tale, som han der holdt, til Talsmand for denne Opfattelse, naar han udtalte, at han kom i Spidsen for „en slagen Hær" med Bøn til Georg Brandes om nu som før at være „vor" Fører.

Maaske forbyder da Partidisciplinen den underordnede Officer offentligt at fremsætte noget, der kunde opfattes som en Kritik af hans General.

Det er for en stor Del denne Førerstilling, man har tillagt Georg Brandes, uden at han dog nogensinde havde den faktiske Ledelse af et Parti, der har fjærnet mange fra ham, som maaske ellers vilde være traadt ham nærmere, og som har bebyrdet ham med Ansvaret for meget, som han dog vistnok kun i ringe Grad var ansvarlig for, bl. a. med Ansvaret for en Journalistik, der ikke blot til Tider skyllede over alle Velanstændighedens og Sømmeligheden Grænser, men som tillige for at bruge et Udtryk af ham selv „bar Tyranniets Træk under Frihedens Maske", ligesom man ogsaa paa hans Konto opførte Ansvaret for den Selvovervurderingens forrykte St. Veitsdans, som til Tider opførtes af unge og uansvarlige Litterater, som haabede ad denne Vej, om ikke ad anden, at opnaa herostratisk Berømmelse.

Men, selv om Georg Brandes ikke ganske kan unddrage sig Meddelagtigheden i dette Ansvar, bl. a. fordi han ikke tilstrækkeligt har taget Afstand derfra, saa bør man dog erindre, hvor vanskeligt det var for ham under stærkt spændte Forhold og som fanatisk Partimand med Kraft at iværksætte en saadan Afstandtagen.

Begivenhedernes Udvikling har dog efterhaanden gjort det klart, at man ingenlunde med Rette tør betragte ham som det radikale Partis Fører i det Omfang, hvori man ofte har gjort det, og den Tid turde nu være kommet, da man atter maa kunne se Georg Brandes som noget for sig, omgivet af det tomme Rum, der er de betydelige Mænds Glorie, og da man maa kunne begynde paa at forsøge en Værdsættelse af ham baade som Litterærhistoriker og som Gennembrudsmand.

Maaske er det naturligt at et saadant Førsteforsøg gøres af en, der — trods Samstemning paa mange Punkter — aldrig har været indrulleret under Radikalismens Partifaner, der aldrig af Georg Brandes selv er bleven opfattet som en Discipel, der uden at dele hans Livsanskuelser — jeg er Mystiker i sidste Instans, men ogsaa først da — paa det rent kunstneriske Omraade er hans Beundrer næsten uden Forbehold, og, som uden at skylde ham sin litterære Stilling dog paa mange Punkter føler sig staaende i Gæld til ham for frugtbare Paavirkninger, og som lige fra Georg Brandes' Optræden omkring Halvfjersernes Begyndelse har fulgt hans Virksomhed med aarvaagen Interesse og ikke ladet noget ulæst af, hvad han skrev. En saaden Karakteristik maa — naar den skal betyde noget — beskæftige sig med Brandes ikke blot som Kunstner, som Talent, men ogsaa som Personlighed, som offentlig Karakter. Naar Kritiken under Brandes' første Optræden altfor ensidigt beskæftigede sig med hans Principer og Aandsretning, saa har den paa det sidste slaaet om i den modsatte Yderlighed: Den beskæftiger sig ofte for ensidigt med Brandes' Talent og lader hans Aandsindhold ude af Betragtning. Men begge disse Synsmaader maa forenes.

Maaske vil Fremtiden trække Linierne anderledes op i Billedet, maaske vil den dømme anderledes hist og her; den vil i hvert Fald aldrig kunne beklage sig over, at den har en samtidig Skildring at holde sig til.

Og maaske er Forholdet i Virkeligheden det, at Samtiden langt mere har Brug for en saadan Fremstilling og Vurdering af en Personlighed, der i højeste Grad hører Samtiden til, og trods alle Fejl

og Mangler, som Skildringen maatte have og nødvendigvis har, vil man i al Fald ikke kunne frakende den det uomtvistelige Fortrin, at den arbejder i Stof, som endnu har Livets og Aktualitetens Interesse, som endnu bevæger de tænkende tusinder og ikke blot de granskende Tiere.

Lad da kun Fanatikerne fra begge Sider kaste sig over mig og mit Skrift eller, om det lyster dem, accentuere deres Fornemhed og Overlegenhed og min Intetsigenhed ved at „tie det ihjel", — Fanatikerne beholder dog aldrig Retten længe, saa vist som al Historie og al Udvikling sigter paa en Modvirkning af al Fanatisme. Den vejer sindigt Ret og Uret, Svaghed og Styrke, den tegner Skikkelserne med deres naturlige Lys og Skygge, uden Forskønnelse, men ogsaa uden Forvanskning eller karikerende Spot — og Historien har altid det sidste Ord.

Jeg udgiver ikke mine Domme og Meninger for at være historiske d. v. s. endelige i den Forstand; men jeg haaber, at min Bog kan blive en Vej til Vejen, en Forberedelse til en virkelig, d. v. s. historisk Udvikling.

I.

FØR BERLINEROPHOLDET

I.

Barndom og første Ungdom.

Georg Morris Cohen Brandes fødtes den 4. Februar 1842 i en jødisk Købmandsfamilie. Faderen var Grosserer H. C. Brandes, Moderen Emilie var en født Bendix. I Hjemmet, hvor han var den ældste af tre Brødre — Søstre var der ingen af — raadede der fuldstændig religiøs Frihed. Det synes særlig at have været Forældrene magtpaaliggende at give deres Børn saa god en Uddannelse som muligt, og, da der var de fornødne Midler dertil, blev intet sparet.

Den opvakte Dreng blev først privat undervist af cand phil. Jac. Voltelen; men allerede i en Alder af syv Aar blev han anbragt i det von Westenske Institut, hvor han tilbragte ti Aar.

I Modsætning til særdeles mange andre geniale Mennesker, der var daarlige Disciple, viste Georg Brandes sig i Skolen som en velbegavet og normal Elev, der med Lethed tilegnede sig det forskellige Stof og gjorde gode Examener. Dette er i og for sig kun, hvad man maatte vente af en Mand, der som Georg Brandes siden har vist en Tilegnelseslethed og mangesidig Videnstrang som faa.

At han imidlertid ikke har været af de Drenge, der kan faa alle deres Interesser til at gaa op i deres Skolepligter, kan man sige sig selv. Tværtimod har han, tidligt udviklet, som han var, sikkert været sydende fuld af Interesser.

Fra hans sidste Skoleaar 1858 foreligger der et Digt: „Seksten Aar", hvori han med en Sikkerhed, der maa forbavse, har tegnet Prototypen for den senere Georg Brandes.

Det begynder saaledes:

Jeg synger højt det ud, det er min Lyst,
naar Havets sorte Søer bruse mægtigst,
naar Bølgen ruller Skummets Flokke prægtigst,
at styrte mig med Vælde til dens Bryst,
at føle Strømmens Friskhed nær mit Hjerte,
dens Fart og Svulmen, som gør kold og varm,
og kløve Bølgen med min stærke Arm,
naar den har givet mig, hvad jeg begærte.

Disse Linier kunde for den Sags Skyld være skrevet af en ung Atlet, en Sportsmand, der glæder sig over sine unge Musklers svulmende Kraft, og det andet Vers forstyrrer ikke denne Illusion; men læser man det tredie og sidste med, saa slaar denne Opfattelse ikke længere til. Det lyder saaledes:

Naar Tordnen ruller over Jorden hen
og Fuglen døer af Skræk paa Træets Grene,
det er min Lyst at staa paa Marken ene
og med min Røst at overdøve den.
Og Zeus! naar Lynet knitrer i din Haand,
da griber jeg det som mit bedste Værge.
Mod denne Slægt, der blev en Slægt af Dværge,
jeg slynger det som Straffens vrede Aand.

Naar man har læst dette Vers med, ser man nok, at det ikke er nogen almindelig Atlet, man har for sig, men en Titan, der er fyldt med Trods, i hvis hele Væsen Trodsen er et Grundmotiv, som har læst Søren Kierkegaard og forelsket sig i hans Ideal af ensom Lidenskab.

Læser man det næste Digt i „Ungdomsvers" „Til Foibos Apollo" — et Digt, der ligeledes stammer fra Aaret før Brandes' Studentertid, saa gaar her den samme Grundstemning igennem:

Foibos du ler, o min himmelske Fader,
Foibos du ler;
ser hvor jeg raser, kæmper og hader,
ser det og ler,
ser, hvordan Bjerge af Daarskab sig taarne
rundt om dit Barn.
ser at jeg ret som en fraadende Orne
snæres i Garn . . .

Dette Digt, der er forsynet med et Motto af Heine: „Phoibos du lächelst, mein himmlischer Vater!" — et Digt, der aabenbart ogsaa har inspireret det — fortæller om en ung Mand, der har læst sin Heine med Flid og hos ham inddrukket Radikalisme, Autoritetstrods.

Der er dog ikke Spørgsmaal om, at den, der udtaler sig saa trodsigt, er den lettest rørte, den blindest begejstrede, den mest sværmeriske, der bærer sin Radikalisme som en Gladiatorkappe bl. a. fordi den klæder ham, og fordi det altid har ligget til Ungdommen at lege Røvere.

Man kan vanskeligt tænke sig en saa udviklet Oppositionstrang og en saa revolutionær Opfattelse hos en saa ung Mand uden som Resultat af litterær

Paavirkning. Og dog er det muligt, at det her tildels bunder i Raceinstinkt, skyldes Brandes jødiske Herkomst og Barndomsindtryk. Det har noget paa sig at tilhøre et gennem Aarhundreder forfulgt og undertrykt Folk, et Folk, hvis historiske Stilling har været en Pariakastes. Selv om Jøderne nu her i Danmark er ligestillede med de indfødte Borgere, saa vedbliver Fortidens Skygger dog endnu længe at hvile over deres Liv, paa hundreder af Maader spøger de og lader dem føle, at deres Ligestilling er af ny Dato. Den Slags Undtagelsesforhold afsætte let dybe Indtryk i et modtageligt Barnesind. Ud fra en saadan Grundstemning søger saa Ungdommen den Litteratur, som svarer dertil og bestyrkes derigennem i sin Trods.

Saaledes antager jeg at Forholdet er; men forøvrigt bør det jo straks i denne Sammenhæng bemærkes, at Georg Brandes næppe nogensinde har følt sig i Opposition til Danskerne som Nation eller til dansk Nationalitet, hvor mange skarpe eller sure Sandheder han end kan have sagt dem. Tværtimod, han har altid følt sig som Patriot, stærkt knyttet til dansk Aands- og Samfundsliv. At han gjorde det i sin Ungdom, kan læses ud af hans Ungdomsvers, der aande levende Fædrelandssind, f. Eks. Digtet „Til en tysk Pige“ (skrevet 1863), som slutter „der brænder mellem os Nationers Had — saa lad os da i Stilhed skilles ad“. Og der er Vidnesbyrd nok ned gennem Aarene lige til den sidste Tid, der viser, hvor varmt Georg Brandes altid har følt sig som dansk, hvor levende han har følt sig som ét med Nationen. Den Foragt, som udtales i de ovennævnte Digte og i mange andre fra hans tidligste Ungdom, er da ikke Foragt for den danske Nation,

det er snarere Foragt for Mængden, for Gennemsnittet, for Tiden og for „denne Slægt, der blev en Slægt af Dværge“ [1]). Med andre Ord, der er næppe nogen Grund til at tro, at Georg Brandes' Udviklingsgang og Stilling vilde være bleven en anden, om han var født indenfor et større Samfund, og man skal i saa Henseende ikke lade sig narre af, at han ofte plejer at sammenligne Forholdene i Danmark med Forholdene i Udlandet for at lade Sammenligningen gaa ud over Danmark, som om det var et i Udvikling særlig forsinket Land. Det er kun en polemisk Finte, og den modsiges paa andre Steder kraftigt af Brandes selv, f. Ex. naar han i sin lille Brochure om Sønderjylland drager en Parallel mellem dansk Kultur og tysk, hævder han jo netop den lille Nations Overlegenhed. „Det vilde vistnok ikke være muligt“, hedder det her, „indenfor det store tyske Rige, ja end ikke i den hele tysktalende Verden at udskille en Gruppe paa to Millioner Mennesker, der besad alle en selvstændig Kulturs Organer . . . men i Danmark findes en saadan Kultur med et selvstændigt Præg“. Og andetsteds hedder det: „Vort Landbrug, vort Mejerivæsen staar afgjort over det tyske, maaske over alle andre Folks“. Dette udvides til at gælde hele vor folkelige Kultur: „Vor Bondestands Kultur er overhovedet langt højere end den tyskes“. Og paa næste Side læse vi: „Ogsaa vore danske Studenters Kultur staar over de tyskes“. Jeg tror, at man ganske roligt kan udvide dette til ogsaa at omfatte Aandsfrihed og politisk Frihed. Selv om Brandes undertiden har gjort et stort

[1]) I dette Udtryk sporer man tydeligt Søren Kierkegaardsk Læsning.

Numer af vort hjemlige Barbari, vor Kulturforsinkelse — 40 Aar efter det øvrige Europa —, saa véd han i Virkeligheden meget godt, at det ikke har videre paa sig, at vi, naar det kommer til Stykket, slet ikke er saa bornerede, som man fra radikal Side har villet gøre os til, og at vor Kultur til Trods for vor politiske Stagnation ganske rolig er vedblevet at gaa fremad, saa at den Stagnation, for hvilken vore Hedsporer og Demagoger ved deres altfor store Angst og deres ukloge Taktik ogsaa maa bære deres store Del af Skylden, slet ikke har saa forskrækkeligt meget paa sig, fordi vi socialt have nydt et meget rundeligt Maal af Frihed. Ja den sociale og demokratiske Udvikling er endogsaa foregaaet i et saa hurtigt Tempo, at Georg Brandes selv i sit Foredrag „Om Nationalfølelsen“ sukker: „Det føles dog mer og mer, at det er de udannede der er over os.“

I 1858 tog Brandes første Del af Adgangseksamen til Universitetet. I et Hold af 24 stod han højest af alle med blankt Ug i alle fire Fag. Blandt Klassekammerater var J. C. Collin og den senere Konseilspræsident K. T. T. O. Reedtz-Thott. Aaret efter (1859) blev han Student med Udmærkelse. Mærkeligt nok havde han kun mg i dansk Stil.

Man skulde da nu synes, at Livet laa straalende og solbeskinnet for ham, der var saa uafhængigt stillet, udrustet med saa rige Evner, og som dertil var i Besiddelse af en stor personlig Elskværdighed, der let vandt ham Venner, som villigt indrømmede ham den Førerstilling, det laa i hans Ærgærrighed at attraa, og paa hvilken han havde et naturligt Krav. Men Lykkens Betingelser ligge saa væsentligt i os selv og netop Studentertiden blev for

Brandes efter hans eget Udsagn en kvalfuld Periode, fordi den kastede ham ud i stærke, indre Brydninger, i Kampe af religiøs og filosofisk Art. Gamle og nye Anskuelser, gamle og nye Idealer stredes om Magten i hans Sind. Det var navnlig Studiet af Spinoza, Hegel og Feuerbach, der kastede ham ind i denne Gæring, hvoraf han i Begyndelsen af 1865 gik ud. Det gjaldt, som han selv har udtrykt det, et Valg „mellem Tankernes høje, men haabløse Ro og den haabende, vovende, fredløse Tro", og han valgte den første. Han gik ud af denne Brænding som en overbevist, fanatisk Fritænker. Man finder i „Ungdomsvers" Bidrag til denne Udviklings Historie, saaledes fra 1862 et Digt kaldet „Tvivlerens Bøn", der begynder:

Giv, at det mørknes en Gang i mit Sind,
giv mig at tro!
Udsluk Fornuftens Lys, gør mig blind,
giv mig Ro!

og som slutter:

Frist! hvilket Ord! Hvem er Frist vel forundt,
Kød er jo Hø.
Vist er kun et: vi skal dø. Hvert Sekundt
kan vi dø.
Hør da mit Raab, mens jeg lever (ifald du[1]) forstaar det)
Se barmhjertigt til mig (ifald du formaar det)
Vredes ej for mit Ord (hvis du kan det fornemme)
Glem i Naade min Tvivl og min Trodsen! (ifald du
ellers ved, hvad det er at erindre og glemme).

Det er let at se, at Tvivlen allerede har Overmagten i denne „Tvivlerens Bøn", og allerede i Juli samme Aar er den saa helt herskende, at den har

[1]) Guddommen, der tiltales.

lagt ham et „Opraab“ i Munden, der er rettet til Ungdom i Norden, hvori det hedder:

Ungdom i Norden! Rejs dog en Gang dig med Magt.
Rejs dig og tænk!
Tænk og løn med en stærk og forbitret Foragt
hver, som har sig til Hvile lagt
eller fejg og forsagt sidder døsig paa Spotterens Bænk.

Og som slutter saaledes:

Husk, alt i Vuggen har Slægternes Arv du sat til.
Rejs dig og tænk!
Aldrig tilbage du kan, om du vil,
Broen er sprængt bag din Ryg, dit Liv staar paa Spil,
Hver en Jolle bag dig er boret i Sænk.

Her er den frie Tanke altsaa proklameret som Fremtidsevangelium oven i Købet med den nyomvendtes Fanatisme mod dem, der ikke vil følge. „Løn med en stærk og forbitret Foragt hver, som har sig til Hvile lagt . . .“ Strauss og Feuerbachs Tanker have sejret hos ham. Gennem en rent intellektuel Proces har han frigjort sig ikke fra Kristendommen alene, men fra Religion overhovedet. Det er ikke godt at se, hvilket Fond af religiøse Følelser og Indtryk, Brandes har haft at tære paa fra sit Barndomshjem og sin Opdragelse; der er intet, der taler for, at han nogensinde skulde have været særlig religiøs, om han end andetsteds har ytret, at han har kendt „Smerten ved Bruddet med det overleverede“. Rimeligst er det vel, at han har modtaget de religiøse Forestillinger i den traditionelle Form, hvori man i Reglen modtager dem ved Religionsundervisningen, men ikke har mødt dem i nogen personlig Form. At han ikke har kendt synderlig til det religiøse Liv her i Landet, særligt som det

ytrer sig som Menighedsliv, og den Gang ikke mindst i grundtvigske Kredse, fremgaar af Brandes' egne Ytringer i „Forklaring og Forsvar" (Pag. 77), hvor han indrømmer, at han har taget fejl i et meget væsentligt Punkt, nemlig med Hensyn til, hvad han betegner som „den traditionelle Stemnings Magt herhjemme". „Jeg troede," siger han her, „at vi var videre fremme end vi er. Mit Liv har f. Eks. ikke bragt mig i Berøring med grundtvigianske Kredse eller Kliker. Jeg har maaske aldrig tilfulde vurderet deres Indflydelse herhjemme, og efter et længere Ophold i Udlandet har jeg været endnu mere udsat for at overse den."

Man faar det Indtryk, at den, der har skrevet disse Linier, overhovedet aldrig har været i nær Berøring med virkelig religiøse Personligheder, for hvem Religion ikke var Anskuelser alene, men Livsfylde. Og dog vides det jo af Brandes' Bog om Julius Lange, at denne, som vel i disse Aar udgjorde hans nærmeste Omgang, var stærkt religiøs. Men det synes tillige, som om de i saa Henseende ikke ret have aabnet deres Hjerter for hinanden

I 1859 — altsaa Brandes' Studenteraar — havde han truffet Lange paa Ehlers' Kollegium og ved deres første Møde faaet det Indtryk, at han var Humorist, hvad der ganske sikkert ogsaa var en ikke uvæsentlig Side af hans Væsen. De mødtes hyppigere i en lille Studenterkreds, som kom sammen hos Frederik Nutzhorn, en ung filologisk Kandidat, som den Gang var Inspektør paa Ehlers' Kollegium. Ved disse Møder, som fandt Sted hver anden Torsdag Aften, udfyldtes Tiden med Højtlæsning og Samtale. Brandes foredrog saaledes en Gang en Afhandling om Symbol og Allegori med to ind-

flettede poetiske Forsøg, der fik megen Ros, mens Afhandlingen selv blev gjort til Genstand for voldsom Kritik. Ikke sjeldent afsluttedes Aftenen med et Sold.

Til denne Kreds hørte foruden Jul. Lange og Brandes ogsaa Jens Paludan-Müller, Historikeren Troels Lund (den Gang ung teologisk Student), Harald Poulsen (nu Højesteretssagfører), den stille Sværmer Emil Petersen (død i 1890 som Afdelingschef ved Statsbanerne) o. fl. Mellem Lange og Brandes udviklede der sig snart et nærmere og nærmere Fortrolighedsforhold, der navnlig bundede i deres fælles Beundring for Hellenismen og i deres levende Interesse for Kunst, og som udvikledes ved, at de drev deres Studier i Fællesskab. De fulgtes paa Vandringer snart mellem Antikerne paa Charlottenborg, snart i Antikkabinettet eller i Kælderen i Thorvaldsens Musæum. At der var ikke blot en stor Anskuelses- men ogsaa en stor Temperamentsforskel imellem dem, fremgaar bl. a. af følgende lille Træk, som Brandes selv fortæller i sin Bog om Julis Lange (Pag. 17). En Aften, da Brandes stod og klædte sig paa for at gaa i Selskab, udbad Julius Lange sig en af hans nye, lakerede Støvler og skrev med Kridt under Fodsaalen: „Ovenstaaende hylder under Aandsfrihedens Maske betydelige Fordomme, endog Stands do. f. Eks. Præstehad".

Den, som har haft Lejlighed til at iagttage den kolossale Humbug, der senere er dreven med Begrebet „Aandsfrihed", der er benyttet som en Etiket for det forskelligste, maa nødvendigvis applaudere Lange; men for Resten maa man jo indrømme, at Georg Brandes selv virkelig har vist en vis „Aandsfrihed" ved at meddele Historien, netop fordi han

maa føle, at det er Lange, som i den tager Løvens Part af Bifaldet, og at dette er vundet paa hans Bekostning. For øvrigt er Georg Brandes jo selv paa det sidste kommet til den Erkendelse, at det ikke er alt det, der udraabes som Frihed, der svarer til sit Navn; hans Angreb paa Venstrepartiet, der ofrer Sandheden paa Partiets Alter, viser det. Muligvis vil han ved en tilbageskuende historisk Betragtning komme til en lignende Betragtning for Aandsfrihedens Vedkommende.

I Juli 1861 foreslog Lange Brandes en Fodtur gennem Sælland til Møen. De gennemgik Roskilde Domkirke, stod i Ringsted Kirke ved Dagmars og Berengarias Grave, overnattede i Holmekro, hvis Navn saa fornøjeligt minder om Chr. Winther, de besøgte Gisselfeldt og Bregentved, var til Bondegilde i Allerslev i Anledning af en Aftægtsmands Død, gik fra Præstø ned til Nysø, hvor de besaa Thorvaldsens Værksted.

Derfra gik Turen videre til Møen, hvor de svælgede i Naturskønhed. Georg Brandes, der ellers kun sjældnere lader sig henrive til Naturbegejstring, skriver her, hvor Naturindtrykket er sammenvævet med Ungdomserindringerne, som en Lyriker ex professo:

„Da vi fra Store Klint skuede ud over det umaadelige, dejlige Hav med Skumstænk paa dets Flade over hele dets Bredde, følte vi os umaadeligt lykkelige. Skoven paa Klinten, hvis Løv holder sig saa lysegrønt selv om Sommeren, gjorde det mest forfriskende Indtryk. Og det lyse Løv tog sig, set nedefra, saa dejligt ud mod den hvide Klint. Den anden Dag gik vi til Korsbjærg, besteg det højeste Punkt paa Møen, hvorfra der var en Udsigt, som

var os ny i det aldeles bølgeformede Land, Havet til alle Sider, Markerne, der saa ud som det bløde Filt paa en Hat, strøget mod Haarene. Vi steg op paa en Sten, der stod deroppe, og mindedes Billedet af Kongesønnen og den fattige Dreng i Andersens Eventyr og spurgte hinanden, hvem af os der var Kongesønnen, og hvem den fattige Dreng, eller om vi hver for sig var begge". (Hvor ungdommeligt!)

Men, da de ud paa Natten kom hjem, fortæller Brandes, skete der noget, der berørte ham saa pinligt, at Ubehaget derved levende er bevaret i hans Erindring. Uden nogen forudgaaende Forklaring kom Lange pludselig frem med den Fordring til Brandes, at han maatte og skulde blive Kristen, skulde dele hans Tro. Hans Udbrud rørte mig, skriver Brandes, og jeg forstod, at dette for ham var en Sag af saadan Vigtighed, at han mente sig berettiget til at sætte sig ud over alle Hensyn. Derimod følte jeg mig saaret af den Motivering, han straks derefter gav sin Opfordring: Jeg dyrkede ingen anden Gud end Intelligensen, savnede det ene fornødne, vilde tænke mig til Troen osv. Det var min stolte Helener. Hele hans teologiske Opfostring var steget ham til Hovedet, og han talte som en Missionær. Jeg svarede intet, men harmedes. Vi pakkede vort Tøj sammen til Opbrud næste Morgen og gik i Seng. Der var ikke Tale om at sove. Ud paa Natten hørte jeg Julius Langes' Stemme. Han bad med høj Røst sit Fadervor. Det var højtideligt og pinligt. Klokken fire stod vi op og gik til Stege, begge tause og ilde tilpas."

Jeg har anført hele denne Skildring, fordi den giver saa levende et Indtryk af begge de to Venner, maler dem saa levende; men, mon ikke Brandes gør

sig skyldig i en Misforstaaelse, naar han stempler Lange som Missionær i Anledning af dette Omvendelsesforsøg og stiller Hellenismen paa den Maade i Modsætningsforhold til Kristendommen. Græker i egentlig Forstand er jo intet Nutidsmenneske; ti ingen af os tror paa Grækenlands Guder. De er døde og forsvundne, som Schiller rigtigt har set i sit Digt: „Die Götter Griechenlands". De har efterladt Naturen afsjælet, livløs. Naar man da taler om moderne Grækere i aandelig og æstetisk Forstand, saa er det altid med Modifikation, og det ses ikke, hvorfor en moderne Hellenisme skulde være uforenelig med Kristendommen. Hellenismen var jo dog i sin Glanstid ikke Gudløshed, ikke Menneskedyrkelse; den dyrkede sine Guder og oprejste Altre for dem, og det ses ikke, hvorfor ikke Fromheden lige saa godt kan afgive Lighedspunktet som Forskellen i Gudsdyrkelse.

II.

Studie- og Læreaar.

Efter at Brandes i 1860 havde underkastet sig den filosofiske Eksamen — han fik den med tre Ug'er — beskæftigede han sig først nogen Tid med Filologi, Studier, som utvivlsomt gik Haand i Haand med æstetiske. Snart ombyttedes dog de filologiske Studier med juridiske, maaske under Hensyn til, at de bød et fastere Fodfæste for Livet; men snart brød hans Naturs afgjorte Forkærlighed for det æstetiske sejrrigt igennem. „Mange til Hersker er aldrig til Gavn, kun én være Hersker", og denne herskende ene blev Æstetikken, det vil sige Poesien; ti for Brandes var Videnskaben om det skønne et med det skønne selv, det var kun Indfatningen om Diamanten, der skulde fremhæve dennes naturlige Skønhed. Det var i 1861, at han sagde Embedsstudierne Farvel, og under Professor Bröchners Vejledning kastede han sig nu over Studiet af Filosofi og Æstetik.

Bröchner var den Gang 41 Aar gammel. Han havde just holdt en Række Forelæsninger, som Brandes havde besøgt. Den unge Æstetiker var bleven fængslet af „hans elegante og strenge Skikkelse", hans sydlandske Hoveds klassiske Profil, det

store, alvorsfulde Blik under de hvælvede, lidt trætte Laag. „Han var", skriver Brandes, „skønt noget medtaget af Aarene, den adeligste Mandsskønhed, vi nogensinde havde set. Han var høj og slank, mager og tør. Ansigtet var smalt og noget indfaldent, det rige og bløde Haar blaasort i sin Glathed. De store, brune Øjne havde et Udtryk, som havde de grædt meget, som var deres Blik blevet blindet af Sorg Panden hævede sig over dem stejl og hvid, som i to Etager. Det spanke Skæg bidrog til at give Indtrykket af noget fremmed. Han lignede ikke en moderne Lærd, snarere en Tænker fra Renæssancens Italien".[1])

Der er noget af en Forelskelse i denne Skildring med dens detaillerede Udmaling. Her havde Brandes fundet den Helt, han skulde tjene som Væbner, og der er ikke Spørgsmaal om, at det Fortrolighedsforhold, som udviklede sig mellem de to, blev af dybtindgribende Betydning for Brandes' hele Liv, skønt ogsaa det kun blev et Gennemgangsstadium.

Og dog — hvilken uhyre Forskel, man kunde fristes til at sige Modsætning var der ikke mellem disse to Personligheder! Den ene saa fornem, saa indesluttet, saa menneskesky, den anden saa fremstormende, saa meddelsom som en aaben Bog, saa selvtillidsfuld. Og nu Bröchners hele strængt akademiske Præg, hans gennemførte Abstraktion, hans systematiske Pertentlighed som Foredragsholder og Skribent, hvilken større Modsætning kan der tænkes til Brandes' konkrete Forestillingsform, hans lyriske Voldsomhed og Ligegyldighed for alt vedtaget. Men det, der fængslede Brandes hos hans Lærer, var da

[1]) Hans Bröchner. Norden. 1ste Hefte.

heller ikke nær saa meget Lærdommen selv, som den Personlighed, der laa bag ved den. „Hvad man nitten Aar gammel med de første Studieaar bag sig søger hos Lærerne ved et Universitet", skriver Brandes i den ovenanførte Artikel, „er ikke saa meget Kundskab som Indtrykket af en kraftig, moden Personlighed. Man attraar mindre Undervisning end den Vejledning, som kan gives Ungdommen af en ikke blot i Bøgernes Verden vel orienteret Aand. Man ønsker sig en Lærer, der tillige er en Karakter".

Men var det saaledes det personlige Indtryk, der blev dybest afgørende for Forholdet mellem Lærer og Elev, saa maa man dog ikke deraf drage den Slutning, at Brandes var ligegyldig for Bröchners filosofiske Belæring. Den Gang ansaas Filosofien jo endnu for henhørende til det uomgængeligt nødvendige, den afgav den uundværlige Underbygning for ethvert virkeligt æstetisk Stadium, og den, som vilde kaste sig ind i Æstetikken uden en saadan Forskole, var kun at anse for en halvstuderet Røver.

Men — ikke nok hermed. Man ventede af Filosofien Løsningen af Tilværelsens dybeste Spørgsmaal; den var det Tankens Bor, hvormed man sprængte Vej gennem Klipperne ned til Erkendelsens skjulte Skatte, hvor Aladdinsgrotternes Herlighed ventede en.

Brandes udtrykker sig derom saaledes: „Der var i 1861 adskillige Yngre, som glødede for Filosofi; næsten alle troede paa den". At Brandes selv som en saadan troende tog Plads ved sin Lærers Fod, er der ingen Tvivl om, og han fik sikkert ogsaa gennem hans Forelæsninger og maaske endnu mere gennem hans personlige Omgang en Befrugtning af græsk Aand og en Respekt for skolet Tænkning, som skiller

ham fra mange af de yngre Forfattere, der sluttede sig til ham.

Først og fremmest førte vel Paavirkningen fra Brøchner til en Klaring af Brandes' Forhold til det overleverede paa det religiøse Omraade. Brøchners Had til Kristendommen har sikkert fremskyndet det Brud med denne, som alligevel ikke vilde være udeblevet. Brøchner var en glødende Panteist, eller, som Brandes udtrykker det, „en naturfrom, hvis Tro paa Menneskeaanden og hvis Forhold til Universets Aand havde Karakteren af en Religion", og han gennemførte sin Opfattelse med den Konsekvens, som er ejendommelig for den, hvem Tænkningen er bleven en Lidenskab. At Brandes netop gennem Forholdet til Brøchner blev kastet ind i en religiøs Brydning, ses af „Ungdomsdigtene". Netop fra denne Tid — Aarene 61 og 62 — skrive sig de Digte, hvori Tro og Tvivl brydes, Digte som „Novicens Bøn", der indeholder en Anraabelse om Kræfter til det store Brud med „alt, hvad Verdens er" og (Aaret efter) „Tvivlerens Bøn", det, vi ovenfor har anført Prøver paa. Endelig følger saa (Juli 62) „Opraabet" — ligeledes citeret ovenfor — der viser Omslaget fuldbyrdet, hvor Forfatteren med den nyomvendtes Lidenskab optræder som Forkynder og opfordrer Ungdom i Norden til at træffe sit Valg, det Valg, som han nu har fuldbyrdet.

Naar ovenfor denne Udvikling er sat i Forbindelse med Studiet af Strauss og Feuerbach, saa udelukker det ikke, at den rent personlige Paavirkning, han modtog igennem sin Lærer Brøchner, var en fuldt saa mægtig Drivfjeder.

Der kan fornuftigvis ikke være Tvivl om, at Brøchners Indflydelse har været Fermentet i denne

Udvikling. Ikke for intet har Brandes tilegnet Brøchner baade første og anden Del af sine Hovedstrømninger i Ord, der trods Lærerens langt mere reserverede Maade at udtrykke sig paa, ikke levne nogen Tvivl om, hvor inderlig Forstaaelsen var imellem dem netop paa dette Punkt. Det er da ogsaa karakteristisk, at Brøchner havde ønsket, at Brandes skulde have talt over ham ved hans Begravelse, hvilken han ansøgte om maatte ske fra Universitetets Forhal, en Begæring, der blev afslaaet.

Foruden Brøchner fik ogsaa en anden af Universitetslærerne Indflydelse paa Brandes, en Indflydelse, der dog var af hel anden Art. Det var den gamle Humanist, Sibbern. Brandes har selv dvælet ved den Betydning, Sibbern havde for ham i hans Studieaar, i den Tale, som han holdt ved Festen i Koncertpalæet, hvor han fremdrog Mindet om den udmærkede Mand, som da næsten ganske var gaaet i Glemme.

Imens øvede den unge studerende sin Skarpsindighed og sine Kræfter paa de af Universitetet udsatte Prisspørgsmaal. I 1862 vandt han sig et „meget hæderligt Accessit" for en Besvarelse af Prisspørgsmaalet om Forholdet mellem Historie og Roman. Aaret efter vandt han Universitetets Guldmedaille for en Besvarelse af Prisspørgsmaalet om Skæbneforestillingen i den antike Tragedie. Hans Universitetskarriere indfriede saaledes fuldstændigt de gode Løfter, som hans Skoletid havde givet. I 1864 underkastede han sig Magisterkonferencen i Æstetik, ved hvilken han erholdt Karakteren „Admissus cum laude præcipua", paa Dansk: med Udmærkelse. Det var den første Station, der var naaet;

men rastløst og arbejdsivrigt satte Brandes straks Kursen efter den næste — Doktorgraden.

Hvad der absolut aftvinger Respekt, naar man overskuer denne Udvikling, det er den energiske Arbejdsvillie og den „Videbegærlighedens Nydelsessyge“ (for at bruge et Udtryk fra St. Beuve) som udmærker den. Og dog var Brandes ikke nogen blot Bogorm, som lukkede sig inde i sin Stue og gravede sig ned i sine Bøger. Tværtimod, han var meget omgængelig og søgte gerne Selskab med andre, for saa vidt de havde aandelige Interesser. I 1863 blev han Medlem af „Diskussionsforeningen“, en Forening af unge studerende, der stiftedes ved Nytaarstid det nævnte Aar efter Initiativ af A. C. Larsen og senere Professor N. C. Frederiksen.

Det var et af disse frie, smaa Samfund, som opstaa spontant fra Tid til anden, naar der er Trang til dem og som have til første og nærmeste Formaal at knytte Bekendtskaber og at udvikle sine aandelige Kræfter i en Dyst med Jævnaldrende. De have ofte en ikke ringe Betydning som en Slags Forskole for det offentlige Liv. „Diskussionsforeningen“ kan vidne derom.

Den unge Forening vandt megen Tilslutning, Georg Brandes taler om et halvt hundrede Medlemmer, og af disse have mange siden gjort sig kendte i vort Lands offentlige Liv. Der var saaledes blandt Medlemmerne Prof. Vilh. Thomsen (til Tydeliggørelse nævnes Medlemmerne med deres senere Titler), Dr. Fr. Nutzhorn, Højesteretssagfører Octavius Hansen, Professorerne William og Henrik Scharling, Etatsraad P. Hansen, Biskop Sthyr, Dr. E. Løffler, Bibliotekar Emil Elberling, Dr. Jens Nørregaard, Fattigforstander Cand.

Gabriel Sibbern, Prof. H. Zeuthen og Broderen Provst Zeuthen, Fr. Brun, Cajus Branth, (død som Assessor i Kriminalretten), Chr. Richardt og en hel Del andre. Med et Par Ugers Mellemrum samledes man til Møder, der holdtes paa Borchs Kollegium, hvor der holdtes Foredrag, som efterfulgtes af Diskussion. Til de indledende Foredrag forberedte Medlemmerne sig med den største Omhu, saa at disse Foredrag blev vedkommendes litterære Debutarbejder. Det gælder saaledes om A. C. Larsen, hvis Foredrag om Dødsstraffen senere tryktes i „Fædrelandet". Det gælder ogsaa om Georg Brandes, der her holdt et Foredrag om Paludan-Müller, som ligeledes tryktes i „Fædrelandet". Ogsaa Julius Lange var med i denne celebre Kreds og ham var det nok, som med sin bekendte Muttervits døbte den „Intelligensens Aroma", et Navn, som bed sig fast. Til Underholdningen bidrog han med et Foredrag om Monumenter, hvis Resultat af en tilstedeværende spøgende karakteriseredes saaledes, at efter Langes Opfattelse havde Manden enten fortjent sit Mindesmærke, og da var det overflødigt, da han sagtens vilde huskes uden det, eller han havde ikke fortjent det, og da var det endnu mere overflødigt[1]).

Under de Forhandlinger, som førtes efter Foredragene dukkede for første Gang Modsætninger op (f. Eks. mellem Kirketro og Fritænkeri), som i en senere Tid skulde blive brændende. Overhovedet fik Foreningen stor Betydning for Deltagernes personlige Udvikling og kom derigennem til at virke ind paa Forhold og Tilstande herhjemme. Saa alvorligt tog

[1]) Dette Træk meddeles af G. Brandes i Bogen om Julius Lange Pag. 100.

man Sagerne, at næsten aldrig nogen udeblev fra Møderne. Under Krigen i 64 stansede Foreningen sin Virksomhed, men genoptog den i Vinteren 64—65 og den fortsattes nu indtil 1867 — maaske endda lidt senere — da den døde en stille Død. En Del af Medlemmerne havde imens passeret Eksaminens Skærsild og var forsvundne fra Byen, andre havde travlt med Eksamenslæsning — Diskussionens teoretiske Forstadium var afløst af Livets Praksis. I sit lille Skrift „Om Friheden". Til Minde om Foreningen „Fremtiden"s 25-aarige Jubilæum[1]) har A. C. Larsen under Pseudonymen Theodorus givet et morsomt lille Tilbageblik over denne ejendommelige Forening, idet han med poetisk Frihed har stævnet Medlemmerne sammen til et 25 Aars Jubilæum for nu paa Grundlag af den indvundne praktiske Erfaring at genoptage den Diskussion, der optog Foreningens første Møde, Diskussionen om Friheden, hvor det da viser sig, at Udviklingen har ført de gamle Studenterkammerater til de mest forskellige Standpunkter, uden at det dog har gjort noget Skaar i det personligt gode Forhold.

Under Forberedelserne til sin Doktordisputats førtes Brandes ind paa et indgaaende Studium af fransk Æstetik og Litteratur, der blev af afgørende Indflydelse paa hans Forfattervirksomhed. Den Skole, i hvilken han hidtil havde dannet sig, var Filosofernes. Han havde tumlet med Ideer, Systemer og Abstraktioner. Heiberg og Kierkegaard, Hegel og Heiberg, Brøchner og Feuerbach havde fyldt ham med Tanker, ogsaa om Kunst, men disse

[1]) Udgivet 1883. Larsen henlægger saaledes Foreningens Stiftelse til 1858.

Tanker var blevet som et Fangenet, der hæmmede hans Vingers Flugt, hvorigennem han ikke kunde slippe ud til den Virkelighed, der drog ham. Hos Franskmændene lærte han den Virkelighedssans, disse lærde Mænd manglede, hos dem lærte han at se naturligt paa Tingene og at udtrykke sig i simple Ord. Hos Germanerne havde han lært at filosofere over Kunst, i Franskmændenes Skole lærte han at gøre Kunst. Ingen, der studerer Brandes' Bøger fra disse Aar med opmærksomt Øje for den Udvikling, der er udtrykt i dem, vil kunne være blind for, hvor meget der skyldes fransk Paavirkning, ikke blot i Metode, men ogsaa i Stil. Hos Franskmændene udvikles hans Evne til Sansning, hans Blik for Livets Mangfoldighed, for Farvernes Rigdom og for Karakterens og Stemningens Nuancer. Hans Sanser slibes og forfines, han mætter sig med Indtryk, han tilegner sig deres Kunstnertemperament, deres medfødte Sans for Kunst, alt det, som ligger uudviklet som Muligheder i hans eget Temperament, og han føler det som en Frigørelse.

Man ser det tydeligt i Brandes' Udtalelser om hans beundrede Lærer Brøchner, naar han mange Aar efter bedømmer ham som Forfatter og Taler. „Altfor lidet af Brøchners Væsen som Menneske finder man i hans Skrifter," hedder det her. „Indholdet er for abstrakt og Stilen skræmmer . . . Hans store Bøger afspejle kun en Del af hans Menneskevæsen og ikke den menneskeligste. De give en Forestilling om hans Tankeliv og hans pantheistiske Religiøsitet. De røbe hans Skarpsindighed og hans Pathos — det er alt."

Han tilføjer, at det i Brøchners senere Leveaar gik op for ham, at han ved en anden Skrivemaade

kunde have vundet sig en større Læsekreds. Han gik imellemstunder saa vidt som til at beklage, at han ikke som ung havde opholdt sig længe nok i Frankrig til at modtage en Paavirkning af fransk Fremstillingskunst"—

„Han havde hidtil ligesom ikke vovet at skrive med hele sit Menneskevæsen. Hans Brochure mod R. Nielsen var det første Symptom paa hans Drift til at anslaa en naturligere Tone. Dog smelter i den det vittigt-skarpe ikke ret sammen med det højtidelige" . . .

„Han behøvede kun at anvende den utvungne Stil, som han altid havde haft til sin Raadighed i mundtlig Meddelelse og i Breve, men som han ikke havde turdet fortro sig til."

Man vil heraf se, hvor lidt Brandes er blind for sin Lærers stilistiske Mangler, hans fuldstændige Savn af kunstnerisk Udvikling; men man kan tillige læse Selvbekendelser ud deraf. Og man gør i denne Sammenhæng vel i at agte paa, hvorledes han taler om Taine.

„Hvad der hos Taine henrev," skriver han i sin Artikel om denne — affattet ved Taines Død i 1893 (offentliggjort i „Udenlandske Egne og Personligheder") — „det var inderst inde vistnok hans Skønhedssans. Den var saa selvstændig og stærk, at det forekom en, som havde man aldrig mødt en lignende. Og det vær dernæst Foreningen af Tankernes Dristighed og Indbildningskraftens Rigdom og Pragt." Med andre Ord, det var de rent digteriske Egenskaber, dem, der ogsaa skulde blive saa fremtrædende hos Brandes selv, der endnu svævede midt mellem Digtning og Kritik. I denne Henseende, i den digteriske og sproglige Behandling af

Stoffet, er Brandes afgjort Taines Lærling. Hvad derimod hans filosofiske Teorier angaar, bemærker Brandes, at de „interesserede mest som Udslag af hans Karakter," og han tilføjer, at det var ikke den Doktrinære i Taine, som vakte Begejstring. Men senere ved Taines Død udtalte han uden Forbehold, at han var den Mand, hvem han skyldte mest og mest havde beundret. „Med Taine dør Europas største Historiker og Kritiker i vore Dage, maaske overhovedet Europas første Prosaforfatter i dette Øjeblik."

Imens var Brandes selv debuteret som Forfatter, foreløbigt dog som æstetisk Dagbladsforfatter. I 1865 d. 29de April offentliggjorde han i „Fædrelandet" en signeret Anmeldelse af Paludan-Müllers „Ungdomskilden". Der er det for Forfatteren karakteristiske ved denne Debut, at han allerede her sætter Litteraturen i direkte Forbindelse med Livet: „Uden Tvang", skriver han om „Ungdomskilden", „lader dens Symbolik sig udlægge om mere end ét Fænomen i vort aandelige Liv, lettest maaske om et stort Parti herhjemme, der ser Frelsen i en umiddelbar Tilbagevenden til det Gamle, til Folkets første Ungdomstid, der for længst er afsluttet." Brandes blev saaledes indført i det skrivende Lag under Carl Plougs Ægide — den Mand, til hvem han siden skulde komme i saa skarpt et Modsætningsforhold. Endnu var der intet Brud mellem Brandes og den herskende Nationalliberalisme, der beundrede og forkælede den unge Æstetiker, saa længe til han selv med sine „Hovedstrømninger" kastede Handsken til det samtidige Danmark og aabent erklærede Krig.

Og nu, da Brandes havde gjort det første Skridt paa sin Forfatterbane, var han snart inde i en frugt-

bar Produktion. Han skrev æstetisk Kritik i Dagbladet, det intelligente Københavns Organ, der den Gang endnu lededes af Bille, snart optraadte han ogsaa i „Illustreret Tidende“ som Teaterkritiker under Mærket G—g.

Men allerede i 1866 kom han ind i en Polemik med den Rasmus Nielsenske Lære, som netop den Gang var i Fremrykning og søgte at underlægge sig Aanderne. For Brandes, som just da havde opgjort sit Regnskab og valgt „Tankernes høje, men haabløse Ro,“ maatte denne Lære med dens Udsoning af Modsætninger, som Brandes netop agtede at uddybe, staa som en truende Fjende, og dobbelt fordi den meldte sig som noget nyt og med det Skær af Tillokkelse, hvoraf det ny altid er omgivet. Brandes var da heller ikke sen til Angreb; i en Række af Artikler i „Dagbladet“ og „Fædrelandet“ angreb han det nye Medieringsforsøg, der stillede sig i Vejen for ham og den Livsgerning, som han allerede følte skulde blive hans. I sin lille Bog „Dualismen i vor nyeste Filosofi“ foretog han Hovedangrebet Han udtaler her sit Haab om, at „Sandheden selv i den svagestes Haand vil være stærk nok til at forstyrre en dristig anlagt Teori, opført paa et skrøbeligt Grundlag, en Teori, der vil hæmme den aandelige Fremskriden, der vil spærre Vejen for enhver Stræben efter at bringe Harmoni til Veje mellem Fornuft og Religion, mellem Menneskeaandens intellektuelle og dens etisk-religiøse Krav, og som saaledes forstyrrer enhver Arbejden paa Løsningen af en af Menneskeslægtens store Fremtidsopgaver. Den lille Bog er et lidenskabeligt, om end i Formen modereret Angreb paa

Læren om de absolut uensartede Principer, den Nielsenske Dualisme. „Den Adskillelse, som Prof. Nielsen vil anbringe mellem Livet og Videnskaben er kimærisk," hedder det her (Pag. 56) og med Hensyn til „Aandsvirkeligheden" udtales det (Pag. 71), at den „klare, historiske Virkelighed, som den troende maa tillægge de hellige Kendsgerninger, hvis han ikke til sin Forundring vil se sig enig med Rationalisten, synes her at vige Pladsen for en mystisk Halvvirkelighed, en ideel Realitet, der intet har at sige der, hvor det netop gælder Eksistens og Faktum". Ellers er det ganske utroligt, hvilket skolastisk-filosofisk Sprog dette Indlæg er affattet i. Paa Nutidslæsere vil det virke gammeldags, næsten uforstaaeligt ved sine utrolige Syllogismer. Det vil vanskeligt formaa at fange Interessen hos et ungt Nutidsmenneske, der næppe en Gang vil forstaa, hvad det hele drejer sig om. Og dog er dette Indlæg ikke blottet for Vid, om end Viddet ofte fremsættes noget omsvøbt, saaledes, naar Forfatteren dvæler ved den hos Kierkegaard imponerende, men her (hos hans Modstandere) uheldige Vending, at den sande troende ingen Tid har til at beskæftige sig med den videnskabelige Teori. „Hvis denne Vending," siger Brandes, „ikke opklarer andet, saa viser den i det mindste, at vore Theoretici, ligervis som de gamle Vikingekonger, der tilfredse med Æren gerne afstod fra deres Del af Byttet, højmodigt for deres egne Personer gøre Afkald paa den Tro, de som Feltherrer saa tappert tilkæmpe de andre." Sætningsbygningen og Sprogføjningen er, som man ser, ikke let; men det er vittigt tænkt.

Mærkeligt er det, naar Brandes i sin Kamp mod det Paradoksale vil hævde, at Budet om ikke at

gengælde ondt med ondt er et rent Fornuftbud. Brandes vil dog næppe følge Tolstoj i hans Lære, der netop er bygget over dette ene Punkt i Kristendommen, at gengælde ondt med godt og ikke at sætte sig mod det onde. I dette ene Bud ligger, naar det tages for Alvor, en hel Selvfornægtelsens og Askesens Religion — en hel ny Munkelære. Fornuften som saadan lærer næppe en saa opofrende Moral.

I denne Polemik staar Brandes alene overfor Høffding, Rud. Schmidt og Heegaard foruden Mesteren Prof. Nielsen selv. Biskop Martensen saa derimod i Brandes delvis en Partifælle, i al Fald med Hensyn til Stillingen til R. Nielsens Lære, og komplimenterede „den begavede Forfatter“ i en Note til sit Skrift „Om Tro og Viden“, dog med Tilføjelse af Ønsket om, at han ikke for snart maatte komme ud over den platoniske Forundring (thaumasia) som Filosofiens Begyndelse. Vinteren 1866—67 tilbragte Brandes i Paris, hvor han hørte Taines Forelæsninger og gjorde Taines personlige Bekendtskab. Om Foraaret 67 er han hjemme igen og øver sig i Gothersgadens Eksercerhus i de første Geværgreb. „Nogle truende politiske Skyer,“ fortæller Otto Borchsenius i „Ude og Hjemme“, havde foranlediget Oprettelsen af et nyt Kursus foruden det sædvanlige efter Sommerferien for Russerne, og flere ældre akademiske Borgere havde fulgt Opraabet. Blandt disse „ældre“ Akademikere var Georg Brandes, der dog kun var 25 Aar, og for hvem et „Rør“ altid var Signalet til at springe lige midt ind i en Samtale enten om Striden om Tro og Viden, der den Gang endnu var staaende, eller hvad der nu ellers kunde være Genstand for Dagens Diskussion. „Har

vi talt sammen om det eller det? var ofte Indledningen til en længere, rivende hurtig Udvikling, hvori Brandes egentlig førte Ordet alene eller ligesom prøvede, hvad der kunde siges for og imod den paagældende Sag."

Otto Borchsenius konstaterer, at Georg Brandes allerede den Gang havde et anset Navn indenfor Studenterkredse[1]). „Det Hold af Studenter, hvortil jeg hørte, regnede hans Magisterkonferens med til sine Rusminder — jeg husker saaledes, hvilket Indtryk hans Forelæsning om Schillers Tragedier gjorde paa mig, og hans glimrende Universitetskarriere var tidt paa Tale imellem os. Landets største og mest ansete Blade satte en Ære i at tælle ham mellem deres Medarbejdere, og de yngre saa med Beundring op til ham, uden dog endnu at ane, hvad han i den nærmeste Fremtid skulde blive for dem."

Hvad Brandes selv angaar, synes alt dette ikke at have ydet ham nogen dybere Tilfredsstillelse. Digte fra disse Aar tale om, hvor urolig og omtumlet han føler sig. Saaledes Digtet ved en Vens Afrejse, der levende skildrer den unge Brandes' sønderrevne Sjælstilstand. Idet han takker sin Ven for det svundne, siger han:

„Den Magt, der daglig drog mig til din Dør,
som Afsind ser den ud for lave Sjæle:
men gode Aanders var den . . .

og han fortsætter:

Men kom jeg som Bajads med Daarskabs Fagter
og dansed' paa dit Gulv en Narrevals,

[1]) Otto Borchsenius: Med Georg Brandes' Portræt. Ude og Hjemme 7. Maj 1882.

og en for en afkasted tyve Dragter
og slængte Bjældesnoren om din Hals,
og skreg: „Ved alle Himlens gode Magter
for fire Skilling er mit Liv til fals“
og svang min Briks — da lo du og forstod mig.
Hav Tak, fordi du var saa god imod mig.

Stod saa jeg ved din Dør, til Døden mat,
af Tungsind gal, af Mismod knust og lammet,
og hulked uden Taarer, en Besat,
der frem i dybe Suk sin Smerte stammed,
Du aabned for mig, og hvor vildt det flammed
her i mit Bryst, min Pande blev dog glat,
saasnart din Haand — du led ej, jeg det sagde —
velsignende du paa mit Hoved lagde.

Det er ikke godt at vide, hvorfor Georg Brandes ikke har genoptrykt dette Digt i Bogen om Julius Lange, hvor det dog utvivlsomt hører hen. Der kan nemlig intet Spørgsmaal være om, at den Ven, der „velsignende“ lagde sin Haand paa hans Hoved, var Lange, der netop i 1867 tiltraadte sin store Udenlandsrejse til England, Svejts, Paris og Italien. Det Venskabsforhold, som bestod imellem dem, var, som bekendt, af den ejendommeligste Art. Lange har meget morsomt karakteriseret Forholdet, naar han i et Brev fra Florens ($^{28}/_{11}$ 67) skriver til Brandes: „Jeg bærer paa den Dualisme at være din fuldstændigste Modstander og din Ven“. Et andet Sted kalder han udtrykkeligt Brandes for sin „Antipode og kæreste Ven.“ „Jeg vil savne dig meget,“ skriver han i et Brev af 69, „mens du er borte. Jeg har altid savnet dig, naar vi i længere Tid ikke har set hinanden.“

Intet Under, naar man husker, at det var to Mennesker, der levede saa intimt sammen, som var sammenknyttede med nogle af de stærkeste Baand,

hvormed unge Mænd kan sammenknyttes, fælles Interesser, fælles Studier. De plejede at ses to til tre Gange om Ugen og levede i Grunden hele deres aandelige Liv i Fællesskab. Hver Søndag Formiddag tilbragte Lange i Brandes' Forældres Hus. Desuden gik de ofte Ture sammen, ikke at tale om den lange ovenfor omtalte Feriefodtur, de foretog gennem Sælland til Møen. Man voksede ganske anderledes sammen paa Fortidens Fodture med deres Strabadser og Eventyr, end man gør det nu om Stunder paa Jernbane- og Cycle-Farter.

Dertil kom, at Lange, der var fire Aar ældre end Brandes, yderligere ved sit Væsens Djærvhed og Ligevægt kom til at spille den ældre Broders Rolle overfor den yngre Ven, der sandelig var alt andet end ligevægtig, og som derfor i høj Grad trængte til et saadant sindigere Element, der paa en Gang forstod ham, og som dog ikke bøjede sig for hans Luner. Det er da ogsaa en saadan taknemlig Broderfølelse, der kommer til Udbrud i Digtets sidste Vers:

> Se derfor er i mit Farvel en Tak,
> en Broderømhed, som kan ej beskrives.
> Min Sjæl har endnu aldrig ligget brak,
> den er en Jord, som steds paany oprives
> og pløjes om; hvor intet fast der gives
> undtagen Et: Troskab mod Venner. Ak!
> En bort er rejst, de andre tidligt døde.
> Nu banker intet Hjerte mit imøde.

De tidligt døde Venner, som Digtet hentyder til, maa være „den sære, dybtoriginale" Jens Paludan-Müller, der var faldet ved Sankelmark, og Filologen Fr. Nutzhorn, nær Ven af Jul. Lange og forlovet med hans Kusine. Han var død

i Venedig i Februar 1866, og til Minde om ham skrev Brandes 1867 et Forord til hans Oversættelse af Apulejus' „Amor og Psyche", der blev udgivet af Rektor C. Paludan-Müller. Denne sympatetiske Levnetsskildring af den afdøde viser, hvor nær Brandes i Virkeligheden havde staaet ham. „Der er næppe nogen af hans Venner," hedder det her, „der ikke har ham at takke for beroligende eller opmandende Indtryk, om det saa blot var gennem en henkastet Bemærkning, et Ord eller et Slag paa Skulderen i rette Tid", og han fremhæver „den tillidsfulde Frejdighed, der var det mest fremspringende Træk i hans Væsen, og som i vore Dage er sjeldent nok hos den danske Ungdom. Om det Daguerrotyp-Billede, der ledsager Bogen, siges det, at det viser „en hos en Yngling ualmindelig Uskyld i det opvakte Blik, og saaledes var han: ren i Tanker, ren i Tale; hans sjælelige Sundhed bevaredes ved Renheden i hans Sind". Et snevrere Selskab samledes i nogle Aar hos ham og om ham. I denne Sammenhæng kan ogsaa mindes om den tidlig døde Christian Møller, Professor Brøchners kæreste Discipel, om hvem Georg Brandes skrev saa varmt et Mindeord i „Dagbladet", da han den 27. Marts 1870 døde af Blodstyrtning. Jeg véd, at der er dem, der have ment, at Brandes' Udvikling, og den hele hjemlige Udvikling, vilde have faaet et noget andet Løb, om Møller havde levet.

I 1868 udgav Brandes „Æstetiske Studier", der var tilegnet Julius Lange. Lange, der var i Italien, vidste intet derom, før han ved et Tilfælde faldt over det norske „Morgenblad" i den skandinaviske Forening i Rom og deri fandt en litterær Korrespondance fra Danmark, der oplyste ham derom. I

et Brev til Georg Brandes skildrer han sin Overraskelse over denne uformodede Opdagelse. „Kære Ven!“ skriver han. „Hvad er nu det for nogen Narrestreger? Jeg synes, at du kunde have ventet med at gøre mig en slig Ære til jeg var bleven Konferentsraad, hvilket jeg maaske nok bliver. Jeg erindrer, at jeg en Gang havde det Forsæt, der gik samme Vej som adskillige andre menneskelige Forsætter, at udgive en Bog og dedicere den til gamle Puggaard, som havde den ubestridelige Fortjeneste af mig at have taget mig med til Rom; men, jeg vil tilstaa ærligt, at jeg ikke har haft den Tanke at udgive en Bog for det første og dedicere den til dig. Jeg vilde vente til du var bleven Konferentsraad . . . Mit Navn er min Sjæl saa flovt paa mine Vegne, at det gerne, hvis det ikke var godt prentet, hvor det staar, vilde blive ganske magert i Typerne og krybe sammen i et Hjørne eller om paa Bagsiden af Bogen; rødme gør det dog ikke, da røde Bogstaver vilde være endnu mere pralende; det vilde hellere blegne, dog uden at blive ganske hvidt . . . Jeg blev rørt paa min Sideforfængelighed, der hvor Kildrepunktet ligger paa den menneskelige Sjæl. Der vilde jeg dog være bleven mere rørt, hvis du havde været Konferentsraad; desuden ledsages slige Følelser hos mig altid af et Nag over, at det er andre, som gør mig Ære, og at jeg gør saa Fandens lidt for det selv. Jeg blev dog endnu mere rørt paa min Venskabsprik over, at du virkelig gør saa meget ud af mig, at du vil have mit Navn med dit sammen paa en saadan Bog. Du er jo ogsaa ikke alene min bedste Ven, men snart den eneste — Gud bedre det! — af dem, som jeg har levet mit Ungdomsliv med; ja, jeg har i Grunden (med Undtagelse

af min egen og min Hustrus Slægt) kun meget faa, som bryder sig rigtig personligt om mig herhjemme."

„Ak! havde mit Navn bare en Kaabe paa med et langt Slæb, eller i al Fald kun en lille Skjorte, jeg føler saadan en frysende Fornemmelse i det ved at det er saa bart[1])."

Jeg har anført dette Brev saa udførligt, fordi det ved sin lune, skøjeragtige Tone giver en udmærket Karakteristik af Jul. Lange, og dermed tillige et godt Bidrag til Forstaaelse af Forholdet mellem de to Venner, af hvilke den ene, skønt han ellers forstaar alt, vanskeligt forstaar Spøg, mens den anden i den Grad har svøbt sit Væsen ind i en burlesk Humor, at man aldrig rigtigt er sikker paa, naar han er alvorlig. Man forstaar godt, at Georg Brandes ved deres første Sammentræf kunde faa det Indtryk af Lange, at han var „Humorist."

Bogen selv indeholdt dels et Par filosoferende æstetiske Afhandlinger „Om Begrebet den tragiske Skæbne" og „To Kapitler af det komiskes Teori," dels en lille Række litterære Monografier. Den første af de filosoferende Afhandlinger er i Virkeligheden Indledningen til Forfatterens Guldmedailleafhandling „Om Skæbne-Ideen i den antike Tragedie". De to Kapitler af det komiskes Teori havde Brandes en Gang tænkt sig at benytte som sin Doktorafhandling, hvorfor Jul. Lange ogsaa ytrede sin Betænkelighed ved at se Brandes udgive den.

Som man vil se, er det Digtningens tvende evige Poler, det tragiske og det komiske, Forfatteren her i sine første æstetiske Afhandlinger har syslet med,

[1]) G. Brandes: Julius Lange Pag. 167—68.

og han fremtræder i dem efter Tidens Sæd i spekulativt Kostume som den, der bunder dybt saa vel i den heibergske Skoles Metode som i tysk filosoferende Æstetik. Naar han allerede her ved Offentliggørelsen af Artiklen om Begrebet den tragiske Skæbne bemærker, at dens Form i Aarenes Løb er bleven ham fremmed, vil Læseren i høj Grad godkende denne Udtalelse. Den gør paa en Nutidslæser et rent skolastisk Indtryk, ja en almindelig Læser vil vistnok være ude af Stand til at forstaa den, fordi dens Terminologi vil forvirre ham. Det synes endogsaa, som om Brandes — efter Tidens og Kierkegaards Art — her har behaget sig i det difficile, det indviklede. Saa kunstigt som muligt synes at være Mottoet. Denne Brandes er endnu ikke Fransk-mændenes Skolar, han er ganske udelukkende Germanernes Lærling.

Og dog var han paa det Tidspunkt, da Udgivelsen af „Æstetiske Studier" fandt Sted, dybt begravet i franske Forfattere som Taine, Sainte-Beuve og Renan, og allerede i Bogens sidste Halvdel, de litterære Monografier, er deres Virkning kendelig. Disse litterære Portrætter vilde i Virkeligheden næppe være blevne til, om ikke Brandes havde kendt Sainte-Beuve. Men Lærlingen har endnu kun meget delvis tilegnet sig sin Mesters Metode, den tyske Æstetik hænger ham endnu i Klæderne, og af og til dumper han ned i en af disse formelle Analyser, der var saa karakteristiske for Datidens tyske Æstetik. Man kan da sige om denne Bog, som Gjellerup skriver om en af sine Digtsamlinger: „Et dobbelt Ansigt bærer du Boglille". Forfatteren befinder sig som Herkules, staaende paa en Skillevej paa Grænsen mellem Tysk og Fransk, om end

han ikke er i nogen Tvivl om, hvilken Vej han skal vælge. Denne Dobbelthed, der er saa stærkt fremtrædende i denne Bog, gør den til et interessant og karakteristisk Dokument i dens Forfatters Udviklingshistorie.

„Æstetiske Studier" i sin oprindelige Skikkelse indeholder i alt fem Karakteristiker, nemlig Chr. Richardt, Fr. Paludan-Müller, Emil Aarestrup, Henrik Hertz og Henrik Ibsen — fire Guldalderforfattere og en „Gennembrudsmand" — desuden tre Skuespilkritiker, som Forfatteren senere har omflyttet fra denne Bog til „Kritiker og Portrætter", hvor han overhovedet har samlet de af sine Skuespilkritiker fra „Illustreret Tidende", som han har ønsket bevaret.

Hvad man allerede her beundrer, er den rammende Evne til at karakterisere. Skønt Forfatteren øjensynligt behandler Chr. Richardt med den største Sympati og har Blik for ethvert af hans Fortrin, siger han dog træffende om ham —, at han har „ikke saa meget poetiske Tanker, som poetiske Udtryk for almindelige Tanker". Ypperligt har han bestemt Richardts Omraade og Tonart i disse Linier: „Medens andre af vore Digtere næsten stadigt synge i Mol, er Richardts Tonart ufravigeligt Dur; men hans Strenge klinge helst saa blidt og saa blødt, som det er muligt indenfor denne Grænse. Iøvrigt er der saa lidt noget ubestemt som noget forstemt ved hans Toner. Han er ikke haabende eller drømmende, ikke længselsfuld eller anelsesfuld, men lige saa lidt er han elegisk, sukkende eller klagende. Der hersker intet Halvlys, hverken Morgenens eller Aftenens, i hans Poesi." Ogsaa Hertz, der er saa mild og blid, saa overvejende idyllisk, behandles

trods hans fuldstændige Mangel paa problemdebatterende Egenskaber med stor Sympati. Overhovedet er det karakteristisk for en vis Dobbelthed hos Georg Brandes, at han, der faa Aar efter med saa stor Styrke fremsatte Paastanden om, at kun den Digtning lever, der sætter Problemer under Debat, viser en mærkelig Forkærlighed for ikke faa Digtere og Værker, som ud fra dette Synspunkt kun kan gælde for døde. Eksempelvis kan til de her nævnte, Richardt og Hertz, føjes Bødtcher — Skælmeriets lune Mester — Snoilsky i Sverige, med hvem vi passerer Grænsen til vor Tid i egentligste Forstand, og naar Brandes i den aller nyeste Tid har ydet Lyrikeren Valdemar Rørdam en varmere Ros end nogen anden yngre dansk Lyriker, gjaldt det heller ikke det problemdebatterende ved Manden, som maatte søges i hans „Karen Kjeldsen", men ganske særligt hans Vers, der er af rent lyrisk Natur og kemisk rene for Tendens.

Særligt interessant er det at læse Brandes' Behandling af „Frederik Paludan-Müller og hans Adam Homo". Naturligvis beundrer Brandes dette Værk, der er skudt frem af en kraftig realistisk Jordbund. I Indledningen til „Emigrantlitteraturen" kalder han det jo endogsaa for den „strengt taget eneste virkeligt typiske og for en Fremmed lærerige danske Roman." Og det siges, at det staar uomtvistet, „at dette Værk er en fra Grunden original og i alle Litteraturer enestaaende Digtning." Men — dog er Begejstringen ikke saa ubetinget.

„Man er vel temmelig enig om, at Digteren er gaaet noget for vidt i sin Realisme," hedder det Pag. 175 (Originaludgaven). Udtrykket overrasker en Smule i Brandes' Mund ved en ejendommelig

Vaghed. „Gaaet noget for vidt," hvad vil det sige? Kan man overhovedet gaa for vidt, saa længe man blot bevæger sig i den rigtige Retning? Læser vi videre, finde vi følgende nærmere Forklaring: Man hører ikke sjeldent den Ytring om „Adam Homo", at saa fortrinligt, saa sandt og lærerigt et Værk det end er, saa mesterligt dets Form er udarbejdet, saa betydningsfuldt det vidner om vort og vor Digtekunsts aandelige Standpunkt, saa er det dog ikke rigtig Poesi. Der ligger noget sandt til Grund for slige Udtalelser. Ti Totalbilledet af det Menneskeliv, der her oprulles for os, er ikke skønt, ikke komisk, ikke tragisk og falder ikke heller under nogen æstetisk Mellemkategori. Totalbilledet er hæsligt, frastødende, modbydeligt og smerteligt".

Det vil maaske undre en og anden at høre disse Indvendinger førte i Marken mod et poetisk Værk fra Brandes' Side. Det er en Rest af Fortiden, der endnu er blevet tilbage i hans Sind; nogle Aar efter, da han havde gennemført den naturalistiske Analyses Teori, vilde han ikke taget saadanne Ord i sin Pen; ti Digtningen er da kun et menneskeligt Dokument og har som saadant Lov til at være baade „hæsligt, frastødende, modbydeligt og smerteligt".

Men — endnu vaander den unge Brandes sig under „Adam Homo's" Dommedags-Ubarmhjærtighed, dette skaanselløse, til Dybden af den menneskelige Sjæl gennemtrængende Blik. „Den ætsende Spot", hedder det om det Sted, hvor Adam Homo takker Forsynet rørt for sin Kammerherrenøgle, „gør os ilde tilmode. Vi føle os uhyggeligt berørte ved at se vore gode Øjeblikke saa uhyggeligt karikerte; vi ane, hvilken frygtelig Højde det ubevidste Selvbedrag kan naa; vi beundre Kundskaben til det

menneskelige Hjerte, men vi savne et befriende, et forsonende Ord. Vor psykologiske Sans er til Overflod mættet, men vor æstetiske Sans har intet modtaget" . . . Man mærker en hel Tidsalders Filosofi i det ene Udtryk „vor æstetiske Sans", og vi maale tillige heri den Afstand, der skiller Brandes fra det hele Barbari, som siden øvedes i hans Navn, da Naturalismen først havde taget Fart.

Mærkeligt nok falder det ikke Brandes ind at underkende Digtets hele Psykologi, dets Domfældelse af Adam Homo og forlange Sagen optaget til ny Behandling. Denne Udvej skulde dog synes at ligge nær. Ti Grundlaget for den hele „Adam Homo" er jo Kristendommens absolute Fordring, der ikke skaaner den, der svigter, var det saa blot en Tøddel, et Jota, det gjaldt. Og dog stod Brandes jo allerede paa det Tidspunkt, da denne Artikel blev skrevet, klart bevidst udenfor Kristendommen. Men han vover ikke at møde frem med et saadant Forsvar. Han føler nemlig, at selv om Konklusionen — den kristelige Autodafé, hvortil det hele sigter — er ubarmhjertig, overdreven, saa er Præmisserne Psykologien, Halvheden i alt, rigtige nok. Denne Digtets Grundstemning betegnes som en etisk Ironi, en kold, bidende, blodig Ironi.

„Er det sandt, udbryder man uvilkaarligt, at vi til den Grad er Øjeblikkets, Stemningernes, Selvbedragets Børn, at vore bedste Følelser, vore bedste Forsæt, vore ædleste og reneste Erindringer svinde som Røg og fordampe i Dunst, o Digter! hvor kan du da drage dit sarkastiske Smil ved Tanken derpaa. Har du da ikke en Taare tilovers for vor sædelige Svaghed, for vor menneskelige Naturs be-

synderlige Blanding, der gør en saadan Elendighed mulig?"

Og med træffende Fynd besvarer Forfatteren selv denne Indvending saaledes: „Da er det, man med Magt maa erindre sig om, at denne Digter har et Formaal med sit Digt, at han er en indigneret Moralist, en afgjort Pessimist, en af lutter Kærlighed til det Gode, Svagheden spottende og fordømmende Aand. Han frygter for at blive vemodig paa urette Sted, han tør ikke græde, han maa være stærk for at kunne fordømme og straffe."

Mærkeligt er det, at Brandes fordømmer denne strenge etiske Tendens, ikke udfra en naturalistisk Morals lempeligere: „Lad os nu være Mennesker", men udfra et æstetisk: Dette er uskønt. „Selve det, at et vel anlagt Menneske gaar til Grunde, er rent uæstetisk, og dog er dette det heles Pointe" . . . „Helhedsindtrykket bliver ikke skønt; ti det er Antipatien, der beholder det sidste Ord, og man føler det vel, at det er den, som er Paludan-Müllers egen Følelse." „Heine haaner sine egne ideale Ytringer, Paludan-Müller Adam Homo; men hos begge mangler denne Haan et forsonende Moment."

Og Artiklen om Adam Homo slutter med følgende højst besynderlige Ræsonnementer: „Hensigten med denne Skitse var kun at udvikle, at Værket formentligt ikke kan sættes saa højt i rent æstetisk Henseende som i etisk, i aandelig, i intellektuel. — Den gamle Strid om Formens eller Indholdets Princípat i Poesien blev af den hegelske Skole bragt til den Løsning, at under Forudsætning af lige Formfuldkommenhed staar af tvende Værker det som det højeste, der har det vægtigste Indhold. Den herbarthske Skole har siden spurgt: hvad forstaas ved

„højest"? Staar Værket æstetisk eller etisk (intellektuelt) betragtet højest? Den besvarede da Spørgsmaalet saaledes: kun etisk. Saa vist som denne lidet dialektiske Sondring ikke lader sig fastholde absolut, saa er den dog ganske berettiget, hvor der tales ikke om et i enhver Henseende fuldendt, men netop om et fra Kunstvirkningens Side mindre fuldkomment Værk, og et saadant er „Adam Homo". Men staar Digtet end højere i intellektuel end i æstetisk Henseende, saa meget staar dog uomtvistet, at dette Værk er en fra Grunden original og i alle Litteraturer enestaaende Digtning". Enhver er dog Barn af sin Tid, selv den, der er født til at bekæmpe den! Saa gammeldags som Papillotter virker nu disse kuriøse Betragtninger om et videnskabelig talt saa uløseligt Spørgsmaal om æstetisk og etisk Rangforordning.

Da Georg Brandes et Par Aar efter i „Emigrantlitteraturen" vender tilbage til „Adam Homo", har Piben faaet en anden Lyd. Det hedder nu: „Den — Adam Homo — indeholder al den europæiske Reaktionstids Slaphed og Usselhed samlet som i en Essents. Adam Homo er Mennesket i Almindelighed, lad saa være, men Mennesket fra Christian den 8des Tid". Her er Værket ganske vist med en noget respektløs Ligegyldighed for Forfatterens Mening trukket fra Ideens frie Verden ned i Endelighedens snævre Sfære, det er næsten reduceret til en politisk eller tidshistorisk Pasquil. Men intet har ligget Paludan-Müller fjernere end det historiske eller tidshistoriske — han, der altid er udenfor Tiden. Adam Homo er Mennesket i al Evighed, Mennesket i sin evige Halvhed, svævende hjælpeløst midt mellem Ideens og Virkelighedens

Verden, redningsløst fortabt overfor Ideens Domstol, overfor Sandhedens og Retfærdighedens og Kærlighedens absolute Krav. Det er Stymperen, der har smykket sig med Ideernes straalende Stjernekaabe, hvoraf dog Æseløerne stikke frem. Da han har skullet have et Kostume, har Forfatteren naturligvis klædt ham i sin Tids; ligesom man paa Holbergs Tid malede de bibelske Figurer med Paryk og Knæbukser; men Klædningen er det ligegyldige. Homo-Komedien lod sig lige saa godt opføre i demokratiske Dragter. Den gaar igen overalt, hvor Idealerne fornægtes, og hvor Skinnet trækker Menneskene med ind i sin Dans.

Derfor har Georg Brandes ganske forbyttet de to Led i sin Sætning, naar han skriver som anført: „Adam Homo er Mennesket i Almindelighed, lad saa være, men Mennesket fra Christian den 8des Tid.“ Hvis det var Tilfældet, kunde Forfatteren have sparet sig alle sine Beklagelser over det pinlige i Digtet; ti hvad angaar Menneskene fra Christian den 8des Tid os? Dem ofrer vi gladelig paa Fordømmelsens Alter, naar blot vi selv — Demokrater eller radikale Aristokrater, hvad vi er — maa undgaa den samme Skæbne.

Om Sommeren 1868 var Brandes en Tur i Svejts. Hjemvendt til København tager han paany fat paa sine Studier, men faar tillige Tid til at skrive Teateranmeldelser og dyrke allehaande Allotria, som gennemgaaende forligedes godt med hans Studier. At han ikke tjente Pallas Athene alene, men ogsaa Eros kan ses af en Række Ungdoms-Digte fra disse Aar, i hvilke en „hende“ spiller en meget fremtrædende Rolle. Han elsker hendes „brune Øjnes Mørke og hendes bløde Krøllers fagre Fald.“ Og

hun, hvis sværmeriske Sjæl „deler Kamp, deler Fryd, deler Sorger med ham," stiller heller ikke smaa Fordringer, som man kan se af det Digt, der betitles „Fremtidsfantasier":

> Min egen Yndling vil, jeg skal blive meget stor,
> vokse højt, vinde Ros, sprede Dag og gøre lyst,
> al Aandens stygge Overlast hævne.
> Den første skal jeg være her blandt os i vort Nord,
> saa vidt vor Tunge tales op langs Østersøens Kyst
> skal mit Navn man nævne alle Vegne.

Disse Fordringer til en ung Mand, der ganske vist har vundet Guldmedaillen, men som endnu kun har gjort de aller første Trin paa Forfatterbanen og deltaget i en litterær Forpostfægtning, kan synes lidt ublu. Hvis man vilde følge den moderne kritiske Forsknings Metode, der over alt søger den til Grund liggende Virkelighed bag Værket, kunde man maaske endda finde ud af, hvem der har afgivet Modellen for denne „min egen Yndling"; ti nogen blot Fantasifigur er det aabenbart ikke, og der er givet mange konkrete Træk til en Bestemmelse. Digtene tale saaledes om „hendes dulgte Lidenskabs forborgne Styrke", hun skildres som „Frue paa Borgen", og om deres indbyrdes Forhold bruger han disse Linier:

> I Fare saa jeg hende først; i Farer,
> i Smertens Luer har vor Elskov levet.

Men det er hende, som har villet det, og som har knyttet Forholdet, som det kan ses af dette Vers:

> Roser har han knækket,
> ak, at han dem brød,
> Duer dræbt, hvi maatte han dem jage!

Selv de Længslen vækked,
ung dens Bud han lød,
derfor døver han den fjerne Klage.

Og dog sukker hun efter ham og savner ham, da han rejser bort. „Dræbt er Søvn og Hvile, Dødens Kalk mig rakt, den, du elsked, saa du kunde glemme". Men paa samme Tid klager han over, at „hendes Villie er et Vrag, hendes Hjerne sløv og svag, efter hvert et Skridt den svage atter gør et Skridt tilbage". Og i det næste Digt „Tærningkast" (fra 1871) spørger han:

Er Spillet tabt? Er hendes Sjæl umyndig?
Er hendes Aand saa tam og kvindeblød,
som hun er skøn og lokkende og yndig
og undersød.

Og han klager over, at han har sat sit Liv paa denne Terning, at hans Kraft hentæres i Smægten, at han i Savn og Sorg forraader sin store Gerning, sin Sag, sit Navn. Da han efter en Fraværelse genser hende, træder hun ham i Møde, „som svigted hende Øje, Haand og Fod", og da han lægger de Blomster, han har bragt med til hende, fra sig og siger: „De er bedre — hvilken Glæde", giver hun sig til at tale om sin Mand, „der er saa god".

Det har da været en lille Episode med en gift Kone — Fruen paa Borgen — der lever i et ligegyldigt Ægteskab med sin Mand, og som søger en Afveksling i Forholdet til en ung, begejstret Mand. Men nu er det forbi; hun har resigneret i Erkendelse af, at denne Idyl ikke var bestemt for Evigheden, og han følger hendes Eksempel, idet han argumenterer saaledes, at Venus' Perle er en Skat, som ingen enkelt kan bevare. Han har opgivet den

Tanke, hvormed han begyndte Forholdet, Tanken om at bøje hendes Lod og vende hendes tunge Skæbne. Men, han vil bære hendes Farver („Turnering" Pag. 112) og det synes, som det er hende, der endnu tænkes paa i Digtet „Jusja" (Pag. 123), hvor det hedder:

Du var en af hine Kvinder
med Sværd ved Lænd,
med luende Hu,
som sprængte mod Polens Fjender,
skønne ved Stolthed og Blu.
. . . .
Derfor maa vi ikke os skille,
men enes godt
og et Gran forstaas,
saa intet skønt gik til Spilde,
som ved os to kunde naas.
Blev din Broder en Fører for mange,
en Herremand med Svende i Flok,
du blev skabt at begejstre til Sange,
og at vie til Dåad — det er nok.

Her er dvælet saa udførligt ved denne Digtrække, fordi den aabenbart maler et Forhold, som har haft nogen Betydning for den unge Brandes — han var den Gang i den sidste Halvdel af Tyverne — og, som fortsattes gennem flere Aar. Det har vistnok sat sine Mærker i hans Udvikling. En Kvinde — dertil en ærgerrig og moden Kvinde — forelsker sig ikke helt omsonst i en ung, seksogtyveaarig Mand, fabler med ham, lægger Planer med ham og drømmer ærgerrige Drømme for hans Fremtid for derpaa at forlade ham, uden at en saadan Erfaring efterlader sig Mærker i hans Sind.

Maaske har netop denne Oplevelse — direkte eller indirekte — givet Brandes Stødet til det litte-

rære Arbejde, der sysselsatte ham i 1869, Oversættelsen af Stuart Mill's: „The subjection of women". Maaske har det Indblik, han gennem det omtalte Forhold fik i den gifte Kvindes Stilling og Kaar, gjort ham lydhør overfor Mill's Klageskrift. Den Indledning, hvormed Brandes ledsager Oversættelsen, viser, med hvilken rent personlig Lidenskab han har kastet sig over Opgaven, naar det hedder: „Oversættelsen af nærværende Skrift er ikke foretaget med en Oversætters sædvanlige Kulde (!) overfor Indholdet af det Værk, han overfører paa sit Modersmaal. Den samme Indignation over bestaaende Samfundstilstandes Raahed, der har bragt Bogens Forfatter til at skrive den, har drevet dens Oversætter til at gøre sit for den videre Udbredelse af de Ideer, som den udtaler".

„Allerede i flere Aar havde jeg, da Mill's Skrift kom mig for Øje, forberedt en Afhandling over den Genstand, han behandler; det var min Hensigt til Udgangspunkt for en Polemik mod den i Danmark herskende traditionelle Betragtning af det bestaaende Forhold mellem Mand og Kvinde at tage S. Kierkegaards paa teologiske Forudsætninger hvilende Afhandlinger om Ægteskabet. Jeg havde tøvet, fordi jeg indsaa Umuligheden af uden den Autoritet, der knytter sig til et Navn og en Stilling, og med de Evner, der stode til min Raadighed, at gøre et overbevisende Indtryk paa den almindelige Mening om denne Sag. Det var mig desuden lettere at se de sørgelige og frygtelige Følger af den nuværende Tilstand end bestemt at angive Midler imod den.

Mill's Skrift har styrket min Tillid til mine Ideers Rigtighed, paa samme Tid som det har givet dem et uendelig meget fyldigere og bedre begrundet Udtryk, end jeg selv nogensinde havde været i Stand

til at meddele dem. Jeg har da skudt mine egne Udkast til Side og til min Fordel foretrukket at gøre Forfatteren af „Den induktive Logik“ til min Talsmand. Ikke at jeg paa ethvert Punkt tør kalde mig enig med ham; om Virksomheden af enkelte blandt de Forslag, han gør, har jeg en Tvivl og — for at tage det ubetydelige med — hans Domme om Litteratur og Kunst vil jeg ikke altid ubetinget underskrive; men jeg føler mig i saa stor Overensstemmelse med ham med Hensyn til alle Hovedpunkterne, at jeg, hvis nogen herhjemme vil rette et Andreb mod disse, er villig til at tage Handsken op. Det forstaar sig, at Angrebet baade maa være af den Art, at det er Svar værd, og ikke allerede maa være besvaret i Skriftet“.

Om den Modtagelse, dette Skrift fandt, har Brandes selv udtalt sig i Bogen om Julius Lange (Pag. 173 ff.), hvor det hedder: „Det er senere hyppigt blevet fremstilt, som fandt denne Bog en god Modtagelse i Danmark, og man har beraabt sig paa en enkelt Avisartikel. I Virkeligheden var Forholdet meget forskelligt. Der herskede almindelig Forundring og Harme over Bogens Indhold, og da man ikke kunde faa Ram paa dens Forfatter, maatte dens Oversætter undgælde.“ (Det var jo da ogsaa naturligt, naar Brandes selv paa en demonstrativ Maade havde stillet sig ved Forfatterens Side og gjort hans Sag til sin). „Det Blad, hvori jeg den Gang skrev, nægtede mig ubetinget Tilladelse til at tage til Orde i Sagen, og selv om jeg ingen offentlig Overlast led, er dette ikke identisk med, at jeg overhovedet ikke maatte døje et og andet for Bogens Skyld.“

Andet var jo heller ikke at vente. Naar man

paa demonstrativ Maade optræder som Anbefaler af en Bog, der i den Grad angriber tilvante Forestillinger og Tilstande, maa man nødvendigvis være forberedt paa, at Gemytterne komme i Bevægelse. Og dertil kommer, at Brandes aldrig har valgt den nænsomste Form for sine Angreb. Tværtimod, han har altid haft en særegen polemisk Evne til at finde det mest udæskende og ætsende Udtryk, det, som snarest bragte Modstanderen i Affekt. Naar Brandes saaledes taler om „de sørgelige og frygtelige Følger af den nuværende Tilstand," saa ligger der i selve Udtrykkets Voldsomhed noget, som bringer den danske Ironi paa Benene, en Overdrivelse, der vækker Reaktion. Ti, hvilken Samfundstilstand skulde kunne beskytte de svage mod brutal Udbytning og Mishandling af de stærkere og brutalere Naturer? Man kan lovordne og beskytte, saa meget man vil, saa længe man ikke formaar at udrydde de slette Tilbøjeligheder, de onde Instinkter af Menneskenes Hjerter, vil Tilstandene ikke væsentlig forbedres. Men, der er, eller rettere sagt, der var den Gang hos Brandes, som ogsaa hos hans Læremester Mill, en altfor overdreven Tillid til Betydningen af ydre Reformer.

Dernæst møde vi allerede her den Tilbøjelighed, som siden har været altfor gennemgaaende i Brandes' Polemik, til at behandle Danmark som et Paradigma paa et fordomsfuldt og i Kultur forsinket Land, som om Tilstandene var væsentligt anderledes eller (fra Forfatterens Synspunkt) væsentligt bedre i andre Lande. Man skimter en saadan Tendens her, naar Brandes taler om en Polemik mod „den i Danmark herskende traditionelle Betragtning af det bestaaende Forhold mellem Mand og Kvinde."

Som om denne traditionelle Betragtning ikke herskede fuldt saa vel i de andre evropæiske Lande, i nogle af dem endogsaa i adskilligt strengere Form end hos os! En Polemik som den, der føres i Max Dreyers Skuespil: „En Kurmetode", vilde slet ikke kunne føres i et dansk Nutidsskuespil, fordi de Forhold, som der skildres og karikeres, her til Lands maa betragtes som antediluvianske. Men, Georg Brandes har til Skade for sig selv ikke været tilstrækkelig opmærksom paa denne ægte danske Ironi, som altid ligger paa Lur efter Overdrivelsen, og som ingenlunde lader sig imponere af den.

Derimod kan Brandes maaske nok have nogen Ret, naar han taler om de københavnske Ravnekrogsforhold. „I en Ravnekrog, som København den Gang var," hedder det i Bogen om Julius Lange, „fandtes saa at sige ingen Forskel paa offentligt og privat." Det er naturligt, at Forholdene i et saa stærkt begrænset Samfund som vort og i en saa lille By, som København særligt den Gang var, er en offentlig Person udsat for grovere Udslag af Sladder og personlig Snusen i hans Forhold end i en Storstad som Paris, der vel nærmest er den By, der har tjent Brandes til Sammenligning. Og dog, hvordan Forholdene er i Udlandet, selv i dets store Byer — hvor store eller smaa — véd i Grunden kun den, som har levet aarevis i dem, som selv har brudt sig sin Vej dér i Kamp med deres nedarvede Fordomme og Traditioner. Mon Byron i sin Tid fandt det engelske Samfund mere vidt og frit end Brandes det københavnske ved Halvfjersernes Begyndelse? Mon den engelske *slander* sysselsatte sig mindre med hans Affærer, end den københavnske Sladder med Brandes'? Man kan selv læse sig

Svaret til Brandes' „Naturalismen i England". Sladder er der over alt, hvor der findes selskabeligt Samliv mellem Mennesker, der ikke er Engle, og enhver, der har levet nogen Tid i Verden, vil være bleven vænnet til at regne med denne Faktor. Faa er de, som kunne sige sig fri for selv at have deltaget deri, og den moderne litterære Metode, som i andre Henseender har saa store Fortrin, ikke at tale om den „moderne" Journalistik, har paa dette Punkt givet denne Tilbøjelighed et Opsving, hvorom Fortiden næppe drømte, idet den har sat Tingene i System og kan tjene som Paaskud eller Undskyldning for Sladderen med Hensyn til den berømte Mands Privatliv og den Tilbøjelighed, som Heiberg betegnede som Lyst til at „kende ham ret privat". Udgivelsen af „Kvindernes Underkuelse" medførte for øvrigt en lille Rivning i Forholdet til Julius Lange, hvorom Brandes selv beretter:

„Under disse Omstændigheder har jeg rimeligvis gaaet om i en ganske uforstandig Irritation, der synes at have gjort sig saare taabeligt og ubehersket gældende overfor Julius Lange". Det synes, som en Sammenligning, Lange har draget mellem Hundenes og Kvindernes Afhængighedsforhold, har bragt Brandes fuldstændigt i Harnisk. Han har i sin Ophidselse faret hen og skrevet et Brev til Lange, som denne besvarer bl. a. med følgende fyndige Tilrettevisning:

„Hvad Fanden har der fejlet dig, at du har skrevet dette Brev? „Hund" og „Kvinde", „Menneskerettigheder" og „Borgerrettigheder" drejer sig rundt for dig. Har du nogensinde hørt af mig, at Sypigen — under Straf af at være „uskøn" — ikke maa være andet end Sypige? Henvend dig paa de rette Steder med din Rasen."

Og han fortsætter: „Lad mig — trods den dybe Modsætning, der er imellem vore Karakterer, vort Liv, vore Forudsætninger, vort Temperament, vor Tænkemaade og Tro — kunne tale til dig med Tryghed for ikke at blive Genstand for de rædsomste Misforstaaelser. Er du bleven led ved mig, saa lad os skilles, men lad mig vedblive at være din hengivne Ven.“

Der blev ingen Skilsmisse af. Langes burleske Brev har sikkert virket som en Spand koldt Vand paa Brandes' ophidsede Sindstilstand. Brandes bad om Forladelse, hvilket Lange erklærede, at han ikke havde behøvet. Imidlertid lod Lange, der havde læst Mills Bog med Interesse, sig ingenlunde omvende af den. Da Brandes senere rejste udenlands og havde anmodet Lange om at købe ham nogle Fotografier, som han vilde medtage som Foræring til Taine, bemærkede Lange, der troede, at det drejede sig om en Foræring til Mill: „Det kunde være rart at faa en Illustration af det kvindelige til Mill; men han vilde maaske ikke være modtagelig for den og mindst i plastisk Form,“ og han tilføjer følgende lille snurrige Træk: „I meget gamle Dage, da jeg skrev Vers, skrev jeg en lille Samling Dyrevers, som var eller skulde være satiriske: Deri indførte jeg en Vaskebjørn talende. Han sagde bl. a.

Jeg vasker hvidt, jeg véd ej hvad,
jeg vasker hvidt det grønne Blad,
jeg vasker hvid den grønne Rose
. . . . . .
En ærlig Bjørn I her kan se,
som kæmper for en stor Ide
med Vask at reformere Verden.

Imidlertid viser dette lille Træk, hvor overordentlig irritabel og let saarbar Georg Brandes allerede den Gang var, naar endogsaa nogle spøgefulde Udfald af en Ven kunde bringe ham i den Grad ud af sig selv. Han manglede stærkt noget af den Haardhudethed, der er saa ønskelig for en Mand, der har anlagt sit Liv paa Kamp — en ideal og ridderlig Kamp naturligvis — en olympisk Dyst om Ideer. Ti Verden er nu én Gang hverken ideal eller ridderlig. Her gælder alle Kneb, og Brandes fik det at føle. Af det ovenstaaende ser man, at det Blad, han var knyttet til — Dagbladet? — nægtede ham den fornødne Plads til Opførelsen af et saadant Dystløb, der let kunde fremkalde Mishagsytringer fra det betalende Publikums Side. Et saadant Forbud er jo unægteligt en slem Streg i Regningen for den, der har anlagt sit Liv paa Dystløb. Det sætter ham med ét Slag ud af Funktion og anviser ham som eneste Trøst at søge sig en anden Bane.

Men, hvilken Skæbnens Ironi, at den, der saa bittert havde lidt under Undertrykkelsen af den fri Meningstilkendelse, saa snart skulde opleve, at man i hans eget Blad og saa at sige i hans Navn skulde øve en lignende Lynchjustits mod Meninger og Personer, der var ubehagelige, ja endda med en langt større Fanatisme, end det var sket i den gamle Presse, hvor Hensynet til et højtæret Publikum og et frygtet Abonnenttab altid havde spillet en Hovedrolle og afgivet et undskyldende Moment overfor den strengere Morals Domstol.

Fra samme Aar skriver sig et Par interessante Artikler i „Illustreret Tidende". Den ene er en Anmeldelse af Vilh. Bergsøes „Fra den gamle

Fabrik", i Virkeligheden en fuldstændig og i alt væsentligt meget træffende Karakteristik af den den Gang endnu unge Forfatter — dobbelt interessant nu, fordi Brandes aldrig senere har optrykt den.

Betegnende hedder det her om Datidens litterære Situation: „Der er og har allerede længe været en Pavse i Danmarks poetiske Produktion. En Litteraturperiode ligger afsluttet bag os. En ny og rigere vil forhaabentlig om kortere eller længere Tid indtræde. De Romanforfattere, der udfylde Mellemrummet, danne en Gruppe for sig og friste i Fællig deres gode og onde Skæbne, som er den, at indtage en mere fremragende Plads, end de tyve Aar tidligere vilde have formaaet og at savne al den Opmuntring, al den Inspiration, som Medlemmerne af en stor poetisk Skole meddele hverandre indbyrdes. Iblandt disse Forfattere har Goldschmidt søgt sig sit Felt ved at forene en fin, moderne Iagttagelsesevne og en heldig kunstnerisk Stræben med en forældet og usand Mysticisme; Bergsøe er som den yngre Forfatter et endnu anskueligere Udtryk for Tidens urolige Tendenser. Hans Rolle er den, at betegne de unge Naturvidenskabers friske Indbrud i Skønlitteraturen. Der risler et friskt Væld fra nylig fundne Kilder, der gaar et Naturaandens Pust igennem hans nye Bog; den er digtet af en ved Natursans og ved Kundskab til den unge, mægtigt fremskridende Erfaringsvidenskab beriget og farvet Fantasi . . . . man kan uden Overdrivelse sige, at hvad Andersen i store, uvisse Træk har varslet om den nye Rigdom, Poesien vilde finde i de nye Videnskaber, og hvad Hauch allerede for længst har gjort gjældende i højst geniale Frembringelser,

det har denne Forfatter begyndt at realisere med et endnu ikke fuldt udviklet Talent, men paa sin egen Maade. Her er det nye, det levende Punkt i hans Forfattervirksomhed."

Hvor der tales om det rent formelle, betegnes hans Talent som „et rent episk Talent, en Evne til Udmaling, Fortælling, Skildring, bred og yppig, let flydende og uudtømmelig. Det viste sig i hans Vers ved deres formløse Bredde. Det viser sig i hans Prosastil, der er letløbende uden alle Knorter og Knuder, fortrinligt skikket til den raske Fremstilling ved sin fuldstændige Frihed for Maner, men fattig paa streng og kunstnerisk Karakteristik." Dette udvikles yderligere, hvor Brandes gaar over til at omtale Bergsøes Stilling paa det psykologiske Omraade, „der jo alt i alt er Poesiens eneste sande Residens." „Det er ikke blot den fineste Spids, som Forfatterens Sortkridt mangler," hedder det her, „det er brækket af et godt Stykke højere oppe. Det er ikke blot Sjælelivets fine Bølgekrusning, som han ikke formaar at fremstille; men ogsaa dets dybere Bølgegang, dets hele Understrøm mangler i hans Karakter."

Saa sandt dette er, ligger det Spørgsmaal nær og paatrænger sig uvilkaarligt, om vi da med den frembydende Litteratur, som Brandes her saa rigtigt indvarsler, have faaet denne Psykologi, om vi have faaet en Menneskeskildring af Rang, der har frembragt typiske Skikkelser af blivende Betydning. Det er i Sandhed vanskeligt at vide, hvor man skal vende Øjet hen. Drachmann vandt jo ikke sine Lavrbær som Psykolog, J. P. Jacobsen opløste alt i psykologiske Enkeltiagttagelser, uden synderlig Evne til at forbinde, og Schandorph — ja, hans

Menneskeskildring ligger jo ofte paa Grænsen af Farçen. De Forfattere af nogen Betydning, der siden er dukkede op, har været Lyrikere ligesom vor Guldalders Forfattere eller Farçører og professionelle Komikere. Den objektive Menneskeskildring har ingen Mestre at opvise, og hvad der er ydet af Karaktertegning er som oftest blevet paa Overfladen.

Forøvrigt slutter Brandes sin meget indgaaende Omtale af Bergsøe med en varm Anerkendelse, naar det hedder: „Denne Bog er ikke som saa mangen en jævnt god Bog, hvori der er lidt at rose og lidt at dadle, men intet, som river med — det er en Bog, som har sine Svagheder, men som indeholder saa meget smukt og i enkelte Partier noget saa fortrinligt, at den, uanset dens Forhold til Forfatterens første Arbejde, ved sit eget indre Værd indtager sin hæderfulde Plads blandt vor Romanlitteraturs ikke overdrevent mange gode Bøger."

Man tør vistnok antage, at Georg Brandes endnu vil vedkende sig disse Ord. De Romaner, der siden er tilkomne i den danske Litteratur, og som er værd at nævne, er snart talte, de udgør næppe stort mere end et halvt, eller naar absolut alt tages med, et lille Dusin, og de fleste af dem turde efterhaanden i Tavshed forsvinde ned ad Glemselens Strøm, i det Glemselens Hinsides, hvor efter Brandes' Ord H. F. Ewalds „Agathe" venter dem.

Ulige betydningsfuldere end Karakteristiken over Bergsøe er dog den Nekrolog, som Brandes den 31te Oktober 1869 offentliggjorde over Sainte-Beuve.

Med Hensyn til Brandes' Udviklingshistorie er det et Dokument af højeste Rang, idet det til Over-

flod viser, hvad man jo for øvrigt af selve Værkerne kan granske sig til, i hvilken eminent Grad den franske Litterærhistoriker har været Brandes' Lærer, hvor uendeligt dybt Brandes staar i Gæld til ham. I Sammenligning med dette Forhold træder Brandes' Elevforhold til Taine — et Forhold, som man har gjort alt for megen Væsen af — ganske i Skygge. Mellem Taine og Brandes er Naturellets Modsætning i Virkeligheden for stor til, at der kan blive Tale om nogen dyberegaaende Paavirkning. Med Sainte-Beuve er det en ganske anden Sag. Brandes har her fundet en Generalnævner, hvori hans egne Evner kan gaa op. Naar Brandes bemærker om Taine, at han, idet han valgte Titus Livius til Emne for sin første Karakteristik af en Historieskriver, har fundet Lejlighed til at beskrive sit eget Talent og forsvare sin egen Fremgangsmaade (Den franske Æsthetik Pag. 20), saa lade disse Udtalelser sig uden Vanskelighed bruge om Georg Brandes' Behandling af Sainte-Beuve, som han siden lod optrykke i første Udgave af „Kritiker og Portræter".

Man lægge Mærke til den intime, stærkt personligt berørte Tone allerede i Indledningen:

„Det berører en underligt at høre om Mænd, hvem man hverken har set eller kendt, men med hvis Tanker og Synsmaader, hvis Ejendommeligheder og Forkærligheder, de smaa som de store, man efter et langt aandeligt Samliv er bleven fortrolig, at nu har dette Hjerte hørt op at slaa. Det var En tidligere ikke nok at tænke, at de endnu vare i Live, man stillede sig undertiden, naar et nyt Talent eller en ny Tanke fremtraadte, det Spørgsmaal, hvad vil han sige derom, hvorledes vil han tage dette, vil

han forstaa det, vil han bifalde det? Saaledes er det gaaet mig med Sainte-Beuve, og selv om jeg ikke fik min Nysgerrighed tilfredsstillet, havde jeg en Slags indre Beroligelse ved at vide, at var der end intet andet Sted, saa var der dog et, hvor selv det yngste virkelige Talent fandt Paaskønnelse, hvor selv den dristigste, nye Ide var sikker paa at finde et villigt Øre og en modig Talsmand, og hvor ethvert Forsøg paa ved usand Effekt eller Skin af Dybde at erhverve en utilbørlig Plads for en forfejlet Personlighed eller Retning fandt en Tilrettevisning, paa hvilken der blev agtet — saa længe Sainte-Beuves omfattende Aand og gennemtrængende Blik endnu var oven Mulde . . . Han efterlader en tom Plads, som ingen i den yngre Generation, hvis Mester og Lærer han var, kan udfylde. Der findes blandt Frankrigs nuværende Prosaister kraftigere Begavelser end hans, grundigere og strengere dannede Skribenter, der saa vel med Hensyn til Studium som til Fremstillingens Kunst have stillet Fordringer til sig og overvundet Vanskeligheder, hvorom han som ung ikke drømte; han har med ædel Beskedenhed selv kaldt sig en blot Underholdningsskribent i Sammenligning med disse „unge Kæmper, nærede med Løvemarv"; men den unge, realistiske Skole har i ham tabt sin Fører og sit Midtpunkt."

Idet Brandes nu gaar videre, søger han at bestemme Sainte-Beuves Ejendommelighed som Kritiker og som Aand, og her stanser han først ved den Mærkelighed, at han, den ukirkelige, rent skeptiske Skribent i sin „Port Royal" har skrevet Jansenismen og dens Historie. Og han bemærker: „Han kunde det netop, fordi han hverken var ortodoks eller Jansenist, men fordi han som Kritiker

forstod alt det, hvormed han følte Sympati, og fordi han som Kritiker var i Stand til at føle Sympati med enhver sand Sindsbevægelse. Den Anskuelse, man selv nærer, er man ikke i Stand til at overskue, den Anskuelse, man aldrig har næret, er man ikke i Stand til at forstaa; man forstaar kun den Synsmaade, man en Gang har delt, og nu ikke længere deler." Der ligger en mærkelig, men ikke uinteressant Tilstaaelse i Bemærkningen om, at man ikke er i Stand til at overskue den Anskuelse, man selv deler. Det er en Omskrivning af det gamle Ord om Kærligheden, der gør blind. Men fører man denne Synsmaade ud i sin yderste Konsekvens, da kommer man til den lidt betænkelige Opfattelse, at man for at bedømme alt, selv maa staa udenfor alt, med andre Ord, at Kritikeren aldrig maa slaa sig til Ro i nogen bestemt Livsanskuelse, fordi hans Følelse derved afstumpes, hans Horisont indsnævres, eller, rettere sagt, at han bør have gennemløbet dem alle for derpaa at være havnet i det rene intet. Men, en saadan Aand vilde næppe afgive frugtbare Impulser, den vilde være gold og ikke indgyde nogen hverken Tillid eller Varme.

Ikke desto mindre frembyder denne Udtalelse, der maaske ikke har været bestemt til at føres ud i sin yderste Konsekvens, en mærkelig Parallel til det yderst karakteristiske (men udaterede) Digt: „Proteus", hvormed Brandes' Ungdomsdigte slutter, og hvori han skildrer sit Væsen som en evig Omskiftelighed, der ikke lader sig binde i nogen enkelt Form:

> Skønt Proteus af Fag er Sandsiger-Gud
> han lider ej godt, at man fritter ham ud.
> Da videlystne en Gang vilde prøve

at fange ham, blev han en skægget Løve,
da Løven forfulgtes, en Salamander,
og saa et Vildsvin og saa en Panther.

Saa blændede han som blussende Flamme,
men var selv i Ildform en og den samme;
blev saa rindende Vand, saa et Træ, der skød Grene;
dog Vand, Træ og Dyr — det var Proteus alene.
Ingen enkelt Form, ingen enkelt Gestalt
bandt den, som formed og fattede alt.

Selv om den proteusske Forvandlingsevne, der er udtrykt i disse Ord, er „over Evne", over menneskelig Formaaen i al Fald, saa kan det ikke nægtes, at det Program, som her er udtalt, er et smukt Program for en Kritiker og Historiker, der skal sysle med vekslende Tider og Slægter og prøve at forstaa dem alle. Der er langt mindre Grund til at gaa i Rette med Brandes for dette Program, end fordi han ikke har gennemført det strengt nok. Han har jo virkeligt til Tider ladet sig binde af Fordomme og Antipatier, der har afstumpet hans Forstaaelse, hans Retfærdighed. Da han blev Agitator for „Gennembruddets" Tanker, gjorde han sig ufølsom overfor de Egenskaber ved Guldalderforfatternes Digtning, som han tidligere havde forstaaet og rost, og holdt en streng Dommedag over hele Perioden uden at anvende den historiske Formidling i Synet derpaa, som netop er Principet i den St. Beuve-Taineske Metode.

Alt som Artiklen skrider frem til en mere detaljeret Karakteristik af St.-Beuve, føler man, hvorledes det er sit eget Ideal af Litteraturkritik, Brandes — ubevidst — forherliger.

„Det er Sainte-Beuves Fortjeneste," siger han, „at han har forstaaet bag Papiret at opdage Menne-

sket, at han har lært os, at man intet forstaar, intet Skrift og intet Aktstykke fra Fortiden, før det er lykkedes en at begribe den Sjælstilstand, fra hvilken det udsprang[1]) og danne sig Billedet af den Personlighed, i hvem det har sit Ophav. Først saaledes faar Historien Aand." . . . Og videre: „Sainte-Beuve har forstaaet at udglatte Studiets Rynker. Han fortæller ikke blot, han maler. Først forsker han, gennemforsker den skjulteste Krog af sin Personligheds Hjerte, opsnapper en Bekendelse, der ufrivilligt er undsluppet ham, og som han ikke aner at have gjort, viser at den støttes af andre Udtalelser, at den forklarer og belyser Personens Handlinger, han skildrer ham i hans ædle, lyse Øjeblikke, han overrumpler ham i Negligée, han maler hans legemlige Tilstand og hans Befindendes, hans daglige Levemaade, hans Vaners Indvirkning paa hans Ideer og Følelser, han viser hans Villies Kraft til at beherske Legemets sygelige Tilstande, han udforsker ham i hans Ævne til godt og ondt, i Kraft af sin mærkværdige Ævne „til at finde en Naal i en Høstak". „Han har Videbegærlighedens Nydelsessyge, og han har Menneskekundskabens Visdom. Jeg véd ingen Kritiker, om hvem jeg vilde anvende Ordet viis uden netop om St.-Beuve. Hans Fortolkning er aldrig blot aandfuld, den er rigtig. Den rammer Midten." . . .

Er det ikke paafaldende, hvor meget i denne Skildring der passer paa Brandes selv! Og ikke mindre gælder dette den efterfølgende Periode: „Han (Sainte-Beuve) har gjort Kritiken fra litterær til psykologisk og grundet sin Sjælekyndighed paa

[1]) Udhævet af mig.

Fysiologi, og han har forvandlet den fra en tør intetsigende Dom efter Regler til en sympatetisk og poetisk Forstaaelse af det mest forskelligartede."

Om Sainte-Beuve som Stilist hedder det: „At karakterisere denne enestaaende Stil er vanskeligt. Den er for det første i ingen Henseende paafaldende. En i Fransk ikke synderlig forfaren Læser vil aldeles ikke opdage, at der her er noget, man kunde kalde Stil. Sætningerne følge paa hinanden, urytmiske, uden at samles i Grupper, nonchalant som Zuaverne marchere. Aldrig en patetisk Sætning, sjældent et Udbrud, en enkelt Gang en Apostrofe: „O Digter!" eller lgn. Talen rinder som et mildt kruset Vand. Men den, der læser med Opmærksomhed henrives over Sprogets ædle Atticisme. Tonen er ikke afgørende, men ganske rolig og stille skeptisk". Naar man læser disse Linier, føler man uvilkaarligt, at deres egen Stil er i Slægt med det Stilideal, de skildrer.

Ogsaa i Bogen om Taine vender Brandes tilbage til Sainte-Beuve og roser hans Metode og hans Kunst i de stærkeste Udtryk, Udtryk, der langt mere ere prægede af personlig Beundring end den ganske vist stærke, men køligere Ros, han paa dette Tidspunkt yder den „ejendommeligt matematiske og snorlige Forstandighed", der udmærker Taine. Og, naar Brandes, der jo overhovedet kritiserer Taine ganske eftertrykkeligt, fremhæver, at han „aldrig en eneste Gang har forsøgt at skildre et Talents Udviklingshistorie, men altid betragter Talentet som færdigt, som værende hele, saa fremhæver han udtrykkeligt i Modsætning dertil om Sainte-Beuve, at han véd, at hans Genstand ikke er noget fast,

at ethvert menneskeligt Væsen er i bestandig Udvikling. „Han følger det da paa alle Stadier", hedder det i den nævnte Nekrolog, „fanger det fra alle Sider, øm over sin Gerning som en Kvinde, med et Blik som en Malers for enhver Overgang, enhver Nuance. Til en saadan Gerning kan man ikke bruge en ensartet Fremstillingsform. Han blander uophørligt Biografien med Karakteristiken, sammenruller Sætninger, der mildne og dæmpe hinanden, anvender tekniske Ord, der drage et langt Slæb af Forbindelser og Erindringer efter sig".

Brandes fremhæver, at Sainte-Beuve's „Causeries de Lundi" og „Nouveaux lundis" i al deres Spredthed tilsammen udgøre den bedste franske Litteraturhistorie. Kan man ikke sige det samme om Georg Brandes' Artikler om dansk Litteratur, selv om man forbeholder sig at udskyde et og andet Essay fra Tiden efter Gennembruddet, da Forfatteren undertiden lader sig sin Stilling diktere af andre Hensyn end de rent litterære (Skrams Optagelse i Gennembrudsmændene f. Eks.).

Der vil blive Lejlighed til at vende tilbage til Forholdet mellem Brandes og Sainte-Beuve, naar vi kommer til Brandes' Behandling af Perioder af Frankrigs Litteraturhistorie — altsaa under „Hovedstrømninger".

Under saadanne Studier nærmer Brandes sig det sidste Maal paa sin akademiske Løbebane: Doktorgraden. I Begyndelsen af Februar 1870 udkom hans Afhandling: „Den franske Æstetik i vore Dage. En Afhandling om H. Taine", og den 25. Februar foregik den mundtlige Handling paa Universitetet — ni Dage efter at Høffding havde taget Doktorgraden. De ordentlige Opponenter var Professorerne,

Digteren Dr. phil. Carsten Hauch og Dr. phil. H. Brøchner. Af Tilhørerne opponerede Kand. mag. J. Lange. Forhandlingerne varede i henved halvtredie Time og havde samlet en saa tæt Tilhørerkreds i det lille Auditorium — Nr. 3 — hvor Disputatsen foregik, at man var nær ved at trykke hinanden sønder og sammen, hvorved der hyppigt opstod en Støj, som virkede forstyrrende paa Handlingen. Forhandlingerne, der udmærkede sig ved et usædvanligt Liv, fulgtes med stor Interesse af Forsamlingen, der brød ud i stærkt Bifald, da Prof. Brøchner afsluttede sine klare, stringente Udtalelser med en Apostrofe til den Sandhed søgende frie Forskning, som ikke higer efter Kampen, fordi den finder Hvile i sig selv, men heller ikke skyer den, naar den bydes. „Den vordende Doktor", skriver „Dagbladet", „erkendte med Fylde og Varme, hvad han skyldte netop de to Universitetslærere, som paa Embedsvegne optraadte imod ham og modtog af disse i hædrende Udtryk Vidnesbyrd om Begavelse og alvorligt Studium". Han endte med nogle Ord, der førte Tanken hen til Fædrelandet og Universitetet. Jeg mindes fra min Studentertid, at nogle af Datidens Unge, der overværede Handlingen, talte med en vis Indignation om den spotske og overlegne Tone, den unge Kand. mag. anslog overfor den ærværdige gamle Hauch; men jeg lægger ikke megen Vægt derpaa, da Stemningen overfor Georg Brandes den Gang medførte en vis forudfattet Uvillie; det er jo klart, at en saa udfordrende og polemisk anlagt Personlighed, som Georg Brandes særligt den Gang var, ikke altid kan i det enkelte Moment fyldestgøre Pietetens Fordringer.

Bogen, der udkom kort før Disputatsen, indtager en fremskudt Plads i Brandes' tidligere Produktion ikke som Stilprøve — i den Henseende er den i Virkeligheden mangelfuld — men ved sit indgaaende Studium af en betydelig Opgave. Med stor Energi har Brandes forfulgt Taines System gennem alle dets Façer, vist hvorledes det er opstaaet, og hvorledes det hænger sammen, dets Styrke og dets Svaghed. Hans Fortjeneste er i Virkeligheden den, at have paavist Ensidigheden i Taines hele Litteraturbetragtning — den falder let nok i Øjnene — men ogsaa Umuligheden af at opføre en Livs- og Verdensanskuelse paa den Grund. Først paavises den hele Vilkaarlighed i den Maade, hvorpaa Taine har opstillet en herskende Evne. Videnskabeligt har den ingen Betydning allerede af den Grund, at Aanderne er saa mange, som de herskende Evner nødvendigvis faa. Med andre Ord: man opnaar ikke at individualisere ad den Vej; det hele flyder ud i den løseste Almindelighed. Med Hensyn til Kritiken, udvikles det, hvorledes Taines Principer umuliggør enhver som helst Kritik, da de forudsætter, at enhver Type er god saavel i den tænkende som i den dyriske Verden, og at alle Typer har samme Eksistensret. Ingen bebrejder Hejren dens lange skrøbelige Ben, dens magre Legeme, dens betragtende og ubevægelige Stilling, saa lidt som man fordømmer Fregatfuglen for dens uhyre Vinger og korte Fødder; ti denne Magerhed er en Skønhed hos Hejren og dette Misforhold er en Skønhed hos Fregatfuglen. De aabenbare hver især en Naturidé, og Naturforskerens Opgave er at forstaa dem, ikke at gøre sig lystig over dem. Kritikeren er Sjælens Naturforsker".

„Men," siger Brandes, „hvis det sande og gode og skønne ikke er, men kun danne sig, hvis de mindre er et fast Maal end en bevægelig Resultant, da er Læren om Idealet forud dømt i Litteratur og i Kunst. Der er da ej mere noget absolut skønt i de forskellige Værker, hvortil de forskellige Slægter mer eller mindre nærme sig. Der er da ikke mere store Aarhundreder i Poesien, ikke mere nogen klassisk Litteratur, der kan fremstilles som Mønster for Beundring. Alt gaar op i Tolerance "

Det vises nu — i Kapitlet om Geniet — at der indenfor Taines Teori, der gaar ud paa at forklare alt som Resultat af samvirkende Omstændigheder, heller ikke er Plads for noget saa overordentligt som Geniet, der jo netop er det ny, Gennembruddet, der ikke lader sig forklare ud fra Omstændighederne, men hævder sig som det spontane, det troldmandsagtige; det ses da ogsaa, at Taine, naar det kniber, selv smutter ud af Maskerne i sit Garn og bryder sig fejl om alle sine omhyggeligt udarbejdede Teorier, saaledes naar han begynder sin Skildring af Shakespeare med disse Ord: „Alt kommer indenfra hos ham, det vil sige fra hans Aand og hans Geni." Hvordan! Hvor er Klimaet og Omgivelserne og Forfædrene her blevet af, kort sagt alle de samvirkende Omstændigheder og Forhold, hvoraf William Shakespeare skulde være Resultant? De er borte. Ti hør! „Omstændighederne og det Ydre have kun lidet bidraget til at udvikle dem" (hans Aand og Geni). Med andre Ord Taine har her akcepteret en Undtagelseslov for Geniet. Han har gennembrudt sin egen Teori.

Og saaledes over alt. Taines Principer lade sig kun gennemføre til et vist Punkt, saa kommer der

noget, der kuldkaster dem. Ja, selv „den herskende Evne“ er ifølge Taines egne Udtalelser ikke nogen umiddelbart forekommende Naturvirkelighed, men kun et Ideal, og det er Kritiken, der som øverste Dommer har opstillet dette Ideal. Hvorledes? Kritiken? Kritiken, som ved selve Systemet er umuliggjort. Med andre Ord Taines Anskuelse er alligevel ikke ment som Naturvidenskab, den er Kunstteori, og i et saadant Kunstnersyn udmunder alt hos ham. Men han har ikke selv fastholdt denne Begrænsning.

Fra mange Sider belyses „Taines Gliden ned ad Materialismens Skraaplan“ og det hedder afsluttende om ham: Taine mangler den sande videnskabelige Aand; ti han er færdig med alt, han har Svaret paa ethvert Spørgsmaal liggende i Skuffer i sin Aand, og i sit aandelige Hovmod lemlæster han mangen Gang Problemer, hvormed han ikke ellers kan faa Bugt for at simplificere dem. Han er for let tilfredsstillet med Resultater.“ Naar saaledes den altforklarende Kendsgerning til Romerfolkets Natur og Historie søges i „Hjernens oprindelige Bygning“, saa vil man let se, at det er en Frase, der ikke forklarer noget.

Morsomt anvendes Taines egen Metode paa ham selv til Forklaring af hans Teori og Synsmaade, naar hans deterministiske Opfattelse af Historien, hans kvietistiske Godkenden af alt bestaaende som nødvendigt, bestemt af de politiske Begivenheder i Datidens Frankrig, af den Magtens Sejr over Retten, som den samtidige Generation af franske Forfattere var Vidne til: Napoleons vellykkede Statskup. Den har omstøbt sin Erfaring i Teori, hedder det.

Naar Brandes dog, til Trods for denne sønderlemmende Kritik, udtaler sig med den største Beundring og Sympati om Taines Forfatterskab, sker det — udenom hans Metode i Anerkendelse af Taines Skønhedssans, hans litterære Talent. Her viser sig hans Aands hele Bøjelighed i Modsætning til Teoriernes Stivhed: „Han har en saa ualmindelig, saa sjælden og alsidig Skønhedssans", hedder det Pag. 268, „en saadan Gave til at nyde, til at glæde sig over det skønne i alle dets Formationer og paa alle dets Stadier, at man næppe finder en lignende Modtagelighed hos nogen samtidig æstetisk Forfatter. Denne misundelsesværdige og kraftige Skønhedssans aabenbarer sig overalt i Taines Kunstkritik saa vel som i hans litterære Kritik".

Men det fuldendteste Udtryk har Brandes givet sin Taine-Beundring i den Artikel, han skrev om ham paa et langt senere Tidspunkt, nemlig ved hans Død[1]), hvor det hedder:

„Hvad der hos Taine henrev, det var inderst inde vistnok hans Skønhedssans. Den var saa selvstændig og stærk, at det forekom en, som havde man aldrig mødt en lignende. Og det var dernæst Foreningen af Tankernes Dristighed og Indbildningskraftens Rigdom og Pragt. De Læsere, der fik ham kærest, var ikke bestukne af hans filosofiske Teorier — de interesserede mest som Udslag af hans Karakter — var heller ikke vundne af hans sindrige, men nødvendigvis utilfredsstillende Forsøg paa at tømre en Æstetik — Æstetikken var Doktrin, og det var ikke den Doktrinære i Taine, som vakte

[1]) Optrykt i „Udenlandske Egne og Personligheder". (Pag. 223.)

Begejstring. Nej, det var den overlegne Digter og Maler i ham, som betog. Denne Prosa var som Brokade".

Denne Lovtale over Taine som Kunstner og kunstnerisk Temperament vil alle kunne tiltræde, selv om de ikke kan gøre Brandes' Ord til deres, naar han omtaler Taine som den, han skylder mest og mest har beundret".

I denne Bog har Brandes udfoldet sit hele Batteri af Lærdom og Belæsthed og en filosofisk Skolethed, som maaske vil overraske den, der kun kender Brandes' senere Skrifter. Taine er stillet i Forhold ikke blot til det forrige Aarhundredes foregaaende Filosofi, men ogsaa til den umiddelbart forudgaaende tyske, og det er paavist, hvad han til Trods for al tilsyneladende Modsætning skylder Hegel. I Kapitlet om Aarsagsbegrebet er Taines Opfattelse deraf sammenholdt med Mills. I Analysen er der anvendt en Skarphed, der forfølger Spørgsmaalene til den sidste Instans. Jeg synes ikke, Brandes har skrevet nogen Bog, der saa meget viser ham som Tænker, som denne.

Det kan derfor nok overraske at se den Behandling, dette Skrift blev Genstand for i „Fædrelandet", der bragte en udførlig Anmeldelse deraf d. 19de Marts. Forundringen taber sig noget, naar man husker, at det k, hvormed Artiklen er signeret, betyder Rudolf Schmidt og erindrer den skarpe Kontravers, de havde haft i Spørgsmaalet om den R. Nielsenske Dualisme. Alligevel vil man finde Anmeldelsen utilladelig bidsk og uvillig, endda til i væsentlige Henseender selvmodsigende. Naar Bogen betegnes som en Ret, med hvilken man trygt kan give sig i Lag, uden at frygte for at faa haarde,

videnskabelige Ben mellem Tænderne" eller som en „medgørlig farceret Ret som ikke volder Kæberne stor Anstrængelse", saa er disse Udtryk (man bemærke de ægte kulinariske Rud. Schmidtske Vendinger) i og for sig malplacerede; ti Værket mangler som sagt ingenlunde Benbygning eller Rygrad, og, naar det hedder om Forfatterens livlige Stil, at „den helt igennem gør Bogen pikant og krydret", saa er dertil at bemærke, at der i og for sig ikke er anvendt andet Pikanteri, end hvad Stoffet selv kræver, og de fleste Nutidslæsere vil maaske endda finde Bogen med dens lange filosofiske og abstrakte Udviklinger lidt nok krydret.

Det udvikles nu som en Ejendommelighed for Tiden og Udviklingen i de store Kulturlande, at der er „Stilhed i det centrale", idet de store Aander er borte og | der „intet Midtpunkt er, hvorfra det aandelige Liv kan fortsættes, ingen Opgaver af dem, hvori Menneskeaanden i Sandhed vokser". Til Gengæld holder man sig da „rørig i det periferiske". Man „opstøver Kendsgerninger, anstiller Sammenligninger, finder paa Kombinationer, man mætter sig i det uendelige og føler stadig fornyet Hunger. Hemmeligheden er, at det, hvormed man mætter sig, ingensinde kan mætte".

Det siges nu om denne Retning, at den i Taine har fundet sin Fuldendelse. Det indrømmes, at Taine er „en Mand, som utvivlsomt har gjort uhyre Studier, at man hos ham — i Modsætning til, hvad der er Tilfældet hos St.-Beuve — altid mærker Tanken som en „samlende Magt", og at „man vil høre ham til Ende, selv om man paa det bestemteste føler, at der er noget væsentligt, han ikke faar med". Hans Stil roses for imponerende Simpelhed, Taine

har naaet at „skildre Naturgenstandene i deres sandselige Tilsyneladelse".

Hvad er der da i Vejen? Hvorfor forholder R. Schmidt sig saa affejende til Brandes' Behandling af Taine? Jo, der er det, at Brandes ikke har ydet en Gendrivelse af Taine. „Skal hans Synsmaade forkastes, saa maa den ogsaa gendrives". Men, det er jo netop det, som Brandes, efter hvad vi ovenfor have set, har gjort. Schmidt indrømmer da ogsaa af bitterhaard Nødvendighed, at Brandes har skildret den hele Retning uden at godkende dens Grundforudsætning, men ogsaa uden at skjule sin vidtgaaende Sympati." Men, hvorfor skulde han skjule den, naar Hr. Schmidt heller ikke ganske kan unddrage den sin — jævnfør det citerede — men, hvad Hr. Schmidt skjuler, det er, at Brandes ikke blot har undladt at godkende Taines Grundforudsætning, men at han paa ethvert Punkt har imødegaaet hans filosofiske System og paavist dets Umulighed.

Det er derfor ganske ubeføjet, naar Hr. Schmidt Spalte op og Spalte ned udslynger en Række Beskyldninger mod Brandes, der ikke har „gennemskuet Fremstillingens Genstand i den Forstand, at han fra et selvstændigt aandeligt Standpunkt har fældet dens Dom", at han ikke har kendt „nogen ny frugtbar Udviklingstanke, paa hvilken han har prøvet den", at han ikke „bringer sine Læsere andet end Tidskort og sig selv andet end illusorisk Mættelse".

Ulykken er i Korthed den, at Brandes har lagt sig ud med den Nielsenske Filosofi. Dette udtrykkes patetisk saaledes: „Hr. Brandes møder frem i en Tid, hvori i Modsætning til de gamle udlevede Kulturlande lysende Udviklingstanker er oppe i

Norden, hvor der vælder elementære Kræfter af Folkebunden med tydelig Belæring til alle, som vil nemme, om hvor Aand er. Ved i en saadan Tid at vælge det midtpunktløse har Hr. Brandes uigenkaldelig opgivet at komme i et andet Forhold til det Store end et Misforhold. Og de, der ville samlende Arbejde og ikke adspredende Belæring, have intet med ham at gøre".

Lad de „lysende Udviklingstanker" være, hvad de vil — at Grundtvig bragte Lystanker er sikkert nok — det synes dog stærkt haartrukket at ville hale dem ind i denne Sammenhæng.

Jeg har anført saa stort et Uddrag af denne Anmeldelse, fordi den kaster Lys over Datidens litterære Situation med dens Rivaliseren mellem den Nielsenske Falanks, der snart skulde samles om „Ide og Virkelighed" og den Brandesske Falanks, der lidt senere samledes om „Nyt dansk Maanedsskrift" og efter dettes Ophør om „Det nittende Aarhundrede". Ved hele sin Aand og Tone viser Anmeldelsen den Misstemning og Mistænksomhed, som allerede den Gang — før „Gennembruddet" — var paa Færde overfor Georg Brandes, og som sugede Næring af alt, hvad han foretog sig.

Luften var fyldt med Elektricitet, og den mindste Gnist kunde fremkalde en Eksplosion. Som et godt Bidrag til Situationens Spændthed kan det følgende lille Intermezzo anføres.

Dagen før Brandes' Doktordisputats skulde finde Sted, var Henrik Hertz død. Den norske Digter Andreas Munch lod i „Dagstelegrafen" for 10de Marts indrykke nogle Mindevers over ham, hvoriblandt efterfølgende i alle Henseender slette Vers:

Saa tror jeg høre Nutidshelte prale
imellem sig, skønt de maaske ej end
for alle vove aabent at udtale,
at de med Smil saa Gubben segne hen.
Dog mindes jeg, at en af deres Fæller
ved Skjaldens sidste Værk udgav den Spot:
Hvi sættes han i et Asyl ej heller
end saa at skrive end for Føden blot.

„Dagstelegrafen" fjernede al Tvivl om Adressen ved i en Note til „deres Fæller" at henvise til det kendte Mærke Gg: „Illustreret Tidende".

Brandes svarede med en indsendt Artikel i „Dagbladet" for 12te Marts, hvori det hedder:

„Hvad den mere almindelige Beskyldning for at have glædet sig ved Hertz' Død angaar, da kan man vel uden Overdrivelse erklære den for saa plump og lav, at den uden Undtagelse ingen rammer. Med Hensyn til den bestemtere Beskyldning imod undertegnede, da behøver jeg kun at aftrykke de Linier, hvortil der maa være sigtet, for at vise, paa hvilken Fordrejelse den hviler." Brandes citerer saa det paagældende Sted fra Anmeldelsen af Hertz' „Et Herreselskab". Det hedder her: „Saa tidt en Rigmand døer, har man Lejlighed til at forbavses over, hvilke sindrige Paafund Menneskeaanden er i Stand til, naar det angaar Anvendelsen af det indsamlede Mammon, den nu ikke mere har Brug for. Man efterlader sin Formue til tro, aldrig opsigende Tjenestepiger, til Brudeudstyr for unge Jomfruer, hvem Medgiften da skaffer den forønskede Mand, til fjerne Slægtninge, man aldrig har set for sine Øjne, til legemlige og aandelige Krøblinger. Man borttestamenterer Formuer til Idioter". Det udvikles nu, hvor umuligt det derimod er, at noget Menneske skulde falde paa at efterlade en Sum til

den Kunstner, hvis Arbejder Aar efter Aar har glædet ham, hvem han skylder sin Ungdoms dybeste poetiske Indtryk og henrykte Timers Lykke, og Forfatteren anbefaler hellere at betænke Geniet end Idioten, saaledes at den hædrede Digter i sit Livs Aften kunde hvile paa sine Lavrbær og Roser uden at tvinges til at skrive af Vane eller af Trang.

Man vil se, hvor ond og rent grundløs Munchs stygge Sigtelse er. Hans Svar i „Dagbladet“ for 23de Marts, hvori han hævder sin Opfattelses Rigtighed, var da ogsaa yderst mat. Han fastholder, at Brandes har drevet usømmelig Spot med den højtærede Digters Alderdomstilstand, naar han har henvist ham til den private Godgørenhed — enten hin testamentariske Understøttelse kaldes Asyl eller Legat.

For at forstaa den forbitrede Stemning, hvoraf dette forrykte Angreb er fremgaaet, behøver man imidlertid blot at læse Brandes' ubarmhjertige Anmeldelse af Munchs Skuespil „Lord William Russell“, saaledes som den foreligger i „Kritiker og Portrætter“ [1]), hvor Stykket nævnes som et af de sidst mulige Produkter af den Oehlenschlägerske Maner og Skole, og hvor det hedder om Stykkets Helt, Lorden, at han i Strid med Historien og med Guizots Fremstilling er gjort til en fuldstændig „Martyr, en Dydshelt uden Temperament, uden Lidenskaber og uden Skyld i, hvad han anklages og døer for, og som taber i Interesse alt, hvad han vinder i Dyd.“

Man vil let forstaa, at dette friske Saar brændte

[1]) Pag. 349. 2den Udg.

endnu og gjorde den krænkede Forfatter (dobbelt krænket, fordi han havde Publikum paa sin Side) ganske utilregnelig.

Umiddelbart efter Bogen om den franske Æstetik udkom ogsaa „Kritiker og Portrætter", hvori Brandes i et Genoptryk havde samlet de betydeligste af sine mangfoldige Skuespilanmeldelser fra „Illustreret Tidende" — kun med Bortskæring af det, der drejede sig om den enkelte Opførelse — og forøget dem med en Række litterære Essays som: H. C. Andersen, Rubens, M. Goldschmidt, Sainte-Beuve, K. M. Rahbek og Prosper Merimé[1]). Bogen udkom i to Halvdele, første Del i Februar, anden i April, formodentlig for at lette Salget.

Det synes, som om Brandes har ladet det være sig magtpaaliggende, at denne i god Forstand folkelige Bog, der viser Forfatterens Evne i friere kunstnerisk Udfoldning, skulde ligesom danne en Modvægt til Taine-Bogens tungere Ufordøjelighed, der gjorde den til et Skrift for de forholdsvis faa, der besad Forudsætninger for at kunne følge en filosofisk Udredning. Havde han med denne Bog markeret sig som Forskeren, der ønskede at maales med Videnskabens Maal og at kæmpe paa dens Arena, saa vilde han med „Kritiker og Portrætter" hævde sig en Plads som den, der ønskede at bejle til det brede Publikums Gunst og at tale ikke til en lille, afsluttet Kreds af Akademikere, men til et helt Folk og navnlig til Ungdommen. At dette — trods den Modstand, som allerede den Gang var oppe — lykkedes

[1]) I anden Udgave har Brandes udskilt Portrætterne med Undtagelse af H. C. Andersen og Aarestrup.

ham i ikke ringe Grad, selv om ikke hans Ord straks naaede til Adressaterne og maaske ikke straks vendte tilbage med højlydt Bifalds-Ekko, kan der nu ingen Tvivl være om.

Jeg tror ikke, jeg husker fejl, naar jeg siger, at mit første — bevidste — Indtryk af Georg Brandes daterer sig fra denne Bog, og jeg vil aldrig glemme den Henrykkelse, hvormed mit Øje en Dag — jeg synes det var paa min gamle Rektors Bord — faldt paa de første Sider af Artiklen om H. C. Andersen, dette fortræffelige Essay, der begynder: „Der skal Mod til at have Talent" og som videre udvikler, hvor svært det er at fortrøste sig til sin Indskydelse, at stole paa, at den Form, der falder en naturlig, selv om den er ny, har Ret til at være. Og nu, da Skildringen gik over til at karakterisere Eventyrene igennem deres eget Indhold, deres Sprogform, gennem deres Udtryksmaades Mundtlighed og Ligefremhed, idet Forfatteren anførte en Række af disse fortrinlige og malende Eventyr-Begyndelser, der som ved en Art Trolleri hensætter en midt i Tingene, som f. Eks. denne: „Man skulde rigtignok tro, at der var noget paa Færde i Gadekæret; men der var ikke noget paa Færde" — da følte man det, som om Andersen blev ny for en, de kendte Eventyr fik en Charme gennem denne Behandling, der lod Digteren karakterisere sig selv, og indskrænkede sig til at kommentere ham ganske diskret, paa samme Maade som en god, forstaaende Oplæser hjælper en til at nyde et Digterværk ved at at understrege dets Skønheder. Der var her en digterisk Medforstaaelse, der ikke vilde ødelægge Værket for en, men hjælpe en til at nyde det rigere og fuldere, mere bevidst, og som ganske modsagde det Begreb af en Recen-

sent, som alle brave Digtere i Aarhundredets første Halvdel ansaa det for deres Pligt tappert at bekrige.

Denne Kritiker — sit licentia verbo — betragtede ikke Digteren koldt udvendig eller ovenfra; nej, han gik lige ind i ham, i hans Bevidstheds allerhemmeligste, gjorde sig til et med hans Maade at føle og tænke paa, søgte at tydeliggøre hans Natur og Kunst for Læseren. Det føltes saa vidunderligt velgørende at være fri for alle de modbydelige Kunstord, hvormed man ellers i Recensioner maltrakterede og sønderlemmede det arme Digterværk, spændte det ud paa filosofisk Dissektionsbord for saa, naar Livet først var tappet af det, at lade det henlægge paa en æstetisk Prokrustessarkofag for at anatomere det. Det var en Nydelse at være fri for al den højtidelige og naragtige Bombast af hjemmegjort Kunstteori, hvormed man fortrædigede og tilsmudsede „das zarte Seelchen Poesie".

„Kritiker og Portræter" er en ved sit Stof yderst righoldig Bog. En overordentlig Mængde Forfattere og Emner er behandlede i den, engelsk Litteratur repræsenteret ved ikke mindre end fire af Shakespeares Stykker, fransk Litteratur ved Behandlingen af Molière, Scribe og Legouvé, Bayard, Sandeau, Musset og Dumas fils, tysk Litteratur ved Schrøder og Benedix, mens dog Broderparten af Bogen selvfølgeligt optages af Behandlingen af danske Skuespil og Skuespilforfattere fra Holberg og Oehlenschläger over Heiberg, Hertz og Hostrup ned til de aller nyeste som Richardt, der den Gang lige var krøbet af Svøbet med „Deklarationen", hans første og sidste Skuespilforsøg.

Man maa dog ikke opfatte det saaledes, som om der i denne brogede Mangfoldighed ikke var nogen samlende Traad. Der findes ganske sikkert en saadan, oven i Købet en der er stærkt polemisk i sin Tvinding. Man faar hurtigst fat paa det centrale i Bogen, naar man kaster sig over det lille Stykke: „Det uendeligt smaa og det uendeligt store i Poesien", det eneste af Bogens Stykker — med Undtagelse af Karakteristikkerne — der ikke har Lejligheden at takke for sin Tilblivelse. I Virkeligheden er det et lille Essay om Shakespeare, men et, hvori Shakespeares sandselige og plastiske Kraft benyttes til Belysning af Manglerne i den datidige danske Litteratur: Abstraktionens Blegsot og Almindelighed. Det fremhæves her, hvordan det er de ganske smaa, tilfældige og ligegyldige Træk, der gør Shakespeares Personer og Steder saa levende. Den samme Helt, hvem Stoltheden, Æresfølelsen, Uafhængighedsdriften og Modet lægger de mest sublime Udtalelser paa Læben, hører vi spøge og snakke, ja vrøvle. (Henry Percy.) Men paa samme Tid indeholder Shakespeares Karakterskildring „det uendeligt store", det, hvori Tanken udmunder. Saaledes, naar det siges om Hotspur, at han er saa dybt, saa ganske en Mand, at man, naar man har lært ham at kende, finder al Manddoms Type i ham. Han er det i den Grad, at han i den moderne Poesi er det eneste Modstykke til Achilles i den græske.

Her er det Maal givet, hvormed Brandes maaler den hjemlige Litteratur, særligt Skuespildigtningen, som han i denne Bog væsentligt har for Øje, og som jo fortrinsvis beror paa Menneskeskildringens Kunst. Intet Sted skarpere end i nævnte Anmeldelse af A. Munchs: „Lord William Russell", hvor det

hedder: „Den femfodede Jambe er bleven vor Aleksandriner, der taber det uendeligt smaa, som udgør Livet, igennem Maskerne i sit Net, de smaa fine Træk, som sandses, det enkelte i dets Ejendommelighed, det naturlige, det anonyme er forsvundet, og Femaktsdramaet er blevet vor regulære Tragedie, som forgæves stræber at indfatte det uendeligt store, som er Livets Aarsag, Grund og Type, i sin Ramme. (Man vil se, at endogsaa Udtrykkene her er hentede ordret fra Afhandlingen om „det uendeligt smaa" osv., hvis det da ikke er omvendt, at denne Artikel er en Videreudvikling af Indtryk fra Munchs Stykke.)

„Stykket", hedder det, „er interessant som et af de sidst mulige Produkter af den Oehlenschlägerske Maner og Skole. Man genfinder her flere af Skolens gode Traditioner, en rolig Udvikling af Stoffet, Ligelighed i Diktionen, Klarhed og Simpelhed; her er ingen Kraftanstrengelse og ingen Umodenhed; men man genfinder ogsaa alle Skolens Svagheder, førte ud i deres yderste Konsekvenser. Enhver Kunstskoles Stil ender nemlig med at præstere sin Selvkritik igennem sin Overdrivelse. De Parodier, som skrives for at drive Spot med de store Mestre, have kun lidet at betyde. Den afgørende, den eneste interessante Parodi er den, som leveres af de store Mesteres Beundrere og Elever. (Noget som sandelig ogsaa J. P. Jacobsen maatte sande!) Stifteren af enhver Skole i Kunst og Poesi begynder med at fordybe sig i den Virkelighed og i det Liv, han vil fremstille, og medens han har den for Øje, frembringer han sine gode og store Værker. Senere trænger mod eller med hans Villie en anden Virkelighed sig frem mellem ham og hin første, hver

Gang han vil stille sig Ansigt til Ansigt med den. Denne Virkelighed er hans egne tidligere Arbejder, hans Fremgangsmaade, hans Stil. Idet han nu ikke mere opererer direkte paa Virkeligheden, men bearbejder sit eget, forvandler hans Stil sig til Maner. Saaledes gik det Michel Angelo, saaledes gik det Oehlenschläger."

Og længere henne i Artiklen fortsættes denne Tankegang saaledes: „En Elev af Oehlenschläger vil hellere rose det store end opløse det for at forstaa det, og hellere prise end karakterisere. Hans Formaal er at bevæge og begejstre, ikke at gennemskue og henstille, hans Middel hertil er en lyrisk Rhetorik, der leder Tilskueren ikke til at se indad i sig selv, men til at se opad og ud i det blaa. Ingen af Karaktererne forraade ufrivilligt deres Egenskaber og gennem Egenskaberne deres Naturgrund og deres dybeste Tanker; deres Egenskaber hænge dem skrevne paa Sedler ud af Munden og de bære deres Hjerter i Knaphullet som Dekoration." Og med et Eksempel fra Munchs Stykke, til hvilket de ovenanførte, tilspidsede og stærkt ironiske Sætninger vistnok fortrinsvis sigte, fortsættes der:

„Lord Russell synes at have gjort den Sætning til sit Valgsprog, at det er bedre at rose sig selv end at sige ondt om andre, og Lady Russel foreviser sin gamle Tjener sin ægteskabelige Lykke ved at læse højt for ham af et Brev, som hun har skrevet til sin Mand. Hun havde før slugt Brevet, end hun havde gjort sig skyldig i en saadan Profanation. Hun havde ikke gjort det især af den Grund, at hendes Brev til hendes Mand ikke egnede sig til Oplæsning. I det Brev, hun i Stykket læser for Taunton, er et Stykke oversprunget, der lyder

saaledes: „Jeg skriver til dig i min Seng med din Hovedpude bag mig; dér skal, det haaber jeg, dit kære Hoved hvile imorgen Aften og endnu mange Nætter.“ Denne Sætning gør Lady Russell mindre serafisk, men mere menneskelig; den er et godt Vidnesbyrd om, af hvad Art den Udrensning er, som den Oehlenschlägerske Skole i sin sidste Fase maa foretage med Virkeligheden.“

Og om Lord Russell siges det, „at han i Strid med Historien og med Guizots Fremstilling — bliver en fuldkommen Martyr, en Dydshelt uden Temperament, uden Lidenskaber og uden Skyld i, hvad han anklages for, som taber i Interesse alt, hvad han vinder i Dyd. Jo mere Behag Englene og de kvindelige Tilskuere, disse jordiske Engle, finde i ham, desto mindre Behag vækker han hos Ungdommen, hvis vi ellers have en Ungdom i Danmark.“

Som man vil se, indeholdt disse Ord ikke blot en skarp Kritik af den oehlenschlägerske Skoles Ensidighed, navnlig i dens Udsanding, men tillige Programmet for ny litterær Udvikling, Anvisning paa en Virkelighedskunst, virkelig ved sin mere indtrængende Forstaaelse af Menneskenaturen og sin Sandhed i dens kunstneriske Afspejling. Men det er en Kritik udfra rent kunstneriske Forudsætninger. Her er endnu ikke Tale om nogen fri Tanke, men kun fri Tænkning anvendt paa kunstneriske Spørgsmaal og Opgaver. Og Forfatterens Kritik saa vel som hans Anvisning er af en saa selvindlysende Rigtighed, at alle, skulde man synes, om end maaske med noget Forbehold overfor Udtrykkenes Skarphed, maatte kunne slutte sig til dem. Det er da ogsaa det, der i Tidens Løb er sket, og de Synsmaader,

Georg Brandes her har gjort sig til Talsmand for, er nu i Virkeligheden den dannede Almenheds Fælleseje.

Allerede inden anden Del af „Kritiker og Portrætter“ var udkommet, var Georg Brandes „über alle Berge“ eller dog i Paris. Den 5te April var han draget afsted — ud paa sin store Udenlandsrejse, ud for at hente Lykkens gyldne Skind.

III.

Gennembruddet.

For den, der har fulgt Georg Brandes' Forfattervirksomhed indtil 1870, maatte det være klart, at der i denne var Stof til en Revolte, til en Signalforandring; men det var endnu ingenlunde klart, neppe heller for Brandes selv, at denne skulde blive et saa skarpt og bittert Brud med det overleverede, som den blev.

Medens Brandes havde levet herhjemme, optaget af Studier og i Omgang med mange, omslynget af alle Hjemmets Baand, havde han neppe fundet Lejlighed til at klare sig sin egen Stilling eller til at sætte sig Maal for sine Fremtidsopgaver ud over de nærmeste.

Nu, da han paa en Rejse fik Lejlighed til at komme paa Afstand af Hjemmet og de hjemlige Forhold, til at indsamle personlige Indtryk af Livet i Udlandet, af dets ledende Strømninger og Mænd, kom han ogsaa til Klarhed over sig selv, der foregik en Løsrivelse hos ham og et Gennembrud af de Tanker og Tendenser, som allerede tidligere havde ligget paa Bunden af hans Skrifter. Men, man tør ogsaa tro, at det voksede under hans Hænder i Kraft

af den Konsekvensens Fanatisme, der er et Grundtræk i Brandes' Natur.

Og af denne Udvikling fødtes den kæmpemæssige Plan, der skulde blive Programmet for hans Virksomhed efter hans Hjemkomst i de følgende, stormfulde Kampaar. Han kom til at se paa Forholdene hjemme som haabløse, forsumpede; mens det øvrige Europa (d. v. s. Frankrig) havde skabt sig en Kultur, uafhængig af religiøse Traditioner, en fri, menneskelig Kultur og en Litteratur, der frygt- og hensynsløst prægedes af Tidens Tanker, sad Danmark derhjemme fortabt i barnligt Drømmeri, indspundet i Teologi, som intet andet Steds havde Kurs.

Det havde ikke manglet paa Antydninger af noget saadant i hans tidligere Skrifter. I hans Essay om Richardt havde han talt om „den alt fortærende Theologi", der allerede havde mærket en af vore betydeligste Digtere (Paludan-Müller) og, som det synes, ganske opslugt en anden (Hostrup) og udtalt det Haab, at den naadigt vilde spare os „Deklarationen"s Forfatter — et Haab, der som bekendt ikke gik i Opfyldelse. Udtrykket har dog her endnu en vis Godmodighed; Forfatteren følte sig jo ogsaa sympatetisk stemt og i Taknemlighedsgæld til alle de nævnte Forfattere. Senere, efter Gennembruddet, udtrykker han sig langt stærkere. Det hedder i Indledningen til „Emigrantlitteraturen": „Ifald man tænkte sig et Land af Danmarks Størrelse bestyret som en Art Kina og imaginerede sig en Lov, ifølge hvilken i en vis given Tid ingen andre end teologiske Kandidater skulde have Stemmeret i Litteraturen eller faa Lov til for deres Landsmænd at bearbejde Indtrykkene udefra, saa vilde det være

et interessant Spørgsmaal at undersøge, hvori vel en saadan Litteratur, forfattet af teologiske Kandidater, vilde blive forskellig fra en stor Periode og Gruppe af vor."

Naar Georg Brandes har skrevet denne Sætning om Lassalle: „Som Agitator traadte Lassalle ud af sit Telt", saa lade de samme Ord sig anvende paa ham selv efter hans Hjemkomst.

Under Fraværelsen har han udkastet sin Angrebsplan, og det Signal, han ved sin Hjemkomst udstøder, er et Angrebs- og Krigssignal. Hans Plan er denne.

Han vil paa den ene Side føre Udlandets Litteratur i Marken til et Angreb paa det samtidige Danmark, dets Aandsliv, dets Litteratur, dets Traditioner. Dette skal ske i et stort Værk, inddelt i seks Afdelinger og formet som et Drama i seks Akter. I den første Gruppe, den franske, af Rousseau inspirerede Emigrantlitteratur, skal den begyndende Reaktion mod Revolutionen og det attende Aarhundredes Litteratur fremstilles, dog saaledes, at de reaktionære Strømninger endnu overalt ere blandede med de revolutionære. I den anden Akt — Tysklands halvkatolske, romantiske Skole — vises Reaktionen mod Oplysningstidens Ideer i Stigen. Den tredie Akt, hvori optræder Forfattere som Joseph de Maistre, Lammenais i dennes ortodokse Periode, Lamartine og Victor Hugo i den Tid, da de under Restaurationen endnu var Legitimisternes og de Klerikales bedste Støtter, omfatter den heftige og sejrrige Reaktion. Byron og hans Omgivelser udfylder fjerde Akt. Byron skal efter Forfatterens Plan være Helten i Dramaet. Hans Optræden paa Skuepladsen frembringer Omslaget i

Handlingen. Som femte Forfattergruppe følger saa Frankrigs romantiske Skole, den nye ved Julirevolutionen fremkaldte liberale Bevægelse, betegnet ved Navne som Lammenais, Hugo, Lamartine, Musset, George Sand. Og, idet Bevægelsen nu gaar fra Frankrig over til Tyskland, breder den sig ogsaa dér blandt yngre — overvejende jødiske — Forfattere som Heine, Börne og Auerbach, der gribes af Julirevolutionens Ideer, og saaledes udformes Dramaets sidste Akt.

Det er et stort og dristigt udkastet Stykke moderne Litteraturhistorie, Brandes her har undfanget Ideen til. Fortrinene ved en saadan Konstruktion er selvindlysende. Der kommer Enhed og Sammenhæng i Fremstillingen, idet det naturligt sammenhørende samles i større Grupper og der kommer dramatisk Liv derover, idet det hele fremstilles som en historisk Kontinuitet, en Udvikling trukket paa Fremskridtets røde Traad. Det faar anderledes Liv og Karakter end Kompilatorernes døde Massesamlinger, hvor smaat og stort blandes i ligegyldig Forskelsløshed og det hele fremtræder som en Art Katalog, i hvilken Navne og Værker kun fremtræde som Numre lige som Soldaterne i et Kompagni. Dertil kommer, at Litteraturen ikke behandles som noget for sig, løsrevet fra de andre Livsfænomener, men i Forbindelse med det øvrige Aandsliv, med Politik og Videnskab, Musik og Kunst, og at Baggrunden altid tegnes saa vel i Biografiens som i Tidsbilledets Form, den Baggrund, hvorfra Enkeltskikkelserne hæve sig frem. Kunstnerisk set har saaledes denne Fremgangsmaade alle Fortrin paa sin Side og den har ligesom den rembrandtske Maalemaade navnlig den store Fordel, at Lyset falder fra

én bestemt Side med kraftig Lys- og Skyggevirkning og malerisk Konturgivning . . .

Men, for øvrigt har Planen, som det let ses, sine store og iøjnefaldende Svagheder. Først Vilkaarligheden i det hele Anlæg, i de valgte Grupper, i Opstillingen. Disse Forfattere var dog ikke de eneste, maaske ikke en Gang altid de betydeligste — med andre Ord ved denne Systematik overspringes andre Digtere, der have haft fuld saa megen Betydning, fuld saa megen digterisk Værdi. De passe ikke ind i Systemet, de have maaske ikke tilhørt nogen Gruppe, men indtaget en Plads for sig selv. De er ikke blevne Gennemgangspunkter for Ideen, den Ide, som Forfatteren vil skildre, og det er den eneste Vej til Optagelse i denne Rangforordning. De store engelske Romanforfattere komme saaledes slet ikke med i disse Hovedstrømninger, Forfattere som Dickens og Thackeray eller en Forfatterinde, som George Eliot, endda de have haft en saa eminent Indflydelse paa Aarhundredets Udvikling. Er de ringere end de franske Prosaskildrere, der optræde i Dramaet? Ingenlunde. Men de passe ikke ind i Rammen. Eller tag i Tyskland Forfattere som Lenau, Geibel, Th. Storm og den af Brandes selv saa skattede Gottfried Keller. De kommer heller ikke med. De kan ikke faa Plads, ti de tilhøre ikke nogen Korporation, nogen Gruppe. Og nu hele dette unge Tyskland, hæves det ikke af eksterritoriale Grunde til en noget fantastisk Betydning, der ingenlunde svarer til dets virkelige? Med Undtagelse af de tre ovenfor nævnte var dets Forfattere jo ikke særligt betydelige og afsatte ikke en Gang dybere Virkninger i Samtiden. Og nu Auerbach med hans fromme, blaaøjede Schwartzwaldergeschichten, hvor-

ledes kommer han i Grunden i Skuffe sammen med saa politisk revolterende Aander som Heine og Börne. Eller, hvis den religiøse Negativisme er Fællesmærket, hvordan gaar det da med Heine selv, den store Spotter, der omvendte sig paa sit Dødsleje og gjorde den gamle Vorherre en spøgefuld Afbigt for sine mange Uvorenheder og sin kaade Mund? Traaden er skrøbelig, Arrangementet vilkaarligt.

Eller hvor vagt er ikke det Begreb af Naturalisme, hvormed Forfatteren sammenknytter de Forfattere, han behandler under Fællestitlen Naturalismen i England? I Anskuelser, politiske og religiøse, i Naturel og Smag er disse Digtere vidt forskellige. Brandes indrømmer selv, at „disse Digtere have saa godt som ingen Teori, sjældent nok en æstetisk, aldrig nogen filosofisk". Hvori ligger da det fælles? Jo, for det første deri, at disse Forfattere er nationale. „Det at blive national vilde i England sige at blive Naturalist, som det i Tyskland betød at blive Romantiker, i Danmark at blive oldnordisk". Hvilken mærkværdig Definition. I Følge den gaar altsaa ogsaa Oehlenschlägers hele oldnordiske Digtning, den ganske danske Romantik med baade Grundtvig og Ingemann op i Naturalismens store Fællesskab. Men et Begreb, der er saa omfattende, saa ubegrænset, duer ikke til Karakteristik. Heller ikke er det hverken lidt eller meget beslægtet med det Begreb af Naturalisme, Brandes senere har opstillet, naar han hævder, at det ene afgørende er, at „Standpunktet er taget indenfor Alnaturen, ikke i det dogmatisk-overnaturlige".[1])

[1]) „Det moderne Gennembruds Mænd" Pag 398.

Og nu denne engelske Lord, der bliver Helten i det hele Drama, Gennembrudsmanden for det hele Aarhundrede? Mon han ogsaa er Opgaven voksen? Mon han fylder tilstrækkeligt? Det kan dog nu paa det meste af et Aarhundredes historisk Afstand ikke længer være skjult for nogen, at der var en hel Del uægte Effekt ved ham, og at hans Torden ikke saa sjældent var en lidt hul Teatertorden. Jeg ved meget godt, at det ikke er saa længe siden, at et af Englands største Blade — *The Standard* — titulerede ham *the greatest Englishman of this Century*, og at han fyldte en Del i sin Samtids Bevidsthed kan ikke nægtes; men, mon hans hele Revolte nu alligevel var saa stort bevendt. Den ædle Lord, som virkelig var en veltalende Digter, der oven i Købet forstod at drappere sig, vejer just ikke netop særligt til ved sine Anskuelser, og, skønt han selvfølgeligt fandt Efterlignere i alle Lande, turde hans Stilling som Gennembrudsmand og revolterende Aand dog være noget overvurderet i Georg Brandes' Behandling.

Det er ikke alene i Behandlingen af Grupperne og de store Masser, at Planen vil fremkalde Forskydninger og Vilkaarlighed i Arrangementet, men ogsaa de enkelte Personer, som optræde i Dramaet vil let blive underkastede en noget prokrustisk Behandling. Idet de saa at sige indkomponeres i Totalbilledet, vil de blive anbragte netop paa den Plads og i den Belysning, som Helhedsvirkningen og den dramatiske Virkning kræver. Skildringen vil understrege netop de Sider og Egenskaber i deres Karakter og Virksomhed, som stemmer med Værkets Tendens og Plan. Det mærkes da ogsaa f. Eks. netop i Skildringen af Byron, der ganske sikkert er baade idealiseret og forstørret. Den, der forudsætningsløst giver sig i

Lag med Læsningen af Byrons Værker, vil ingenlunde faa det Indtryk, han modtager ved at gøre Bekendtskab med Digteren gennem Brandes' Skildring af ham.

Men endelig kan man jo med Rette spørge, naar man har sluttet Læsningen af „Hovedstrømningerne", hvad saa? Naar den ved Julirevolutionen fremkaldte Bevægelse har sejret, ikke blot i Frankrig, men ogsaa i det unge Tyskland, hvad saa? Historien er jo ikke dermed afsluttet, den fortsætter ganske roligt sit Løb. Vil den nu ogsaa fortsætte i det her antydede Leje? Eller vil ny Reaktion afløse den i Bogen skildrede Aktion? Historien bevæger sig jo ikke fremad efter nogen afstukket Linie, den følger ikke nogen forud fastsat Plan. Den er stadig eksperimenterende, stadig underkastet Indflydelser, der ikke logisk lade sig deducere af tidligere Begivenheder. Her spille ikke blot Tidsstrømningerne en Rolle, men ogsaa Personer og Ting, der i al Fald for menneskelige Øjne tage sig ud som Tilfældigheder. Det er bekendt nok, hvor lidt det hele af Heine udkastede Fremtidsperspektiv gik i Opfyldelse, hvor haardt Historien desavouerede hans vittige Spot over Prøjserdømmet i hans „Deutschland, ein Wintermärchen". Prøjserdømmet, som han hudflettede med sit Vids Sporpioner, tog ikke Flugten, som han havde spaaet, det voksede sig stort og stærkt paa det Frankrigs Bekostning, som Heine havde ment skulde knuse det. Det tilintetgjorde Smaatyskeriet, samlede det splittede Tyskland til én Rigskolos, organiserede det, tog Rhinen tilbage og knuste Franskmændene og deres Overmagt i det frygtelige Sammenstød. Den Barbarossa, som Heine spottende lod tælle Heste i Küffhäuser-Bjerget, blev

en Dag færdig med at tælle sine Mænd; han samlede dem, brød ud af Bjerget og virkeliggjorde Sagnet paa en Maade, som Vintereventyrets Forfatter mindst havde drømt om. Det er sandt, at de ved Revolutionerne fremkaldte Aandsstrømninger fortsætte sig i et Omfang og under Former, som ikke den Gang lod sig forudse, i Nutidens Arbejderbevægelse, i den moderne Socialisme; men Nutidens Koncentration frembragte ogsaa af Tidens Kaos Rigscentrer med en Styrke og en Organisation, hvorom man i Datidens individualistiske Søndring og Splittethed end ikke kunde drømme.

Endelig lader jo med Rette den Betragtning sig fremsætte, at man ikke af Revolutionsideernes Sejr i andre Lande kan drage noget Bevis for deres Rigtighed. Magt er ikke Ret. Naar Brandes af sit store Seksbinds-Drama vil uddrage den Lære, at vi ere blevne en 40 Aar bag efter Europa, saa lader et saadant Bevis sig ikke føre. Vilkaarene ere forskellige i de forskellige Lande. Danmark har ingen Revolutioner haft i dette Aarhundrede; ikke desto mindre er det naaet fuldt saa vidt i borgerligt Fremskridt og Frihed og i almindelig Oplysning langt længere end de Lande, der i vort Aarhundrede have oplevet en hel Række af Revolutioner. Er det sandt, at den danske Digtning ingensinde i vort Aarhundrede havde befundet sig i en saadan Hendøen som da[1]) — i Halvfjersernes Begyndelse — saa beviser det heller ikke det, som Forfatteren vil, at Danmark var forsinket i almindeligt Kulturfremskridt, at det var blevet stikkende i „Reaktionens Sump". Litteraturen er i saa Henseende ikke noget

[1]) Emigrantlitteraturen 1ste Udg. Pag. 34.

sikkert Maal — i saa Fald maatte Tyskland da for Øjeblikket stikke i Sump til Halsen; ti den tyske Skønlitteratur er unægteligt for Øjeblikket den bare Fattigdom og Elendighed. Den danske Litteraturs Stagnation paa hin Tid var en ganske naturlig Følge af dens tidligere, rige Blomstring — intet Træ bærer rigt hvert Aar — og hvad angaar den litterære Blomstring, saa paaviser den tyske Litteraturforsker Scherer, at der er seks Aarhundreder mellem to paa hinanden følgende Blomstringsperioder i Tysklands Litteratur. Det var da ikke at vente, at den danske Litteratur, der præsteres af et meget mindre Antal Individer, skulde kunne opvise en Guldalder hvert Decennium.

Ikke desto mindre var det, som det ligger udtalt i de ovenanførte Ord af Georg Brandes, tydeligt nok hans Mening, at hvis den danske Litteratur var sunket, saa skulde den nu rejse sig igen. En ny Litteratur, hverken mer eller mindre, det var en af Betingelserne for den Aandslivets Revoltering, som han vilde iværksætte, og derfor satte han sit Ord i Pant. Vi finde en saadan Bebudelse i Artiklen om Richardts „Deklarationen", hvor det hedder: „Vi kunne ikke evigt nøjes med Vaudeviller, vi maa en Gang faa et Drama at se. Af de tvende Strømme, i hvilke vort Lystspil nu er mundet ud, vil den ene tabe sig, bestandigt tyndere, i Sandet; den anden kan endnu svulme til en Flod. Den ene Retning er den mod den rene Lystighed, de blotte Løjer; den har selv i sine bedste Frembringelser, som Hostrups „Soldaterløjer" og „Intrigerne", det tilfælles med Dame-, Duft- og Kasinovaudevillen, at den handler om ingenting. Den anden Retning er den alvorligere mod det virkelige Liv; den forsøger paa

at fremstille Mennesker, som ikke have Roesaft, men Blod i deres Aarer; den stræber at give et omfattende og sanddru Billede af vore Sæder og Forhold. Som det bedste Arbejde af den Art staar trods mange Svagheder Hostrups „Tordenvejr“, et af Digterens sidste Stykker, der med sit dygtige Figurgalleri er i Slægt med Blichers Noveller og Dalsgaards Genremalerier. I dette Hjulspor maa vort Lystspil slaa ind, og for at gøre det bredere og dybere maa Roman og Novelle vise Vej. Vi mangle endnu helt en Romanlitteratur, og før vi faa den, faa vi neppe noget Drama. Det gælder ikke mere om først og fremmest at præstere det komiske. Vi maa først og fremmest have Materialet bragt for Lyset . . . Gid vore Digtere, hvis vi have nogen (af alle sikre Ting er den sikreste den at tvivle), vilde forlade de ufrugtbare Kunstarter og som forstandige Bjergmænd søge til de rige Aarer. Selv det store Talent kan ikke vedblive at tære paa det gamle Forraad, selv det mindre Talent faar Kapitaler mellem Hænder, naar det finder et længe opsamlet og endnu ubrugt Stof. Lægger man blot Haand paa Værket, vil man se, at ingen behøver at forstumme; end ikke Tanken paa Kritiken bør skræmme nogen; ti uanset, at en Forfatter ikke bør tænke mere paa Kritiken, end Soldaten bør tænke paa Hospitalet, saa vil enhver Kritiker, hvem det ligger paa Hjerte, at vor Litteratur ikke skal dø af en vis Art Tæring, som paa Latin hedder *sancta simplicitas,* opmuntre ethvert alvorligt og talentfuldt Forsøg paa at gribe dybere, skildre sandere og male med stærkere Farver, end det hidtil er sket paa vort Teater“.

Man vil se, at disse Ord indeholde en direkte Opfordring til at tage fat paa Frembringelsen af en ny Litteratur, og, skønt Opfordringen vel nok i første Linie er rettet til den Forfatter, om hvem han skriver — til Chr. Richardt — saa rækker den videre ud over Hovedet paa ham til Litteraturens unge og til dens ufødte Muligheder.

Den samme Tanke genfindes paa andre Steder, saaledes i Artiklen om Hostrups „Genboerne" („Kritiker og Portrætter" Pag. 278), hvor Brandes, efter at have rost Hostrup i de stærkeste Udtryk som den Digter, der siden Holbergs Dage har leveret os et enestaaende Galleri af sin Samtid, slutter med at sige: „Jo varmere ens Kærlighed er dertil (til „Genboerne"), jo større Beundring man nærer for dets Digter, desto inderligere ønsker man, at ogsaa denne Generation maatte være saa lykkelig, at en Digter opstod i den, der var i Stand til at male og træffe Nutidens Samfundsliv med samme Genialitet, hvormed en foregaaende Slægt her er taget paa Kornet."

Andetsteds giver han mere direkte Anvisninger, som naar han i Artiklen om Hertz' „Et Herreselskab" (den, som A. Munch tog ham saa ilde op) direkte udpeger Studenterstanden. „Den fede Kalv er *salva reverentia* Studenterstanden, der nu saa længe har svælget i Latterligheden, at den fremfor nogen er moden til Kniven. Alt, hvad man beundrer hos Kammerjunkerne, vil man jo i tifold større Stil kunne genfinde hos Flertallet (Dosmerne er altid Flertallet) blandt Athenes' altid sejrrige Sønner, og det i Forening med mangfoldige meget interessantere og morsommere Egenskaber. Eller, tror man virkelig, at Kammerjunkerstanden kan hamle op med Studenternes i saadanne uvurderlige Lystspilegen-

skaber som Karakterløshed, Umandighed, Frasevæsen, Eftersnakkeri og Eftertraven? Aabn dine Øjne, du skrivende Beboer af det latinske Land, og du vil se, at du ikke behøver at rejse udenlands for at botanisere blandt disse Planter".

Saaledes virker Brandes rundtom direkte stimulerende, ansporende og har uden Tvivl gjort det endnu mere i mundtlige Samtaler med dem af sine samtidige, til hvem han knyttede litterære Forhaabninger.

Men, som man ser, er det navnlig en dramatisk Produktion, han har for Øje, og naar han taler om Nødvendigheden af at skabe en Roman- og Novellelitteratur, tænker han sig den kun som et Gennemgangsled, en Forskole til et nationalt Drama.

I Norge opfyldtes forholdsvis hurtigt Forfatterens Haab om en ny dramatisk Produktion af dyberegaaende psykologisk Art og det ganske uden nogen forberedende Roman- og Novellelitteratur som Gennemgangsled. I Danmark derimod fik man vel den eksperimenterende Romanlitteratur, der dog som oftest ikke naaede ud over Eksperimentets Stadium. De Dramaer derimod, som frembragtes i Aarhundredets Slutning, var næppe af den Art eller Vægt, at de, deres tekniske Fortrin ufortalte, var egnede til at stille Fortidens i Skygge. Nogle af dem syntes direkte at fortsætte Fortidens Strømning, mens de alvorligere af dem som Einar Christiansens' manglede den digteriske Gennembrudskraft, den dramatiske Gnist, der tænder Sindene i Brand.

Den menneskelige Natur lader sig en Gang ikke forandre — heller ikke det nationale Naturel — og som den danske Litteratur i Guldalderen havde sin Styrke i det lyriske, i Stemningens impulsive Kraft,

eller i dens Inderlighed og Finhed, saaledes blev det ogsaa i den realistiske Periode, kun at de lyriske Udmalinger nu ofte indlagdes i Romanerne, som de befrugtede uden dog at kunne bære dem.

Den Trylleformel, hvorved denne ny, virkelighedstro Litteratur skulde fremmanes, blev Sætningen om at „sætte Problemer under Debat". Den findes som bekendt i „Hovedstrømningerne"s første Bind i „Emigrantlitteraturen" (1ste Udg. Pag. 15), hvor det hedder:

„Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat. Saaledes sætter f. Eks. George Sand Ægteskabet under Debat. Voltaire, Feuerbach og Byron Religionen, Proud'hon Ejendommen, den yngre Alexander Dumas Forholdet mellem de to Køn og Emile Augier Samfundsforholdene. At en Litteratur intet sætter under Debat, er det samme som, at den er i Færd med at tabe al Betydning. Det Folk, som frembringer den, kan da længe nok tro, at Alverdens Frelse vil komme fra det (en Hentydning til Rud. Schmidts idelige Forkyndelse af Nordens Frelsermission overfor Tidens Spedalskhed), det vil se sig skuffet i sin Forventning; det bliver ikke mere et saadant Folk, som styrer Udvikling og Fremskridt, end Fluen gjorde det, da den mente at drive Vognen frem, fordi den nu og da gav dens Heste et ubetydeligt Stik".

I denne Proklamation har man den nye Bevægelse — Halvfjersernes — *in nuce*; man har den i hele dens polemiske og skæbnesvangre Ensidighed, her er Litteraturen kun betragtet som en Murbrækker for nye Ideer, politiske, sociale og religiøse. Den har ikke længere sit Midtpunkt i sig selv som en

selvstændig Livsmagt, men er en Lejeknægt i fremmed Sold.

Man vilde ikke have ventet dette af Georg Brandes; ti det er i den evidenteste Modsigelse med det Standpunkt, han tidligere havde indtaget og forsvaret. Saaledes hed det i hans første Essay om Henrik Ibsen: „En Kilde til den nyere norske Digterskoles fleste Ufuldkommenheder er den: altfor meget at ville. En vis bestemt Kunstbestræbelse tager Fantasien i Beslag; man mærker altfor meget Kraftanstrengelse og Hensigt. De sande store Digtere og Kunstnere have intet „villet", de have digtet, malt og komponeret, som Mozart komponerede, da han skrev „Don Juan". Hos Ibsen giver dette Villiens Overherredømme sig til Kende i den Rolle, Reflektionen spiller hos ham; ti Reflektionen er hos ham det Medium, gennem hvilket Villien indvirker paa Fantasien. Jeg har oftere i det foregaaende maattet bruge Ordet „Tanke", naar det kom an paa at fremhæve det poetiske hos Ibsen. Det taler ikke til Fordel for en Digter, naar det tidt bliver nødvendigt at benytte dette Ord." Det bebrejdes gentagne Gange Ibsen, at han er Polemiker og Moralist, saaledes Pag. 241, hvor det hedder: „Hvor skulle vi nu hos Ibsen søge det nye? Det danske Publikum har lært ham at kende som Polemiker. Ifald han ikke var andet og mere, var der ikke stort Haab at knytte til ham; en blot nedbrydende Aand er ikke en poetisk." Og i Slutningen af Afhandlingen[1]) hedder det i Samklang hermed, at hvis Ibsen havde været Filosof, som en Digter bør

[1]) Æstetiske Studier 1868 Pag. 273—74.

være det[1]), da vilde han, i Stedet for at kæmpe som en Besærk imod Selvskuffelsen, have anvist Fantasteriet den det tilkommende Plads i Menneskelivet, og vilde vel have set, at Illusionen, foruden at være en farlig og fordærvelig Magt, hvad villig indrømmes, indtil en vis Grad er for det første uundgaaelig, altsaa nødvendig, for det andet gavnlig, trøstende, skøn, som den Illusion, at der er en Himmel, altsaa anden Gang nødvendig. Men, til en saadan Betragtning har Ibsen for Tiden hverken Lyst eller Kald, han er ikke længere vel tilpas uden som Polemiker." (Det er „Per Gynt", der har foranlediget disse Udtalelser).

Nu har Brandes vendt sig til den stik modsatte Anskuelse. Nu skal Litteraturen ikke længere leve sit eget Liv, den skal dokumentere, at den lever, ved at træde i Tjeneste hos Fremskridtet og sætte Problemer under Debat. Nu hedder det ikke længere, at de sande, store Digtere have intet „villet"; tværtimod forsøger Brandes at dokumentere, at de Forfattere, der duer noget, særligt de franske, altid have yndet at sætte Problemer under Debat, saa vel i dramatisk Form som i Romanform, og for at demonstrere det ret eftertrykkeligt, plukker han fra den lovpriste, franske Litteratur en Buket af saadanne og holder sine Landsmænd under Næsen for at bibringe dem en gavnlig Nysen, der kan bringe deres Organismer i livfuldere Funktion. Nogen særligt fyldig Buket er det dog ikke blevet, den overrasker nærmest ved sin Magerhed, ved Navnenes Faatallighed. Og saa er de endda sankede sammen fra flere Lande og fra to Aarhundreder! Og hvilken under-

[1]) Udhævet af mig. A. I.

lig Virkning Proudhon gør i denne Sammenhæng! En professionel Socialøkonom, stukket ind midt mellem de skønlitterære Forfattere. Ti det var jo dog Skønlitteraturen — Roman og Drama — Talen var om. Og nu Feuerbach, en Religionsfilosof! I denne Sammenstilling er al Distinktion forsvundet, al Sondren mellem digterisk og videnskabelig Produktion, naar blot Retningen er tilpas. Det synes virkelig, som om denne Liste over problemdebatterende Forfattere ved sin Faatallighed bekræfter Brandes' egen tidligere Paastand om, at „de sande store Digtere have intet villet". At Digterne, særlig de store og selvstændige, ikke forbliver upaavirkede af deres Tids Tanker og Liv er naturligvis en anden Sag, og det bekræftedes ogsaa af Halvfjersernes Litteratur, der var mættet af sin Tids Virkelighed, af dens Uro, dens sociale Bestræbelser, dens demokratiske Stræben. Men det er et karakteristisk Bevis for, hvor lidt Digtningen lader sig kommandere, selv om man har Forfatterne i sit Sold, at af de ny Forfattere, der virkeligt betød noget, blev den ene hverken Psykolog eller debatterende Samfundsskildrer, men en selvbespejlende Lyriker, der nok, naar det kom højt, kunde formulere et politisk Program paa Vers, men hvis Styrke laa paa helt andre Felter, og en anden blev en mesterlig og enestaaende Maler med den aabneste Sans for Sprogets Farver — ogsaa dets Klangfarver — og for Stemningens fineste Nuancer, de Ting, som „Sanserne fable om i deres Drømme", der vel nok kunde forme en Hymne til Ateismen, men som for Resten ikke satte noget som helst mellem Himmel og Jord under Debat, men gik hen og skrev stik mod „Gennembruddet"s Program en historisk Roman, mens han for øvrigt førte en

Forskers og Drømmers stille Liv fjernt fra Døgnets Kampplads. Og disse to var af Gennembruddets Forfattere de eneste, der var af første Rang.

Den nye Teori modsagdes saaledes gennem Brandes' egne Tilhængere og Meningsfæller. Kravet var urigtigt stillet. Georg Brandes havde forset sig paa den franske Litteratur med dens overvejende Forstandighed og epigrammatiske Logik og en deraf født Tilbøjelighed til at behandle et eller andet „Problem" i dramatisk Form eller Romanform, en Tendens, der dog ingenlunde er saa almindelig, som man efter den anførte Udtalelse skulde tro.

Men Georg Brandes havde under sin Udenlandsrejse omskabt sig i en Agitators Skikkelse. Han vilde ikke længere belære æstetisk — selv om der var en Kunstners Sjæl deri — nu vilde han reformere religiøst, han vilde revoltere Aanderne. Som Agitator betraadte han sit Kateder, da han den tredie November 1871 mødte paa Universitetet for at holde sin første Forelæsning, Indledningsforelæsningen til Hovedstrømningerne. Det var et Banner, han vilde plante og Bannerets Indskrift var: Den frie Tanke.

Som et Trompetstød klinger dette Angrebssignal ud fra hans første Forelæsning, hvori han bekender sin Tro paa „den frie Forsknings Ret og den frie Tankes endelige Sejr". Om Overbærenhed beder han for sin Uerfarenheds Mangler; hans Evner, hans Kundskaber er lige ufuldkomne — Tid og Øvelse maa rette, hvad der mangler; men med Hensyn til sine Grundanskuelser, sine ledende Principer og Ideer forlanger han ingensomhelst Overbærenhed. „Hvad der i denne Henseende maatte støde Dem, vil ikke blive forandret". Mærkeligt nok har Brandes her

valgt at udtrykke sin Anskuelse ikke i Videnskabsmandens absolute Form, men i Form af en Trosbekendelse. Jeg bekender mig til Troen paa . . . Det er uendeligt karakteristisk for det Temperament, der banker i disse Forelæsninger; men det forklaret tillige, ti ny Tro føder ny Fanatisme. Her ligger for en stor Del Nøglen til den hele lange Strid, Forklaringen af dens Voldsomhed, dens ulægelige Bitterhed. Som en Orlando Furioso, ladet med Fanatisme, med Trods, med Uforsonlighed aabner han Felttoget, ubøjelig som Cato og dog i en Byronsk Attitude med lyrisk Slængkappe over Armen.

Og der neden under Katedret sad de unge og stirrede med Øjne, der blev store og blanke af Forundring. En saadan Revolution var det jo netop de havde drømt om, og se! Idealerne var nedstegne paa Jorden, nu stod han der, Forkynderen af det ny, tusindaarige Skønhedsrige, forkyndende Frihedens Evangelium, Individets Løsrivelse fra Aarhundredernes døde Traditioner, fra Samfundsvedtægternes Tvang. Med den nye Pagts Bøger — Digternes hellige Værker — i sin Haand stod han dér som en af Bjærget nedstegen Moses, omstraalet af en ny Aabenbarings Glans! Det var jo netop noget saadant, hvorom de havde drømt, hvorom Ungdommen altid drømmer, mens den uforstaaende gaar rundt mellem al Tilværelsens Ubegribelighed og støder an baade her og der. Om han greb fejl i det mindre, om han konstruerede vilkaarligt, om han gjorde Uret i sin Bedømmelse her eller der, hvad brød de sig om det; Ungdommen, der altid er absolut, dømmer absolut; han var det nyes Mand, Lysbringeren, der havde den store Ret, Begejstringens evige Ret,

og alt det andet laa udenfor og bagved, det kom dem ikke ved.

En jordisk Skønhedshave til Gengæld for det tabte hinsides, et Watteausk Arkadien, der blaanede bort i blide Skygger og med Fauners og Nymfers dansende Kor som Udtryk for naturlig og sund Livsglæde. Og var der dem, det skræmmede ved altfor stor Yppighed, saa var der ogsaa dem, det drog.

Man tager ikke fejl, naar man mener, at de Følelser, denne Forkyndelse fremkaldte hos en Del af Ungdommen, mest lignede en religiøs Kultus, og der foreligger jo da ogsaa litterære Vidnesbyrd, der viser, hvor ekstatiske Former Beundringen antog. Der er saaledes Gjellerups Hyldest i Digtet „Ave", der ganske vist er skrevet senere, men bygget over Indtryk fra Halvfjerserne, som ganske sikkert udtrykker netop den Følelsens Ubetingethed, hvormed den radikale Del af Ungdommen den Gang flokkedes om Georg Brandes og særligt om hans Forelæsninger.

Digteren skildrer sig som siddende i det teologiske Auditorium (det var jo i det samme, at Brandes holdt sine Forelæsninger), hensunket i Minder fra sin teologiske Studietid, da han morede sig med at ridse et blasfemisk Vers i de blanktpolerede Borde med sin Pennekniv. Med ét vaagner han op og

> pludselig hver Mund blev stum;
> en Knirken lød; — man rejste sig ved Døren,
> og rundt om rejste sig den hele Vrimmel.

Og nu skildres det, hvorledes Brandes staar deroppe paa Katedret, „ung og rank og kæk" med sit Fysiognomi, der er „udpræget, sjeldent, fint og

stærkt som Silke fra Orientens Væverstol, hvori man tydeligt kan se hver Isletstraad."

Der stod du sirlig i den sorte Kjole
med snehvid Halsklud, paaklædt som til Dans,
en revolutionær Carmagnole
som den du spilled op til her til Lands,
saa alt, hvad der var Ungdom i herhjemme
sprang op med ét ved Klangen af din Stemme
og næsten dansed sig fra Sind og Sans,
mens bag af Dansen gik den gamle Skole; —
og Professorer paa de høje Stole
blev rystede fra Fodsaal indtil Isse
af Rædsel og Forargelse ved disse
med alle akademiske Traditioner
højst uforenelige Valsetoner.

Valsetakten er just ikke ganske sikker, men Villien er der. Og nu i det følgende stiger Skildringen til en formelig Apoteose, naar Georg Brandes benævnes „vor Helligaandsridder, vor Sanct Georg!" der fældede Reaktionens Drage, saa at Edder og Blod endnu under hans Gangers Hovslag flyder ud af dens Vunder.

Dens stumpede Gifttand er løs i sin Rod,
og slappere knytte dens slimede Ringe
sig over vort Bryst, og dens Flagermusvinge
basker saa mat —
kan ikke flyve, kan ikke bringe
os bort til den gamle Nat —

København er ikke nogen Krudttønde; men, naar man kaster en saadan Brandfakkel ud i den, som denne Brandes' første Forelæsningsrække med dens hyppige Udfald mod danske Forhold og dansk Aandsliv maatte være, saa er det dog naturligt, at den sprutter og gnistrer, og at der slaar nogen Røg til

Vejrs. Forelæsningernes Form var med den snart let ironiske, snart skærende Haan netop anlagt paa at udæske og tirre som Toreadorens Udfald med Kaarden; de, der ikke paa Forhaand var Talerens Meningsfæller, maatte nødvendigvis ofte føle sig saarede af dristigt henkastede Paastande, der ikke overbeviste dem. Og naturligvis gik det her som overalt, hvor noget vækker Opsigt og Omtale, at Kraftstederne ved at løbe Byen rundt og kommenteres blev værre end de var.

At Forelæsningerne virkelig har vakt en ganske overordentlig Opsigt i Datidens forholdsvis lille og forholdsvis borgerlige København, kan ses ikke blot af den Tilstrømning, der fandt Sted, som overgik alt, hvad Universitetet havde kendt siden Martensens unge Dage, men ogsaa af det Forord, hvormed Brandes ledsagede dem ved Udgivelsen, der fandt Sted allerede den 15de Februar 1872. Forfatteren siger her, at den Opsigt, de havde vakt, kun kunde betragtes som smigrende og kærkommen, hvis de ikke samtidigt i adskillige Kredse havde fremkaldt en mindst lige saa ufortjent Uvillie, under hvis Tryk det ikke er let at virke i et saa lille Samfund som vort. For at fjerne, hvad der i denne Uvillie skriver sig fra Misforstaaelser, fra Fordrejelser og Overdrivelser, forsætlige og uforsætlige, har han da mod sin tidligere Bestemmelse besluttet sig til at udgive Forelæsningerne saa hurtigt efter at de er holdt, for i det mindste ikke at blive ilde omtalt for, hvad han ingensinde hverken har sagt eller ment.

Hermed var da Sagen indanket fra Dagligstuekritikens og Kafépassiarens Domstol for Pressens og den offentlige Menings, og denne Instans lod ikke længe vente paa sig. Der udspandt sig en efter

Datidens Forhold overordentlig livlig Polemik, og naar vi nu give et kort Overblik over den, give vi tillige et Udsyn over Datidens aandelige Situation og Partigrupperinger. Den første Udtalelse fremkom i „Fædrelandet", det Blad, som overhovedet livligst fulgte Brandes paa Sporet og førte Hovedkampen imod ham, og den skyldtes Ploug selv.

Hermed hænger det saaledes sammen: I Vilhelm Møllers „Nyt dansk Maanedsskrift" havde Georg Brandes offentliggjort en fri Version af „Historien om den lille Rødhætte", hvori han lader den lille Rødhætte være den frie Tanke, der er paa Vej hen at besøge sin Bedstemoder, Friheden, men som paa sin Vandring i Livets Skov møder „den gamle Oppositionspresse", den „slemme gamle Ulv", der narrer Rødhætte, idet den paatager sig hendes Bedstemoders Skikkelse og opæder hende, da hun kommer.

Det var denne Beskyldning mod den gamle Oppositionspresse, der kaldte Ploug under Vaaben. I en Artikel i „Fædrelandet" for 16de Februar svarer han:

„Den gamle Oppositionspresse er intet Rovdyr, der har ædt Friheden, ti Brandes' egen Forfatter- og Docentvirksomhed er gyldigt Bevis for, at Friheden lever, og lige saa lidt kvæler og æder Oppositionspressen „frie Tanker", der fremtræde i en lille Rødhættes uskyldige Skikkelse eller holder sig paa Videnskabens rene Omraade. Oppositionspressen er derimod et frivilligt „Brand- og Politikorps", som har ikke blot den Ret, men ogsaa den Pligt at vaage for Samfundet og advare det for Fare. Saa længe det ingen Frihed havde, men en maadelig Bestyrelse, var dens Virksomhed fornemmelig rettet mod Friheds Erhvervelse og Bestyrelsens Fejlgreb;

nu, da vi besidde den første og have den sidste bedre, vogter den mere paa Bevægelserne nedenfra men dens Karakter er den selv samme, reformatorisk, ikke revolutionær. Naar Oppositionspressen altsaa paa sin Vej, i Virkelighedens Skov, møder ikke et skyldfrit Barn, men en forvildet, uvorn Tøs, af hvis Øjne utæmmede Lidenskaber og onde Lyster funkle, der ser ud baade som Røveres Afkom og som deres villige Redskab, kort sagt en opvoksende Petroleuse, saa maa den ikke lade hende frit passere, men skal stoppe hende for at henlede Samfundets Opmærksomhed paa, hvad hun tager sig for."

„Er nu Hr. G. Brandes' egen frie Tanke, som den træder frem i hans i Dag for otte Dage siden udkomne Forelæsninger over „Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur", et saadant Væsen som nys betegnet? Det vilde være Uret at paastaa det, og vi ville ikke gjøre ham Uret. Men vist er det, at den er intet uskyldigt Barn, der leger med Blomster og Smaasten, men et blandet Væsen, hvori tvivlsomme Anlæg og betænkelige Træk træde tydeligt frem ved Siden af det gode."

„Derfor maa han undskylde, at vi ikke tør lade den passere Litteraturens Slagbom uden at raabe Vagt i Gevær til den offentlige Mening, at den ikke altfor ubekymret og letsindigt bærer ham og den frem, ti det kunde den maaske komme til at angre."

„Vi skulle slet ikke gaa ind paa Hr. Brandes' Syn paa Litteraturen i det hele eller paa hans Karakteristik af flere mærkelige, litterære Fænomener i Begyndelsen af dette Aarhundrede; maaske vil en udførligere Anmeldelse senere omhandle Hovedindholdet af hans Forelæsninger, der maa være hørte med Interesse og maa læses med Interesse, hvad

enten man er meget eller lidt uenig med ham, fordi han i hvert Fald er en Mand af Aand og Kundskab, og hans Fremstilling livlig og pikant. Det, der vedkommer os her, er kun de Udflugter, han lejlighedsvis foretager sig fra Litteraturens ind paa Virkelighedens Omraade, hans Ytringer om enkelte Spørgsmaal af Interesse for hele Samfundet."

Der gjøres nu en Indsigelse mod Brandes' Behandling af Selvmord og delvise Forsvar derfor i Forbindelse med Sénancourts „Obermann", der som bekendt uden Forbehold forsvarer Berettigelsen af Selvmord. Brandes havde dertil knyttet den Bemærkning: „Hvorvel jeg ikke tror, at man kan anføre andet mod Berettigelsen af Selvmord end Pligterne mod andre Mennesker, saa betvivler jeg for min Part ingenlunde, at dette Argument er fuldkomment tilstrækkeligt og fyldestgørende. Iøvrigt overlader jeg ganske Moralisterne dette Spørgsmaals Besvarelse." Dertil bemærker nu Ploug, at hans eneste Grund mod Selvmords Berettigelse godtgjør, hvor fattig Ateismen staar lige over for dette Spørgsmaal.

Derpaa gaas der over til Brandes' Behandling af Hjemmet i Forbindelse med hans Omtale af Mme de Staëls to Hovedværker „Corinne" og „Om Tyskland". Idet han her siger, at Mme de Staël gjorde de forskellige Nationers humane og litterære Synsmaader relative for dem, udvikler han til Eksempel den forskellige Stilling, Hjemmet har i de forskellige Zoner og siger: „Hjemmet holder f. Eks. Familielivet sammen, følgelig priser den Nation, som har „Hjem", Familielivet fremfor alt og laster Sydboerne, fordi Familielivet hos dem ikke spiller samme Rolle. Et Ord som Arnen faar en Ærværdighed, som det

aldrig kunde faa under Troperne, Ordet „huslig“ kommer til at betegne Kvindens højeste Dyd og strengeste Pligt (?), og denne Race vil mindst af alt lade sig sige, at alle disse dens store Idealer, „Hjemmet, Hyggeligheden, Husligheden, Familielivet lade sig udlede af en eneste, grumme simpel, grumme lav klimatisk Nødvendighed, Nødvendigheden af kunstig Varme.“

Disse Ord, der unægtelig indeholde nogen Sandhed, er tilspidsede saa stærkt, at de næsten blive usande. De affødte i Virkeligheden en hel trojansk Krig med langt hengjaldende Ekkoer som af et Tordenskrald mellem Bjerge.

Ploug bemærker i den Anledning, at man skulde tro, „at Hr. Brandes var et fader- eller moderløst Barn eller paa Grund af andre ulykkelige Omstændigheder aldrig havde lært at kende et Hjem eller et Familielivs Værd, siden den løjerlige Forestilling har kunnet opstaa hos ham, at det beror paa — Kakkelovnsvarme; ligesom han ogsaa maa have været særlig uheldig med sine Iagttagelser i Syden, siden han tror, at der intet virkeligt Familieliv eksisterer, fordi man ikke, eller kun undtagelsesvis, lægger i Kakkelovnen og tilbringer en stor Del af Dagen i det frie. Men i hvert Fald er den Haan, hvormed han omtaler Familielivet, meget ilde anvendt, fordi Samfundets Sundhed og Styrke meget væsentligt afhænger af, at det holdes i Ære og fortjener at blive det. Men“, hedder det videre, „man kan rigtignok ikke undre sig over hans Miskendelse af Familielivet, naar man ser, hvorledes han forholder sig til selve Samfundet“.

Og her anføres nu et stort Uddrag af Brandes' Polemik mod Samfundet — d. v. s. det paa Tradi-

tionens Grund lov- og konveniensordnede Samfund — i Anledning af Mme Staëls „Corinne", særlig disse Linier:

„Medens det naturlige vilde være, at Individet formede sig selv sine Anskuelser, sine Principer om de højeste Ting, gav sig selv Love for sin Opførsel (?) og efter Evne søgte Sandheden med sin egen Hjerne, forefinder Individet ved sin Fødsel først en færdig Religion, i ethvert Land en forskellig, dets Forældres, som, længe førend det selv føler eller tænker religiøst, bliver det indpodet; saaledes kvæles i Spiren al religiøs Produktivitet eller kvæles den ikke, saa ve Individet! Det er en Handske kastet til Samfundet. Saaledes forefinder Individet en færdig, offentlig Moral, og denne Moral understøttes af en færdig offentlig Mening. Da én Part af Menneskeheden maa betragtes som vilde Dyr, en anden som Aber, og den aldeles overvejende Del som Dosmere og Ignoranter, er det let at se, i hvad Forhold til Sandheden og den offentlige Moral den offentlige Mening i Almindelighed vil staa".

Fejlene i dette Ræsonnement er lette nok at se. Hvis Menneskeheden udelukkende, eller saa godt som udelukkende, bestaar af Dosmere og Abekatte, hvor kan man da forlange eller vente, at de enkelte Individer skulde tilvirke sig en selvstændig Opfattelse saa at sige paa første Haand af alle Tilværelsens vigtigste Problemer? Og endvidere: Hvis Forfatteren, som han atter og atter udtaler det, venter Udvikling og Fremskridt af et Samfund, der er saaledes sammensat, saa maa det være, fordi han tror paa de enkelte udviklede Intelligensers Evne til at lede Mængden; men i saa Fald bliver ogsaa den overleverede Samfundstilstand med dens religiøse og moralske Syns-

maader Produktet ikke af de vilde Dyrs, af Abernes og Dosmernes Taabeligheder, men af de enkelte ledende og udmærkede Aanders Skaben, deres, der have skabt Fortidens Kultur og givet Samfundet den Form, som det har.

Istedetfor at yde en saadan logisk Imødegaaelse, møder Hr. Ploug imidlertid med den borgerlige Stortromme og afæsker Hr. Brandes en nærmere Forklaring.

„Hvad har Hr. Brandes ment hermed?“ spørger han. Har han virkelig villet erklære Samfundet Krig? Han maa jo vide, at et saadant Angreb har en ganske anden praktisk Betydning, naar det med koldt Blod føres fra et af Universitetets Katedere for en Mængde ubefæstede letbevægelige unge Mennesker, end om det fremkom fra en hypokonder Digter eller var lagt en Romanhelt i Munden, og han maa vide, at det faar en særegen Betydning paa et Tidspunkt, da opløsende Kræfter have begyndt at røre sig, da der daglig gøres lignende, kun plumpere, raaere og taabeligere Angreb paa Samfundet i de laveste Kredse. Er det nu Hr. Brandes' Mening at stille sig som „Duks“ for disse „Fukser“ eller med sine Evner at støtte og fremme de samfundsopløsende Bestræbelser? Eller har han kun søgt at tilfredsstille et ungdommeligt Hovmod, der ikke kunde nøjes med mindre end at knipse Samfundet paa Næsen, for med et Spring at komme paa lige Trin med de store berømte Fritænkere og Radikale, som hvis Ven han ynder at præsentere sig? Vi ville antage det sidste. Vi ville antage, at hans Hovmod er saa ægte, at det forsmaar alt Samkvem med „Internationales“ smudsige Lidenskaber, ja, at det endog snart faar nok af det rødblussede Kompagni

af smaa Ærgerrigheder og store Misundelser, der af og til stikke Hovedet op af „Nyt Dansk Maanedsskrift“ og „Lolland-Falsters Stiftstidende“; vi ville antage, at naar han betænker sig ret, har han dog lidt til overs for det Samfund, der har givet hans Fædre gæstfrit Ly og ikke kan siges at være uskønsomt for, hvad han hidtil har ydet, og at han dog hellere vil tjene dets Udvikling end dets Opløsning. Og med dette Haab ville vi for denne Gang tage Afsked med Dr. G. Brandes“.

Den Sigtelse, de sidste Ord indeholdt, for at Dr. Brandes skulde være en allieret af „Socialdemokratiet“, var af den farligste Art for en Skribent i hine Dage. Som det vil erindres havde Louis Pio netop den Gang stiftet den danske Afdeling af „Internationale“ og havde paabegyndt Udgivelsen af Bladet „Socialisten“, der førte et voldsomt Sprog, medens Geleff samtidigt berejste Provinserne som Agitator. Man kan let tænke sig, at denne Bevægelse fremkaldte baade Indignation og Frygt rundt om, og det laa ikke saa fjernt — ogsaa paa Grund af Korrespondens i Tid — i denne sociale Bevægelse at se et Udslag af den samme revolutionære Aand, der gav sig Luft i Brandes' social-litterære Forelæsninger.

At Sagen opfattedes saaledes fra Socialisternes Side kan ses af en Artikel, som kort Tid efter fremkom i „Socialisten“ (Nr 11), hvori det bl. a. hedder:

„Hvor længe vil den „offentlige Mening“ finde sig i at være i Hænderne paa en Flok Idioter med mugne Sjæle og Hesteforstand? Vi véd det ikke. Der er slet ingen Tegn paa, at Tankefrihedens Sol

snart vil stige op og sprede Bornerthedens og Kammeraderiets Taager."

„Dog jo! En enkelt lysende Stribe har vist sig i Horisonten; et enkelt Menneske har vovet paa Litteraturens Marker at udfordre til en Kamp lig den, vi nu fører paa det sociale Territorium. Sfærerne er forskellige; men vi erkender fuldt vel, at den Kamp maa ogsaa kæmpes, før Fremskridtet er sikret, og derfor hilser vi Arbejdere med et Hurra den Mand, der har vovet at rejse Fornuftens og Frihedens friske, vaargrønne Banner i de tilstøvede „lærde Sale""!

Man ser, at Socialisterne uden Betænkelighed drager den Parallel, som Ploug antyder, og uden alt Forbehold proklamerer Alliancen. Og det uden Hensyn til, at Brandes da allerede havde afvist den.

I „Dagbladet" for den 22de Februar havde han nemlig allerede indrykket et Svar paa Plougs Artikel, hvori han i første Række afviser Sigtelsen for at være allieret med Socialisterne.

„Hr. Redaktør Ploug," skriver han, „har af min Bog „Emigrantlitteraturen" taget Anledning til at skrive en Artikel om mig, i hvilken det er lykkedes ham at bringe Ordene „Petroleuse", „Internationale" og Resten af de mest frygtede Stikord i Forbindelse med et Skrift, der end ikke med en Stavelse sigter til nogen socialistisk Bevægelse, endsige da til mordbrænderiske Forsøg, og som er bleven udarbejdet paa en Tid, da der her tillands neppe fandtes Spor til socialistiske Bestræbelser(!) Tidligere nøjedes „Fædrelandet" med at variere Stikordene „Frivolitet" og „Ateisme", naar det foretrak at nedrive det, jeg skrev, for at iagttage en fuldstændig Tavshed desangaaende; nu har Hr. Ploug fundet en virksommere

Denunciation, idet han blander mit Navn og min Skribentvirksomhed sammen med sine Udfald mod Socialismen og „Internationale“ [1]). Hr. Ploug refererer en Bagatel, jeg har forfattet, betitlet „Den lille Rødhætte“, hvilken Rødhætte er brugt som Symbol paa den frie Tanke, identificerer nu min Rødhætte med en opvoksende Petroleuse og siger saa noget længere henne, at det vilde være Uret, om man betegnede min Tanke saaledes. Hvad vilde Hr. Ploug vel sige, ifald man sagde til ham eller til en anden: „Jeg siger ikke, at du er en Slyngel, jeg siger ikke, at du er en Løgner, jeg siger ikke, at du har Mordbrænderinstinkter osv.; men, da jeg frygter for, at du kan blive til allehaande, vil jeg herved give dig en Advarsel og et Vink. Hr. Ploug har ved denne Lejlighed haft den usædvanlige Resignation at anvise sig (den saakaldte Frihedsmand) sin Plads blandt „det frivillige Politi“. I Frankrig har jeg tidt, naar jeg spurgte om visse Forfattere, faaet det Svar: „*Ceci n'est pas de la litterature, c'est de la police*“. Jeg havde ikke selv vovet at anvise Hr. Ploug sin Plads blandt Politiet; men, naar han selv siger det . . .

Hr. Ploug har tidligere gennem forskellige Medarbejdere forsøgt at gøre mig umulig i Litteraturen, Nu, da det er mislykkedes, forsøger han at kaste Ansvaret for det i hans Blad fremkomne over paa sine underordnede og affekterer en vis Hensyntagen blandet med en vis Faderlighed. Da det imidlertid kun for ham gælder om at give sine Læsere noget at korse sig over, citerer han 3 eller 4 af Sammenhængen løsrevne Steder af min Bog, og hvad enten

[1]) „Socialisten“s første Nr. udkom 2. April 1872.

han nu ikke kan, eller han ikke vil forstaa disse, faar han det besynderligste Kaudervælsk ud deraf. Han anfører i Anledning af mine Ytringer om Selvmord nogle Betragtninger, ved Hjælp af hvilke han vil vise, hvor fattig Ateismen staar overfor dette Spørgsmaal, Betragtninger, som kun vise, hvor fattig Vartovsreligiøsiteten staar overfor det moralske. For Hr. Ploug staar det, som man har opfyldt sine Pligter mod andre Mennesker, „naar man ikke har nogen at forsørge, naar man har betalt sit Logis, sin Skrædder osv.“ Jeg kan forsikre Hr. Ploug, at jeg har et mere idealt Begreb om Pligten.“

„Han anfører dernæst et Par af mine Ytringer om det huslige Liv, der staa som Forberedelse til, hvad senere fremkommer om „Corinna“, og gør nogle burleske Forsøg paa at vise, at jeg har udledt Kærligheden mellem Forældre og Børn af „Kakkelovnsvarmen“ [1]). Han citerer endelig en længere Passus, der paa det nøjeste forholder sig til en Del i det foregaaende bedømte franske Værker, og i hvilke ej med et Ord er hentydet til det danske Samfund som Bevis paa, at jeg agter at tjene de „samfundsopløsende“ (salig Augustforeningen sagde „statsopløsende“) Bestræbelser her tillands. Han ender med, at jeg dog sikkert, naar jeg betænker mig ret, vil have lidt til overs for det Samfund, der

---

[1]) „Denne Race vil mindst af alt lade sig sige, at alle disse dens store Idealer, Hjemmet, Familielivet lade sig udlede af en eneste grumme simpel, grumme lav klimatisk Nødvendighed, Nødvendigheden af kunstig Varme“ (Emigrantlitteraturen Pag. 151). Naar man vil slaa efter ovenfor, vil man se, at Ploug gengiver Brandes' Ord fuldstændig korrekt, og end ikke har foretaget den lille Omskrivning, Brandes her lægger ham i Munden.

„har givet mine Fædre gæstfrit Ly.“ For denne sidste Ytring er jeg Hr. Ploug taknemlig. Den er mig direkte indbringende, den har ladet mig vinde et Væddemaal. Jeg væddede nemlig for nogen Tid siden med en af mine Bekendte om, at jeg i Anledning af min Bog paa en eller anden Maade vilde blive mindet om min mildest talt orientalske Oprindelse. Jeg gik ud fra, at det hidtil i enhver af mine Polemiker var hændet mig mindst én Gang, og det viser sig nu, at jeg havde sluttet rigtigt[1]). Hvad nu iøvrigt den af Hr. Plougs „Fædre“ mod mine „Fædre“ udviste „Gæstfrihed“ angaar, da kunde en utaknemlig mene, at den har været saa som saa. Hr. Ploug har Ret, det er en stor Skam af mig i et Land, hvor mine Fædre er blevne saa kærlig op-

---

[1]) Om dette Punkt skriver P. Hansen i sin „Illustreret dansk Litteraturhistorie“ Pag. 551 bl. a.: Man har ladet Brandes høre, at han er Jøde. At dette i Løbet af de hidsige Kampaar mere end en Gang er sket paa en raa eller i al Fald taktløs Maade, kan neppe bestrides; men en Polemiker, der forudsætter en ret haard Hud hos sine Modstandere, bør ikke selv være for ømskindet. Hertil kommer, at just den nye kritiske Metodes Betoning af Raceforskellens Betydning for Individets Aandsliv berettiger, ja opfordrer til reciprok Anvendelse. Brandes har i sin Karakteristik af Goldschmidt („Kritiker og Portrætter“) ladet dette Moment komme til sin Ret, hvor han udtaler, at den moderne Jøde i vor europæiske Civilisation har den uvurderlige Fordel, at han under Kontrasten og Brydningen mellem den romanske og den gotogermaniske Natur og Kultur som Semit staar paa et arkimedisk Punkt udenfor begge disse Stammers medfødte Begrænsning, men at han paa samme Tid, saa snart som hans Natur begynder at tale, føler sig som det sorte Faar i Flokken, uden samme Religion, uden samme Temperament som det Folk, midt i hvilket han boer, uden Fællesskab med det i de Anskuelser, som følge af Temperamentet, og uden at føle samme Forfædres Aand røre sig i sig.

tagne, at skrive Emigrantlitteraturens Historie og forklare, hvad Constant og Mme de Staël have ment med deres Kamp mod Samfundet. Jeg burde overhovedet kun fortælle om lykkelige Samfund og lykkelige Individer, der levede fredelig mellem hverandre under et frivilligt „Brand- og Politikorps". Men, naar jeg som sagt betænker, hvor ædelmodigt Hr. Plougs Forfædre have tilladt mine at drive enhver Bestilling (med Undtagelse af næsten alle honnette) og beklæde ethvert Embede (med Undtagelse af dem allesammen), saa smelter mit Hjerte, og jeg kan ikke skrive mere imod ham."

Det er denne Artikel, Georg Brandes mange Aar efter sigter til, naar han 1894 i det lille Skrift „Om Nationalfølelse", Pag. 14, siger:

„Pressen lukkede sig for de unge Skribenter, og det hele Pressen. Jeg véd den, som i 1872 skrev sin sidste Forsvarsartikel i en dansk Avis som betalt Inserat og derefter i ni samfulde Aar ikke havde noget Organ i Dagspressen, hvori han kunde værge sig mod de Angreb, der haglede."

Georg Brandes har saaledes selv tillagt denne Artikel, der snærter, mere end den rammer, en vis Betydning som en Milepæl paa sin Vej, der betegner Indgangen til en langvarig Banlysning, eller, mere moderne udtrykt, til den store Lock-out, foretaget imod ham af hele den danske Presse.

Var Stillingen i den danske Presse da virkelig saa bornert, at Georg Brandes ikke, eller dog ikke indenfor den herskende Højrepresse, kunde faa Ordet for et Svar, selv et skarpt Svar, paa et Angreb? Neppe. Var han gaaet til „Fædrelandet" direkte, er det vel et Spørgsmaal, om Ploug vilde have været saa uridderlig at nægte ham Ordet for et Selvforsvar

efter at have angrebet ham saa heftigt. Jeg tvivler derom. Den Vej er Brandes imidlertid ikke gaaet. Det fremgaar tilstrækkelig tydeligt af, at da han en Uge før, den 13de Februar, i „Dagens Nyheder“ havde indrykket et Svar paa en Artikel af 44 (D. G. Monrad), hvori denne polemiserede mod Brandes' Artikel om Renan, ledsager han den med følgende Fodnote: „At Artiklen ikke er sendt til „Fædrelandet“ har sin Aarsag i, at jeg vidste, det vilde være unyttigt. Redaktøren af „Berlingske Tidende“ har nægtet at optage den.“ Hvis disse Sætninger skal læses, saaledes som jeg læser dem, saa at den sidste Sætning staar som Motivering af den første, saa maa det være tilladt at bemærke, at den Argumentation ingenlunde synes at være overbevisende. At „Berlingske Tidende“ afslog Optagelsen, forklares ganske simpelt ud fra den stærkt personlige og ikke videre parlamentariske Tone i Artiklen; men Ploug, der havde megen Sans for et djærvt og uomsvøbt Sprog, kunde meget godt have optaget en Artikel — særlig en Artikel, der slog løs paa ham selv — fordi den ærbare Madam Berling i Velanstændighedens Navn maatte afvise den. Men man forstaar, at det har været ubehageligt for Brandes at søge Husly hos Ploug for at skælde ham ud — man skælder dog ikke gerne en Mand ud i hans eget Hus — og spinder Striden sig altfor langt ud, uden at der opnaas Forsoning, ender det altid med, at man til sidst bliver afskaaret Ordet. At „Dagbladet“ (der siden Januar var overtaget af Topsøe) ikke ønskede at optage Artiklen, kan forstaas, da det kunde se ud, som om Bladet tog Parti imod en Kollega i Pressen og gjorde sig delagtigt i et Overfald paa ham, noget der stod i Strid med den

kollegiale Forhandlingsfod, hvorpaa de to Blade, til Trods for deres journalistiske Rivaliseren, befandt sig med hinanden. Desuden ventede Topsøe sig intet af Georg Brandes. Men, der kan formodentlig neppe være Tvivl om, at „Dagens Nyheder", der den 19de Februar — altsaa fire Dage før — havde indeholdt en yderst smigrende Anmeldelse af Emigrantlitteraturen, og som kort forinden havde optaget Brandes' ikke altfor lemfældige Svar til „Fædrelandet"s 44, ogsaa villigt havde givet ham Plads for dette Svar til Ploug, hvis han havde søgt den derom. Men formodentlig har han ikke fundet, at dette Blad afgav en tilstrækkelig anseelig Pjedestal, eller han er bleven træt af at gaa Tiggergang fra Redaktion til Redaktion i en Sag, hvor han ansaa sig for den udæskede Part, og derfor mente at have den soleklareste Ret til at komme til Orde.

Her er dvælet saa vidtløftigt ved denne Episode, fordi det dog har sin Interesse at faa oplyst, om den danske Presse i 1872 var saa afgrænset, saa blottet for Følelse af den Pligt, som til alle Tider er Pressens helligste, at vaage over det frie Ordskifte og paase, at man ikke ubetimeligt afskærer angrebet Mand Ordet til Selvforsvar.

I denne Forstand tør det altsaa dog neppe siges, at den danske Presse lukkede sig for Brandes i Februar 1872, dels fordi Brandes ikke forsøgte alle Muligheder og navnlig ikke den, som i dette Tilfælde laa nærmest, dels fordi hans Svar — ved sin Form — (Udtrykket „Vartovsreligiøsitet" f. Eks.) overskred Grænserne for den Ytringsfrihed, man nu en Gang har Ret til at vente af Modstandere.

At Brandes imidlertid ikke i Længden kunde paaregne den danske Presses Gæstfrihed med Hen-

syn til den Agitation og den Kamp, han stod i Begreb med at aabne, er jo selvindlysende, al den Stund det gjaldt en Kamp mod selve denne Presse og de i den raadende Anskuelser, og det siger sig selv, at Brandes i høj Grad maatte føle Savnet af et Presseorgan, der, som kun et Dagblad formaar det, gav ham Adgang til hurtigt at udtale sig om Dagens Spørgsmaal og gribe ind, hvor han fandt det ønskeligt. Foreløbig var han imidlertid henvist til at hjælpe sig med at laane lidt Husly, dels i Vilh. Møllers „Nyt dansk Maanedsskrift", dels i en snæver Vending i „Dagens Nyheder". Da „Morgenbladet" Aaret efter, Oktober 1873, stiftedes som „det forenede Venstre"s Organ under N. I. Larsens Redaktion, betød det intet i saa Henseende, da Bladet ikke agtede at tjene hans Interesser. I hele det første — Oktober — Kvartal indeholdt det overhovedet intetsomhelst litterært ud over en Anmeldelse af M. Rosings „Ann' Mari" og en Anmeldelse af Bauditz „Ude i Skoven", undertegnede B—n.

Den af Ploug bebudede Anmeldelse af „Emigrantlitteraturen" lod ikke længe vente paa sig. Den fremkom i „Fædrelandet" for 9de og 10de Marts under Mærket k — Rudolf Schmidt — hvis Præg den da ogsaa helt igennem bærer. Det er naturligvis et Advokatindlæg, skrevet med den bedst mulige Villie til at ramme Modstanderen og komme ham til Livs. De Midler, Artiklerne i den Hensigt betjener sig af, er ikke helt igennem af den fineste Kaliber, ligesom de i deres iltre Fanatisme skyder over Maalet og vækker Mistillid til Aktors Uhildethed.

Den vægtigste Indvending mod den foreliggende Bog, hedder det, er den, at den stiller sig under den store Kritiks Ægide, henviser til dens Heroer

og indbyder af sig selv til en Sammenligning med dem, som den ikke kan bære. Bogen løser ingen kritisk Førstehaandsopgave. Ja, noget saadant er end ikke tilstede i dens Forsæt. En kritisk Førstehaands-Opgave betinger nemlig, at der arbejdes i et Raastof, som Forfatte ens egen Afsøgning har tilvejebragt, som han med oprindeligt Syn har prøvet og sigtet, og hvis lovbundne Sammenhæng ved hans Tanke først er bleven afdækket i sin Sammenhæng . . .“

„Hr. Brandes henholder sig ganske til den almindelige Bevidsthed om Tiden før og efter Revolutionen. Han har, trods sin Fordring paa Nyhed, meget nøje sat sig ind i de Opfatninger, der ere i Kurs paa Verdenslitteraturens store Marked. Hans Brug af Hettner, Sainte-Beuve, Gustav Blanche[1]) og andre er paa ingen Maade utilladelig, men den er dog langt mere vidtgaaende, end en flygtig Læser faar Forestilling om ved den Indrømmelse, der i Anmærkningen til Side 45 en Gang for alle er gjort ved det lille vimse Ord „passim“. Rent ud sagt er der i Bogen en forunderlig Mangel paa Originalitet. Ingensinde mærkes det, at Forfatteren overfor de franske Forfattere, han citerer og benytter, har i det væsentlige nogen anden Dom, end disse have om sig selv. Og, som Hr. Brandes' Bog i sig mangler al Oprindelighed, saaledes ogsaa hans Stil, der er uden noget kraftigt primitivt Særkende. Hans største Fortrin som Prosaiker er en udviklet

[1]) Fransk Kritiker f. 16/2 1808 † 18/9 1857 i Paris. Han har udgivet „Portraits litteraires“ (1836—49) i 4 Bind. Portraits d'artistes 1853 i 2 Bd. Nouveaux portraits litteraires. 1854. Etudes sur l'ecole française 1855. 2 Bd. Etudes sur les arts 1856. 2 Bd.

Sans for Teknik, en virtuosmæssig let Bevægelse gennem de sproglige Figurer og en opladt Sans for hurtig Pointering; men man begaar neppe Brud paa noget som helst Sømmelighedshensyn ved at fremhæve, at denne ejendommelige Færdighed hos Hr. Brandes snarest er at betragte som en Arvelod, der overalt følger den semitiske Stamme, hvor den sysler i Litteraturen, og ikke nogen individuel Begavelse. Brandes' Stil er som gennemtrukket af hans franske Forbilleder, man behøver som Eksempel blot at pege paa Udtryk som „en Stil af Sølv og Silke" eller „hin Treenighed af skønne Ting, Guld, Purpur og Marmor". De tage sig ud som gamle Bekendte, man slet ikke synes om at træffe igen i dansk Klædedragt".

„Og selve Typen af den Aandsvirksomhed, som Bogen aabenbarer, lader sig da ogsaa hente ud af den moderne franske Aandelighed af den sletteste Art, som Hr. Brandes har faaet det selsomme Indfald at ville gøre til en ny frelsende, befrugtende Magt, efter at den sidste Krig uigenkaldelig har slaaet den i Stykker og blottet dens Raaddenskab. Hr. Brandes fører sine Læsere ind i Tidens blødagtige Boudoirer, hvor den nuværende Kulturaand som Træl maa fylde Luften med Røgelse og svinge Viften for det selvisk bedøvede, midt i Nydelsen urolige Sind. Hr. Brandes er ikke en af den moderne Undersøgelses heroiske Arbejdere, han er en af den moderne Tids smidige „Underholdere"; hans Forbillede er ikke den store Kritik, han stiler kun paa at være en „Causeur".

„Men, yder Hr. Brandes ikke den store Kritiks Arbejde, er han ikke desto mindre i betydelig Grad tilbøjelig til dens Overgreb. Fanatismen, som altid

er Tegn paa en afmægtig Udvortesgørelse af den Lidenskab, Sindet er for kraftløst til at bære og lukke over, mærker man aldrig hos Undersøgelsens Heroer; men hos Hr. Brandes slaar de store Forskeres Grundfortolkning af Aandens Væsen ud i Spiritusflammer af den fæleste Blaalighed, ved hvilke der er Fare for, at Hr. Brandes vil brænde sig selv op, men med hvilke det er hans Mening at tænde Ild paa alt, hvad hans Fædreland agter som ædelt og ærer som det bedste i Aandens Rige".

k gør nu den Indrømmelse, at hin Følelseslivets Reaktion mod de revolutionære Tankestrømninger, som Bogen skildrer, hørte op i Vanmagt, hvilket forklares ved, at den ikke i Europas almindelige Kultur fandt sit Holdepunkt i en fast Personlighedslære, saaledes som her i Norden, hvor Tænkningen paa Grundlag af det nye Følelsesliv har løst en Række helt ejendommelige Opgaver. Der følger nu en Lovsang over Kierkegaard, der førte sin Samtid ind i Personlighedens Midtpunkt, det religiøse, efter først at have gjort ryddeligt i Forgaardene, og som i stærke Straaler samlede alt, hvad der lever og rører sig i det Galleri af glimrende Usselrygge, Hr. Brandes fører frem som Genstand for vor Beundring, og lod det brænde af paa en Gang. Der henvises særligt til første Del af „Enten-Ellen", som Brandes ogsaa havde henvist til i Anledning af Benjamin Constants: „Adolphe", hvor Ægteskabet er sat under Debat med aandelige Kræfter, der overgaa George Sands.

„Men Brandes underkender fra den olympiske Top af et Læs magelig og let erhvervet æstetisk-Læsning alt, hvad der knytter Menneskelivets Udvikling til den aabenbarede Religion. Han forud-

sætter uden videre, at det beror paa Hildethed i en svunden Tids eftergemte Forestillinger, som en „fri“ Aand ikke behøver at tage Hensyn til. Fornægtelsens store Aander have valgt en anden Fremgangsmaade; de have forsøgt en Kamp paa Liv og Død mod den i deres Samfund som Kirkelære bestaaende Religion, og Religionens Tanke er ved deres indtrængende Kritik overalt bleven klaret og lutret. Hr. B. underskyder derimod, at den positive Religion er udryddet af den moderne Bevidsthed, og det saa fuldstændigt, at en fornuftig Mand ikke behøver at spilde flere Ord derpaa.“

Rudolf Schmidt gaar nu over til en Drøftelse af nogle Forhandlingspunkter — paa rent human Grund og med rationelle Midler — særligt Spørgsmaalet om den frie Tankes Ret. Han erkender, at Tanken er fri; men den maa erkende sin egen Begrænsning, Videns absolute Grænse. De religiøse Grundspørgsmaals Sandhed er Videnskaben lige saa lidt i Stand til at godkende som at forkaste. Alt afhænger her af et personligt Valg.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Ateismen — en Sigtelse, som Brandes havde afvist — gør k nu gældende, at der i vore Dage kun er én væsentlig Modsætning, Modsætningen mellem Teister og Ateister. Spørgsmaalet er simpelt hen det: „Anerkender du en højere Garant for dit eget Væsens Sandhed end dig selv, eller gør du det ikke?“ I første Tilfælde er du Teist, i sidste Tilfælde er du Ateist. Hr. Brandes og hans Hale af daarligt Tilhæng vil nu saa gerne i Betegnelsen Ateist lægge ind en Beskyldning for moralsk Ryggesløshed, som intet Menneske har tænkt paa at fremføre, for derved at skaffe sig en godtkøbs Martyrkrone med smertefrie Torne.

Sandheden er dog den, at den fornægtende efter sit Sind, sin aandelige Naturbeskaffenhed lige saa godt kan være god som ond, hvorimod den Aabenbaringen fornægtende Livsanskuelse savner et principielt i Livet kendeligt og for Livet gyldigt Skelnemærke mellem godt og ondt".

Der er i denne Anmeldelse en karakteristisk Ejendommelighed, som — hvor lille den er — dog ikke bør undgaa Opmærksomheden — det er den Konsekvens, hvormed Rud. Schmidt undgaar nogensinde at skænke Brandes den Doktortitel, som han dog havde et retmæssigt og vel erhvervet Krav paa. Der er i denne Undladelse noget af Rivalens Smaalighed, saa meget mere som man, hvor det gælder en olympisk Dyst, dog ellers gerne vaager strengt over omhyggeligt at iagttage alle Høflighedens Former over for Modstanderne.

Men ellers er der vel, trods Hadets Fanatisme, adskilligt godt i hans Anmeldelse, navnlig i den Energi, hvormed han hævder Videns Grænse — absolut eller ikke absolut — over for de absolute Trommehvirvler, hvormed Brandes forkynder den frie Forskning, som var den alene et Frelsens Evangelium. Selv Zola har jo i sin Studentertale af 1893 indrømmet, at man i sin Tid indsnævrede Horisonten for meget, og at de nyeste Forfattere har gjort vel i at generobre det ubekendte, Mysteriet. Det er dette Mysterium, som man ogsaa i Brandes' Behandling af det principielle mærker for lidt til; Tilværelsen behandles, som var den en aaben Bog, hvori ethvert Skrifttegn var tydet.

Det er da ogsaa denne Videns-Absolutisme, som „Dagbladet" i sin Anmeldelse ($^{21}/_{3}$ 1872) protesterer imod. Det hedder her: „Hvad dernæst angaar dem,

der have kunnet gøre Aandens Valg og bestemt forkaste alt, hvad Ny-Materialisterne byde „Ignoranterne", da bliver den „frie Tanke"s Mænd overfor dem Frihedsmænd paa en ganske egen Maade. De deklamere stærkt om den frie Tankes Ret og dens Retsløshed i det bestaaende Samfund. De Herrer have ikke blot Frihed til at tænke, men ogsaa Frihed til at udtale og offentliggøre deres frie Tanker, lige saa meget som de ville. Men, hermed ere de ikke tilfredse. De kræve for sig Ret til at tænke og tale, som de ville; men andre maa ikke tænke eller tale anderledes. De ville have Anerkendelse og Sympati for deres frie Tankeflugt og Sympati for deres Anskuelser, og de betragte det som en personlig Fornærmelse, naar Sympatien udebliver, og som Underkuelse og et Martyrium — der dog ikke altid synes dem velkomment — naar man vover at opponere og ikke tier roligt til de saa hensynsløst fremsatte Angreb paa alt, hvad der har vor Sympati og vor Kærlighed. Saa imødekommende hverken kunne eller ville vi være. Ogsaa vi ville hævde vor Ret til frit at kunne tænke og tro, hvad vi anse for ret og sandt. vi ville være saa tyranniske og despotiske at have vor egen Mening osv."

Som Helhed var denne Anmeldelse dog noget velvilligere end „Fædrelandet"s. Den væsentligste Del anvendes paa en Polemik mod Forfatterens Opfattelse af Goethes Werther, og i Modsætning til Brandes' Paastand, at „Grundkilden til Werthers Ulykke er Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker", paastaas det, „at Grundkilden til Werthers Ulykke er ganske simpelt den, at han elsker Lotte, og at hun — ikke elsker ham. Talen er her om en af de Konflikter, som Livet selv

fører med sig, og som derfor ville finde Sted til alle Tider og under alle Samfundsforhold". Og Anmelderen paastaar nu, at denne Paavisning lod sig gentage ved de aller fleste af de andre Skrifter, som Forfatteren behandler. Denne Paastand belægges imidlertid ikke med saa meget som en Antydning af et Bevis — mærkeligt nok, da en Anmelder, der har saa gode Trumfer paa Haanden, i Reglen ikke nægter sig den Fornøjelse at spille dem ud.

Endelig paastaar Anmelderen, at den Litteraturbetragtning, Forfatteren fører sine Læsere ind i, ikke er Kritik, ikke en „videnskabelig" Litteraturbetragtning, men et Referat, da den ikke oplyser, hvor vidt Forfatteren anser de enkelte Arbejder, han omtaler, for gode eller slette eller nævner, hvilke æstetiske Fortrin de besidder . . .

I „Hejmdal" fra 15de—20de Marts imødegaar „Hejmdal"s Redaktør, den bekendte Forfatter C. Rosenberg, Brandes' Bog i fem lange Artikler og hævder, at naar Forfatteren optræder som Forsvarer af den frie Tanke, saa er det i Virkeligheden „den frie Lyst", han tager Sigte paa. Det er, som det fremgaar af Bogens Litteraturbehandling, særlig mod Ægteskabet, han retter sit Angreb, Ægteskabet, som lægger en Hemsko paa Individernes frie Udvikling, og det, der tilsigtes, er „Parring i Flæng". Herimod protesterer Rosenberg i Kristendommens Navn; man kan ikke sætte den frie Lyst som Maal uden at ende i Snavset. De Værker, Forfatteren indfører Læseren i, er et Sindssygehospital, hvor Sengene er Underholdningsromaner. Naturligvis har Rosenberg set rigtigt, naar han har set, at det, som Angrebet gjaldt, var ikke blot filosofiske og dogmatiske Systemer, men fuldt saa vel den paa Kristendommen

byggede Moral, noget, der dog mærkeligt nok slet ikke kommer frem i Bogens programmæssige Indledning. Maaske er det dette, som Schmidt sigter til, naar han taler om Bogens „tilhyllede“ Tendens; ti ellers har Brandes naturligvis Ret i, at Bogens Tendens er alt andet end tilhyllet.

For øvrigt mener Rosenberg, at det danske Folk nærmest har vist en altfor stor Modtagelighed for, hvad der rørte sig i de fremmede Folkeslags Liv; men der er dog det gode derved, at det fremmede altid har kaldt en hjemlig Spire til Liv.

Det er urigtigt, mener han, naar Brandes daterer det sidste Aarhundredes Udvikling fra Oehlenschläger. Det er hos Ewald, at man finder Spirerne til den Udvikling, som fortsættes hos Oehlenschläger, de tre Grundstrenge, det kristelige, det nordiske og det folkelige. Religiøsiteten var hos Ewald ikke tilstede som en „Reaktion“ mod noget som helst fremmed, heller ikke er de Tanker og Følelser, man finder hos Oehlenschläger, blot Affødninger af hans Uvillie mod Rationalismen[1]). Den fremmede Paavirkning kalder hos Oehlenschläger noget oprindelig dansk, oprindelig nordisk til Live og aabner en Hovedkilde fra Folkelivets egen Bund. Det er paa dette Grundlag, at Mynster og Grundtvig arbejder videre, det er disse Tanker, som gennemtrænger hele Aarhundredets Digtning, som maaske ikke sætter Problemer under Debat, men, som i al Stilhed løser dem. Naar Brandes klager over, at der intet sættes under Debat herhjemme, saa peger Rosenberg paa, at det ikke

[1]) „Hver Gang Oehlenschläger digtede daarligt, hver Gang han kom med noget spidsborgerligt, enfoldigt, aandsfattigt, saa skyldtes det altid dette „rationalistiske Pust“ fra hans Ungdom.“

saa helt ringe Spørgsmaal om Forholdet mellem Tro og Viden netop nu i Danmark er taget op til Debat, desuden paa den af Kierkegaard udfoldede Kritik og paa Sibberns „Gabrielis' Breve".

Det er imidlertid godt, at disse Spørgsmaal en Gang tages op til Drøftelse, saa at det bliver klart for alle, at ingen behøver at stikke sine Anskuelser under Stolen, at ingen ydre Magt stiller sig hindrende i Vejen for, at de bekender deres Tro. „Det tør haabes, naar en saadan Prøvelse har fundet Sted, at det danske Folk vil foretrække sit eget hjemmegjorte Tøj for Parisernes aflagte Klæder, om de end er aldrig saa snildt opfiksede af Forhandleren her til Lands".

Det eneste Blad, der tog venligt paa „Emigrantlitteraturen" var vist „Dagens Nyheder", hvor Poul Pry (Watt selv) d. 19de Februar som Forfeuilleton skrev en Anmeldelse, der indgaaende gør Rede for Bogens Plan, og som i varme Udtryk roser den Dygtighed, hvormed den er gennemført. Det bemærkes til Slutning, at Bogen ganske vist paa mange Punkter fremsætter Anskuelser, som neppe ville tiltale de fleste, og som vel sagtens endog ligefrem ville saare adskillige. „Kun Bornerthed kan imidlertid paa Grund deraf overse de mange og store Fortrin ved dette Arbejde, at det dog, naar alt kommer til alt, er det betydeligste, der længe er fremkommet i vor Litteratur". Her er der altsaa ganske set bort fra Bogens torpedoagtige Karakter for at dvæle ved dens uomtvistelige æstetiske Fortrin. Dette Synspunkt er ubetinget det mest overlegne og turde være det retfærdigste; imidlertid kan Brandes næppe siges fri for selv at maatte bære Skylden for, at Kampen saa væsentlig kom til at staa om det peri-

feriske — en Skæbne, der helt igennem har forfulgt ham. Han havde givet sin Bog en saa programmæssig Tilspidsning, at Modstanderne af Programmet vel maatte være berettigede, ja føle sig forpligtede til at betragte den som en Handske, der var tilkastet dem, som et Angreb paa deres litterære og sociale Synsmaader og Sympatier.

Brandes følte Nødvendigheden af at imødegaa den allierede Hær, og skønt han utvivlsomt kunde have faaet Ordet for en nogenlunde udførlig Imødegaaelse i „Dagens Nyheder", der tidligere havde givet ham Plads for et Svar i Anledning af en Artikel af 44 i „Fædrelandet", foretrak han at samle sit Svar til en Bog „Forklaring og Forsvar. En Antikritik."

Paa fem Ark imødegaar han sine vigtigste Angribere en for en.

„Der gives Forfattere", hedder det her, „som straks ved deres første Optræden og senere Skridt for Skridt er blevne hilsede med Bifald af Publikum og mødt med Overbærenhed eller vel endog med Anerkendelse af Kritiken. „Denne Lod har ikke været min. Lige fra jeg vovede mig ud paa Forfatterbanen og indtil nu er jeg bleven meget haardt angrebet, og hvor Kritiken ikke kunde sige noget ondt om mig, der foretrak den gerne at tie. Og det er langt fra, at de Angreb, for hvilke jeg har været udsat, er blevne færre eller mattere med Aarene, tværtimod, de have nu i Anledning af mit sidste Skrift: „Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes Litteratur", antaget en Udbredelse og en Voldsomhed som ingensinde før. Jeg beklager mig paa ingen Maade herover; hvis Angrebene alle vare loyale, maatte jeg jo endog betragte det som et

Gode, at de kom frem. Derimod er det vel min Agt at paatale de fleste af disse Angrebs Beskaffenhed".

Det mærkeligste i denne Indledning er den Sammenligning, Forfatteren anstiller mellem sig selv og andre lykkeligere Forfattere, som om der kunde være Sammenligning mellem en Forfatter, der i det væsentlige stiller sig paa Traditionens Grund, og som arbejder med rent digteriske Emner, hvad enten det sker i Menneskeskildringens Form, som Roman, eller i Selvskildringens, som Lyrik, og en Forfatter, hvis udtrykkeligt angivne Opgave er at lægge Torpedo under Samfundsarken og at bryde Grunden radikalt op under Samfundet saa vel religiøst som socialt og borgerligt. Det vilde dog være urimeligt at vente, at „Samfundet" uden videre skulde akceptere en Revolutionær, og derved underkende Berettigelsen af sit eget hidtidige Grundlag. Ingen Reformator, langt mindre nogen Revolutionsmand, er endnu bleven modtaget med Bifald af sin Samtid.

Brandes vender sig først mod „Dagbladet" og fastslaar straks dets Anmelders Inkompetence, idet han paaviser, at Anmelderen slet ikke har forstaaet Metoden i den Bog, han anmelder; han véd ikke, at den Metode, der bestaar i at give Referat og Skudsmaal, Referat og Skudsmaal efter hinanden, er aldeles forældet og for længst opgivet. „Han véd ikke, at det netop er i Overensstemmelse med den Metode, jeg følger, og som i vore Dage følges af alle Europas største Kritikere, at jeg ikke har sat mig til Formaal at levere, hvad man i gamle Dage forstod ved en æstetisk Kritik efter udenfra givne Regler, men kun skildrer Værkerne, for saa vidt de paa en levende Maade udtrykke Tidens

Følelser og Tanker, det vil sige med stadigt Hensyn til deres kulturhistoriske Værdi. Min Fremgangsmaade er derfor ikke at levere Referater; jeg har bestandig fremhævet de afgørende Synspunkter, jeg har sammenlignende draget nye Paralleler og jeg har eftervist en Sammenhæng mellem ikke faa litterære Fænomener, der tidligere er blevne betragtede som hinanden uvedkommende . . . . Jeg læser Tidens Historie i dens Typer. Hvis Anmelderen havde forstaaet noget af Planen i min Bog, vilde han vide, at det havde været en utilgivelig Udskejelse fra denne, om jeg havde opholdt mig ved, hvor vidt første Del af denne eller hin Roman var bedre komponeret end anden Del, hvor vidt tredie Akt af dette eller hint Drama var udført efter Kunstens Regler eller ikke. Den Art Kritik hører hjemme ganske andensteds hen, og hvor megen Fortjeneste den end kan have i sig selv — og jeg har adskillige Gange vist, at den ikke er mig fremmed — vilde den her ikke være paa sin Plads og forhindre alle Skriftets Dele i at tendere til samme Maal".

Forfatteren betegner da her sin Metode indenfor dette Værk som den typiske Litteraturhistorie, svarende til den Udvælgelsens Typemetode, man af og til benytter i vore Dages botaniske Lærebøger; men han bestrider ikke Berettigelsen af en værdibestemmende Litteraturkritik, hvad jo ogsaa saa meget mindre kan gøres, som der allerede ligger en Værdibestemmelse bagved Valget af de enkelte Typer. Ja, det var vel ikke umuligt, at man ud fra et helt andet Synspunkt — et overvejende religiøst f. Eks. — skrev en helt anden Hovedstrømningernes Historie, der dog vistnok vilde komme til at anvende endnu mere Pres over for Stoffet, end det, der her er

anvendt. Mens vi endnu er ved Spørgsmaalet om Forholdet mellem den typiske og den vurderende Litteraturskildring, er det maaske ikke af Vejen at gøre opmærksom paa, at den typiske Litteraturskildring i Følge Sagens Natur er den mest objektive, den absolut neutrale — den kan saa lidt indlade sig paa en Vurdering som en Botaniker paa at give Planterne Karakter — er dette dens Styrke, saa er det tillige dens Svaghed, fordi den Side af Menneskelivet og ogsaa af Digtningen, som interesserer mest, er ikke den plantemæssige, den botaniske, men den, der beror paa Frihed, og som derfor henhører under Moralens Domstol.

Men Brandes' Fremstilling er i Virkeligheden heller ikke saa lidenskabsløs, som man skulde vente det af en Tilhænger af Typemetoden, og Brandes er meget langt fra her at vise sig som nogen Elev af Taine og dennes zoologiske Litteraturhistorie — for saa vidt har R. Schmidt Ret. Der flammer bagved Brandes' Værk, som ovenfor paavist, et meget kraftigt Temperament og en meget lidenskabelig Tendens, som strider mod Værkets udtalte videnskabelige Program.

Brandes imødegaar nu „Dagbladets" Opfattelse af Grunden til Werthers Ulykke, hævder med Citater af Bogen, at Lotte virkelig elsker Werther og, idet han bortrykker dette underste Led, hvorpaa Anmelderen uforsigtigt har anbragt hele sin Bevissøjle, afviser han hans Indsigelse.

Idet Brandes nu vender sig mod k, bemærker han, at det er den Del af Angrebet, han mest har krympet sig ved at indlade sig med. Han beskæftiger sig da heller ikke med de Ting deri, der virkelig kunde være en Gendrivelse værd, men indskrænker sig til et Pindehuggeri af visse ret under-

ordnede Detailler og en lidt prokuratormæssig Retorkveren. R. Schmidt havde bebrejdet ham, at Studiet af fransk Litteratur havde farvet hans Fremstilling og Sprog. Han svarer: „Hvad ondt er deri? Naar man gaar i Solen, bliver man solbrændt. Men sæt nu hine Anklager kom fra en Litterat, der har fulgt sin Lærer gennem tykt og tyndt som en Lakaj følger sin Herre, hvis Mening er den Mening, Hr. N. har idag, hvis Mening var den, som Hr. N. havde i Gaar, og hvis Mening vil være den, som Hr. N. vil have i Morgen. Han glemmer da at sige, at, mens jeg i det mindste har indaandet Europas frie Luft, har han kun indaandet sin Lærers Aande".

Denne Polemik er med sit Vid mere grov end egentligt overbevisende. Den dækker knebent over den Kendsgerning, at Hr. Schmidt virkelig paa dette Punkt havde nogen Ret. Hr. Brandes' Sprog viste virkelig ofte en Paavirkning af franske Forbilleder, der ikke altid virkede behageligt; der kunde nævnes mange andre Eksempler end de af R. Schmidt anførte.[1])

Spørgsmaalet om Videns Grænse, som var et Hovedpunkt i Schmidts Antikritik, gaar Brandes' Svar ganske uden om, endda det vel kan siges at være Forhandlingen i høj Grad vedkommende.

I Modsætning til den af R. Schmidt opstillede Dobbelthed mellem Teisme paa den ene Side og Ateisme paa den anden — som den eneste Modsætning, der betyder noget — opstiller Brandes Modsætningen mellem Aabenbaringstro paa den ene Side

---

[1]) F. Eks. et Sted som dette: „Og Luften selv er, som var det et stærkt, massivt Legeme, man indaandede."
Emigrantlitteraturen Pag 48.

og Fritænkning paa den anden, saaledes at den fri Tanke derefter kommer til at omfatte al den Religiøsitet, der ikke grunder sig paa en Aabenbaring. Hvor man vil drage Delingslinien, afhænger ganske af det Synspunkt, hvorfra man ser Sagen. For Brandes gjaldt det om at komme Autoritetsprincipet til Livs, derfor søgte han at berøve det saa mange af dets allierede som muligt, mens Rud. Schmidt derimod ud fra sit Synspunkt mere betragter det religiøse som Livsværdi, som Grundstemning og Følelse, og derfor om den religiøse Pol samler alt, hvad der ikke udelukker Muligheden af religiøst Gudsforhold. Saa snart den rent polemiske Stilling opgives, turde vel det sidste Synspunkt være det naturlige; men Brandes' hele Stilling var jo i høj Grad polemisk, og, da hans Forehavende ikke krævede det, følte han sig ikke kaldet til at udsætte sig for det Had, der fulgte med Stillingen som erklæret Ateist. Der er altid hos meget store Dele af Publikum en mer eller mindre udtalt Sympati med et rationalistisk Standpunkt, der forkaster Miraklerne og hele Religionens overnaturlige Apparat; medens Gudsfornægtelsen skræmmer.

Naar adskillige af Brandes' Opponenter, blandt dem ogsaa Rud. Schmidt, havde paastaaet, at vi her i Landet have Frihed til at tænke og ikke blot til at tænke, men ogsaa til at udtale vore Tanker og altsaa alle ere Fritænkere, svarer Brandes derpaa:

„Hvad der forstaas ved den frie Tanke lader sig sige med to Ord: Overbevisningen om den frie Forsknings Ret er det samme som Overbevisningen om, at en Part af Vestasien ikke i et Spand af Oldtidens Historie er blevet styret efter helt forskellige Natur- og Aandslove fra dem, som den hele øvrige Verden

i Fortid og Nutid er og har været underkastet, og ikke har været Skuepladsen for saakaldte overnaturlige Begivenheder, medens Jorden i øvrigt fra Nordpol til Sydpol og fra de ældste Tider indtil nu kun har været Skuepladsen for naturlige Begivenheder. Det er med ét Ord Overbevisningen om Naturens, om Historiens, om hele Tilværelsens Enhed, som den frie Forsknings Dyrkere bekende, og ikke blot bekende, men retfærdiggøre. Ti al den Forskning, som hvert nyt Aarhundrede har føjet til tidligere Aarhundreders Resultater, har retfærdiggjort og med utallige Røster i alle Tungemaal bekræftet og stadfæstet denne Overbevisning. Det er den, som ingen Bibeltroende kan vedkende sig, hvor meget han end kalder sig en fri Tænker, og det er den, som ingen, der ikke bruger bevidst Usandhed som Middel kan identificere med Irregiliøsitet, Usædelighed, fri Lyst, Frækhed eller deslige."

Dette er Rationalisme i Lighed med svundne Dages Forkastelse af Mirakeltroen; men der ligger heri i og for sig ingen Forkastelse af Kristi Lære, af den indre Aabenbarings Sandhed eller af Mysteriet i dybere Forstand. At Brandes dog ogsaa i saa Henseende stod fjernt, i den yderste Periferi af kristelig Paavirkning, ja overhovedet af religiøs, fremgaar imidlertid med stor Tydelighed af Konteksten. Naar da Brandes saa stærkt indigneres, fordi „Fædrelandet" slaar Fritænkeri i Hartkorn med Ateisme og nævner det som et Tegn paa manglende Overlegenhed i Dannelse og Kundskab, saa er der en Smule Affektation deri; ti for G. Brandes personligt spillede Mellemstandpunkterne neppe nogen større Rolle. Man læse f. Eks. Stedet i Artiklen om Henrik Ibsen i „Det moderne Gennembruds Mænd" Pag. 113, hvor

Brandes nævner en Række „fremragende Digtere af den yngre Slægt", som mødes i en „sjælfuld, ateistisk Humanisme". Han udtaler ganske vist ikke selv nogen Dom; men der er i den Maade, hvorpaa han omtaler dem, langt fra Skygge af Forbehold eller Afstandtagen. Tværtimod har man det Indtryk, at han nævner dem som sine Meningsfæller.

I Anledning af Beskyldningen for at „indføre Usædelighed i kønslig Henseende" minder Brandes om, at denne Beskyldning oprindelig er fremført af Schmidts Forgænger i „Fædrelandet"s Kritik (Hr. Clemens Petersen) og giver i den Anledning „Fædrelandet"s litterære Anmeldere det onde, men ikke helt ubetimelige Raad, at de nu én Gang skulde ophøre med at moralisere.[1]) Til Ploug selv gør han den Bemærkning, at han „med al sin Partimagt og trods alle sine Effekttalemaader ideelt betragtet nuomstunder er en udlevet. For længst har han sagt alt, hvad han havde at sige, for længst har han lært alt det fra sig, han havde at lære Verden." Og Brandes slutter med den Bemærkning, at man ikke kan lede den yngre Slægt, naar man endnu selv lever paa Ideerne fra 1830, eller, naar det kommer højt, paa Ideerne fra 1848.

Endelig vender Brandes sig til Anonymen Hr. 44 — D. G. Monrad — der under dette Mærke i „Fædrelandet" havde offentliggjort nogle Artikler under Titlen: „Den frie Tanke og Dr. G. Brandes' Forelæsninger". Brandes slaar her over i en helt anden Tone; men begynder dog med den Bemærkning, at Artiklernes Forfatter næppe heller ganske kan siges hævet over

[1]) Man erindrer, at det ikke var for sine Dyders Skyld, at Hr. Clemens Petersen maatte forlade Landet.

den Anklage at leve paa Ideerne fra en svunden Tid. Han beklager, at han i Stedet for at finde en virkelig Diskussion af sit Arbejdes Plan, et om ikke sympatetisk saa dog Totaliteten betragtende Skøn, kun har fundet nogle polemiske Aforismer med Hensyn til enkelte løsrevne Steder af sin Bog. Han imødegaar derpaa Monrads Forklaring af Tankens Frihed, naar denne hævder, at den frie Tanke er bundet ikke alene ved sine egne Love men ogsaa ved Kendsgerningerne. „Ved hvilke Kendsgerninger, spørges der? Er det ved de normale eller de abnorme. Hvis den frie Tanke bliver den Tanke, som bøjer sig for Kendsgerninger, som Tanken ikke maa røre, bliver dens Frihed illusorisk. . . . Det er fordi vi maa sikre os imod, at Videnskaben bliver romersk-katolsk i romersk-katolske, græsk-katolsk i græsk-katolske og protestantisk i protestantiske Lande, jødisk, naar den behandles af en Jøde, buddhistisk, naar den behandles af en Hindu, — at vi maa hævde Tankens Frihed." Her maa for Resten bemærkes, at den Verden, hvorom Monrad havde talt, var „en indre Verden af Kendsgerninger, Samvittighedens, Bønnens, det hele Troslivs Verden", altsaa ikke særligt den ydre religiøse Historie, om han end som bekendt ogsaa antog den.

Endelig afslutter Brandes sit spredte Kampindlæg med en mere personlig Udtalelse, en Bekendelse. Monrad havde spurgt: „Er du forvisset om, at Menneskeslægten ved at tilegne sig din Overbevisning vil gaa et Skridt fremad i Oplysning og Sædelighed?" „Ja," svarer Brandes, „derom er jeg forvisset. Ja, jeg svarer: Den Forvisning, jeg føler derom, er af samme Art, som den, jeg føler om min egen Eksistents, om at der gives en Verden udenfor

mig, og om at Solen vil gaa op i Morgen. Denne Forvisning er min Styrke. Og den er stærk, fordi den er møjsomt tilkæmpet. Hvor mange Beskyldninger for Overfladiskhed og Ubekendtskab med Sjælelivets Alvor, man end retter mod mig, saa véd jeg dog med mig selv, at jeg har gennemgaaet alle hine Brydninger, om hvilke man fortæller mig, at de gives, og at jeg Skridt for Skridt har kæmpet mig frem eller rettere af mine Tankers nødvendige Udvikling er bleven ført frem til det Standpunkt, hvorpaa jeg nu staar."

En Indrømmelse gør Brandes dog. Han har fejlet i et meget væsentligt Punkt, han har taget fejl af den traditionelle Stemnings Magt herhjemme. „Mit Liv har f. Eks. ikke bragt mig i personlig Berøring med grundtvigianske Kredse eller Kliker. Jeg har maaske aldrig tilfulde vurderet deres Indflydelse herhjemme, og efter et længere Ophold i Udlandet har jeg været endnu mere udsat for at overse den. De have ikke det mindste mere Ret, fordi de have Magt, og jeg tilbagekalder ikke i mindste Maade min Polemik imod dem, men jeg indrømmer ganske villigt, at der maa kæmpes paa en anden Maade imod en talrig og vel organiseret Hær end imod de sidste Rester af en opløst Armé."

Det undgaar ikke Opmærksomheden, i hvilken Grad selve det litterære Stof — „Emigrantlitteraturen" — og dets Behandling er forsvundet i denne Debat. Den hele Strid former sig som en Kamp for og imod religiøse Anskuelser eller bestemtere sagt til en Diskussion om Kristendommens Sandhed. At det udviklede sig saaledes, kunde Brandes ikke med Rette bebrejde sine Modstandere. De kunde med fuld Ret svare ham: Tu l'as voulu George Dandin. Ved

at sætte en programmæssig Forkyndelse af den frie Tanke i Spidsen for sin Bog og ved sine spredte polemiske Angreb paa hjemlige Synsmaader og Traditioner havde han selv nedkaldt Stormen over sit Hoved, og man tør vel antage, at det var ham ikke ukært, at den kom, at det tværtimod vilde have været ham en Skuffelse, om man havde indskrænket sig til en rent æstetisk Behandling af Stoffet i hans Bog. Og dog kom snurrigt nok, Kampen ganske overvejende til at staa ikke om selve Kapitalspørgsmaalet: Kristendommens Sandhed, men om saadanne rent periferiske Punkter som Hjemmets Betydning for Nord- og Sydboer[1]), om Thorvaldsens Nat, Ytringerne om Grundtvig, Bemærkningen om, at en Del af Menneskeheden maa betragtes som vilde Dyr, en anden som Aber, mens den aldeles overvejende Del er Dosmere og Ignoranter, eller om Brandes' Forhold til Socialismen; det er den Slags Ting, der kalder Lidenskaberne under Vaaben, og hvorom der leveres sande Braavallabatailler. Og dog viser det sig, at Brandes efter roligere Overvejelse har mildnet eller fjernet de fleste af disse udfordrende Steder i senere Udgaver af sin Bog. Man kan da spørge sig selv: Hvis han den Gang havde haft Sindsro nok til at moderere eller fjerne disse Udtryk, disse Overdrivelser, hvilken Forandring vilde det da ikke have gjort ikke blot i den øjeblikkelige Modtagelse af hans Bog, i Pressens Kritik, men derigennem ogsaa i Brandes' hele følgende Liv og Stilling, i hans Forhold til Autoriteterne og til Publikum her-

[1]) Endnu et Indlæg i saa Henseende udkom efter Antikritiken: „Den nye sensualistiske Lære og Dr. G. Brandes oplyst fra et naturvidenskabeligt Standpunkt" af Ax (Professor Dr. med P. A. Schleisner).

hjemme? Men Overdrivelsen, den enkelte Ubesindighed har spillet en stor og skæbnesvanger Rolle i denne Mands Liv. Den har hidset Modstanden imod ham, den har væbnet den.

En anden skæbnesvanger Fejltagelse, ikke blot i denne Bog, men ogsaa i Brandes' følgende Forfattervirksomhed er hans Opfattelse af det religiøse. Han indrømmer, som vi ovenfor saa, at han havde taget fejl af det religiøses („den traditionelle Stemnings") Magt herhjemme. Men, hvilken endnu langt større Fejltagelse røber der sig ikke i de Udtryk, hvori han tilstaar det! Det ses nemlig tydeligt deraf, at han kun opfatter det religiøse som en Overfladebevægelse, noget, der ved Tankens og Oplysningens Hjælp let kan fjærnes i en Haandevending. Forstaar G. Brandes da ikke, hvilke dybe Rødder det religiøse — hos os Kristendommen — har i Nationens Liv? Overfladisk set kan det tage sig ud, som var det blot et Stykke Overtro, som saa megen anden gammel Overtro, der har maattet vige for Oplysningens Sol, en Dressur, en indbanket Lektie, som ikke har virkelig Rod i Befolkningens Sind. Det er sandt, at den religiøse Følelse hos de fleste ikke er nogen gennemtrængende Livsmagt, at den er tilsat med Rationalisme og Fritænkeri, at de, som i Ordets strængere, ædlere Betydning ere Kristne, saa det betyder noget, ere uendeligt faa, at det er Stykkeværk og Halvhed det meste, og at den overvejende Del af Nationen, naar den ret vinder Klarhed over sig selv og faar Mod til at udtale sig, neppe en Gang vil gøre Fordring paa Kristennavnet. Det er sandt, at Kirkegængernes Antal — de faste Kirkegængeres — den Gang her i København var forsvindende ringe, om jeg husker ret kun atten Procent. Og dog, hvis

man vilde kaste Kristendommen med et Slag overbord, da vilde de rejse sig i Protest. De vilde føle det, som om man vilde fravriste dem en af deres dyrebare Husguder. Hvor skulde det være muligt, at man paa den Maade kunde frembringe et Spring i et Folks Historie. Selv om man et Øjeblik tilsyneladende kan opnaa et saadant Resultat, vil Tingene dog snart af sig selv vende tilbage i deres gamle Leje. Og, selv om Brandes hundrede Gange havde Ret i sin Livsanskuelse, hvor vil han saa tro, at Befolkningens Titusinder, dens store brede Lag, skulde kunne slaa sig til Taals med en saadan filosofisk-videnskabelig Anskuelse, at Børnene skulde kunne nøjes med den, eller at den skulde tilfredsstille de sorgfulde og syge, de skuffede og trætte. Har han aldrig følt Sandheden i Rénans Ord — dem han selv citerer: „Den værste af de Kvaler, ved hvilke det Menneske, som naar til et Liv i Reflektionen, udsoner sin eksceptionelle Stilling, er den at se sig udelukket af den store religiøse Familie, der indbefatter Jordens bedste Sjæle, og at betænke, hvorledes de Væsener, med hvilke han helst vil leve i aandelig Forening, nødvendigvis maa betragte ham som et fordærvet Menneske. Man maa være meget sikker paa sig selv for ikke at rystes, naar Kvinderne og Børnene folde deres Hænder og sige: „O tro som vi!“ Eller forstaar han ikke, at det ikke er bare Skaberi, naar „Dagbladet“s Anmelder taler om de mange Tvivlere, „der sikkert føle Tvivlen som en Ulykke“, for ikke at tale om den store Skare af indifferente, der under givne Livsforhold kan vaagne op og tage Parti, og som under alle Omstændigheder vilde rejse sig til

Modstand, hvis man resolut vilde kaste Broen af over til deres tabte Illusioners Land?

Og forstaar Dr. Brandes ikke, at det er et altfor fattigt Evangelium, det han forkynder, for det store enfoldige Folk, for de mange der arbejde og ere besværede? Hvorledes taler han selv i „Emigrantlitteraturen" ved Overgangen til Obermann om den Sindstilstand, der opstaar ved Tankens Frigørelse. „Paa samme Tid som Tanken saaledes har faaet Mod til at erkende ikke stykkevis, men paa alt omfattende Maade, er Evnen ikke vokset med Modet, og nu som før raver Menneskeheden i det uendelige Mørke og begriber intet af sin Tilværelses Hemmelighed. Hvortil fødes vi, hvorfor leve vi, hvad fører det hele til? Man er ikke rykket Svaret paa disse Spørgsmaal nærmere. Kun Følelsen af Savnet, kun Utaalmodigheden over Uvidenheden er vokset. Saaledes føler man Sandheden af et Billede, som Alfred de Musset har anvendt: Evigheden ligner en Ørnerede, ud fra hvilken alle Aarhundrederne flyve som Ørneunger, for hvert efter sin Tur at gennemfare Universet. Nu er det vort, som er kommet til Redens Rand; det stirrer ud, men man har klippet dets Vinger, og det venter Døden skuende ud i det uendelige Rum, ud i hvilket det ikke formaar at slynge sig."

Tror Dr. Brandes, at det er en Forkyndelse, hvorom man kan samle Nationerne, et Evangelium, hvorpaa et virksomt og tillidsfuldt Menneskeliv kan bygges? Føler han ikke, at den bestandige Svimlen her paa Redens Rand med det uendelige, tomme Verdensrum over sig og omkring sig i Længden er umulig? At den, der længe stirrer ud i denne Afgrund, bliver svimmel og maa styrte sig ud deri? At her er det Punkt, hvorfra, som jeg i min Para-

frase af „Hyrdinden og Skorstensfejeren“ [1]) har skildret det, Tilbagevejen maa tiltrædes, hjem til det lille Bord under Spejlet? Nej, saa har J. P. Jacobsen bedre loddet den menneskelige Natur, naar han i „Niels Lyhne“ skildrer, hvordan Gerda paa sit Dødsleje vender tilbage til sine Barndomsminder, til sin Barndoms Gud og til sin Barndoms Paradis, mens hun ligger stille og lytter efter Klokkerne og taler stille med sig selv:

„Jeg véd nok . . . men om vi alligevel havde taget fejl, det kunde jo dog være, Niels, kunde det ikke? Du tror nej; men, det er dog underligt, om alle Mennesker tog fejl, og det slet ikke var noget alle de store Kirker . . . og naar de begraver dem, de Klokker, jeg har altid syntes, de Klokker . . .“

„Det er umuligt, Niels, at det kan være forbi med Døden, du kan ikke føle det, som er rask, du synes, det maa slaa os helt ihjel, fordi man er saa mat og alting svinder hen: men det er blot for Verden udenfor, derinde er der lige saa megen Sjæl som før, der er, Niels, jeg har det herinde altsammen, alt, hvad jeg har faaet, den samme uendelige Verden, bare mere stille, mer ene med sig selv, ligesom naar man lukker sine Øjne.“

Saa gaar Niels efter Præsten. Tror Dr. Brandes ikke, at noget af det er i de fleste af os — til Tider, naar Klokkerne ringe Livets og Afgørelsens Alvor ind i vort Sind, naar de Haabets og Drømmens Korthuse, vi byggede, styrte sammen over vore Hoveder?

Eller man mindes det Sted i „Niels Lyhne“, hvor denne er bleven skudt igennem Brystet og han ligger stønnende paa Lazarethet, hvor Vennen og

[1]) „Fri Horisont“ Pag. 49.

Lægen Hjerrild siger til ham: „Lig ikke og pin Dem med Deres Anskuelser, Folk, der skal dø, har ingen Anskuelser, Anskuelser er kun til at leve paa . . . Tro De mig, vi har jo allesammen lyse, bløde Minder fra vor Barndom, jeg har set saa mange Snese dø, det trøster altid at faa de Minder frem."

Jeg véd nok, at Niels Lyhne dør uden Præst — det er da heller ikke Præsten, det kommer an paa — men jeg véd ogsaa, at det fortælles om J. P. Jacobsen, at da han skulde dø, havde han Salmebogen hos sig og havde mærket enkelte Salmer ud i den, som han gærne læste.

Jeg sagde før, hvis Dr. Brandes havde Ret. — Men Dr. Brandes har ikke Ret. Han har ikke Ret; og det er netop hans Programs skæbnesvangre Fejltagelse paa den Maade at opstille Tanken og Forskningen som Menneskehedens eneste Ledestjærner, fordi, som J. P. Jacobsen skriver, „der er saa meget andet end Hjernen i et Menneske, der skal overbevises, Blodet og Nerverne, Haab og Længsler, ja, om det saa er Drømmene, saa de ogsaa." [1])

Men, hvem kunde leve et saadant drømmeløst Liv? Har Menneskeheden da ikke Ret til at drømme, mens Uendeligheden stirrer ned paa den? Har Følelsen da ikke sit Krav saa godt som Tænkningen og Forstanden, og hvorfor skal Tanken absolut være mere ufejlbar end den?

Men, naturligvis er det sandt, at Tanken maa have Ret og Frihed til at arbejde, og det er Georg Brandes' Fortjeneste, at han har brudt den Vej, at han har givet den Impulser.

Hvilken frisk og fortryllende Bog denne „Emi-

[1]) J. P. Jacobsen: Samlede Skrifter II. Pag, 152.

grantlitteraturen“ i Virkeligheden er, til Trods for sin Sørgmodighed, og selv naar man er allermest uenig med den. Hvilken Rigdom af Tanker den sætter i Bevægelse! Hvor fint den eftergaar menneskelige Følelser og Stemninger og fører os igennem et Galleri af ensomme Sjæle! Hvem lades uinteresseret, hvem lades kold? Fra hvert et Blad vifter Aandfuldhed os i Møde. Hvor meget bedre, om man havde læst den roligt overvejende og overlegent og saa, efter at have sindigt fordøjet den, havde fremsat sine Tanker derom. Men Gennembrudstiderne udmærke sig en Gang ikke ved Overlegenhed. Følelser og Stemninger polarisere sig, og det ene Ekstrem fremkalder det andet.

Men, hvordan man end vil dømme om Brandes' Voldsomhed, hans Udæskninger, den Lidenskabelighed, hvormed han gav sig sine Impulser i Vold, hans Uforstaaenhed overfor visse Sider af vor Nations Aandsliv, saa er der et forsonende Element, som man ikke har Lov til at slippe af Syne. Det er den Uegennyttighedens Uklogskab, som raader i hans Færd. Ellers plejer Beregningen saamænd at spille en tilstrækkelig stor Rolle her i Verden. Den dominerer de fleste Handlinger, den stikker sit lille kloge Regnemesterhoved frem fra hver en Krog. Hvor sjeldent Folk ignorere dens Røst! Men i hele dette Georg Brandes' Stormløb mod de danske Traditioner var der ikke Skygge af Beregning. Man kunde næsten ønsket — ogsaa for hans egen Skyld — at der havde været noget mere Beregning med i Spillet! Det vilde maaske have forskaanet ham for mange Skuffelser, for megen oprivende Bitterhed.

Lad os huske, hvordan Georg Brandes' Situation

den Gang var![1]) Han havde i en ung Alder vundet sig en fremskudt og anset Position. „Landets største og mest ansete Dagblade og Ugeskrifter", skriver Otto Borchsenius, „satte en Ære i at tælle ham mellem deres Medarbejdere, og de yngre saa' med Beundring op til ham, uden dog endnu at ane, hvad han i den nærmeste Fremtid skulde blive for dem. Det Hold af Studenter, hvortil jeg hørte, regnede hans Magisterkonferens med til sine Rusminder — jeg husker saaledes, hvilket Indtryk hans Forelæsning om Schillers Tragoedier gjorde paa mig — og hans glimrende Universitetskarriere var tidt paa Tale imellem os."

Ved disse sidste Ord tænkes der selvfølgelig paa Pladsen som Hauchs Efterfølger paa Universitetets æstetiske Lærestol. Hauch var jo en gammel Mand, han tilbragte netop dette Halvaar i Italien, og da han overhovedet ikke ventede at komme til at holde Forelæsninger mere, havde han opfordret Georg Brandes til at indgive en Ansøgning til Universitetet om Ansættelse som midlertidig Docent med en Gage af 400 Rdl. om Aaret. Brandes havde fulgt dette Raad og indsendt sin Ansøgning i Efteraaret 1871, umiddelbart før han paabegyndte sine Forelæsninger. „Ingen betvivlede den Gang," skriver Brandes selv, „at dette vilde blive bevilliget, da en af Universitetslærerne, Professoren i slaviske Sprog, C. W. Smith, en nær Ven af Ploug, der havde indfundet sig paa Forelæsningerne for at kunne give Rapport om deres Indhold, nedlagde den Paastand, at jeg som Angriber af Religionen og Hjemmet, som Forsvarer af Selvmords Berettigelse, paa ingen Maade

[1]) Ude og hjemme. I Maj 1882.

kunde komme i Betragtning. Saaledes modtog jeg end ikke et Svar.“ [1])

Er det nu muligt, at Brandes kan have været blind for den Fare, hvormed hans Universitetskarriere truedes af hans Forelæsninger? Han, der i „Forklaring og Forsvar“ har beklaget sig over, at han fra sit første Skridt paa Forfatterbanen stadig var bleven haardt angrebet, som i sit Afskedsdigt til Italien („Finis“ 1871) taler om, at han atter skal bindes til Pælen hjemme, at hans Hjerte skal kastes for Hundene, hans Navn flaas og hans Stolthed slagtes, han kan dog neppe have overset, at disse Forelæsninger i den udfordrende Form, han iklædte dem, ikke var nogen god Anbefaling af den Ansøgning, han samtidigt indsendte til Ministeriet (ti til dette maa Ansøgningen vel være sendt).

Hvorfor udsatte han da ikke sine Forelæsninger en Smule, til han havde faaet Svaret paa sin Ansøgning? Det kunde dog ikke varet saa længe. Eller, hvis han endelig vilde holde dem straks, hvorfor dæmpede han saa ikke deres Form en Smule, gjorde dem lidt mindre udæskende; han behøvede jo ikke derfor at slaa en Tomme af paa sin Overbevisning, og han vilde formodentlig ganske roligt være gledet ind i en Docentstilling ved Universitetet, før hans Forelæsninger endnu var endte. Han vilde i saa Fald ikke have haft nogen forspildt Chance at se tilbage paa . . .

Ja, hvorfor? Det er ikke saa let at svare paa, siden Brandes selv ikke har givet Svaret, ti han siger jo intet om, hvad han selv ventede, men bemærker kun, at „ingen“ tvivlede om, at hans An-

[1]) G. Brandes: Julius Lange. Pag. 212.

søgning vilde blive bevilliget — et ingen, der dog vistnok nærmest refererer sig til hans egen Kreds, dette Ord taget i videste Forstand.

Rimeligt er det, at hvis Brandes paa hin Skillevej havde forholdt sig lidt afventende, saa vilde det Kampspørgsmaal, der nu igennem Aarene atter og atter tændte Gemytterne i Luer og gav Anledning til en mange Gange fornyet Diskussion, slet ikke have været til.

Sikkert er det, at Brandes allerede før sin Hjemkomst havde opgjort sine Fremtidsplaner og, da han jo dog under ingen Omstændigheder havde i Sinde at fravige dem, har han fundet det overflødigt af Hensyn til en eventuel Universitetsansættelse at udsætte eller ændre noget i saa Henseende. Og, da han saa først var i Ilden — ja, saa overvejer man jo ikke længere, man slaar løs.

Imidlertid døde Hauch i Rom den 4. Marts 1872 midt under Diskussionen om „Emigrantlitteraturen", og dette Dødsfald gød ny Olie paa Ilden. Før sin Død havde Hauch nemlig afgivet en skriftlig Erklæring saalydende:

„Af alle de unge Mænd, som jeg i den Tid, jeg i København har været Professor ved Universitetet, er kommen i Berøring med, véd jeg ingen, der i æstetisk Begavelse og i Kundskaber i denne Retning kan sættes ved Siden af cand. mag. G. Brandes, hvorfor jeg ubetinget anser ham for at være den mest berettigede til at beklæde den Post, som nu ved min Død er bleven ledig".

Denne Erklæring — afgiven 3 Uger før Hauchs Død — blev offentliggjort i Aprilheftet af „Nyt dansk Maanedsskrift" efter Anmodning af Konferentsraadinde Hauch med en tilføjet Erklæring om at „tre

af vore Hovedblade", hvoriblandt „Fædrelandet", havde vægret sig ved at offentliggøre den. „Fædrelandet" oplyste i den Anledning[1]), at, naar det havde nægtet at optage Erklæringen, var det, fordi denne aabenbart var afgivet, uden at han (Hauch) havde kendt det mindste til de Forelæsninger, „ved hvilke Dr. Brandes har villet godtgøre sin Adkomst til Ansættelse", og at det „overhovedet ikke er Pressens Sag at anbefale Kandidater til Professorater, hvilket i nævnte Tilfælde vilde være saa meget mere urimeligt, som Hauchs Embede, der i sin Tid oprettedes for Oehlenschlägers Skyld, rimeligvis slet ikke vil blive besat." „Dagbladet" gav en lignende Begrundelse af sit Afslag.

Naar Universitetet, der uden Betænkelighed havde taalt Bröchners filosofiske Fritænkeri, ikke at tale om Rasmus Nielsens grove Udfald og skarpe Lud overfor Teologien, nu ikke mente at kunne give Plads for Georg Brandes' Forelæsninger, som det dog under alle Omstændigheder maatte taale indenfor sine Mure, var Grunden naturligvis disse Forelæsningers hele agitatoriske Tilsnit. Det er forbavsende, at der — Referatets Rigtighed forudsat — som Grund til Afslaget nævnes Ting som Angreb paa Hjemmet og Forsvar for Selvmords Berettigelse — Spørgsmaal af en saa periferisk Art; men vi have ovenfor set, hvilken Rolle disse Punkter kom til at spille i hele Debatten om Brandes' Bog, og nægtes kan det ikke, at denne i al Fald i det ene Tilfælde ved den æggende Form, han iklædte sine Udtalelser, gav sine Modstandere Retten i Hænde. Overhovedet kan der vel være nogen Mening i at hævde, at naar

[1]) Fædrelandet Nr. 109.

man ellers ude i Livet og i Pressen bør finde sig i, at Emnerne behandles i en agitatorisk og polemisk Form, saa bør indenfor Universitetet kun herske den objektive Undersøgelses rolige Form. Man vilde dog heller ikke synes om det, hvis fanatiske Helvedesprædikanter i Teologiens Navn udspyede deres Gift fra Universitetets Lærestole og udslyngede Banstraaler mod anderledes tænkende. Derimod havde det maaske nok været klogt, om en eller anden Minister ved en Dotation af Statens Midler paa anden Konto havde holdt Brandes skadesløs for det Tab, hans fremskudte Stilling forvoldte ham. Brandes er jo efterhaanden blevet en europæisk navnkundig Mand, og det ser ikke godt ud, at den danske Stat aldrig med en Øre har vist sin Anerkendelse af hans Fortjenester, de Fortjenester, som vi — hvilken Stilling vi Stilling vi for Resten indtage til ham som „Fører" — er enige om at anerkende.

IV.

Fortsat Kamp. — Fremskridtets Legioner.

Naar en Gang en ny Retning, en ny Anskuelse, der ikke appellerer til Videnskabens Dyrkere alene, skal kæmpes igennem og vinde Terræn, viser det sig i Reglen nødvendigt, at der danner sig smaa Konventikler og Kredse af dem, der stille sig velvilligt overfor det ny, for at det ny fra disse Kredse kan bane sig Vej ud i bredere Lag. Saaledes ogsaa her. Brandes følte Trang til ogsaa udenfor Auditoriet at faa Lejlighed til at gøre Propaganda og uddanne Disciple, til sammen med Aands- og Meningsfæller at drøfte means and ways.

Han havde altid fra sine unge Dage været meddelsom og let tilgængelig. Borchsenius skildrer ham i den ovennævnte Artikel som den, der altid i en Pavse mellem Geværøvelserne i Gotersgadens Ekserserhus fandt Lejlighed til en Diskussion, „hvor den ivrige Skytte mangen Gang førte Ordet alene, eller ligesom prøvede, hvad der kunde siges for og imod det paagældende Emne". Han havde siden, dels i en mindre Studenterkreds, dels i „Diskussionsklubben" øvet sine Evner i Veltalenhed og sluttet

Bekendtskaber, hvoraf nogle i al Fald fik Betydning for Livet.

I Efteraaret — Slutningen af September 1871 — var Holger Drachmann kommet hjem fra sit londonske Ophold og havde midlertidig slaaet sig ned paa Borchs Kollegium, hvor han ved Inspektøren A. C. Larsens Velvillie havde faaet Lov til at bebo et ledigt Værelse. Herfra skrev han til „Nyt dansk Maanedsskrift" nogle Artikler om dansk Malerkunst og nogle engelske Rejsebilleder. Georg Brandes havde bidt Mærke i dem og aflagde en Dag deres Forfatter et Besøg paa Kollegiet. Drachmann fortæller selv derom: „En ung Mand traadte en Dag ind til mig paa Borchs Kollegium. Han vilde komplimentere mig for mine Artikler om dansk Sømaleri. Jeg følte mig meget smigret, var betydelig forlegen og meget glad. Vi kom i Samtale; det vil sige, han talte. Og hvor han talte! Og alt det, han vakte frem i mig! Det varede ved — i Stuen, ud paa Gaden, langs Voldene, hele København rundt — det København, som han aandeligt vilde udfri fra de Nationalliberales Formynderskab over hele Linien — en Kampagne, hvortil han hvervede unge Kræfter. Han var nylig hjemkommen fra et Ophold i Frankrig og Italien, havde været meget syg, var endnu bleg — Rekonvalescentens Bleghed, der bærer Bud om et nyvaagnet Liv, nye Syner, Appetit paa Arbejdet og paa Kamp. Han vilde have Krig og han fik Krig; og han fik til at begynde med mig".

Det var ikke nogen daarlig Begyndelse. *Fortes fortuna juvat.*

Minder for Resten ikke hele denne Scene, trods al Forskel — Drachmann var nu alligevel ingen Oehlenschläger — ganske snurrigt om en berømt

Scene i vor Litteraturs tidligere Historie, om et lignende Møde mellem en Digter og en Kritiker?

Men én enkelt Mand, selv om det var en Goliat, var dog for lidt i den forestaaende Bataille. Og nu i Februar dannedes i Tilslutning til Brandes' Forelæsninger et Selskab, der benævnedes „Litteraturselskabet", som fik en lignende Nimbus af mystisk Uhygge som Middelalderens hemmelige Selskaber, en Forestilling, der kun er forklarlig ud fra en opskræmmet Fantasi, der for et Nutidsmenneske maa synes lidt besynderlig, naar man betænker, hvem dette Selskab bestod af. Der var først Bestyrelsens fem Medlemmer: Dr. G. Brandes, Marinemaler Drachmann, Kandidat J. P. Jacobsen, Fabriksbestyrer L. Bing og Docent Julius Petersen. Og saa, samlet om dem, et Selskab paa ca. 60 Personer, bestaaende af unge Studerende, Videnskabsmænd og Kunstnere, hvoraf mange senere ere blevne Offentligheden særdeles vel bekendte, deriblandt Folk som Vilh. Møller, Adolf Hansen, der optraadte som Foredragsholder, Dr. H. W. Schwanenflügel og mange andre.

Om Efteraaret kom saa Drachmanns lille Digtsamling, den nu allerede historiske, med Tilegnelsen „til min Ven Georg Brandes." Det kan ikke nægtes, at Brandes havde været ualmindelig heldig med sin første Mand! Digtsamlingen var rig og lovende, rig paa Melodi, rig paa nye Motiver, tindrende frisk fra Top til Taa. Et Digt som det om „De danske Studenter med Kokarderne paa" var jo ligefrem bygget over et af Brandes Yndlingsmotiver, og maatte være som skrevet ud af hans Hjerte. I sin politiske og sociale Radikalisme var Digtsamlingen endda mere yderliggaaende end Brandes selv, den er

stærkt gennemtrængt af „Internationale"s Tanker, og priser de henrettede Kommunister som Helte og Martyrer. I Virkeligheden havde Brandes aldrig taget bestemt Standpunkt over for „Kommunen", og da Ploug til Støtte af sin Sigtelse mod Brandes, for at staa i Forbund med „Internationale", paaberaabte sig det i „Nyt Dansk Maanedsskrift" offentliggjorte Digt, der forherligede „Internationale" (Digtet om Satory-Mændene), idet han betegnede det som stammende fra en af hans Venner, afviste Brandes med Haan denne Sigtelse; han havde ikke opgivet Hr. Ploug nogen Liste over sine Venner.

I Foraaret 73 paabegyndtes saa Forelæsningerne om den tyske Romantik, og baade Emnet og den Opsigt, de foregaaende Forelæsninger havde vakt, bevirkede selvfølgelig, at Tilstrømningen ikke var mindre.

Det er i disse Forelæsninger, at Hovedstrømningernes Tendens i fuldt Omfang bliver aabenbar.

I Indledningen minder Brandes om den Bevægelse, de foregaaende Forelæsninger havde vakt og om den Modtagelse, den havde fundet. „Den Reaktion, som det er min Agt at skildre og afsløre, har forsøgt at tilintetgøre den Bevægelse, der gik ud paa at byde den Stangen. Det er imidlertid langt fra, at der er Udsigt til, at dette vil lykkes. Franskmændene have et Ordsprog, som siger: *Nul prince n'a tué son successeur.*"

Han gaar saa over til at give en Sammenligning mellem tysk og dansk Romantik, som han ganske lader falde ud til Fordel for den første. Læseren erindrer maaske det Billede, Brandes i Indledningen til „Emigrantlitteraturen" anvendte om Litteraturbetragtningen, naar han sammenligner den med

en Kikkert, hvis ene Side forstørrer og hvis anden Side formindsker, den nærmer det fremmede til os, saaledes, at vi kunne tilegne os det, og fjerner vort eget fra os, saaledes, at vi kan overskue det, og tjener saaledes til at korrigere det naturlige Syns Illusioner. Hvis vi anvende dette Billede med Hensyn til den Jævnføring, som her er foretaget mellem de tvende nogenlunde samtidige Litteraturperioder, saa maa det siges, at Glasset har i høj Grad rystet, og det Overblik, man faar, mangler altfor meget Klarhed og objektiv Ro. Ja, jeg betænker mig ikke paa at sige, at netop dette Kapitel, Indledningen til „den romantiske Skole i Tyskland", er noget af det uheldigste, der er udgaaet fra Brandes' Pen, og den Underbygning, han — efter sit eget Udtryk — her har givet til den danske Litteraturs Historie, savner i højeste Grad Soliditet.

For det første hævder Brandes den tyske Romantik Primitiviteten. Den graver Æmnerne op. Derfor har den mere Oprindelighed, mere Liv end den danske. Den danske Romantik modtager derimod sine Ideer og Æmner fra Tyskland, den anvender og bearbejder dem, og det lykkes den at give dem mere Klarhed og Form. Med andre Ord: den danske Romantik naar højere i rent kunstnerisk Henseende. Men, den Harmoni, som raader i den danske Digtning, skyldes Forsigtighed, Mangel paa kunstnerisk Mod til at føre en Tanke, et Sujet ud i sin sidste Konsekvens. „Vi ere ikke faldne ned, fordi vi ikke ere stegne derop, hvorfra der var Fare for at falde. Og med ægte tainesk Logik hævdes det, at den Dristighed, hvormed Forfatteren forfølger det for hans Retning typiske, er det, som i Værket bliver til Skønhed. Dette Synspunkt er rent artistisk,

rent zoologisk, om man vil — det tager kun Hensyn til Kunstens skildrende, ikke til dens vurderende Evne.

Det bebrejdes som sagt de Danske, at de ikke løbe Linen ud, at de vige tilbage for den dristige Konsekvens. „Naar en Retning som Romantiken anslaar den fantastiske Streng, synes den Forfatter mig interessant fremfor alle, som driver Fantasteriet op til den kækkeste Højde — som Hofmann. Jo mere vildt fantastisk han er, des skønnere er han, ligesom Poplen, jo højere den er, og Bøgen, jo bredere den er.“ Saaledes bebrejdes det ogsaa den danske Litteratur, at den ikke har noget at sidestille Fr. Schlegels geniale Oppositionsaand, og at vi i Steden for den udtalte katolske Tendens hos flere af de tyske Romantikere blive hængende paa Halvvejen med den grundtvigske Retning, der glider ned ad det Skraaplan, som fører til Katolicisme, uden dog nogensinde at naa til Enden. Med andre Ord: „Reaktionen hos os er langt mere snigende og skjult. Tilhylket som Lasten er det, klamrer den sig til Kirkens Altre, der altid afgave et Tilflugtssted for Forbrydere af enhver Art. Man kan aldrig ret komme den paa Klingen, aldrig uden videre overbevise den om, hvortil konsekvent dens Principer føre, nemlig til Samvittighedstvang, Inkvisition og Despoti.“

Nu tages som et Modstykke en aabenhjertig Reaktionær som Joseph de Maistre, der rigtignok ikke var tysk, og han roses i høje Toner som en „ædel og oprigtigt troende Mand“ med et „menneskekærligt Sind“. Han er en glimrende begavet,

gennemdannet Aand, der driver alle sine Anskuelser ud i deres klare, praktiske Konsekvenser, mens en Forfatter som Søren Kierkegaard sky som en gammel Jomfru viger tilbage for „Udvorteshedens Spektakel."

Begynder Læseren ikke at blive betænkelig ved saa megen Ros over en saa energisk og uhyklet Reaktion? Skulde det hele være Ironi?

Ganske rigtigt. Pludseligt vendes Kanonerne, og nu er det den tyske Romantik, der faar det glatte Lag. „Paa det poetiske Gebet løber den ud i hysterisk Andagt og blaa Dunst, paa det sociale Omraade har den kun behandlet et eneste Forhold, et Forhold af Privatlivet, det imellem Kønnene, og hyppigst med uordentlig og usund Lidenskabelighed uddelt Slag i Luften. Den har her ikke Menneskeheden, men kun nogle aristokratisk begunstigede Kunstnernaturer for Øje. Hvad det religiøse Forhold angaar, række alle de i Poesien saa revolutionære Romantikere Halsen frem, saa snart de ser Aaget. Og i Politiken er det dem, der dirigere Wienerkongressen og forfærdige dens Manifester, afskaffende Folkenes Tænkefrihed mellem en Kirkefest i Stefanskirken og en Østersdiner hos Fanny Elsler."

Men var det saa alligevel ikke ganske godt, at de danske Romantikere bræmsede undervejs. Grundtvig f. Eks. — han kan dog neppe siges kun at have haft nogle aristokratisk begunstigede Kunstnernaturer for Øje, heller ikke viste han nogen særlig Smag for Afskaffelsen af Folkenes Tænkefrihed, og om Østersdiner'er i Skuespillerindeselskab melder hans Saga ikke. Men er der saa nogen rigtig Mening i at bebrejde ham, at han ikke løb Linen ud. Maaske var det, naar alt kommer til alt, slet ikke

den samme Line. Og lad os saa paa den anden Side kaste et Blik paa en modig Dansker, paa én, der ikke var bange for at løbe Linen ud, men som uforknyt tog sine Konsekvenser. Vi har ikke mange af dem, men vi har dog én: Hr. Johannes Jørgensen. Hvorledes er det gaaet ham? Har man ogsaa rigtigt paaaskønnet hans Principfasthed? Saa vidt jeg véd, har ikke en Gang Georg Brandes selv ydet ham nogen rigtig Anerkendelse derfor. Han er ikke, som Joseph de Maistre, bleven rost som „en ædel og oprigtigt troende Mand med et menneskekærligt Sind." Ej heller er han bleven anerkendt som en „glimrende begavet, gennemdannet Mand" efter sin resolute Overgang til Romerkirken. Tværtimod, han har maattet høre en Del, som ikke altsammen var lige behageligt — sidst af Hr. Sven Lange, der havde indarrangeret ham blandt Livets aller specielleste Fjender her i Danmark. Burde Georg Brandes da ikke have taget ham i Forsvar? Er ikke Poplen skønnere, jo højere den er, ligesom Bøgen jo bredere og mægtigere? Eller er Konsekvens ikke lige saa fortjenstfuld i Danmark som den for tre Menneskealdre siden var det i Tyskland?

Sagen er nok den, at Georg Brandes roser den tyske Romantik, saa længe han skal bruge den til at slaa den danske med; men, da han saa bliver færdig med det, saa er ogsaa Herligheden forbi, saa anvendes lige den omvendte Metode, saa bruges den tyske Romantik endnu en Gang til at gennemhøvle den danske Romantik med i en Omvendtslutning.

Nu er den tyske Romantik lutter Edder og Forgift. Nu gennemgaas dens Synderegister for hver enkelts Vedkommende, og saa hedder det: „læg alt dette sammen, og de vil føle, hvorledes Romantiken

ender som en sand Heksesabbat, i hvilken Filosofferne spille de gamle Kærlingers Rolle, under Obskuranternes Tordnen, under Mystikernes vanvittige Hyl og under Politikernes Raaben paa Politistat, Kleresi og Teokrati, medens Teologien og Teosofien kaste sig over Videnskaberne og kvæle dem under deres Kærtegn."

Og nu komme man ikke og fortælle os, „at det kun er de gode og sunde Elementer af Romantiken, vi have tilegnet os. Tro ikke dem, der sige saaledes! Romantiken var forgiftet i sine Kilder. Tror man, en Flod, der førte saadanne Bestanddele i sig ved sin Munding, førte Guld med sig ved sit Udspring?" osv.

Altsaa: for det første bebrejdes det den danske Romantik, at den ikke dristigt nok fulgte den tyske Romantik paa Sporet, at den ikke lignede den nok.

Men dernæst bebrejdes det den, at den overhovedet lignede den, allerede et saadant Indicium er nok til at dømme den paa.

Dette er maaske Taktik, men Logik er det ikke.

Er det ogsaa rigtigt at køre saadan i Ring med sine Læsere?

Til Forsvar kan der siges, at Georg Brandes næppe gør det forsætligt, at han næppe en Gang er sig det ret bevidst. At Fænomenet beror paa en indre Modsætning eller Modsigelse i hans Opfattelse eller Natur. Paa den ene Side staar han som en Discipel af Taine, der ikke vil dømme Fænomenerne, men kun skildre dem med størst Sympati for den mest udprægede Type, men paa den anden Side føler han sig som Agitator og Polemiker, og som

saadan hader han den religiøs-konservative Retning og sværger ved politisk-socialt-religiøst Frisind og Fremskridt, eller, med andre Ord, han føler som den gesinnungstüchtige, intransigente Radikaler, han er.

Denne Dobbelthed gennemsyrer alt, hvad Georg Brandes i hin Tid skrev om den ældre, danske Litteratur. Hans Dom og Mening er spaltet saa at sige til Roden. Paa den ene Side en stor, ja næsten ubetinget stor pietetsfuld Ærefrygt for den ældre danske Digtning, som han er vokset op med. Man kan jo læse den paa hvert Blad. Paa den anden Side en underminerende Kritik, hvis inderste Nerve er en Sigtelse for, at den danske Litteratur har tabt sit direkte Forhold til Livet, at den tumler med Abstraktioner, at den handler om vore Drømme. men som her udmunder i den dristigste Anklage, Brandes dog endnu havde udslynget imod den, en Anklage for at være forgiftet, forgiftet i sine Kilder og derfor ogsaa forgiftet i sit Udløb. Her hæver Brandes sig til en formelig moralsk Dommedag over den hele Guldalderlitteratur, han nedstyrter dens Heroer fra deres Troner ned i det Fordømmelsens Hades, hvor de hører hjemme. De har fordærvet og besmittet Nationens Liv, Drømmere og naive Fantaster som de var til Hobe, har de gaaet Reaktionens Ærinde og lagt Friheden i Lænker.

Se, det er noget andet end Anklagen for ikke dristigt nok at have udviklet sin Naturs Ejendommeligheder til den sidste Konsekvens! End det taineske lidenskabsløse Typesværmeri med dets *tout comprendre,* der endogsaa i Billedet med Bøgen og Poplen forstraktes ud over sin naturlige Rækkevidde og Mening til et Forsvar for Abnormiteter og sygelige

Sindstilstande; ti Bøgen og Poplen høre med Rette hjemme i det skønnes Verden, men det er kun i Kraft af en forrykt Sprogbrug, at man kan tale om en smuk Kræftknude eller et glimrende udviklet Tilfælde af Ptisis.

Men naturligvis er det sidste Standpunkt i Virkeligheden det rette og endelige, det vurderende, og ingen har fuldere Ret til at indtage det end Brandes, der selv i sin Kritik af Taine har vist, at heller ikke han — Mesteren selv — kan blive staaende paa det indifferente Standpunkt, at ogsaa han nødvendigvis kommer ind paa at underkaste Fænomenerne og Typerne en vurderende Bedømmelse.

Kun kunde man ønsket, at Brandes, naar han fra det deskriptive Forhold gik over til det vurderende, havde medtaget en mere levende Erindring om Taines Lære om Relativiteten, at han ikke havde afsagt saa absolute og saa absolut forkerte Domme.

Ti, som den ny Litteratur, for hvilken Brandes optraadte som Vejbryder, delvist havde Historiens Ret, saaledes havde den gamle — Guldalderlitteraturen — ogsaa sin. Og det er vel endda muligt, at den paa sine Punkter havde en højere Ideens Ret, som i det store Gennembruds Omvæltning blev overset og misagtet.

Men, efter at den absolute Idealismes Filosofi havde drevet det til en saadan Yderlighed som at fornægte hele Legemsverdenen, var det nødvendigt, at der maatte komme et kraftigt Tilbageslag i materialistisk Retning. Jærntiden var desuden inde og ogsaa Litteraturen trængte i sin Blegsot til Jærn, Idealismens Digtning trængte til en Imprægnering med Realismens Metal. Jeg nægter det ikke, vi trængte til at lære Respekt for Virkeligheden, til

at studere den og trænge ind i dens Væsen, saa dybt som det er muligt. Men, enesaliggørende er dette Jærn nu alligevel ikke. Til at erstatte en moralsk Rygrad egner et Jærnstativ sig daarligt, og disse realistiske Jærnmennesker har ofte vist en mærkværdig Slattenhed saa vel i Henseende til Logik som til Karakter, en Skavank, der saa nogenlunde er fælles for det meste af den nyere Litteratur og dens Frembringere. Var det alene Naivitetens Panser, der dækkede hine gamle Digtere mod de skæbnesvangre Forvildelser, for hvilke de yngre faldt som Offer, eller var det ikke det, at de gamle havde Troen paa en Livssammenhæng, en Livsenhed, som slet ikke nødvendigvis var positiv kristelig, endsige ortodoks. Var der ikke hos dem en rigere Syntese end Materialismens altfor fattige A-B-C?

At Brandes skyder langt over Maalet og kommer i uløselig Strid med Historien ved sin kategoriske Fordømmelsesdom over den danske Romantik, er sikkert nok og viser sig som sagt i den Dualisme, den Dobbelthed, der her fremtræder overalt i hans Syn paa Fænomenerne. Hvorledes lader hans varme Hyldest af en hel Række danske Digtere og Aander sig forene med denne drakoniske Fordømmelse? Man mindes blot Brandes' Essays over Staffeldt, J. L. Heiberg, Hertz, Hauch, Chr. Winther, Paludan-Müller, Aarestrup, Hostrup, Ludvig Bødtcher — disse sympatetiske og forstaaende Skildringer, i hvilke Kritikeren saa ganske er gaaet op i Genstanden for sin Skildring, og paa hvilke hans Fortjenester som dansk Litterærhistoriker saa væsentlig beror. Er da alle disse Domme annullerede sammen med denne rigoristiske Gennembrudseksekution? Er det lutter Taagespind og Naivetet og Mis-

visning, vi møde i deres Værker, for ikke at sige „Gift“. Bør de mærkes med sort Etiket og korslagte Dødningeben som en for Livet farlig Lære? Det synes ikke saa. Brandes har jo selv genoptrykt sine danske Essays i væsentlig uforandret Form og derved givet dem Godkendelsens Stempel. Men ud fra den lader sig da ogsaa uden Vanskelighed hente det nødvendige Korrektiv til disse Gennembruddets Brandtaler og saa mange senere. At sammenarbejde disse to forskellige Bestræbelser til en harmonisk sammenhængende Enhed, er en Opgave, som kun kan løses af Georg Brandes selv; men han vil næppe løse denne Opgave, før han naar frem til et noget andet Syn paa det religiøse, ja selv de positive Religioner om det skal være, end det hidtil er lykkedes ham.

Først naar han naar til Erkendelse af, at ogsaa Naturalismen med alle dens Fortrin, dens hele kæmpemæssige Arbejde kun var et Stadium paa Udviklingens Vej, men ikke Udviklingens sidste Ord, først da vil det lykkes ham at tilvejebringe Harmoni imellem sit Forfatterskabs forskellige Elementer, mellem det, som Dr. Wilkens benævner det periferiske og det, han kalder det centrale i hans Virksomhed, men som rigtignok ofte er optraadt for centralt.

* * *

Spørger Læseren nu, hvorledes denne Bog — „Hovedstrømningerne“s andet Bind — blev modtaget af den Presse og det Publikum, der havde modtaget det første Bind med saa skarpe Salver, saa maa Svaret lyde, at den slet ikke blev modtaget, at den samlede Presse synes at have sluttet et Kartel

om at jorde den i al Stilhed. Er det en Manøvre for at hindre Bogens Udbredelse eller er det Indignationen, der gør stum? Jeg husker, at jeg i mine unge Teologdage skrev paa en Artikel om „Fortielsens System", der var rettet mod den gamle nationalliberale Frihedspresse, der havde sat sig paa det Standpunkt ikke at omtale saadanne Fænomener, som af kirkelige eller politiske Grunde syntes den misliebige, selv naar de ellers kunde have Krav paa Publikums Opmærksomhed. Men Udarbejdelsen forsinkedes, og før jeg blev færdig med den, var den blevet utidssvarende af den Grund, at det samme System nu anvendtes i fuldt saa stort Omfang og i fuldt saa ødiøse Former af den oprykkende radikale Presse, der havde afløst de Nationalliberales abstrakt-politiske Frihedsprogram med et dogmatisk-radikalt „Vi alene vide", som hævdedes med den størst mulige aandelige Ufrisindethed.

Alligevel forbavser det en, at ingen følte sig kaldet til Forsvarer for den saa haardt og ubilligt bedømte danske Litteratur. Man undres over, at, om ingen andre, saa dog ikke Brandes' Fjender benyttede Lejligheden til et kritisk Indhug, hvor man var vis paa at have den offentlige Mening i Ryggen. Ti, man kunde dog ikke være saa naiv at mene, at Brandes' Værk skulde dø Straadøden, blot fordi Pressen ikke skræppede op om det. Dertil kommer jo endda, at det Emne, Brandes denne Gang havde valgt at behandle, var et saadant, der paa Forhaand kunde paaregne nogen Interesse hos dannede danske Læsere, da det omhandlede en Litteratur, som, selv om den ikke var særligt godt kendt herhjemme, dog havde en Del Berøringer med ældre dansk Litteratur.

Men, som sagt, Pressen hyllede sig i sin Tavshеds Sky-Kaabe. End ikke „Dagens Nyheder“, som saa varmt havde antaget sig „Hovedstrømningerne“s første Del, fandt det denne Gang raadeligt at løfte sin Stemme.

For den, der som Brandes fra ung havde higet efter Navnkundighed og Hæder, maa der have været noget i høj Grad nedslaaende i denne Modtagelse; for den, der som han ikke havde nogen stærk Tillid til en guddommelig Retfærdighed, der udbalancerer den jordiske Retfærdigheds Mangler og Forsinkelser, maa det have været dobbelt deprimerende. At blive hængt, er altid en alvorlig Begivenhed; men at blive hængt i Tavshed, ganske uden Appel til en Offentlighed — ja, Voltaire har sagt det: *Rien n'est plus desagréable que d' être pendu obscurement.*

Imens falder Brandes tilbage paa sin Naturs Grundegenskab, det trodsige, han klæder sig i Trods som en Pansersærk, og han væbner sig med Foragt. Ikke for intet har H. Ibsen talt om Styrken i at staa alene og Bjørnson[1]) for den Sags Skyld med — der er noget i denne Situation, der potenserer ens Livsstyrke og Livsfølelse ganske anderledes end Betryggelsen ved at bæres frem af et Kompagni, end Følelsen af, at ens Magt og Indflydelse hviler paa de andres Anerkendelse og Hyldest, et højst omskifteligt og usikkert Fundament.

Der foreligger fra dette Aar et interessant Digt — et af de sidste i den lille Samling „Ungdomsdigte“ — der giver os et Indblik i Brandes' Sindstilstand paa denne Tid. Det er skrevet under et Ophold i Tyskland paa en af de mangfoldige mindre

[1]) „Enhver Gud sætter ene, han selv er mere nær.“

Rejser, hvormed Brandes altid har holdt af at krydre sin hjemlige Tilværelse, og hedder: „Den engelske Have i München“. Det begynder saaledes:

I tunge Tanker, ensom alt i Uger,
i Kampe stedt, af den Art Skæbner ramt,
hvorover Sjælen mørk og kvalfuld ruger,
i Parken gik jeg.

Livet synes ham at ligge fredlyst for de andre i Hegn af alle Love, mens det kun gav ham Kamp til Løn for Kampe. Da hører han en hvislende Lyd imellem Siv, gaar efter Lyden og staar med ét foran et Vandfald. Det slaar ham med ét, hvor meget skønnere Floden er nu i sit Fald, end nys, da den løb ganske sløvt i sit Leje. Først, da Grunden svigtede den under Foden, aabenbarede dens Natur sig i al sin Pragt.

Først dybt sig alle Bølger neje,
saa skummer, bruser, syder hele Floden,
Regnbuen straaler i dens hvide Stænk.
Den synger. Højt mod Himlen stiger Oden.
Og jeg som sidder her paa denne Bænk
og ser al denne Pragt, jeg skulde klage![1])

Saa rejser han sig og gaar ind i Parken, hvor de friske, brede Bøge vifter venligt og lover det syge Sind Lægedom. Men, bedst som han gaar, fængsles hans Blik pludseligt af et ensomt Træ, der dryppende som Blod stiger frem af Jorden og staar der som „en Protest imod Naturens Orden“. Af alle Havens Træer alene var dette blevet Blodbøg.

Og rundt om hvisker alle Havens andre Træer Haansord imod dette fremmedartede og besynderlige

[1]) Ungdomsvers Pag. 134.

Træ, som de hader, fordi det er anderledes end de, fordi det ved sin blotte Tilværelse synes at udtale en Protest imod dem. Da siger han til sig selv: Det ligger i, at Blodbøgen af alle Parkens Træer alene har et Navn for sig selv. Hvem véd i denne Park at nævne et eneste andet Træ ved Navn end den. Derfor hader de den.

Og idet han paakalder den Skribent, hvis Bog han har ført med sig i Parken, en Mand, der er bleven en fremmed blandt Tidens Børn, der kun har Øje for hans Fejl (Lassalle?), udbryder han:

> Men se, i mig, en fremmed, er dig født,
> en Slægtning, lutter Trods som du den vrænged,
> den usle Hob af mig som dig. Forødt
> har jeg som du min borgerlige Ære.
> Af hundred Halse har det mod mig gøet,
> det Hundekobbel, som mod dig, du kære,
> bestandig halsed.

Man ser heraf, hvor dybt de har skaaret de skarpe og bitre Ord, Kritiken og Spotten, Forkætrelsen og Anklagerne, alt det, som han stundom syntes at afryste som Konfetti. Det maa dog have sat sig dybere Mærker alligevel, naar han her kan tale om, at han har „forødt sin borgerlige Ære".

Hvor er det muligt, at han noget eneste Øjeblik har kunnet se det saaledes, han, der har stævnet Samtiden for sin Dom? Der var dog sikkert næppe nogen, end ikke hans bitreste Modstandere, der vilde have brugt dette Ord om ham, hvor skarpt han end stod mod sin Samtid, og hvor haardt man end vilde misbillige hans Angreb paa hjemlige Guder og Traditioner. Denne titaniske Trodser er alligevel ikke nogen usaarbar Mand, han

bærer ikke den mod alle Vunder beskyttende Dianeira-Skjorte. Tværtimod, han er kun altfor let saarlig og Saarene sætte dybe Mærker i hans Hud.

Man gør vel i at mærke sig dette for at forstaa det, naar Brandes saa ofte siden paaberaaber sig sit Martyrium. Man har som oftest betragtet det som blot Affektation eller Spekulation i Folks bedre Følelser, har stundom smilt deraf og stundom forarget sig derover; ti, hvad Martyrium var der at tale om, efter at Brandes for længst havde faaet Anerkendelse i fulde Skaaler — stundom Virakskaaler — rakt af saa at sige hele den nordiske Digterungdom, nu og da i Hymner, der var saa voldsomme, at han selv maatte tage Afstand fra dem for ikke at kompromitteres, og efter at ogsaa Udlandet, eller dog den meget store Del af Udlandet, som delte hans Anskuelser, havde sluttet sig dertil og anerkendt ham som den fremragende Litteraturforsker? Var det dog ikke Hæderen, han vilde, Hæderen, som han drømte om allerede som ganske ung, da han fem og tyve Aar gammel skrev om den Lod, hans egen Yndling havde tiltænkt ham: at han skulde blive den første her blandt os i vort Nord, og at hans Navn skulde nævnes allevegne „langs Østersøens Kyst". Se, hans Navn naaede til fjærnere Kyster end Østersøens, til Englands og Amerikas naaede det, ogsaa herfra kom der Hilsen og Hyldest til ham, i Moskva holdt han Foredrag, blandt alle Kulturlandes litterært dannede vandt hans Navn Klang.

Hvad betød det da i Sammenligning hermed, om han ikke fik en dansk Professortitel og nogle andre officielle Udmærkelser, som han maatte delt med hundreder af andre, og hvis Savn han paa den

anden Side delte med alle dem, der stod paa samme Side som han i den politiske Kamp, uden at det nogensinde er faldet nogen af dem ind deri at se et Martyrium? Var ikke hans frie Stilling baade stoltere og mægtigere end en Position som Professor ordinarius, p. p.? Og er det ikke næsten latterligt af en Mand af Brandes' Selvfølelse og Betydning, at han gør Ophævelser over Savnet af saa efemere Udmærkelser?

Maaske. Dog af slige Modsigelser bestaar Mennesket. Men der er ogsaa noget andet, der maa tages med i Betragtning. Der er et Saar i denne Mands Sjæl fra Ungdommen — fra Kampens og Forkætrelsens Tid, et Saar, som ikke vil lukke sig, men, som fra Tid til anden springer op og bløder paany. Der er noget af „Dyretæmmeren"s Erfaring deri. „Véd I, hvordan en Dyretæmmer faar lært sit Dyr, hvad det aldrig glemmer?" Hver Gang det hører denne gamle Melodi, da oplever det stakkels Dyr Martringen paany, da kendes det som Stik under Neglerødderne. Der er noget i disse tidlige Oplevelser, der præger Sjælen for bestandigt, noget uforglemmeligt.

Lad mig i denne Sammenhæng minde om nogle Udtalelser af Brandes, som næppe er blevne paaagtede, fordi de forekomme i en Anmeldelse af Henrik Ibsens „De unges Forbund" i „Illustreret Tidende" for 1870, og ikke siden er blevne genoptrykte i nogen af Brandes tre senere Afhandlinger om den norske Digter. Det hedder her:

„Vi genfinde denne Ibsens forbitrede Stemning over alt hos den nyere Tids store Aander, selv hos de mest forskellige som f. Eks. Byron og S. Kierkegaard. Der kommer et Tidspunkt i deres

Liv, det være nu tidligere eller senere, hvor alt, hvad de have oplevet og døjet, al den Kval, de have udstaaet, alle de Nederlag, de have lidt i Kampen mod spidsborgerlig Usselhed, Raahed og Lavhed, hvor det store Hav af Rædsler og Jammerligheder, til hvis Bølgegang de have været Vidne, skyller hen over dem og ligesom overvælder dem for da nogle Øjeblikke efter at ægge dem til fornyet Modstand; fra nu af anses de af det store Flertal blandt Menneskene som værende ude af sig selv; deres Liv gaar op i Kamp, deres Haand er mod alle og alles mod dem. Som en Fil, der slider, som en Sav, der skærer, som Dolke, der støde, som Luer, der brænde, som Røg, der kvæler, som Skedevand, der ætser, arbejde nu Omgivelserne paa at gøre dem Livet uudholdeligt. Ville de ingen Akkord, er de for stolte til at gøre nogen Indrømmelse, for sande til at ville sige Ja og Nej og for ærlige til tilsidst at ville bøje Ryg for den offentlige Mening, som hver Fiber i deres Hjerter foragter, da lide de et Aandens Martyrium og opføre en efter anden dens Tragedie".

Disse Linier er særligt interessante, fordi de er skrevne paa et Tidspunkt, da Brandes endnu var populær, da han flød med Strømmen og bares op af den, før han endnu havde haft sit første store Sammenstød med den offentlige Mening i Danmark. Og dog kan ingen, der forstaar at læse, undgaa at bemærke den rent personlige Lidenskab, som dirrer ud af Ordene, af de seks forskellige Billeder, hvoraf det ene er voldsommere og mere smertefuldt end det andet, og hvori Forfatteren har udtrykt sin Overbevisning om de Lidelser, de store Mænd maa

gennemgaa fra deres Omgivelsers Side. Hvad er det for bitre, sønderrivende Erfaringer, der kan have inspireret disse Ord? Det er ikke Ibsens Digtning, der har lagt ham dem paa Læben — saa stærkt taler man ikke, naar man taler i andres Navn. Men paa den anden Side havde Brandes' offentlige Optræden endnu ikke bragt ham bitre Erfaringer. Han savnede hverken Meningsfæller eller Venner, Pressen stod ham aaben, han havde faaet Lejlighed til uhindret at udtale stærkt personlige og udprægede Anskuelser, der afveg ikke saa lidt fra de almindelige, til at fælde meget afgørende Domme. Om nogen Slags offentlig Miskendelse taler alt dette ikke.

At han havde mødt Misundelse, Skumleri, Bagtalelse, Nid og Nag paa sin Vej, og at de havde blandet deres Malurt i Begejstringens Vin, er vel naturligt — hvem møder ikke dem; de er fælles Lod for alle, der kæmpe sig frem til en fremskudt og anset Plads i det offentlige Liv, og vel ikke mindst paa Litteraturens og Kunstens Omraade — helt uden Sandhed er ikke det gamle Ord om „Ærens Tornevej" — men, hvad saa?

> Vi alle Tornekronen faa
> i Livet med fra Morgenrøden,
> dog Roserne, de hvile paa,
> gør; at de bæres let til Døden.

Hvorfra da denne dybe Følelse af Uoverensstemmelse med „det store Flertal af Menneskene", med „Omgivelserne" med „Hoben", den han, som vi ovenfor have set, i al Fald til Tider betragtede som sammensat dels af vilde Dyr og dels af Aber, men for den aldeles overvejende Del af Dosmere og Igno-

ranter? For det kan da ikke være Rudolf Schmidt alene og hans Forfølgelse, der har bibragt Brandes et saa bittert Syn paa Menneskeheden? Den Rudolf Schmidt, som før sin Død ganske vist ikke uden egen Skyld, skulde erfare mere baade af Forfølgelsens og Tilsidesættelsens Bitterhed, end Brandes nogensinde har kendt?

Ikke destomindre er det sikkert, at her i disse Linier ligger Grundstemningen for Brandes' Forfatterskab — eller dog for en vis Side af hans Forfatterskab — som ved Anticipation er den anslaaet her før „Gennembruddet" og før Bruddet med det danske Publikum og med Pressen, og den er udtalt her paa en Maade, der ikke levner Plads for nogen Mistanke om, at Forfatteren skulde ville benytte den til Selvdrappering eller som en *captatio benevolentiæ*. Der var den Gang intet i Brandes' Stilling, der gjorde det muligt at anvende disse Ord paa ham selv eller at udtyde dem som en Appel til Publikum.

Det er da simpelthen et Udtryk for Forfatterens Grundstemning overfor Verden og Menneskene, en Grundstemning, som klinger godt sammen med Kierkegaards Klager over vor Tids Mennesker, at de er blevne for smaa selv til at synde, over Middelmaadigheden og Middelgodheden og Mangelen paa alt det, hvorud af en Afgørelse træffes. Men, hvor anderledes personligt-smertelig klinger ikke Klagen her, ikke som Dom over Misdædere og Forfølgere, men som kvidende Klagesang over den forfulgtes, den udstødtes Kaar.

Men der er endnu én Betragtning, som ikke maa glemmes, før vi forlade dette mærkelige tredelte Digt fra „den engelske Have i München" med dets intime Bekendelse; det er den Synsmaade, som

er udtalt i Digtets midterste Afsnit, Sammenligningen med „Blodbøgen", det blødende Træ, der blandt de andre „friske, brede Bøge" „lyser som en Fakkel". Det skildres nemlig her, hvorledes alle Parkens andre Træer hade den, ikke blot paa Grund af dens Ejendommelighed, dens afstikkende Særhed, men ogsaa paa Grund af dens Ry, dens Anseelse. „Jeg hørte grant Misundelsen sin Tand i Træet hugge", hedder det, og det er Misundelsen, der hvisler i de andre Træers Spot; det var for dens Navnkundighed de vilde tage Hævn.

Der skjuler sig i denne Synsmaade et forunderligt Fejlsyn, en Mangel paa rigtig Menneskevurdering, ganske særligt hvis den skal anvendes paa den Modstand, som Brandes mødte. Lad H. C. Andersen have nogen Ret, naar han med Hensyn til sit Tilfælde i „Den grimme Ælling" søger Forklaringen af de andre Ænders Uvillie i det aparte, det, at den ikke er som andre, altsaa vil være bedre, hvorfor den skal „kanøfles" — med Hensyn til en Forfatterkarakter som Brandes' slaar den ikke til. Tror Brandes virkelig, at de Folk, som angreb ham saa skarpt, saa uretfærdigt skarpt maaske, at de dreves af blot Misundelse? Folk som Carl Ploug, som Rosenberg, som „Dagbladet"s Anmelder og hvem de alle var? Sikkert ikke. De kæmpede for deres Anskuelser, for deres Synsmaader, Følelser, Livsvaner og Sympatier med samme Ret, med samme Overbevisning som han for sine. Derfor kom Modstanden jo først, den Gang han angreb deres Husguder, ikke saa længe han stod paa samme Side eller dog til dels paa samme Side som de, uden endnu at have gjort skarp Front mod deres Idealer. Men, hvis Misundelse havde været Motivet i deres

Modstand, maatte den jo have ytret sig allerede da; ti Brandes kunde jo lige godt eller vel endnu bedre have overskygget dem, om han var blevet staaende i samme Rækker som de.

Maaske vil Brandes svare, at alt dette hænger i Luften, at noget saadan har han hverken sagt eller tænkt; men selv bortset fra dette digteriske Eksempel: „Den engelske Have i München", nægtes kan det ikke, at Brandes har haft en underlig Mangel paa Forstaaelse af eller Følelse for sine Modstanderes Ret. Lad ogsaa være, at han nok saa meget maa underkende deres objektive Ret i Modstanden mod ham og hans Ideer; han maa dog kunne forstaa, at deres Motiver ikke derfor behøver at være af lav personlig Art, ikke nødvendigvis maa søges i Nid og Nag, men at Modstanden i første Linie bunder i Livsanskuelsen, Livssammenhængen, og at de vilde have været ringere Mænd end de var, om de ikke havde meldt sig til Kamp, naar de saa deres Livsidealer truede, at der i en saadan olympisk Kamp kan kæmpes med lige god Villie og lige ærligt Sind paa begge Sider, og at det, naar alt kommer til alt, er en ganske fortræffelig praktisk Livsfilosofi — anvendelig ogsaa paa Aandens Batailler — som Runeberg har lagt i Munden paa den brave Kulneff, naar han lader ham sige:

Et glad hurra, et högt hurra
för hvarje mand, som kämpat bra,
hvad hälst han blef i lifvet än,
vår ovän eller vän.

* * *

Vi har nu set, hvorledes Brandes' Stilling var i den københavnske Presse. Dens Hovedorganer

havde lukket sig for ham og hans Meningsfæller. Naturligvis fulgte Provinspressen her som altid i dens Kølvand. Kun en enkelt Provinsavis „Lolland-Falsters Stiftstidende" aabnede besynderligt nok midt i den værste Kamptid sine Spalter for københavnske Korrespondancer fra forskellige Penne, der paa meget afgørende Maade tager Parti for Brandes. Det var Schandorph, der stod i nært Forhold til Bladets daværende Redaktør og Ejer, Chr. Jørgensen, der bragte denne Forbindelse i Stand. Jørgensen var en meget frisindet Natur, en Idealist, der absolut troede paa den frie Presses Evangelium. Korrespondancerne dukker op i Forsomren 1871 og fortsættes af vekslende Mærker som — g —, C. M. (Carl Michelsen), — n —, — hn — og et meget dominerende R. (William Rasmussen). Det er saaledes denne, der beretter om G. Brandes' første Forelæsninger og drager en Sammenligning mellem hans Optræden og og H. Steffens' Optræden i Aarhundredets Begyndelse. „Turde jeg," slutter Artiklen, „uden som sagt at ville ind paa nogen Sammenligning med Steffens og det nye Evangelium, han forkyndte, turde jeg kun ende dette mit Referat med det Ønske, at der ogsaa nu maatte sidde en Oehlenschläger, Grundtvig, Staffeldt eller Blicher mellem Tilhørerne paa Universitetet i disse Aftener, da vilde atter bedre og nye Tider gry for vort Fædreland."

I Anledning af J. P. Jacobsens just da paabegyndte Oversættelse af Darwins „Arternes Oprindelse" bringer Bladet en udførlig Korrespondance ligeledes fra R., hvori det hedder: „Vi der næppe nok tør vove at anlægge vort egen Syn paa Begivenheder og Tilstande hjemme og ude, men endnu roligt finde os i at se gennem vore Partiføreres mere eller

mindre farvede Briller, vi skulde blot ane, at man med Darwinismen som Maalestok alt længe rundt omkring har maalt de religiøse, sociale, politiske og litterære Tilstande", og at begejstrede Tilhængere af den nye Lære alt i den have troet at finde den absolute Prøvesten, som saa mange Historieskrivere have grebet fejl af, naar de skred til deres Værk, og enten tog en bestemt Trosform, Frihedens Idé eller hvad man vil til Maalestok."

I denne Mundfuld har man en god Prøve paa Datidens kvasividenskabelige Dilettantisme med dens Flyden ud over alle Bredder. Man tænke sig Darwinismen anvendt som Maalestok paa et Lands politiske Tilstande, hvad vil det sige? Vil det sige, at Mennesker og Dyr herefter skal leve i gensidigt Broderskab. Og nu de mystiske Ord om Darwinismen som den absolute Prøvesten (jævnfør de Vises Sten)! Der er en dimlende Uklarhed over det hele; men der er tillige en oprigtigt troende Begejstring over Darwins mageløse Opdagelse, f. Eks. i følgende Udgydelser: „Det gælder først og fremmest at vende fuldstændig og oprigtig tilbage til Naturen og de naturlige Forhold, og en saadan bliver først mulig, naar Mennesket opfatter og erkender sin rette Plads i Naturen. Saa vil Mennesket ikke længer betragte sig som en Undtagelse fra Naturlovene, men vil endelig en Gang begynde at se efter det lovmæssige i sine egne Handlinger og Tanker, og stræbe efter at faa sit Liv i Overensstemmelse med Naturloven (ved f. Eks. at spise andre Mennesker. Hvorfor ikke?) Kommende Aarhundreder ville hædre vor Tid, der ved en videnskabelig Begrundelse af Afstamningslæren har gjort en mægtig Erobring for den menneskelige Erkendelse som det Tidspunkt,

med hvilket der begynder en ny velsignelsesrig Tidsalder for Menneskets Udvikling, en Tidsalder, hvis Kendemærke er den frie, erkendende Aands Sejr over Autoritetstyranniet. (Udøver Rovdyrene dog ikke et betydeligt Autoritetstyranni over de andre Kreaturer?)

Den glade, unge Herostrat kunde have godt af at mindes Matthew Arnolds bekendte Ord: Where nature ends man must begin"; men det kan ikke nægtes, at han afgiver en typisk Prøve paa, hvilke Udslag Naturalismen kunde give sig i Halvfjerserne.

Men værst gaar det naturligvis ud over Rud. Schmidt, der Gang paa Gang gennemhegles. („Midt i Universet se vi et stort Jeg, Rudolf Schmidts eget Jeg. Vi ville ikke længere se paa det.") Den hele Jargon smager af Hanekylling. De egentlige københavnske Koryfæer optraadte dog ikke paa denne beskedne og afsidesliggende Arena.

Paa Falster selv vakte disse Brandartikler egentlig kun Opmærksomhed, fordi Stiftstidenden samtidig optog de mest konservative Artikler, sendte fra den aldeles uafhængige, saakaldte Generalkorrespondent, Hr. cand. phil. H. N. Larsen og den nuværende Redaktør af „Berlingske Tidende", Hr. Nathansen, samt vistnok ogsaa af Cand. polit. G. Hjorth, der den Gang arbejdede ved „Fædrelandet". Hvis Hr. Chr. Jørgensen var traadt i Forbindelse med det litterære Venstre for at vinde de stærkt udviklede demokratiske Bønder paa Falster, saa slog hans Beregning ikke til. Disse fik med R. Claussen som Redaktør netop i 1872 dannet et Aktieselskab, som oprettede „Lolland-Falsters Folketidende".

De gamle Nationalliberale, hvis Hovedførere paa Øen var de to bekendte Præster, A. Krogh, Medlem af den grundlovgivende Rigsdag, og Pastor Joh. Wegener (Broder til Geheimearkivaren), var selvfølgelig meget misfornøjede med Stiftstidendens Holdning og det endte med, at Pastor Krogh skrev en Artikel i Bladet, hvori han tog sin gamle Ven, Chr. Jørgensen, i Skole og denne forsvarede sit Standpunkt. Denne Artikel var skrevet i Følge venskabelig Overenskomst mellem Forfatter og Redaktion. Maaske gav den Signal til, at de omtalte polemiske Artikler fra København ophørte (vistnok i 1873).

Mere Betydning havde naturligvis Vilh. Møllers: „Nyt dansk Maanedsskrift", der i Tiden fra 1870—73 med ikke ringe Talent banede Vej for de nye Tidsspørgsmaal. Her samledes en stor Del yngre Forfattere, der som oftest i saglige og sindige Artikler omplantede Nutidens videnskabelige og sociale Tanker paa Dansk. Hertil ydede ogsaa Georg Brandes forskellige Bidrag; hans parisiske Rejseindtryk med de livfulde Skildringer af fremragende franske Personligheder som Rénan og Taine saa Lyset her, ligeledes forskellige Oversættelser som f. Eks. den af Musset's: *La porte entr' ouverte* („En Dør skal være aaben eller lukket") og en Del af Mills Moral grundet paa den højeste Lykke som Formaal. Overfor de Angreb, der var rettet mod Brandes for Umoralitet, maatte det selvfølgelig være ham kært at vise sig med en Moralist af Fag som Mill under Armen, for at det ret kunde blive indlysende, at naar han kolliderede med den gængse Moral, saa var det fordi han repræsenterede en højere. Endvidere skrev Brandes her i 4de Bind

(1872) en Artikel om Strauss': „Den gamle og den nye Tro", og endelig i 5te Bind (1873) et litterært Portræt af Carsten Hauch, det, som senere optoges i „Danske Digtere". Det var ogsaa her, at han offentliggjorde den lille spydige Parafrase af Fablen om den lille Rødhætte, der gav Anledning til saa megen Skærmydsel, ligesom han her (vistnok ikke ugerne) meddelte en ret nedsættende Udtalelse af John Stuart Mill om „Internationale", der gengaves i „Dagbladet".

Imidlertid gik „Nyt dansk Maanedsskrift" til sine Fædre som den store Sværm af forudgangne danske Tidsskrifter — Levealderen har aldrig været høj for Tidsskrifter her i Landet, men synes i Tidernes Løb at være bleven stedse kortere. I 1874 startede den utrættelige Vilh. Møller et nyt Tidsskrift: „Flyvende Blade", anlagt efter noget lignende Principer som „Nyt dansk Maanedsskrift". Navnet viste sig kun altfor ominøst. Det blev et Blad for Vinden, der forsvandt efter et Par Kvartalers Forløb. Til dette bidrog G. Brandes ikke, i hvert Fald ikke under Navn. Han havde nemlig selv i Virkeligheden planlagt et nyt Tidsskrift, som fra Oktober 1874 begyndte at udkomme under Titlen: „Det nittende Aarhundrede", og som levede i tre Aar. Dette Tidsskrift, der var anlagt med Udlandets store Tidsskrifter som Forbillede, gør et helt imponerende Indtryk med sin Stab af kyndige og ansete Medarbejdere paa næsten alle den menneskelige Videns Omraader, men egentligt underholdende var det ikke, og lagde aabenbart heller ikke an paa at være det. En anden Iagttagelse, som nu paatrænger sig, naar man gennemblader Indholdsfortegnelsen til dets Bind, er den, at her græsse Lam og Løve endnu fredeligt

sammen. Mellem Artikler af Brøchner, G. Brandes, Erslev og Fridericia træffer man Navne som V. Bergsøe, Erik Bøgh og — Molbech. Erik Bøghs Feuilletoner roses — endda i stærke Udtryk — af Georg Brandes selv. Den Gang var der endnu slet ingen Tvivl om hans lyse Hoved, hans sprudlende Vid. Distinktionen mellem Højre- og Venstreforfattere var endnu ikke opfunden.

For Resten var her i Kim alt det, som siden kom til Udvikling i Kampen for Adskillelse af Stat og Kirke (en Kamp, som siden har antaget langt beskednere Former), Kravet paa konfessionsløse Skoler, Høffdings rene Humanisme og A. C. Larsens Angreb paa den kirkelige Rettroenhed, en Række sociale, politiske og kunstneriske Problemer behandlede fra moderne, det vil som oftest sige naturalistisk eller dog rationalistisk Standpunkt. At man ikke var bange for dristigt at løbe Linen ud uden at spørge om det gennemførlige, vil enhver vide, der kan erindre f. Eks. Victor Norfelts Artikel: „Er det paa Tide at ophæve Folkekirken og afskaffe Statsgejstligheden?" Tidspunktet viste sig at være betydeligt for tidligt. Men der er derimod her intet af den journalistiske Jesuitisme eller af den Legen Himmelspræt med Dyd og Velanstændighed, den absolute Mangel paa Respekt for Sandheden, som siden har vendt saa mange Hjerter fra „Fremskridtet".

Hvad Georg Brandes' Virksomhed for Tidsskriftet angaar, havde den ikke nogen særlig udæskende polemisk Karakter, om han end selvfølgelig behandler alt fra sit særlige Standpunkt. Her findes en Række litterære Portrætter fra hans Haand af Paul Heyse, Ludv. Bødtcher, Lassalle, Shelley,

Carl Snoilsky og Chr. Winther — altsaa en Del af Stoffet til fire af hans senere Værker.[1]) Desuden skrev Brandes Litteraturkritiken og fik under denne Rubrik Lejlighed til at behandle en Række samtidige Værker af meget forskellig Værdi. Tidsskriftet var dog som sagt for tungt for denne Verden. Lærde religionshistoriske Afhandlinger som Mehrens om Islams Fremkomst og den senere om Islams Teokrati eller E. Brandes' Behandling af Syndflodssagnet i en oldbabylonisk Indskrift var i høj Grad skikkede til at bortskræmme almindeligere Læsere, og i September 1877 maatte Tidsskriftet gaa ind. Hæren var i Følge det bombastiske Digt, hvormed Drachmann afsluttede Kampagnen, „faldet", nu trak Resten, „et halvhundred Stykker ialt", sig tilbage, og overlod Fjenden Skansen og en nøgen Fanestang, men i Haabet om, at der nok skulde komme „en næste Gang". Hele den ungdommeligt-drabelige Tone i dette Slutningsnumer skurrer ved sin Modsætning besynderligt mod den videnskabeligt tilknappede og argumenterende Form, der ellers havde været Tidsskriftet egen. Hvis Tidsskriftet havde været Udslag af en saadan Sammensværgelse, var der aabenbart ogsaa Elementer iblandt, som maatte udskilles, Bøgh og Bergsøe f. Eks. Der var overhovedet næppe den Aandens Enhed til Stede mellem Tidsskriftets Medarbejdere, som dette Digt synes at forudsætte. Men maaske tør man anse dette Sted som Grundstedet for den kendte Betragt-

[1]) Ludv. Bødtcher og Chr. Winther gik over i „Danske Digtere", Lassalle i Bogen af samme Navn, Paul Heyse og Snoilsky optoges i „Mennesker og Værker i nyere europæisk Litteratur" (1883). Artiklen om Shelley optoges som Led i „Naturalismen i England".

ning om de halvhundrede, der bærer Danmark („en halvhundred Stykker i alt" hedder det her om dem, der foretager Retræten).

Sikkert nok har dette Tidsskrifts Døen været en stor Skuffelse for Georg Brandes, der i det havde haft et Talerør. Han har følt det, som om han nu atter gled ud af Danmarks offentlige Liv og Diskussion tilbage til Studerekamret og Bøgerne. Formodentligt har det været medvirkende til at bestemme ham til at flytte over til Berlin for at prøve paa at skaffe sig en Position i Tyskland, der kunde opveje hans Skuffelser herhjemme. Dertil bidrog ogsaa private Forhold. I 1876 havde Brandes ægtet Henriette Stodtmann, f. Steinhof, den tyske Forfatter og Heinebiograf Adolf Strodtmanns[1]) fraskilte Hustru. Gennem hende, der var hjemmevant i Berlin, haabede han lettere at faa Foden indenfor i tysk Litteratur, og han var jo da i Berlin ikke fjærnere, end at han derfra kunde holde et Øje med Forholdenes Udvikling i Danmark, hvor han havde efterladt saa stort et Stykke af sin Fortid.

Mange følte sikkert denne Brandes' Udvandring som et smerteligt Tab. De følte det, som om Danmarks aandelige Horisont indsnevredes ved hans Bortgang. Denne Følelse gav sig Udtryk i en Adresse fra 45 navngivne Mænd — mest Videnskabsmænd — og offentliggjordes i „Dagens Nyheder" for Mandagen den 24de Septbr. Den lød saaledes:

Hr. Dr. phil. Georg Brandes!

„Efterretningen om, at De staar i Begreb med at forlade Danmark for lang Tid og bosætte Dem i

[1]) Strodtmann havde ogsaa besørget en Oversættelse af Brandes' Hovedstrømninger I—IV. Berlin 1872—76.

i Udlandet, bringer os undertegnede til at henvende os til Dem med en Udtalelse af Paaskønnelse og Tak for den Virksomhed, som De har udfoldet iblandt os. De har ved deres æstetiske og litteraturhistoriske Arbejder ført en Række udmærkede Værker baade af vore egne og Udlandets Digtere og Tænkere frem for vor Betragtning; med sjælden psykologisk Indsigt har De paavist disse Værkers Udspring af de forskellige Forfatteres Individualitet; Forfatterne selv har De vist os baarne af de Strømninger, som beherske Menneskehedens Aandsliv, og i det hele har De oprullet et storartet Billede af en Periode af den europæiske Kulturudvikling, der ligger os saa nær, at den endnu for en stor Del savnede videnskabelig overskuelig Bearbejdelse. Men, baade hvor De vandrede ad hidtil ubanede Veje, og hvor De meddelte det allerede mere bekendte, har De i en sjælden Grad vidst at forene indtrængende, alvorligt Studium med glimrende Fremstillingskunst.

Dog, De har ikke indskrænket Dem til Udførelsen af dette fareløse Hverv. Under den alt optagende Kamp for Hævdelsen af sin Nationalitet mod et overmægtigt Nabofolk var vort Land bleven tilbage med Hensyn til livlig og alsidig Drøftelse af de store religiøse og filosofiske Spørgsmaal, som i vor Tid sætte Verden i Bevægelse, og som ethvert Folk, der vil have Del i den almindelige Kultur, maa arbejde med paa at løse. Disse Spørgsmaal har De den Fortjeneste at have sat i levende Bevægelse iblandt os. Det Standpunkt, som De under disse Bestræbelser har indtaget, er rigtignok mere yderligt, end flere af os kunne billige, og en noget sindigere og hensynsfuldere Optræden lige overfor det overleverede og dets Forsvarere vilde maaske i den

Sags Interesse, som hvis Forkæmper De er optraadt, have været at foretrække. Men vi maa højt anerkende det Mod, den Fasthed og den pletfrie Uegennyttighed, som De bestandig har lagt for Dagen, og vi glemme ikke, at ingen stor aandelig Bevægelse kan rejses, ingen stor Kamp føres uden Lidenskab og dermed følgende Ensidighed og Hensynsløshed. Denne Betragtning indeholder ogsaa i det mindste til Dels, en Undskyldning for den bitre og personlige Maade, hvorpaa Striden ofte er bleven ført fra den anden Side. Men vi maa dybt beklage, at Vejen til en Lærestol ved vort Universitet, som De fremfor nogen var kaldet til at beklæde, gennem denne Strid er bleven spærret for Dem, og at man har kastet Vrag paa saa sjældne Evner i et lille Land, hvor end ikke den mindste Kraft burde lades ubenyttet. Men, ligesom vi hævde, at den Dom, som Modstandere nu fælde over Dem og Deres Virken, ikke er den sande og endelige, saaledes haabe vi, at den Tid snart vil komme, da Flertallet af vore Landsmænd vil forstaa Betydningen af Deres Virksomhed i det hele og store, og da man vil søge at vinde Dem tilbage for det Land, til hvis aandelige Liv og Udvikling De allerede har bidraget saa meget, og som vi er overbeviste om, at De ikke vil ophøre at betragte som Deres rette Fædreland. Imidlertid skulle vore bedste Ønsker følge Dem blandt de fremmede, og den tomme Plads, som De efterlader i vor Litteratur, skal stadig minde os om, hvad De allerede har været, og hvad De fremdeles kunde og burde være for vor Udviklings Fremme.

København, den 20. September 1877.

Underskriverne er: Professor Agerskov, Cand. polit. V. Arntzen, Overlæge R. Berg, Direktør F. Bing, Otto Borchsenius, Docent Gisli Brynfulfsen, Professor Deuntzer, Prof. F. Didrichsen, Prof. A. G. Drachmann, Kontorchef Drewsen, Cand. teol. Magnus Eiriksson, Cand. mag. Kr. Erslev, Prof. jur. A. C. Evaldsen, Chef for det statistiske Bureau V. Falbe-Hansen, Dr. phil. I. A. Fridericia, Cand mag. Martinius Galschiøt, Dr. phil. M. C. Gertz, Prof. C. Goos, Cand. mag. Ad. Hansen, Prof. S. Heegaard, Boghandler Fr. V. Hegel (hans Forlægger), Dr. phil. Harald Høffding, Cand. mag. Kr. Kaalund, Dr. phil. F. G. Knudtzon, Cand. mag. K. Kroman, Lektor C. Lange, Docent Jul. Lange, F. L. Liebenberg, Dr. phil. Troels Lund, Dr. phil. Julius Petersen, Dr. phil. V. Pingel, Adjunkt Pullich, Dr. phil. S. Schandorph, Prof. Schellerup, Cand. mag. H. Schwanenflügel, Prof. I. C. Schiødte, Cand. mag. G. Sibbern, Dr. phil O. Siesbye, Universitetsbibliotekar Birket Smith, Prof. Ad. Steen, Prof. Thiele, Docent Vilh. Thomsen, Dr. phil. Alex Thorsøe, Cand. phil. H. Trier, Dr. phil. Ludv. F. A. Wimmer.

Det kan ikke nægtes, at denne Adresse maa have været en gylden Draabe i den bortdragende Georg Brandes' Afskedsbæger. Saadanne Adresser kan vel stundom være ret betydningsløse — f. Eks. den Dr. E. Brandes i sin Tid fik fra en Del til Dels af ham afhængige Forfattere i Anledning af et ganske privat Tvistemaal — men denne vejer til baade ved sit Indhold og ved de Navne, der staar under den. Man kan vel sige, at sjældent har man set en saa repræsentativ Samling af Mænd mødes i

en uofficiel Anledning, drevet alene af deres Retfærdighedssans og Interesse for offentligt Liv. Alligevel er der adskilligt i denne Adresse, der nu klinger helt antediluviansk. Jeg tænker herved paa Vendinger som „indtrængende, alvorligt Studium" eller paa den livlige og alsidige Drøftelse af de store religiøse og filosofiske Spørgsmaal. Maaske lod det sig dog bedre sige den Gang endnu; men den hele Bestræbelse efter at behandle Georg Brandes som Videnskabsmand falder overhovedet mærkelig. Det var saa vist ikke Objektiviteten, der var Georg Brandes' Mærke saa lidt som det var Studiet, der var hans Vaaben.

Ubetinget Ret have d'Herrer i deres Paastand om, at den Dom som Samtiden da fældede over Georg Brandes ikke skulde blive den endelige. Maaske er den endelige Dom ikke fældet endnu, den sammenfattende Dom, som indeslutter alle Sandhedens enkelte Fragmenter. Men — det undgaar ikke ens Opmærksomhed, at skønt Georg Brandes' Autoritet siden har bredt sig til langt videre Kredse, saa vilde han maaske neppe nu kunne samle saa mange ansete Navne i saa varm Hyldest. Mange af dem, som her er med, har siden faaet Betænkeligheder, har fjærnet sig — af forskellige Grunde.

Men, navnlig staar Georg Brandes nu ikke længere med den Martyriets Glans omkring sig, som han den Gang stod. Rud. Schmidt blev, ikke uden egen Skyld, som vi har set i Tidens Løb ti Gange mere Martyr end han. Brandes har ikke savnet sin Del hverken af Æren eller Lykken, han har samlet om sig et stort Parti og er bleven baaret frem deraf, og ingen vil — hvilken Mening han saa for Resten har derom — mene, at en Mand bliver Martyr, blot

fordi han ikke faar en bestemt Universitetsansættelse, som han af sine Tilhængere anses for selvskreven til. Vi for vort Vedkommende mener, at det baade for Universitetets og Georg Brandes' Vedkommende var det bedste, at denne Forbindelse den Gang ikke kom i Stand. Universitetets Katedre er nu en Gang ikke det Sted, hvorfra Døgnets Polemik skal føres og dets Prøvebaloner sættes op, og den, der mindes f. Eks. Brandes' Forelæsninger om Nietsche med deres talrige polemiske Udfald mod nulevende hjemlige Personligheder, vil indrømme, at det næppe var en Form, som Universitetet kunde sanktionere. Der vilde da være sket et af to, enten vilde Georg Brandes snart være bleven afskediget igen i de politiske Kamptider, og vilde da først for Alvor være bleven Martyr, eller han vilde være gaaet paa Akkord med Hensynene og derved være bleven utilfreds med sig selv og sin Stilling.

Den Løsning, der nu er fundet, idet der er tilstaaet Georg Brandes en meget rundelig Aarsunderstøttelse uden nogen videre Forpligtelse fra nogen af Siderne, er derimod en saadan, som man fra alle Sider kan være tjent med. Er der dem, der finder Understøttelsen overflødig stor, saa maa de deri kun se et Udtryk for, at Rigsdagen har ønsket at efterleve Skriftens Ord om ikke at blive nogen noget skyldig. Den har med et Slag villet indfri ogsaa Fortidens Gæld, hvis der var nogen; men den har absolut ikke i Rang eller Betydning villet hæve ham over Landets andre af Staten paaskønnede Mænd. Den har ved sin Votering kun betegnet ham som det han er — som et Undtagelsestilfælde. Naar nu Brandes ved Tildelelse af Professortitlen ogsaa er rehabiliteret i Henseende til Rang, kan vi kun ønske

alle Parter til Lykke! Der er saaledes ydet fuld Retfærdighed mod Georg Brandes. Det staar nu til ham at yde Retfærdighed mod andre.

GEORG BRANDES.

En Bog om Ret og Uret.

Af

Alfred Ipsen.

I Bogen om Georg Brandes har Hr. Alfr. Ipsen behandlet en væsentlig Side af dansk Aandslivs Historie i den sidste Menneskealder med dens Kampe mellem Radikalisme og Konservatisme, mellem Evolution og Tradition. I denne Brydning har Georg Brandes jo indtaget en fremtrædende Plads, ja hans Navn har til Tider været brugt som Fane, saa at Skildringen af disse Kampe naturligt lade sig gruppere om ham som Midtpunkt.

Forfatteren har stræbt at gøre Billedet saa objektivt sandt som muligt, at lade Tingene fremtræde med deres egne Farver og Personerne med deres egne Ord. Han har søgt at sondre mellem den Del af Brandes' Virksomhed, som Tiden og Udviklingen allerede har godkendt — Indførelsen af en ny Form for Litteraturhistorie og Litteraturkritik — og Brandes' Optræden som Polemiker og radikal Agitator paa det sociale og religiøse Omraade. Men her skal tillige forsøges i nogen Maade at sætte Skel mellem Georg Brandes og hans Virksomhed og den litterære Klikes, der med hans Avtoritet som Baggrund og et stort, i Valget af sine Midler lidet skrupuløst Blad som Skærmbrædt har øvet et Tvangs- og Voldsregimente, som man i tidligere dansk Litteraturhistorie absolut ikke finder noget Sidestykke til.

Men, hvorledes end Læseren staar til disse Spørgsmaal, vil han vistnok anerkende, at Forfatteren med Flid og Upartiskhed har samlet og tilrettelagt det store Stof, og ingen, der har

nogen Sans for vort Lands offentlige Liv, vil uden Interesse læse denne Skildring af det sidste Slægtleds aandelige Kampe, som her for første Gang gives i samlet Fremstilling. Og dette Drama vinder nødvendigvis i Interesse, jo mere vi nærme os til vor egen Tid, til de Begivenheder, som alle have i frisk Erindring.

Andet Bind, der allerede er under Udarbejdelse, vil foreligge til Efteraaret og vil føre Skildringen videre. Det vil bl. a. indeholde: In den Zelten. — Europæiske Stadier. — Hjemkomst og Stillingen derefter. — Firsernes Ungdom. — Brud og Splittelse. — Bevægelsen antager journalistiske Former. — Nye Værker. — Polemik med Drewsen, Bjørnson og Høffding. — Bogen om Shakespeare o. s. v.

Tredie Bind vil indeholde Oversigter og Synspunkter under Kapitler som: Stilen, Ideerne, Forholdet til Kilderne, Partiet o. s. v.

Ogsaa store Dele af dette Bind er allerede skrevne, saa at Udgivelsen vil kunne foregaa regelmæssigt. Desuden ledsages dette Bind af en brandesk Bibliografi og et Sagregister.

Afsluttet vil Bogen udgøre et Hele, hvis Pris ikke vil overstige 10 Kr.

Olaf O. Barfod & Co.s Forlag.

København.

GEORG BRANDES

En Bog om Ret og Uret.

Bidrag til dansk Aandslivs Historie i de sidste Decennier af det 19de Aarhundrede.

Af

Alfr. Ipsen.

KØBENHAVN
OLAF O. BARFOD & CO.S FORLAG
P. M. Kellers Bogtrykkeri.
1902.

II.

BERLINEROPHOLDET OG TIDEN DEREFTER

Et lille Land og en stor Mand giver i Reglen en daarlig Brøk. Kommer Manden over Stregen, saa trykker han Landet; kommer Landet ovenpaa, saa trykker det Manden.

Edv. Lehmann.

I Efteraaret 1877 finde vi Georg Brandes overflyttet fra Danmark til Rigshovedstaden ved Spree.

Fra København til Berlin er kun en kort Rejse, kortere end mangen, der foretages indenfor det lille Danmark; men hvilken Afstand alligevel! Det er et Flyt fra en af Europas Udkanter, fra en stilfærdig Krog midt ind i et larmende og pulserende Verdenscentrum, et af de Steder, hvor man føler Tidens bølgende Aande, et af Historiens Hovedkvarterer.

Der behøves kun en flygtig Vandring gennem nogle af Berlins Hovedgader for at faa en Fornemmelse af, hvor helt forskelligt dette Land er fra vort, hvilken helt anden Aand og hvilket helt forskelligt Tempo, der raader her. Det, som man saa vanskeligt faar en Følelse af herhjemme, det centraliserende, det styrende, som overalt blufærdigt holder sig tilbage, det mærker man her for hvert Skridt og det er det, der ligesom sætter det hele i Bevægelse. Det slentrevorne, lidt dvaske, evig-gemytlige Københavnervæsen er her afløst af noget reglementsmæssigt disciplinært, Øvrigheden bærer ikke Sværdet forgæves og Militæret er ingen Skueret.

Hvor lidt synes dette Ordenens, Lovens og Disciplinens Samfund egentligt at passe for Georg Bran-

des, han den individuelleste Friheds absoluteste Tilhænger, der i sine sociale Ideer nærmer sig stærkt til russiske Anarkister.

Vi skal imidlertid snart se, hvor vel han befandt sig her, og hvor udmærket han fandt sig til Rette med tyske Forhold og Tilstande.

Han slaar sig ned i en Gade, der fører det poetiske og anelsesrige Navn „In den Zelten", en fin ny Gade, der ligger i umiddelbar Nærhed af Byens fornemste og mest befærdede Strøg og med Udsigt til Tiergartens Træer og den store Königsplatz. Han er her Nabo til den gamle Generalfeltmarschal Moltke, som han dagligt ser gaa forbi. „Han er her den tavse, jeg den talende Dansker blandt den Zelten," siger Brandes. „Han kunde ikke komme ind i den danske Garde og tog derfor af Fortrydelse sin Afsked. Jeg kunde ikke komme frem i respublica litteraria og tog derfor min. Der ophører desværre Ligheden."

Denne lidt bitre Spøg slog dog ikke til. Berlin var for Brandes ikke først og fremmest Eksilets Stad, den var Erobringens. Herfra vilde han indtage et Publikum, vinde sig nyt Ry. Over Tyskland skulde Vejen banes ud i Europa, og den nye Rigshovedstad, der selv levede under Erobringens Tegn, skulde tjene ham som Udfaldsport. Dertil var den vel skikket, liggende midt i Forholdene, ikke som København i en Afkrog, og dertil midt i dette Tyskland, der med sin Ekspansionstilbøjelighed er som en Børs for Europas Ideer, dets Bogvæsen. Han, der hjemme spottende kaldtes for Europæeren, følte sig just europæisk her; det, han vilde, og det Stof, han syslede med, var jo internationalt; hvad skulde da hindre ham i at finde et Auditorium ogsaa i andre Lande

og navnlig da i Tyskland, med hvis Litteratur og Aandsliv han fra sin tidligste Tid var fortrolig. Han havde jo været Germanernes Lærling først, førend han blev Gallernes. Heine havde inspireret ham til hans første sekstenaarige Vers og i Goethes fornemt-stoiske, kunstneriske Verdensanskuelse havde han set Prototypen for sin egen. Og nu Filosoferne: Schelling og Fichte, Hegel og Schopenhauer og Religionsfilosoferne Strauss og Feuerbach! Det var jo den Konstellation, hvorunder han var vokset op. Til alle Sider havde han Tilknytningspunkter. Han var hjemme i tysk Aandsliv som i dansk. Men heller ikke personlig Introduktion savnede han. Heinebiografen Adolf Strodtmann havde jo i de umiddelbart foregaaende Aar (1872—76) omplantet det den Gang udkomne af hans Hovedstrømninger paa Tysk, og om Værket end ikke fra alle Sider var bleven modtaget med lige stor Paaskønnelse, havde det dog skabt ham et Publikum og slaaet til Lyd for hans Navn. Og hertil sluttede sig nu Værket om Lassalle, der udkom i sin tyske Skikkelse i 1877 hos et Firma i Leipzig.[1]) Forfatteren betegner det selv som det første og eneste litterære Portræt af Lassalle og saa vel ved sit Emne som ved Behandlingens Aandfuldhed var det vel skikket til at vække Opmærksomhed. Dertil kom, at Brandes' Hustru, den tidligere Fru Strodtmann, var tyskfødt, saa at han ikke savnede sproglig Hjælp ved sin Side, og, skønt Brandes paastaar om sig selv, at han intet Sprognemme besidder, er der dog ingen Tvivl om, at han kunde en god Slump Tysk og havde et fint Øre for Sproget. Han fandt da ogsaa

[1]) Paa Dansk udkom det først 1881.

snart Anvendelse for sin Pen, ved „Deutsche Rundschau“ f. Eks., og inden længe var han meget optaget som tysk Skribent og Medarbejder ved Blade og Tidsskrifter. Det faldt naturligt, at han samtidigt saa sig om efter Emner, der kunde interessere ogsaa et tysk Publikum, ja et europæisk overhovedet. I den danske Litteratur fandtes der i det mindste én saadan Skikkelse, nemlig H. C. Andersen; men ham havde Brandes allerede behandlet. Dertil kom, at Andersen selv havde nedskrevet sine Livserindringer, saa at hans Livshistorie ingen ny Interesse frembød. Heller ikke indgød Andersens Personlighed Brandes nogen dybere Sympati. Dette gjaldt derimod den svenske Digter Tegnér, hvis Breve, Digte og Taler i 1874 under Titlen „Efterlemnade skrifter“ var udgivne af Digterens Sønnesøn, Hr. Elof Tegnér. Man fik gennem dem et levende Billede af den berømte svenske Lyriker, en hedensk Apollodyrker, hvem Biskopsornatet ikke formaaede at omskabe, men som fortæredes deraf som af en giftig Nessusskjorte. Det er det fritænkerske dristige hos denne „Kirkens Mand“, der har fængslet Brandes langt mere end hans Digtning. Ti, hvor skulde et Digt som „Frithiofs Saga“ eller „Aksel“ i Virkeligheden kunne betyde noget for Brandes? De er jo i deres hele akademiske og retoriske Gala Prøvekort paa alle de digteriske Egenskaber, som Brandes ihærdigt forfølger, og som nedkaldte hans skarpe Fordømmelsesdom over A. Munchs: Lord William Russel, der jo rigtignok er langt senere. Han skaaner da heller ikke Tegnérs Digtning; Behandlingen af „Frithiofs Saga“, der udgør Midtpunktet i hans Bog (Pag. 133—54), er alt andet end sympatetisk. Det vises, hvorledes Digteren har moderniseret sit

Stof, hvordan han har fjærnet alt det for en moderne Smag anstødelige og burleske, hvorledes han har idealiseret Helt og Heltinde. Som Helhed ofrer Brandes da ogsaa Frithiof ganske paa „Helge"s Alter, naar han, efter at have indrømmet det tegnérske Digts Fortrin med Hensyn til Kompositionens Fasthed, betegner „Helge" som Værk af en større Digter, og siger om Tegnér, at han, selv med endnu større Naturgaver under de Forhold, hvori han levede, næppe kunde være bleven en Digter af højeste Rang. Og med Hensyn til „Frithiof" opsummerer han sine Betragtninger, idet han betegner den som et Digterværk, der var „som skabt til Fødselsdags- og Julegave, og som faktisk i Tyskland i mere end en Snes Aar har været den staaende Konfirmationsgave for unge Piger."

I visse Maader synes Vedel bedre at have faaet fat paa Grundvæsenet i Tegnérs Digtning, naar han siger om ham, at han mer end nogen er Hæderens Digter og fremhæver, at Hæderen er Frithiofs Religion (Svensk Romantik, Pag 208—9), som han ogsaa har en ypperlig Karakteristik af hans Vers, naar det hedder, at de lyder, som de var „huggede i Erts," et Udtryk, som han særligt bruger om Carl XII Digtet. Det er, som om Vedel var kommet Tegnér menneskeligt nærmere og bedre har forstaaet at sammensmelte det digteriske og menneskelige hos ham. Brandes er, hvor grundigt han end har gransket Tegnérs Digtning, her for en Gangs Skyld bleven lidt tør; man forstaar det, naar Forfatteren andetsteds nævner Tegnér som en af de Forfattere, der har „moret ham som Model," uden at han er kommet til ham igennem aandeligt Valgslægtskab. Men han

har fordybet sig i sin Opgave og udført den med Grundighed og Omhu.

Fra svensk Side mødtes Bogen baade med Anerkendelse og Kritik. Den sidste gjaldt ikke saa meget den poetiske Skildring og Vurdering, om end man fandt, at han her havde anvendt for knapt et Maal, som den biografiske Skildring og de psykologiske Hypoteser, Brandes her for at udfylde Lakuner, har ladet sig lokke ind paa. Den svenske Litterærhistoriker og Tegnérgransker, Professor Gustaf Ljunggren, siger at Værket er skrevet med meget Talent og har stor Værdi som den første udførlige, motiverede Anerkendelse af Tegnérs Fortjenester fra dansk Side. „Det aabenbarer en levende Interesse for Digteren og indeholder mange nye og skarpsindige Iagttagelser, og om end Brandes ogsaa her, som han plejer, uden Citation har benyttet Tanker fra andre og efter at have drejet lidt paa dem (efter att hafva litet vridit på dem) lader dem gælde for sine egne. At Brandes' Standpunkt i æstetisk og religiøs Henseende har indvirket paa hans Bedømmelse af Digteren og dennes Arbejde, er ganske naturligt, og følgelig kan vi ikke i et og alt dele hans Anskuelser. Hans psykologiske Gætninger have stundom ført ham til besynderlige Antagelser og fuldstændigt ubegrundede Indfald, saaledes blandt andet med Hensyn til det dybe Tungsind, der overfaldt Tegnér omkring Aaret 1825", „meltsjukans" Aar. Det er disse psykologiske Gætninger, der have fremkaldt en Strid, der nu i over 20 Aar er bleven fortsat paa svensk Grund, og som har fremkaldt Nyundersøgelser, som endnu i dette Øjeblik ikke er afsluttede. Vi vil andet Steds faa Lejlighed til at give en Ud-

sigt over dem og dermed tillige et Bidrag til den Maade, hvorpaa Brandes anvender Konjekturalkritik.

Indtager Bogen om Tegnér en Plads for sig i Brandes' Produktion, saa udgør Bøgerne om Benjamin Disraëli og Lassalle derimod et Tvillingpar. Brandes betegner dem selv som to Modstykker til hinanden, og der er imellem dem, som sig hør og bør, paa én Gang en diametral Modsætning og en Artslighed, som ligger dels deri, at begge disse Førere tilhørte den jødiske Race, dels skyldes den Omstændighed, at de frembyder en Forening af teoretisk og praktisk Begavelse, er paa én Gang Politikere og Skribenter. De tilhøre derved begge samme Sfære som Brandes selv, der med sit udprægede Skribenttalent forener Lysten til at spille en Førers Rolle og gribe aktivt ind i Udviklingen. Allerede i Efterskriften til sine Hovedstrømningers andet Bind hedder det: „En Bog er for mig en Handling," og selv den, der er uenig med ham om denne „Handlings" Værdi i det enkelte Tilfælde, vil ikke bestride, at det er en god og sund Synsmaade for en Skribent.

Man forstaar da, at det for ham har haft en ganske særlig Interesse at studere et Par af Handlingens Mænd, et Par moderne Politikere i fremskudt Stilling, som begge stærkt idéfyldte satte deres Liv ind paa den vanskelige Opgave at omsætte Idé i Virkelighed og forene Praksis med Teori. Og dertil kom den for en Skribent som Brandes særlig fristende Omstændighed, at han igennem deres Skrifter kunde følge Udviklingen af deres Idéer og saaledes efter hans eget Udtryk slaa Bro over det Svælg, der adskiller Ordets fra Handlingens Mænd. Hvor vidt nu disse Skildringer gør Fyldest med Hensyn til Forstaaelsen af og Dommen over det rent politiske

skal lades usagt. Det er ikke saadan at forstaa og vurdere en politisk Situation og dens Vilkaar, det kræver blandt andet et indgaaende Kendskab til de lokale Forhold og historiske Forudsætninger, hvorpaa de hviler. Men i psykologisk Henseende, i Eftergaaen af den menneskelige Udvikling, som ligger bagved, har disse Brandes' Bøger deres sikre Fortrin, som gør dem saa fængslende fremfor tusind andre Bøger, der er skrevne om Politikere. Man kan meget godt anerkende det Udtryk, Professor Adolph Wagner har brugt om Bogen om Lassalle, naar han kalder den „glimrende", og naar Brandes afviser det med den Erklæring, at det ikke svarer til hans Stræben hverken med Hensyn til dette Portræt eller med Hensyn til Portrætkunsten i det hele, fordi hans Ideal er Velasques, der ikke var glimrende, men sand, saa viser det, at Brandes som saa mange andre fortræffelige Malere ser sin Kunst fra et andet Synspunkt end de fleste andre. Kun, hvis Subjektiviteten er Sandheden, lader dette sig sige; men hans Billeder have det uomtvistelige Fortrin at være udførte med Energi, og hvor Modellerne, som her, staa ham nær i Henseende til Temperament, er der al Sandsynlighed for, at der virkelig vil fremkomme en væsentlig Lighed, at de vil komme til at staa godt i Karakteren, selv om de ikke er fuldt saa meget i et Stykke, som Kunstneren selv tror, fordi han til syvende sidst ikke kender andre Mennesker end sig selv og derfor altid spejler sig selv i sine Modeller. Men som aandfulde Litteraturskildringer er de altid fortræffelige, og det er da ogsaa i den aandfulde og gennemsigtige Behandling af et givet litterært Stof, at Brandes har sin største Styrke.

Bogen om Lord Beaconsfield var i strængeste Forstand en Aktualitet paa det Tidspunkt, da den fremkom. I 1878 stod den engelske Lord paa den mest fremskudte Plads i europæisk Politik. Under Berlinerkongressen, som afsluttede den russisk-tyrkiske Krig i 1877, var hans Indflydelse ledende; han boede i Kaiserhof skraas overfor Bismarcks Palads, og han kunde, naar han fra sin Balkon saa over til sin store Genbo, glæde sig ved Bevidstheden om, at han næsten havde naaet ham i Anseelse. Brandes, som just den Gang opholdt sig i Berlin, mødte ham en Dag, da han kom gaaende over Pladsen fra Wilhelmsstrasse til Kaiserhof paa sin Vej til Kongressen. Han gik, støttet til sin Sekretær Montagu Corru, og Brandes kom ham saa nær, at hans Ærme strejfede hans i den snævre Gang mellem Blomsterrabatterne, og han kunde se ham lige ind i Ansigtet. Det var ikke første Gang, han saa ham. Under sit Londonerophold i 1870 havde han set og hørt ham i Parlamentet. Han stod den Gang i sin Manddoms fulde Kraft, nu gensaa han ham som en gammel Mand. „Han gik med langsomme Skridt og saa træt, medtaget, næsten forpint ud. Man læste Overanstrengelsen ud af hver Mine i hans Ansigt, og han besvarede de gode berlinske Borgeres dybe og ærbødige Hilsener ved træt og mekanisk at føre Haanden til Hatten. Men ved at stirre ind i det blege, fortærede Ansigt, ved at mindes al den Møje og Kamp, han sit Liv igennem havde udholdt, alle de Skuffelser, han havde lidt, de Angster og Kvaler, han havde udstaaet, det stolte Mod, hvormed han havde tilkæmpet sig Sejr og hans uskrømtede Sympati for det menige Folk, hvis Rettigheder han havde hævdet, og for hans egen underkuede Stamme, som

han aldrig havde skammet sig over at tilhøre, og hvis Sag han her paa Kongressen havde tvunget Rumænien til at tage sig af, saa jeg ham paa én Gang i et skønnere og idealere Lys, det var mig, som om en Stemme i mit Bryst sagde Ordene: „Den sidste Jøde", og jeg mærkede, at halvt imod min Villie en Følelse af Sympati bemægtigede sig min Sjæl".

Disse Ord, hvormed Bogen om Beaconsfield saa virkningsfuldt slutter, indeholde sikkert Forklaringen af Bogens Genesis, vise os hvorledes den er skudt frem af en halvt digterisk Indskydelse, som i et Syn og halvt imod hans Villie, hvilket betegner den rette digteriske Potens. Det, der har grebet Brandes og tvunget ham til, trods al politisk Divergens, at beskæftige sig med den engelske Statsmand, det er Stammefrændskabet, der overlister ham som en hemmelig Stolthedsfølelse. Ti i denne gamle Jøde levede og brændte endnu alle det gamle teokratiske Israels stolte Drømme. For ham var Jøderne endnu det udvalgte Folk med den store Fortid og det store Kald, det eneste, der kunde løse Tidens vanskelige Opgaver.

Hvorfor den sidste Jøde? spørger en af Datidens Anmeldere, og han peger paa Georg Brandes selv som et Bevis paa, at Livskraften er sejg hos den Race og alt andet end hendøende. Men Jøde og Jøde er to Ting, og Brandes har i denne Bog dybt følt det. Det, som en Gang gav Jøderne deres Særpræg og gjorde dem til en udvalgt Nation blandt Folkene, det var alligevel denne stolte Tro paa Israels Bestemmelse, det var hele den stolte, skønt smertetunge Fortidsarv. Og det er dette uvilkaarlige Beundringsudbrud og denne ufrivillige Tilstaaelse af

en Hjemfølelse, som ellers aldrig røber sig hos Brandes, der giver denne Bog noget af en Selvbekendelses Karakter, og som paa mange Steder lægger en dybere Lød over dens Skildringer, forlener dem med en tung, mandig Alvor, og som gør, at man her virkelig kan tænke paa et Billed af Velasques. Man læse saaledes den skønne Hymne til Østerland og til Jødefolkets minderige Steder, der indleder Omtalen af Disraëlis store Udenlandsrejse (Pag. 87).

I „Lassalle" er det ogsaa typisk Jødedom, der møder os, Brandes fremhæver udtrykkeligt, hvordan det er en særlig jødisk Egenskab, den saakaldte Chutspe, der er bestemmende for hans Begavelses Art, en Egenskab, „der paa én Gang er Aandsnærværelse, Dumdristighed, Uforskammethed og Uforfærdethed, der let forstaas som den Yderlighed, til hvilken Frygtsomheden og den tvungne Eftergivenhed hos en et Par Aartusinder igennem forpint og undertrykt Race saa let slaar om . . . . Denne „Chutspe", der hos almindelige Individer af denne Race undertiden er saa modbydelig i Skikkelse af Paatrængenhed eller uberettiget Lyst til at trænge sig frem, undertiden saa morsom og snild som Uforbløffethed og Raadsnarhed, var hos ham, i hvis Sjæl saa store Evner slumrede, kun det Element, hvoraf hans personlige Daadstrang udviklede sig, og hvis Farve hans Virksomhedsdrift bestandig beholdt. Hans Trang og Evne til Handling var nemlig ikke den rene — angelsaksiske eller amerikanske — Foretagelsesaand, der kun rastløst vil frembringe og ordne. Det var en Virksomhedstrang, der søgte Modstand og kun levede og aandede i Opposition. En af Tysklands Digtere, der kun en enkelt Gang havde

set Lassalle paa en Koncert, sagde til mig: „Han saa ud som lutter Trods.“ (Lassalle Pag. 14.)

Jeg har anført dette Sted saa udførligt, fordi ogsaa det virker med noget af en Selvbekendelses Magt ved det Lys det kaster over visse Egenskaber, der synes at være fællesjødiske Raceejendommeligheder, mens de i Reglen vil opfattes som individuelle Karaktermærker. Man mindes maaske, at Brandes en Gang, da han paa et Albumsblad skulde angive sin herskende Egenskab, skrev: Trods. I Disraëlis Karakter genfinde vi noget af det samme: en krigersk, selvtillidsfuld Stemning, parret med Magtlyst og Ærgerrighed. Ikke for intet bar hans første Bog paa Titelbladet det stolte Motto: „Verden er min Østers, som jeg vil aabne med Sværdet.“ Med Rette nævner Brandes ham som et stort Eksempel paa sejg og genial Udholdenhed. Saaledes dukker der efterhaanden frem fra disse Bøger Billedet af en jødisk Type, en spænstig, sejglivet, praktisk, udadvendt, fantasirig Type, der er tidlig-moden, tidlig afgæret. Om Disraëli hedder det, at han „med rivende Hurtighed allerede som Dreng har gennemilet alle Stadierne paa hin Sindets Rundrejse om sig selv, der hos mange germaniske Naturer rigeligt optager den voksne Alders første Lustrum.“ Ogsaa hos Lassalle træffes denne tidlige Modenhed, om end i Forbindelse med en Barnagtighed, der fulgte ham hele Livet. „Der var noget af en Cæsar i denne Yngling,“ skriver Brandes. „Han var skabt for Magten, han var stemplet til Hersker, og da han ikke fødtes som Prins eller som Adelsmand, men som Barn af Middelstanden og af en tilsidesat Race, blev han Tænker, Demokrat og Agitator.“

Der er ogsaa anden Lighed mellem den engelske

Premierminister og den tyske Agitator. Da Disraëli første Gang optræder i Parlamentet møder han i grøn Frakke og med Vesten dækket af Guldkæder og sort Halsbind uden Halskrave — han er kort sagt en Dandy, der kæler for sit eget Ydre. Demokraten Lassalle klæder sig ogsaa som en Modejunker *à quatre épingles,* han elsker alt, der er glimrende og udstyrer sin Bolig med orientalske Drapperier. Der er et Anstrøg af den byronske Radikalisme med Slængkappen over Skuldren og den arrangerede Skødesløshed, som er fælles for dem.

Og dog — trods det udprægede Aandsslægtskab — har Brandes med velberaad Hu betegnet Disraëli som den sidste Jøde. Ikke fordi han vil benægte, at der er visse Racemærker, som vedblivende gaa i Arv i Slægten; men fordi han mener, at den jødiske Nationalitet, der har kastet sine fædrene Guder overbord, herefter skal udgøre et Elitekorps i Kampen for Menneskehedens Befrielse. Derigennem vil dens nationale Rammer opløses og de gaa over blandt Internationalismens Udbredere. Mens Israeliterne tidligere sondrede sig ud som dem, der vilde være noget for sig selv, skal de nu opløses i Mængden.

I Sammenligning med Bogen om Beaconsfield gør Bogen om Lassalle et noget benet og skeletagtigt Indtryk. Den er sikkert samlet sammen med megen Møje fra en Mængde mundtlige og trykte Kilder; men det er ikke ret lykkedes at udglatte Studiets Rynker. Kedeligst er det, at man ikke ret faar noget Indtryk af Lassalle og navnlig ikke faar nogen Fornemmelse af, hvilken betydelig eller indtagende Person han har været. Man maa tage det paa Avtoritet, da saa mange af hans samtidige, lige fra Heine til Bismarck, have hørt til hans Be-

undrere; men af det meste af, hvad der her fortælles, faar man ikke Indtrykket af nogen stor eller overlegen Person; hans Stil har i de Prøver, der citeres, ingen Ynde og heller ikke imponeres man af hans Vid eller Slagfærdighed. Der er noget abstrakt-akademisk og halvt kedsommeligt i hans Maade at skrive paa, der ikke kommer op imod Lord Beaconsfields knappe, koncise Styrke i Udtrykket. Man mærker stærkt Savnet af de digteriske Arbejder, der med deres autobiografiske Karakter have ydet saa fortrinligt et Bidrag til Skildringen af Beaconsfield. Og navnlig føles Magerheden stærkt i Skildringen af Lassalle som Agitator. Hvad der her er af godt, det er Brandes' egne Betragtninger over Agitatorens Kunst og hans Vilkaar; af Lassalle som Agitator faar man saa langt mindre Indtryk, at man end ikke ret forstaar den Glød, hvorved han har tændt Masserne i Brand. Hørup bemærker da ogsaa i sin Anmeldelse i „Morgenbladet", at denne Bog ikke „fører Agitationens Begreb videre" og hengiver sig til en let Studsen over, at ikke det er blevet Opgaven. Men Sagen er naturligvis den, at Forfatteren har kun haft trykte Kilder til Raadighed, og de har intet kunnet sige ham om de personlige Midler og den Veltalenheds særegne Art, hvormed Lassalle elektriserede sine Tilhørere. Naturligvis virker det heller ikke oplivende, at Teksten i al Fald paa lange Strækninger er oversat fra Tysk, hvorved der kommer noget vist livløst over den.

Bogen om Disraëli virker derimod som en Improvisation. I et Brev fra 1878 har Brandes selv udtalt sig om sit Arbejde paa denne Bog.

„Disraëli," siger han, „er Modstykket til min tyske Bog om Lassalle" (den udkom jo først 1881

paa Dansk). „Jeg har kun det Ønske at fremkalde én stor Stemning, en enkelt og samlende ved hver Bog, en, som svarer til Billedet, der foresvævede mig, før jeg begyndte at skrive, og som det koster det bedste Blod at faa bragt paa Papiret. Husk, hvor min Hukommelse er fyldt og overlæsset i det Øjeblik jeg begynder og hvor svært det er under dette Tryk af ophobede Kendsgerninger at bevare en vis Inspirationens Frihed, som udfordres for at det skrevne ej skal blive døde Notitser. Og saa skriver jeg løs som denne Gang en tyk Bog i nogle Dage over syv Uger[1]), fra hvilke Uger endda mange forstemte af andet Arbejde og anden Gerning optagne Timer maa regnes. Jeg maatte f. Eks. midt i holde op for at oversætte til Tysk 8 Timer om Dagen i 4 Dage og kom næsten ud af Produktivitetsstemningen derved, og jeg maatte skrive mange Avisartikler imens. Det er vel sandt, at min Produktion er furiøs, ej en Linies Kladde, ej en Linie Disposition og to Gange om Dagen det færdige sendt til København til Trykkeriet."

Selv gennem Aandedragets staccato i dette Brev føler man Hjernens Overophedethed, alle Nervers Spænding. Men selvfølgelig tør disse Udtalelser om Forfatterens Arbejdsmetode ikke udstrækkes til at gælde hans øvrige Værker. Andre Breve fra de samme Aar dvæle ved, hvor omhyggeligt Forfatteren arbejder med sin Stil og illustrerer det ved et Eksempel med et bestemt Afsnit som han har gennemarbejdet syv Gange.

---

[1]) Heri er naturligvis ikke medregnet den Tid, der er medgaaet til Forstudierne, Gennemlæsningen af de bindstærke Romaner osv.

Et underligt Indtryk gør det at se Brandes bekæmpe Disraëli paa Nyttemoralens Vegne, som denne spotter. Oprindelsen til enhver Bedrift, siger Disraëli, maa søges i Indbildningskraften, en Sætning han illustrerer ved den Bemærkning: „En Revolution opstaar, naar et Lands Fantasi rejser sig imod Regeringen, og den, som forstaar at appellere til Menneskenes Fantasi, er en mægtigere og derved større Mand end den, som appellerer til deres Interesser, saa vist som Fantasien overhovedet er mere mægtig end Fornuften."

„Saaledes", siger Brandes, „taler og tænker, synes mig, den videnskabsløse." Brandes fornægter her sit eget Livsprincip. Som om ikke hans hele Indflydelse herhjemme, hans Magt over Ungdommen beroede paa den Styrke, hvormed han behersker dens Fantasi, men paa tørre, haandfaste, videnskabelige Ræsonnementer! Nej, nej, Gennembruddet i Halvfjerserne var ikke fremgaaet af videnskabelige Motiver. Det var en Fantasiens Rejsning, derfor forkyndtes det nye som en Tro. Og naar Brandes valgte Litteraturkritiken fremfor Filosofien eller Religionshistorien, saa turde hans Valg være bestemt af, at han her havde hele Fantasiens Rustkammer til Raadighed og Digterne til Profeter. Selv de anførte Udtalelser om den Maade, han arbejder paa, den Maade, hvorpaa han lever sig ind i sine Skikkelser, viser jo klart, hvilken Rolle Fantasien spiller i hans hele litterære Arbejdsmetode, at det er den, der i ondt og godt skiller ham fra saa mange andre dygtige Forskere paa det samme Omraade.

En halv Snes Aar efter er han da ogsaa gaaet over til Nietzsche og bekriger i Fællesskab med ham

Lykkemoralens sindige Fremskridtsmarsche. Nu er det det store Menneske, der er Kulturens Kilde.

Men, selv om Brandes i det nævnte Sted gaar for vidt, mærker man dog som Helhed i Bøgerne fra Berlinertiden en god Skole, en Fordragelighed og Villie til at forstaa Fænomenerne, selv saadanne der ligger fjærnt fra Forfatterens Sympati, som stiller disse Bøger paa en højere Plads end Hovedstrømningernes første Bind med deres stakaandede polemiske Tendens. Det er, som om Livet under større Forhold har udvidet Forfatterens Horisont og hjulpet ham til at finde det Tilskuersynspunkt, hvorfra en Historiker bør betragte sit Stof. Han befinder sig nu overfor et Publikum, der er fremmed for den Polemik, som optog hans yngre Aar, et Publikum, som han ikke føler Trang til at drille. De personlige Modsætninger er gledne bort og have kun efterladt de større, reale Modsætninger, og ogsaa de fortones her i større Perspektiv. Dertil kommer, at Stillingen indenfor en fremmed Nation og et fremmed Sprogsamfund, selv naar man forstaar Sproget nok saa godt, altid til en vis Grad virker som et Isolationsbælte, et Inkognito, og et saadant maatte vel efter de foregaaende Aars oprivende Kampe føles velgørende. Selv den kamplystne trænger stundom til Ro. Saaledes skriver han selv i et Brev fra den Tid: „Da de Spørgsmaal, der hjemme dele Folk i Partier, heri det gode Selskab er ganske ude af Diskussionen (den personlige Gud ej mindre end den personlige Djævel), saa betragtes jeg som det frommeste Lam (hvad jeg jo ogsaa er) af Ekscellencer, Ministre og gamle Professorer."

Han lever altfor selskabeligt, er stadig bedt ud og lærer uafbrudt nye Mennesker at kende. Det

tager en Del Tid, men han har bestemt, at han vil ofre megen Tid paa at lære Folks Levevis og Tænkemaade at kende. Fra den Kreds, som slutter sig om „Deutsche Rundschau", finder han Vejen ud i andre Kredse, litterære, politiske og aristokratiske Geheimeraadskredse, er hans eget Udtryk. Mange fremragende Personligheder møder han i Selskabslivet, Kunstnere som Menzel og Max Klinger, den gamle elskværdige Schwarzwalderforfatter Berthold Auerbach, af hvem han har givet et sympatetisk Portræt („Mennesker og Værker"). Ved Spielhagens glimrende Soireer indføres han og træffer dér et udsøgt Selskab, deriblandt den bekendte Afrikarejsende, Dr. Nachtigall, der har gennemrejst tre Negerstater. Ogsaa med de fra Olympia tilbagevendte Videnskabsmænd gør han Bekendtskab, med Lederen Dr. Treu, en Russer i tysk Tjeneste, og Dr. Ernst Curtius. Russere og Amerikanere og andre passere Revue, saa at han dog føler, at han er i Verden. Jævnaldrende Venner har han dog ingen af, hans Omgang bestaar gennemgaaende af Folk, der er ældre end han, og, gennemgaaende af en noget forskellig Aandstype. Der er den naivpatriarkalske og elskværdige Type, repræsenteret af Mænd som Auerbach og Menzel. Den sidste træffer han en Dag i Nationalgalleriets Forhal og han siger til ham: „Jeg har ingen Frue eller Frøken paa min Samvittighed; paa den yderste Dag skal ingen pege Fingre ad mig og sige: Du gamle Menzel er Skyld i min Ulykke! Dertil var jeg altfor grim og ligegyldig."

Paul Heyse hørte allerede fra tidligere Tid til Brandes' Vennekreds. Nu var han imidlertid flyttet til München, men stod stadig i Forbindelse med ham

og var ham behjælpelig med Omarbejdelsen af hans Beaconsfield paa Tysk. Brandes sendte Heyse Korrekturarkene til München og Heyse morede sig efter Brandes' Udtryk med at omskrive lidt, saa det blev langt bedre, end han selv kunde gøre det, men ikke rigtigt hans. Brandes sendte ham lange Modforestillinger; men, som han udtrykker det, „den kritiske Aand var faret i hans poetiske Sjæl."

Men Selskabeligheden er kun den ene Side af Medaillen, den anden er Arbejdet, og han maa arbejde strengt. Og, hvad der gør Sagen endnu vanskeligere er, at han stadigt maa arbejde paa to Sprog. I 1881 har han fem Bøger under Arbejde paa én Gang. Den ene er den tyske, noget omarbejdede Udgave af Hovedstrømningernes første Bind, saa er der en Samling Essays paa 25 Ark, der under Titlen: „Moderne Geister" skal udkomme i Frankfurt. Desuden Bogen om Lassalle, som han har omskrevet til en temmelig anseelig Bog. Endelig har han femte Bind af Hovedstrømningerne under Arbejde og i Trykken samtidig paa Tysk og paa Dansk (det udkom dog først i 1882 paa Dansk). Paa samme Tid maa han læse Korrektur for andre. Der er Dage, da han fra Morgen til Aften gaar i én Korrektursvimmelhed, han holder det gaaende ved at spise Jern.

Og desuden skal han skrive Breve, stundom en 12—14 Stykker om Dagen, og han har Manuskriptpakker til Gennemsyn. Lad ogsaa være, at han koketterer lidt med sin Travlhed, det gør alle litterære Folk, men han har sandelig ikke vegeteret. En litterær Smedie kan ikke lignes ved nogen anden; ti her brænder Ilden om Natten med. Brandes' Breve er næsten altid Nattebreve. Atter og atter kommer den Vending tilbage: Jeg tager en sen Nattetime til

Besvarelsen af Deres Brev, eller han noterer et sent Klokkeslet, gerne over Midnat.

Det er en uafbrudt Arbejdsdag. Hans Energi er spændt til det yderste og det føles velgørende i Værkerne fra den Tid, hvilken alvorlig Indsats han gør. Der er dog ogsaa Tider, da det gaar smaat med hans Produktion, skønt han fra alle Sider bestormes om Manuskript. Saa faar han Anfald af Melankoli, som han dog ryster af sig igen. Man kan ikke, naar man ser, hvor flittigt og tappert han arbejder med sin Pen, værge sig mod en Følelse af Beundring for denne spænstige, altid aarvaagne, utrættelige, uopslidelige Energi.

Hjemme fra komme Brevene sjældnere og sjældnere, det er især Pingel og Drewsen, der holde ham à jour med Forholdene derhjemme foruden Familiebrevene. Til Tider føler han endogsaa Savnet af danske Aviser. Dog vedligeholder han Forbindelsen med nogle af de digterisk producerende i Danmark, med Bjørnson og Drachmann i al Fald, og han følger, hvad der fremkommer af nye, radikale Bøger i Danmark, med spændt Opmærksomhed.

Derimod skriver han i Begyndelsen ikke synderligt til Danmark. Dels er det ham imod, dels var der vel heller ikke synderlig mange Steder i dansk Presse, hvor han var vis paa at være velkommen. Hans Stilling var ret isoleret og føltes af ham maaske endnu mere isoleret, end den var. Da han har overværet Opførelsen af anden Del af Goethes Faust af Weimar-Skuespillere paa Victoria-Teatret i Berlin, er han meget optaget deraf. Hvis han ikke hadede det danske Publikum saa forbandet, kunde han have skrevet lidt hjem derom; men han kunde ikke bekvemme sig. Han kan næsten ikke

mere meddele sig overfor den danske Læseverden. Det er en Følelse, som naar Tungen er lammet efter Difteritis. Saa har han skrevet en Mængde store Avisartikler, hvis Trykkested han ikke vil nævne, da han ikke ønsker at læses i Danmark. Mens han skriver paa Bogen om Tegnér, udtaler han den Formodning, at det rimeligvis bliver den sidste Bog, han skriver paa Dansk.

Dog følger han skarpt med Begivenhederne hjemme, f. Eks. Omstændighederne ved E. Brandes' og Goos' Valg. Han harmes over Agitationen mod Broderen; kun i Sydbayern og Tyrol kunde en Agitation af den Art være tænkelig. Og for øvrigt imødeser han med en vis Frygt, at hans Broder skal komme ind i Tinget sammen med Mundberg, idet han forudser de Artikler, det i Højrepressen kunde give Anledning til.

Saa har han hørt noget om danske Præster og deres Optræden og priser sig lykkelig ved at leve i et Land, der regeres af et Geni, der understøttes af store Talenter, hvor enhver Regeringsforanstaltning næsten ufravigeligt imødekommer en Trang i Nationen og de bedstes, mest dannedes Ønsker og Attraa, hvor alt organiseres, fornyes, udbedres, omstøbes med rastløs, for Øjnene synlig Energi. Hvilket Pust af det store Verdensliv gaar ikke gennem dette levedygtige Samfund! Der er fuldt op at tage Haand i, Avancement for alle, der vil Embedsvejen, Paaskønnelse for enhver, der udretter noget dygtigt og har en levende Fremtidstro.

Hans Forbitrelse samler sig især om den danske Presse, denne Vogter af den offentlige Mening, der har stænget ham ude, og mod det Par Mænd, der leder den. Havde han troet det muligt at forsvare

sig mod et Lands hele Presse, mod Modstandere, der have den i deres Haand som Magtmiddel, saa var han ikke rejst. Hans Rejse er hans Svar. Hans Rejse betyder: det var ham umuligt at overvinde dette. Atter og atter vender han tilbage til saadanne Betragtninger.

Da en af hans Venner kort efter hans Overflytning til Berlin opfordrer ham til at forsvare sig overfor et Angreb — da Publikum ellers vil være sagesløst — svarer han absolut afvisende. Den eneste Grund, han kunde have til at svare, skulde være den, at befri hans Venner for den pinlige Situation at høre ham angrebet uden at vide, hvad han havde at svare paa Angrebene. Men dette Hensyn er for ham, saa ondt det end gør ham for dem, der vil ham vel, ganske underordnet. Han selv er ligegyldig for Københavns Dom om ham, hærdet mod enhver som helst Beskyldning, der fremsættes mod ham. . .

Det Angreb, Talen er om, er J. Paludans rent saglige og meget indgaaende Anmeldelse af „Emigrantlitteraturen"s anden omarbejdede Udgave, der udkom 1877. Anmeldelsen offentliggjordes i „Nær og Fjærn" i tre paa hinanden følgende Numre af Bladet i Oktober Maaned. Dette i sin Form fuldstændigt høflige Angreb hvilede paa et mere indgaaende Kendskab til Emnet („Emigrantlitteraturen") end noget af, hvad der hidtil paa Dansk var skrevet derom. Det indrømmede i al Almindelighed Brandes betydeligt Skribenttalent, men erklærede ham for en upaalidelig og uvidenskabelig Historiker og det støttede denne Dom paa en detailleret Analyse af Værket, saa vel dets første som dets anden Udgave. Navnlig angreb det Opstillingen som vilkaarlig og ankede

over, at Indordningen af Forfatterne i de to Bind „Emigrantlitteraturen“ og „Reaktionen i Frankrig“ var foretaget uden Hensyn til Tidsfølgen. Paa samme Tid kritiserede Forfatteren skarpt den tendentiøse Fremhæven af enkelte Partier af de omhandlede Forfatteres Virksomhed, mens andre fuldt saa vigtige forflygtigedes, og baade med Hensyn til Bonald og Chateaubriand karakteriseredes Behandlingen som fuldkommen uretfærdig, mens den for Mme de Staëls Vedkommende betegnedes som misvisende.

Naar Brandes da ikke har følt Drift til at forsvare sit Værk over for et saa vægtigt og positivt Angreb og det til Trods for, at han paa det Tidspunkt, da det fremkom, endnu maa have haft Stoffet præsent, saa maa Grunden vistnok søges i, at han den Gang havde tabt meget af Interessen med Hensyn til sin Position i Danmark; ti han har mange Gange taget til Genmæle overfor Angreb af ringere Kaliber, hvor han udæskedes. Det er et Vidnesbyrd om, hvor ringe en Rolle Danmark just da spillede i hans Overvejelse og Fremtidsplaner. Men ogsaa Arbejdsoptagethed kan have været medbestemmende; man skal have god Tid til at polemisere. Det er et Arbejde, der lægger megen Beslag paa en Mands Kræfter uden til Gengæld at yde ham noget direkte Udbytte. Ogsaa overfor Angreb i den følgende Tid bevarede Brandes sin Tavshed, saaledes da Paludan nogle Aar efter atter rettede et principielt Angreb paa ham som Videnskabsmand i tre Artikler i „Dagbladet“ (20.—25. Jan. 1880), et Angreb, der fremkom som Indlæg i den da rejste Debat om „Universitetet og den akademiske Lærefrihed“, og hvis Anledning og Kærne var Universitetets afvisende Holdning overfor Brandes. Endnu et tredie Attak gjorde

Paludan i Recensionen af „Reaktionen i Frankrig“ („Nær og Fjærn“, 8. Fbr. 1880). Han betegner det her ligefrem som sin Hensigt at dokumentere, at Brandes' Universitets- og Forfattervirksomhed var væsentlig tendentiøs og propagandistisk, ikke i Ordets sande Forstand videnskabelig. Dette Angreb var endnu skarpere end det tidligere, idet det gik ud paa, at dette nye Bind af Hovedstrømningerne var baade daarligere og mere vilkaarligt i sin Fremstilling af Kendsgerningerne end „Emigrantlitteraturen“. Mange Aar efter („Politiken 2. Marts 95) nævner Brandes Paludan som en af de Mænd, der har skrevet „et helt lille Bind“ Artikler imod ham, og som har „triumferet over ham“ som ingen anden, og han tilføjer: „Jeg for min Del har aldrig sysselsat mig med ham; han interesserer mig ikke, og det er første Gang jeg nævner hans Navn.“ Det sidste kan vel være sandt; men, at han aldrig skulde have interesseret sig for ham, faar han ingen fornuftig Læser til at tro. Dertil har Brandes vist sig alt for ømtaalig overfor Angreb. Hvorfor viste han da ikke den samme Overlegenhed overfor Dr. Nissens bekendte „Børneangreb“ i 1883, der dog ingenlunde var vægtigere? Svaret kan alene være det, fordi Georg Brandes da igen var herhjemme og personligt følte sig i Forhold til dansk Publikum. Men nu lod han sig værge af andre, som Dr. F. Levison, der fremdrog en Række Eksempler paa hans udenlandske Navnkundighed, og Cand. mag. (nu Dr.) Adolf Hansen, som dog erklærede sig for inkompetent i Spørgsmaalet om fransk Litteratur, men henviste til sin i Brochureform trykte Anmeldelse af „Naturalismen i England“. Hvis Paludan havde Ret i, at Brandes' franske Litteraturbehandling helt

igennem var uvidenskabelig, maatte det vel ogsaa gælde hans Behandling af Englands Litteratur; men dette var ikke Tilfældet. Hvorpaa Paludan svarede med at føre Krigen over i Fjendens Land, idet han fremdrog en Del Eksempler paa, at Upartiskheden just heller ikke i Behandlingen af „Naturalismen i England" var den fremherskende Egenskab. Debatten udmundede saa i en Forhandling om Byrons og Shelleys Privatliv, hvor Paludan viste sig mindre vel befæstet og det hele blev til Svovlstikker. Som en sidste Kombattant meldte sig Kristiania-Professor Olav Skavlan med en lang og temmelig svævende Opsats, hvis korte Mening var den, at Brandes' Angribere selv gjorde sig skyldige i den samme Partiskhed, de bebrejdede ham. Hermed stilnede Diskussionen af uden just at have givet noget rigt Udbytte. Paludans Angreb stod stadig ubesvaret[1]).

Brandes søger under alt dette i sit Eksil en lidt bitter Trøst i Tanken om, hvor hurtigt de Ting glemmes, der i Dag sætte de menneskelige Lidenskaber i Bevægelse. En Maaned før eller senere vil han ikke være nogen Aktualitet derhjemme, om et Aar eller to vil han være glemt og Angrebene paa ham glemte og man vil have ganske andre Ting at tale om og tænke paa end Dr. Brandes.

Det er Harmen over at være sat ud af Spillet og afvæbnet netop i det Øjeblik, da han havde aabnet en Kampagne mod hele Traditionens Danmark, der har bidt sig fast i ham og æder sig ind i hans Organisme. Hvad Carl den Førstes Hoved

---

[1]) Hele denne Pennekrig førtes i „Nær og Fjærn", der havde indbudt til almindelig Diskussion om Brandes-Spørgsmaalet.

er for Mr. Dick, hvad „Korsaren"s Angreb er for Søren Kierkegaard, det er det for ham. Det var „Oplevelsen", den mørke Time, Martyriet. Hans Skibe er strandede; han sidder som en skibbruden Mand ene paa den fremmede Kyst. Og i de Aar forstenes han under Tilværelsens Medusablik, forstenes i sit Had og sin Bitterhed, som han aldrig skulde have haft Lov til at forstene i. Om der i de Aar var bleven rakt ham en Haand herhjemme fra, en Understøttelse paa Finansloven! Men Modstanderne holdt frem stridt og barsk: den Mand havde haanet vore Guder, ham skulde vi ikke støtte, indtil vi støttede ham alligevel, da det var for sent.

Ti ingen tror paa den Fabel, at han skulde have revet Danmark ud af sit Hjerte. Mod det gaar alle hans Tanker, om det krydser alle hans Planer, og trods alle Forsikringer om, at han ikke kan bekvømme sig til at skrive for et dansk Publikum, griber han med Glæde den første Lejlighed, der bydes ham. I 1880 har saaledes „Ude og Hjemme" en Masse af ham liggende uden at trykke det, selv i „Dagsavisen" skriver han et Par Billinger, skønt det vækker megen Forargelse i velsindede Kredse, og efterat „Morgenbladet" fra Nytaar 81 er overtaget af den nye Redaktion, i hvilken Hørup og Edv. Brandes har Sæde, udfolder han der en yderst livlig og omfattende Produktion, der ikke synes at koste ham den fjerneste Selvovervindelse.

Og selv hans Eksil maa ikke forstaas altfor bogstaveligt. Afstanden mellem Berlin og København er ikke stor, og hvert Øjeblik træffe vi Georg Brandes herhjemme paa Besøg, navnlig var han regelmæssig Gæst i København hver Sommer. Heller ikke levede han herhjemme i nogen klosterlig Af-

spærring. Han holdt endogsaa Foredrag i „Studenterforeningen“ — d. 5. November 1881 — om Henrik Ibsen, et Foredrag, der modtoges med demonstrativt Bifald, og da „Studentersamfundet“ Aaret efter stiftedes, var Georg Brandes ogsaa der til Stede og talte ved Soldet, efter at Høffding havde holdt Hovedtalen om „Realisme i Videnskab og Tro“.[1]) Heller ikke her viste hans Tunge den Lammelse, han havde antydet, tværtimod, den rørte sig med den samme Frihed som før og med den samme medfødte Evne til at overtale og vinde Proselyter.

---

[1]) Om disse Begivenheder og de Forhold, der førte til Stiftelsen af „Studentersamfundet“ se Jul. Schiøtts „Secessio plebis“ i „Studenterbogen“.

De tre Versekrige.

Mens Georg Brandes i Berlin arbejdede paa at vinde sig et tysk Publikum og en Stilling i tysk Litteratur, laa hans Venner heller ikke paa den lade Side herhjemme. Konjekturerne var saa gunstige som vel muligt. Der var slaaet til Lyd for det ny. Publikum var forventningsfuldt og velvilligt. Og dertil kom Venstrebevægelsen, som just da tog Fart og som tilbød sig som en naturlig allieret for de nye Digtere. Dannelsen havde heller ikke noget imod at faa noget nyt, maaske var der en ret almindelig, Følelse af, at det gamle var noget udslidt, hvad der dog navnlig viste sig i Afkommets Spædlemmethed. Under disse Omstændigheder havde Drachmann en god Fart. I ham havde det gamle fornyet sig paa en saare løfterig Maade og hans udfordrende Holdning og den Flothed, hvormed han drapperede sig med Tidens radikale Slagord, bidrog til at vække Opmærksomhed for ham, tiltrak og frastødte paa en Gang. Men, da han nu i 1877 med sin „Derovre fra Grænsen" viste, at han heller ikke var blottet for Nationalfølelse, men tvertimod i Stand til at forny Rigets gamle gangbare Mønt med en frisk Forgyldning,

maatte alle Betænkeligheder forstumme, og ogsaa Højre skyndte sig at slagte Fedekalven for den forlorne Søn, der var vendt hjem. Under disse Omstændigheder var det, at Drachmanns Selvfølelse gav sig Udslag i et af de digteriske Manifester (à la Victor Hugo) hvorpaa hans Udvikling har været saa rig. Det var det bekendte Rimbrev til Esromsøen, han efter at have stedt Chr. Winther til Jorden i Paris som hans nærmeste Arvtager sendte til „Ude og Hjemme“ for 24. Februar 1878, et pragtfuldt, ægte drachmannsk Stykke Dansk, der i bredt henrullende Rytmer forkynder Skønhedsglædens og den digteriske Nydelses Ret overfor de Anklager, der af og til og da navnlig af Ploug var rejst mod den nye Litteratur for Nydelsessyge. Digtet slutter saa med en Efterskrift, hvor han med naiv Selvglæde hentyder til den nylig vundne Succes med „Derovre fra Grænsen“:

Tag du mit Digt! Tag det, mit Folk, som nylig
har brudt den sidste Skranke for sin Tro
og Tillid til den unge, stolte Skjald,
hvis Veje var saa mange, og hvis Fald
de kloge Hoveder alt spaaede længe.
Nu dækker Hæderskransen mangen Flænge;
ét var hans Maal; og — med et Sømandsord —:
nu lystrer Skuden atter smukt sit Ror
og alt ombord
er atter paa sin Plads og godt i Gænge.

Nuvel, en Indsø er en Tumleplads,
hvor man kan øve sig til mer end Stads,
hvor Prinser lære kan Navigationen.
En Dag er Prinsens Hoved dækt med Kronen,
og Herrens Haand er Styrmand i hans Strid;

Flagdugen vajer; Røgen bølger hid;
den aabner sig: der staar en Orlogskonge
og støtter ved Trefoldigheds-Kanonen![1])

Troligvis er denne Digterens Selvapotheose faldet mange for Brystet, deriblandt Vridsløselilles Sanger, Digteren H. V. Kaalund, der besvarede den med en „Aaben Hilsen til Holger Drachmann“ i „Illustreret Tidende“ for 3. Marts. Det begynder meget højtideligt:

Fra Mastetoppen de raabte: Land!
Den nye Verden! — Ja vist, dér laa den
som fordum Guanahanis Strand!
Alle Fantaster og Brusho'der saa den,
nogle med hallucinerte Øjne,
andre, som troede paa Skipperløgne,
det syntes en Spas at naa den.
Det gjaldt om at blive den første Mand
og plante sin Fane paa den!

Ogsaa hos mig var Længselen stor;
det var Menneskeslægten, vi havde om Bord
med dens Drøm om Lykke,
med dens aldrig stillede Trang til at bygge
over alle gabende Svælg en Bro,
mellem Aand og Natur, mellem Viden og Tro,
mellem det, som er, og det, som skal komme;
men jeg maalte Fremskridtet Tomme for Tomme,
teede mig ikke ilter som somme,
fulgte Mundheldet: „Tag den med Ro!“
og vented til Fremskridtsprofeterne
heldte Spyttet ud af Trompeterne.

For Resten priste Digtet i varme Udtryk det ungdomsfriske, kække, bevingede hos Drachmann, men tog Afstand fra det hæsblæsende, forsorne.

[1]) Drachmann har vist den priselige Eftertanke ved Digtets Genoptryk i „Ungdom i Digt og Sang“ at udelade hele denne personlige Sortie.

Dette Digt affødte en snurrig lille Episode, idet der var flere, der meldte sig personligt fornærmede over den i Digtet givne Skildring af „Fremtidsprofeterne". Kort efter Digtets Offenliggørelse modtog Kaalund et Brev fra Berlin, fra Georg Brandes, der beklagede sig over Indledningen til Digtet (det citerede Stykke), som han betragtede som rettet imod sig og „de faa unge Mænd i København," der havde sluttet sig til ham.

„Det har undret mig noget," skriver han, „at se Dem istemme et Omkvæd, som hidtil kun er bleven sunget af, hvad jeg betragter som — Krapylet."

„Indledningen, som vel er holdt navnløs, men som, da den næppe kan gælde Socialisterne, vel maa gælde mig, og som, hvad enten den direkte sigter til mig eller ej, ved sin hele Formning (Viden og Tro, Lignelsen om Raabet Land! der synes foranlediget af et Sted i min Bog om Kierkegaard osv.) er anlagt saaledes, at den vil betragtes som møntet paa mig, vil jeg tillade mig at nedlægge den aller bestemteste Protest imod."

„Hvor er vel min pralende Blæsen Basun for det nye eller min overmodige Haan af det gamle? Hvor er Skraalet, Skipperløgnene osv. Tillad mig at sige Dem, at jeg ej kan betragte det som ganske honnet at udslynge slige Beskyldninger uden bestemt at sige, til hvem De sigter. Jeg véd meget vel, at de kun ere et Ekko af hundreder, jeg har ladet henstaa uimodsagte i „Fædrelandet", „Dagbladet", „Nær og Fjærn",[1]) „Dagstelegrafen" og de øvrige

[1]) Dette Blad havde i Virkeligheden altid behandlet Brandes med den yderste Opmærksomhed.

danske Blade; men disse vare ej undertegnede med Navnet Kaalund. Havde jeg saa sandt et Stykke Trykpapir til min Raadighed i Danmark, hvori jeg kunde være bekendt at skrive, da vilde jeg ej falde paa at ulejlige-Dem med disse Linier. Men jeg har det ikke og De kan trygt sige endnu langt stærkere Ting om mig og mine lige uden at risikere noget Svar."

Herpaa svarede Kaalund i et Brev, der er dateret 4. April og som begynder saaledes:

„Er det ikke mærkeligt, otte Dage før jeg modtog Deres Brev, som jeg desværre — haardt medtaget af Sygdom og Overanstrengelse — først i Dag ser mig i Stand til at besvare, havde jeg alt modtaget et andet, fremkaldt af en lignende irriteret Selvfølelse, og indeholdende næsten de selvsamme Beskyldninger som Deres. Naar jeg siger Dem, hvem der havde skrevet det, vil De forhaabentligt indse, hvor højligt De har gjort ikke alene mig, men Dem selv Uret. Det var undertegnet Rudolf Schmidt. Ogsaa han, Deres gamle Modstander, han, hvis Standpunkt synes at være i et helt andet Verdenshjørne, der er stik modsat Deres, melder sig som ramt af den Pil, jeg efter Deres Mening har udsendt mod Dem. I ethvert Tilfælde anser han det for givet, at jeg i Indledningen til det omhandlede Digt ved at bruge Udtryk som „Raabet: Land", — „Viden og Tro" — „Fremtidsprofeterne" maa have sigtet til ham og den Overbevisning, paa hvilken han har sat sit Liv ind. . ."

„Men, du milde Gud og Fader! Hvorfor overfalde de to Herrer mig? mig, der, saa sandt jeg sætter Pris paa at være en ærlig Mand, slet ikke har tænkt paa nogen af Dem, da jeg nedskrev hine

Ord, — Ord, der hvad sund Sans jo maa sige Dem, kun vare rettede mod politisk og litterært Pral og Fusentasteri i Almindelighed" osv.

Brandes følte sig slaaet og svarede i et elskværdigt Brev, der begynder: „Det Argument med Hr. R. S. slog mig ligesom det med den Fugl Føniks slaar Jeronimus. Jeg har haft Uret og vilde beklage mit Brev, hvis det ej havde fremkaldt Deres, uden hvilket jeg vilde have beholdt en bitter Stemning imod Dem, hvortil jeg nu ingen Anledning har."

Saaledes endte denne første Versekrig, der imidlertid ikke blev den sidste. Som de puniske Krige var tre i Tal, saaledes blev ogsaa de litterære Versekrige, der er saa ejendommelige for vore danske Forhold, trende. Kombatterne i dem var ogsaa til dels de samme, Navnene Kaalund, Schandorph og Drachmann gaar igen, og det kan ikke nægtes, at Kaalunds Indlæg, i al Fald poetisk talt, var de værdifuldeste. Den anden Versefejde førtes et Aar efter den første og foregik i Tidsskriftet „Nær og Fjern". Den aabnedes ogsaa af Kaalund med Digtet „Brændende Spørgsmaal", der tryktes i Numret af det nævnte Blad for 9. Marts, hvori Digteren tager den nye Virkelighedsdigtning op til Prøvelse og finder den nye Renæssance af lidt tvivlsom Kaliber. Han siger mange træffende Ting om det opskruede og selvglade hos de nymodens Tempelstormere.

> Deres nye Renæssance, deres svulmende Kraft,
> deres Sans for det utilslørte nøgne,
> disse vintermodne Druer, som sprænges af Saft
> og alle disse livskaade Øjne —
> hvor har de det fra? har vor Tid skiftet Ham?

Mig smager det forcert af et lavet Program
efter Kraften, vi for længst har beundret
i Shakespeares og Rubens' Aarhundred . . .

Den poetiske Udfordring besvares af Schandorph i næste Nummer af „Nær og Fjern" i Digtet: „Til min gamle Ven H. V. Kaalund", et Digt, der er vindende ved sin noble Holdning, om det end ikke i poetisk Friskhed og Formevne taaler nogen Sammenligning med Kaalunds brusende og dansende Rytmer. Naar Kaalund har sagt om den nye Generation, at den mangler Tro, saa benytter han Lejligheden til at „ærte" sin gamle Ven lidt med hans Tro.

Vi mangle Tro — saa siger du. Hvad tror du da paa?
Mon ej, min gamle Ven, du snart gik i staa,
hvis man prøved dig rigtig kateketisk?
Du har sagt, du er Hedning, „men rigtignok en from",
Gud véd, der er vistnok de Dogmer, hvorom
din Mening vil befindes hæretisk.

Og vil du citere din egen Poesi
og erklære: „Jeg aner en evig Harmoni
fra Støvet til de yderste Sole" —
ja saa har jeg den samme, lidt ubestemte Tro,
saa bliver vi jo enige, saa hører vi to
til den samme teologiske Skole.

Men enige bliver de nu alligevel ikke; ti hos Kaalund er der en Religiøsitet, som Schandorph savner, en frejdig Forsynstro, der blusser mægtigt op, da han ligger paa sit Dødsleje og gør ham glad paa det sidste, mens Schandorph neppe havde nogen Tro paa en saadan evig Harmoni, hvori Menneskehjærtets Længsler kunde gaa op og finde Fred.

Mærkeligt nok kaldte dette Ordskifte ogsaa E. v. der Recke frem paa Scenen med et Digt „Den

nye Tid", hvori han erklærer den nye Tid for „Modens Tid", dens „Maal er Skygger og dens Vaaben Skvalder." Kaalund selv gav den 30. Marts et „foreløbigt Gensvar til min Ven Digteren S. Schandorph," et Digt, der nærmest er et Udtryk for personlige Følelser. Først den 18. Maj kom hans endelige Svar: „Idealitet og Realitet, Redegørelse og slutteligt Gensvar til Digteren, Dr. phil. S. Schandorph." Han hævder her, at det ikke er nok med Virkeligheden og Virkelighedsstudiet. Der vil mere til, Fotografi er ikke Kunst og Virkelighedsskildring ikke uden videre Poesi. Hvad han forlanger af Kunsten er Festivitas, „den savned jeg stundom, det var derfor, jeg klemted og vendte mig vred mod det jeg fandt raat." Og han fortsætter:

Du tror paa „Naturens uendelige Kraft!"
— som de gamle Ægyptere troede paa Nilen!
(De tilbad jo ogsaa en Gang Krokodillen).
Nej, kæreste Ven, paa det Kosteskaft
vil jeg ikke ride med! — Jeg gaar til Kilden!
Aldrig har jeg gjort Naturen til min Gud.
Jeg har drømt, jeg har anet en højere Orden,
— men fattet den? nej! Hver Orm, som paa Jorden
krymped sig i Smerte, mig minded om dens Brud!

— Den moderlige Isis med de tusinde Bryster
og den yppige Lotusblomst i sin Haand
har Forraadnelsen til Søster,
giver ej vor Aand
det Svar, som frelser og trøster!
Skarabæen, der ruller mellem sine Ben
Solkuglen — ja selv den store Osiris:
Solguden selv er saa kold som en Sten.
Kun han, der har givet vort Øje en Iris,
der trækker sig sammen for alt for meget Lys,
kan løse os Gaaden og frelse fra det Gys,
der gaar gennem Livet
og sukker gennem os som gennem Sivet.

Du spørger, hvad jeg tror paa? Nu vel det maa ud:
paa Frihedens Sejr, men gennem Personen —
paa den største, som vandtes igennem Tornekronen —
paa de ti Mosebud —
og paa ham, som kun kan læge denne Verdens dybe Brud:
Den almægtige Gud,
som hverken Prometheus, Dr. Faust eller Fanden,
endsige nogen anden
ved Hjælp af den Praas, man kalder Menneskeforstanden
har stødt eller støder fra Tronen!

Ugen efter svarede Schandorph med Digtet: „Livets Ret, Genmæle til Digteren H. V. Kaalund". Han protesterer her mod dogmatiske Regler og Recepter i Digtekunsten, noget, som dog sikkert hans Ven Kaalund var mindst lige saa frigjort fra, og raaber saa for Resten sit „Ud i Terrænet". Men der stod Kaalund jo allerede, havde altid staaet der mellem sine Fugle og Dyr, Friluftsmenneske som han fra Ungdommen var. Og, skønt hans Smag maaske var mindre anlagt paa det drastiske og grovkornede, end hans en Snes Aar yngre Kollegas, kunde han dog næppe i Almindelighed have noget imod det poetiske Program, som Schandorph i Realismens Navn var i Færd med at opslaa, ej heller imod, at han opslog sit Staffeli hvor som helst, naar blot der „flammede et Livslys". „Heste-, Kostald, Lade, Lo, Huggehus og Karlekammer", det var netop efter Kaalunds Smag, han der alle sine Dage havde elsket Landet og dets jævne Sysler med en Nederlænders Inderlighed, men haft meget lidt Smag for „Greve- og Grossererstue".

Hermed døde saa „Kampen" hen, formodentlig af Mangel paa Næring, denne underligt afdæmpede Kamp, i hvilken der egentlig ikke var noget rigtigt Stridsæmne — maaske fordi man varsomt gik uden

om det, der kunde faaet den til at blusse op i lyse Luer, det personlige, Spørgsmaal, Spørgsmaalet Carl Ploug — Georg Brandes.

Brandes, for hvem et Brev havde nævnt denne Strid, skrev da ogsaa derom: „Det gør et underligt Indtryk paa en fordums Københavner at høre om litterære Fejder dersteds, hvorom end ej et Rygte er trængt til ham. Jeg kender selvfølgeligt hverken Kaalunds, Schandorphs eller de øvrige Herrers Indlæg, og véd saaledes ej, om hvem Talen er. Efter Deres (Brevskriverens) Fremstilling synes de Herrer jo imidlertid neppe selv at vide det. De kender mig godt nok til at vide, med hvilken suveræn Foragt jeg ser ned paa en Strid om slige metaphysica som Idealisme, Realisme osv. Man kan jo bedømme den enkelte Kunstner og det enkelte Værk uden alt Hensyn til slige Skemaer."

Var denne Strid af abstrakt og skematisk Art. skulde den næste blive skarp og personlig nok. Da gjaldt det nemlig den Mand, om hvem de yngre Forfatteres Indignation samlede sig som i et Brændpunkt, „Aandsdespoten", den ubøjelige Modstander af Gennembruddet og alle dets Gerninger, Nationalliberalismens sidste paa Skansen, Carl Ploug. Her var ingen Mægling eller Udsoning mulig, her gjaldt det skarpt mod skarpt og ingen Kvarter.

Efteraaret 1879 tegnede overhovedet til at blive stormbevæget. Luften var efterhaanden bleven tæt ladet med opsparet Elektricitet, og Udladning fulgte paa Udladning. Først var der den famøse Theaterbataille om K. F. Molbechs „Faraos Ring". K. F. Molbech var jo ogsaa af de sorte Faar, særligt efter at han som Censor havde spaset med Bjørnsons „Leonarda", uden dog direkte at indstille den til Forkastelse.

Forkastelsen havde fremkaldt megen Animositet i radikale Kredse, og da Harmen rettede sig mod Molbech som Censor, havde daværende Kultusminister Fischer med en ret overraskende Vilkaarlighed beordret Teatret til at offentliggøre hans Censur, hvilket ogsaa skete den 3. Oktbr. i „Berlingske Tidende". Fra det Øjeblik af var Molbech i Rigens Akt, Censuren kritiseredes og domfældtes paa det skarpeste i „Morgenbladet", og nu skulde til alt Uheld Molbechs Stykke op paa det kgl. Teater midt i denne Gemytternes Bevægelse. I radikale Kredse rustede man sig til at udpibe „Faraos Ring". Aftnen blev bevæget. Under Øpførelsen demonstreredes der lidenskabeligt for og imod og i Mellemakterne diskuteredes der. De herlige Dekorationer formaaede neppe et Øjeblik at mildne Stemningen. Da Teppet faldt, brød der et infernalsk Spektakel løs, i Parkettet, i Balkonen, i Galeriet, paa tyve Steder. Folk stod op og klappede eller hyssede eller peb, saa det ikke var til at høre Ørenlyd, og en ung Forfatter fra Studenterforeningen forsøgte sig forgæves med et Leve for K. F. Molbech. Larmen vedblev i fem Minutter, indtil Gongonen i Forbindelse med en Politiassistents Optræden i Parkettet atter bragte Ro til Veje. Tumulterne gentog sig ved en Række Opførelser.

Næppe var dette overstaaet før en ny Begivenhed igen satte Sindene i Bevægelse og kaldte Partilidenskaberne under Vaaben. Den 1. November indtraf Carl Plougs 50-aarige Studenterjubilæum, der fejredes med store Ovationer i Studenterforeningen og paa Skydebanen, hvor Studenterne bragte ham et Fakkeltog. Der var stiftet et Legat, der skulde bære hans Navn og en Buste af ham blev afsløret i

Studenterforeningen, hvor den bekransedes af en Deputation fra Lund. Fra alle Kanter af Norden indløb der Vidnesbyrd om, at Dagen opfattedes som en national Mærkedag. En saadan Hyldest, bragt „Despoten", den gamle Højrehøvding, det litterære Venstres uforsonlige Antagonist, maatte nødvendigvis irritere Modstanderne, der lurede paa en Lejlighed til en Servering af hel anden Art. — Dertil kom, at Georg Brandes netop i de nærmest følgende Dage den 3. November paa Universitetet begyndte sine Forelæsninger over den franske Romantik. Hans Nærværelse virkede som altid ansporende paa hans Tilhængere. Det bør maaske i denne Sammenhæng noteres, at Drachmann, der en Tid havde ladet sig fange i „Filistrenes" Garn, netop nu var brudt ud. Umiddelbart efter Universitetsjubilæet havde han i „Ude og Hjemme" publiceret en Kantate post festum, hvori han haanede Universitetet som den sorte Skole — i Modsætning til Livets Skole — og bebrejdede det, at det havde drevet den sidste Doktor bort til Spreestaden. Og nu i Efteraaret udkom Drachmanns store Digtsamling: „Ungdom i Digt og Sang" med mange polemiske Udfald og det store Tilegnelsesdigt til Bj. Bjørnson, hvori Digteren proklamerer, at han „er atter, hvad han var først", parat til et Husarenritt paany. Omtrent samtidig udgav Schandorph sin Digtning „Unge Dage", en noget godtkøbs Samfundssatire.

Disse tvende Værker, der af Vennerne hilstes med høje Lovtaler, behandledes af Ploug i et Par udførlige Anmeldelser i „Fædrelandet". Schandorphs Bog anmeldtes den 6. December som „et umodent, tildels ganske forfejlet Arbejde". I den næste Artikel: „Holger Drachmann i Panser og Plade" („Fædre-

landet" for 20. Dcbr.) gennemgik Ploug Drachmanns Digtsamling og brød Staven over meget deri som Selvforgudelse og Ordbram. Naar Drachmann havde sagt, at han den ene Dag var bleven „løftet til Skyen" og den næste „ugleset ved Hippokrene" og „gemytlig væltet i Sølen", fordi han „ragede op over Gennemsnitsmaalet", bemærker han, at „hvis Digteren plejede at tænke sig om, før han nedskrev sine Vers, vilde han formentlig være kommet til det Resultat, at neppe nogen anden Digter i Danmark saa hurtigt havde faaet sit Talent anerkendt og saa velvilligt er bleven støttet fra alle Sider, uagtet de fleste af hans senere udgivne Arbejder ikke ganske have holdt, hvad de første lovede. I 1872 udkom hans første Digtsamling, i 1876 fik han det ancherske Digterlegat, 1877 fik han af Statskassen 1,000 Kr. for i Paris at forberede sig til at skrive et „nationalt Drama", og 1879 fik han, uagtet Dramaet var bleven forvandlet til Korrespondancer til „Dagstelegrafen", 1,000 Kr. af Staten i aarlig Digterløn, hvilken andre, betydeligere Forfattere først have opnaaet langt senere paa deres Bane. Naar man efter alt dette beklager sig over Uskønsomhed og Mishandling, maa man være meget unøjsom". Samtidigt fremsatte Ploug nogle mere almindelige Betragtninger over de nye Digteres Livsanskuelse, som han betegnede som Materialisme. „De betragte Mennesket paa én Gang som en Gud og som et Dyr; det raader selv over sin Skæbne, og dets Maal er at nyde Livet saa godt som muligt og derpaa at raadne op i Jorden for at gøde den til kommende Slægters Ernæring og Nydelse". De gamle Digtere havde ganske vist ikke alle været Kristne, men de havde dog staaet paa Kristendommens Kulturgrund;

men den nye Litteraturs Digtere havde begyndt med at fornægte Kristendommen som en af de absurdeste og skadeligste Fordomme.

Dog mente Ploug, at de nye Forfattere endnu ikke havde truffet deres endelige Valg mellem disse to Livsanskuelser, men at de bevægede sig paa Grænsen mellem dem. Men, da Anmelderne af deres egen Retning stadig frister dem ved som Mesterværker at lovprise deres meget middelmaadige Produkter, turde man neppe paaregne, at de længe vilde indtage denne balancerende Stilling. Om Drachmann mente han dog, at „han intet havde at gøre i Materialismens Lejr, fordi han var født Idealist og aldrig kunde blive andet, saa at han var Offer for en fuldstændig Misvisning, hvad enten det nu var Trang til materiel „Nydelse" eller til kritikløst Bifald, der havde bevirket den."

Nu var det Drachmann, der kom i Fyr og Flamme. Allerede i „Morgenbladet" for den 23. svarede han med det bekendte Digt: „Paradehesten Parmo". Hesten var naturligvis Ploug — Carl Parmo Ploug — og Digteren skildrer, hvordan han dumper ind i en Cirkus og dér ser en gammel udslidt Bondehest, der traver Manegen rundt Gang paa Gang under højlydt Bifald fra de gode Borgermænd, der beundrede dens „Slagkraft", naar den sparker Hoven mod Bommen, saa det runger:

De lo naar Hestens Baghov smed
i Luften Snavset op — de lo
og applaudered fyndigt
den Heste-Vittighed.

— — — — — — — — — — — —

Der sad som sagt i Tanker,
i dybe Drømme sænket, jeg
og saa paa „Parmos" Skanker

og tænkte paa den lange Vej:
den lange Vej af Aar paa Aar,
Paradehestens Rundt og Rundt,
paa Hesten, som ej selv forstaar,
hvor bovlam nu den traver hen —
og paa de brave Borgermænd,
som stedse applaudere den; —
paa alt i denne Verden,
som bag ad Dansen gaar. [1])

Dagen efter rykkede Schandorph — opildnet ved Eksemplet — i Marken med en „Tak for sidst til Hr. Dr. C. Ploug“ („Fædrelandet“ for 6. December) fra S. Schandorph. Den ellers saa godlidende Doktor er her omskabt til en forbitret Akilles, der maner til Hærtog:

Flok jer i Fylking, I unge Folk,
som suged af Studier dygtige Kræfter,
til Kamp mod den sejge gamle Tyran,
Obscurantismens haandgangne Mand,
som nu kun er den Slags Studenters Tolk;
der tygger Kollegiehefter;
hvæs Spotten til Lanse, smed Harmen til Sværd,
— mod ham hvert Vaaben I vende,
det gælder saa lystig en Ledingsfærd
mod Ungdommens, Fremskridtets Fjende.

Men Lystighed var nu ellers ikke det, der var Grundpræget i Schandorphs Præstation, der tværtimod viste, hvor megen opsparet Harme Forfatteren sad inde med over for den gamle Højreleder.

Ploug svarede i „Fædrelandet“ for 27. December med et Digt i bellmansk Metrum, der begynder med en lidt spydig Hentydning til den lange Tid, Schandorph havde ventet med sit Svar.

[1]) Drachmann har ikke siden optrykt dette Lejlighedsdigt.

Hr. Doktor, jeg takker ærbødig
for al den Besvær, De har haft,
for Ugerne to, De fandt nødig
til Udladning af Deres Kraft.

Skønt Digtet indeholder spydige Udfald mod Radikalerne, de „fremskredne Pilte", har det dog væsentligst Karakter af en Selvprøvelse og et Selvforsvar.

Desværre, af Harme betagen,
jeg stundom forsyndet mig har,
men Heden i Blodet gjaldt Sagen,
hvis Vagt og hvis Værge jeg var.
Jeg skreg, som en arrig Madamme
ej op for hver Rift i mit Skind
og slog aldrig Vinduer ind
til Hævn for en Skramme.

Men naar De Dem melder som Têten
af Lysets og Fremskridtets Hær,
saa vid, De er vild paa Karreten
og lider, Hr. Doktor, af Stær.
Det Lys er en Tande, som oser,
og kun gi'r en kvælende Stank
og Fremskridtet blev, at vi sank
i Hængedynds Moser.

De og Deres fribaarne Følge,
i Fedtlærs, lakerte og Tran,
De er kun en skummende Bølge
af Tidens urolige Vand;
paa Højden et Dejgtrug den bærer
og glimter i Solen en Stund,
men synker og bliver da kun
til svømmende Blærer. — —

Saa følger et Vers, som ikke uden Grund vakte megen Indignation:

De tror, Deres Ven[1]) har opdaget
de vises livbringende Sten;
men Hovmodet har ham bedraget,
han fandt kun et afgnavet Ben.
Til Tankens-Polarhav at bunde
en aandelig Nordenskjold født!
Kun Skade, man ofte har mødt
hans Lige blandt Hunde!

— — — — — — — — — — —

Tilvisse, jeg skal ikke male
mit Slægtled ophøjet og stort,
for meget af Sang og af Tale,
for lidt blev af Handling der gjort.
Men, om ingen Stordaad det orked,
at haanes det har ej fortjent
af dem, der i Svøbet laa spændt
og Bønder, der snorked.

Vi vaaged, da Vægterne svigted;
vi klemted, saa snart vi saa Ild;
og ret imod Maalet vi sigted
og retvis var Vejen dertil.
At Overmagt Arbejdet spildte
og Rænkespil satte os Bet,
kun I har endnu ikke set,
I fremskredne Pilte!

Men ét kan I dog ikke nægte:
den Luft, I hver Dag suge ind,
den Grund, hvorpaa I staa og fægte
og skabe jer og gøre Vind —
den skylder I Slægten, I bander,
dens Villie er Grundlovens Ord.
Ej sandt? Derfor raaber Jert Kor
paa disse — „Tyranner"!

Nej, det var vor Svaghed at stole
paa Friheden som Pædagog;
og Slægterne, der gik i Skole,
med Alvor vi neppe opdrog.

[1]) Georg Brandes.

Derfor er vor Frihed i Vaade
og Kampen saa sejg og saa spredt
og Skæbnen, som er os beredt,
endnu kun en Gaade.

Og derfor jeg kan Dem ej tjene
med alt at gaa af fra min Post,
selv om jeg skal staa ganske ene
og nøjes med Fattigmands Kost.
Jeg er ej Despot, men en Villie
jeg har til at slaa for min Sag
og slaar, til man gemmer mig bag
ved Dannemarks Tillie.

Ganske sikkert afgiver Digtet ved sin lidt haltende Rytme og sine mangelfulde Rim en ret karakteristisk Prøve paa Plougs Fejl; men ved mandig Holdning i Følelsen og Udtrykkets personlige Fysiognomi hævder det sig alligevel som et polemisk Digt af Rang, og „Morgenbladet" havde ikke videre Ære af den pindehuggeragtige Maade, hvorpaa det opholdt sig over dets metriske Mangler. Men fra nu af skyllede Angrebene ud over alle Bredder, bortskyllende i deres blinde Voldsomhed alt Hensyn og al Fornuft.

I „Morgenbladets" Nytaarsnummer (1. Jan. 1880) mødte Schandorph, der nu var som en tirret Tyr, med et versificeret Svar, hvori han gav raat for usødet. Vi anfører som Prøve følgende Vers:

De paastaar, at vor Tids Fremskridtsmænd
i Mosen vil Folket føre.
Hvor førte da De og Venner os hen?
Det gad vi dog gerne høre.

Og var den Fane saa skær og prud,
om hvilken De kvad og snakked?
Ejderdanismens slattede Klud
var Humbugsarbejd' — og blakket.

Atter De fejler, i Fald De tror,
at alt mit Tankeliv vælder
fra ham, der her paa vort Overdrevs Jord
greb om de kvælende Nelder.

De siger, han gnaver Ben som en Hund.
Mon I nationalliberale,
den Gang i pløjed alene vor Grund,
var synderlig originale?

Forbavset har I, da Spillet I drev,
Hjemmefødningers Skarer
ved meget, som siden befundet blev,
var importerede Varer.

Hin Mand beundrer og elsker jeg,
De Had og Nid har ham svoret;
men, før han kom op, ad min egen Vej
jeg efter Sandheden spored.

Jeg saa, hvor I Kunst og Videnskab tvang
til eders Lastvogn at trække,
men raaded ej over en Røst, hvis Klang
kunde de sovende vække.

Den ejede han. Han slog til Lyd
for Tankerne, som sig rørte
rundt i Europa, mod Vest, mod Syd,
mens her i Ring De os kørte.

Og saaledes blev det ved, en Strøm af vrede Ord, indtil det hele udmunder i et skarpt personligt Udfald.

Hvem haaned de Mænd, som kæmped og stred,
mens han havde sit paa det tørre?
Det klædte ej ham, der ej drog med
som ung i otte og fyrre[1]).

[1]) Ploug var dog den Gang 36 Aar.

Jeg tænker og føler som „Proletar".
Det kan saamænd gerne være.
Fattigmand længe jeg været har
og regner mig det til Ære.

Havde jeg istemt Modens Skraal,
jeg kunde som mangen Flynder
vel slaaet mig op ved Giftermaal
og sovet paa Udstyrets Hynder.

For os Deres Ord har ingen Vægt,
trods al Deres Sliden og Hiven.
Imellem Dem og den yngre Slægt
bliver der Krig paa Kniven.

Endnu langt videre gik et anonymt Digt „fra en af Danmarks Ungdom" i „Morgenbladet" for 6. Jan. 1880. Det er mærkelig nok holdt i samme Versemaal som Schandorphs Digt, som om det var en direkte Fortsættelse deraf. Her hedder det:

Den Mand, der har svigtet paa Kampens Dag
og kun spyet Gift og Edder,
den Mand, der har svigtet sit Folk og sin Sag,
kalder vi unge „Forrædder".

Den Mand, der har dænget med Snavs og Smuds
det ædleste, bedste og største —
som straaler af Avinds osende Blus,
ham kalder vi unge — „en Børste".

Nej, havde vi øst af hans snavsede Vid,
af hans rige Møddinge-Kister,
saa var vi nu mødt i den nye Tid
som en Skare af Pamfletister.

Du taler om „Svir paa Skøgernes Skød", [1])
men derom slet intet du melder,
at fra de Farcer, han Publikum bød,
stiger en Duft af Bordeller.

[1]) Digtet fremtraadte som et Svar paa et „Opraab til Danmarks Ungdom", som M. Rosing havde faaet optaget i „Fædrelandet".

Dette er ikke blot usømmeligt, det er delirerende Vanvid. Og nu fulgte der saa at sige i hvert Nummer nye Angreb paa Ploug. Snart serverede man en Række gamle Ytringer af ham fra Tiden før og umiddelbart efter Tronskiftet, hvori han udtalte sig uærbødigt om Kongen og Kongehuset, snart var det en Islænder, der angreb ham med hvasse Beskyldninger for hans Stilling til Island og tillagde ham Ansvaret for, at Island først i 1874 blev frit for Absolutismens Aag. Naar ogsaa Forfatteren af denne Bog den Gang debuterede med et Angreb paa Ploug, saa beklager han nu, at han løb med i denne Landestorm, til Trods for, at han som de fleste af de optrædende var altfor umoden til at have et overlegent Blik paa Sagerne, men trøster sig dog lidt ved, at hans Angreb, der heller ikke havde synderlig poetisk Værdi, dog i al Fald holdt sig nogenlunde indenfor Sømmelighedens Grænser.

Striden vilde imidlertid snart være sandet ud, om den skulde været ført alene paa lyrisk Grund; men ogsaa Prosaisterne gav nu Møde paa Kampladsen og efter den lettere Kavallerifægtning repræsenterede de Artilleriet med det solidere Skyts. Allerede 30. Dcbr. bragte „Morgenbladet" en Artikel C. P. (Carl Ploug) signeret C. M., der demonstrerer Carl Plougs fuldstændige Mangel paa Forstaaelse af sin Tid, og Dagen derefter mødte Dr. V. Pingel frem med et „Brev til Dr. Schandorph". Han vil i jævn og simpel Prosa gentage Schandorphs Anklager i den Tro, at de maaske i den Form vil finde bedre Indgang paa visse Steder. Han finder, at S. har truffet Sømmet paa Hovedet, naar han har betegnet Ploug som en gammel Litteraturens og Pressens Tyran, hvis Magt ikke saa meget beror

paa hans nu allerede noget sløvede Kraft som paa den Illusion, der omgiver ham.

Hvad Ejderpolitiken angaar, maa der siges, at alle bære deres Del af Skylden for den; men paa ingen af de nulevende falder Ansvaret for det danske Slesvigs Tab tungere end paa Carl Ploug. Hans journalistiske Terrorisme beherskede den offentlige Mening og drev de klogere, men svagere Mænd fremad, hvem Statens Ror var betroet. Letsindig ringeagtede han den nationale Bevægelse i Tyskland [1]), der paa den ene eller den anden Maade maatte føre til Enhed og til en kolossal Kraftudvikling, skød vort Forsvar frem til den Flod, hvis Bred ikke var vor retmæssige Ejendom, tirrede den tyske Nationalfølelse til det yderste ved sine tapre ledende Artikler og kunde endelig i Nødens Stund ikke hidkalde sine Skandinaver.

Den Mand, der paa sit egentlige Omraade — Danmarks Politik — har vist sig saa kortsynet, saa hildet, saa fanatisk, kan man ikke vente af, at han paa sine gamle Dage skulde have Evne til at sætte sig ind i den store Bevægelse, der som en ny Tids Aandepust gaar hen over Europa eller til at indtage Dommersædet og skifte Ret mellem to Tidsalderes Aand og Tro. Han overhører Videnskabens store og trøsterige Evangelium, der hviler paa de to Ord Naturen og den naturlige Udvikling og betegner den ny Bevægelse, som en tilfældig meningsløs Strømning i Tidens Hav.

Fra nu af er det Dr. Pingel, der bliver Hovedmanden i den længe fortsatte Debat, som udgør

---

[1]) Jvnf. H. Ploug: Carl Ploug og Skandinavismen. „Tilskueren" for Juli 1891, Pag. 458, særl. Noten.

Efterspillet til Versekrigen, og som blev, om ikke den artigste, saa dog den vægtigste Del af Nytaarsfejden.

Den 15. Jan. rykker Ploug i „Fædrelandet“ i Marken med en Artikel: „Det litterære Venstres Humanitet. En Efterskrift“. Han besvarer først Spørgsmaalet om, hvorfor han ikke gik med i 48 ved at sige, at det den Gang var hans Pligt at blive, hvor han var, nemlig ved „Fædrelandet“, der just da var nødvendigt som Mellemled mellem den ny Regering og det af allehaande løse og taabelige Rygter foruroligede Publikum[1]). Derpaa vender han sig mod Dr. Pingel med den Bemærkning, at Nationalitetsprincipet endnu paa Londonerkonferencen 1864 ikke blev anerkendt af Europas Stormagter og ikke er blevet det endnu. Langt mindre var det da Tilfældet i 1842, da den slesvig-holstenske Bevægelse blussede op ved Prinsen af Augustenborgs Udnævnelse til Statholder eller 1848, da Oprøret brød ud. Paa den slesvig-holstenske Paastand: Slesvig og Holsten er selvstændige, uadskilleligt med hinanden forbundne Stater, i hvilke Mandsstammen hersker, var der derfor intet andet korrekt Svar end det, Orla Lehmann gav 28. Maj 1842: „Danmark indtil Ejderen“. Ejderens Bred var Danmarks Grænse efter Historiens og Traktaternes Ret, inkorporeret under Kronen og Kongelovens Arvefølge 1721 og garanteret Danmark af England, Frankrig og flere Stater. Først da Kong Frederik Wilhelm den Fjerde af Prøjsen i Marts 1848 underskrev det slesvig-holstenske Program og sendte sin i Berlin ildesete Garde ud for at trænge vor lille Hær til-

[1]) Det var i de Dage, da Bræstrup kaldte ham „Københavns virkelige Politimester“.

bage og besætte en Del af Jylland, først da kunde den Tanke opstaa her i Landet, om det ikke kunde blive nødvendigt at slaa af paa vor historiske og traktatmæssige Ret. Da Kong Oskar den første, der søgte at mægle en Fred eller Vaabenstilstand i Malmø, syntes at have forelsket sig i den Tanke at oprette Slesvig til et selvstændigt Rige, skilt fra Danmark som fra Holsten, men i Personalunion med dem begge, bragte „Fædrelandet“ 23. Juni 1848 sin første Artikel om Slesvigs Deling som et Alternativ, der vilde være at foretrække for den slesvigske Stats-Selvstændighed. Denne Artikel, der ikke var forfattet af Ploug, vakte en saadan Bevægelse og Vrede, at han tre Dage efter maatte skrive en Forklaring, der fastholdt Tanken, men formildede den saa meget som muligt; et Par Dage efter skrev H. N. Clausen, hvem Bladet ikke godt kunde nægte Ordet, imod dette Forslag og forkastede det meget bestemt.

Ploug fralægger sig dernæst Ansvaret for det meste af, hvad der skete mellem 48 og 64. Han erindrer kun at have tilskyndet til én Foranstaltning, Holstens Udskillelse. Han minder om, at „Fædrelandet“ i hin Periode var det mindst udbredte og mindst populære Blad, fordi det fastholdt Ejderpolitiken, mens dets fleste tidligere Meningsfæller sluttede sig til Helstaten. Beskyldningerne mod hans Atellaner afviser han som Bagvaskelse og henviser i saa Henseende til Otto Borchsenius' Artikel derom i „Fra Fyrrerne“ (S. 174—243). Naar endelig man har tillagt ham Titlen „Tyran“, saa ser han deri en Beskæmmelse af den øvrige Presse med dens læsende, dømmende og toneangivende Publikum; ti hvis dette lod sig tyrannisere af et Blad, der var det mindst ud-

bredte blandt Hovedstadens Blade, saa var det slet bevendt med den aandelige Selvstændighed og den litterære Dømmekraft her i Landet. Hvis man imidlertid særlig sigter til hans Modstand mod Dr. G. Brandes og hans Universitetsansættelse, saa vedkender han sig at have brugt og at ville bruge al den moralske Autoritet, man maatte ville tillægge ham, saaledes som de mistænke og hade ham for at gøre det. Og idet han gør det, er han overbevist om kun at opfylde sin Pligt imod sit Fædreland [1]). Denne Kamp fortsattes endnu længe. I „Morgenbladet" for 24. og 25. Jan. indrykkde Pingel et Svar til Ploug, hvori han navnlig bestred Ejderdanismens Nødvendighed. Havde Danmark i Tide taget Delingstanken op, kan der ikke være Tvivl om, at Kejser Napoleon vilde have støttet den ved sin mægtige Indflydelse, og det var sandsynligt, at Tyskland ogsaa vilde have modtaget den som en ærefuld Løsning af den mangeaarige Tvist. Saa rykkede C. Rosenberg Ploug til Undsætning med et Forsvar for Ejderpolitiken som en heroisk Politik, og Ploug selv tog atter til Orde („Fædrelandet", 31. Jan.) for at betone, at Traktaterne med deres Fornægtelse af Nationalitetsprincipet var Europas gældende Statsret til 1859. Havde de nationalliberale i Stedet for at forsvare, hvad der efter den almindelige evropæiske Statsret var vort, begyndt vor nationale og politiske Kamp med Forslaget om Slesvigs Deling, vilde man maaske have nøjedes med at pibe og hysse dem ud, saa længe til de tav; men man vilde i hvert Fald have betragtet dem som sindssyge. Det var ogsaa fuldstændigt urigtigt, at

[1]) Disse Artikler udkom senere i Særtryk under Titlen: „Det litterære Venstre". Angreb og Forsvar af C. Ploug.

Forslaget til Slesvigs Deling vilde have aabnet os Udsigt til en fredelig Løsning, thi Slesvigholstenerne nægtede den Gang, at der var nogen dansk Nationalitet i Slesvig, de indrømmede kun, at Bønderne i de nordligste Egne talte et Patois, der hverken var Tysk eller Dansk.

Herpaa svarede Pingel endnu i to Artikler: „Endnu nogle Ord mod Hr. Ploug og hans Venner" (15. og 16. Februar), i hvilke han paastod, at Ejderdanismens Mænd ikke havde drevet nogen retfærdig Politik, ej heller i Sandhed vogtet Nationalæren, idet de beroligede sig ved den falske Sætning, at Danmarks Grænse var der, hvor det tyske Forbunds Territorium hørte op, i Stedet for at søge Spørgsmaalets Løsning i deres Samvittigheds Helligdom ved det Retfærdighedens Alter, som der stod oprejst.

Han udtaler, idet han slutter sit Indlæg, sin Glæde over, at det gennem denne Strid var bleven klart for hele Landet, at København ikke fuldstændigt beherskedes af et Parti, som ideelt set havde overlevet sig selv, men som endnu var stærkt ved Vanens Magt, ved vor nordiske Langsomhed og Godmodighed, endelig ved sin inderlige Alliance med Guldkalven. Det vilde være mere end sangvinsk at haabe, at en saadan gennem Aarenes Række sammenfiltret Masse som vort nationalliberale Parti skulde kunne briste ved et enkelt Udbrud af længe undertrykt Indignation. Man maa være tilfreds med, at den slaar Revner, og den Iver, hvormed man gratulerer sig til „den vundne Sejr", tyder paa, at man ikke er ganske hyggelig til Mode. „Det forekommer mig, at der er godt Haab om, at det forstenede Dække, der hviler over vort Hovedstads politiske Liv, om ikke alt for lang Tid vil sprænges og at den

omsider vil fatte, at det er dens Opgave ikke at være Ideløshedens og Stilstandens Venners faste Borg, men Centralorganet for det store Kredsløb af levende Tanker og Forestillinger i vort Folk."

Det gør et ejendommeligt Indtryk, at se Carl Ploug i dette bistre Sammenstød staa som en Inkarnation af hele det gamle Regime og den gamle Tid, og at se al Modstanden samle og bryde sig mod ham. Ikke for intet taler Brandes et Sted om hans skæggede Musa. Han alene syntes gammel og betydelig nok til at kunne staa som Repræsentant for den Politik og den Aandsretning, man vil til Livs. Men det gør tillige et ejendommeligt Indtryk at se, hvor hurtig den Pressemagt, man angreb, og som man endnu i 1880 ansaa for uovervindelig, skulde smuldre sammen.

Den 30. September Aaret efter trak Ploug sig tilbage fra Redaktionen af „Fædrelandet", og allerede tidligere i Juli samme Aar var hans yngre Vaabenfælle, Topsøe faldet som Offer for en hærgende Difteritisepidemi. Dermed var Traditionens vigtigste Bærere og Højrepressens Ledere forsvundne fra Valpladsen. Oppositionen blev nu efterhaanden ledende i den offentlige Forhandling, mens Højrepressen overtog Bremsens Rolle.

Ganske vist var den politiske Kamp endnu langt fra udkæmpet, tværtimod den skulde i de følgende Aartier strænges, og lange Veje skulde vandres, før „Systemskiftet" med det ny Aarhundrede skulde naas, paa en Tid, da man næsten havde opgivet Haabet derom; men, at Overtaget i Litteratur og Presse nu var paa Venstres Side, kunde ikke længere være tvivlsomt, og det var herefter de forskellige Retninger indenfor Demokratiet,

der skulde brydes om Magten og dele Riget imellem sig.

Hvor megen Sympati man end kan have for den ældre Tids Repræsentanter, der kæmpede ud af deres bedste Overbevisning om, hvad der tjente Samfundet, saa havde det nyes Forkæmpere ikke blot Tidsstrømmen med sig, men ogsaa den Udviklingens Ret, der krævede, at Styrelsen nu fra Embedsstanden og de faa tusind, der efter Bjørnsons Udtryk havde ædt af Dannelsens Pandekage, skulde forflyttes over paa et bredere Lags Skuldre. Dette var ganske Konsekvensen af Plougs eget tidligere udtalte Program:

> Den danske Bonde sidder nu
> i Folkets Raad med Ære
> med Skulder stærk og trofast Hu
> han skal vor Frihed bære.

Men, da denne Konsekvens bankede paa Døren, vendte Ploug sig mod sin egen Kongstanke, fordi den kom i andre (og ringere) Klæder, end han havde ventet den. Det er Tragikken i denne Mands Skæbne og det er en Skæbne, som gaar igen i de fleste Idealisters Liv. Men, ogsaa Arbejderstandens Tid var kommet, ogsaa dette Krav havde Halvfjerdsernes Mænd skrevet paa deres Fane, og den følgende Tid bekræftede dets Ret. Selv de, der mindst sympatiserer med den socialistiske Fagbevægelses brutale Magtovergreb, vil villig indrømme, at denne Bevægelse har været en Løftestang for fjerde Stand, ikke blot til økonomisk Fremgang, men ogsaa i visse Maader til Arbejdernes Kultivering. Hvad endelig det religiøse Spørgsmaal angaar, saa var ogsaa Kravet om Frigørelse her betimeligt. Man maa beklage, at

ikke Kirkens og Kristendommens Repræsentanter tog Ledelsen i den sociale Kamp, hvortil de maatte siges at have et naturligt Kald. Særligt maa det forundre, at Mænd med en saa stærk Ballast af Aandens Dannelse som Martensen og B. J. Fog aldrig følte sig opfordrede til at tale et Ord med i Laget.

Men nu, da alle disse Krav er kæmpede frem til rimelig Anerkendelse, gaar Udviklingen ind i en ny Face, hvor Halvfjerdsernes hele Program vil blive taget op til Revision paa det indvundne Erfaringsgrundlag, og hvor oversete og forglemte Momenter igen vil gøre sig gældende, indtil Udviklingen naar frem til en ny Ligevægt.

Hjemkomst og Stillingen derefter. Forfatterskab i Firserne.

I Foraaret 1883 vendte Georg Brandes tilbage fra Berlin efter at have opholdt sig noget over fem Aar i Rigshovedstaden.

Anledningen var, som det vil erindres, den, at en Kreds af Privatmænd var traadt sammen og ved aarlige Bidrag havde sikret ham en Art privat Professorgage for en Tid af ti Aar. Det var ingenlunde alle Rigmænd, der var Folk imellem med ganske beskedne Indtægter, som fandt, at det var en Borgerpligt at hjælpe paa, hvad Staten forsømte. Hvordan man nu for Resten ser paa Sagen, hvad man end mener om Georg Brandes, saa vil ingen kunne andet end anerkende den smukke Offervillighed og det Initiativ, som ved denne Lejlighed lagde sig for Dagen. Den enkelte private Mæcen ledes maaske af blandede Motiver; her var Motiverne rene og enkle.

Alligevel kan man forstaa, at det for en stolt og uafhængig Natur som Brandes ikke har været ganske let at modtage Tilbudet, der bragte ham i Taknemlighedsforhold til saa mange, og det saa

meget mindre, som det menneskelige Sind er af omskiftelig Natur, og man derfor ikke altid kan stole paa, at den, som med Glæde støtter en i Dag, ogsaa vil gøre det i Morgen.

Imidlertid har der næppe for Brandes været noget Valg. Han har følt, at han hørte til i Danmark, og at han der indtog en helt anden Plads i Aandsliv og Samfund, end der nogensinde, trods al Anerkendelse, kunde blive ham til Del derude. Og desuden, den evige, utrygge Tilværelseskamp i et fremmed Sprogsamfund under et uafladeligt Højtryk af Arbejde! Øst, vest, hjemme bedst. Han tog hjem.

I Danmark var desuden Situationen saa væsentligt forandret, at Udsigterne til en anerkendt Stilling og et frugtbart Arbejde syntes langt gunstigere end ved hans Bortrejse. Ikke blot var hans Vennekreds betydeligt udvidet i den mellemliggende Tid; men gennem Alliancen mellem det politiske og det litterære Venstre var Radikalismens Indflydelse vokset. Et nyt Brændpunkt for en radikal fritænkersk Bevægelse var, som tidligere omtalt, skabt ved „Studentersamfundets" Stiftelse i Efteraaret 82. Kort sagt: Situationen var opklarende.

I Berlin gaves der en Afskedsfest for ham i Hotel Kaiserhofs store Sal, hvor en Kreds af tyske Videnskabsmænd, Forfattere, Kunstnere og Politikere, i alt over 100 Personer, havde indfundet sig for at sige ham Farvel. Af Professorer var der Scherer, Lazarus, Steinthal o. fl. Af Forfattere Spielhagen, Rodenberg, Brødrene Lindau, Hans Hopfen, Karl Frenzel og den østerrigske Forfatter Karl Emil Franzos. Af Politikere Löve-Bochum og Kapp, der førte Forsædet ved

Bordet. Der var fire officielle Taler, Scherer, Rodenberg, Löve-Bochum og Lazarus. Brandes' Tale var, som hans Taler saa ofte, et lille Mesterværk af poetisk Veltalenhed og med et Præg af Improvisationens Friskhed over sig, og det fremhæves i Referatet i „Vossische Zeitung", at den blev holdt, som om Taleren henvendte sig til hver enkelt af de tilstedeværende:

„Da jeg for fem Aar siden kom her til Berlin", sagde han, — „jeg mindes endnu godt den Aften, der faldt en fin, kold Regn, og jeg gik hen „under Lindene" forbi de lukkede Butikker — da randt mig et Ord af en Romanhelt i Hu, der i en lignende Stilling siger til sig selv: I hele denne store By har du ikke en eneste Ven — men heller ikke en eneste Fjende!" Naar jeg nu forlader Berlin, saa tør jeg vel haabe — og denne Aften beviser det tilfulde — at efterlade mangen Ven; men jeg tror endnu i Dag, at jeg ikke har nogen Fjende i Berlin. Det vil sige, jeg har i fem Aar levet i denne By som stille Privatmand, jeg har ikke deltaget i det politiske Liv." Saa talte han om Forholdet mellem Dansk og Tysk og om den Paavirkning, som Danmark nødvendigt modtager fra Tyskland. „Det maa De vide: de Tider er begravne, da vi i Norden glædede os, naar det gik ilde til i Tyskland, og sørgede over Tysklands Velfærd. Vore Skæbner ere nøje knyttede til Deres. Hersker Lyset her, saa bliver hos os lettere Mørket fordrevet; hersker i Tyskland fri og skøn Menneskekærlighed, saa tabe visse Smaafolk i Norden, der gerne vil trælbinde Aandslivet, Modet. De, som ville noget godt, er i alle Folkeslag solidarisk forbundne".

„Derfor tror jeg at tale ikke blot i eget Navn,

men i en hel yngre Slægts i Norden, naar jeg udtaler det Ønske: Maatte Tyskland udvikle sig lykkeligt og rigt — og maatte det ikke gøre dem, der kende og vurdere det i Norden, det alt for vanskeligt at tale tysk Væsens og tysk Fremfærds Sag!"

„Mit Hjærte snører sig sammen i mit Bryst, naar jeg tænker paa, at netop nu, da jeg frivillig forlader Tyskland, maa Hundreder af danske Borgere som jeg, nordslesvigske Bondesønner, der mente at have en Ret til at bo paa deres Fødejord, ufrivilligt og uden noget Festmaaltid, forlade Landet. Jeg vover ikke at udtale mig om Retsspørgsmaalet, men Tyskland synes mig stort nok til at kunne vise Højmodighed".

„Maatte alle den Stærkes og Vældiges Dyder udfolde sig i Tyskland! Meget er jo alt virkeliggjort af det, som de Förmartslige haabede for det tyske Rige. Maatte af deres Fremtidsdrømme ogsaa alt det Ikke-Fantastiske, der endnu ikke er opnaaet, blive en Virkelighed! Maatte der forestaa Tyskland en stor og glorrig Fremtid, rig paa sand Lykke og sand Hæder!"

Jeg har anført saa stort et Stykke af denne Tale for at vise dem, der mene, at Nationalfølelsen er kommet over Brandes i de sidste Aar, at det ikke er saa. Georg Brandes har altid været national, og jeg tror, at selv hans bitreste Modstandere godt kan være bekendt at anerkende den Uforsagthed, det Mod, hvormed han her ved en stor og festlig Lejlighed slog til Lyd for den danske Sag. Man har gjort Georg Brandes Uret ved at skildre det, som om han i Udlandet forraadte Danmark. En anden Sag er det, hvorledes Brandes overfor Udlandet har udtalt sig om danske Forhold,

og det er sikkert nok, at han over for Udlandet ofte har stillet sine Modstandere i en Belysning, som de ingenlunde kan være tjent med, eller behandlet danske Forfattere, der stod fremmed overfor ham, med en Partiskhed, som vel kan fortjene Paatale, noget, som vi i det følgende vil faa Lejlighed til at give Eksempler paa.

Endnu i Februar Maaned (den 26.) begyndte Georg Brandes paa Universitetet i København sine Forelæsninger over „det unge Tyskland" under saa stor Tilstrømning, at Forelæsningen maatte gentages.

Vil man have et Indtryk af, hvilke Følelser man nærede overfor Brandes' Hjemkomst paa Steder, hvor man betragtede ham med Velvillie uden dog at høre til hans snævrere Kreds, kan man tage for sig et Bind af „Illustreret Tidende" for 1883, hvor der i Numrene for 18. og 25. Februar og 4. Marts findes tre udførlige Artikler om den romantiske Skole i Frankrig (Hovedstrømningernes 5. Bind), der var udkommet i 1882. Disse Artikler var skrevne af Bladets daværende Litteraturanmelder, den kyndige og selvstændige Hans Vodskov, I. P. Jacobsens Ungdomsven og fortrolige. Artiklerne fremkom som en Slags Velkomst i Anledning af Brandes' Hjemvenden, og Vodskov benyttede Lejligheden til at give en samlet Oversigt over Brandes' Udvikling, saaledes som han fandt den afspejlet i „Hovedstrømningerne".

„Vi staa ved et Vendepunkt", hedder det her, og maa uvilkaarligt spørge: „Hvilken Betydning vil Brandes' Hjemkomst faa for ham selv og os. Vil han tage det Skridt, der endnu skiller ham fra det Højdepunkt, hans Talent er i Stand til at naa, eller vil han maaske ved Synet af den gamle Kampplads

falde tilbage og paany presse sine Tanker og Stemninger ind i det snævre polemiske Panser fra 1871? Vil han kunne nøjes med at føre Kampen paa Videnskabens rolige Afstand? Vil han blive vor Litteraturs eller sit Partis Kritiker? Her er meget at ønske og meget at frygte, og her er meget saa vel i Romantismen som i Dr. Brandes' og i Partiets hele seneste Virksomhed, der i den Anledning fortjente at gøres til Genstand for en lidt udførligere Undersøgelse."

Denne Undersøgelse foretoges da i den sidste Artikel (Numret for 4. Marts). Forfatteren indleder den med det Spørgsmaal: „Hvorledes opfatter Dr. Brandes i det hele sin Rolle som Kritiker over for de Digtere, der staa ham nær? Søger han blot at følge dem for med sit klare, overlegne Blik at hjælpe dem til hurtigere og lettere Selvforstaaelse, eller vil han tvinge dem i en bestemt Retning? Herpaa vil Betydningen af hans Nærværelse her hjemme for en stor Del bero, og helt uden Midler til at besvare Spørgsmaalet er vi jo ikke."

Der mindes nu om Brandes' sidste polemiske Tilrettevisning af Drachmann i Anledning af dennes Frafald fra Partiet, en Tilrettevisning, der fremkom i en Avisartikel i „Politiken", hvori det blandt andet hed: „Saa længe Drachmann maatte kæmpe for at vinde sig et Navn, var anden Kritik end den understøttende ikke paa sin Plads; ti der var Lyseslukkere nok i Pressen. Nu, da den Retning, Drachmann tilhører, har sejret, vilde en Kritik, der stak sine Indsigelser under Stolen, hverken være til Nytte for Læseverdenen eller for ham."

„Man lægge Mærke til dette sidste. Nu har Drachmann forsøgt sig paa det forskelligste, lige fra Eventyrdigtet og det nationale Epos (Tordenskjold)

til Dramaet, snart fundet det rette Felt for sin Evne og snart grebet fejl, og under alt dette har Kritiken ikke fundet det nødvendigt at træde vejledende til; men, saa snart han blot gør Mine til at fjerne sig fra Partiet, saa maa der skydes med skarpt."

Det hævdes nu, at Kritikerens Opgave er at indtage en mæglende og fortolkende Stilling mellem Digterne og Publikum; denne Stilling kan han udfylde paa højst forskellig Maade, lige fra den barnligste Retten Stil og Given Karakter til den dybeste Forstaaelse af Poesien som Udtryk for Slægtens aandelige Liv; men vil han opgive denne Mellemstilling og blive Fører, er han ikke længere Kritiker."

„Det overraskende og stødende i G. Brandes' Teori om Kritiken ligger i, at han bruger Ordet Kritik i flere Betydninger. Naar en Litterærhistoriker analyserer et Digterværk, og naar Digtere eller Tænkere eller Sektførere underkaste det bestaaende en Prøvelse, saa kalder Dr. Brandes det ene for Kritik saa vel som det andet og er ikke langt fra at hævde, at social og religiøs Opposition maa blive den litterære Kritiks Hovedopgave. I sin Praksis er Brandes langt ude over dette. Hans Bog om den franske Romantik viser, at han her har lært at nøjes med den berettigede og indirekte frigørende Indflydelse, som en strengt saglig og videnskabelig Fremstilling af Fortidens aandelige Bevægelser altid vil have, men teoretisk søger han her endnu at forsvare sit Emigrant-Standpunkt."

„Skulde man med ét Ord betegne Resultatet af Kampen fra 1871," hedder det videre, „kunde man sige, at Brandes sejrede paa det æstetiske, men blev slaaet paa det religiøse Omraade. Hvor ensidigt han

end gik til Værks, hvor blindt han end oversaa alle de Tilknytningspunkter, vor Poesis hjemlige Udvikling bød ham, saa anslog hans æstetiske Program dog de rette Strenge og fandt Ord for det, som de fremmeligste blandt de Unge usikkert følte eller langsomt søgte at arbejde op . . . .“

„Anderledes paa det religiøse Omraade. Ogsaa her var der frisindede Kræfter nok, hvis Anskuelse paa væsentlige Punkter stemmede med Dr. Brandes', og flere kom der til; men hverken de ældre eller de yngre, Wilkens og Kromann saa lidt som Høffding, Theodorus eller A. C. Larsen lykkedes det Brandes at faa med. Der lod sig skrive et meget fornøjeligt litterærhistorisk Kapitel om den fornøjelige Maade, hvorpaa disse Mænd stillede sig til „den frie Tanke“ og den til dem, om alle de smaa Rivninger, der her fandt Sted, men selve Faktum, at ikke en af dem, som paa det Felt havde Avtoritet, fuldt ud har billiget den frie Tankes Metode og Program, det er der vel ingen, der vil nægte.“

„Og dog var det mellem disse Mænd, at Brandes fra 1882 naturligt maatte tage Plads; men vil det ske? Det er jo nemlig det vanskelige og næsten pikante ved Sagen, at Brandes, idet han vender tilbage, møder sig selv lyslevende, som han var under den første, hidsige Polemik i 1872, og alle de smaa hidsige Terrorister, der er skudt op i hans Spor, ville jo gøre højrøstet Fordring paa ham . . . .“

„Det er komisk at se disse smaa Fritænkere træde frem for det danske Samfund, der for det brede Lags Vedkommende stadig lever i det lykkeligste Ægteskab med Kristendommen og med høj Patos erklære, at det burde skamme sig ved at leve lykkeligt med en saadan Kone, især da brave Mænd i

Udlandet for længst have skilt sig ved hendes Lige. . . . Men Sagen er, at det virkelige Arbejdes Omvej slet ikke tiltaler de smaa Martyrer. . . . Et Fritænkerparti, der i tolv Aar har ført det store Ord og paastaaet, at over dem alene hvilede Fremskridtets og Forskningens Aand, og som dog i al denne Tid ikke har fremmet et eneste originalt Arbejde, det være sig af eksegetisk, religionshistorisk, psykologisk, etisk eller kulturhistorisk Art, et saadant Parti kan man vanskelig tage alvorligt; men maaske er de smaa lovligt undskyldte". . .

Man ser, hvorledes det uansvarligt radikale Avisskraal af anonyme Uvidenheder allerede den Gang faldt en Mand som Vodskov for Brystet. Unægtelig blev det ikke bedre senere.

Vodskovs Artikel var anlagt paa at jævne Vejen for den tilbagevendende Brandes, dels ved at stemme Publikum venligt og forstaaende over for ham, dels ved at lægge Brandes paa Sinde, hvad man ventede sig af ham. Vodskov sluttede sin Artikel med at rette en Opfordring til Brandes som den eneste, der havde Evne og Autoritet dertil, om at lede den litterære og religiøse Bevægelse ind i et frugtbarere Spor og faa den ulidelige Tone, som den hjemlige Polemik havde anslaaet, til at høre op.

Ingen vil nægte Rigtigheden af den sidste Betragtning; men det var paa den anden Side at forudse, at den maatte blive frugtesløs, fordi det ikke var Brandes givet at blive den ordnende Kraft. Agitator, som han fra Naturens Haand er, ligger intet ham fjærnere end at holde igen. Hans Valsprog er Paul Heyses:

> Auf Schritt und Tritt sich aufzupassen,
> was soll das frommen?

> Wer nicht wagen darf sich gehn zu lassen,
> wird nicht weit kommen.

Han er Kunstner og Agitator, ikke Statsmand og Organisator, hvor meget han end beundrer en Bismarcks Styreevne og faste Haand. Men, selv om han havde været en Leder i stor Stil, hvad havde der været at stille op over for den tiltagende Forvirring i hine Aar, da provisoriske Finanslove, Riffelbevægelse, Gendarmlov, Estrup-Attentat, Fængsling af Folketingets Formand (Berg) fulgte Slag i Slag? Da Pingel i Følge sit eget uforkastelige Vidnesbyrd rejste rundt i Landet og skildrede den franske Julirevolution med den lønlige Bagtanke, at vi selv i en nær Fremtid kunde faa Brug for en lignende[1]). Besindighed og Maadehold var fremmede Ord i de Tider og vedblev at være det længe efter. Men selv under roligere Forhold vilde det næppe have ligget for Brandes at være Fredstifter og Mægler. Han er nu en Gang for alle Ekstremets Mand, som Drachmann er Indignationens. Men det var i Grunden Synd, at Brandes fra sit rolige Berlinerasyl skulde blive kastet ind i denne Malstrøm af hvirvlende Vanvid, hvor Journalistikkens Skumflager fejedes rundt og blændede Sind og Sans.

Det skulde snart vise sig, at Brandes ikke agtede at følge det af Vodskov anviste Spor: at kæmpe paa Videnskabens rolige Afstand og at blive den danske Litteraturs, ikke sit Partis Kritiker.

Han kunde svare med det bekendte Motto fra „Emigrantlitteraturen“: „Ich, was mich betrifft, bin überall Feuer.“

Hans Hjemkomstaar betegnes ved Udgivelsen

[1]) V. Pingel: Et politisk Tilbageblik 1891 Pag. 6.

af tvende Bøger: „Mennesker og Værker i nyere europæisk Litteratur“ og „Det moderne Gennembruds Mænd“. Den første af dem bestaar af Optryk af ældre Arbejder fra Berliner-Tiden (alene med Undtagelse af den sidste Del af Stykket om Carl Snoilsky). Det er da ikke fra denne Bog, at man særlig kan hente Varsler med Hensyn til Brandes' fremtidige Kurs. Saa meget sikrere kan man gøre det fra den anden. Her befinder Forfatteren sig paa dansk Grund, midt i Nutiden, ja midt i Øjeblikkets Situation. Han kommer nødvendigvis til at tage Stilling til alt det, der rører sig i vort Samfund. Det er den gamle Valplads, han færdes paa, og Standarten er den gamle. Dens Indskrift: For eller imod. Hvad der ikke er med, spreder.

Allerede paa Tærsklen til Værket, paa dets Titelblad, genfinde vi den samme Dobbelthed, den samme Sammenkobling af noget uensartet, som betegnede Brandes' tidligere Optræden i Halvfjerserne. Ti hvad er Gennembruddet? Er det en ny Tids Fordring til Virkelighedsstudium og indtrængende Virkelighedsskildring i Modsætning til en tidligere Tids vagere, mindre konkrete Stil? Eller er det hele det Indbegreb af religiøse, etiske og sociale Doktriner og Nyopfattelser, som Brandes i sine „Hovedstrømninger“ havde villet sætte under Debat? Eller er det for at sige det endnu knappere hint vage Begreb af Naturalisme, som han har betegnet ved, at Standpunktet er taget udenfor de aabenbarede Religioner? Bogen selv giver ingen Forklaring. Man véd imidlertid andensteds fra, at Brandes havde tænkt paa at medtage H. Brøchner i denne Bog og ingenlunde opgav det af principielle Grunde. For saa vidt synes Standpunktet at være det sidste, og Me-

ningen med Bogen var da den, at skrive en Bog om de nordiske Fritænkere. Men, i saa Fald er Tyngdepunktet jo lagt helt udenfor Litteraturen? Og hvor mange andre Forfattere kunde da ikke med lige saa lidt eller lige saa megen Ret have været medtaget? Flere af de medtagne Digtere er jo desuden udpræget religiøse (Bjørnson f. Eks.), selv om de ikke er ortodokse, og hvor mange af vore gamle var vel det? Det er da ikke her, at Gennembrudsformen kan søges. Men, hvis der kun tænkes paa Skildringens Realisme, paa det indtrængende Virkelighedsstudium, det detaljerede Maleri og den psykologiske Indtrængen, hvorfor da ikke lige saa godt medtage en hel Række af andre Forfattere f. Eks. Goldschmidt, eller hvis han er for gammel, saa Bergsøe, Topsøe, Rudolf Schmidt, Bang, Gjellerup. Den sidste synes overhovedet i enhver Henseende kvalificeret til at bære Prædikatet Gennembrudsmand.

Denne Udvælgelsens Vilkaarlighed blev da ogsaa paatalt fra flere Sider, bl. a. af Herman Bang i en Anmeldelse i „Nationaltidende“ for 13. Dcbr.

„Det moderne Gennembruds Mænd“, hedder det her, „er Brandes' første Ord (efter Eksilet) til den Ungdom, han havde forladt. Og denne Ungdom genfinder i den tilbagekomne helt den gamle Partihøvding. Aarene have intet ændret. Vi se det af hans Bog paa dobbelt Vis. Hans kritiske Metode er helt den samme, og hans af Partihensyn farvede Syn er uforandret.“

„Saaledes er „det moderne Gennembruds Mænd“ bleven en Partirevu, ikke et litterært Gennembruds Historie.“

„I hvilken Grad disse Portrætter er tegnede af

en Høvding, der portrætterer sine Venner, vil ses af et eneste overbevisende Eksempel. Forfatteren af „Jason med det gyldne Skind" er ikke taget med, og dog udkom „Jason med det gyldne Skind" Aaret før „Marie Grubbe", nemlig Efteraaret 1875. Følgen af, at G. Brandes har ladet denne Opgave ligge, er den, at han har mistet meget af sin Autoritet i al Fald hos den enkelte, der havde troet ham stor nok til at kunne skrive om Ideers Vækst og Indflydelse, ikke om Venners Fremgang."

Dernæst fremhæver Bang, at Brandes' hele kritiske Metode er lige saa mærkeligt uforandret. „Dr. Brandes' Kritik er en sjælden Mosaikkunst, der opsøger hver Detail, forelsker sig i Enkeltræk og oplyser rundt om i Personligheden, han vil skildre, med saa udmærket sande Bemærkninger, at de oplyse som Lyn. Men han savner ofte den Kraft, der sætter lige ind paa det menneskelige. Han opholder sig saa længe ved Kunstneren i J. P. Jacobsen, at vi slet ikke faar noget rigtigt Billede af Mennesket"[1]).

„Det moderne Gennembruds Mænd" er mere som en Række aandfulde Randgloser, nedskrevet af en Mester til en Serie af Forfatteres Værker, end det er Portrætter. Af Portrættet fordrer man større Tydelighed og mere Konturens Kraft."

Efter at have lovprist Brandes' Stil i høje, men ingenlunde overdrevne Toner, slutter han med at sige: „Men dens Ord brænde ikke mere. Den har ingen Flammer. Den „tændende" Evne lader ikke

---

[1]) Heri har Bang sikkert nok Ret. Skildringen af Forfatterens Stil er altid udmærket. Se f. Eks. Tegnér, mens han ikke har formaaet at sammensmelte Kunstneren og Mennesket til en Helhed.

mere Ordene gløde langs Siderne. Det er ikke mere denne Aand, der gyder Ild i Aarerne."

Brandes svarede i „Morgenbladet" for 16. Dcbr. paa Spørgsmaalet om, hvorfor V. C. S. Topsøe ikke var medtaget. Først forklarer han, at Topsøe saa længe han levede, ikke skyede noget Middel til at skade ham (Brandes) personligt.

„Det er mig efter mit hele Naturel ikke muligt at karakterisere, hvor jeg føler en altfor levende personlig Modbydelighed. Jeg vil ikke give en saadan Følelse Luft imod en afdød, da jeg ikke gav den Luft mod den levende. Jeg har kendt til Topsøe fra mit 17. Aar af, og mit Indtryk af hans Karakter er et saadant, at jeg betvivler min Evne til at klæde det i parlamentariske Udtryk. Hvad hans litterære Virksomhed angaar, ser jeg, at han havde et — af Goldschmidt og Turgenjew stærkt paavirket — Formtalent; men jeg anslaar dette ikke højt, ser det bestandigt altereret af en Karakter, jeg ikke agter,[1]) og tillægger det saa at sige ingen Betydning med Hensyn til „det moderne Gennembrud".

Bang svarede, at han ikke havde ventet en saa aabenhjærtig Tilstaaelse af sin Opfattelses Rigtighed, naar han havde ytret Tvivl om Brandes' Upartiskhed. Men med Hensyn til det Angreb, som Brandes havde rettet paa den afdødes Karakter, maa han betegne det rent ud som usømmeligt, fordi han betvivler, at Brandes' Bekendtskab til Topsøe som Menneske overhovedet, havde været et saadant, at det gav ham Ret til at bedømme hans Karakter.

---

[1]) Med Hensyn til G. Brandes' Agtelse for andre Gennembrudsmænd, er det i Tidens Løb gaaet op og ned. Det er ingen god litterær Maalestok.

Men Ulykken er, at Dr. Brandes' svævende Ord give Læseren Indtrykket af et saadant personligt Kendskab. Dette er ikke til Ære for Dr. G. Brandes („Nationaltidende", 20. Dcbr.)

En anden Indsigelse fremkaldte denne Bog. Det var Drachmann, der havde følt sig krænket ved den Maade, hvorpaa hans: „Derovre fra Grænsen" var omtalt i Brandes' Essay. Han begynder sin Artikel („Dagbladet", 11. Dcbr.) saaledes:

„Hr. Dr. Georg Brandes har i disse Dage udgivet en Bog: „Det moderne Gennembruds Mænd". Efter Doktorens Skøn begynder det moderne Gennembrud med Bjørnstjerne Bjørnson — og ender med Hr. Erik Skram. Jeg véd ikke, om mine ærede Kolleger i „Gennembruddet" synes om denne Bog; jeg gør det ikke." Han beklager sig over, at „Derovre fra Grænsen" er omtalt som et litterært Projekt, der var saa at sige bestilt hos ham af en af „det nittende Aarhundredes" Udgivere en Dag, da man forhandlede om litterære Projekter.

„Dette er en Taktløshed," udbryder Drachmann, „blandt de mange af Hr. G. B. & Co.s, det er en Anmasselse, det er, for at tale Dansk, frækt!"

Saa følger en — særlig naar man mindes Nytaarsfejden — overraskende Parallel mellem Drachmann og Carl Ploug. „Hr. Dr. Ploug", hedder det, „vil ikke tage mig det helt ilde op, naar jeg gør opmærksom paa, at hvor meget der end har skilt ham og mig og stadig skiller os, saa har vi haft én Skæbne til fælles — ligesom det er vitterligt, at vi har dybere Jordbundsrødder til fælles, som en virkelig, redegørende Litteraturhistoriker nok skal kunne paapege, naar det litterære Regnskab en Gang opgøres for 60—70—80. Han har som den mod-

nere Mand, jeg som langt yngre, ifølge noget fælles usammensat, ureflekteret, gennem en længere og kortere Række af Arbejdsaar staaet i et litterært-personligt Forhold til nogenledes den samme Natur: en spredt kundskabsrig, pointeret virtuosmæssig, paa samme Tid tør og klam litterær Dressør, der imponerede ved at snakke sort."

Denne Sammenstilling af Brandes med „Fædrelandets" forsvundne Clemens Petersen, der en Tid havde spillet Kritikens Førsteviolin, er unægteligt mere velment end rammende. Men Drachmanns Blod var kommet i Kog og under saadanne Omstændigheder slaar man som bekendt i Blinde.

Han fortsætter: „Dette skal en Gang siges d'Hrr. og siges med Eftertryk, at hvilke personlige og litterære Tjenester en eller nogle af „det moderne Gennembruds Mænd" har modtaget fra deres private eller offentlige Kontor, saa skrives hverken den danske eller noget Lands bedre Litteratur, under nogen som helst Betingelse, fra noget som helst Synspunkt, paa den Bestillingsmaade, der smager af Butikken, af Grossistlageret, hvortil man kunde antage, at de Herrer med deres underjordiske Rødder er knyttet."

Og han slutter med en Bemærkning om, at „saa længe de i deres Kritiker og Essays vedbliver at tage Litteraturen paa en saa letfærdig Maade, saa længe vil deres nervøse, krampagtige Forsøg paa at kue og tvinge Litteraturen være lige saa afmægtige overfor de yngre, som deres blinde Raseri mod alle de ældre har vist sig at være virkningsløst og skæbnesvangert for dem selv."

Det gør da ogsaa et lidt underligt Indtryk at se Drachmann indrulleret blandt „det moderne Gen-

nembruds Mænd", netop i det samme Aar, som han i „Skyggebilleder" tilkastede den hele „moderne" Tidsstrømning sin Handske og „planter sin knyttede Haand i Tidens sminkede Fjæs", mens han med Afsky „vender sig fra det Kadaver, som Kunstens Skiftinger med Vellyst roder i".

Brandes' Essay om Drachmann er sikkert Bogens svageste. Der er Steder, hvor det former sig som et polemisk Indlæg, i hvilket Brandes' selv er Part, naar han saaledes i Modsætning til Drachmanns Paastand om, at Tiden tørster efter at skrive en Gud paa sin Fane, forsikrer, at de udviklede ikke føler nogen Trang til at se et mystisk Navn paa deres Fanedug. Derom kan Meningerne vel være delte. Heller ikke er det lykkedes Brandes, saaledes som han i Forordet til Bogen har betegnet sin Hensigt, at karakterisere de „Gennembrudsmænd", han behandler, paa en saadan Maade, at „hverken hans personlige Forhold til Begivenhederne eller hans personlige Kendskab til Forfatterne virkede forstyrrende paa Fremstillingens Objektivitet". Naar han saaledes om Drachmanns skønne Digt: „Se, nu er Vindene milde" med dets Lovprisning af evig Elskov gør den spydige Anmærkning, at det er rettet til den fjerde eller femte forskelligt betegnede Kvinde, Drachmann besynger, saa vilde denne Bemærkning næppe være flydt ham i Pennen, om ikke Drachmanns private Kending havde hvisket hans Kritiker den i Øret.

En væsentligere Indvending mod dette Essay er dog den, at Vurderingen af de forskellige Perioder i Drachmanns Produktion og Bestemmelsen af dens Op- og Nedgange er saa paafaldende urigtig, naar det hævdes, at Nedgang er indtraadt, hver Gang

Drachmann har forladt den lige radikale Fremgangslinie og indladt sig i tvetydige Forbindelser med konservative Interesser. Det vil forekomme mange, at Drachmanns Digterevne netop udfolder sig frodigst og ejendommeligst paa romantisk og folkelig Grund. En saadan Lov for digterisk Produktion, som den af Brandes angivne, lader sig ikke opstille. Vi behøver for Drachmanns Vedkommende kun at minde om, at just i Tiden efter hans første Brud med Retningen i „Derovre fra Grænsen" fulgte nogle af hans bedste Bøger f. Eks. „Sange ved Havet" og den i hvert Fald af Brandes selv højt priste „Paa Sømands Tro og Love", ligesom Drachmanns fineste og yndefuldeste Digtsamling „Ranker og Roser" skriver sig fra denne Tid. Og, da Drachmann, efter en kort Tid atter at have slaaet sig løs i Radikalisme, i 1881 paany vender sig polemisk mod denne, skete det i Svend Trøsts „Gamle Guder og ny", en Bog, som Brandes med Rette roser, og som utvivlsomt indeholder nogle af hans modneste og skønneste Digte[1]).

Det ser heller ikke godt ud, naar Brandes i Drachmanns Svingninger kun vil se en Leflen med Publikum eller med Magthaverne; det tilkommer næppe en Kritiker at dømme om en Forfatters personlige Motiver, der ikke med Sikkerhed kan kendes, og skal der endelig tales om Beregning og Spekulation, ligger den Bemærkning nær, at der med fuldt saa gode Chanser lod sig spekulere i mod-

[1]) Drachmanns første Brud med Retningen betegnes ved „Derovre fra Grænsen" (1877). I Indledningsdigtet til „Ungdom i Digt og Sang" (1879) er han „atter, hvad han var først". I „Vandenes Datter" og Svend Trøsts Sange kæntrer han paany og holder denne Stilling til han i Firsernes Slutning kommer i Konflikt med Samfundet. (Edith-Perioden).

sat Retning, da jo det radikale Parti i Litteraturen allerede Aaret før (1882) af Brandes siges at have sejret. Hvis Drachmanns hyppige Stemningsomslag, der kan være bestemte af mange forskellige Motiver, skulde tilskrives Beregning, saa maa det i hvert Fald siges, at han har regnet slet, da man ikke styrker sin Kredit ved saa hurtige og lunefulde Omslag.

Men, selv om „Det moderne Gennembruds Mænd" saa vel i sin Plan og Anordning som i mange af sine Enkeltheder bærer Partistemplets Præg, er der selvfølgeligt meget udmærket i Enkeltskildringerne og Karakteristiken af de valgte Forfattere, særligt af de store norske Forfattere, hvis Billeder er omhyggeligt udførte. Trods den store Afstand i Livsanskuelse og Temperament, er Bjørnson behandlet med ikke ringe Sympati, en Sympati, der dog ikke ret griber det, som af andre vil opfattes som det centrale. Der er ogsaa i Brandes' senere Behandlinger af Bjørnson (se de samlede Skrifter) saa megen Kritik og saa mange Indvendinger, at Anerkendelsen næsten drukner i den.

At Bang for øvrigt har haft Ret i den Dom, han fældede om Bogen, at den var et Partiskrift, er bleven indrømmet af Partiet selv. Da nemlig anden Udgave af „det moderne Gennembruds Mænd" udkom 26. September 1891, havde Brandes medgivet den et Motto:

> Der Kongen han red af Gurreborg,
> hannem fulgte vel hundrede Svende;
> men før han red over Riberbro
> da var han Mand alene.

„Politiken" knyttede hertil følgende Betragtninger: „Bogstaveligt passer ikke dette paa én Gang

stolte og skælmske Motto; ti af de i „Gennembruddet" skildrede Svende vil da baade Schandorph og Skram, ikke at tale om Forfatterens egen Broder, heller end gerne endnu slaa Følge; men, sikkert nok, siden Dr. G. Brandes i 1882 vendte hjem fra Tyskland, har meget forandret sig i Litteraturens Rige. Brydninger har der været, Kampe og Sejre, Frafald og Kryben til Korset. Afgørende er det dog, at i Danmark har kun den Litteratur haft Livskraft, som endnu strider paa Grundlag af Principerne fra 1871" osv.

Hvad er det nemlig for et Synspunkt, der her er anlagt? Det er jo et rent personligt, om de vedkommende Forfatteres mer eller mindre venskabelige Stilling til Georg Brandes og — maaske til „Forfatterens egen Broder". Et besynderligt litterært Vurderingsprincip. Ti ingen tør vel nægte om Ibsen, Bjørnson eller Drachmann, at de digterisk har udviklet sig, eller paastaa at de har forladt den Fremgangslinie, som deres yngre Værker indslog. Og — selv om man spørger om Naturalisme i brandesk Forstand, saa er Bjørnson jo netop i Aarenes Løb bleven mere naturalistisk end han var ved Begyndelsen af Firserne, da Brandes' Essay blev til. Og hvem vil mene om Ibsen, at han er faldet fra eller krøbet til Korset? Der er dem, der vil mene og efter hvad de paastaa, er dette ogsaa Ibsens egen Mening, at han alle Dage følte sin Digtning i god Forstaaelse med Kristendommen, uden derfor at være særligt orthodoks; men Spørgsmaalet har ikke haft nogen særlig Aktualitet i Ibsens Digtning. Men ellers krøbet til Korset? Hvordan? Hvis d'Hrr. Bjørnson og Ibsen vare Gennembrudsmænd for en god Snes Aar siden, saa tør vi indtil videre antage, at de af de samme

Grunde er det endnu, hvad enten de rider i Georg Brandes' Følge eller ikke[1]).

Med mere ublandet Velbehag fordyber man sig i den store Bog om „Berlin som Rigshovedstad", der udkom heftevis i 1884—85. Den indeholder Udbyttet af Brandes' tyske Studier, der dog paa ingen Maade indskrænker sig til Rigshovedstaden, men omspænde alt, hvad tysk er, Politik, sociale Forhold, Litteratur og Selskabsliv. Man ser, med hvilken lidenskabelig Energi Brandes her har fordybet sig i sit Emne og følger ham trygt som Cicerone i de fremmede Forhold, hvor det betyder mindre, om hans Syn er noget ensidigt. Og i al Almindelighed maa man her erkende en god, oprigtig Villie til at se og dømme retfærdigt. Han er ganske anderledes uhildet og overlegen i de fremmede Forhold, end naar han færdes paa hjemlig Grund, hvor en Gang erhvervede Sym- og Antipatier mange Gange virke som Skyklapper. Selv overfor de Sider i Prøjservæsenet, som skulde synes at maatte paavirke ham fjendtligst, viser han en Smidighed i Forstaaelsen, som virker i høj Grad overraskende. Men hvilken Rigdom af Dannelse og Viden der ligger bagved det hele! Hvor har han set og oplevet meget, og hvor har han forstaaet at bevare det og levendegøre det for Læseren! Her virker hans Aands Grundegenskab, dens umaadelige Alsidighed og Ekspansionsevne kun behageligt, her hvor det gælder

[1]) At Bjørnson under Firsernes store Sædelighedsstrid skiltes fra Brandes, var, som vi senere skal se, en selvfølgelig Konsekvens af hans Naturs Forudsætninger. At der ogsaa er indtraadt et Skisma mellem H. Ibsen og Brandes synes at fremgaa af den ovenanførte Artikel i „Politiken".

om at sammenfatte en Mangfoldighed af Enkeltiagttagelser til et Helhedsbillede. En saadan Skildring kunde neppe nogen dansk Forfatter gøre Brandes efter.

Man ser da ogsaa, at han har opfattet det som en Livsopgave at trænge ind i tysk Væsen og lære at forstaa det. „Vi danske", skriver han, „har i de sidste halvhundrede Aar kun kendt Tyskland fra dets uelskværdigste Side, den, det politisk har vendt ud imod os. Flere end jeg vilde rimeligvis nutildags føle det som en Nødvendighed at lære vor mægtigste Nabostat at kende indefra, midtfra. Det er i ethvert Tilfælde den lige Vej bort fra Ensidighed og Fordom, Magter, som vel tilsyneladende forøge Fædrelandskærligheden, men som ganske sikkert skade Fædrelandet". Og han tilspidser denne Opfattelse i den Udtalelse, at hvis vore ledende Mænd i sin Tid havde kendt Stemninger og Tilstande i Tyskland, havde de undgaaet 64. Han anfører ogsaa en Udtalelse af en dansk Officer, der i Berlin gjorde Studier til den dansk-tyske Krigs Historie. Han udtalte: „Underligt nok, vi Danske have studeret alle mulige Forhold, ogsaa i Militærvæsenet; men det er mit bestemte Indtryk, at om intet Land have vi vidst saa daarlig Besked som om Tyskland."

Selv om et saadant Studium i Følge Sagens Natur lettere foretages *post festum*, er der dog heri gavnligt Stof til Eftertanke.

For øvrigt forekommer det os, at der netop fra denne Bog og dens Resultater maatte kunne hentes et gavnligt Korrektiv til Brandes' Betragtning af de nordiske Forhold, noget, som Brandes dog aldrig har gjort Brug af. Jeg tænker herved paa den Overvurdering af det æstetiske og litterære, som

Brandes herhjemme har gjort sig skyldig i. Han burde maaske kunne se, at naar disse Faktorer i Tyskland indtage en mere tilbagetrængt Stilling, saa viser det, at de ikke bør dominere i et stort, energisk og handledygtigt Samfund, maaske er det hyperæstetiske et Dekadancesymptom, der kommer bedst til Udvikling hos en lille, grublesyg Nation, der ingen rigtig ydre Livsopgave har, og hvor Handlingen derfor omsættes i Tænkning. Og naar han priser sig lykkelig ved at leve i et Land, der regeres af et Geni, hvor enhver Regeringsforanstaltning næsten ufravigeligt imødekommer en Trang i Nationen og de bedstes, mest dannedes Ønsker og Attraa, hvor alt organiseres, fornyes, udbedres og omstøbes med rastløs Energi, saa turde der maaske ogsaa af disse Præmisser uddrages en noget anden Konklusion end det Sværmeri for det udflydende Friheds- og Lighedsvæsen, som Brandes synes at sympatisere med herhjemme, medens han i Udlandet sværmer for den oplyste Absolutisme[1]).

Paa samme Tid som Brandes fuldendte dette store Arbejde, nedsænkede han sig i en anden, neppe mindre omfattende, men fuldt ud hjemlig Opgave, Bogen om „Ludvig Holberg", der udkom som Festskrift i Anledning af Tohundredaarsdagen for Holbergs Fødsel i 1884. Med stor Alvor og Grundighed er Brandes gaaet til den Opgave at tegne Billedet af den danske Litteraturs og det danske Teaters Skaber. Hans Skildring hviler paa en personlig Opfattelse, og han har faaet Billedet af Holberg frem i højt Relief, uden at man derfor overser den

[1]) Se „Politiken" for 14. November 1895. Referat af et Interview i „Daily chronicle".

Temperamentsforskel, der er imellem Holberg og hans Fremstiller. Men er denne i visse Maader en Hindring, saa er den i andre en Betingelse, idet man i de store Træk bedst opfatter det fra en selv forskellige. Brandes har ikke som tidligere Holbergskildrere indskrænket sig til at belyse Holberg indenfra som noget for sig selv, men har ogsaa ved at vise hans Begrænsning søgt at faa Konturen stærkere lagt, og han har givet Billedet en ny Tiltrækning ved efter Taines Eksempel at lægge en Tidsbaggrund under det. Han karakteriserer Datidens Aandsliv og Følemaade ved Stof fra andre Kilder, særligt fra Memoirelitteraturen, og naar Schwanenflügel misbilliger det, fordi der foreligger saa ringe et Antal typiske Skikkelser, saa kan dette vel beklages, da der derved kommer noget tilfældigt med i Spillet, men det hindrer ikke, at en saadan Jævnføring dog har sin store Interesse. Derimod kan Schwanenflügel have Ret i, at Johan Monrads bekendte Selvbiografi tilhører en noget ældre Tid og smager vel meget af Renæssancen. Ogsaa kunde Brandes uden Skade have behandlet C. W. Smiths: „Holbergs Liv" med lidt mindre Overlegenhed. Man frygter for, at noget personligt her har gjort sig gældende.

Der er jo ellers en Rigdom af Værker om dette Emne, saa vel danske som norske, lige fra de gamle som Rahbeks og Scheibes over N. M. Petersens og Werlaufs ned til de nyeste som Skavlans, Ernst Sars', J. Paludans (om Nils Klim) og Legrelles, foruden Hofforys Studie over Holbergs litterære Forbilleder. Men, hvad der skiller Brandes fra dem, er det, at han har løftet sit Emne op over Specialgranskningens Sfære, blæst det frit for Stu-

diets Støv og med Klarhed behandlet det i en kunstnerisk Fremstilling. Ser han hist og her fejl, ser han til Gengæld mange Steder nyt. Naar han karakteriser Holberg som Skribent ved at sige, at han mangler paa den ene Side Sanser, paa den anden Sjæl, saa er det et slaaende Eksempel paa knap Karakteristik. Og naar man ellers stundom lovligt længe er bleven staaende ved Lattermildheden hos Holberg, saa har Brandes' Skildring den Fortjeneste at have peget paa Skarpheden og Bitterheden, som ligger skjult under den rolige Overflade. Nogen godlidende Skelmsmester var den store Komediedigter jo ikke.

Træffende er Brandes' Karakteristik af Holbergs Religiøsitet, naar det hedder:

„Denne Gud (Holbergs) er lige langt fra den hebraiske Ildgud og Lovgud og fra den moderne tyske Poesis og Filosofis Verdensguddom. Denne Moral stiger ikke til noget kantsk kategorisk Imperativ eller til noget kristeligt Paradoks. Denne Fornuft stormer ikke Himlen, indlader sig ikke med de højeste, vanskeligste Spekulationer. Denne moraliserende Fornuft eller Fornuft-Moral lever og aander, aander sundt og frit her paa Jorden; den er hyggelig og borgerlig, alvorlig uden at være rigoristisk, skemtsom og mange Gange vittig i sit Udtryk, vel skikket til at lære en Nation af jævne Borgerfolk og Haandværksfolk Levevisdom. Den nøjes med Middelsandhederne og passer særlig godt for den Middelstand, hvis Frigørelse var gaaet forud for Holbergs Tid, og hvis Digter og Lærer han blev."

Og naar Brandes ellers er stundom for tilbøjelig til at spørge: Où est la femme? saa afviser han her kort de Symptomer paa en Ungdomskærlighed, man

har villet finde i hans Skrifter og mener, at det erotiske næppe har spillet nogen indgribende Rolle i hans Liv.

I Indledningen til Jubeludgaven af Holbergs Komedier (1887) vender Brandes tilbage til dette Emne. Han betragter her Holberg særligt som Folkelærer og Folkeopdrager og betegner ham i Lighed med den store Czar, hvem han i sin Ungdom hyldede, som „en reformatorisk Enehersker, der huggede de første Omrids til en moderne Nationalitet ud af det raa Materiale". Maaske gør han Holberg lidt for bevidst i hans Egenskab af Moralist og Folkeopdrager. Den moralske Tendens var jo fælles for hele Tiden, og meget i Holbergs Moraliseren er, som Brandes selv paaviser, traditionelt. Underligt forstyrrende virker en Spydighed til Bjørnson i Form af et Apropos til Holbergs Jeronimus. Aldeles ypperlig er derimod Skildringen af Holbergs Digterevne i dens særegne Begrænsning.

Endnu et lille Skrift om Holberg forfattede Brandes til „Studentersamfundets Smaaskrifter". Det udkom i Anledning af Tohundredaarsdagen for Holbergs Fødsel og blev hurtigt udsolgt.

Det store Værk om Holberg kan maaske siges at danne Afslutningen paa en lille Række af Værker fra Tiden under og umiddelbart efter Brandes' Berlinerophold, da han naaede til en mere objektiv Behandling af sit Stof, end det tidligere var lykkedes ham.

Jeg tænker derved paa Værker som Bogen om D'Israëli, Bogen om Lassalle og den om Tegnér, endelig det store Værk om Berlin som Rigshovedstad. Sammen med Værket om Taine synes de mig at udgøre den Del af Brandes' Forfattervirksomhed,

hvorpaa han fornemmelig maa bygge sin Adkomst til Navn af Videnskabsmand. Her mærker man kun sjælden Partimanden og Polemikeren, som altfor hyppigt hersker i hans Behandling af moderne danske Litteratur som ogsaa i Hovedstrømningernes første Dele. Loven er i saa Henseende den, at jo mere Brandes fjærner sig fra Nutiden og jo mere han fjærner sig fra vore hjemlige Forhold, desto overlegnere og friere bliver hans Forhold til Stoffet.

Det ses straks, naar vi tage hans næste Bog i Haanden, det Bind af danske Essays fra 89, i hvilket han har samlet de Skildringer af danske Personligheder, han havde offentliggjort i Løbet af Firserne. Bogen aabnes med det ovennævnte Essay om Holberg (Indledningen til Jubeludgaven). Men naar han med Aladdin-Artiklen overskrider Tærsklen fra det attende Aarhundrede ind til det nittende, blæser der straks en anden Vind. Han optræder nu som krigsførende Magt. Der er bestemte Tendenser og Synsmaader, det er ham magtpaaliggende at faa frem, og skønt han selvfølgelig ofte har Ret i sine Angreb, sætter Læseren sig dog uvilkaarlig paa Post. Gennem Alladdin er der noget typisk dansk, han sigter paa og vil ramme, dansk Magelighed, dansk Sorgløshed, dansk Naivitet. Ja, mer end det, han vil i denne ene Type, denne Aladdin, der som han siger, staar med den straalende Lampe i sin Haand som Indgangsskikkelse til Danmarks hele Aandsliv i dette (forrige) Aarhundrede, skildre og dømme den romantiske Livsanskuelse og den derpaa byggede nationalliberale Politik. Sikkert er der i denne Betragtning noget, som vel er værd at overveje; men Sagen er dog tilspidset lovlig stærkt, naar Brandes opstiller Tyskland som en Noureddin-Faust,

der ved Hjælp af kold Kløgt i Tændnaalsgeværers Skikkelse i 1864 besejrede den danske Aladdins sorgløse Sangvinitet; den triste Katastrofe var jo historisk forberedt gennem hundredaarig Fortyskning og havde næppe kunnet afbødes af nogen nok saa kold Beregning. Brandes har aldrig sværmet for Naiviteten, som han i sit Temperament savner Tilknytning med; men man maa dog ikke overse, at den danske Naivitet er en temmelig sammensat Egenskab, der ligesom Kvinderne hjælper sig med Intuition og derfor ofte naaer videre end den normerede Intelligens. Sikkert er det, at Tyskerne meget ofte forekommer os Danske naive, underlig usammensatte og ligeliniede i deres Følelsesliv. Og alt i alt er det vel et Spørgsmaal, om ikke vor hamletske Ræsonneresyge er en fuldt saa stor Kræftskade for Nationen som Naiviteten, der i al Fald har det Fortrin, at den ikke lader Beslutningens friske Ungdomsrødme hendø i gustent Overlæg. Og mon Aladdin er en saa særlig dansk Type? Det synes ikke saa. Udlændinge, der have studeret vor Litteratur og vor Folkekarakter, have faaet det Indtryk, at det danske Nationaltemperament er melankolsk, selv i Sproget finde de et Udtryk for det samme. Melankoli skjult under et Slør af Sangvinitet og Lune, og en evig Bølgen frem og tilbage mellem disse Modsætninger, se dér har vi vort Folkenaturel, saaledes som Holberg har set det og tegnet det i sin Nedværdigelse i Jeppes Skikkelse. Aladdin er kemisk fri for Melankoli; men Jeppe turde være anderledes typisk Dansk end Aladdin.

Fra Oehlenschläger gaar Kritikeren til Heiberg og Ingemann. Artiklen om Heiberg saa oprindeligt Lyset i de unges Tidsskrift „Ny Jord“ og Brandes gør i den op med en vis Periode i sin egen Udvik-

ling, da han endnu troede paa den heiberg-hegelske Metode, som paa en Religion og handlede i Overensstemmelse dermed. Han viser, hvor stærkt han i den første Periode af sit Forfatterskab var paavirket af den. Men det er ikke ret i den skarpt kritiske Behandling lykkedes at anskueliggøre, hvorved denne Æstetik fik saa stor en Magt og fængslede Aanderne som indenfor en Tryllecirkel. Ingemann, den hyperromantiske og hyperbarnlige Digter behandles med Strenghed; han er jo Naturalismens diametrale Modsætning, saa det er i Sagens Natur. I og for sig har Brandes her, som næsten altid, Ret i sin Kritik, men det ubillige fremkommer ved, at han er ganske blind og døv for Ingemanns relative Fortrin og Fortjenester som historisk Romanforfatter. Naar man som Brandes beundrer Oehlenschlägers Tragedier, der sandelig lige saa lidt som Ingemanns Romaner have historisk Jord under Fødderne, er det lidt ubilligt saa helt at bryde Staven over disse de første levende, digteriske Billeder af middelalderligt Liv i Danmark, hvor lidt de end kan staa for en senere Tids historiske Kritik[1]). Og naar man som Brandes anerkender Nationalfølelsens Betydning, bør man heller ikke underkende disse Romaners Værdi som Middel til at vække den. Overhovedet vil man i H. W. Schwanenflügels ypperlige Bog om Ingemann finde et godt Korrektiv

[1]) Om Oehlenschlägers Tragedier hedder det i „Kritiker og Portrætter" (Palnatoke): For en sundt opdraget dansk Dreng er Oehlenschlägers Tragedie den brede Grundvold, hvorpaa hans Dannelse bygges, den er ham Poesiens Art, medens al anden Poesi synes ham Afarter eller Variationer. Hvor langt mere retfærdigt de virkelige Historikere dømme om Ingemanns Romaner kan ses af Johs. Steenstrups Bog „Historieskrivningen i det 19de Aarhundrede". Pag. 95.

til Brandes' yderst ensidige Dom, f. Eks. Pag. 494, hvor Forfatteren bebuder en Reaktion i Kritiken over Ingemann, naar den Dag kommer, „da de bedre mellem Menneskene føle en uimodstaaelig Trang til at skyde den hemmelige Dør i deres Indre op", da med andre Ord det religiøse og mystisk-inderlige igen bliver levende i Menneskesjæle. Og denne Oprejsningens Dag er just nu for Haanden. Da vil man, trods alt det mangelfulde i hans Form og Virkelighedsopfattelse, gribe det, som er Sjælen i Ingemanns Digtning, det indre Livs Skønhed og dets Skatte.

Med paafaldende Kulde og Fordomsfuldhed behandles ogsaa H. V. Kaalund. „Han havde som Digter ingen ny Overbevisning, ingen ny Tro". Herregud! Hvad er nu det for en Fordring! Og hvorfor skal Kaalund netop ofres for den, naar den ikke gøres gældende hverken overfor Bødtcher eller Winther, der saa lidt som Kaalund havde deres digteriske Styrke i Overbevisning eller Tro. Og hvad ny Tro og ny Overbevisning have vor Tids Digtere? Det er jo gamle Klæder, der er vendt, ny Udformning af gamle og velkendte Tanker. Skal den Fordring stilles til hver ny Generations Digtere, kunde det snart komme til at se galt ud. Ti, hvor skal man bestandig kunne finde paa noget nyt? Allerede Kong Salomon, der jo ogsaa var Forfatter, indsaa Vanskeligheden. Sikkert er det, at Kaalund i sit digteriske Syn var lige saa ny og frisk som de aller fleste af de Lyrikere, der siden hans Tid ere opstandne i Dannevang. Nej, Brandes har sikkert skrevet dette Essay i daarligt Lune, han har ikke haft Kaalund ved Haanden eller har ikke haft Tid til at genopfriske sit Indtryk af denne mærkelige Lyriker, for

hvem Verden var ung endnu som paa Patriarkernes Tid. Selv om man med Brandes vil betragte ham som „det sidste virkelige Talent i en hendøende Digterskole", vil Epigonnavnet slet ikke passe paa ham.

I de danske Essays findes endnu Artikler om de tvende samtidige, saa polært modsatte Universitetsprofessorer, H. Brøchner og R. Nielsen. Hvor Forfatterens Sympati er i Behandlingen af dem, véd man. Stykket om R. Nielsen er da ogsaa saa magert og intetsigende, at Forfatteren helst skulde have ladet det blive i sit Blækhus eller i den Avis, hvorfra det er hentet. Her er det en Modstander, der skriver om en Modstander. Saa følger nogle personlige Erindringer om J. P. Jacobsen, en annalistisk Gennemgang af hans i ydre Henseende lidet begivenhedsrige Liv og halvt en Sygejournal, indtil Bogen — ved et sært Lune af Brandes — slutter med Wilhelm Dinesen, en ret underordnet Forfatter af nogle i sin Tid i „Politiken" offentliggjorte Jagtbreve, der udmærkede sig ved at slaa over fra Prosa i en versificeret Luntetrav.

Ellers samlede Brandes en stor Del af sit Arbejde i Firserne om sine polske og russiske Studier, der for en Del foretoges i Landene selv. I 1887 gæstede han Rusland og opholdt sig der i flere Maaneder. Han holdt Foredrag baade i Petersborg og Moskov om russisk Litteratur i det 19de Aarhundredes sidste Halvdel. Foredragene holdtes paa Fransk og modtoges med Bifald af et talrigt Publikum, hvoriblandt naturligvis fandtes flere Notabiliteter.

I 1888 udkom saa de to Tvillingbøger: „Indtryk fra Rusland" og „Indtryk fra Polen", Bøger, der er imponerende ved deres Masse af Stofrigdom. Til-

sammen udgør de en særlig Fløj i Brandes' Forfatterskab. At Brandes føler sig staaende i et meget intimt Forhold til Bogen om Polen, er bekendt nok. Polen er for ham et Symbol, dette de hjemløses Hjem. Det er for ham Frihedens og Frihedskampens Land, de mange Taarers og Nederlags, men ogsaa den uudryddelige Frihedskærligheds. Man ser af det Digt, Brandes offentliggjorde efter Udgivelsen af sine samlede Skrifter, at han tillægger sig en særlig Mission netop i Forhold til dette Land. Det siges her, at naar Polen en Gang staar kranset med god Rejsning, da er der „et Stænk af hans Blod i det Blod, der har kittet Bygningen". Ordene maa sagtens forstaas allegorisk; men det skønnes af dem, at Brandes virkeligt mener her at have udført en udvortes Bedrift, og formodentlig er Bogen om Polen Kærnen deri. At Brandes virkelig er bleven akcepteret i ledende Kredse i Polen og der nyder en overordentlig Autoritet, synes afgjort. Ogsaa Jul. Lange nævner da i de nys udgivne Breve netop Bogen om Polen som noget af det betydningsfuldeste, Brandes har skrevet og fremhæver navnlig dens første Halvdel. (Breve fra Jul. Lange. Udgivne af P. Købke. Pag. 244).

Firsernes Ungdom.

Den Ungdom, Brandes mødte ved sin Hjemkomst, var en anden end den, han havde kendt før sin Bortrejse. De „faa unge Mennesker" i København, som han i Brevet til Kaalund havde omtalt som dem, der havde sluttet sig til ham, vare voksede til en hel Menighed, og overhovedet var Halvfjersernes Problemer komne under Debat. „Studentersamfundet", der var stiftet Aaret før Brandes' Hjemkomst, drøftede dem Lørdag efter Lørdag, og sammen med Venstrebevægelsen gik de deres Gang ud over Landet. Men samtidigt var det, ligesom „Løftelsen" begyndte at sagtne.

„Sandt at sige havde vi yngre — af Aargangen 81—84" — skriver Vald. Vedel i „Studenterbogen" (Studenterminder Pag. 168) — „eller i al Fald min Omgangskreds ikke rigtig „den hellige Ild". Vi havde jo ikke været med i „Samfundets" første Hold — de, der havde kæmpet mod H. C. A. og det „gamle Hjørne" henne paa „Slavekirkens Grund", og som havde stiftet „Samfundet" og dets „Institutioner"; endnu mindre havde vi været med ude i Halvfjersernes Gennembrudsbevægelser i Litteratur, Religion, Moral, Politik; vi forefandt alle Rammer

i Orden, lige til at krybe ind i, og skulde blot arbejde videre paa, hvad de andre før os havde grundlagt. Men det var der ikke videre Løftelse i for os. Vi havde ingen H. C. A. og intet „de Gamles Sofahjørne" at gøre Oprør mod; vi havde ingen Opfinderglæde og Nybyggertro. Holdene foran os forekom os lidt naive og i Længden lidt kedelige, det blev ogsaa noget ensformigt at høre andre sige Ting, som vi vare saa trøstesløs enige i. Noget slukørede var vi og mukkede ikke lidet, vi vænnede os til at rynke paa Næsen og gøre smaat Nar ad Personer og Sager, som egentligt vort Hjerte hang ved. „Samfundet" var som en Isolerklokke, under hvilken den ungdommelige Ildhu nødvendig maatte lunknes, og i Stedet for varm Kampiver over for „de andre" — som vi holdt os for gode til overhovedet at indlade os med — traadte hos mange af mit Hold en vis trykket Klejnmodighed og ufrisk Appetitløshed; man vidste ikke ret, hvor man skulde anbringe sine unge Kræfter, og hvad man troede eller ikke troede paa."

Det nye er ikke længere nyt, en Kritik er vokset op i dets Spor, og denne Kritik, der er Udslaget af en Foretagsomhed, der er slaaet ind, omfatter alt, ogsaa Føreren selv. Man læse Vedels Skildring af Brandes som Foredragsholderen, der afgiver en karakteristisk Pendant til Gjellerups versificerede Skildring i „Ave", hvoraf vi i første Del af denne Bog have givet en Prøve. Det er sandt, at der ikke laa mange Aar imellem deres Affattelse; men Gjellerups Digt, der er skrevet i Anledning af Brandes' Forelæsninger paa Universitetet i 79 — „Romantiken i Frankrig" — er et lige saa karakteristisk Udtryk for Halvfjersernes vilde Entusiasme, som Vedels er typisk for Firsernes mere modererede og lidt blaserede Følelser.

„Saa tegner sig“, skriver Vedel videre (Pag. 170), „for Erindringen Georg Brandes' Forelæsninger paa Universitetet. Først den lange Venten i Trængslen ude paa Stentrappen, saa den gamle, brede Portner, der 5 Minutter før syv slog Portene op, og nu en almindelig Brasen paa — det galdt om at holde sig i Midten for ikke at presses op mod Indgangens skarpe Hjørnekanter, — Hat og Frakke kastes til Side paa Maa og Faa, og saa i vild Jagt op af Trapperne til Nr. 10. Man tilkæmpede sig en Stump Bænk eller Bord at sidde paa, eller ogsaa stod man. Forsamlingen var broget nok. Der sad pæne Folk i ansete, sociale Stillinger — Advokater, Embedsmænd, Bankfolk — og der sad „moderne“ Damer i udfordrende Fuldtoilette; navnlig prægedes Forsamlingens Fysiognomi stærkt af jødiske Damer i alle Aldre og Skønhedsgrader. Teologiske Bondestudenter havde med brødetung Samvittighed sneget sig derhen; unge, radikale Samfundsmedlemmer stillede som til enhver „Akt“ i det Nyes Tjeneste; talrige indifferente mødte blot for at faa „Sjov i Gaden“. Moderne „Jeunes elegants“ af Herman Bangs Skole udstillede i slapt enerverede Attituder deres Pandehaar og aabne, nedfaldende Halskraver. Man saa ogsaa Fremskridtskvinder, der mødte med bestemt Fordring om noget „modigt“ og „stærkt“ og allerede paa Forhaand saa sig udfordrende om — ogsaa emanciperede Studentinder, som de den Gang fandtes, med afklippet Haar, Næseklemmer og principstrenge Kjoler uden en Strimmel eller et Baand paa; ind derimellem endelig unge, nyfigne Bachfischansigter, ængstelig lystne efter at nippe til lidt forbuden Frugt . . .“

Hvilken gennemført og detailleret Iagttagelse. En ung Tilhører fra Halvfjerserne havde i sin Be-

tagethed, sin Andagt ikke Øje for Publikummet. Han saa kun ham, Profeten, Gennembrudsmanden, Forkynderen af det ny. Her er ogsaa Baggrunden tegnet op, og Billedet af Auditoriets Midtpunkt er heller ikke noget Rembrandtsk „Lysbilled", henkastet i ekstatisk Glød, det kan snarere lignes ved et Finmaleri udført af en af den nederlandske Skoles lidt groteske Malere, et Produkt af nøjeregnende Iagttagelse og malt *con amore*.

„Men nu", hedder det (Studenterbogen, Pag. 171) „stod han deroppe paa Katedret — i Selskabsgalla, fin og spænstig af Figur, med det stærke, sorte Haar buskende sig over det gullige, blege Ansigt, som var lutter fast Ben og skælvende Nerver, — egentlig saarende grim med den lave, rynkede Pande, de anstrængte Øjne, den store, tyklæbede Mund, — men hans Ansigt havde dette foruroligende, evig underholdende over sig som en lurende Indsø mellem Bjerge, over hvilken i et Nu alle Slags Vejr kan rejse sig, og om Munden og i Øjenkrogene sad alle Viddets og Spottens og Skælmeriets Genier paa Lur. Han gjorde et let Buk for Forsamlingen og stod saa et helt langt Minut tavs og saa sig om, som en Kunstner stemmer sit Instrument, eller som om hans Øjne søgte at etablere magnetisk Forbindelse med levende Punkter ude i den bølgende Mængde af Ansigter, han skulde besværge. Og naar han saa tog fat, med sin ejendommelige, undertiden kvækkende Stemme, hvor formaaede han saa ikke at manøvrere det mangestemmige Instrument, et Auditorium er . . . stryge hen over det, saa hver Streng sitrede med og gav Tone . . . opvigle det fra Grunden af med en Betoning, et Ord og stille det til Ro igen ved et Blik, en Haandbevægelse . . . afveksle med Tempo

og Stemning fra Fortissimo helt ned til Pianissimo, fra Allegro og Allegro furioso helt ned til stilfærdigt Adagio eller storladent Maëstaso.

Vi saa jo nok — med det instinktmæssige Skarpsyn, unge Studenter virkelig have for sligt — hvilken Virkning Publikum øvede paa Foredragsholderen; det var let at aflure ham, hvordan han, alt medens han læste næsten hele Foredraget op, forcerede sig op i en tordnende Patos eller afbrød sig med Indfald og Stemningsudbrud, der lød som improviserede, men hentedes lige op af Papiret — eller hvordan han efter en Bravurfuga traadte tilbage op mod den sorte Vægtavle og lod Virkningen synke ned og sætte sig i Folk — eller endelig, naar Foredragets Indhold og Tone tog Vækst hen imod en af de obligate Finaler, som han aldrig nægtede sig . . . Alt det saa vi og ærgrede os og skumlede derover, som unge Mennesker er saa stærke i at gøre, men det druknede dog alt i det sælsomt berusende, elektriske Indtryk, man modtog af disse Forelæsninger! Selve Æmnets Art: det „unge Tyskland" i Kamp mod den hellige Alliances Reaktion, dets udæskende, ungdommelige Radikalisme, dets „Nyhellenisme" og „Kødets Emancipation" — de skyggerædde Fyrstekongresser, de Menzelske Angiverier og Heines uforfærdede Guerillakrig mod Overmagten, endvidere hele Behandlingsmaaden — anekdotisk, dramatisk iscenesat, med Lys og Skygger malerisk fordelte —; de mange underforstaaede eller udtalte Sammenligninger med Dagens og vore egne Forhold; endelig den hele lyrisk digteriske Beaandelse, som Taleren lagde over alt — det var som en Fest for os unge Tilhørere; det egentlig ikke fyldte os saa meget med ny og store Tanker, som det satte os i en sjælelig Oprømthed, der kvikkede os vaagne

og afdækkede Rigdomme inde i os; vi følte os, naar vi gik hjem, som inspirerede, som Digtere allesammen. Det var ogsaa Forelæsninger til at stampe Digtere op af Jorden."

Kan man tænke sig en fortrinligere, en mere malende Skildring! Hvert Træk er nøje afluret Virkeligheden, man kan ikke noksom fremhæve, hvor langt dette maleriske Ordbillede overtræffer de malede Portrætter, som vore Kunstnere til forskellig Tid have udført af Georg Brandes.

Men, som man vil se, er den Art Begejstring, der udtaler sig i denne Skildring, af en væsentlig anden, langt mindre absolut Art end „Gennembrudstidens". Datidens Ungdom dyrkede Georg Brandes ganske uden Reservation som en Slags moderne Guddom, og naar de opdagede, at han ikke svarede til de Fordringer, man maatte stille til en saadan, at der var altfor meget af det altfor menneskelige hos ham, saa vendte de sig imod deres Afgudsbillede og slog det itu. Men her, hos Vedel, er Troen tilsat med en ganske betydelig Dosis Tvivl og Kritik. Den Mand, som taler i de citerede Linier, er ikke en Handlingens Mand, der vækkes til Daad og styrter sig fra Studereværelsets Klosterro ud i Kampen, snarere er det en tvivlfødt Drømmer, der fører Ordet, en født Artist. Drachmann og Schandorph og Gjellerup følte sig ikke paa den Maade som Artister; deres Forhold til Livet var mere direkte, deres Vingefang var bredere, de saa anderledes paa Situationen end disse Sildefødninge, der var opammede af J. P. Jacobsen, den syge Mand blandt halvfjersernes Kuld, den nervøst forfinede. Ham var det, der blev Forbilledet og Fortrylleren for hele Firsernes Kuld.

„Jeg manglede", skriver Vedel sammesteds, „ganske Interesse for Agitationen og brød mig slet ikke om at forarge eller overbevise „de andre"; dertil var min Tro paa at udrette noget altfor vingeløs og mine egne Meninger altfor undergravede af Tvivl. Den ildrøde Slips, hvormed jeg i de Tider tirrede forskellige af mine jævnaldrendes Blikke, var meget mere af Farve med Gautiers romantiske, filisterærgrende røde Vest end med Revolutionens røde Fane."

Maaske vil en og anden indvende, at Vedel ikke er nogen god og gyldig Repræsentant for Firsernes Ungdom, at han er i særlig Grad et Studerekammermenneske og et Barn af en gammel Slægt, som „Helten" i hans første Fortælling, og det er jo ogsaa en Selvfølge, at et helt Decenniums Ungdom aldrig er paa den Maade af én Støbning; i enhver Tid er der flere Tidsstrømninger, flere Aandsretninger ved Siden af hverandre, og ingen af dem behøver at være absolut dominerende; men, man kan dog vistnok i al Almindelighed betegne det som et Særtræk ved Firserne og deres aandeligt Fysiognomi, at der foregaar en Nedgang, en Afslappelse efter 70ernes dristige Opsving. „Mattelse ovenpaa Svømningen følger", hedder det hos Drachmann. Det er denne Mattelse som faldt Firserne og deres Ungdom til. Lidt tidliggammelt er der over dem alle.

Halvfjerserne var med alt deres Opgør og deres Omvæltning en troende Tid, den gamle Trosævne var blevet tilbage, selv der hvor det tidligere Trosindhold var tabt. Skønt man ikke var blind for al Tilværelsens Elendighed, følte man sig dog stærk og sund, udrustet med en Kulsviertro.

„Jeg greb det evigt stærke, evigt sunde,
selv naar jeg segned under egen Vunde"

skriver Drachmann, og hans Digte struttede af Ungdom og Sundhed; det samme er Tilfældet med Schandorph, denne brede Hugaf af en Spøgefugl, for hvem Tilværelsen er et muntert Bakkanal.

Lad ogsaa være der er noget tilstræbt deri, der ligger alligevel en Grundfond af Natur bagved. Schandorph elskede virkelig Druen, og hans buldrende Latter var ikke Skrømt, selv om han ikke altid var saa glad, som han lo højt til. Han praler da ogsaa med sin Sundhed, han sammenligner sig selv med en Hest, der slaar til Skaglerne, eller som trækker i Møllen („I Hestemøllestræde jeg selv som Hest min Mølle maatte træde"). Han er til en Begyndelse misfornøjet med Tilværelsen, men han er stærk, han føler, han skal nok komme ovenpaa og faa Magt med den. Og han har Tro paa, at det skal gaa opad.

Og det gik opad; han levede i en Opgangstid, Strømmen bar vidunderligt op, han vandt en Digterposition, som han aldrig havde turdet drømme om, han, der havde siddet som en lille halvglemt Sproglærer i Hestemøllestræde, blev en anset Fører, en Gennembrudsmand, saa det kunde forslaa. — Han blev kry for hele Livet.

Men det var ikke frit for, at han, der havde skrevet det smukkeste, der overhovedet er skrevet om J. P. Jacobsen, det ypperlige og fint følte Digt: „Da jeg sidste Gang saa I. P. Jacobsen" (dat. 7. April 1884), havde et Horn i Siden paa Jacobsen og hans stærke Tag i de unge; han har til Tider fremhævet, at Jacobsens Digterejendommeligheder var en syg Mands, og at de ikke burde efterlignes af de sunde . . .

Han forstod ikke den historiske Sammenhæng

og Rigtighed i denne Udvikling. Den dybe Tvivl, som laa paa Bunden af Gennembruddets Evangelium, Tvivlen om Livets Værd og dets Mening, den tog Tid for at erkendes, langsomt bredte den sig og optoges i Generationens Blod, indtil den, da den nærmede sig Hjertet, fremkaldte en Reaktion eller gik over i Organismen og blev kronisk. Lad os se paa hele denne Generation af Digtere og Drømmere, der brød ind i Litteraturen samtidig med Vedel: Niels Møller, Johs. Jørgensen, Stuckenberg, Michaëlis — der er noget af Efteraarets farverige Sygelighed, som er fælles for dem, der er Lavtryk over deres Digtning, de er usikre paa, hvad Livet er, og hvad det er værd, og de tager varsomt derpaa . . . Der dirrer en bitter Skælven om Læben. Den mandigste og rankeste af dem er sagtens Niels Møller — der er endogsaa noget udpræget mandigt over ham — og dog gror ogsaa Mismod og Mistillid som en Tjørnehæk om hans Digtnings Have.

Jeg kunde kaste mig ned ved Gærdet og vildsomt Tornene knuge,
og raabe over det onde Tykke, der Livet til Døden lænker.
men Moder ebber, og Mulmet kommer min slappe Vilje at sluge,
og trøstløs sætter jeg Fod for Fod og mødig mit Hoved sænker.

Døden, den gamle Død, der en Tid havde været detroniseret, udestængt, forglemt, afskaffet i Poesien, er vendt tilbage. Den evige Ungdom var alligevel en Illusion, Aarene sætter Mærker. Menneskelivets Vilkaar kan ikke forandres. Trods Frihed og Fremskridt, trods Opfindelser og Videnskab, bliver Menneskelivets Grænser de samme, evigt snævre, som i Salmerne, som i Ordsprogenes Bog, de samme fra Slægt til Slægt.

Med dæmpede, floromvundne Trommer skrider

da denne Generation hen ad Livets graa Hverdagsvej, disse Arvtagere af Halvfjersernes store Ord og Bebudelser. Det er som en ny Tids Bølgeslag efterhaanden trænges frem over alt og fylder med sin klagende Mumlen alle tomme Rum. Men tiltalende virker denne Generations Mænd ved noget uforstyrreligt ægte, ved fuldkommen Ærlighed og Alvor. Halvfjersernes Mænd kunde endnu drappere sig, de førte endnu en Maskeradegarderobe omkring med sig og følte deres Optræden som ikke saa lidt af en Rolle. Nu spilles der ikke Teater længer.

Ellers var der jo i hine Aar ingen Mangel paa Opfordring til Dans. De politiske Bølger gik højt og Lidenskaberne flammede kraftigt. I „Studentersamfundet" var det Politik, der stod paa Programmet. I Juni 1884 fejredes dér den første store liberale Valgsejr i København — en Frugt af Alliancen mellem Venstre og Socialdemokratiet, ved hvilken Pingel og Trier kom ind i Rigsdagen som Arbejdernes Kandidater. Saa fulgtes Festen for Noes og Nielsen efter Brønderslevaffæren. Hørup, der var bleven truet med Stokkeprygl, fulgtes hjem fra „Politiken"s Kontor af en Æresgarde. Saa kom Skyttebevægelsen med Masseindmeldelse i Københavns Skytteforening for mulige Eventualiteters Skyld.

Men alt dette politiske Gny og Gjald fandt ikke ret nogen Genklang hos de unge Digtere, eller i den samtidige unge Literatur. Viggo Stuckenberg, strammede sig op til et Par enkelte politiske Digte; men der var ikke i dem Stænk at den Frejdighed, den Gaaen paa, hvorud af man skriver Slagsange. Overhovedet er det helt andre Spørgsmaal, der beskæftige ham i hans Digtning; det er Tilværelsesspørgsmaalet, og hans Digte er som oftest Klagesange,

Suk over Tilværelsens Kraftspild, dens Smerte. To Gange besynger han Christiansborg Slots Brand som et typisk Symbol paa den nationale Afbrændthed:

> Fest blev der holdt, en Begravelsesfest,
> Landet var Vært og Folket var Gæst,
> fuldtalligt mødte det, Gildet var flot;
> ti Ilden var Præst
> og Liget et Slot.

Digtets Begravelsesstemning er typisk for den Tid, da det blev til. Hans Ven Jørgensen drev det kun til et lille politisk Indignationsudbrud, som han bestilte hos sig selv. I Michaëlis' Digte (1889) er der lige saa lidt eller endnu mindre af Politik, offentlig Liv og sociale Problemer. Snarere er det Jacobsens stolte og trodsige Ateisme, hans fantastiske, naturbeaandede og vilde Tørst efter Skønhed og Farvepragt, der er fælles for disse Poeter.

I Grunden var dette lavmælte, nedstemte, i sig selv fordybede ikke efter Georg Brandes' Sind; han, der havde skrevet „Trods" paa sin Fane, ønskede haardere Klange, Toner i Dur, ikke vor danske Folkevises bestandige bløde Mol. Ofte nok har han givet denne Uvillie Udtryk, ofte nok har han ivret mod Trættemænds-Digtningen og det dumme *fin de siècle*. Saa lidt der er i hans Livsanskuelse af virkelig Opmuntring eller Haab, ser han dog ingen Grund til at hænge med Hovedet. „Langtfra at nedslaa, er vort Livssyn opløftende", sagde han nys i Sorø, og ofte udtaler han sig med en Frejdighed, der staar i den besynderligste Modsætning til hans Totalanskuelses absolute Trøstesløshed. Der er sikkert her en Modsætning mellem to forskellige Racetemperamenter. Gotiken i vor sjælelige Konstruktion er Brandes lige

saa fremmed som Gotiken i Midalderens Kirker, som han har talt saa haanligt om. Naturligvis var Firsernes Poeter Venstredigtere, det siger sig selv; det var de jo saa at sige født med, de kunde slet ikke blive andet; men der er hos dem intet af Tonen fra Drachmanns „Nye Tider nye Tanker" eller fra hans politiske Manifester og pokkerivoldske Fanfarer. Kun hos Oscar Madsen findes der noget af det samme raske og flotte, der beror halvt paa Naturslægtskab og halvt skyldes Paavirkning. De andre er mere eller mindre kunstneriske Efterkommere af I. P. Jacobsen, kun blegere og blodløsere og tristere end han, der druknede al sit Livs Privatsorg i sin Kunst og ikke saa, at Kunsten i Længden kun kan næres af et sundt og daadsfriskt Liv.

Underligt nok hørte disse Forfattere, eller i al Fald nogle af dem, til den høffdingske Kreds. Høffdings Indflydelse var stor Firserne igennem og viste sig paa en smuk Maade i en vis Karakterens Noblesse hos de unge, der kom under hans Paavirkning, vel ogsaa i en Udvikling af Intelligensen. Men ellers er det, som de ikke ligner deres Lærer saa synderlig meget. Hans harmoniske Grundstemning har de ikke formaaet at tilegne sig. Maaske var det heller ikke at vente, at Ynglinger omkring den første Snes straks skulde kunne hæve sig til hans resignerede Ro og delvise Optimisme.

„Det var ikke nogen genial Ungdom — ikke en Gang nogen videre overmodig og rebelsk" — skriver V. Vedel — „som samledes derude i Professor Høffdings Hjem — mellem alle de lærde Bogreoler og Portrætterne af Spinoza og Kant og Brøchner. Der var ikke nogen rigtig Trivsel, som rankede os til

Vejrs, ikke nogen Fællesvillie, som samlede os og ildnede os, — vi levede, de fleste af os, egentlig mest et Eneboerliv i Studerekamre, og der laa som et usynligt Tryk over vor Tro og vore Forhaabninger. Men der var den Slægtslighed mellem os, som laa i, at vi vare komne sammen i Følge den samme Udvælgelse og stode under Paavirkning af samme *spiritus rector*. De fleste vare flittige Læsemennesker, interesserede for at forstaa alt menneskeligt i dets Grund, tunge Gemytter, gesinnungstüchtige og frisindet humane i deres Aandsretning." Agnostikere kunde man tilføje.

Een af Tilværelsens ejendommelige Modsigelser! En saadan Skare af aandelige Eneboere og udprægede Individualister midt i en politisk Stormtid, da der blæstes Samlingssignaler fra alle Sider, en saadan Kreds af forfinede, nervøst spændte, lidt neurasthenische Æstetikere midt i en demokratisk Tid med Valgrøre og Valgspektakler og smældende Avisartikler. Det overrasker!

Skønt denne Kreds ikke, i al Fald ikke den Gang, syntes at have nogen personlig Forbindelse med Georg Brandes, mødtes han dog fra disse unges Side uden Fordom og uden Mistillid. Mange af Kredsens Medlemmer kom siden stærkt under hans Paavirkning, stærkere end fra deres oprindelige Lærer. Nogle af dem tog sig siden tilbage gennem Kamp og Brud. Men, man tør vistnok fastslaa som et Fællesmærke for den Ungdom, der kom under denne Paavirkning og opvoksede i Høffdings Skole, at de medtog fra den en aandelig Rummelighed og Fordragelighed, som har været banlyst fra den Kreds, der

har dannet Georg Brandes' nærmeste Fanevagt[1]). Derfor duede de ikke ret til at lave Fanatikere af, saa fanatiske ogsaa nogle af dem var i deres Beundring for G. Brandes.

Naar Vedel taler om, at han vilde have set Brandes' Auditorium med noget af en Sammensværgelse over sig (Studenterbogen Pag. 171) maa det ikke tages for alvorligt. Det var, som Bemærkningen om den røde Slips viser, i al Fald en rent artistisk Revolution, han sværmede for.

Da disse unge i Slutningen af Firserne — 1888 — planløst og tilfældigt startede Tidsskriftet „Ny Jord", synes G. Brandes heller ikke at have følt særlig Sympati derfor. I Anledning af Pløjebilledet, der prydede dets Omslag, bemærkede han, at „gammel Jord", „udtørret Jord" kunde være fuldt saa træffende en Betegnelse derfor. Og nogen midtsamlende Stræben som den, der gav Halvfjersernes Bevægelse Karakteren af en Sammensværgelse, fandtes der ikke her. Heller ikke nogen særlig Ungdommelighed, hverken i god eller slet Forstand. Men en vis aandelig Bevægethed og Videlyst sporedes gennemgaaende, parret med et vist æstetisk Finsmageri og et solidt Jævnmaal af Dygtighed. Unge Videnskabsmænd paa forskellige Felter slutter sig til Kredsen og prøvede i „Ny Jord" deres Vinger, unge Lyrikere skrev her deres uhonorerede Vers, som ikke var daarligere for det. Her debuterede V. Vedel som Kritiker af sine samtidiges første æstetiske Forsøg uden endnu at aabenbare særlig kritisk Evne.

[1]) „Lad os bøje os først og fremmest i fuldkommen Beundring for hans Sjæls Evne til at kunne hade dybt og til at kunne elske dybt", skriver Sven Lange om G. Brandes. (I Studenterbladet 3. Novbr. 1896).

Men han viste sig som en god og forstaaende Læser, hvis Sind var stemt i samme Tonart som de producerendes. Her debuterede ogsaa Knut Hamsum med et Fragment af sin Roman „Sult", der vakte Opmærksomhed. Skønt Tidsskriftet ikke havde nogen paatrængende *raison d'être,* hvad det ogsaa viste ved ret hurtigt at gaa ind, var det dog uden Sammenligning det betydeligste af de saakaldte „unge" Tidsskrifter, hvoraf man i vort æstetisk overproducerende Land har set adskillige.

Til dette Tidsskrift, der aabnedes af Høffding, ydede Georg Brandes kun ét Bidrag, den Artikel om „den heibergske Æstetik" (Jan. 1889), som optryktes samme Aar i „Danske Essays", og som er omtalt ovenfor. Jul. Lange bemærker om den i de nys udkomne Breve (Breve fra Jul. Lange ved P. Købke Pag. 249), at den synes ham betydeligere og bedre, end han havde ventet. „Den er vel ikke fuldt retfærdig imod Heibergs tekniske Ledelse af vor Litteratur fra hans Samtid; men den er i Tonen næppe uartigere, end jeg ved Lejlighed selv har været mod Heibergs Kunstanskuelser, saa at jeg for saa vidt ikke har noget at lade den høre."

Samme Aar som „Ny Jord", startedes ogsaa Riis-Knudsens Tidsskrift: „For Litteratur og Kritik". Den Forfatterstab, som det samlede om sig, bestod ikke af Litteraturens Rekrutter, men af midaldrende og enkelte ældre Forfattere. I rent digterisk Henseende vejede dets Bidrag ikke særdeles meget, derimod bragte det en Del værdifuldt ræsonnerende og kritiske Artikler bl. a. af Vedel, P. A. Rosenberg og Udgiveren, og hævdede med Talent en Syntese af Idealisme og Realisme i Modsætning til

den materialistiske Realismes grove og aandsforladte Virkelighedsopfattelse.

Heller ikke dette Tidsskrift fik noget langt Liv. Dog overlevede det „Ny Jord“. Naar dette gik ind i Somren 89, fortsattes „Litteratur og Kritik“ til Efteraaret (Septbr.) 1890.

Firsernes Sædelighedsdiskussion. Kønsfriheden. — Det sædelige Lighedskrav.

Som man vil erindre, var Beskyldningen mod Brandes for at fremtræde som Forsvarer for „den frie Kærlighed" fremsat allerede under Debatten om „Emigrantlitteraturen", bl. a. af C. Rosenberg, der gjorde gældende, at bag „den frie Tanke" laa „den frie Lyst" eller — som han udtrykker det — den frække Lyst (1. Bd. Pag. 140). Efter sin Overflytning til Berlin taler Brandes om, at intet mer kan bide paa en, naar man i seks Aar har gaaet om i København og været „den fri Kærlighed".

Og dog optraadte Brandes den Gang endnu med en vis Varsomhed, sjældent direkte og altid dækkende sig bag et litterær-historisk Slør. Behandlingen af de forskellige Værker i Litteraturhistorien gav ham dog rig Lejlighed til at komme ind paa en Drøftelse af de moralske Spørgsmaal, særlig Ægteskabet, og i det mindste indirekte sætte det under Debat. Og den indirekte Metode har altid ligget udmærket for Brandes. Næsten alle Revolutionstidens og Emigrantlitteraturens Forfattere er lige saa mange Advokater for Personlighedens Frigørelse fra Samfundsformerne, lige saa mange Angribere af det uopløselige Ægteskab. Og Brandes fremtræder ikke i sin Reproduktion af disse Bøgers Indhold eller Tanker som nogen

ligegyldig Referent, man føler stadigt, hvor hans Sympati er, og at han bruger Forfatterne som litterære Brikker paa sit Skakbrædt, som han flytter om med, alt efter som Situationen kræver det. Saaledes naar han ved Behandlingen af Mme de Staëls „Delphine" taler om den skrigende Uretfærdighed i hendes Skæbne, „der taler stærkere end nogen Deklamation mod det Bestaaende om Samfundets Usselhed" og om den Magt til at kue og ulykkeliggøre, som Menneskenes Kortsynethed og Umandighed har tildelt forældede Institutioner, eller naar han ved Behandlingen af „Corinna" siger, at hun ikke manglede Blik for, at den officielle Hævden af Pligt og Moral i Norden er baseret paa den største Raahed i alle de Tilfælde, i hvilke Samfundsloven én Gang er brudt, saa ligger der noget advokatorisk i Fremstillingen, Forfatteren er en Advokat, der gør sig til et med sin Klient. Og saaledes polemiserer Georg Brandes rundt om mod den konventionelle nordiske Familiemoral.

Det var først paa et senere Tidspunkt, at han for egen Regning optog Spørgsmaalet om, hvad man har kaldt Kønsfriheden, paa sit Program, og Diskussionen om dette Spørgsmaal rasede med mer eller mindre Lidenskab ned gennem Firserne, idet det blussede op snart her, snart der. I 1881 udkom paa det gyldendalske Forlag en Bog, som var forsynet med Mottoer af ikke mindre end fire Filosofer og som bar den underlige Titel: „En Livsanskuelse grundet paa Elskov". Bogen havde intet Forfatternavn og blev følgelig modtaget med nogenlunde almindelig Ligegyldighed af Presse og Publikum. Brandes vidste imidlertid, hvad nu alle véd, at Bogen var skreven af hans daværende Ven, Kontorchef Viggo Drewsen — H. C. Andersens lille Viggo

— der ved Siden af sin Virksomhed som Kontorchef syslede med filosofiske Overvejelser, som særligt samlede sig om Forholdet mellem de to Køn. Hans Bog var da ogsaa en Apoteose af det harmoniske, paa gensidig Forstaaelse hvilende, trofaste og livsvarige Ægteskab. Han opstiller det som Idealet, som det Udviklingen maa stræbe hen imod, uden for Resten paa nogen Maade at opkaste sig til Dommer over dem, for hvem det brister. Men han betragter det løsrevne, blot erotiske Forhold som den lavere Form, der efterhaanden maa vige for det fuldere Sjælenes Forbund, der i sig optager det erotiske som et lutret Moment. En saadan Kærlighed skildrer Forfatteren som en Art Fremtids-Religion, der byder Mennesket en Lejlighed til alsidig Udvikling og skænker ham Hvile for hele hans Personlighed, baade Selvtrangen og Slægtstrangen, idet den knytter den enkelte til Slægten gennem én af dens Midte.

Skønt, eller maaske fordi Brandes var diametralt uenig med Drewsens Grundbetragtning, syslede han meget med hans Bog og tænkte ogsaa paa at skrive om den, hvorom han lod Forfatteren tilflyde en Meddelelse; men ved nærmere Overvejelse af denne Plan kom han paa andre Tanker. Han fandt, at det Hensyn, der havde hindret Drewsen i at sætte sit Navn paa Bogen, ogsaa vilde hindre ham (Brandes) i at anmelde den under sit eget Navn, idet nemlig Publikum let kunde sætte hans Udtalelser om Emnet i Forbindelse med hans Privatliv. Han vidste jo, at han var en Kætter paa dette Omraade, idet han betragtede Ægteskabet som en Slags social Ulykke, et Onde, som Individerne til bedste for Staten maatte underkaste sig, ligesom man udreder andre Skatter til det offentlige Han gik da en anden Vej, idet han — fra katholske

Polemikere — samlede en Række Kraftudtalelser af Luther om Elskov og Ægteskab, særligt saadanne som Reformatoren havde fremsat i sin Polemik mod Cølibatet. At Brandes ikke personligt har samlet disse Udtalelser — om hvilke han siger, at de er udeladte i de protestantiske Samletudgaver af Luthers Skrifter — anser jeg for givet og til Overflod bevist gennem Prof. H. Scharlings lille Skrift: „Martin Luthers Lære om Cølibat og Ægteskab". Brandes begyndte saa paa Grundlag af dem at nedskrive en Række Reflektioner, der lagdes i Munden paa en gammel Mand og Stoklutheraner, som fremhævede Luthers Synsmaader i Modsætning til Drewsens. Heller ikke dette blev dog til noget; Forfatteren blev undervejs bange, dels for at han ikke skulde kunne faa sin Artikel frem i „Morgenbladet" — vistnok en rigtig Anelse — dels for, at hans Anonymitet, hvis Artiklen naaede frem, skulde blive røbet.

Men gemt er ikke glemt. Det var dette Udkast, som siden kom til at danne Grundlaget for Brandes' Tilskuer-Artikel om „Martin Luther" paa et Tidspunkt, da Sædelighedsdiskussionen var blusset op paa hele Linien.

Spørgsmaalet om Kvindens Frigørelse er i sig selv gammelt i vor Litteratur; men en helt ny Form og Fart fik det med Ibsens „Dukkehjem", der sætter den kvindelige Udviklings Ret over Institutionens. Saa kom 1883 Bjørnsons „En Handske", der gjorde Sædelighedsfordringen lige for Mand og Kvinde. Naar Manden af Kvinden fordrer en ren og uplettet Fortid, maa Kvinden kunne gøre den samme Fordring gældende. Mod disse idealt stillede Fordringer rejste der sig en Reaktion. Strindberg med sit dybe Kvindehad og sin Foragt for Kvinden som det

lavere Væsen blev Mester for den. I „Giftas“, tolv Ægteskabshistorier, der udkom i Stockholm 1884, vendte han sig mod „Dukkehjemmet“ og den deraf udsprungne Bevægelse. Allerede i Forordet leverer han en Æresoprejsning for Helmer, siger at „Dukkehjemmet“ beviser det modsatte af, hvad det skulde bevise, Scenen om Natten, hvor Helmer kurtiserer sin Hustru, er det uhæderligste, Digteren har lavet, han giver Nora en falsk Martyrglorie og gør Helmer til et Fæ. „Imidlertid kom gennem „Et Dukkehjem“ Spørgsmaalet om ulykkelige Ægteskaber paa Tapetet. Alle Fruer saa Tyranner i deres Mænd og ansaa sig selv med mer eller mindre Grund for Dukker. Saa fik man i Litteraturen en hel Række Ægtemænd, som forfalskede Veksler, og som i Slutningsscenerne afklapsedes af deres Koner, uden at Forfatterinderne var saa ædelmodige som Ibsen at fremdrage det nedarvede Anlæg for Vekselforfalskning som Undskyldning. Man fik at se Mænd, der ødelagde deres Hustruers Penge; men Hustruer, som ødelagde deres Mænds Penge, fik man for Retfærdighedens Skyld ikke at se. Men, trods alt det dumme, som blev skrevet, saa meget blev dog vundet, at Ægteskabet afsløredes som guddommelig Institution, at Fordringerne paa en absolut Salighed i Ægteskabet skruedes ned, og at Skilsmisse mellem uenige Ægtefæller anerkendtes som berettiget. Og det var godt!“

Han fremsætter nu som et formeligt Program de Krav, Kvinden maa stille til Fremtidens Ægteskab; deriblandt skal hun have Valgret (naar hun vel at mærke først har underkastet sig en Eksamen i det Samfunds Love, hvori hun lever). Hun skal være fritaget for Krigstjeneste, da hun føder Børnene.

Men inde i Bogen fortsætter han sin Himmelspræt

med Ibsens „Dukkehjem“, idet han i Fortællingen „Et Dukkehjem“ bruger Ibsens Bog til at forskrue Hovedet paa en sød, men uudviklet lille Kone og til at forstyrre et lykkeligt Ægteskab. I en anden Fortælling, „Dydens Løn“, er det Bjørnsons „Handske“, han tager Sigte paa, idet han lader en ung Mand under Bøn og Kamp mod sin Naturs Anfægtelser gaa til Grunde af hemmelige Laster, og da han endelig i 28 Aars Alderen gifter sig med en livskraftig Dame, skænker hun ham først en rakitisk Søn, og efter 13 Maaneders Ægteskab dør han selv udmarvet, mens en udydig Løjtnant, der er stillet op som hans Modstykke, gifter sig, faar seks Børn og lever lykkeligt til Dagenes Ende. Strindbergs Historie er rystet ud af Ærmet med en saadan Flothed, at hvis den ikke gjaldt et saa alvorligt Emne, kunde man kalde den en Spøg. Den minder, som overhovedet Strindbergs Produktion i denne Bog, om det Studium, den svenske Forfatter havde gjort af de amerikanske Humorister og gnistrer af paradoksalt Vid. Omtrent samtidigt havde Garborg, der i hine Aar ogsaa var en uforsagt og konsekvent Naturalist, offentliggjort en Novelle, der hed „Ungdom“, der skildrer, hvorledes Forstassistent Carlstad, der er forlovet, lader sig bedaare af den skemtsomme Bondepige Anne Malene, der slet ingen Moral véd af, og indlader sig paa et Forhold, der piner ham. Hans daarlige Samvittighed giver sig Udslag i Moralprædikener for Anne Malene, der besvarer dem med et Ørefigen. Saa faar han netop i de Dage tilsendt fra sin Forlovede Jenny, et blegt og interessant Stykke Pigebarn, Bjørnsons: „En Handske“ med Opfordring til at prøve sig selv og derpaa fortælle hende alt, hvad han maatte have paa Hjærte. I hans ophidsede

Stemning forfejler denne Opfordring ganske sin Hensigt. Han har en Anelse om, at Frk. Jenny i tidligere Tid har haft en Svaghed for en Pianist, hvorfor han gengælder hendes Opfordring med en Dito om at fortælle ham alt, hvilket hun besvarer med en Opsigelse.

Spasen ender saa med, at Frøken Jenny nu er forlovet med en Ungkarl paa 38, der bander paa, at han aldrig har elsket før — „og det kan være sandt; ti han ser ud til allehaande" — Anne Malene er gift med sin Reserve-Elsker, og Forstassistenten skal have Bryllup med en ung Enke, der har baade Samvittighed og Moral og 50,000 Kr.

Det er denne lille Historie, som gav Brandes Anledning til en Ekspektoration om Kønsspørgsmaalet i det Essay om Garborg, der fandtes i „Tilskueren"s Januarhefte for 1885. Han skriver her i umiddelbar Tilslutning til den nævnte Fortælling: „Der er intet som helst vundet ved stadigt at spænde Kyskhedsfordringen endnu og endnu en Grad højere. Den Kunst at fordre Kyskhed er ikke stor. Det er ikke af Kærlighed til Lasten, at modne Mænd ryster paa Hovedet deraf. Det er fordi de vide, at skrøbelig Dyd altid er mangefold naturligere og sundere end unaturlig Last, og som Menneskeheden nu en Gang er udviklet, er det imellem disse to, at Valget i Reglen staar. Lad Opdragelsen ved naturlig og utilsløret Fremstilling af Kønsforholdene gøre sit til at tvinge Drifterne indenfor naturlige Grænser; men lad os ikke indbilde os, at de lade sig undertrykke eller udrydde, uden at Mennesket bliver defekt eller fordummet. Askesen, som den for Øjeblikket næsten alene øves af det store Flertal blandt de højere Stænders ugifte Kvinder, er en

Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, som mange Gange bringes en værdiløs Fordom. Driftlivet er og bliver Jordbunden for Fantasiens og Skønhedens Blomst, ikke mindre end for giftige og stinkende Vækster. Købes aandelige Fortrin stundom for dyrt med et Offer af Renhed og Uskyld, saa kan den virkelige Renhed ikke mindre end den blot tilsyneladende ogsaa købes altfor dyrt, naar den medfører tærende Savn og al Goldhedens og de kvalte Længslers Bornerthed."

Det var disse Ord, der blev den tændende Gnist til de følgende Tiders Kampe om Kønsforholdene, en Polemik, som Brandes dog mærkeligt nok til en Begyndelse undslog sig for at deltage i, idet han vilde have sine Udtalelser betragtede som nogle fordringsløse Sætninger i en Forfatterkarakteristik, hvis Hensigt kun havde været „at forklare en Novelle", for siden at gemme sig bag Morten Luthers Ryg, endda han var diametralt uenig med ham med Hensyn til Ægteskabets Betydning.

Gjellerup nedlagde i „Vandreaaret" (Kapitlet: Hjemkomst) en skarp Protest mod dette erotiske *laisser-aller*, der „ofrer det dybtfølende og trofaste Individ for den letsindige og brutale Natur, og indenfor den enkelte Personlighed ofrer de fine og dybe Følelser for de grove og overfladiske" . . . „Hvis ikke det hele er en intetsigende Frase, saa fordres der her for flygtige og rent driftmæssige Tilbøjeligheder den samme Ret, der ellers kun anerkendes hos den Kærlighed, som føler sig stærk nok til at knytte et Baand for hele Livet".

Forfatteren erklærer sig uenig med denne Naturalisme, der bestandig bortstøder flere og flere ideale Elementer, eller gør dem Helvede saa hedt,

at de selv fortrække, og at man bestandig mere og mere højrøstet applauderer som det egentlig værdifulde ethvert litterært Fænomen, der enten direkte knæsætter det brutaleste Driftsliv og de mest egoistiske Motiver som det rent menneskelige, eller i al Fald negativt hjælper med ved at bore en bundløs Skepticismes moralske Minegange".

Men Brandes' Essay fremkaldte ogsaa et andet Svar. Det skyldtes Forfatteren af „En Livsanskuelse grundet paa Elskov", Viggo Drewsen, der i „Tilskueren"s Majhefte rykkede i Marken med en Artikel betitlet: „Om en Reaktion mod den moderne Stræben efter større seksuel Sædelighed". Ved Reaktionen sigter han til Garborgs og Strindbergs Noveller (og øvrige Virksomhed i samme Retning) og til Brandes' Benyttelse af dem. Forøvrigt gør han gældende, at hvis alle Mennesker var monogamt anlagte eller omvendt alle var polygame i deres Tilbøjeligheder, saa var alt for saa vidt godt og vel og der kom ikke noget Skaar i den menneskelige Lykke (hvorom det for ham alene drejer sig); men, da Forholdet nu er det, at nogle er anlagte monogamt og andre polygamt, saa affødes der Sorg og Ulykke, naar to saadanne modsatte Naturer komme sammen. Han mener, at dette kan kun undgaas ved, at Udviklingen efterhaanden fører til, enten at de monogame Naturer ændres ved Opgivelsen af deres erotiske Afgrænsning, eller omvendt, at de polygame Naturer ændres i Retning af monogam Kærlighed, og han anbefaler denne sidste Løsning som den bedste. Undersøgelsen er i højeste Grad saglig og rolig med en Mængde detaillerede Undersøgelser, og Forfatteren, der stiller sig paa Lykkemoralens Grund, undgaar med største Ængstelighed blot at nævne Ordet Moral. Som man

vil erindre, mente Drewsen, at hans ægteskabelige Lykkemoral kunde danne en passende Afløsning af de religiøse Livsanskuelser, dem, han med sin noget nøgterne og rationelt anlagte Natur ansaa for udtjente. Han anser ikke Kyskhed for umulig, heller ikke for en ung Mand, og mener, at Kampen for at beherske Driftslivet har sin væsentlige Betydning for Udviklingen.

Denne Artikels Fremkomst blev for Brandes Signalet til at fremdrage sine gamle hengemte Luther-Citater med deres utilslørede Udtalelser om Drifterne og deres Magt. Brandes har nu imidlertid strøget den digteriske Iklædning og lader nu Luther tale for sig selv, men til Gengæld forsyner han Artiklen med nogle Indledningsbemærkninger, i hvilke han besværer sig over Drewsens Angreb. Han finder det uberettiget, at denne har revet nogle fordringsløse Sætninger ud af deres Sammenhæng og betegnet dem „som intet mindre end en Modarbejden af ærede Samtidiges Sædelighedsbestræbelser. Det er ikke rigtig hensynsfuldt at angribe en Forfatter paa et Punkt, som han udtrykkelig har erklæret sig uvillig til at forsvare, ude af Stand til at drøfte, og hvor han, som enhver forstandig Lærer føler, ikke kan tale frit, kun kan antyde en ringe Del af, hvad han mener, og er udsat for de plumpeste Forvrængninger, de smudsigste Insinuationer". Hvorpaa han gennemhegler Moralens Forsvarere efter Noder, idet han rubricerer dem under forskellige karikaturmæssige Kategorier, Tartufferne, Bula N'Gnatuerne og Jeronimusserne, for hvilke Hykleriet imidlertid er det fælles, tilbagevendende Karaktertræk. „Det at fordre Ærbarhed", hedder det her, „har altid været Jeronimussernes Kendetegn lige fra den Jeronimus i

„Maskeraden“ til vore Dages“. Det meste af, hvad der i de sidste Aar er kommet frem som Kyskhedsfordring fra Mændenes Side har nøjagtigt samme Karakter, som Jeronimus' Formaninger til Leander. Jeronimus stillede ikke Fordringer til sig selv, den Gang han var ung; det var ham for besværligt*); desuden tænkte han den Gang slet ikke derpaa, han var saa optaget af de mange Leonorer og Perniller, ikke at tale om Anne Hattemagers hele Flok. Men nu, da et halvt Aarhundrede har bragt hans Blod til at løbe mere adstadigt, retter han med Styrke Fordringen til Efterslægten og hævder, for saa vidt han vedgaar sin Fortid, og det gør han nu om Stunder undertiden, at det ene og alene er en beklagelig Tilfældighed ved hans Opdragelse eller sligt, der har hindret ham selv i til rette Tid at opfylde Kravet. Dette er overmaade opbyggeligt, men det imponerer ikke saa meget“.

Naar disse Linier sikkert med god Villie er møntede paa Bjørnson, som i de Aar bestandigt var i Brandes' Tanker, og som han benyttede enhver Lejlighed til at angribe, saa godkender han — maaske i Følge Levereglen: Present personsalways excepted — Drewsen som en enlig Undtagelse, idet han paa ham anvender Byrons Ord til Murray: „I snakker til mig om Moral — det er første Gang, jeg har hørt det Ord af Folk, der ikke var Hallunker og ikke brugte det som Middel til Skurkestreger.“

Hvorpaa Luther faar Ordet. —

De, der kan huske fra den Tid, vil mindes, hvilken ganske overordentlig Opsigt denne Artikel vakte. Man var forbavset, forarget, forvirret over denne

*) Udhævet af mig.

Luther, der fremtraadte som en vældig Ridder for det 16de Aarhundredes frie Elskov, en mægtig allieret af Brandes, der slog sin Tids Moral i Synet. Men det maatte jo være rigtigt. Det var jo for en Gangs Skyld Citater.

Midt i denne Forvirring bragte Professor Henrik Scharling nogen Klarhed ved den Kommentar, han ud af Teologens større Sagkundskab leverede i nævnte Skrift: „Martin Luthers Lære om Cølibat og Ægteskab", hvori han plukker Brandes' Artikel sønder og sammen, viser at den er bygget paa det fuldstændigste Ukendskab til det Emne, den behandler, og at dens forskellige Udtalelser af Luther er samlede saa ensidigt, saa helt uden Hensyn til den Sammenhæng, hvori de fremkomme, at de give et ganske forvansket Billede af Luther og hans Syn paa Ægteskabet. End ikke den Prædiken om det ægteskabelige Liv, som Brandes idelig anfører, har han læst ordentlig igennem; havde han gjort det, vilde han allerede i den have fundet tilstrækkeligt Korrektiv for sine vrange Forestillinger. I denne Prædiken tordner Luther nemlig mod Ægteskabsbrud og Hor; han skriver, at Loven bør gøres gældende i sin fulde Strenghed, ja, han viger end ikke tilbage for det Krav, at man i det kristelige Samfund skal sætte samme Straf for Ægteskabsbrud, som var sat i det gamle Testamente.

„Paa sine vidtstrakte, litterære Togter", skriver Forfatteren, „har Dr. Brandes en skønne Dag tilfældigvis truffet Morten Luthers teologiske Doktorkappe. Han har taget den op, har set lidt paa den og til sidst prøvet den: Jo, han finder, den klæder ham godt, idet den giver baade Anstand og Værdighed. Og straks er hele Historien lagt til Rette efter det

gamle Skema: Morten Luther har været sin Tids Dr. Brandes, ganske vist noget plumpere og raaere, men dog ligesom denne en Ridder for den frie Elskov og den ubundne Kærlighed".

Forfatteren slutter saa med at henvise Brandes med Hensyn til det af ham attraaede Ideal til Tyrkiet, hvor han vil finde det realiseret. Der er det erotisk-ægteskabelige et fuldstændig privat Anliggende.

Ogsaa den angrebne, Drewsen selv, mødte i „Tilskuerens" Septemberhefte med et Svar, hvori han bemærker, at hvor interessant det end kan være at blive bekendt med Luthers Opfattelse af Cølibat og Ægteskab, saa kan den dog ikke have nogen væsentlig Betydning med Hensyn til den fremtidige Ordning af de seksuelle Spørgsmaal. Brandes har ved sin Artikel ikke bragt Spørgsmaalet et Hanefjed frem, det Spørgsmaal, hvor vidt Mislighederne ved den nuværende seksuelle Tilstand maa tænkes hævede ved, at Menneskene efterhaanden udvikle sig saaledes, at den erotiske Følelse antager et monogamisk Præg, eller omvendt, ved at Udviklingen gaar i Retning af Polygami, og hvilket af disse Maal man da bør stræbe hen imod. Han mener, at det vil være fuldstændig urigtigt at ordne de seksuelle Forhold udelukkende under Hensyn til, at den Menneskene iboende Kønsdrift kan finde sin naturlige Tilfredsstillelse. Hvor fuldt han end erkender den store Vigtighed af dette Moment, fastholder han det som lige saa vigtigt, at det under ingen Omstændigheder købes paa Bekostning af den anden Parts Sorg og Ulykke. Det synes ham, at det sidste Moment var overset saa vel i Brandes' Sentenser som i Strindbergs og Garborgs Novelle. Denne Strid kan efter

hans Mening kun løses paa en af tvende Maader, enten ved at Kønsdriften og dens Tilfredsstillelse mer og mer udsondres fra al Forbindelse med Elskov, hvorved denne Følelse da efterhaanden vil uddø, eller derved at Driften og dens Tilfredsstillelse mer og mer vokser sammen med og bliver uadskillelig fra Elskov. Det forekommer ham, at Muligheden for, at Elskovsfølelsen kunde uddø, i al Fald er ringere end Muligheden for en Gang at naa til en Tilstand svarende til den, der allerede nu findes hos mange Kvinder og maaske ogsaa hos nogle unge Mænd, i hvem Driften først fødes samtidig med deres Elskov, og hvem det vilde være fuldstændig naturstridigt at hengive sig til en anden end den elskede.

Han slutter sit Indlæg med en kraftig Beklagelse over Tonen i Brandes' Artikel, naar han ved Sammenstillingen med Jeronimus inddrager sin Modstanders Privatanliggender under Diskussionen, og det til Trods for, at han har hævdet, at det erotisk-ægteskabelige bør være et Privatanliggende, ikke „en Genstand for Sladder og Kontrol". Han har derved præsteret et ypperligt Bevis for, hvor langt lettere det er at fordre end at øve. Heller ikke er der nogen Mening i, at han betegner sin Modstander som „saare forsigtig" i Modsætning til Luthers Djærvhed, naar han selv i denne Sag taler saa ubestemt, at man ikke véd, hvad hans Mening er.

Alt dette var imidlertid kun Indledningen til 80ernes store Sædelighedsdebat, der fortsattes i den følgende Tid med utrættet Energi, og som i 1887 naaede sin Kulmination og satte ikke alene Danmark, men ogsaa Norge og Sverige i en febrilsk Ophidselsestilstand. Strindberg bragte Ved til Ilden med sine „Ny Forskninger i Kvindespørgsmaalet", i

hvilke han betegnede hele det kønsløse Partis Fordring til sædelig Renhed som Reaktion.

Naturligvis tog „Politiken" gerne mod en saadan Haandsrækning, men man var dog ikke blind for, at Strindberg med sin grænseløse Kvindeforagt var en farlig allieret, hvorfor den søgte at tage Brodden af hans Voldsomhed ved at optage Artikler, hvori hans Kamp mod Kvindens økonomiske Frigørelse bekæmpedes. Silvia Bennet hævdede i en Artikel, „Kvindfolk", at Strindberg vilde skrue Udviklingen tilbage, og at det var umuligt. Hvad Spørgsmaalet om sædelig Renhed angaar, mente hun, at der maatte være en Mellemvej. Man behøvede ikke at gaa til Handsketeoriens Yderlighed. Denne Udtalelse kaldte Bjørnson under Vaaben. Han hævdede, at Usædelighedens Onde er endnu dybere og videre hærgende end Drikkeondet, som de angelsaksiske og skandinaviske Folk siden Begyndelsen af Trediveaarene med Held har bekæmpet. „Heller ikke denne Bevægelse vil les eller haanes over Ende, det kan jeg forsikre Dem". Frk. Bennets Standpunkt er intet Standpunkt, det er — en Sofa. Frk. Bennet svarer, at der er i Mennesket en Naturside, der ikke kan eller bør kues. Derfor maa der slaas af paa den ideale Fordring og regnes med de bestaaende Samfundsforhold. Efterhaanden antager Ordskiftet en ret ubehagelig Karakter.

I Sverige staar Modsætningerne ikke mindre skarpt. Lektor Personne hævder i sit Skrift om „Strindberglitteraturen og Usædeligheden blandt Ungdommen", at Strindberglitteraturen bør forbydes og straffes i Henhold til Straffeloven, og hilses med en Byge af Haanlatter fra Radikalerne. Omtrent samtidigt idømmer Kristiania Byret Hr. Chr. Krog en Bøde

paa 200 Kr. for Udgivelsen af „Albertine“, mens Forfatteren fuldender sit meget omtalte Billede af samme Sujet, Scenen fra Prostitutionslægens Venteværelse med de forskellige Typer af prostituerede. Det gaar paa Turné, men faar ikke Lov at udstilles i København. Samtidigt aabner det radikale Kvindetidsskrift „Nylænde“ under Gina Krogs Redaktion en almindelig Diskussion om Kvinde- og Sædelighedsspørgsmaalet. I Danmark tager „Dansk Kvindesamfund“ ligeledes Sædelighedsspørgsmaalet op til Behandling som en vigtig Side af Kvindesagen, dels ved Diskussionsmøder, dels ved Artikler i Foreningens Blad: „Kvinden og Samfundet“. Det var Bladets Redaktrice, Frøken Elisabeth Grundtvig, der aabnede Forhandlingen først ved en Artikel om „Erotik og Kvinder“, et Par Ord i Anledning af Stella Kleves (nuværende Fru Mallings) „Pyrrhussejre“, men endnu mere direkte i det Foredrag om „Nutidens sædelige Lighedskrav“, som hun holdt i „Dansk Kvindesamfund“ (16. Marts) og senere offentliggjorde i „Kvinden og Samfundet“. „Er Mændene, som tilfredsstiller deres Drifter, saa lykkelige?“ spørger hun her. Og hun svarer: „Nej, det er de ganske vist ikke; baade Strindberg, Schopenhauer og Arne Garborg fortæller hver paa sin Vis om det Slaveliv, som den ustyrlige Kønsdrift fører til. Lykkedes Revolutioneringen af Kvindernes Sædelighedsbevidsthed, vilde Kvinderne sikkert i denne stærke Drift faa én Lidelse mere, ikke én mindre — det fortæller Mændene os selv.“ Og hun anbefaler Kvinderne, selv med Fare for at miste, at kræve en hel fuld Kærlighed og ikke nøjes med Smuler.

Det hele Foredrag er kvindeligt taktfuldt og paa samme Tid aabent og forstandigt. Det er ganske

blottet for kvindelig Selvgodhed og røber tillige aabent Blik for de herskende Nødstande. Mærkeligt nok bragte det dog Georg Brandes i fuldstændigt Raseri. Han tildængede Frøken Grundtvig med en Række af de voldsomste Sigtelser, for Overtrædelse af det ottende Bud, for falsk Citat, Perfidi, Raahed i Tankegang, Brutalitet i Opfattelse og Æreskænderi, saa at Frøken Grundtvig maatte søge Rettens Beskyttelse, som hun ogsaa fandt, idet Hof- og Stadsretten mortificerede samtlige de nævnte Udtryk og idømte Redaktør Hørup som Bladets Ansvarshavende en Bøde paa hundrede Kroner foruden Sagens Omkostninger. Naar det gik ud over Hørup og ikke Brandes, laa det i, at denne havde skjult sig bag Anonymitetens Maske, denne Gang dog en ret gennemsigtig Lucifer-Maske. Det var første Gang, at Brandes benyttede dette famøse Mærke, og det var Lejligheden, der affødte det. I „Kvinden og Samfundet" havde nemlig foruden Frøken Grundtvig ogsaa Fru Pauline Aggersborg og Frk. Sannom taget Ordet imod Brandes' Angreb paa de ugifte Damers Askese, og Frk. Sannom, der henviste til Kristendommen som det faste Anker under alle Anfægtelser, havde sluttet sin Artikel med at sige: „Ti Engle er vi dog ikke". I en Artikel med Overskrift „Engle" forsikrer Brandes, at det er just, hvad de er og undertegner sig som Lucifer. En Spøg, kan man sige, men ikke nogen fin Spøg over for Damer, der talte ud af deres bedste Overbevisning om, hvad der tjente deres Køn bedst. Og Tonen i Artiklen er desuden slet ikke munter. Endnu i to følgende Artikler „Det ottende Bud" og „En sidste Udluftning" vedblev Brandes at tømme sin Fortørnelses fulde Skaaler over Hovedet paa de formastelige Damer, der havde

vovet at slaa hans Standpunkt i Hartkorn med almindelig Usædelighed. De havde overset, at det, som Brandes vilde, var en ny og højere Form for Sædelighed. Denne ikke uvæsentlige Oplysning gav han dog først paa et langt senere Tidspunkt, efter at Bjørnstjerne Bjørnson og Hostrup havde meldt sig til Forsvar for den haardt angrebne Dame og havde tvunget „Politikens" Anonymer, der som professionelle Klowner havde udfyldt Pavserne mellem de større Numre med deres Gøgl, til at anslaa en noget anden Tone. I en Række af Artikler, dels i norske Blade, dels i dansk „Morgenbladet" angreb Bjørnson „Politiken"s Kampmaade, som han betegnede som „utroligt lumpen", særligt da Bladet havde slaaet ham og Frk. Grundtvig som Sædelighedsprædikanter sammen med Scavenius' Forsvar i Storehedinge over for Ingemann-Petersens bekendte Angreb. „Dette", skrev Bjørnson, „er da saa utroligt lumpent, at jeg ikke fatter, hvorledes et Blad med en hæderlig Mands Navn som ansvarhavende har kunnet tillade det". Hans forskellige Stridsindlæg kulminerede til sidst i en Beskyldning for Terrorisme. „Politiken" ønsker ikke Dydens og Ægteskabets Pris, jeg har længe set det, at denne Del af vort Samfundsarbejde ingen Frihed bør have. Men „Politiken"s Smag i saa Henseende er ikke lovgivende, og Forsøg paa Terrorisme — jo højere de vokser, des bedre!"

Herpaa svarede „Politiken" i en længere Opsats med et fire Gange gentaget: „Ja, hvad er Terrorisme?" Hvoraf Meningen i Korthed var den, at hele den officielle Samfundsordning jo stod støttende bag Sædelighedsforsvarerne, saa deres Optræden ikke krævede synderligt Mod, noget, som for øvrigt ingen havde paastaaet, og Bladet spottede den løjerlige

Opfattelse, „at Frk. Grundtvig og hendes mandlige og kvindelige Broderskab skulde være Banebrydere — Vidner, om lidt Martyrer. Alle disse fortræffelige Damer, der er ude at vidne for den gamle Katekisme med baade For- og Efternavn, de skulde være det nyes Evangelister! Et forfulgt og lidende Broderskab. Det er dog Gudskelov ikke værre, end at de har Hof- og Stadsretten i Baghaanden, naar det kniber med Argumenterne". Kampen, der bliver hedere og hedere, tilspidses til sidst til en Tvekamp mellem Georg Brandes og Bjørnson, der af Brandes karakteriseres som „en Lægprædikant, et godt men langsomt Hoved, der intet forstaar af, hvad Sædelighedsdissenterne vil, og som stadigt, hvor han optræder som Polemiker, iører alle sine Aandsbørn det samme gejstlige, hvide, aldrig ganske rene Slips".

Ganske mærkelige er de Udtalelser, Brandes fremsætter i en Artikel i „Politikken" for 28. September, hvor det hedder, at det saglige Mellemværende kan i Øjeblikket ikke behandles, fordi Ordet ikke er frit, fordi Offentligheden langsomt maa opdrages til at forstaa, hvorom Talen er. Det kan ikke behandles, men dets Behandling kan forberedes. „Fra jeg for min Del begyndte som Skribent, har jeg gjort, hvad jeg formaaede, for at forberede den. Omhyggeligt har jeg undgaaet at opstille nogen Teori, men stadigt har jeg forholdt mig kritisk til de Sædelighedsbegreber, der løb Landet over. Selvfølgelig fordi jeg ansaa dem for falske, fordi jeg mente at sidde inde med højere og sandere Ideer om Sædelighed. Paa intet andet Omraade har jeg fra først af udtalt mig med saa meget Hensyn til gældende, fastslaaede Meningers Magt uden derfor at gøre ringeste Indrømmelse i Realiteten. Ikke desmindre lød det allerede

1871 i Kor: „Altsaa Parringen i Flæng!“ Ikke desmindre lyder det nu 1887 fra en Mand som Bjørnson: „Jeg forstaar det, Brigham Young!“ og fra hans ene Protegé, Fru Aggersborg: „Aha, den almindelige Usædelighed!“ Og fra hans anden Protegé, Frk. Grundtvig: „Aha, det voldsomme og ustyrlige Driftsliv, der kræver Kvinderne og Samfundsordenen omdannet!“

„Selvfølgelig er al Debat umulig, naar Modparten ikke er videre, end at de ærede Herrer og Damer i fuld suffisant Naivitet tillægger sig selv det sædelige Standpunkt og anser det for givet, at Kritik af det bestaaende som saadant er Forsvar for Usædelighed“.

„. . . Er En saare skeptisk overfor almene Moralregler og har han kun Respekt for den Moral, enhver har formet sig indenfra, den indre Morallov, den personlige Følelse af, at dette er berettiget i dette Tilfælde, — saa kan han selvfølgelig kun med dyb Uvillie være Vidne til Engledansen og Hallelujasangen om det Alter, hvorpaa „Handsken“ hviler“.

Det er da formentligt i god Overensstemmelse med dette Standpunkt — Umuligheden af en virkelig Diskussion — at „Politikken“ slaar Koblet af sine smaa Anonymer løs. Moralens Forsvarere tiltakles nu efter Noder som Hyklere og Dumrianer, navnlig Hyklere. Albert Millaud (P. Nansen?) gør Halløj med de „rene Mandfolk“ (Ordet lyder jo ganske morsomt) i en lille, flot Humoreske; gamle Klassikere hentes ned fra Hylden og afsøges og maa i Form af Citater levere Ammunition til Arsenalet. Det stærkt slidte Citat fra Holbergs „Diderich Menschenschreck“ (om Leander, der ligervis som Jeronimus vil gøre Poenitentze, naar han bliver gammel) maa holde for en Gang endnu. Da Prof. V. Klein udsender en

lille, velskreven, men usødet Pjece: „Det litterære Venstre og det saakaldte Sædelighedsspørgsmaal", modtager „Politikken" den med en formelig Pibekoncert. Uden en Gang at nævne dens Titel (Læserne kunde jo ellers gaa hen og købe den!), uden en Gang at antyde dens Indhold (Læserne kunde jo ellers faa en Anelse om Meningen!) haaner den Skriftet i en spaltelang Opsats i Vendinger som disse: „Den er kraftig som den ædleste Gaasevin, velsmagende som Kødet af en gammel Hankat, varm og følt som det klamme Haandtryk af en koldtsvedende Haand, aandfuld som en Snaps daarlig Fusel, sveden som en mislykket Værtshusbøf, djærv som en Dumhed, sejg som en Pølse". Saadan er nu Tonen! Man forstaar, at Georg Brandes, der dog næppe kan siges fri for Ansvar i saa Henseende, pakkede sin Kuffert og rejste sin Vej ude af Stand til at besværge den Storm, han selv havde fremmanet

Imidlertid er ogsaa Hostrup mødt op paa Kampladsen til Forsvar for Frøken Grundtvig, hvis Foredrag han yder varm Anerkendelse Det er kun at hindre Forhandlingen, naar „Politikken" (for ikke at tale om dens Aflægger „Piraten") i Steden for at imødegaa Bjørnsons Argumenter fremdeles søger at gøre det hele til Grin. „Her gælder det: Ti eller Svar! for vi er saa mange her i Landet, for hvem det Spørgsmaal er bleven alvorligt, saa vi kan ikke gaa i Ledtog med dem, der griner det ud. Forhandlingen af dette Spørgsmaal er bleven os paanødt af „Politikken" selv ved dens mangeaarige Angreb paa Ægteskabet og de sædelige Idealer". Han kalder det for Zigøjnermoral at ville afløse Ægteskabet som et af Samfundet anerkendt og stadfæstet Forhold med Kastekæpsforbindelser. Han anser det slet ikke for umuligt,

at der ogsaa i saadanne Forbindelser kan være virkelig Kærlighed, som er saa trofast, at den holder Livet ud (han minder i saa Henseende om Steen Blichers Taterkvinde Linka Smælem); i saa Fald staar de for ham lige saa højt som de bedste lovgyldige Ægteskaber; men er det ethvert sandseligt Begær, man kalder Kærlighed, saa kan man faa nette Historier ud deraf. Skal man sænke det sædelige Niveau for deres Skyld, som endnu ikke kan følge med? Han mener nej.

Hørup maatte selv frem og taget Ordet paa den bortrejste Georg Brandes' Vegne. Han gentager saa temmeligt dennes Betragtninger, udtaler at „Politikken" skal være Lejrplads for dem, der er i Strid med de konventionelle Opfattelser og lader Hostrup vide, at han finder hans Standpunkt yderst tarveligt og ringe.

Hostrup gør opmærksom paa, at „Politikken" har forandret Karakter.

„Politikken" var med alt, hvad der stødte mig fra den, et stort gæstfrit Hus, der var aabent for den fri Tankeudveksling, og hvor jeg ogsaa selv, hvis jeg ikke fandt et andet Blad, som jeg følte mig mere beslægtet med, kunde finde Plads for, hvad jeg havde Trang til at sige. Men fra det Øjeblik, da G. B., den Gang da han blev kaldt ud af Huset, tværtimod gik ind i det og sagde: Det er ikke min Sag at svare til, hvad jeg har skrevet — det er Husets Sag, saa syntes Huset mig ikke saa frit som før. Saa blev det mig blot et Ekko af den, der havde gemt sig derinde, saa genlød det fra Loft til Kælder af Haan mod den Dame, han havde forurettet, og dem, der misbilligede det. Saa syntes ogsaa de gamle Mærker at forsvinde, som for at vise, at de Forfattere, som tog kendeligst Afstand fra os (mig og mine

nærmeste Meningsfæller) de var ikke Gæster længere, som ogsaa vi andre kunde være det, de var Huset".

Hostrup mener dog, at hans Meningsfæller trods alt kan gaa sammen med „Politikken" i Kampen mod det herskende Regeringssystem, kun beder han „Politikken" for Fremtiden være lidt mere hensynsfuld mod sine allierede og ikke tage det altfor flot og overlegent med, hvad der er Alvor for dem. Der er jo nemlig altid Grænser for, hvad man kan byde en saadan Alliance. „Jeg forlanger ikke af en politisk Forbundsfælle, at han skal ofre til mine Husguder — lad ham have saa ringe Tanker om dem, som han vil! Men jeg taaler ikke, at han spytter paa dem".

Dybere og dybere føler han Kløften vokse. „Det kan komme dertil, at ikke blot alle de Kristne, men alle de, der holder alvorligt paa den kristne Moral i sædelig Henseende, maa slutte sig sammen til en Kamp paa Liv og Død for de sædelige Idealer og de faste Hjem". Og han udtaler, at der ikke gives noget skarpere Skel mellem Mennesker end mellem os og dem, der kalder det godt, som vi anser for ondt.

Da „Morgenbladet"s Redaktion, d'Hrr. O. Borchsenius og V. Secher, der ved deres Tiltræden af Bladets Redaktion kort i Forvejen (6. August) var blevne budt velkommen af „Politikken", nu tog Parti for Sædelighedens Forsvarere, der efterhaanden flokkede sig om „Morgenbladet", blev de artigt tildængede af „Politikken". I en Artikel for Onsdagen den 23. November hedder det saaledes:

„D'Hrr. Borchsenius og Secher sysler fremdeles som trofaste Urtegaardsmænd mellem deres danske Bede. Sysle er for lavt et Ord. Altid kæmpende, altid svedende, er der ikke det Bed eller den Busk

i Danas Have, hvor de ikke graver og klipper. Intet er dem fremmed; Religion og Litteratur, Politik og Moral kulegraver og kraftgøder de lige utrættelig for overalt at fremlokke det nærende Korn".

„Det var nok ikke sunget for deres Vugge, at de skulde suge Næring af den Jord".

„Ingen har ligget næsegrus som de to af Beundring for Georg Brandes! Men de har rejst sig, tørret deres Næser og kendt deres Kald osv. Og i fortsatte Angreb den 25. og 27. November gaar „Politikken" videre og videre, bliver mere og mere personlig. Det aftrykker Brudstykker af Borchsenius' tidligere Udtalelser om Georg Brandes, hvor han har rost denne, det betegner ham som en fuldstændig Nullitet, som Forfatter er han kun én Ting: et Brevsamlingssted, hans „Fra Fyrrerne" er en Bunke ulæseligt Skrabsammen, der er ingen, der læser hans Artikler, ikke en Gang de, han skriver om, blandt Forfatterne er han ganske til Latter, han er en net Fyr, en Selskabstyroler, frisk som en Provinselsker, tjenstvillig som en Opvarter og saa klæbrig som Fiskelim osv. Opfindsomheden er uudtømmelig; ti Hadet inspirerer. Tonen er ganske den samme, som overfor Prof. Klein og enhver „Modstander". Det er ogsaa i denne Artikel, at det bekendte Udtryk om Borchsenius som „alle Digteres Leporello" lanceres. Herpaa svarede Hostrup i en Artikel (Morgenbladet 29. November): „Kun et Par Ord", hvori han siger om Artiklen om Borchsenius, at den søger sin Lige i Usømmelighed i hele vor Journalistik. „Maa den Tale om Digternes Leporello ikke ligefrem udæske til at replicere med at tale om deres Don Juan? „Politikken", der siden Dr. G. Brandes slog sit store Slag i Sommer, kun synes at være bleven en Efter-

klang af ham, har med det samme ogsaa adopteret hans Tilbøjelighed til at gøre enhver Strid saa personlig som muligt. I samme Nr. gør „Morgenbladet"s Redaktion opmærksom paa, at Artiklen lige indtil de enkelte Skældsord og forvrængede Data er et Laan fra „Piraten" og tilføjer den Bemærkning, at Georg Brandes dog ellers plejer at laane fra mere ansete Forfattere. Det noteres, at det er anden Gang, at Georg Brandes i Løbet af kort Tid har brugt Udtrykket „Lus" om sin Modpart i en offentlig Polemik.

Overfor „Politikkens" Beskyldning, at d' Hrr. Secher & Borchsenius have ligget paa Maven for Georg Brandes, svarer Borchsenius med at optrykke et Brudstykke af et Berlinerbrev fra denne dateret 1880, hvori Brandes siger ham „rent ud", at han ikke har haft det Indtryk, at Borchsenius nogensinde har næret synderlig Sympati for hans Bestræbelser, hvad han søger at dokumentere ved at anføre en lang Række Kendsgerninger. Blandt andet sigter han Borchsenius for, at han skulde have stræbt at fjærne Brandes' Venner fra ham. Naar han nu taler saa haanende om Borchsenius' Virksomhed som Litterærhistoriker og Kritiker, saa viser Borchsenius ved Uddrag af en Række private Breve fra Brandes, at denne tidligere hyppigt har ofret ham baade Tak og Ros, endogsaa for den haanede Bog „Fra Fyrrerne", ligesom han har anerkendt den „Skarpsindighed", hvormed Borchsenius i hans gamle Artikler har fundet de afgørende Steder, der peger hen paa Brandes' senere Livsgerning. For øvrigt vedkender han sig sin tidligere Betragtning af Brandes' Betydning som Gennembrudsmand i Halvfjerserne. „Men nu, hvor er de henne, de smaa og store fra hin Tid? En for en har Deres kolossale Forfænge-

lighed og avtokratiske Terrorisme stødt personlig bort, medens Deres litterære Niveausænkning og agitatoriske Doktrinarisme har fjernet dem alle fra Deres aandelige Verden. Der er koldt om Dem, Dr. Georg Brandes. Deres „Jord“ er gold, Deres Livssyn fører ind i en Sækkegade, hvor man tilsidst løber Panden imod en Mur, og ingen kan i Længden trække Vejret i Deres Negativisme. Derfor blev alle Deres Gennembrudsmænd Udbrudsmænd, og De og Deres Hr. Broder kunde skrive, saa meget De vilde om Frafald — det var jo dog kun Brandesianismen vi faldt fra. Jeg véd, De skylder Skylden for alle disse Brud paa personlige Forhold. Men, naar Historien en Gang skal fælde sin Dom herom, saa vær sikker paa, at de personlige Rivninger er glemte, og at Loven kommer til Syne, Bruddets Lov. Paa et vist Punkt af sin Udvikling har enhver maattet bryde med Dem.“

„Videnskabsmanden blev Agitator, og som De snart selv paa alle Punkter har brudt Staven over Deres Virksomhed i Halvfjerserne, saaledes er det nu os alle indlysende, at De efter Deres Hjemkomst fra Berlin er bleven en helt anden.“

Som Læseren vil vide, staar Hr. Borchsenius ganske alene med denne Opfattelse. Forholdet er jo dog ikke det, at Brandes i Halvfjerserne var Videnskabsmand og saa siden i Berlin slog om og blev Agitator. Indvendingen imod ham var jo netop den, at han vendte tilbage fra Berlin den samme som han drog bort[1]), og vi have set, hvorledes det dog i hans litterære Produktion, særligt Hovedstrøm-

[1]) S. Schandorph udtaler ogsaa, at han kan ikke se, Brandes er bleven en anden efter sit Berlinerophold. (Morgenbladet 31. Oktober 1891.)

ningerne", til en vis Grad er lykkedes ham at trænge Agitatoren tilbage. Alle Ændringer i de tidligere Bind af „Hovedstrømningerne" gaa i den Retning.

Imidlertid forlægges Kampen over paa et helt nyt Felt, da Henrik Pontoppidan i en lille Opsats i „Politikken", betitlet „Bønder", fremsætter den Paastand, at den med Rette berygtede „Parring i Flæng", hvis Indførelse menes at være visse fra Udlandet stammende Ideers højeste, ja egentlige Maal, allerede var en kendt Ting blandt de danske Bønder, hvor den dreves i en Udstrækning og under Omstændigheder, som ikke en Gang kunde antydes i et Dagblad. En virkelig uberørt Pige paa 16 Aar var blandt de tjenende sikkert en Undtagelse. Han kendte en Egn, hvor det hørte til Dagens Orden, at Bruden mødte for Alteret i en Tilstand af fremskredet Moderlighed, og ingen forargedes derover uden maaske Præsten („Politikken" 29. November). Fra talrige Sider indløb der Protester i alle Tonarter, ogsaa fra „Politikken"s egen Kreds. Saaledes benægtede J. K. Lauridsen Rigtigheden af Pontoppidans Opfattelse. For Gaardmandsdøtrenes Vedkommende var det lige saa sjældent, at en Brud mødte højfrugtsommelig for Alteret, som det i København er usædvanligt at se en højfrugtsommelig Grossererbrud stille med Myrthekrans og Slør for Alteret i vor Frue Kirke. Derimod havde Pontoppidan med Hensyn til Husmandsdøtre og Landarbejderdøtre peget paa et ømt Punkt, men ogsaa her overdrevet. Der fandtes sikkert i de fleste af Landets Egne mangen uberørt og uberygtet Husmandsdatter og Tjenestepige paa langt over seksten Aar. „Morgenbladet" bragte kraftige Indsigelser fra Zak. Nielsen og Bertel Elmegaard, der bestred,

at Pontoppidan overhovedet kendte noget videre til Bønder.

Imidlertid var Bjørnstjerne Bjørnson brudt op fra Paris for at aabne sin bekendte store skandinaviske Foredragsturné med Foredrag om „Engifte og Mangegifte". Lørdagen den 12. November aabnede han den paa Askov, hvor der var beredt ham en festlig Modtagelse med Tale af Schrøder og Velkomstsang af la Cour. Faa Dage efter kommer han til København og taler her den 17. i Kasinos store Sal for fuldt Hus, og nu gaar Toget som en Eriksgata videre fra By til By under stærk Tilstrømning og levende Ovationer, indtil han paa sin 55-aarige Fødselsdag afslutter sin Foredragsrejse den 8. Decbr. efter at have talt paa 22 Steder. Næste Aar fortsatte han sin Rundrejse med Foredrag i svenske og norske Byer, og da han sluttede af, havde han talt ialt 60 Gange. Foredraget udkom derpaa i det norske Folkebiblioteket „De tusen Hjem" i Oktober 1888 og spredtes i 18.000 Eksemplarer. Det oversattes paa Russisk af Em. Hansen, fremkom i „Novoje Vremja" og modtoges i Rusland med stor Opmærksomhed. Bjørnson hævder i dette lille Skrift, at den historiske Fremgangslinie tydeligt peger i Retning af altid strængere Engifte. Naar nogle hævder, at Naturvilkaarene kræver Kønsomgang allerede ved Overgangen fra Barn til halvvoksen, saa benægter han det. Naturvilkaarene kræver Afholdenhed indtil fuldmoden Alder Den anden Opfattelse har især faaet Fremgang ved en Bog af en engelsk Læge, der anbefaler fri Kærlighed med Forsigtighedsregler. Denne Bog har i Norden skabt et Livssyn, som fik sin Litteratur. Bjørnson hævder modsat den, at kønslig Afholdenhed ikke gør sygelig og henviser i saa Henseende til

en Erklæring fra Norges medicinske Fakultet, hvori det bl. a. hedder: „Vi kender ikke noget Tilfælde af Sygelighed eller Sygdom, der maa eller kan siges at være foraarsaget af rent, sædeligt Liv". For Resten anbefaler han Aabenhed med Hensyn til de kønslige Forhold — man skal tale med Børnene derom — og Fordragelighed og Overbærenhed overfor de svage og fejlende. Flesteparten af de ulykkelige Ægteskaber skyldes det, som er udøvet før Ægteskabet. Mangegiftet i Ungdomstiden trækker sine Følger med sig ind i Ægteskabet, enten i Form af Utroskab, eller som Upaalidelighed, Ustadighed, Sindskulde, Træthed, utaalelig Nervøsitet eller Mistro til Mennesker — for ikke at nævne det værste: den store Kønssygdom og alle dens Afsygdomme. Bj. Bjørnson slutter saa med en Opfordring til de unge Kvinder om at være sikre paa den Mands sædelige Alvor, som de vier sig til; saa ansvarsløst som hidtil maa det ikke længer kunne gaa.

Hvad enten man sympatiserer med Bjørnsons Retning eller ikke — de fleste Forældre sympatiserer dog vist med den — maa man indrømme, at hans hele Kampagne var Udslag af en ualmindelig Naturkraft og ungdommelig Spænstighed hos en Mand, der var et godt Stykke over de halvtreds, og trods alle Gluffer og Skoser for Forretningssans og Spekulation, kunde hans Modstandere dog næppe værge sig mod en vis Imponerthed, og Bjørnson kunde roligt opfordre dem til at gøre ham det efter. Det eneste beskedne Kontratræk, der fremkom, skyldtes den svenske Forfatter Gustaf af Geijerstam, der holdt fem Foredrag i København, hvoriblandt et om Sædelighedsspørgsmaalet. Trods „Politikken"s Tjenst-

ivrighed lykkedes det dog ikke at slaa disse Foredrag — som for Resten var ganske moderate i deres Tendens — op til nogen rigtig Begivenhed, og i den Debat, som efterfulgte Sædelighedsforedraget, kom den begavede Forfatter ganske til kort; det viste sig, at han saa lidt som andre begavede Forfattere var i mindste Maade klar over den praktiske Mulighed for Virkeliggørelsen af det nye, hvis begejstrede Talsmand han var. Og Cand. jur. P. Sveistrup slog dette fast.

I 1888 afslutter saa Drewsen, der paa en Maade havde indledet Kønsdebatten, sin Forfattervirksomhed om Kønsforholdet[1]) med et lille Skrift: „Grænser for Kønsfriheden", hvad han med sædvanlig Grundighed resumerer og fastslaar sine tidligere udtalte Anskuelser, der — omend i mindre tilspidset Form — stemme ret godt med Bj. Bjørnsons i al Fald med Hensyn til Udviklingens Retning og Maal.

Det bør endnu nævnes, at Prof. V. Klein foruden det nævnte Skrift om det litterære Venstre og det saakaldte „Sædelighedsspørgsmaal" deltog i Debatten ved Udgivelsen af en Række, „Antibrandesianske Flyveblade", et Tidsskrift, der vejledede ved Oversigter over Debatten og ved selvstændige Artikler af Udgiveren og flere, deriblandt af den kundskabsrige og talentfulde P. A. Rosenberg.

---

[1]) Dette ret mærkelige Forfatterskab omfatter følgende Skrifter: En Livsanskuelse grundet paa Elskov (1881). Forholdet mellem Mand og Kvinde, belyst ved Udviklingshypotesen (1884). Om en Reaktion mod den moderne Stræben efter større seksuel Sædelighed (Tilskueren Maj 1885). Svar til Dr. G. Brandes af Forf. til „Forholdet mellem Mand og Kvinde" (Tilskueren, September 1885). Grænserne for Kønsfrihed (1888).

Et Efterspil fik Striden i det Ordskifte, som i Tidsskriftet „Ny Jord“ førtes mellem Arne Garborg og Alfr. Ipsen. Diskussionen om Kærlighed fører efter Garborgs Mening over i Diskussionen om en ny Samfundsorden; men, da han ikke kan give nogen Anvisning paa den, viser han sig selvfølgelig heller ikke i Stand til at give nogen Løsning af det første Problem. „Naar de unge Organismer har naaet sin Modenhed, og naar Kærlighedens Dragelser begynder at gøre sig gældende med Kraft, da skal de gifte sig og være lykkelige“.

Hertil medgav Forfatteren dem sin Velsignelse; men, da man som bekendt ikke kan leve af Præstens Velsignelse alene, saa tillod jeg mig at rette det Spørgsmaal til Hr. Garborg, hvad de lykkelige for Resten skulde leve af. Herpaa blev Hr. Garborg „under den nuværende Samfundsorden“ Svaret skyldig og føjede derved et nyt Bevis til de mange tidligere paa, hvor ganske renonce vore Sædelighedsreformatorer er, naar det gælder positive gennemførlige Forslag. Ti en Henvisning til en ny og bedre Samfundsorden kan man da virkelig heller ikke gifte sig paa.

Dog i én Henseende betegnede Garborgs Indlæg et Fremskridt, nemlig for saa vidt han omformede Problemet om fri Kærlighed til Problemet om fri Skilsmisse, hvad der synes mere overkommeligt og ogsaa, naar der tages fornødent Hensyn til Afkommets forsvarlige Sikring, vil kunne paaregne mere Sympati.

Dermed vendte Sædelighedsreformatorerne igen tilbage til deres første Stadium, Forberedelsernes, det, som de ikke i Utide skulde have forladt, og det skulde i den følgende Tid vise sig, at de ingenlunde

var færdige med deres Overvejelser. Saavel Strindberg som Garborg, der begge havde spillet saa fremtrædende en Rolle under Sædelighedsdebatten, ændrede snart Signaler, og det er nu sikkert andre Spørgsmaal, der ligger dem mere paa Sinde end Spørgsmaalet om Ægteskabet og dets Omformning.

Nietzsche-Striden.

Under Firsernes store Sædelighedsdebat havde Georg Brandes mer og mer fjærnet sig fra Velfærdsmoralen. Vi saa ham overfor Bj. Bjørnson udtale Mistillid til almene Moralregler. Han vil kun lade den Moral gælde, som enhver former sig indenfra og ud fra den personlige Følelse af, at dette er berettiget i dette Tilfælde. I saadanne Udtalelser er allerede det nietzscheske Standpunkt foregrebet.

Men allerede langt tidligere i Brandes' Udvikling finde vi Tendenser, der pege i samme Retning og med en Tydelighed, som intet lader tilbage at ønske. Allerede i „Emigrantlitteraturen" have vi set ham udtale, at det naturlige vilde være, „at Individet selv formede sine Principper om de højeste Ting, selv gav sig Love for sin Opførsel" (se 1. Bind, Pag 123), og samme Sted fordømmer han den færdige Moral og den færdige Mening, som Individet forefinder ved sin Indtræden i Samfundet. I Indledningen til „Reaktionen i Frankrig" (Pag. 6) hedder det, at det er Kirken, der som Autoritet meddeler Autoriteten paa alle de øvrige Omraader. „Med Kirkens Autoritet stod og faldt derfor Autoritetsprincippet i alle de afledede Autoriteter".

Naar Brandes dog en Tid havde gjort sig til Talsmand for Velfærdsmoralen, som vi blandt andet have set det overfor Beaconsfields Angreb paa denne, laa der ikke direkte nogen Modsigelse deri. Velfærdsmoralen var nemlig for ham ikke nogen ny Autoritet, den var et Vaaben i Kampen mod gammel Autoritet, en Murbrækker. Man kan følge hans Tankegang i „Reaktionen i Frankrig". Det siges her, at „hvis man var gaaet ud paa at finde det mest fordummende af alle Principper paa Jorden, saa havde man ikke kunnet komme til noget andet end Autoritetsprincippet (Pag 157). Hvis Autoritetsprincippets Modstandere derimod sige: Samfundets Formaal er dets Medlemmers højeste Lykke, saa er Undersøgelsen givet fri med Hensyn til, hvad dette Vel og denne højeste Lykke er". Velfærdsmoralen er saaledes for ham et Diskussionsprogram.

At Mills hele borgerlige og demokratiske Synsmaade ikke ret stemmede med Brandes' æstetisk-aristokratiske, oversaas let i den første Begejstring over Mills energisk gennemførte System; men Modsætningen maatte efterhaanden klares, og Bekendtskabet med Nietzsche blev Anledningen til at trække Linierne skarpere op. Men, som man ser, var alle Rudimenterne til Herskermoralen for længst til Stede hos Brandes.

De kan ogsaa efterspores i hans oprindelige Had til Massen. Man mindes saaledes det bekendte, tidligere anførte Sted om Menneskeheden bestaaende dels af „vilde Dyr", dels af „Aber", dels endelig for den overvejende Del af „Dosmere og Ignoranter". (Se G. B. I Pag 123.)

Og i Modsætning dertil hans Dyrkelse af Geniet som Geni, som det fra Evnens Side udmærkede og

sjældne uden at der saa nøje spørges om Aandsretning og moralsk Værdi. Den tillader ham endog at beundre Storheder, der staa hans Aandsretning saa fjærnt som Bismarck og Moltke og Lord Beaconsfield. Undertiden fremtræder dette Træk smukt som i Artiklen om Stuart Mill, hvor det siges, at Mænd som han er de sande Konger; ti det er Mænd som han, der i Virkeligheden regere Landene, ja regere dem endnu efter deres Død („Mennesker og Værker" Pag. 354). Og undertiden fremtræder det højst frastødende som en Art afgudisk Menneskedyrkelse ødslet paa Individer, der trods fremragende Evner dog næppe var saa stor Beundring værd, og i en alt for overdreven Værdsættelse af Livets æstetiske Side. Det synes ogsaa, som Brandes gennemgaaende er altfor utilbøjelig til at dvæle ved de dybe Skyggesider, der altfor ofte skæmme Geniernes Liv.

I sit Essay om Ludvig Holberg udtaler Brandes sig skarpt mod den Opfattelse, der er formuleret of Taine, at det er fra Masserne, fra Hoben, at Idéer og Syner i sidste Instans udgaa (Jubeludgaven 1887). „En Idé, en Kunstform, en reformatorisk Tanke spirer aldrig i Hoben", hedder det her. „Selv Middelalderens Folkesange gik ikke ud fra „Folket". Idéen opstaar hos den enkelte Mand, der rager op over Hoben og drager den til sig. Han skaber sig langsomt en Kreds af de mest opvakte, særligt blandt dem, der er anlagte som han, men have samme Anlæg i ringere Grad." (Forskellen er altsaa ingen Artsforskel, kun en Gradsforskel). „Initiativet udgaar altid fra det store Individ, aldrig fra et Publikum eller en Befolkning."

(Dette er da saa selvfølgeligt, at det næppe behøvede at siges; men mon virkelig de Mænd, der

bringe Initiativet derfor behøve at være store? Det hænder vist ikke sjældent at en ganske jævn Begavelse ved Tilfældets Hjælp bliver Banebryder).

Men særligt spotter Brandes her den Opfattelse, der fortrinsvis kommer til Orde blandt Demokratiet, at Menneskeheden ikke behøver ledende Aander, ja er bedst stillet uden dem, eller at de lade sig erstatte ved Addition af megen jævn Dygtighed og begavet Middelmaadighed. Man har troet de store Mænds Indflydelse overvurderet, alt vilde være naaet ogsaa uden dem, kun langsommere. Dette Hang til aandelig Ostrakisme af Geniet tilskyndes ved Studiet af Naturvidenskaberne og næres ved den simple og fine Misundelse. Fra Ytringer som disse er Skridtet ikke langt til den Opfattelse, der kulminerer i Nietzsches bekendte Ord, at en Nation er den Omvej, Naturen gaar for at frembringe en halv Snes store Mænd.

Muligvis er de anførte Udtalelser fra Fortalen til Jubeludgaven af Holberg direkte paavirkede af Syslen med Nietzsche. Udtrykkets Voldsomhed kunde tale derfor. I hvert Fald viser et Brevfragment fra 1888 Brandes fuldt optaget af Studiet af sin tyske Aandsfælle. Allerede da havde han dannet Udtrykket „aristokratisk Radikalisme", som Nietzsche komplimenterede ham for[1]). I 1889 benyttede han det som Titel for sin Karakteristik af Nietzsche i „Tilskuerens" Augusthefte (Optrykt i „Fremmede Personligheder", Efteraaret 89).

Denne Artikel danner i Virkeligheden en Slags Fortsættelse af Firsernes Sædelighedsdiskussion, som

[1]) Der Ausdruck „aristokratischer Radikalismus", dessen Sie sich bedienen, ist sehr gut. Das ist mit Verlaub gesagt das gescheuteste Wort das ich bisher über mich gelesen habe. (Nietzsche).

Brandes hurtigt trak sig ud af efter at have antændt den. Som han hist skød Martin Luther for, saaledes betjener han sig her af Nietzsche som Skjold, ja i en saadan Grad, at Prof. Høffding, da han skal imødegaa ham, ikke véd, hvor Nietzsche hører op og Brandes begynder, og derfor maa slaa dem sammen under Fællesmærket NB. Den Udryddelseskrig, som Nietzsche gennem alle sine Værker fører mod Kristendommen, særligt mod den kristne Moral, er jo netop Brandes' ledende Tanke, som han med stor Varsomhed og under forskellige litterære Masker havde begyndt her hjemme. Og naar Nietzsche i Modsætning dertil søger sit Ideal i det gamle Hellas, som han mente skulde genfødes hos vor Tids Ungdom, var han ogsaa her i fuldstændig Overensstemmelse med sin danske Beundrer. Naar Nietzsche endelig som Indbegrebet af al Moral sætter en Menneskehed af frie Individer, der hver især giver sig sine moralske Love, mødes han atter paa dette Individualismens Toppunkt med Brandes. Deraf følger videre som nødvendig Konsekvens det fælles Had til Staten og al den Ordning, der skyldes Staten, og Uvillien mod Traditionen og den historiske Opdragelse, som Mennesket i Følge Nietzsches Udtryk slæber om med sig som en Kugle om Benet, der hindrer ham i at handle. Man skulde synes, at den politiske Konsekvens af denne Tankegang naturnødvendigt maatte blive Anarkismen, en Konsekvens, som dog hverken Nietzsche eller Brandes har villet anerkende. I al Fald kan en Bismarck eller en hvilken som helst anden Repræsentant for en stærk Regering aldrig fra dette Synspunkt blive Manden.

Læg nu til disse fælles Træk det artistiske Præg, der er over Nietzsches hele Livsanskuelse og

Forfatterskab med dens Ringeagt for systematisk Videnskab og Tænkning, et Sværmeri, som ogsaa giver sig Udslag i, at han betegner Kultur som Stilenhed, saa stemmer ogsaa det med den Anskuelse, Brandes allerede 1881 havde udviklet i sit karakteristiske Essay om Paul Heyse, hvor det siges om Pligten, at den ses „som udstrømmende fra Naturens eget Væld, idet den højeste og afgørende Regel for Pligten er den at sikre Mennesket mod Splid med sit eget Jeg." („Mennesker og Værker", Pag. 274), altsaa Harmoni. Det er udfra en saadan Anskuelse, at Brandes — lidt ubilligt — bebrejder Heine, at han ikke naaede til Forsoning med Tilværelsen.

Saaledes bliver Moral hos Nietzsche som hos Brandes kun en formel Bestemmelse, ikke et bestemt Indhold. De to Forfattere synes lige blinde for, hvor lidet virkningsfuld en saadan Opdragelsens Filosofi er for den praktiske Opdragergærning, hvor alt afhænger af positive og bestemte Bud. Man kan ogsaa undres over, hvor blind Nietzsche er for Kristendommens Opdragergærning i Verdenshistorien og for den historiske Umulighed i at ville vende tilbage til en Tid, der laa forud for den og til en Kulturform, som Kristendommen har overvundet. Naar det hedder, at „en Religions historiske Held, dens Sejghed og Varighed snarere taler mod dens Ophavsmands Storhed end for den", saa staar dette i skarp Modsætning til Brandes' Opfattelse af det verdslige eller blot æstetiske Verdensry, hvorom det hedder (Bogen om Tegnér, Pag. 2), at det aldrig er en Tilfældighed, og at den virkelige Fortjeneste er en yderst vigtig og i ethvert Tilfælde en aldeles uundværlig Faktor blandt de mange, hvoraf Navnkundigheden fremgaar. Maa det da ikke ogsaa antages, at Kristendommens

Verdenserobring ogsaa beror paa virkelige Fortrin ved den?

Forøvrigt gaar Brandes i sit Forsvar for aristokratisk Radikalisme videre end Nietzsche selv, naar han bebrejder ham, at han følger Renans og Taines Spor i sin Fordømmelse af den store franske Revolution. Og hans Betragtninger over dette Emne udmunde i en Hymne til Cæsarismen og dens Ophav: Cæsar, „der satte en ganske anderledes Indsats paa Livets Bord end hans sølle Morder."

Velfærdsmoralen angribes. Det siges, at den ikke er slaaet an i Tyskland, hvor Eugen Dühring er dens eneste fremragende Repræsentant, og det anføres, at Eduard von Hartmann har forsøgt at godtgøre Umuligheden af paa én Gang at arbejde for Kulturfremskridtet og for Lykken. Nietzsche, siges det, finder nye Vanskeligheder ved en Undersøgelse af selve Lykkens Begreb. Velfærdsmoralens Maal er at skaffe Menneskene saa megen Lyst og saa lidt Ulyst som muligt. Men, om nu Lyst og Smerte er saaledes sammenvævede, at den, der vil have saa megen Lyst som muligt, maa tage en tilsvarende Sum af Kvaler med paa Købet. Maaske er det sidste Betingelse for det første.

Der rettes et Angreb paa Benthams Sætning: Saa stor Lykke som muligt for det størst mulige Antal Mennesker. Hvorfor netop for de fleste? Hvorfor ikke skabe Lykken for de bedste, de største, de mest geniale? Er jævn Velstand og jævnt Velvære at foretrække for den Ulighed i menneskelige Vilkaar, hvis Brod bringer Kulturen til at stige?

Uegennyttigheden angribes som Moralens Grundpille. Hvad vil det sige, at noget er godt? Ikke for den der ofrer sig, men for Næsten. De, der priser Usel-

viskheden, priser noget, der er til Gode for Samfundet, men som er skadeligt for den enkelte. Og Næsten, som vil elskes uegennyttigt, er ikke selv uegennyttig.

Det hjælper ikke at sige: Handl som andre i dette Tilfælde burde handle; ti vi véd, at der ikke gives eller kan gives éns Handlinger, men at enhver Handling er enestaaende i sin Art, saa at alle Forskrifter kun ramme Handlingens grove Ydersider.

Og nu udvikles Nietzsches Opfattelse af Moralens Opstaaen og Udvikling efter hans Fremstilling i „Zur Genealogie der Moral", hvorledes Grusomheden, der hørte til Menneskelighedens oprindelige Festglæder afløses af frivilligt Selvplageri, Spægelse og Askese, Grusomhedsmoral af Medlidenhedsmoral, Herskermoral af Slavemoral. God, der oprindelig havde været ensbetydende med rig, fornem, mægtig, bliver nu Hædersnavn for de elendige, lidende, fattige og stygge. Det asketiske Ideal erobrer Verden, og dette Ideal har endnu ingen virkelige Angribere; men et nyt Ideal er under Dannelse, et Ideal, som i Lidelsen ser en Lykkebetingelse, og som i en ny Kulturs Navn bestrider alt, hvad man hidtil har kaldt Kultur.

Brandes slutter med at anbefale Litteraturen en Dukkert i Nietzsche for at komme til Erkendelse af, at den store Kunst ikke tør stagnere i det hverdagsagtige; men at den fordrer Aander som i Særhed, Selvstændighed, Trods og adelsvældig Eneraadighed er paa Højde med de ejendommeligste Personligheder i Samtidens Tænkning.

I „Tilskuerens" Decemberhefte svarer Prof. Høffding i en Artikel: „Demokratisk Radikalisme, En Indsigelse". Han finder, at den Styrke og Vold-

somhed, hvormed Brandes' Nietzsche-Artikel er skrevet, staar i et underligt Modsætningsforhold til Klarheden og Grundigheden (rettere sagt disses Mangel) i Tankegangen. Den hele Tankegang, hvorpaa den hviler, har i den Grad forarget ham, at han maa gøre, hvad han kan, for at bekæmpe den. Mellemforholdet mellem Brandes og Nietzsche, der i Artiklen er højst utydeligt, vil han ikke tage Hensyn til. Han tager dem under ét.

Hvad først det Punkt angaar, at Menneskehedens Opgave skulde være at frembringe store Mænd, gør han opmærksom paa den Modsigelse, der ligger i at gøre de store Mænd til Historiens eneste Maal, paa samme Tid som man taler om en Godhedens Genius, som virker i dem og lader deres Værdi være afhængig af, at de er „i stor Stil gode." Der er heller ikke noget absolut Svælg mellem de store Mænd og Massen, som Nietzsche antager; men, som der skal en god astronomisk Kikkert til at opløse Stjernetaagerne, der dog bestaa af lutter Stjerner, saaledes skal der til at opløse Menneskemassen i Enkeltvæsener gode, klare og milde Øjne. Ser man ret til, er der en nøje Sammenhæng mellem det store og det smaa baade i Historien og i Naturen. Netop de virkeligt store have en bestemt Følelse af, at de have modtaget meget, og at de intet havde udrettet, uden at gunstige Betingelser havde virket med. Ingen har været mere opfyldt af Pietet end Goethe, og Bismarck har udtrykkelig afvist den Tanke at han skulde have kunnet lave Historie. Han henviser til Spencers Kritik af Overvurderingen af de store Mænd i *Study of sociology* og gør opmærksom paa, at Darwin delte hans Opfattelse. I et Brev til Spencer skriver han: „Jeg har aldrig troet paa

de store Mænds herskende Indflydelse paa Verdens Fremgang".

Høffding indrømmer, at Velfærdsmoralen er ikke slaaet an i Tyskland; men sammenligner man, hvad den engelske Skole har ydet, med den Maade, hvorpaa det er bleven modtaget i Tyskland, vil Tyskerne ikke komme til at staa med Palmerne i Hænderne. Det er ingen Indvending mod Velfærdsmoralen, at den højeste Lykke ofte maa købes med et tilsvarende Maal af Smerte; Velfærdsmoralen har aldrig paastaaet, at Lykken kunne faas for godt Køb. Han anfører en Udtalelse af Comte, der gaar ud paa det samme, „det væsentlige for Lykken er at have Hjertet opfyldt paa en værdig Maade, selv om det er af Smerte, ja selv af den bitreste Smerte".

Naar det indvendes mod Lykkemoralens Krav paa almindelig Lykke, at der just i Uligheden ligger en Spore, der driver Kulturen fremad, svarer han, at der ingen Fare er for, at denne Spore nogensinde skal savnes.

Velfærdsprincippet er et demokratisk Princip; det forbyder at glemme de manges Lidelser for de faas Nydelser. Men det er ikke fjendtligt overfor de faa store, hvis Væsen og Virken føre Liv, Udvikling og Velfærd med sig for store Kredse. Heller ikke er Uligheden i Kaar den eneste Spore for Kulturfremskridtet. Trangen til at udvikle sine Evner er ogsaa en vigtig Drivkraft, og just naar ydre Hindringer fjærnes, vil den kunne spille en langt større Rolle. Nu kvæles de gode Muligheder altfor let af ugunstige ydre Omstændigheder. (Netop disse Betragtninger viser sig under den fortsatte Polemik at være saa noget nær Kvintessensen af Georg Brandes Betragtninger).

Den tredie Indvending, at det er en Modsigelse at fordre Forsagen af ens eget Jeg til Fordel for et andet, afvises kort med den Bemærkning, at den, som har gjort den, ikke maa kende meget til den engelske Skole, der fordrer Begrundelse for enhver Ulyst, og som udtrykkeligt polemiserer mod Askesen og den ubegrundede Resignation. Bentham er jo endog gaaet saa vidt, at han har udtalt, at det almene Vel fremmes bedst gennem hver enkelts kloge Egoisme.

Naar det hedder, at alle Forskrifter kun ramme Handlingens Yderside, saa rammer den Indvending ikke Velfærdsmoralen alene, men ethvert Forsøg paa at vurdere menneskelige Handlinger og Forhold. Hvordan kan f. Eks. Nietzsche og hans Efterfølger vide, om en Handling er stor eller ikke? Naar den er enestaaende, kan den jo ikke sammenlignes med nogen anden eller bringes ind under noget almindeligt Begreb, heller ikke under Storhedens. Velfærdsmoralen er heldigere stillet; den tager sit Udgangspunkt fra Handlingens Virkninger, som til en vis Grad kan bedømmes. Nietzsche derimod mangler ganske en Maalestok for at kunne foretage den Omvurdering af Værdibestemmelserne, som han bebuder. Hans Paastande kommer derved til at sværve i Luften. Nietzsche har heller ikke Blik for Storheden i den Anerkendelse af de lidendes Menneskerettigheder, som Buddhismen og Kristendommen gennemførte, skønt de tillige paa asketisk Vis overdrev dem. Den er ikke, som Nietzsche vil, Resultatet af en Slaveopstand. Allerede i den gammelariske Familie var der en hellig Forskrift om at ære den fremmede, den nødlidende, den bønfaldende. Hos Grækerne, som Nietzsche erklærer for sit For-

billede, findes det samme. I Odysseen siges de fattige og bønfaldende særligt at høre Zeus til, og den Sætning, at det er bedre at lide Uret end at gøre Uret, er først udtalt af Platon, den store græske Tænker, den rige ateniensiske Adelsmand. De Etymologier, som Nietzsche beraaber sig paa med Hensyn til de moralske Ideers Oprindelse, beviser intet, selv om de skulde være rigtige; der er ikke — som Nietzsche vil — nogen nødvendig Forbindelse mellem Moralbegrebernes Oprindelse og deres nuværende Værdi.

Og Professor Høffding slutter sit Indlæg saaledes: „Nietzsche er ganske sikkert en sjeldent begavet Forfatter; men hans Begavelse er ikke filosofisk; han mangler den filosofiske Interesse og den filosofiske Resignation . . . Han er Digter, Rhetor, hans Styrke er Stemningen (særligt den antipatiske Stemning), som han formaar at udtale med mærkelig Kraft. Men, bag det hele mærker man, forekommer det mig, det sygeligt forvredne. Vemodigt at tænke paa, at han, som har formaaet at tage Ordet, ofte med saa kraftig Patos, at han nu selv er en af de „sprukne Klokker", hvis Mislyd han har raset saa heftigt imod.

Brandes svarer i en Artikel: „Det store Menneske som Kulturens Kilde" („Tilskueren", Jan. 1890). Han er som altid i Polemik til det yderste personlig. Han aabner mod sin Antagonist et formeligt Bombardement af Spydigheder, Teologen sidder ham endnu i Kroppen (Høffding studerede oprindelig Teologi), han er en Mand, der let glider ind i de ædle Roller, han er som Etiker, hvad Prof. P. Hansen er som Litteraturhistoriker. Saa haaner han Etiken som Videnskab, fremdrager Eksempler paa de betyde-

ligere Etikeres indbyrdes Modsigelser paa væsentlige Punkter. Deres Etik er i Virkeligheden ikke andet end deres fra Selskabslivet kendte Yndlingsmeninger om, hvordan vi andre skal bære os ad. Han afviser Høffdings udialektiske Adskillelse mellem store Mænd som Maal og som Middel — man kan ikke skille de store Mænd fra deres Værk — og protesterer mod den borgerlige Opfattelse af Geniet, at de store Mennesker er store ved at være de store Midler. Høffdings Indsigelse mod Nietzsche skurrer, fordi den udgaar fra en altfor forskellig Sfære, fordi den kommer fra en Aand, der føler sig i sit Element i sin Tidsalder, til en Aand, der føler sig ilde til Mode i sin, som hørte man Moralisten fra et borgerligt Skuespil, opfyldt af det til Borgerheldet sigtende, rette sin Indsigelse mod en patetisk eller spottende Replik af en Prometheus, Hamlet eller Faust. Prof. Høffding mangler Organet for de store Særlinge og Brandes udbreder sig meget over, at det første Spørgsmaal, Høffding stiller sig, naar han staar overfor et nyt Fænomen, en ny Personlighed, er det, om det, som han forkynder, er rigtigt eller fejl, og han søger helt tilbage til Prof. Hermansen for at faa en teologisk-pedantisk og vrængende Betoning til det sidste Ord.

Hvad Sagen, Moralen selv, angaar, hævder han, at Ulykken er den, at den kun giver Regulativer — med et ædlere Udtryk: regulerende Idealer — med et stærkere regulerende: Illusioner, og herpaa beror det, at den i alle vanskeligere og lidt mere indviklede Tilfælde lader en i Stikken.

Vi kende ikke Finalaarsager, vi vide intet som helst om Historiens eller Menneskehedens Formaal, end ikke om der er et. Det vil sige: vi ved ikke,

mod hvilke Endemaal Tiderne arbejde hen, eller om de overhovedet arbejde mod et Endemaal.

Det eneste, vi véd, midt i denne almindelige etiske Uvidenhed, det er, at de store Mænd er store, at de lægger en Glans over Tilværelsen, der bringer os til at glemme det dybe Mørke bagved.

Høffding begynder sit Svar i „Tilskueren"s Februarhæfte med at gøre opmærksom paa, at Brandes i sin Maade at polemisere paa minder om en Klasse af Mennesker, som han ellers mener at staa fjærnest af alle, nemlig Teologerne. Ligesom de, véd han særdeles god Besked med sin Modstanders Motiver og er ligesom de i Reglen sikker paa, at det er mindre ædle Motiver, der driver dem. (Saaledes maa de stakkels Teologer tjene som Kasteboldt i denne filosofiske Strid). Ved de mindre ædle Motiver sigter han til Brandes' Beskyldning mod ham for altid at ville optræde som den populære Sags Talsmand. Han tilstaar, at han ikke med særlig Tryghed har fulgt den fritænkerske Bevægelse her hjemme i de senere Aartier. Den har, synes ham, altfor meget opereret med færdige Resultater, med Meninger, der laa i Luften, og den har hos den enkelte ikke altid baaret Vidne om at være Frugten af personlig Erfaring og selvvirksom Tænkning. Han bekender sig til Udviklingslæren, som han kalder den nye Tro, og udtaler, at den maa udvikle sig af Spirer, der allerede er til Stede, og at disse Spirer ikke kan udvikles uden gennem lige saa alvorlige og dybtgaaende Erfaringer som de, gennem hvilke den gamle Tro var gaaet over i Slægtens Kød og Blod. Men, naar Brandes har sagt, at han føler sig tilfreds i sin Tidsalder, saa er det ikke sandt. Han kunde tværtimod ønske sig en langt lykkeligere Tid at

leve i. Der mangler Harmoni i Tro og i Liv. Overleveringen tynger, og dog er det ikke fuldbaaret, som skal afløse den.

Ogsaa han betragter det store Menneske som Kulturens Kilde; de store Mennesker kan aldrig undværes; men der er ingen Modsigelse i, naar han — overfor Overvurderingen og Forgudelsen af de store Mennesker — udtaler, at det dog ofte var bedst, om de havde kunnet undværes, det vil sige, om Menneskene havde kunnet hjælpe sig selv uden dem.

Han forsvarer den demokratiske Regeringsform som den eneste rimelige, men er ikke blind for, at der af den kan udspringe tragiske Konflikter, idet Mindretallet lige saa godt kan have Retten paa sin Side som Flertallet.

Han samler Indholdet af sin Artikel i tvende Punkter, det om de store Mænd og det om Velfærdsmoralen. Hvad det første Punkt angaar, har Brandes brækket Spidsen af sine dristige Sætninger (om de store Mænd som Historiens Maal) saaledes at de paa én Gang blive Maal og Middel. Dermed er dette Stridspunkt ude af Verden; der er i Brandes' Artikel ikke sagt andet, end hvad der er sagt saa ofte før.

Hvad det andet Punkt — om Velfærdsmoralen — angaar, har Dr. Brandes hildet sig i en tydelig Selvmodsigelse ved at tro at kunne forene Nietzsches Vurderingsprincip med Velfærdsmoralens.

Høffding slutter sin Artikel med nogle anerkendende Udtalelser om Georg Brandes' Virksomhed og Beklagelse af den Modtagelse, han har været Genstand for her hjemme. „Der er gjort stor Uret mod Georg Brandes. Men det forekommer mig

rigtignok, at i de senere Aar er der ingen, der øver større Uret imod ham end han selv. Maatte han dog ikke fortære sin Kraft i usammenhængende Journalistik og i Proklamationer af Fænomener, der især synes store, fordi de er barokke og sygelige. Maatte han kunne samle sig til et saadant betydeligt Værk, som vi endnu har Ret til at vente det fra en Haand som hans!"

Brandes svarer i en „Duplik" („Tilskueren", April 1890). Han begynder atter med en lang personlig Harangue om Høffding, et helt Eventyr har han skrevet om ham, der gaar tilbage til han Fødsel og skildrer, hvilke Vuggegaver Feerne have givet ham og hvilke de have nægtet ham og Gratiernes Fraværelse paa Grund af den parfum de professeur, hvormed den ondskabsfulde Fe Karabassa har stænket. Høffdings Professortitel virker stadigt saa æggende paa ham, som den røde Klud paa Tyren og uendelig er den Opfindsomhed, han anvender paa at „afkræfte" den.

Velfærdsmoralen lader en i Stikken i alle Tvivlstilfælde, fordi man ikke kender Menneskehedens Vel nøjagtigt. Det viser sig historisk i, at de rent elementære Regler næsten altid har maattet overtrædes af dem, der vilde udrette noget stort[1]). Med andre Ord: Reglernes ubetingede Overholdelse forliges vanskeligt med Storhed.

Men det eneste Spørgsmaal, der i Grunden har interesseret ham i denne Debat, er det om de store Mennesker. Han hævder, at uden om dem kan den sande, menneskeværdige Lykke slet ikke naas. At

---

[1]) Det Spørgsmaal paatvinger sig, om man da skriver Moral for Undtagelsestilfælde.

den store Personlighed er Maalet, og at den højeste Lykke er Maalet, er da to Sætninger, som godt kan forliges.

Naar Professor Høffding er bleven forbavset over, at Brandes har kaldt Spørgsmaalet om Nietzsches Forhold til Lykkemoralen et underordnet Punkt, svarer han: Maaske for ham, i hvis Øjne Lykkemoralen konstituerer en Art ny Dogmatik, og som tror i den at have den Støttestav, der aldrig svigter, ikke for mig. „En Formel er for en ægte Professor, hvad Religionen er for en ærlig Præst". Og nu slutter han med en Forelæsning om Samfundenes Forpligtelser overfor Genierne. I denne Udvikling finder man Brandes' rent personlige Udgangspunkt for Striden. Det er i Virkeligheden sin egen Sag, han har ført, og set i denne Slutningsbelysning fremtræder Brandes' Nietzsche-Forsvar tillige som en Apologi for ham selv.

Høffding afslutter saa Striden med en „Epilog" („Tilskuerens" Majhefte), hvori han opsummerer Stridens Resultater, idet han atter hævder, at Brandes i Virkeligheden har foretaget et Tilbagetog fra det stærkt udæskende Standpunkt i hans første Artikkel. Saaledes som Brandes nu formulerer sin Opfattelse af de store Mænds Betydning, giver Spørgsmaalet ikke længere Anledning til principiel Strid, om end han vedblivende maa hævde, at det ofte var lykkeligst om de store Mænd havde kunnet undværes. Altfor ofte skyldes deres Optræden Forfaldstider. Hvad Nietzsche angaar, fastholder han, at han er selvmodsigende i Hovedpunkter, og fremhæver, at han som Fænomen er karakteristisk for Tilstande og Stemninger i den tyske Militærstat. Han understreger atter sin Tro paa den demokratiske Udvik-

lings Fortrin fremfor Udviklingen under et Aristokrati.

Den hele Strid tjente i høj Grad til at belyse visse Modsætninger, som allerede tidligere havde været til Stede indenfor den politiske Opposition herhjemme; men karakteristisk er det, at den saakaldte aristokratiske Radikalisme endnu den Dag i Dag ikke har udformet sig noget bestemt politisk Program, men svinger mellem stik modsatte politiske Standpunkter.

Fester og Fakler.

I 1890 afsluttede Georg Brandes sit store Værk Hovedstrømningerne med sjette Bind: „Det unge Tyskland“, et Bind, der havde været længe under Vejs, hvad man kan se af, at Afsnittet om Börne, der fremkaldte Dr. Nissens bekendte Angreb, offentliggjordes allerede i 1883. De følgende Aar optages af Nyudgaver af ældre Værker. Saaledes udkom i 1891 anden Udgave af „den romantiske Skole i Tyskland“ og en ny Udgave af „Det moderne Gennembruds Mænd“ og Aaret efter fulgte nye Udgaver af Reaktionen i Frankrig og den romantiske Skole i Frankrig (Hovedstrømningernes 3die og 5te Bind), der i 1893 efterfulgtes af en ny Udgave af „Naturalismen i England“. Dertil slutter sig saa — ligeledes i 93 — et Bind med Essays under Titlen: „Udenlandske Egne og Personligheder, der indeholdt en Række Skildringer af franske og tyske Nutidsskribenter som Guy de Maupassant, Taine, Renan, o. a., Ting, der tidligere havde været offentliggjort i Tidsskrifter og Aviser. Mest fremtrædende i denne Samling er Artiklen om Zola („Menneskedyret“), hvor Brandes forsvarer den rene Naturalisme overfor Tolstoy og en Række franske Forfattere, der

har faaet Betænkeligheder og forladt den. Ligeledes proklamerer han her sin Tro paa Determinismen.

Imidlertid savnede disse Aar ingenlunde livligere Episoder, heller ikke var der Stilhed om Brandes' Navn. I Foraaret 1891 indgaves der saaledes til Regering og Rigsdag et af et Antal Videnskabsmænd, Forfattere og Kunstnere underskrevet Andragende om, at Staten vilde give Brandes en livsvarig Forfattergage af 3000 Kr. Forslaget blev af Folketingets Finansudvalg indsat paa Finansloven og vedtoges af Folketinget med 52 Stemmer mod 24; men i Landstinget faldt det. Om Efteraaret vedtoges det da at fejre Brandes med en demonstrativ Fest, som allerede om Foraaret havde været paatænkt, men var bleven opgivet af Opportunitetshensyn. Nu var der, mente man, ikke længere Grund til saadanne Hensyn, og Festplanen blev da taget op igen og formedes som et Femogtyveaarsjubilæum for Udgivelsen af Brandes' første Bog, det lille Skrift om „Dualismen i vor nyeste Filosofi". Man vilde ikke indskrænke sig til et blot Festmaaltid; dertil skulde knytte sig et Fakkeltog, hvortil de socialistiske Arbejdere skulde levere i det mindste Broderparten af Faklerne, garnerede af Studenter og Kunstnere.

Det blev den meget omtalte Koncertpalæfest, famøs frem for alt ved Brandes' bekendte Fakkeltale, og i anden Række ved Overretssagfører Oscar Johansens haanlige Udfald mod Bourgeoisiet. Overhovedet har Radikalismens Bølger næppe nogensinde gaaet saa højt som ved denne Lejlighed, hvor alt var anlagt paa at skære Modstanderne i Øjnene og vise dem en Kraftudholdning, der skulde tvinge dem i Knæ. Allerede Deltagernes Antal — over 400 — var jo antageligt, om end Forsamlingens re-

præsentative Betydning ikke stod paa Højde dermed. Den Buket af Navne paa Deltagere, som „Politikken" Dagen efter Festen præsenterede var i al Fald ikke særlig glimrende. Og for øvrigt formede den hele Aften sig til en Partifest og en Demonstration, paa en Maade, som mange af Deltagerne næppe havde drømt om, og som sikkert, om den havde kunnet forudses, vilde have bevirket, at mange, som nu deltog for at vise deres Anerkendelse af Æstetikeren Georg Brandes, vilde holdt sig borte.

Straks ved Valget af Peter Nansen til Ordstyrer og af Erik Skram som første Taler understregedes stærkt denne Karakter. Skrams Tale var saa udæskende som vel muligt, naar han paa Forsamlingens Vegne bad Georg Brandes fremdeles være „vor Fører". Ordene faldt saaledes:

„Som Baggrund for denne Fest har vi det store aandelige Nederlag i Danmark, som er bleven sat i Værk af det nuværende Regimente.

Brandes' Sag har ikke sejret.

Saa vender vi os da, en slaget Hær, mod Dem Georg Brandes, og beder Dem: Vær fremdeles vor Fører! Hvad vi ikke har vundet med Dem i Spidsen det vil vi vinde. De er nu som før den bedste, og det nuværende Danmark er vel ikke evigt."

Sikkert maa denne Optakt have faldet mange for Brystet, f. Eks. kristne Mennesker der bekendte sig til et helt andet Førerskab, og som var gaaet med i Tillid til, at det var en Fest, som alle kunde deltage i, der mente at skylde Brandes Tak for kunstnerisk og poetisk Belæring — til Trods for det forskellige Livssyn.

Ikke mindre udæskende og smagløs var Schandorphs mildest talt frygtelige poetiske Produkt til

Garibaldi-Melodien, som ingen kunde synge. Man vil formentlig erindre dette Vers:

> Saa meget Krapyl har han opskræmt af Kroge,
> hvor fordum det laa som paa Møddinger Snoge.
> De hvisler de Krybdyr og længes mod Sumpen,
> men du kan paa Gumpen dem træde endnu.
> Du prægtige Svinger af Ild og af Flamme!
> Du ler ad de Dyr, og Du bliver den samme.
> Ja, trods alle Stude, som brøle og tude,
> Du løfter din Fakkel med ildbaaren Hu.

Da det vel er udelukket, at der ved disse Krybdyr og Snoge kan være sigtet til Schandorphs specielle Ven, den af ham besungne Borchsenius, maa der formodentlig være tænkt paa de ferslewske Journalister, hvis da Forfatteren overhovedet har ment noget bestemt og ikke blot har villet have en poetisk Effekt.

Havde Præstationerne gennemgaaende været af samme Kaliber, vilde man have forladt Festen med en Følelse af Flovhed. Nu kom Høffding imidlertid som Frelserengel. Hans Tale var ikke blot præget af Smag og Takt, men tillige et Forsøg paa en objektiv Karakteristik af Brandes og hans Betydning, baaret af den bedste Vilje til at se lyst og til at se bort fra Modsætninger.

„Hvad der har samlet os her", sagde han, „er netop det, at vor Æresgæst har formaaet at give de Aar, der nu er gaaede hen, siden hans første Optræden i Litteraturen, et eget Præg gennem sine Værker og sin Indflydelse paa vort aandelige Liv. Han staar som den største Kraft i vor Litteratur og som det ejendommeligste Bidrag, vi i disse Aar har givet til Verdenslitteraturen. For denne Betragtning maa, forekommer det mig, paa en Dag

som denne alle andre Hensyn vige. Kritiken har haft Ordet overfor ham, en mer eller mindre velvillig Kritik (især en mindre velvillig); nu har vi kun at gøre med det, der vil holde sig gennem Kritikens Skærsild og kan antages at blive staaende som den egentlige Værdi af hans Arbejde".

Og idet Taleren nu søgte efter et enkelt Udtryk som Betegnelse for Betydningen af Brandes' Virksomhed, greb han Jægerhornet i „Drot og Marsk", hvorom det hedder, at det „kalder Mænd", og talte om Brandes' Higen efter at „frigøre Personlighedens Liv fra alt det, der hæmmer og forkvakler", og om hans Tillid til det, som vil kunne udvikle sig, naar Frihed for Alvor kommer til at raade paa det aandelige Omraade.

„En kraftig Rørelse paa et vigtigt Omraade af det aandelige Liv forplanter sig til mange andre Omraader, ligesom Bølgeslaget fra Søen forplanter sig ind i stille Bugter og Vige. Det har da ogsaa vist sig gentagne Gange, hvorledes Mænd af meget forskellig Retning og paa meget forskellige Omraader har kunnet aflægge deres Vidnesbyrd om det Liv og den Vækkelse, Dr. Brandes har formaaet at bringe ind i vort Aandsliv. Den Kreds, som her er samlet, vidner om det samme. Selv de, som kæmper under andre Faner, kan dog anerkende den Betydning, det har, at han er i Marken, og at hans Signal lyder".

Endeligt mindede Prof. Høffding om, at naar Hornet kalder Mænd, kunde det ogsaa være til Strid, idet dets Toner da lød som en Udfordring. „Et er, at Signalet lyder til Fremrykning, et andet, om Vejen, ad hvilken det byder at gaa, virkelig fører fremad. Derom kan der være Strid". Professoren mindede her om sin nylig førte Strid med Brandes

(Nietzsche-Striden) og tilføjede: „Idet jeg minder om Fortidens Strid, mener jeg ikke, at Striden blot hører Fortiden til. Hvem véd, om der ikke kan blive Anledning til ny Strid? Det er ikke af Stridslyst, at jeg antyder denne Mulighed. Men Baggesen har med Rette sagt: „I Aandens Verden bør der være Strid". Det er mageligere at slutte Trop og rulle afsted som Del af en samlet Masse. Men saaledes kommer man i Virkeligheden ikke fremad; det har vor Æresgæst selv lært os".

Idet han sluttede med en Tak til Brandes for, hvad han havde virket for det aandelige Liv i Danmark, bragte han ham en Hilsen fra jævnaldrende, fra dem, der havde haft samme Lærere som han, og som havde fulgt hans Færd, „snart med Tilslutning, snart med Modsigelse, men aldrig med Ligegyldighed".

Selv om man mener, at denne Tale indeholder paa visse Punkter baade en Misvisning og en Overvurdering — ti Brandes sværmer næppe for anden Frihed paa det etiske eller religiøse Omraade end den, der gaar op i hans egne radikale Formler — maa man dog indrømme, at den er præget af en nobel Aand, og at den ved de fremdragne Synspunkter i høj Grad appellerer til Tilhørerens Sympati, selv naar denne er mest Modstander.

Brandes' Tale holdt sig i Svaret paa Høffdings Henvendelse til en Begyndelse paa Højde dermed. Han takkede ham for det højbaarne Sind, som havde inspireret hans Ord, men især for det Løfte, han havde givet om aarvaagen Kritik i Fremtiden. „Nu vil jeg tilstaa, hvad jeg før en Gang nødig vilde have sagt: Han (Høffding) er ikke blot en meget lærdere Mand end jeg, men en skarpere, flersidigere Tænker".

Men efter disse Ord og efter at have talt skøn-

somt og smukt om sin Personligheds Mangler og Begrænsning og om Hyldest, der ikke gør nogen Mand større, hvorimod de fleste bliver mindre derved, slaar han pludselig om og revancherer sig i sidste Halvdel af sin Tale ved at skildre sig selv og sin revolterende Bedrift som en St. Georgs Dragedrab, og for ret at faa Relief derfor, tegnede han Tidsbaggrunden i de Dage, da han begyndte sin Virksomhed med det sorteste sort og paa en Maade, der lod Taleren fremtræde for Beskuerens Fantasi som Gennembrudsmand af Historiens første Rang, idet han proklamerede, at Teologiens Herredømme i nordisk Aandsliv nu for bestandig var brudt og aldrig vilde kunne genoprettes. (Man undres paa, hvad en tilstedeværende Repræsentant for Kirken som Hr. Morten Pontoppidan har følt paa dette Punkt.)

Og nu kulminerede Talerens Vurdering af hans Virksomhed i disse ciselerede Sætninger:

„Da jeg begyndte herhjemme, var de Vinterlejligheder og de Villaer, som særligt pristes til Beboelse i vort Aandsliv, disse: det moralske Forbedringshus, det religiøse Tugthus, det æstetiske Børnehus og den selskabelige Varetægtsarrest med de tilhørende Fængselskirker. Men, der er mange Boliger i vor Moders Hus, og dér holdes bedst Gudstjeneste under aaben Himmel".

Denne Tale blev ikke den eneste, Dr. Brandes i Aftenens Løb gav tilbedste. Efter at endnu en Sang à la „Punch" med et groft personligt Udfald mod en navngiven Mand (R. Schmidt) var afsunget, som et velbehageligt Røgoffer paa „Hadets" Alter, begav man sig fra Spisesalen over i Lokalerne mod Gaarden for at se Faklerne komme opmarscherende ad Dronningens Tværgade — „som en uhyre Ild-

hale", skriver „Politikken", der staar paa Hovedet af Begejstring.

Og, mens det vilde, røde Skær af Faklerne blussede til Vejrs og spredte hin Provisorieaarenes fantastiske Stemning ud over Omgivelserne, følte man som paa et Teater ligesom et svagt Pust af hin Aand fra før Revolutionen. Damer i pragtfulde og knitrende Toiletter dannede Espalier op ad Trapperne, der var Ungdom med sekstenaarig Uskyldighed og Begejstring og med blaa Barneøjne, der forundrede indsugede det hele, der var Blaserthed og Livstræthed og Desillusjonerthed og Franceri, alle Overgange, alle Nuancer fra Jacobinernes blodrøde Hævntørst til Girondinernes hvide Idealisme, der altid danner Fanevagt ved ethvert historisk Gennembrud, og som falder først som Offer for den gengældende Retfærdighed uden at ane den Rolle, den har spillet. Der var kort sagt netop opfantaseret saa meget af ublodig Revolutionsstemning, at man for et Øjeblik kunde glemme, at man var i København, i Nordens Athen i en fronderende Bourgeoisikreds.

I dette fantastiske og flakkende Skær dukkede et blegt Ansigt dernede i Gaarden frem af den mørke Menneskemasse og idet Skikkelsen løftede Blikket op mod Jubilaren, der stod forventningsfuld spændt deroppe paa Altanen, udslyngede han i de allierede Studenters, Kunstneres og Arbejderes Navn et højtideligt Anathema over „det aandsforladte, det pengedyrkende, det fladttænkende, spidsborgerlige, snobbede og hykleriske Bourgeoisi" — ikke Bourgeoisiet i Almindelighed, det, han selv tilhørte ved sin Samfundsstilling og Uddannelse, men mod det saaledes karakteriserede, det, der er konservativt,

fordi det er det selv, der konserveres, „som udgør enhver ny Tankes, ethvert Fremskridts svorne Fjender. Smaalighedens, Forsigtighedens og Pænhedens glatte ulastelige."

„Ja tilvisse, vi hader dem".

„Men fælles i Had er vi ogsaa fælles i Kærlighed".

„Os fylder Livets ideale Magter, forjagne andensteds fra, Frihedens og Retfærdighedens hellige Idéer. I Ungdommens modtagelige Sind, i Arbejdernes trofaste og troskyldige Hjerter, dér gemmes Livsværdiernes ædleste Guld."

„Vi Kunstnere og Studenter, vi forlanger fremfor alt ét: Frihed. Ti Frihed er Aandens Livsbetingelse."

„Og vi Arbejdere, vi har et første Maal: Retfærdighed. Ti Retfærdighed er Lykkens urokkeligste Grundlag."

„Hvorledes skulde vi da undgaa at finde hinanden paa en Tid, hvor Uretten, anset, sidder paa Magtens Trone, hvor Friheden i stedse snævrere Krese omspændes af Alliancen: Hundenes Kobbel og Hofjægernes byttegriske Flok."

Saaledes fortsatte Taleren længe, mens Tonen steg og steg bristefærdig op i Sprogets højeste og aller højeste Registre. Og da hans Tale var forstummet og Bifaldet døet hen, traadte Georg Brandes frem deroppe vel vidende, at det var hans Livs historiske Øjeblik, der ikke gentages, det, der i sit Lys skal samle alle ens spredte og glemte Bestræbelser og ligesom løfte dem frem paa det festlige Moments Fodstykke i fuldt Relief for Folket. Og han holdt sin Ildtale, hvori man har hele Agitatoren Georg Brandes paa sin Veltalenheds og fanatiske Lidenskabs Højde:

„Tak for de Fakler! Tak, for De tændte og bar dem. Lad dem flamme højt, lad dem lyse vidt; Vi trænger til Ild her til Lands, Ild i Sindene, Ild i Viljerne, blodrød Ildhu, der varer et Liv igennem".

„Tak for de Fakler! Fakler i Natten, det betyder Haab i mørke Tider. Man bar dem i Oldkirkens Dage Paaskelørdag for at varsle, at Oprejsningens Triumf var nær. Maatte Oprejsningens Triumf i vore Dage ikke være altfor langt borte![1])"

„Jeg tager Varsel af al denne Ild. Det er smukt, det er godt, at Arbejdere, Kunstnere og Studenter i Forening bære Fakler. Bliv i Vanen, saa faar vi Lys."

„Intet Element er saa renligt som Ild. Ild renser Luften. Maatte den rense den daarlige, daarlige Luft i denne By!"

„Der er intet Element saa muntert som Ild. Synet virker paa Nerverne som Musik og som Vin. Maatte det opmuntre Sindene i dette Land!"

„Faklens Lys er som Tankens Lys. Det slukkes ikke af Regn, pustes ikke ud af Mundsvejr, end ikke af en Storm af Mundsvejr. Tankens Lys er uudslukkeligt. Og Frihed og Retfærdighed er to Fakler der tændes ved hinanden!"

„Tak for disse Fakler! Lad dem lyse, lad dem varme, lad dem sætte Ild paa Fordomme og Løgne! Lad dem opbrænde alle Tankelig fra henfarne Tider!"

„Og gid den, som er træt af at bære Faklen, vil række den til en af næste Slægt!"

---

[1]) Man tænke sig hvilken Dristighed! Først gribes et kristeligt Symbol i denne Tale, der er ét Angreb paa Kristendommen. Dernæst tilpasses det, Opstandelsen (der ikke passer) afløses af Oprejsningen.

Saaledes afsluttet, hvem vil nægte, at denne Fakkeltale er et oratorisk Mesterstykke i sin Art, en Fakkeltale, som der næppe nogensinde er bleven holdt Mage til. Ikke saa meget ved det, der siges, som ved selve Ordene, Melodien, Rytmen. En Hymne til Friheden i al Almindelighed, bygget over et Symbol. Og hvilket ungt Hjerte elsker ikke Friheden og tror paa den? Ordet har jo en Gang Kurs, og ingen spørger saa nøje, hvad det i det enkelte Tilfælde indeholder. Desuden er jo Talen saa almindelig, at enhver kan lægge ind i Ordene omtrent, hvad han vil.

Men — Brandes har ikke kunnet overvinde sig til at standse her. Der var et lille Afsnit om Lucifer, som han maatte have med (Lucifer var, som man erindrer, hans Mærke under Kampen om Sædelighedsspørgsmaalet). Og paa en Gang slaar han over i Teologien og begynder at tale om Lucifer, Morgenstjernens Aand, som de gamle Kirkefædre paa Grund af et misforstaaet Skriftsted havde gjort til en Djævel.

„Tro aldrig det! Det er den dummeste, den farligste Overtro af alle. Det Folk, der tror det, er fortabt. Lucifer, Ildens Ophav og Flammens Bærer og Luernes Aand, hvis Sindbillede er den Fakkel, han svinger, det er selve den Livets Gnist, der gløder i Blodet; det er selve den Kundskabens Stjerne, der lyser paa vor Himmel; det er den gode Aand".

„Han er en Lysets Engel. Tro aldrig den Løgn, at Lysets Engel nogensinde faldt eller kunde falde"!

Saa kastedes Faklerne i Baal og brændte ned, mens Festdeltagerne begav sig til Punschesoldet med Fakkelbærerne, hvor der fortsattes med Taler og Sange til den lyse Morgen. At „Politikken" havde travlt med at bringe Høsten i Hus, siger sig selv.

Ikke blot noterede den med Flid Navnene paa Deltagerne i Festen, men gav som ved Grundlovsfesterne kalkulatoriske Tal over, hvor mange Mennesker der var ude at se paa Fakkeltoget, ligesom den med Tilfredshed noterede Faklernes Antal til 200. Og i de følgende Dage bragte den omhyggelig *in extenso* samtlige indløbne Telegrammer fra Ind- og Udland, hvoraf mange naturligvis var signerede med ansete Forfatter- og Kunstnernavne — hverken Taine eller Henrik Ibsen fattedes. Bjørnson sendte et Telegram, hvori han udtalte, at han ikke kunde være med paa Fest for Brandes, men protesterede mod Rigsdagens Behandling; „man bekæmper ikke Aand med Hunger . . .“

At denne Fest, der gennem Brandes' Fakkeltale fik Præg af en antikristelig Demonstration, maatte vække Harme og Forargelse hos dem, som ikke kunde følge Brandes i hans Omvurdering af Luciferskikkelsen, siger sig selv. Det er forstaaeligt, at kristne Mennesker med lidt Fantasi i den lueombølgede Festtaler kunde se Antikristen selv. Det føltes som en Udæskning, der var slynget den kristne Menighed i Synet. Og mange Steder kom der Svar. Kraftigst kom Svaret i „Dagbladet“ for 16. November fra Pastor Fr. Jungersen i en Artikel betitlet „Ildsignaler“, hvor Forfatteren efter at have citeret Brandes' Ord om Faklens Lys, der er uudslukkeligt som Tankens Lys, gør opmærksom paa, at en Time efter at disse Ord havde lydt, var Faklernes Lys udslukt, hverken af Regn eller af Mundsvejr, men fordi deres Ild gik ud af Mangel paa Næring. „Skulde dette“, spørger Forfatteren, „monstro kunne gælde som Varsel for den Tanke, der

bares frem af Fakkelbærernes Høvding og rette Brandfakkel, Dr. G. Brandes?"

Og han svarer, idet han citerer Jesajas': „Se alle I, som antænde Ild, som, udrustende Eder med Fakler, gaar ved Eders Ilds Lys og ved de Fakler, I have antændt: fra min Haand kommer det over Eder: i Smerter skal I ligge (50, 11) — den gamle Profet vil faa Ret i, at den frie Tanke, den Fakkel, som Mennesker selv tænde, ikke har et Lys, som oplyser Menneskelivets Mørke, som viser nogen Udvej fra, hvad Dr. Brandes selv kalder „Livets ubortdisputerlige Elendighed": Sygdom, Alderdom, Død og Mørke; han siger jo selv: „Nu som før raver Mennesket i det uendelige Mørke og begriber intet af sin Tilværelses Hemmelighed. Hvortil fødes vi? Hvorfor leve vi? Hvad fører det hele til? („Emigrantlitteraturen" Pag. 76). Ved det Lys kan Slægten se sin Elendighed, men maa blive liggende i sine Smerter og sætte sit Haab til Døden".

„Saa tage ogsaa vi Varsel af denne Ild: den frie Tankes Lys er som Faklens Lys: det brænder ud af sig selv!"

I „Politikken" fremkom under Mærket „Spiritualist" en Slags Svar til Jungersen, der overdænges med en Skylle af de obligate Prædikater: skammelig Hykler, Tranlampe, Obscurant m. m. „Det er Teologen imod," hedder det bl. a., „at tænke sig sin Sjæl paa samme Maade som sit Legeme, der spiser og drikker og opretholdes ved en stadig Forbrænding. Skønt Sjælen udvikles og skrumper hen sammen med Legemet og synes at undergaa fuldstændig samme Forbrændingsproces, finder Hr. Jungersen, at Livets Tilintetgørelse er en Selvmodsigelse. Og det er ham en Urimelighed, som slet ikke dukker op for ham,

at Sjælen skulde kunne tilfredsstilles af noget forbigaaende, af Tankepirringer og Nydelser. Derfor lægger han vistnok i Dr. Brandes' skarpe Ord om „Livets ubortdisputable Elendighed", hele den selvfølte Elendighed, som falder naturlig for den, der, for at søge Lykken, bestandig vender sin Kikkert mod Stjernerne. Livets ubortdisputable Elendighed er Præsters og Højremænds skammelige Hykleri". (Forfatteren har i de sidste Ord ganske glemt, at den ubortdisputable Elendighed stammer fra Georg Brandes).

Jungersen svarede i en „Efterskrift" i „Dagbladet" for 26. November. Han havde kaldt Brandes for en Mørkets Herold, fordi hans egne Ord gav Hjemmel dertil. Den Tankegang, for hvilken han her til Lands er den mest glimrende Ordfører, er mest skikket til at fordumme, formørke og bestialisere Folket. Selv har han intet Lys over de for alle Mennesker vigtigste Spørgsmaal; men gives der et Lys over disse, da kan der ikke tænkes nogen værre Formørkelse og Mishandling overfor Menneskenaturen end at røve Mennesker dette Lys, skygge for det, lede bort derfra. Dette Lys, uundværligt som Solen, er det, Kristendommen giver sig ud for at bringe, og det passer i al Fald mærkværdigt til Videnskabens Afmagt i dette Stykke, naar Kristendommens Stifter priser Gud, fordi dette Lys var skjult for de vise og forstandige".

Begge disse Bladartikler udkom senere samlede („Ildsignaler" og en „En Efterskrift" 1892). Forfatteren havde da medgivet dem et Forord, hvori han siger, at den Efterspørgsel, der har været efter de Blade, hvori de nævnte Artikler fremkom, har været ham et Vidnesbyrd om, „at der hos mange

findes en dyb Harme over den Frækhed, hvormed Luciferdyrkelsen midt iblandt os med Pavker, Trompeter og Festblus er bleven udraabt som den rette egentlige Gudsdyrkelse i Aand og Sandhed, men sandelig ikke mindre over den meningsløse Upartiskhed, hvormed selv Folk, der vil gælde for Kristne, staar bukkende og klinkende, anerkendende, indrømmende, roligt findende sig i, at den Aand, vi bekende Tro paa som Lysets og Sandhedens Aand, stemples som Mørkets, Hykleriets og Løgnens Aand".

„Og visselig, hvis der fares videre ad den Vej, saa vil Menigheden snart være til Foragt og med Rette trampes paa som et Salt, der intet salter".

Maa og bør ikke en kristen Præst tale saaledes overfor den Udæskning, som tydeligt nok lød ud af Festtalerne ved Koncertpalæfesten? Er det finere at gaa hen over Modsætninger, ladende som man ikke ser dem, ikke forstaar dem, end kraftigt at slaa ned paa dem med en Ørneklo. Af lutter Tolerance leves intet kraftigt Aandsliv, Tolerance er ikke Kærnen i nogen Religion, end ikke i nogen Livsanskuelse. Tolerance er et Produkt af Nutidens slappe Ligegyldighed. Hvor det dybe Aandedræt er, fødes den stærke Røst; jeg for mit Vedkommende holder mere af Pastor Jungersens djærve Protest end af saa og saa mange Præsters tavse Skumlen, eller af denne Gudbevares-Imødekommenhed, som dog aldrig kan fortsættes i Længden, hvor store Modsætninger er til Stede. Hvis man tror, at Modstanderne hylde Tolerancen, saa tager man fejl. Georg Brandes har selv udtalt, at den er uforenelig med en kraftig Overbevisning og vist det i Praksis.

Den meget omtalte „Aandsfrihed“ var kun et Krigspuds, en opportun Manøvre, saa længe man maatte kæmpe sig frem mod Strømmen, mens Grundtvigs „Frihed for Loke saa vel som for Thor“ var en virkelig Grundsætning, et Lighedsprincip, selv om det stundom forceredes ud i det urimelige.

At der dog ogsaa i den grundtvigske Lejr var Folk, der havde Øje for det urimelige i en saadan Ulighed i Kampens Vilkaar, kan ses af en Artikel, der i Anledning af Brandes-Jubilæet og Jungersens dertil knyttede Betragtninger fremkom i „Højskolebladet“ for 4. December af Lavrids Bendixen. Han siger bl. a.: „Naar der fra Deltagerne i Opløbet raabes paa „Aandsfrihed“, saa skinner det tydeligt nok igennem, at der menes ubegrænset Frihed, ikke blot til at gøre ubegrænset Propaganda for sine Anskuelser og Frihed til, selv med giftige Vaaben, at bekæmpe anderledes tænkende, men ogsaa først og sidst Frihed for sig selv og sine egne Aandsfæller. Men kræves der samme Ret for Modstanderne, saa faar Piben en anden Lyd. Modstanderne maa gerne bræmses af, blot vi selv kommer fremad. Sættes der en lille Stopper for de mest uvorne i Flokken, dem, der vil kaste Snavs paa enhver Vejfarende, der ikke vil bøje Knæ for de „moderne Aander“ og hylde Overmennesket, saa staar hele Flokken i ét Hyl, raabende paa „Aandstyranni“.

Og han slutter med disse Betragtninger: „Ogsaa Grundtvigs Venner maa være med til at trække forsvarligt Grænseskel mellem Kristendommen og Fritænkeriet, mellem Troen og Fornægtelsen.“

„Dette maa og kan vi gøre uden at træde Aandsfriheden for nær. Ja, vi kan netop

gøre det bedst, naar vi løfter den sande Aandsfriheds Banner højt."

Dette er den sande Aandsfrihed, at man anerkender sine Modstanderes Ytringsret og ikke ved Magtmidler søger at kvæle den; men det medfører ikke nogen Forpligtelse til selv at nedlægge Vaabnene. Friheden gør det dobbelt nødvendigt, at de slibes; ti under frie Forhold maa enhver selv værge sin egen Ret, sin aandelige Ejendom.

I en anden Retning peger en anden Artikel i „Højskolebladet" for 18. December af Karl Jørgensen, der væsentligt ledede Bladets Redaktion. Han er vred over den Snæversynethed, hvormed man — ikke mindst fra grundtvigsk Side — er optraadt mod Georg Brandes og hans Retning.

Nogen blind Tilbeder af Brandes eller hans Retning er han dog ikke og de Betragtninger, han anstiller i Anledning af den nylig stedfundne Fest, er ingenlunde blottede for Kritik. „Det moderne Aandsaristokrati", skriver han, „viste sig her i sin uhyggeligste Skikkelse. Et Hadets Evangelium bølgede med de sorte Røgskyer op mod Himlen og ud over Landet. Hvem der ikke var fuldblods Brandesianer kunde vanskeligt med ren Samvittighed blande sin Røst i de Hurraraab, der rungede over denne Fakkelild. Man var berust af sin egen Radikalisme og utilgængelig for ædrueligere Stemninger, endskønt disse heller ikke lod sig uden Vidnesbyrd. Grundpræget var Fanatisme."

Men, hvilken Mening er der da i, at Forfatteren prædiker Fordragelighed over for denne Fanatisme? Mulig har Forfatteren Ret i, at der undertiden i grundtvigske Kredse findes en Afsondrethed, som

ikke er af det Gode; men fuldt saa hyppigt, synes det os rigtignok, har man fra den Side gjort sig skyldig i den bukkende og klinkende Indrømmelsens Aand, som Jungersen omtalte, en Karakterløshedens Flovhed, som intet salter. At bringe den rette Ligevægt til Veje mellem disse begge lige uheldige Ekstremer burde være en paatrængende Opgave for den grundtvigske Retning. Saa meget glædeligere, at den just nu tages op!

Men selvfølgeligt kan denne Opgave kun tilfalde Retningens Førere og Ledere. De maa da efterhaanden som det kræves, klare Forholdet for den bredere Kreds, der slutter sig til dem, men som det ikke uden Lods vilde være tilraadeligt at kaste ud paa de oprørte og omtumlede Meningers Hav.

Mindst tiltalende synes Koncertpalæfesten os ved det Reklamerabalder, som var Grundpræget i det hele. Ogsaa ved den afgudiske Genidyrkelse, som den afgav saa typisk et Eksempel paa, en Karakter, som har været gennemgaaende for alle de Ovationer, Brandes har været Genstand for. Lad ham ti Gange være en Intelligens af første Rang, en fin og aandfuld Skildrer af Sjælelivet, han har dog tidt nok vist os, hvor store Skygger hans Karakter som Menneske har, at han er blottet for den store Retfærdighed, den jævnt humane Billighed. Ikke ustraffet lader man sig en Menneskealder igennem dyrke Dalaj-Lama.

Men dertil kommer, at denne indenfor sin Sfære saa klartskuende Aand, dog ikke har ført os til Livskilderne, til de Foryngelsens Strømme, hvoraf en Nation henter Næring til ny Vækst. Han har hos dem, der forstod at tilegne sig hans

Lærdomme, skærpet Synet, Sanserne, Kunstforstaaelsen, stundom ogsaa Menneskeforstaaelsen; men han har ikke forstaaet, at der bagved Kunstværdierne ligger Livsværdier, hvorpaa de i sidste Instans beror, og som man derfor maa fare varligt med, hvis ikke det hele — som hos „Spiritualist“ — skal udmunde i „Tankepirringer og Nydelser“.

Forfatterskab i Halvfemserne.

Brandes optraadte flere Gange i Halvfemserne som Taler ved offentlige Lejligheder og ofte med polemisk Tendens. Saaledes benyttede han en Fest, som 13. December 1893 i Hotel Føniks gaves for Jonas Lie, der var her paa Gennemrejse, til et voldsomt politisk Angreb paa dem, han ansaa for Højrepartiets Spidser — en uhyre Taktløshed i en Kreds, der ikke var samlet i noget politisk Øjemed.

Ved Indvielsen af „Studentersamfundets" nye Lokaler ved Nørrevold 1. Februar 1894 holdt Brandes det meget omdebatterede Foredrag „Om Nationalfølelse" (udkommet hos Jul. Gjellerup) og ogsaa dette, som man skulde tro, neutrale Emne benyttedes til et Indhug paa Modstandere, navnlig paa nogle unavngivne danske Korrespondenter, som i Udlandet søgte at hindre Landsmænds (ɔ: Georg Brandes') Berømmelse. En Række mer eller mindre tydeligt karaktiserede offentlige Personer herhjemme fik hans Kærlighed at føle.

En særlig Strid udspandt sig om det paastaaede cherbuliezske Citat: *Le Danemarc s'efface,* som Brandes havde benyttet til Udtryk for sit pessimistiske Syn paa Forholdene, idet han gengav det

saaledes: Vi er et dødsdømt Folk. Fra mange Sider gjordes det gældende, at Cherbuliez aldrig havde sagt noget saadant, i al Fald ikke i den Mening, og til sidst rykkede Cherbuliez selv i Marken med en meget bestemt Protest („Dagens Nyheder" 14. Marts 1894), hvori han fralagde sig at have udtalt noget saadant om Danmark.

Denne periferiske Strid om et enkelt Faktum kunde dog ikke bortlede Opmærksomheden fra selve Foredragets Indhold og den Grundbetragtning, som Citatet var benyttet som Udtryk for. Fra flere Sider fremkom der stærke Indsigelser mod den i Foredraget raadende Betragtningsmaade, at Danmark befandt sig i en Nedgangsperiode, og mod den Opfattelse, der vilde gøre Æstetiken til Tyngdepunktet i vort Folkeliv. Dr. H. L. Møller slog uigendriveligt fast i et dygtigt Indlæg „Danmarks Fremgang 1864—94" (udkommet som Piece), at de nævnte tredive Aar paa alle Omraader viser en stor Fremgang og Kraftudvikling her i Danmark. Han protesterede mod den Anskuelse, at Udlandets Dom om os skulde være afgørende. Ogsaa fra Lektor (nuværende Professor) Ellinger indløb der et Svar: „Om Nationalfølelse", efter at Forfatteren først forgæves havde udæsket Brandes til Drøftelse af Spørgsmaalet paa et almindeligt Studentermøde. Han protesterede mod Brandes' Fremstilling af de hjemlige Forhold, navnlig mod den Maade, hvorpaa han havde omtalt Selvbeskatterne og den frivillige Forsvarsbevægelse.

Et Angreb kom fra helt anden Side. Et Par danske Forfattere, som just da opholdt sig i Berlin, — d'Hrr. Aage Duus og Edv. Lehmann —

sendte „Berlingske Tidende“ et Par Artikler, hvoraf den sidste var betitlet „Æstetisk Drivhuskultur“[1]).

„Man har i en Menneskealder“, hedder det her, „forsøgt at opamme en litterær æstetisk Kultur i Danmark ved kunstig Gødning. Det er under Følgerne af dette den litterære „Brandesianismes“ store Fejlsyn, at vi i Øjeblikket vaander os. Skal Sonden stikkes i vore Saar, maa man begynde her, hvor en hel Periode ligger og trækkes med Døden, uden Kraft til at leve, uden Mod til at dø“.

„Dr. Brandes har selv en Følelse af, hvor Skoen trykker. Han taler om et Folk, der mangler Modets og Villiens Dyder. Han giver blot sine Udfald fejl Adresse“.

„Hvis Dr. Brandes havde talt om den litterære Generation, som han og hans kritisk-litterære Redskaber have klækket ud fra Herman Bangs Dage, om vi saa maa sige „Politikken—Københavns“ Generation, vilde hans Ord maaske have været træffende, i al Fald for den litterære Bestanddels Vedkommende. Hele denne Generation af forfølede og fordigtede, forkunstlede og forlevede Eksistenser med og uden Talent, som daarligt have lært at tænke, aldrig at handle, mindst af alt at leve i et Samfund, som de have Forpligtelse overfor, besidde upaatvivlelig i ikke overvættes Maal Modets og Villiens Dyder. Men denne slappe, dinglevorne Race, der ganske vist — det skal gerne indrømmes — er uhyggelig talrig i vor Hovedstad, er dog heldigvis ikke ét med det danske Folk. Dens Betydning i vor Udvikling, om den har nogen, er dog kun den rent negative, at vise, at den enkelte ikke kan leve paa Æstetik og

[1]) „Berlingske Tidende“ 14. Marts 1894.

æstetiske Værdier alene, uden at udhule sig aandeligt, og at Fremgangslinien i vort aandelige Liv kun gaar over Æstetik-Forgudelsens og Skønhedsdyrkelsens knækkede Bannerstager".

„Hvad vort aandelige Liv først og fremmest har Behov, er en æstetisk og fornemmelig en litterær Brak . . . Fra „Et Besøg" til „Julies Dagbog" gaar der gennem en hel Gren af vor Litteratur, en Forstands-Sensualisme, et Produkt af hede Hjerner, bedærvede Nerver og valne Hjerter, en Produktion, for hvilken det Sprog, der er for høviske Øren, mangler det træffende Ord. Hvad er der vel tilbage, efter at vor litterære Rovdrift synes at have opbrugt alt fra det højeste til det laveste, fra Menneskeaandens mest ideale Stræben til Modbydelighederne og Rædslerne paa Kommunens fjerde og sjette Afdeling?"

„Der hører under disse Omstændigheder virkelig næsten Kurage til at tilraabe et nyt Hold af Unge: „Det er Danmarks Opgave at skrive bedre end andre Folk". At dette Evangelium endnu for ramme Alvor kan prædikes i Danmark i Aaret 1894, viser, hvor lidt solid Udviklingsdygtighed der i Grunden var i den udraabte litterære Generation fra Halvfjerserne. Det var ikke blot de franske Emigranter, der intet havde lært og intet glemt".

„Hvis det er sandt, at Historien aldrig gentager sig, at det er umuligt at skabe en Iliade efter Homer, saa er intet sikrere, end at Danmarks Opgave ikke er ved kunstige Midler at hidse sig op til en ny Litteraturperiode efter de to, det nys har haft. Lad den enkelte litterære Begavelse gaa sin Gang gennem Tiden og gøre sin Gerning, om den har nogen; men lad os ikke bestyrke Ungdommen i en Illusion, der

indtil Dato, for at tale med Dr. Brandes, visselig ikke har fremmet Modets og Villiens Dyder i vort Folk".

Mon ikke Georg Brandes selv, hvis han vilde tale ud af sit inderste Hjerte, vilde sige Ja til adskilligt i denne Betragtning. Jeg tror det. Men ved sin Fortid og sin Partistilling er han saaledes stillet, at han skal tale om Litteratur, skal bruge den til Ramme for sin egen Virksomhed og maa rose den, naar den er radikal. Men, paa samme Tid, kæmper han stadigt mod Dekadencen, hvis Overhaandtagen han føler i Litteraturen. Saaledes naar han i Foredraget om „Nationalfølelse" tilraaber sine Tilhørere: „Bryd Dem ikke om, at der er dem, som kalder Ungdommen og sig selv Dekadenter. Skab nye Tilstande, saa er Dekadencen forbi".

Ja, hvis det gik saa let! Men alt maa have sin nødvendige Tilværelsesgrund, ogsaa Haab og Mod, og ser man sig lidt nøjere om i G. Brandes' Værker, ikke mindst i dem fra senere Aar, i hvilke hans egen Stemning mest umiddelbart giver sig til Kende, saa vil man ikke der finde noget egentligt begejstrende eller troende Syn paa Verdensudviklingen (Se f. Eks. en Artikel i „Politikken" for 8. Oktober 1900, hvor Fremskridtets berømte Iltogsfart er reduceret til, at der „nødvendigvis, uundgaaeligt finder et Slags Fremskridt Sted".)

Endnu en Gang vendte Georg Brandes tilbage til det nationale Spørgsmaal, i det Foredrag om „Danskheden i Sønderjylland", han i 1899 udgav. Det viser i en vis Forstand en gennemført Modsætning til det tidligere, idet det er lige saa optimistisk i sine Synspunkter, som det tidligere var pessimistisk. Naar der i det første Foredrag klagedes over, at

Danmark effaceredes, saa stilles det her i Transparent som en Mønsterstat til Beskæmmelse for det store Tyskland. Det synes, som om Brandes har lært af H. L. Møllers Skrift og tilegnet sig dets Tankegang, ja i en saadan Grad, at han endogsaa stiller den paa Spidsen. Det siges ligefrem, at den danske Kultur overstraaler Tysklands. Vort Landbrug, vort Mejeri staar over det tyske, vor Bondestands Kultur er langt højere end den tyske, vore danske Studenters Kultur er højere end de tyskes (der intet Studentersamfund har), endelig staar dansk Malerkunst og dansk Skønlitteratur ogsaa over de tilsvarende tyske, og det ikke alene relativt, men absolut. Det er virkelig respektabelt.

Men for Resten er det ogsaa her næsten udelukkende den æstetiske Side af Livet, Forfatteren dvæler ved som den eneste der vedkommer ham. Protest mod en saadan Overvurdering lod sig for saa vidt lige saa godt rette mod dette Foredrag, som mod det tidligere. Naar det ikke skete, var Grunden den, at man bøjede sig anerkendende for den Energi, hvormed Brandes her paatalte Tysklands Mishandling af det danske Sprogelement i Sønderjylland.

Dog fra disse Pjecer og Lejlighedsskrifter vende vi os til Brandes' Produktion i Bogform i 90erne. Den omfatter for en Del Nyudgaver af tidligere skrevne Arbejder, tildels med Tilføjelser, saaledes de to Monografier af Heinrich Heine (1897) og af Henrik Ibsen (1898), den første udgivet i Anledning af Hundredaarsdagen for Heines Fødsel, den sidste i Anledning af Ibsens halvfjerdsindstyvende Fødselsdag. Heinebogen var Optryk af et Udsnit af „Det unge Tyskland"; Bogen om Henrik Ibsen

opstod ved Sammensætning af tre til forskellig Tid skrevne Karakteristiker, eller som Brandes her benævner dem „Indtryk", hvoraf det sidste var skrevet i Anledning af Bogens Udgivelse til Halvfjerdsindstyveaars Fødselsdagen. Han begynder det med at sige, at for seksten Aar siden (da det foregaaende Essay blev skrevet), var det naturligt at slutte en Karakteristik af Ibsen med en Sammenstilling af Bjørnson og ham. (Se Artiklen i „Det moderne Gennembruds Mænd"). Det er overladt til Læseren selv, at udfylde Tankegangen efter den givne Antydning, altsaa saaledes at en Sammenstilling nu vilde ikke længere være paa sin Plads, fordi Ibsen siden ganske har overfløjet sin Medbejler til den norske Digtertrone. Maaske kan det være sandt i rent formel Henseende; men da Formaliteten ikke er Hovedsagen i Digtekunsten, forbeholde vi os vor Mening.

I Bogen om Heine er det atter Nietzschestridens Tanker der gaa igen. Det betones som et fremtrædende Træk hos Heine, at han er paa én Gang en stor Frihedsdyrker og en udpræget Aristokrat med udpræget Had til Demokrati og Middelmaadighedsregimente. Det er ud fra dette Synspunkt, at Brandes forsøger et Forsvar for Heines politiske Holdningsløshed, hans Dobbelthed — f. Eks. hans Beundring for Kejser Nikolaj — og gør det saa godt som muligt udfra den Artslighed der er fælles for dem saa vel i Karakter som Følemaade. Men for Resten lægger han ikke Skjul paa, at Heines Letsind og upraktiske Livsførelse ikke egnede sig som Grundlag for en gennemført Anskuelses-Konsekvens. Overhovedet optræder Brandes helt igennem som Digterens Advokat og med den fuldeste For-

staaelse af hans Væsen og af den digteriske Sammenhæng, som nødvendigvis findes i hans Værker og deres Synsmaader, trods den lige saa utvivlsomme Mangel paa borgerlig Fasthed og Karakter. Hvad han skriver om Forholdet mellem Heine og Aristofanes hører til det aandfuldeste der er skrevet paa Dansk, selv om man ikke vil tilkende den aristofaniske Digtning den samme høje Plads, som Brandes gør. Det bedste, man kan sige om Brandes' Bog om Heine, er vel det, at den er Heine værdig som Stilkunst og Menneskeskildring. Mærkeligt nok bruger Brandes det nedsættende Udtryk om Heine, at han ikke var stor nok til at naa til Forsoning med Tilværelsen; men har Brandes egentlig Ret til at bebrejde ham det? Er der nogen Mening i at forsone sig med en Tilværelse, hvori der slet ingen Retfærdighed og slet intet Forsyn er? Det forekommer mig, at Heines Utilfredshed her betegner et højere Standpunkt end Brandes' Forsoning. Utilfredshedens Standpunkt kan jo være højere end Tilfredshedens.

Dog mere omfattende end Bøgerne om baade Ibsen og Heine er det store Trebinds Værk om William Shakespeare, der udkom i Hefter i Aarene 1895—96. Det er — alene med Undtagelse af „Hovedstrømningerne" (naar man tager dem som en Helhed) — det største Værk, Georg Brandes har fuldendt, og han har, trods flittig Benyttelse af engelske Kritikeres Værker, nedlagt et overordentligt Arbejde deri. Han siger selv i en Artikel i „Politikken", at han har anvendt fire Aars Forstudier derpaa. Men i Virkeligheden havde han syslet med Shakespeare fra tidligst Tid. I „Kritiker og Portrætter" findes allerede flere shakespeareske Dra-

maer behandlede og desuden Studien over Hotspur, hvis ledende Tanke er hentet fra Saint-Beuve. I 1884 se vi atter Brandes syslende med den store Englænder i en Artikel om Forholdet mellem Shakespeare og Montaigne. Da denne Artikel offentliggjordes i „Aftonbladet" (Dcbr. 1884), fremkaldte den et skarpt Svar fra Shakespeareforskeren Professor Henrik Schück[1]), (Finsk Tidsskrift 1885), der bebrejdede Brandes Argumentationens Løshed. Fra 1885 skriver sig en lille Artikel om Sonetterne i Anledning af Adolf Hansens danske Oversættelse af disse. Brandes slutter sig her til Hypotesen om, at Shakespeare i en vis Periode af sit Liv — den Periode, da Sonetterne blev skrevne — skulde have været behersket af et fuldstændigt Livslede, og han henlægger denne Melankoli til Tiden umiddelbar før Hamlet, d. v. sige til omkring 1602, da Shakespeare var otte og tredive Aar. Hvis imidlertid Chr. Collin har Ret i sin Opfattelse (se Chr. Collin: William Shakespeare. Samtiden 1901, 2 Hefte, Pag 75), at Sonetterne maa skrive sig fra en Tid, da Digteren var „fattig" og „foragtet" og „lammet", som han i nogle af Sonetterne siger om sig selv, maa de være fra en langt tidligere Periode, nemlig fra Tiden 1591—94, muligvis fra Pestepedimiens Aar 1592 og 93, da Londons Teatre var lukkede af Frygt for Smitte og Shakespeare formodentlig maatte friste en temmelig kummerlig Tilværelse som omrejsende Skuespiller i Provinserne. For øvrigt ser Brandes ligesom Collin — i Modsætning til mange andre Forskere — i Sonetterne et direkte Udslag af Shakespeares Følelsesliv.

---

[1]) Henrik Schück udgav i 1883 en dygtig Bog om Shakespeare.

Det var dog først i Bogen om William Shakespeare, at Brandes samlede alle sine tidligere Enkeltstudier til et Helhedsbillede, en Bog, der skal udtømme Emnet og paa Grundlag af nyere engelske Forskeres Arbejde tegne Shakespeares Liv med Benyttelse af de faa opbevarede biografiske Enkeltheder i Forening med hans Værker. Der er gjort meget Væsen af, at Brandes her har anvendt en ny Behandlingsmaade, den psykologisk-genetiske; men Forholdet er i Virkeligheden det, at Brandes ganske tillidsfuldt og blindt har fulgt sine engelske Forbilleder, Furnivall og Spalding. Han har kun sat deres Teori — Mismodsteorien — paa Spidsen, hvorved han har bevist dens Uholdbarhed. Det mener baade Collin og Th. Bierfreund, der i sin Bog om „Shakespeare og hans Værk" ofrer Brandes' Bog et helt langt Kapitel, en Imødegaaelse af dens Hovedsynspunkter. „Brandes' Bog", siger han, „er et Fantasislot, baaret af Søjler, der straaler i skønne Farver; men de er hule; rører man ved dem, smuldrer de hen. Bygningen svæver i Luften og har ingen Forbindelse med Virkeligheden".

Disse stærke Ord gælde netop Teorien om det stigende Menneskehad og Livslede. Hvad Sonetterne angaar, henlægger Bierfreund dem ligesom Collin til en tidligere Periode i Shakespeares Liv, fordi en Mængde Steder i dem minder om Ungdomsdigtene og Ungdomsdramaerne, og ligesom Schück antager han dem for upersonlige Penneøvelser, Ofre paa Tidsmagens Alter. „At de fleste af dem er Fantasileg, er utvivlsomt for den, der ikke netop har Brug for dem til derover at skrive en underholdende og pikant Roman med Shakespeare som Hovedperson" (Bierfreunds Shakespeare Pag. 227). En Del af Sonet-

terne bærer dog stærkt Præg af at være inspirerede af personlige Oplevelser. For øvrigt antager han, at de er blevne til i en længere Aarrække.

Endvidere forkaster Bierfreund i sin Bog Shakespeares Paternitet til et Par af de Arbejder, hvorpaa Brandes væsentligt har støttet sin Teori — „Troilus og Cressida" og „Timon of Athens". I hvert Fald er det lykkedes ham at paavise, med hvor stor Vilkaarlighed Brandes passer sit Stof til efter det Resultat, han vil have ud.

Han imødegaar principielt den Opfattelse, at Shakespeare, som Brandes vil, skulde være et Stemningsmenneske, der hver Gang han har fuldendt et Skuespil, gribes af en ny Stemning, som straks omsættes i dramatisk Form, at han overhovedet skulde digte paa Impulser. Og han gør opmærksom paa, at Shakespeare, før det antagne Elskovsforhold begyndte, har skildret en Række tungerappe, lidet sympatetiske Kvinder, hvorimod han under Forholdet og efter dets Ophold har skabt de reneste, trofasteste, klogeste, lystigste Ungpigefigurer, nogen Litteratur ejer, Portia, Rosalinde, Beatrice og Helene, ligesom han flere Aar efter dets formodede Ophør digtede „Antonius og Kleopatra", hvori han skabte tvende Skikkelser saa glødende af Elskov, saa baarne af Poesi og Skønhed, saa spænstige og kraftige som nogen i hans øvrige Galleri.

Tylers hele Teori — Herbert-Fitton Teorien som den kaldes — er overhovedet blevet mere og mere undergravet. Et Familieportræt, hvis Ægthed, der ikke synes Grund til at betvivle, viser, at Mary Fitton ikke var mørk eller brunet, men tilnærmelsesvis blond.

Ogsaa den omtalte svenske Shakespeareforsker,

Henrik Schück udtaler, at Brandes' Bog om Shakespeare, som han sammenstiller med Bogen om Tegnér, er udført efter Brandes' sædvanlige Skabelon: enhver stor Digter har været ulykkelig, har haft et erotisk Forhold udenfor Ægteskabet, og det er dette, som har bestemt hans Digtning. (Stockholms Dagblad, 30. Dcbr. 1900). Den uendelige Strid mellem modsigende Teorier viser i al Fald saa meget, at Shakespeare har gemt sig godt bag sit Værk, saa godt at der er mange, der mener, at der slet ingen Shakespeare er bag ved, en Hypotese, som Brandes maaske afviser med lidt for stor Overlegenhed — men Shakespeares Værk udgør en sikker Enhed, og som Fortolker af denne har Brandes lagt hele sit straalende Talent for Dagen. Derfor er hans Bog, trods dens historiske Mangler og Misvisninger, blevet saa fængslende. I Fortrin som i Fejl er den et stort Paradigma paa sin Forfatters Egenskaber.

Foruden de nævnte Bøger udgav Brandes endnu i Halvfemserne sin Ungdoms Brevveksling med Julius Lange: („Julius Lange. Breve fra hans Ungdom" 1898), en Bog, der — ligesom Værket om Shakespeare — modtoges med stort og enstemmigt Bifald og skaffede Brandes Yndest i Kredse, hvor han ikke tidligere var naaet hen. Samme Aar udgav han sine „Ungdomsvers", hvis æstetiske Værdi maaske ikke er stor — de godtgør bl. a. en mærkelig Mangel paa metrisk Sans hos deres Forfatter, paa samme Tid som de viser en for saa ung en Mand mærkelig Stilkunst —; men navnlig som biografiske Bidrag til Brandes' Udviklingshistorie er deres Værdi ikke ringe, og de give os et i flere Henseender tiltalende Billede af den unge Brandes.

1899 paabegyndtes saa den samlede Udgave —

Folkeudgaven — af Georg Brandes' Værker, der nu er afsluttet i tolv statelige Bind. Den indeholder, med Undtagelse af Bogen om Taine, alle hans større Bøger og litterærhistoriske Portrætter. Derimod ikke hans polemiske Skrifter og hans Taler, der dog for Kendskabet til Forfatterens Personlighed have lige saa stor Værdi, om end det Billede, de give af ham, er mindre flatterende.

Reaktion mod Naturalismen.

Det gør et ejendommeligt og noget overraskende Indtryk at se Georg Brandes, der til daglig Brug som oftest indtog en ret tilbagetrukken Plads i Firsernes lidenskabelige Partikamp, ved Koncertpalæfesten pludseligt finde sig i at blive draget frem og præsenteret som „Fører".

Det var jo dog ellers ikke ham, man tænkte paa under Journalistikens hensynsløse Nedsablen af Modstandere, dens prokrustesagtige Indordnen af alle aandelige og kunstneriske Fænomener under politiske Rubriker, Højre- og Venstrelitteratur, Højre- og Venstreforfattere. Man kunde endogsaa have Lov til, at tænke sig, at han med en vis Misbilligelse saa paa alt dette Spilfægteri, denne Rabalder-Forkyndelse og Reklamehumbug, disse bevidste Fordrejelser, denne Putten Publikum Blaar i Øjnene. Skulde han nu paa én Gang gøres til Syndebuk for hele denne Demoralisation og oven i Købet ved et stort Reklame-Effektnummer, der fremtraadte som Kulminationen af mange mindre, hvorved den radikale Opposition, der agerede som Festarrangør i hine Aar, søgte at overbevise Venner og Fjender om sin Uovervindelighed? Heldigvis danner denne Fakkelfest,

der betegner den sidste Tilspidsning og Understregning af det stærkt spændte Enten-Eller, hvorpaa Firserne havde levet deres Liv, tillige paa en vis Maade Afslutningen paa de store Bravaders og Demonstrationers Tid.

Efter Fantasiens store Udvandring i Provisorieaarene begyndte man nu, lidt slap i Knæleddene, at vende tilbage til Realiteterne og fandt, at de tog sig noget anderledes ud, end man havde ventet. Saaledes gaar det altid, naar man vender hjem fra en stor Rejse.

Mærkeligt nok for Resten, at den Tid, der særligt betegnes som Realismens Tid, og som i en vis Forstand ogsaa var det, tillige i saa høj Grad var Abstraktionernes og Fantasteriets. Det var Virkeligheden, der var Feltraabet, Virkelighedsstudiet, der var Dagsordenen; men det var, som om man var rykket den for nær paa Livet til at kunne overskue den, og det gik, som Ordsproget siger: Man kunde ikke se Skoven for Træer. De naiveste Illusioner og pragtfuldeste Fata-Morganaer trivedes frodigt i Realismens Ly. Den ældre Tids harmoniske Virkelighedsopfattelse var tabt, og der var langt frem til en ny.

Men med Halvfemserne kommer dog den gryende Selverkendelse og begyndende Klarhed over „Gennembruddet"s Idéer i Form af en modnere Kritik, som ikke blot er stædig Vedhængen ved det gamle og tilvante og principiel Forkætning af det ny, men, som er fremgaaet af Kendskab dertil og forstaaende Prøvelse deraf.

Det var en Aftenstund samme Efteraar, som Koncertpalæfesten holdtes, at en af Firsernes Ung-

dom, der Aaret før havde vundet den filosofiske Doktorgrad for en Afhandling om vor Guldalders Litteratur, i „Studentersamfundet" for en faatallig Forsamling, der dog omfattede de fleste yngre Forfattere, holdt Foredrag om de nye Livsværdier i Litteraturen, et Foredrag, der bag efter var Genstand for levende Debat baade i „Samfundet" og i Pressen. Han brød her med Brandesianismen, men paa Grundlag af en Anerkendelse af alt det fortjenstfulde, Halvfjersernes Gennembrud og navnlig Brandes' litterære Virksomhed paa mange Maader havde bragt.

Aaret efter udkom en Bog, den paa endnu mere afgørende Maade brød Staven over dansk Radikalisme — saavel politisk som litterær — og som var fremgaaet af nøje Kendskab til Fænomenerne. Det var Aage Duus': „Under Fremskridtets Fane". Selv om man ikke i et og alt vil godkende Forfatterens Domme, maa man anerkende det grundige Studium, han har gjort af Kilderne og den kritiske Skarpsindighed, hvormed han har prøvet dem, hans Anskuelses faste Konsekvens. Man kan endnu den Dag i Dag med stort Udbytte læse hans Bog.

I Aaret 1894 fremtraadte en ny Kritikker, der i rent litterær Henseende var endnu bedre rustet, fordi det var en Mand af Faget, en yderst velvillig og fordomsfri Bedømmer af Fænomenerne. Det var den norske Litterærhistoriker, Chr. Collin. I „Verdens Gang" skrev han en Række Artikler om „Dekadente Digtere og Kritikere". Han erklærede her „Naturalismen" for en litterær Sygdom, den farligste af de Farsoter, som var fulgt efter Krigen i 1870, næret af den moralske Slappelse, der var en Følge af Krigen og Kommuneoprøret, og han sammen-

lignede den med den syge Weltschmerz-Digtning, der skød op som Svamp under og efter Napoleons-Krigene. Med Nutidens storartede Forbindelse mellem Landene udbrede de smitsomme Sygdomme sig hurtigere end før, siger Collin, Influenzaen benytter Jernbane og Dampskibe til sin Befordring. De nyeste franske og tyske Kultursygdomme rejse med rekommanderet Bogpost og faa den høfligste Modtagelse. De komme til os som Kunst, som yderst talentfuld Kunst, og Kritikerne maa jo først og fremmest vise, at de har Kunstsans nok til at beundre fremmed Kunst. Somme Kunstvenner er endog saa lykkelige at tro, at Kunstens Land ligger udenfor Moralens Omraade, i Lighed med Nietzsches Eventyrland: „Hinsides godt og ondt".

Mod denne Opfattelse protesterede han. . . Kunsten er for god til at bygge billige og let transportable Bordeller. Han hævder, at en blot æstetisk Kritik er forældet. Digtekunsten virker ogsaa som Kulturudbreder, virker ogsaa moralsk. Det gælder derfor ikke blot om at bedømme et Værks Form, men ogsaa dets Kulturværd.

I en følgende Artikel om „Digtekunsten og Moralen" rettede Collin et Angreb paa Georg Brandes i Anledning af Udtalelser i hans Bog: Udenlandske Egne og Personligheder" (1893). „Det er forbavsende", skriver Dr. Brandes her, „hvor Menneskeheden endnu den Dag i Dag imponeres af Moralister" (Pag. 301)[1]).

„Det er maaske mere forbavsende", svarer Collin, „at den, som søger at forsyne Nordens Ungdom med

[1]) Den hele vrængende Skildring, Brandes her giver af Tolstoy, hører til det uappetitligste fra hans Pen.

moderne Idéer, staar fremmed eller endog fjendtlig overfor noget af det største i Tiden. Dr. Brandes er bleven mere og mere fremmed for de store engelske Tænkere og det bedste i den engelske Kultur".

I „Verdens Gang" for 15. Marts svarer Georg Brandes med en Artikel om „Den korrekte Kedsommelighed". Efter at have afleveret et topmaalt Læs af barnagtige Uartigheder udmunder Artiklen i den Paastand, at „det er umuligt at anlægge en saakaldt moralsk Maalestok paa Kunst og Poesi, fordi det moralske ved at indtræde som Element i Kunsten mister sin Særegenhed. For det andet kan den „moralske" Maalestok ikke anlægges, fordi Kunst og Poesi som aandelige Magter ikke er Moralen underordnede, men suveræne. Og han citerer et Ekstrakt af et Brev fra Goethe, der viser, at denne i Anledning af Angrebene paa hans „Wilhelm Meister" har sagt noget lignende.

Derpaa svarer Collin, at Moralen befandt sig vel ved at „indtræde som Element i Kunsten hos de gamle Grækere i den bedste Tid. Ligesaa hos de største Digtere til alle Tider. Det har vist sig, at selv Kunsten sygner hen efter en Tid, naar den moralske Kraft slappes. Saaledes hos Grækerne og Italienerne efter Renaissancen".

„Det er forældet Skolastik, naar Kunsten siger til Moralen: „Jeg er Suveræn, dine Love kommer mig ikke ved". Kunsten og Moralen bor jo sammen hos det samme Menneske, hos Kunstneren og Kunstelskeren. Kunsten og det praktiske Liv eller Livskunsten maa begge udlede Lovene for deres Udvikling og Fremgang af de almindelige Livslove. Kunsten er til for Menneskenes Skyld, ikke Menne-

skene for Kunstens. Det vil næppe nytte Dr. Brandes at paakalde Goethe eller Sainte-Beuve eller nogen af de andre store Romantikere i Kunstkritiken. Selv er Dr. Georg Brandes maaske den sidste store romantiske Kritiker. Gammelromantisk — med Tilsætning af Realisme — i sin Æstetik saa vel som i sin Etik. Privilegium for Kunsten til at have sin egen Moral eller Ikke-Moral. Privilegium for Genierne og de sjældne Aander paa at følge en „uregelmæssig" Moral. Men Livets Love er lige for alle. De bøjer ikke undaf for Talent".

I „Verdens Gang" for 24. Marts svarede Georg Brandes med en Artikel „Kunst og Moral", hvori det siges, at „Poesien er i og for sig en sædelig Magt ganske som Videnskaben, Fysiologien for Eksempel, er det, skønt heller ikke den binder sig til, hvad den gode Tone ansér for omtaleligt. Der gives usædelige Digtere som der gives usædelige Læger. Men deres Mangel paa Moral har intet at gøre med den Hensynsløshed, der følger af Kunstens som af Videnskabens Opgave, og som udspringer af deres Natur".

Hvorefter Brandes paastaar, at alle store Digtere og Forfattere i vort Aarhundrede for deres Samtids Spidsborgere og for den til Spidsborgernes moralske Bekymrethed svarende polemiske Kritik har staaet som Uhyrer af Immoralitet.

Collin svarer i en Artikel om: „Kunsten og de to Moraler". Han slaar fast, at det ikke gælder en Strid mellem Kunst paa den ene Side og Moral paa den anden, men en Strid mellem to forskellige Moraler. Han havde gjort gældende, at Dr. Brandes som Kritiker repræsenterede en Art romantisk Moral. Derpaa svarer Dr. Brandes, at han (Collin) repræ-

senterer en spidsborgerlig Moral. „Dette er de klare Grundlinier i Striden. Det er en Strid mellem to Kulturretninger." Ogsaa paa anden Maade har Brandes indrømmet dette, naar han fordrer, at Kunstneren ikke blot skal være skønhedskær, men ogsaa sandhedskærlig. Kunsten skal altsaa tage et moralsk Hensyn, og intet viser bedre Kunstens Sammenhæng med Moralen end dette, at Digtekunsten — ligesom de bildende Kunster — har udviklet og fornyet sig som Kunst netop ved at gaa ud over det æstetiske. „Det moralske Element er Margen i den realistiske Retning i Kunsten, og Dekadencen i en Del af Litteraturen viser sig ikke mindst tydelig i en Svækkelse af Sandhedstrangen. Saaledes hos de franske Naturalister, som uhyre ensidigt fremhæver og forstørrer de pinlige Sandheder og trænger de øvrige ud af deres Fansasi."

Endnu en Artikel „To Moraler" skrev Collin om det samme Emne og mod „Nietzscheriet". „Udviklingslærens Digtere", siger han her, „har i mange Lande begyndt at skildre Ægteskabets Kampe, Kampene bortover Fremgangslinien, mens „Naturalisterne" har foretrukket at dvæle ved Mangegiftets Marodører og Nederlagene paa Livets Afveje." Udviklingen gaar med Samarbejde, ikke mod Adskillelse mellem Kunst og Moral."

Ordskiftet fortsattes med Frk. Kitty L. Kielland, der mente, at Kunsten havde sin egen Moral. „Et sædeligt moralsk Menneske kan beundre „Madame Bovary", fordi den er stor Kunst, og derfor maa Hr. Collin med sine Udgangspunkter næsten henvises til „Maries" og andre moralske Bøger" („Verdens Gang" 10. April).

Collin svarer hende, at man kan bedømme et

Kunstværk baade efter Kunstmoral og efter Livsmoral. Han er enig med Frk. Kielland i, at man kan tale om en særegen Kunstmoral i snævrere Forstand. Flaubert viste overordentlig kunstnerisk Samvittighedsfuldhed i Udformningen af sit Stof. Han var pinlig omhyggelig i Valget af de rette Ord. I det Stykke var han streng Puritaner og Pietist, ofte Asket og Selvplager. Ingen har været ivrigere for at være objektiv end han i „Madame Bovary". Men for en indgaaende Kritik er det ikke vanskeligt af dette Værk at bestemme adskillige Træk i Forfatterens Livsretning og Fantasivaner. Den litterære Kritik kan ikke drage ham til Ansvar eller bekæmpe ham, fordi han privat har eller hylder en syg Livsretning, men fordi han gennem sit Værk bidrager til at udbrede den til andre. Digteren er en Art elektrisk Akkumulator, en Opsamler af Tidens sunde eller syge Kulturretninger. Han samler og leder videre. Digteren trænger med sin Personlighed ind i de tusen Hjem, ind i de mange tusen Sjæle. Han virker ikke blot som Kunstner, men ogsaa som Menneske, netop gennem sit Kunstværk. Derfor maa han stræbe efter Fuldkommenhed ogsaa som Menneske. Han maa udarbejde sig selv til et Kunstværk. Hans Sjæl skal røre ved tusinder af Sjæle. Derfor maa en Kunstner bevare sit Sind rent som Lægen sine Hænder."

Endnu et Indlæg affødte denne Debat; det kom fra Arne Garborg. „En Tak til Hr. Collin" (i „Samtiden"), hvori Garborg forsøgte ironisk at takke Hr. Collin ihjel. Den lettere Spøg klædte dog ikke ret Hr. Garborgs tunge og solide Naturel. Collin svarede med en stor Artikel: „Sund og syg Kunst." Hvad han forstaar ved dekadent Kunstkritik er

dette: at se bort fra og unddrage sig moralsk Viljekamp — at tolerere det syge, som Garborg vil, vi skal gøre. „Hvis Tiden er syg, er det naturligt, at vi kæmper mod det syge, — alle, som kan". Og han anbefaler Kunstbedømmeren Garborg at gaa i Lære hos Politikeren Garborg, der meget godt ved, at man maa kæmpe mod bestaaende Onder.

Collins spredte Indlæg udkom samlede, forøgede med forskellige andre — deriblandt med en stor Afhandling om „Naturalistiske Digtere og Kritikere" — under Fællestitlen „Kunsten og Moralen" paa Gyldendalske Forlag.

Bogen vakte overordentlig Opsigt. Det var det betydeligste, det mest overlegne Indlæg, der endnu var fremkommet i Debatten om Naturalisme. Ikke et Angreb, der skyldtes ensidig polemisk Tendens; det var baaret af Forstaaelse og bekæmpede derudfra Aandsretningen i den dekadente Litteratur. Den Aand, hvoraf det var udsprunget, var mangfoldigere, rigere nuanceret end Tankegangen i den Skole, det angreb, og det viste sig ogsaa, at det væsentlige Svar fra den Side var Tavshed. Ti den gamle evige Harpen paa Konveniensmoral, Snerperi, Borgerlighed, Anstændighed og Suppekødsmoral — hele det til Trivialitet gentagne Litani — forslog her ikke længere, og andet vidste man ikke.

De nye, danske Litterærkritikere vandrer heller ikke længere i det gamle Spor. Det er allerede nævnt, at Vald. Vedel i et Foredrag i „Studentersamfundet" tog Afstand fra Halvfjersernes Forkyndelse. Til ham sluttede sig Vilh. Andersen, der ogsaa søger at tage Traditionens Traad op og knytte Baandet mellem Nutid og Fortid. I sin Bog „Fra Italien" (1892) vender Vedel sig fra „Naturens Evan-

gelium". Det har altid betydet Tilbagegang, hedder det her; denne Forgudelse af det naturlige er vort Aarhundredes store Sygdomstegn. Han har faaet det Indtryk, at vi med alle vort Aarhundredes stolte Fremskridt og Opfindelser leve midt i en Dekadence- og Opløsningsperiode. „Og hvad hjælper det andet saa? Om vi vandt Alverdens Skatte, men tog Skade paa vor Sjæl; om vi kunde udhungre alle Baciller og fare rundt paa elektriske Flyvemaskiner, om baade Nordpol og Sydpol var kortlagte og selve Pauperismens Sfinksgaade var løst — hvad hjalp det, om imidlertid Skønhedssans og Retssans, Hjertets Dannelse og Tankens Finhed var gaaet under i Menneskeheden, og Grimhed og Brutalitet og Raahed og Dumhed raadede over Livet?"

Vedel har ogsaa under sit Italiensophold faaet et stærkt Indtryk af Kristendommen som historisk Livsmagt. „Selv den, der er uden positiv Tro", hedder det (Fra Italien, Pag. 99) kan ikke hernede undgaa at faa et dybt Indtryk af, hvilke mægtige moralske og poetiske Livsværdier Kristendommen sidder inde med. Det mærkes, at man er i et Land, hvor Kristendommen næsten er et Aartusind ældre end hos os, altsaa dobbelt saa gammel som i vort Land, og hvor gennem saa mange Aarhundreder Brændpunktet har været, der samlede Europas religiøse Rørelser."

Man føler, hvor forskellig den Aand, der taler ud af disse Linier, er fra Naturalismens glubende Kristendomshad og blinde Uforstand overfor det religiøse. Og naar man indrømmer det religiøse stor subjektiv Livsværdi, er Vejen ikke saa lang til at antage dets objektive Mulighed; man vil i al Fald betænke sig to Gange paa at fornægte den.

Naar Vedel dog blev staaende i Forgaarden til det religiøse, i Kunstens Forgaard, saa kom der efter ham en anden rejsende paa Valfart til de samme Egne, og han gik ind. Nogle Aar efter gæstede Johannes Jørgensen Italien. Han havde, som vi har set, hjemme hørt til Naturalismens fejrede Forfattere, dens yderste Fløj, ingen var bleven forgudet og forkælet som han af den radikale Litteraturs Førere. I 1891 udtaler „Politiken" om ham, at han er den af de yngre Forfattere, der „utvivlsomt staar sikrest som Personlighed". Men allerede i de følgende Aar var der foregaaet en Udvikling hos ham, der førte ham langt bort fra hans Udgangspunkt. I Tidsskriftet „Taarnet" (1883—84) viste det sig, at han helt var vendt om fra sin tidligere Vej, og i den mærkelige Selvskildring „Rejsebogen" giver han Bidrag til sin Omvendelses Historie. „En umbrisk Krønike", som slutter Bogen, begynder med disse Ord: „Der var et Menneske, som rejste bort fra sit Land. Og bag sig lod han et sammenstyrtet Hus og en knust Verden."

De Angreb, som Jørgensen i sine følgende Skrifter retter mod den naturalistiske Livsanskuelse og den radikale Litteratur, ere af en særegen Art. Ja, de er næsten uden Sidestykke ved deres stærkt personlige Karakter og lidenskabelige Voldsomhed. Mens nemlig andre Angribere havde rettet deres Vaaben mod Læren, Principperne, mod Naturalismens Teori, gaar Jørgensen bag om alt det teoretiske og angriber Livet. Naturalismen er dødsdømt, fordi den i Steden for at forædle og løfte, nedværdiger og forraaer Livet. Udgangspunktet er taget i det personligt moralske, og man véd, hvilken tændende Magt der ligger deri. I Grunden er det jo altid det

dybest afgørende og skillende Motiv. Hvad bryder Menneskenes store Flertal om nogle videnskabelige Teorier? De spørger om de menneskelige Værdier, som ligge bagved. Hvordan tager Sagen sig ud i Praksis? Gør den Menneskene bedre? Og nu skærer Jørgensen midt igennem alle Omsvøbene for at imødekomme Publikums Trang og sætter straks dette Spørgsmaal paa Programmet, Spørgsmaalet om Vejen til det bedre Liv, som for ham selv var blevet det afgørende.

I Bog paa Bog udgyder han sin Harmes fulde Skaaler over Hovedet paa den nye Menneskerace, som var bleven Førstegrøden af Ateismens Lærdomme, særligt over de ledende Litteraturkredse herhjemme, det radikale Aandstyranni. Næppe nogensinde har man vel set mere nærgaaende Angreb, og det paa Folk, Forfatteren havde levet Dør om Dør med. „Det narrer mig ikke mere", skriver han, „at de pynter sig med fornemme Ord — at de erklærer Usædeligheden for Aandsfrihed og Tøjlesløsheden for Finhed. Jeg har set dem paa nærmeste Hold, og jeg véd, at i daglig Tale bruger de ikke nær saa fine Gloser. Dér nævnes alle Ting ved deres rette Navn. Dér tridser Synden nøgen og gemytlig omkring og forsøger ikke — som naar den, pænt paaklædt, bliver sendt ud i Byen til et godtroende Publikum — at bilde sig selv og andre ind, at den i Grunden er den højeste Dyd. Det er Fraser og Forgyldning altsammen — poetisk Sminke paa Lastens falmede Kindben". („Livsløgn og Livssandhed", Pag. 32—33).

Paa mangfoldige andre Steder fortsætter Jørgensen sin Kritik af det Liv, der var bleven Frugten af den nye Lære. Hvor langt er vi her fra Collins

rolige, upersonlige Kritik! Dette er Nærkamp, ind paa Livet af Modstanderne, og det er ikke Svøber, men Skorpioner han pisker med, og med en Ildfuldhed som en gammel Profet. Paa ham fuldkommedes Georg Brandes' Ord om den store Lidenskab, der ingen Tolerance véd af. Her er Glød mod Glød, og man kan tænke sig, hvilket Raseri det vakte blandt Radikalismens Pænemænd, der altid var de første til at raabe Ak og Ve, naar man anvendte de Midler mod dem, som de selv saa uforknyt anvendte mod andre. Dette var græsseligt! Og saa af denne Mand, som man selv havde slaaet op og udraabt til Naturalist af første Grad. Nu tog man alle Insignierne fra ham, annullerede alle sine Anvisninger paa Berømmelse og søgte at bringe den „sikre Stilling" i snarest mulig Forglemmelse. Nu var Forfatteren en fjantet Konfirmand, der strittede rundt med Pinselillier i Hænderne. Man søgte efter gammel Skik at „gøre ham til Grin", siden der ikke var andet Udkomme med ham; men Latteren var meget anstrængt, og imens fortsatte Forfatteren sine Angreb fra Bog til Bog.

Jørgensens Angreb fremkaldte dog ogsaa vægtigere Protester. Saaledes fra V. Vedel, der anmeldte hans Bog i „Tilskueren" i Form af et Brev til Forfatteren („Tilskueren", Februar 1896). Han skriver her:

„Jeg maa protestere mod, at De dømmer alle os Ikke-Troende efter den lille Klike, De sigter paa. De véd jo godt, at der rundt i Studerekamre og praktiske Forretninger sidder stilfærdige Folk, som intet har at skaffe med det lille skraalende og stinkende Selskab, der har udtaget sig Patent som det moderne, og som (herved sigtes til de stilfærdige

Folk) lever alene med den Stump af Forvisning, Livet giver, uden derfor i nogen særlig Grad at være „Drankere eller Skørlevnere“ eller have Giftkolben beredt. De, kære Ven, stiller det løsslupne Anarki af Drifter og Instinkter op som det „naturlige“ Menneskes konsekvente Standpunkt; men, at det lavere menneskelige i os tæmmes og tøjles, for at det højere menneskelige i os kan udvikle sig — det er jo noget, der daglig sker i ethvert kultiveret Menneske . . .“

Naar Jørgensen har angrebet, hvad han kalder det hedenske Credo, den Paastand, at vi skal elske vort Jeg, have vort Jeg til Gud, bemærker Vedel dertil, at det er „fordi vi i Modsætning til de materialistiske Naturalister mer og mer føle os som Spiritualister - saaledes som Kant var det. Vi tror ikke, at den objektive Virkelighed om os er saa paalideligt „virkelig“, vi har tværtimod Fornemmelsen af, at det er en „Fænomenverden“, som udgør vort Liv — at det til Hobe blot er Forestillinger og Følelser — altsaa „Jeg“ altsammen. For saa vidt er vi ikke uden Følelse for „det transcendentale“. . . Men, her bryder Vedel brat af og siger, at længere kan man ikke komme ad den Vej. At faa fat paa Indholdet i dette transcendentale — das Ding an sich — det er saa umuligt som at springe over sin Skygge. „Derfor spiller vor Spiritualisme egentlig ingen videre Rolle i den dagligdags Praksis“. Der er imidlertid, synes mig, noget irriterende i noget saadant transcendentalt, som det fra ingen Side er muligt at naa. Man skulde tro, at det dog en Gang paa en eller anden Maade maatte komme til Aabenbaring.

Maaske har Forfatteren siden ændret sit Syn

herpaa. I hvert Fald er med denne Svingning bort fra Materialismen de formelle Betingelser til Stede for en Fornyelse af den religiøse Følelse, Vejen er aaben ind i Mulighedernes blaanende Rige og hans Nikodemus-Passjar viser, at han famler sig frem ad dets ubanede Stier. Lignende Tanker glimter frem i et Digt som Helge Rodes: „Jeg“ („Hvide Blomster“ Pag. 124). Det viser sig, at i det Øjeblik Jeget sættes som Midtpunkt, gryr ogsaa Forestillingen om et stort Verdensjeg som Frembringer af det hele Verdensdigt, som den rytmiske Tonekunstner i Sfærernes Harmoni“. Man læse f. Eks. dette Sted:

Aa, nu ser jeg. Nu ser jeg.
Det staar skrevet med Ildskrift
langt, langt ude i det sorte Rum.
Paa den anden Side af den sorte Mur,
der stanser vor Tanke,
med Ildskrift:
Jeg!

Dette Digt, der ved sin Fremkomst blev haanet paa det frygteligste, er vel nok som poetisk Præstation uartikuleret og stammende; men det er psykologisk interessant ved den Tankebevægelse, det afspejler, en Tankebevægelse, som synes fælles for Tiden: Tilbageslaget fra Materialismen.

Den sidste Dag i 1897 kunde „Politiken“ meddele, at August Strindberg „var gangen i Messe“. Hans „Inferno“ var udkommet og Carl Ewald, der i et aabent Brev til Strindberg publicerede Nyheden, gjorde det i disse Ord: „Deres Bog er for mig ikke Litteratur. Den er en Ulykke.“

Hr. Ewald saa i denne Ulykke en Tilfældighed, „som naar Lynet slaar ned“. Han saa ikke Loven bagved, den Lov, at alle de, der havde gennem-

skuet Naturalismens redningsløse Umulighed som Verdensforklaring, nødvendigt maatte vende sig mod Mystiken, hvad enten de nu søgte den hos Katholicismen eller i den friere protestantiske eller spekulative Former for Religiøsitet. Derfor foregaar det samme Omslag over alt hos de betydeligste og kraftigste bevægede Aander, ikke blot her i Norden, hvor det lod sig forklare som en af mange Nederdrægtigheder, der er øvet mod Brandesianismen; men ogsaa i Frankrig f. Eks, hvor man dog ikke kan regne med denne Faktor, og ofte hos Mænd, som vore hjemlige radikale paa Litteraturomraadet havde erklæret for at høre til de udvalgte og benaadede. En hel Række af ansete Forfattere som Poul Bourget, Lemaitre, Barrès, Coppé og Huysmanns have erklæret sig for den Opfattelse, at Kristendommen er den eneste og uundværlige Betingelse for, at der kan komme sundere Tilstande. En kritisk Skribent af Rang som Doumic viser samme Vej. Derfor tier man fra radikal Side ganske om ham. Man har set, at Naturalismen og Ateismen kun bragte Slaphed og sædeligt Forfald. „Den stolte Gudløsheds Ide, den rene Irreligiøsitet", som Dr. E. Brandes hymnesynger i Fortalen til Breve fra I. P. Jacobsen Pag. LIII formaar ikke længere at begejstre. Trods mod nogen eller noget, man ikke tror paa, er i sig selv en Modsigelse; det er kun, saa længe man endnu tvivler, at Fornægtelsen faar et flatterende Skær af Helvedflammer.

Hermed skal nu slet ikke benægtes, at en Del af vore yngre Forfattere endnu følge det gamle Spor, men det sker uden Begejstring og oftest uden fæstnet Livsanskuelse. Det er for dem nærmest Vedtægt.

Brandes' Genidyrkelse, hans Forkyndelse af den absolute Individualisme øver endnu sin Tiltrækning paa mange unge. Man saa ved den Fest, hvormed Brandes den 3. November 1896 fejredes i Anledning af 25 Aarsdagen for sin første Forelæsning, at han endnu ikke savnede Ildtilbedere. Ved den Lejlighed udgav „Studenterbladet" et Brandes-Nummer, hvor en Række, mest yngre, Forfattere kappedes om at prise Georg Brandes som „Befrieren". Blandt dem fandtes saa ansete og dygtige Skribenter som Ludv. Holstein og Niels Møller. Men mest remarkabelt var et Hyldingsdigt af Hr. Mylius-Erichsen, hvori han lovsynger Georg Brandes som „Tidens Messias", som „Gud". Maaske vil Læseren se Stedet i Sammenhæng; jeg anfører derfor de to mest højstemte Vers:

Jeg nød Deres Tales flammende Brand
og slugte hvert Minespil hun grande nøje;
da skabte De, klareste Aand i vort Land,
Henrykkelsens tindrende Glans i mit Øje;
da syded mit Blod under Tindingens Hud:
De er min, De er Tidens Messias, er Gud!

— Ja I kunde sagtens, I Gennembrudsmænd,
den unge Guds unge benaadede Venner!
Han hæftede Eder Sværdet ved Lænd;
men vi maatte kæmpe med bare Hænder.
Gud lade sig genføde ung nu for os,
saa skal I fornemme vor Sang og vor Trods!

Det lille Suk i første Linie af det sidst anførte Vers viser dog, at Forfatteren mener, at man ikke længere kan blive ved at leve paa „Gennembruddet", og naar han i Slutningen af Verset antyder Ønskeligheden af en Genfødelse for Georg Brandes, saa træffer netop, hvad mange mener. Men helt tydelig

er hans Tanke ikke. Det er imidlertid karakteristisk for de forandrede Tider, at den samme Forfatter otte Aar efter i sine „Strandingshistorier" (1901) netop skal være den, der giver en paa én Gang respektfuld og sympatetisk Skildring af Vesterhavskystens „hellige" Fiskere, vistnok den mest sympatetiske Skildring af dem, der foreligger i vor Litteratur. Forfatteren er ikke længere irreligiøs Fanatiker.

Overhovedet er Nutidens Ungdom rummeligere, viderefavnende i sine Sympatier end den foregaaende Generation. Det snævre Partiskhed, som Pressen en lille Menneskealder igennem ansaa det for sin Opgave at indekcersere sine Læsere i, er en Uniform, som ingen nu længere vil bære. Og overhovedet er Blikket bleven opladt for den ydmygende Pressedemoralisation, vi have gennemgaaet.

Allerede i 1891 vovede Dr. V. Pingel at udtale sig frimodigt herom i det Opgør, han udgav under Navn af „Et politisk Tilbageblik", hvor han særligt beskæftiger sig med den Presse, som i hvert Fald udgiver sig for at tjene Fremskridtets Sag. Han skriver om den: „Naar jeg særlig retter Blikket mod den københavnske og københavniserede saakaldte radikale Presse med Hr. Hørups Blad i Spidsen, saa er det ikke blot den tilgrundliggende Livsanskuelse, der støder mig tilbage, men ogsaa den hele Tone og Virkemaade, der vækker min Uvillie. Det er langt fra min Mening at forlange fuld objektiv Sandhed og upartisk Retfærdighed af Bladene. De staa jo nu en Gang midt i Partikampen og maa som Partiorganer være partiske og ensidige og til en vis Grad ubillige; ifølge Sagens Natur er de Advokater, ikke Dommere. Men der gives dog en Grænse, som en Journalistik med Ansvarsfølelse og Værdighedsfølelse

ikke vil overskride, et Spil med Digt og Sandhed, med det, som er sket, og det, man ønsker var sket, som en saadan Journalistik ikke vil nedlade sig til . . . Men naar dertil kommer en Brug af Reklamen, som vi tidligere ikke have kendt Magen til, en Overlegenhed og Selvros, der idelig minder om det tyske Ordsprog: „Können wir nicht prahlen, so sind wir arme Leute", et Kammeratskab til gensidig Forherligelse, som søger sin Lige, en Ofren paa Pjankens, Sladderens og Grinets Altre, som ikke helliges ved den ædle Hensigt at fange Abonnenter for enhver Pris. saa danner der sig et saa godt Billede af en dygtig, men samvittighedsløst ledet politisk Industri, at der behøves en i Sandhed barnlig Naivetet for at tro disse Folks Forsikring om, at de ere den højeste Oplysnings og den ædle Aandsfriheds Budbringere og Talsmænd. Nej, her er det i Sandhed smaat baade med Oplysning og Aand og Frihed, men fuldtop er der med Blændværk og Stil og Gøgl og Magtbegær og Industri, og, for saa vidt den radikale københavnske Bevægelse vedkender sig et saadant eller saadanne Organer som sande Udtryk for sit Væsen, saa dømmer den sig selv uværdig til at gaa i Spidsen for Frihed og Fremskridt her i Landet."

Den Mand, som udtaler disse usminkede Sandheder, er jo ikke nogen med Forholdene ukendt, ikke nogen dømmesyg Indremissjonær eller sortkjolet Præstemand, det er den radikale Bevægelses bedste og nidkæreste Fløjmand i den første Halvdel af Firserne og samtidig saa omtrent Hovedstadens populæreste Taler, den Mand, som i sin Tid gik gennem Ild og Vand for at samle Navnene sammen paa Adressen til Georg Brandes ved hans Afrejse til

Berlin. Ti dette var Viktor Pingels Gærning og vilde vanskeligt være bleven gjort af nogen anden.

Skulde man mene, at hans Votum er for strængt, saa kan man jo afhøre andre Vidner. Der er nok! Man læse de Udtalelser, som langt senere i 1899 fremkom fra Indbyderne til det paa Grund af en ministeriel Dumhed opgivne Koncertpalæmøde, Mænd som Dr. Schwanenflügel, Dr. Vilh. Andersen, Prof. Høffding, Prof. Gertz, Dr. Vald. Vedel, og man vil se, de er stemte nøjagtigt i samme Tonart. Lad os f. Eks. høre, hvorledes Vedel udtaler sig i „Tilskueren"s Junihefte:

„Først og fremmest," hedder det her, „er det vor toneangivende Presses Spekulation i Pjattet, som alle fornuftige Mennesker burde være enige om at skamme sig over. Den nymodens Journalistik har fundet sin Regning i at dyrke Smaasladderen, Pjanket, Gøglet op til sit Publikums Hovedinteresse, og den ene Avis har i dagligt Kapløb overbudt den anden i at frivolisere sine Bysbørn . . . Pressen staar lavere end sit Publikum og trækker det nedad . . . Bladene leve til Dels af at stupidisere og fanatisere deres Læsere."

I samme Retning gik Udtalelserne fra de andre Protestanter: „Frafald vil der maaske blive raabt imod mig," siger Dr. Schwanenflügel. „Frafald fra hvad? Der er jo intet. Man kan dog ikke i Længden leve paa den blotte Negativisme . . . Og „Politiken"s eller dens Mænds Standpunkt overfor sædelige Begreber! Nej, det kan og vil man dog ikke taale i Længden" („Vort Land" 18. Maj 1899). Og Dr. Vilh. Andersen udtaler, at Dr. E. Brandes' litterære Retning, saaledes som den har fundet sit Udtryk i hans Kritiker i „Politiken" og i hans

senere Bøger evident for alle er fallit. („Vort Land" 17. Maj 1899). Denne Dom gælder i første Linie den Journalistik, der er blevet Frugten af Halvfjersernes Gennembrud, som er dens Repræsentation overfor de bredere Lag.

Naar disse Udtalelser væsentlig skriver sig fra Mænd, der har gjort Halvfjersernes Bevægelse med, saa kom der i Pjeceform Udtalelser fra Mænd fra forskellige Lejre, der i endnu stærkere Ord dømte den sædelige Slaphed og Ryggesløshed. Saaledes i Pastor A. Schacks: „Kunsten i Brutalitetens Tjeneste", en Appel til den offentlige Mening i Anledning af Yvette Guilberts Optræden i Koncertpalæet, K. G. Brøndsteds: „Bladet fra Munden", Alfr. Ipsens: „Dr. E. Brandes og „Politikken", aabent Brev til „Politikken"s Læsere", i Cand. theol. Hasselbalchs „Det skinbarlige Djævleri i „Politikken" og Dr. Goldschmidts: „Erotiken i „Politikken". Paa det rent sædelige Omraade mødes Kristne og Ikke-Kristne i den bedste Forstaaelse i deres Dom over Løssluppenheden i den radikale Presse. Saaledes tager Værdierne sig ud, naar de bliver udmøntede i Dagliglivets Smaamønt til Cirkulation blandt Publikum. Den højeste Oplysning er løbet ud i Pjat og Gøgl, derom synes der Enstemmighed mellem de virkeligt dannede, der ikke er „Aktionærer" i Kliken.

Og, hvad svarede den højeste Oplysning paa disse Anklager? Den svarede dels med at tildænge sine Anklagere med en Regn af Uartigheder og Skældsord, dels med at sigte dem for — Brødnid! Det sidste syntes et Udslag af fuldstændig Begrebsforvirring. Man tænke sig Prof. Høffding, Prof. Gertz, Prof. la Cour, Pastor M. Pontoppidan osv. af Brødnid protesterende mod Aanden og Tonen

i et Blad. Disse Folk, som selv ingen Bladvirksomhed driver! Naturligvis gjaldt disse Protester, der gentoges rundt om i hele Norden, for en stor Del i den demokratiske Presse, ikke Georg Brandes personlig. Ingenlunde. Han havde sikkert adskillige Meningsfæller og mange Beundrere blandt de protesterende. Den gjaldt det Blad og den Klike, der havde populariseret hans Idéer og ført hans Sag saa slet og med saa uværdige Midler. Men skal Georg Brandes for Alvor betragtes som „Føreren", hvor kan det da undgaas, at en Del af Dadlen for denne Presse-Demoralisation føres tilbage til ham som den, der kunde og burde have dæmmet op for Uvæsenet? Spørger man nu, hvorledes Georg Brandes vel har stillet sig til det skildrede Omslag i Tænkningen og Følelseslivet, saa maa der desværre svares, at han vistnok staar temmelig uforstaaende deroverfor. Som den standhaftige Tinsoldat er han bleven staaende paa Halvfjerdsernes naivt-radikale Standpunkt (det sekstenaarige), og da han for nylig udtalte sig for en større Forsamling i Sorø, var det „den frie Tankes" gamle Fyrrepind han søgte at tænde som Brandfakkel paany. Men den er brændt ud og lader sig ikke tænde igen. „Den frie Tanke" var for mange i Halvfjerserne et Feltraab, hvormed man rørte op i Aanderne, vakte dem til Selvtænkning, til Prøvelse, sprængte de hæmmende Baand, der vilde hindre dem i fri Selvudfoldning, den var en Protest mod blot Vanemagt; men nogen Livssol kan den aldrig blive. Frihed er en Betingelse for Udviklingen; men et Vilkaar bliver aldrig et Maal, og denne Forveksling af Maal og Middel er en af vor Tids skæbnesvangreste Fejltagelser og absolut den skæbnesvangreste i Georg Brandes' Liv. Det er den, som har skilt saa mange

af de frieste og fineste Aander fra ham. Man maa ønske, at det maa lykkes ham at overvinde den, og derigennem naa til en rigtigere Vurdering af Livsværdierne; men, om man tør haabe det, er et andet Spørgsmaal. Har Brandes i visse andre Henseender vist Smidighed nok, saa har han her ganske manglet Perfektibilitet. Hans Udvikling har været ført i en lige Linie, hvad der vilde være en Ros, om blot ikke Linien var ført i en skæv Retning.

Der er yderligere den Vanskelighed derved, at Brandes, om han virkelig skulde naa at blive Gennembrudsmand endnu en Gang ud til dette videre Syn, vilde blive nødt til at underkaste sin hele Produktion, eller dog dens største Del, om ikke en knusende Fordømmelsesdom, saa dog en gennemgribende Revision i Henseende til Grundanskuelse, Synsmaade og Dom. Skønt Brandes har betegnet sig selv som den, der „favned og fatted alt", tør man dog maaske næppe vente sig dette. Det vilde indenfor hans Produktion være det vidunderlige.

Og dog skulde man tro, at han, der har gjort Nietzsches Ord om den dybe Midnatsstund, der er dybere end Dagen tænkte, til sine, ogsaa skulde kunne forstaa, at Mennesker i denne dybe Midnat, i dette uigennemtrængelige Mulen, der indhyller vort Liv og vor Tænkning, gav sig ud paa Nikodemus-Besøg for at høre, om ikke der skulde være en Guddomsstemme, der i Stilheden taler til os. Hvorfor vil han i Kristendommen kun se Barbariet, Ufuldkommenheden, Fejlgrebene? Hvorfor skal han bestandig som Saulus fra Tarsus forfølger Nazaræeren med Ild og Sværd? Han, som dog i 1900 Aar var vor Stammes Leder og Trøster, gennem Middelalderens mørke Nat og gennem Forfaldstidernes

trøstløse Tomhed? — Det elektriske Lys udslukker ikke Stjernernes Glans. Videnskabens Lys er en Fyrrespaan, der ikke oplyser Tilværelsens uhyre Afgrunde, dens triste Meningsløshed. Hvad om Jesus af Nazareth endnu en Gang blev Verdens Lys?

Rettelser og Bemærkninger til første Del.

Det er uundgaaeligt, at der i et Værk som dette, der behandler saa stort og mangesidigt et Stof — dertil et Stof, som ikke tidligere har været behandlet i samlet Form — maa indløbe enkelte Fejl. Det er en Selvfølge, at Forfatteren er taknemlig for enhver Rettelse af saadanne. Jeg vilde derfor have været Professor *Georg Brandes* taknemmelig, om han i Stedet for sin løst udkastede Bemærkning om, at første Del af min Bog vrimler af „usande Paastande og forbavsende Taabeligheder" (en Paastand, som ingen kan kontrollere), vilde have taget sig over at paavise dem, et Arbejde, der næppe kunde have været uoverkommeligt, for saa vidt han ved sin flotte Paastand sigter til rent faktiske Fejl, noget hans Ytring giver Anledning til at tro. Det Eksempel, han nævner (min Omtale af hans Doktordisputats) er i saa Henseende lidet fyldestgørende. Jeg har jo ikke sagt andet om denne Begivenhed, end at Brandes' Optræden ved Disputatsen vakte Forargelse hos mange, noget, som siden er bleven bekræftet fra anden Side; men jeg bemærkede udtrykkeligt, at jeg ikke lægger Vægt derpaa, fordi Stemningen i visse Kredse dengang var ugunstig mod Brandes. Hvor vidt hans Fremtræden ved den omhandlede Lejlighed har virket sympatetisk eller ikke paa andre, kan han absolut ikke have nogen Mening om selv. Naar jeg har nævnt dette, er det, fordi det er den første Dønning af det brandesske Røre, som overhovedet naaede til mig. Denne lille Fortælling, der kun optager et Par Linier af min Bog, kan ikke tjene som Eksempel hverken paa „usande Paastande" eller „forbav-

sende Taabeligheder", som jeg herved remitterer Professor *Brandes* med Anmodning om et nyt, helst bedre Eksempel.

Om Dr. *Poul Levins* Anmeldelse i „Politikken" kan jeg fatte mig kort. Den var — det siger sig selv — bestilt Arbejde og, som rimeligt var, afpasset efter Bestillerens Ønske.

For Resten skal jeg af indløbne Rettelser notere følgende:

Pag. 26. *Harald Poulsen* er her nævnt som nuværende Højesteretss*agfører;* skal være Højesteretss*assessor.*

Pag. 34. Naar Prof. *C. F. Sibbern* her nævnes som den Mand, hvem Brandes ved sit Jubilæum (Koncertpalæfesten) mindedes med Tak, er det urigtigt. Det var i Virkeligheden hans Søn, cand. mag. *Gabriel Sibbern,* senere Fattigforstander, en Mand, der kun har taget liden Del i det offentlige Liv, men som i sine unge Aar var Medlem af „Intelligensens Aroma", og som sidst i Tredserne gennemlæste Brandes' Manuskripter for ham.

Denne Rettelse er det eneste positive Udbytte, jeg har haft af Poul Levins „Anmeldelse".

Pag. 142. Den, der anmeldte „Emigrantlitteraturen" i „Dagens Nyheder" under Mærket *Poul Pry,* var ikke *Robert Watt,* men *Richard Kauffmann,* der oftere benyttede dette Mærke.

Pag. 167. Den altfor flygtige Notits, som her er givet om „Litteraturselskabet", der dog spillede en vis Rolle i al Fald i Samtidens Fantasi, kan jeg nu supplere med nedenstaaende udførligere Oplysninger, som jeg for en Del Aar siden i en anden Anledning indsamlede hos forskellige af Deltagerne. De var paa det Tidspunt, da Udgivelsen af første Bind af min Bog foregik, midlertidigt forsvundne; men, da der saa vidt jeg husker, ikke i Litteraturen foreligger nogen mere indgaaende Skildring af dette kortlevende Selskab, har jeg ment at burde medtage dem her.

„Litteraturselskabet" stiftedes 5. Marts 1872 som Følge af den ved Brandes' Forelæsninger i Semestret 1871 — 72 vakte Bevægelse. Til det konstituerende Møde havde der indfundet sig henved hundrede Mennesker, deriblandt *Georg Brandes, H. Drachmann, I. P. Jacobsen, Vilh. Møller, F. Liebenberg, A. C. Larsen, Otto Borchsenius,* nuværende Dr. *Frænckel* og en Del Studenter. Desuden nogle ældre Mænd i praktiske Livsstillinger. Der førtes en ret livlig

Forhandling bl. a. med Hensyn til Foreningens Navn. En ung Mand talte voldsomt imod at kalde den „Litteraturselskabet". Man skulde straks aabenlyst hejse den frie Tankes Banner og udfordre Filistrene. Alligevel blev Foreningen døbt „Litteraturselskabet", og der indmeldtes den første Aften henved hundrede.

„Litteraturselskabets" Formaal blev udtrykt saaledes. Det „skulde virke for Anerkendelse af den frie Forskning som højeste Dommer over, hvad der er sandt og usandt og derved fremme rent human Oplysning og Dannelse". (Lovenes § 1). Det kostede ogsaa en livlig Diskussjon at faa det foreslaaede Udtryk „den frie Tanke" ombyttet med Udtrykket den frie Forskning", en Ændring, som forsvaredes bl. a. af *Vilh. Møller.*

Det var intet mindre end en Herkulesopgave, Selskabet havde sat sig, og spørger man nu, hvorledes det havde tænkt sig at udføre den, saa svarer Lovene: „ved selv at understøtte Udgivelsen af passende Skrifter, ved selskabelige Sammenkomster (Foredrag og Diskussjonsmøder) samt ved at fremme andre Bestræbelser, der tjene det Formaal". (Lovenes § 2). Hvad Programmets første Punkt angaar, saa søgte man at realisere det ved Udgivelse af en Række Smaaskrifter af rationalistisk Art, alt i alt fire: *Albert Reville:* „Det gamle Testamentes Profeter" og Djævelens Historie", samt Svejtserrationalisten *Heinrich Langs:* „Det nye Testamente og Fremtidens Kirke". Endelig udgav man en Bog: „Statsøkonomiens Grundsætninger", bearbejdet efter et Skrift af daværende Cambridge Professor *Fawcett.* Derimod udgav Litteraturselskabet intet originalt Arbejde. Dette tog sig jo unægteligt ud som Daaben i Havet i Forhold til Selskabets Program. Maaske Selskabet dog ad indirekte Vej (ved indbyrdes Undervisning) øvede større Indflydelse. Der holdtes Foredrag ved Møderne — dog viste der sig hos de fleste af Selskabets Medlemmer en urokkelig Uvillie mod at holde Foredrag. Blandt dem, der optraadte som Foredragsholdere, nævnes *Georg Brandes* og *I. P. Jacobsen* (om Darwinismen; Jacobsen var umulig som Foredragsholder, hvad han selv var den første til at indrømme). Endvidere holdtes der Foredrag af *Adolf Hansen* om Manfred. Møderne holdtes i ken gamle Frimurerloge og Tonen ved Foreningens Sammendomster betegnes som klubagtig, ligefrem, studenterforenings-

agtig. En sjelden Gang holdtes der et Gilde. Til Trods for Foreningens Skikkelighed blev den dog af udenforstaaende betragtet med en vis Forfærdelse og de vildeste Rygter kom i Omløb og fandt Tiltro. Det hed sig saaledes, at en bekendt Litterat var posteret ved Døren for at afkræve de nye Medlemmer en Erklæring om, at de ikke troede paa Gud.

Pag. 188. Verselinierne er naturligvis ikke lagt i Munden paa den brave *Kulneff;* det er *Runeberg* selv, der siger dem.

Pag. 189. I Anledning af mine Oplysninger om „Lolland-Falsters Stiftstidende"s Pseudonymer bemærker Hr. Prof. Borchsenius i „Dannebrog", at „Forfatteren kunde have indhentet paalidelige Oplysninger hos endnu levende Deltagere i Striden" og taler om det mærkelige i, at „de med Urette nævnede Brevskrivere ikke har nedlagt Indsigelse". Men, naar Prof. Borchsenius sidder inde med paalideligere Oplysninger, og siger, at jeg kunde have indhentet dem, hvorfor meddeler han dem da ikke nu bl. a. til Oplysning for de med Urette nævnede Brevskrivere, som han siger at jeg „revser".

Jeg har indhentet min Viden gennem en tidligere Redaktør af „Lollands-Falsters Stiftstidende" (den daværende Redaktør *Jørgensen* er jo for længst død). Han har konfereret med den Mand, der var Bladets Bogholder paa det omhandlede Tidspunkt (1872—73) og derefter opgivet mig Navnene, saaledes som de findes i min Bog. Paa gentagen Henvendelse til ham i Anledning af „Dannebrog"s Indvendinger fastholder han sine Meddelelsers Rigtighed. Kun er han ikke helt sikker paa, om det var en *William Rasmussen,* der skjulte sig under Mærket R., men han mener det fremdeles. Hvis Hr. Borchsenius véd bedre, saa lad ham komme frem med sin Viden, der da med Glæde skal blive bogført, men indtil da antages R. at være Mærke for en William Rasmussen, der naturligvis ikke, som Borchsenius synes at antage, er identisk med vore Dages cand. mag. *Vilh. Rasmussen.* En Notits af dette Indhold, som jeg i sin Tid tilstillede „Dannebrog", blev ikke optaget i Bladet. Naturligvis er Spørgsmaalet ret underordnet, men, naar Bladet selv lægger Vægt paa Sagen, er det naturligt, at Undersøgelsen bringes til Ende saa vidt muligt, og jeg opfordrer Prof. B. til at give sit Bidrag hertil.

Endelig skal her *in extenso* anføres et Brev, som jeg kort efter Udgivelsen af første Bind af min Bog modtog fra Prof. *J. L. Ussing.* Det indeholder, som man vil se, paa flere Punkter Korrektiver til min Skildring, hvor jeg har fulgt Brandes' egen Fremstilling. Disse Punkter er af en særlig kritisk Natur, fordi de igennem Tiderne have været omdebatterede og have faaet en vis polemisk Betydning. Brevet lyder saaledes:

Højtærede Hr. *Alfred Ipsen!*

Jeg har nu gennemlæst Deres Bog om *G. Brandes,* og gjort det med Fornøjelse. Dog maa jeg tillade mig at meddele Dem et Par Kendsgerninger, som De ikke har været tilbørlig underrettet om.

Først med Hensyn til Brøchners Begravelse. Det forholder sig ikke, saaledes som der staar Side 34, at *Brandes* skulde have talt over ham osv. Jeg var Student sammen med Brøchner og havde altid følt mig tiltalt af ham. Dog kom vi først i nærmere Forbindelse med hinanden, efter at han var bleven min Kollega. Jeg besøgte ham oftere under hans sidste Sygdom, og Dagen før han døde sendte han Bud efter mig. Han sagde da, at han vilde ikke begraves fra nogen Kirke, men spurgte, om ikke jeg som Universitetets Rektor kunde tillade, at han blev begravet fra Universitetet, enten fra Solennitetssalen eller i al Fald fra Auditoriet Nr. 3, og saa kunde jeg jo sige et Par Ord om ham. Jeg maatte desværre svare, at jeg ikke havde Myndighed til at give en saadan Tilladelse; det maatte henstilles til Konsistorium, og der var ingen Sandsynlighed for, at dette vilde give sit Minde dertil. „Men", tilføjede jeg, „De behøver jo ikke at begraves fra nogen Kirke; Begravelsen kan jo foregaa fra Kirkegaarden". „Ja", sagde han, „lad det da være saaledes. Og skal jeg have en Præst, lad det saa være Evaldsen". Ham havde han gjort Bekendtskab med i de sidste Aar, og i ham havde han fundet en fordomsfri Mand. Brandes blev aldeles ikke nævnt i denne, den sidste Samtale, jeg havde med min Ven. Jeg meddelte *Evaldsen* vor Samtale. Han vilde gerne begrave Brøchner, men tilføjede, at i saa Fald vilde han ogsaa tale. Betaget som jeg var af Situationen spurgte jeg ham, om han da ikke tillod, at ogsaa jeg sagde et Par Ord, da jeg havde opfattet dette som Brøchners Ønske. Dette havde han intet

imod, hvis Biskoppen vilde give Lov dertil. *Martensen* gav Tilladelsen paa den Betingelse, at jeg skulde vise Evaldsen Koncepten til min Tale.

En Del Aar senere gav Brandes i Tidsskriftet „Norden" en ganske urigtig Fremstilling af denne Sag.

Dernæst maa jeg omtale Forhandlingerne om Brandes' Ansættelse ved Universitetet efter Hauchs Død, som De Side 160 gengiver efter hans egen Fortælling i Bogen om *Jul. Lange*. I Vintermaanederne 1871—72 opholdt jeg mig i Rom. Da Hauch kom derned, jeg tror i Begyndelsen af December, besøgte jeg ham oftere, og en Gang, da vi talte om Universitetsforholdene, overraskede han mig ved at sige: „De kan tro, det er mig en Sorg at se, at jeg sandsynligvis faar en Eftermand, som vil nedbryde alt, hvad jeg har søgt at bygge op". Jeg kan derfor umuligt tro, at han kan have „opfordret" Brandes til at søge Pladsen. Jeg betvivler aldeles ikke, at han et Par Maaneder senere, da han laa paa sit Yderste, har afgivet (eller underskrevet) den Side 162 aftrykte Erklæring; han blev stærkt paavirket af sin Hustru, der satte Brandes overordentlig højt; men, at han skulde have taget Initiativet i denne Sag, er en Umulighed.

I de Ord af Brandes, der anføres Side 160, omtales den Rolle, Prof. *C. W. Smith* spillede ved denne Lejlighed, paa en ganske urigtig Maade, hvorved ogsaa denne Hædersmand, et af de selvstændigste og hæderligste Mennesker, jeg har kendt, omtales ganske uforsvarligt. Hans Datter, Fru *Prip*[1]), har i „Nationaltidende" for 12. April 1899 givet en Fremstilling af Sagen, der er fuldstændig korrekt. *Smith* handlede ikke som en Ven af *Ploug* og mødte ikke paa Forelæsningerne for at give Rapport over dem. Han kom der, fordi han vilde lære noget af dem; han arbejdede selv paa en russisk Litteraturhistorie. Og hans Erklæring blev afgivet paa Embeds Vegne, da han som Medlem af det filosofiske Fakultet var nødt til at udtale sig. Han var den sidste af Fakultetets Medlemmer, der ytrede sig under den skriftlige Cirkulation; ingen af de andre vidste det mindste om Forelæsningerne; men Smiths Erklæring havde den Virkning, at Fakultetet mente, Spørgsmaalets Afgørelse burde

[1]) Fru Anna Prips Artikel indeholder i Virkeligheden intet af Betydning ud over, hvad der her er meddelt.

udsættes til Forelæsningen var til Ende, og denne Beslutning tiltraadtes af Konsistorium (se Universitetets Aarbog 1880 Side 1108).

Deres hengivne

J. L. Ussing.

Jeg har siden fundet et af disse Punkter, Spørgsmaalet om Hauchs Stilling til Brandes' Ansættelse berørt i „Nær og Fjærn", der søger Forklaringen af Modsigelsen i en Kollision mellem Pligt og Tilbøjelighed. Hauch kan have fundet, at det var hans Pligt at anbefale Brandes til den æstetiske Lærepost ved Universitetet (fordi han erkendte, at han var den dygtigste), uagtet han maatte beklage hans Ansættelse (da han fandt hans Lærdomme fordærvelige).

Bemærkninger til anden Del.

Ved Udarbejdelsen af denne Del har et Par Brevsamlinger af Brandes til nu afdøde Personer været stillet til min Disposition. Hvor meget af Interesse de end indeholdt, har jeg dog ikke fundet det passende at benytte dem uden til i al Almindelighed at kontrollere mine Indtryks Rigtighed eller til at hente faktiske Oplysninger fra. Kun paa et Par Steder har jeg benyttet et ganske kort Uddrag af Breve til Drewsen, der kastede Lys over Brandes' litterære Stilling i en given Situation, og paa et andet et Par ganske smaa Ekstrakter af Brandes' Breve til Kaalund, der var nødvendige for Forstaaelsen af Kaalunds Brev. Den lille Episode er jo af den uskyldigste Art.

For Resten er jeg under Korrekturlæsningen paa andet Bind bleven gjort opmærksom paa nogle smaa Unøjagtigheder, som der ikke var Tid til at rette, og som jeg derfor anfører her.

Pag. 44. *K. F. Molbech,* læs *Chr. K. F. Molbech.*

Pag. 47. Ploug hed *Parmo Carl Ploug,* ikke *C. P. Ploug.* Det sidste er en Opfindelse af *Fr. Barfod* i „Dansk Rigsdagskalender", hvorfra den er vandret over i alle mulige Leksika.

Pag. 83. Jeg har dog vistnok rost Brandes' Upartiskhed i Bogen om Berlin i for høje Toner. Hvad han skriver om Hofpræst *Stöcker,* er saaledes ganske uden Forstaaelse af Manden. Biskop *Fr. Nielsens* lille Skrift om „Hofpræst *Stöcker* og den kristelig-sociale Bevægelse i Berlin" (Smaaskrifter til Oplysning for Kristne 1886) yder et godt Korrektiv. Med Rette siger *Fr. Nielsen* her (Pag. 21), at Brandes til sin Fremstilling af den stöckerske Bevægelse har brugt højst plumrede Kilder. Naar han saaledes skriver, at „Tusinder have udmeldt sig af Statskirken for hvert ti, der indmeldte sig i det kristelig-sociale Parti" (Berlin s. t. Rigshovedstad Pag. 149) er det urigtigt. Tallet af de udtraadte udgjorde for hele Prøjsens Vedkommende i 1878 kun 5—600 og i Masseudtrædelsens Dage talte det kristelige Arbejderparti allerede over 1000 Medlemmer.

Pag. 103. I Verset staar ved en Trykfejl Moder for Modet.

Pag. 121. Da jeg har forudsat, at Brandes' Spydigheder om de Folk, der med det fyldte halve Aarhundrede optræde som Moralens Forsvarere, var møntede paa Bj. Bjørnson, skylder jeg at oplyse, at jeg er bleven gjort opmærksom paa, at *Drewsen* ansaa dem for møntede paa sig. Drewsen var den Gang i den angivne Alder (55). Hvis dette er rigtigt, og der er noget i Drewsens Svar, der taler stærkt for denne Formodning (se Pag. 124 de stærke Beklagelser over det personlige i Brandes' Artikel), saa kastes der unægtelig — særlig naar man betænker det nære personlige Venskabsforhold mellem Sagens Parter — et helt nyt og ret uhyggeligt Lys over den paagældende Ytring af Brandes.

Pag. 188. Grundtanken i Studiet om Hotspur er ikke hentet fra *St. Beuve,* men fra *Taine.*

Med Afslutningen af dette Bind er den historiske Oversigt afsluttet. De to foreliggende Bind skulde give et Overblik over den Kamp, som i de sidste tre Aartier har staaet om Georg Brandes og hans Anskuelser. Først tredie Bind vil bringe den egentlige Skildring af Georg Brandes selv.

GEORG BRANDES

En Bog om Ret og Uret.

Bidrag til dansk Aandslivs Historie i de sidste Decennier af det 19de Aarhundrede.

Af

Alfr. Ipsen.

KØBENHAVN
OLAF O. BARFOD & CO.S FORLAG
P. M. Kellers Bogtrykkeri.
1903.

III.

GEORG BRANDES' BETYDNING FOR DANSK AANDSLIV.

Man kan ikke være virkelig Digter, naar man er konservativ. Georg Brandes, passim.

De dybeste poetiske Gemytter har ofte været paa Konservatismens Side, skriver Vald Vedel i „Tilskueren“ 1902.

Mellem disse tvende Udtalelser ligger en Generations Oplevelser og Erfaringer.

Stilen.

Le style c'est l'homme même, har Buffon sagt, og skønt jeg erindrer Brandes' Bemærkning om, at denne Sætning aldrig er citeret oftere end af dem, der hverken ere Mænd eller have Stil, saa vover jeg dog med Fare baade for min Mandom og min Stil at anbringe den her. Den udtrykker nemlig saa kort som muligt det moderne Stilideal, Stilen ikke som vilkaarlig Forskrift, men som kunstnerisk udarbejdet Udtryk for den aandelige Personlighed.

Skønt Døren dermed er slaaet aaben paa vid Gab, ønsker jeg dog straks ved Indgangen til denne Undersøgelse at gøre den udtrykkelige Tilføjelse, at jeg tager Ordet Stil i videste Forstand.

Der gives nemlig, selv med Buffon som Forudsætning, et dobbelt Begreb af Stil, eller dog tvende tydelige Nuancer i Opfattelse.

Det ene, man kan maaske betegne det som det franske, tænker ved Stil nærmest paa det fuldt gennemarbejdede Sprog, det Sprog, der til mindste Detalje er et nøjagtigt Udtryk for Tanken og som et fint slebet Spejl gengiver den svageste Krusning i Forfatterens Følelse.

Men — det undgaar ikke vor Opmærksomhed

at der blandt Forfatternes store Skare findes nogle, og det ofte de betydeligste og personligt ejendommeligste, der ingenlunde, eller kun meget sjældent naa at forme Sproget til et saadant gennemsigtigt Medium for deres Tanke. Der er nogle af Verdenslitteraturens største, til hvis fremtrædende Karaktermærker hører en vis Stilløshed, en Mangel paa Beherskelse af Formen, deres Værker bære tydeligt Præget af Undfangelsens Smerte, man ser dem i deres Værker i Kamp med Sproget uden at det altid lykkes dem at gaa ud af denne Kamp som Sejrherrer. Det Aandsindhold, som de skal udtrykke, er saa stort, saa gærende, saa nyt, at de kun formaa at vække en Anelse derom, men ingenlunde at bringe det paa Papiret i klar og færdig Form. Det er som oftest Aander af en profetisk Art, Drømmere eller Seere, der leve i en højere Ideernes Sfære, og som derfor ikke formaa at samle deres Opmærksomhed om den Kamp med Sprogets Detaljer, med Sætningsbygning og Periodernes Ordning, hvoraf hyppigt hos mindre og mindre rige Aander den fuldendte Stil bliver Frugten. Det er ikke vanskeligt at nævne Eksempler paa saadanne. For ikke at gaa udenfor vore hjemlige Enemærker, kan vi straks pege paa Grundtvig. Hvor lidt Stil i Ordets snævrere Forstand besidder han i Sammenligning med mange langt beskednere Aander, der have haft lettere ved at udmønte deres aandelige Værdier, fordi de var saa langt ringere. Man véd, hvilke digteriske Uhyrer af Formløshed Grundtvig har frembragt, hvilke Ørkner af uoverskuelige Sætninger han har skabt, hvor han ofte kan fortabe sig i det dunkle eller behage sig i det platte. Enkelte af hans Værker er rent ulæselige, om andre gælder det samme for store Deles Vedkommende. Overfor

næsten alle hans Værker vil en formel Stilkritik have væsentlige og berettigede Indvendinger. Og endda er Grundtvig utvivlsomt en Skribent af Rang, paa Salmedigtningens Omraade af første Rang, og han har sin Stil for sig, saa sikkert som Runestenene have deres. Men, hvis han naar det fuldendte, saa er det langt mere i Kraft af Instinkt end som Følge af bevidst Kunst og Stilberegning. Skønheden hos ham er da af egen vild og fri Art, der har sin særegne Sødme ved at være vokset og modnet i Frihed.

Eller tag Norges store Digterprofet Henrik Wergeland, saa gælder det samme om ham. Hvem har frembragt saadanne Misfostre af ravende og ranglende Ord? Stundom bliver hans digteriske Tale uartikulerede Skrig, stundom skummer den afsted som en Fos i aandeløs Hast, forsmaaende Rytmens og Tankens Love. Mange af hans Digte er ulæselige, Ord, Lyd, Bulder. Men hvilke Solpletter af fuldtbelyst og farverig Skønhed aabnes der saa ikke pludselig Indblik til. Og, da er det, som om disse pludselige Fjærnsyn faar en dybere Betydning, en rigere Skønhed just ved den ørkenagtige Vildhed, der omgiver dem.

Eller man tænke paa Englands store Profet John Ruskin, en Sprogmester af Guds Naade, men paa tværs af alle de Regler og Love, i Kraft af hvilke de fleste Skribenter arbejde sig frem til Stil. Hans Perioder er ofte som voldsomme Eruptioner af et vulkansk Indre. I en af hans Bøger, og det i en af dem, der roses som de bedste, findes der en Sætning paa 255 Ord uden en eneste Pavse. Ingen menneskelig Lunge formaar at magte en saadan Periode, selv Øjet forvilder sig i en saadan Labyrinth, saa at endog den opmærksomste og velvilligste Læser bliver lammet og bedøvet over en

saadan rivende Ordstrøm, og selv hans ivrigste Beundrere maa indrømme, at som engelsk Prosa er den umulig.

Hos Forfattere som disse bliver selve Stilløsheden en Del af deres Stil. Den er maaske ikke en Skønhed mere i deres Værker, men den er en Betingelse for den, uadskillelig sammenknyttet med den som et Udslag af en gigantisk og storstilet Personlighed, en uskolet og utæmmmet Kraft.

Med disse Litteraturens store Stilløse har Georg Brandes meget lidt til fælles. Hans Stilideal og hans Stilkunst er den franske Skoles, hvis Fuldkommenhed beror paa Orden, Klarhed og Gennemsigtighed.

Han behøver ikke derfor nødvendigvis at være mindre; vi anser det kun for rigtigt straks at fastslaa, at han er anderledes, at han hører til en anden Klasse af Aander.

Saa bevidst en Forfatter er Brandes, saa klar over sin egen Arbejdsmetode og sit eget Stilideal, at han paa mangfoldige Steder har udtalt sig derom fuldstændigt rigtigt.

I det Skrift, han udgav til den i Tyskland nedsatte Komité, der skulde skønne om, hvor vidt han havde gjort sig skyldig i Plagiat, ved at udgive en noget omarbejdet tysk Udgave af den hos Barsdorff udkomne tyske Oversættelse af „Hovedstrømningerne", siger han: „Jeg er en Skribent, som ikke arbejder samvittighedsløst, ikke skriver, som det kan falde. Jeg er en Skribent, der har Stil. Man kan spørge blandt Forfattere, der har en Dom over den Slags Ting — og jeg er ikke ubekendt i Europa — og man vil erfare, at jeg har en ejendommelig, meget udpræget Stil".[1]) Maaske

[1]) Se „Politiken" for 4. Juli 1887, hvor hans Forsvarsskrift findes oversat.

vilde andre ikke netop udtrykke sig saaledes om hans Stil, maaske vilde de mere fremhæve det uendeligt smidige, formsikre, letbevægelige ved hans Sprog end det meget udprægede; men ingen vil benægte, at han paa sin Vis og efter sin Art er en stor Sprogvirtuos.

Lad os da se paa, hvorledes hans Stil blev til, ud af hvilke Paavirkninger den former sig. Til en Begyndelse former den sig ganske jævnt af Datidens omgivende danske Sprogforraad. Oehlenschläger og hans Skole havde udviklet en poetisk Stil, der havde naaet en høj Grad af Fuldkommenhed, saa stor i Virkeligheden, at der ikke syntes mere at vinde ad den Vej. Som en flittig Botaniker havde Brandes gennemgransket hele denne Litteratur, havde tilegnet sig hele dens Lethed og Sikkerhed. Paa Prosaomraadet havde der under Heibergs og hans Skoles Førerskab udviklet sig en vis sirlig, men noget abstrakt og blodløs Stil, der var opstaaet ved en Krydsning af franske og tyske Paavirkninger; men paa det æstetiske og kritiske Omraade dominerede Hegel enevældig med sin Kunstfilosofi og den dertil svarende Hærskare af Kunstord. En Filosoferen uden for dette System syntes overhovedet en Umulighed. Brandes viser sig da ogsaa i sine tidligste æstetiske Studier som en tydelig Skolar af denne Retning. Han har selv skildret, hvilken overordentlige Kamp det kostede ham at frigøre sig derfor; men her kom Gallerne ham til Hjælp. Uden Taine og Sainte Beuve var det aldrig lykkedes ham at slippe ud af denne Filosofis fortryllede Skov og komme i et direkte og ufilosofisk Forhold til Livet. Kierkegaard, hvem Brandes en Tid dyrkede med stor Energi, kunde i saa Henseende ikke hjælpe ham eller i al Fald kun hjælpe

ham et Stykke; ti, skønt han bekæmpede det hegelske System, hængte han endnu selv fast i dets Terminologi, og skønt hans Sprog i mange Henseender røbede en kraftig, næsten brutal Virkelighedssans, saa var det dog overspundet af saa mange lange og sejge filosofiske Tanketraade, at det i Henseende til Periodebygning og Overskuelighed paa ingen Maade kom paa Højde med Heibergs. Derimod er der næppe Spørgsmaal om, at Brandes har lært af en Forfatter, som han nu maaske ikke sætter særlig højt. Det er H. C. Andersen, der sikkert med sit ejendommeligt mundrette og friske Sprog gjorde sig gældende med en ejendommelig Virkning midt i Samtidens mere skolerette og skabelonmæssige Prosa. Han var vel den, der først paa Dansk godtgjorde, at man kan skrive, som man taler, endda som Børn taler, og der er ikke Spørgsmaal om, at ogsaa andre af Halvfjerdsernes Forfattere (J. P. Jacobsen f. Eks.) staar dybere i Gæld til ham, end man i Almindelighed er opmærksom paa. Desuden findes der hos Andersen en Inderlighedens Patos, som, naar den er bedst, er simpelthen sublim, og som sikkert er Moderskødet for meget af Jacobsens Patos, der ingenlunde overgaar den, og derigennem for mangt og meget i de nyere Lyrikeres seriøse Stil. Hvor flittigt Brandes har dyrket vor store Eventyrdigter, og hvor stærkt han har været betaget af hans udødelige Eventyr, kan man læse sig til af hans Essay om Andersen, der hører til de aller fortrinligste Frembringelser fra Brandes' Pen, og som røber en sympatetisk Indgaaen paa det barnlige, som ellers er helt fremmed i Brandes' Produktion. Saaledes skriver man kun om det, man har forstaaet og nydt tilfulde. Kun paa et Par enkelte Steder løsriver han sig med et Ryk fra Trylle-

virkningen, naar han forarges over, at Andersen lader den grimme Ælling ende som tam Svane i en Herregaardshaves Kanaler. Endnu grellere er det, naar han i Fortalen til Tegner-Udgaven forarges over, at der er Slotte og Kirker i Eventyrene. Vor Tids Ungdom ser dem ikke mere, forsikrer han. Her er han dummere end en begavet Kritiker har Lov til at være; ti nu som før gælder det om de smaa, at Himmeriges Rige er deres med Englevagt og Himmelstige, og hvor skulde Barnet vende sig hen med sin Fantasi om ikke mod Kirker og Slotte. Ja, hvor skulde det halve af vor Skønhedssans hente Næring om ikke der, i Beskuelsen at Fortidens stolte Katedraler og Slotte? John Ruskin, som dog ellers ikke i Radikalisme staar tilbage for Georg Brandes, har med Rette sagt: „Det er bedre at bo i en Hytte og have Udsigt til Warwick Castle end at bo i Warwick Castle og ikke have Udsigt til noget (and have nothing to look out upon)." Naar Brandes en Gang skal have sagt, at det er uforeneligt at være Digter og Konservativ, saa sætter jeg dristigt derimod den Paastand, at det er Poesi og Rationalisme, som er de sande uforenelige.

Fra Andersen er Skridtet ikke langt til Heine, Andersens Yndlingsdigter, og det er let at se, selv om man ikke vidste det, at Heines „Buch der Lieder" ogsaa har været Brandes en kær Ledsager i hans unge Aar. Her lærte han de unge Smerter at kende og Udtrykket for dem, en Stemning, hvis duftfyldte, let sentimentale Sværmeri stemmede med Brandes' egen, om end Brandes ikke har sin tyske Fælles Lethed hverken i Følelsen eller i Pennen. Man finder da ogsaa tydeligt nok i Ungdomsdigtene Eftervirkninger fra Heine, om de end ikke er dominerende.

Overhovedet minder Sproget allerede her om en Essens, der er brygget af mange forskellige Blomster, uden at nogen enkelt ved sin Duft behersker Sammensætningen. Det er Datidens almindelige, poetiske Sprog i smidig Udfoldning og farvet af et hastigt og letomskifteligt Temperament, der er lidenskabeligere, end det lidt magelige Temperament hos danske Poeter i Gennemsnit er. Det savner stærk musikalsk eller metrisk Oprindelighed. Brandes har en Gang gjort den slaaende rigtige Bemærkning om sin Stil, at han „skriver for Øjet" — han har en skarp Følelse af, hvordan det skrevne tager sig ud paa Papiret — men for Øret skriver han ikke, har overhovedet næppe noget rigtigt musikalsk Øre, ellers vilde det hindre ham i undertiden at henfalde i en ret ukritisk Beundring over jævnt middelmaadige Vers eller tvivlsomme metriske Kunststykker.

Det er ret interessant at sammenligne Stilen i hans Ungdomsvers med Sproget i det tidligste af ham offentliggjorte Prosafragment, det Dagbogsblad fra Rungsted, som Forfatteren skrev i sit 19. Aar (se Turistforeningens Aarbog for 1902, Afsnittet „Dansk Natur"). Som i et Kimblad har man her den hele Brandes i Vorden med lidt af et ungt Bøgeblads friske, bløde Grønhed. Linie for Linie kan man i Tonens Vibreren iagttage den Indtryksmodtagelighed, der er Ungdommens Særkende, f. Eks. i disse malende Linier:

„Jeg kan aldrig blive søvnig i den fri Natur en stormfuld Aften. Hvilte mig lidt, stod op Klokken fire, gik i Stormskridt ad frygtelig opblødte Veje til Humlebæk, til Gurre Ruiner og Sø, gennem Skoven til Fredensborg Have, tilbage til Humlebæk og tog derfra med Dampskibet hjem. Gik saa op paa Højen.

Landskabets stille Skønhed (han ser den, men han fordyber sig ikke i den, fastholdes ikke af den). Følelse af, at Naturen hæver selv den sunkne til renere Egne. Tog Odysseen og gik ad Markvejen op til Stenbordet, kølig og frisk Luft, Harmoni og Herlighed over Naturen. „Vildt flyver Høg". Gik op i Hørsholm solbeskinnede Skov, saa paa det sørgmodige Udtryk i Hestenes og Faarenes Ansigter.

Jeg slog Smut og gav de andre Gaader at gætte."

Hvad der er karakteristisk i dette Fragment er den Hurtighed, hvormed Indtrykkene jage hinanden. Saa følger en lille Anekdote, der viser, at det ironiske Anlæg, der siden skulde udfoldes saa vældigt hos Polemikeren, allerede er til Stede. En fattig Kone kommer og beder om Hjælp til sin Mands Begravelse; han havde faaet saa let en Død. En Parantes tilføjer: hun havde slaaet ham ihjel med en Træsko.

Men straks slaar Stilen atter om, bliver entusiasmeret i den følgende Skildring: „Sad under en Kæmpebyge paa Rungstedlund; havde saa en herlig Kørsel efter denne umaadelige Regn op til Folehave og derfra til Hørsholm. Alt var dejligt og friskt som i et fortryllet Land. Hvilken Friskhed! Kirken og Træerne spejlede sig i Søen. Mit Skjoldmærke er tre Lykkeærter . . ."

Saaledes, uden Overgang, dette pludselige Tankespring. Det impulsive sprænger pludseligt Formen som en tonende Klang fra et overfuldt Bryst.

Forklaringen følger imidlertid i følgende benaadede Linier, der maler en blød Aftenstemning, en sagte Melodi efter den stærke Optakt i Dur.

„Gik saa ud om Aftenen. Min Fantasi rejste sig omkring mig. Sommernat, men vinterkoldt, Skyerne bunkede i Synskredsen. Sæt jeg dér i Stormen

og Kulden og Mørket mødte én, jeg véd. Hen over Kornet hviskede eller hvislede et Navn. Bølgerne slog et lille kort Slag mod Kysten. Kun Havet er Natur, Landet paa tusinde Maader af Menneskehænder berøvet sit Naturpræg; men Havet er nu som for Aartusinder siden. En stor Taage steg. Birkene bøjede deres Hoveder og sov ind. Men jeg kan høre Græsset gro og Stjernerne synge."

Jeg tilstaar, at jeg vurderer dette Stambogsblad, der virker som en Række improviserede Digte, højere end hele Bind af Brandes' senere, mere udarbejdede Produktion. Det staar ved sin Stils umiddelbare Naturlighed langt ovet de mere snørklede Ungdomsdigte. Hvilken Hurtighed og Præcision i Skildringen, hvilken Indsugen med alle Sanser! Og saa Pulsens Jag med Rhytmen, der er som et Staccato af begejstret Hjertebanken. Saaledes var den unge Brandes; men saaledes formaar han sjældent siden at rive med.

Denne Ynglingesjæl, der er som en blød Larve, skulde snart blive indspundet i en Kokon af forsvarlige filosofiske og æstetiske Traade. Studiets Støv lægger sig tykt over den. Dog dens Væsen er ikke forandret, det er kun sat under andre Betingelser, under Logikkens og Skolens Tvang. Og denne gode Skole skal ikke lastes. Ti Samtiden havde ikke Uret i, at Æstetikken bør have en Baggrund af Filosofi og Historie, af alsidig Dannelse. Det er Lagringstiden, hvoraf den gode Vin skal fremgaa. Lagringen bestaar som sagt dels i Studiet af tysk eller tyskafledt Filosofi, dels i Studiet af fransk Æstetik. Æstetiske Studier og Bogen om Taine er Frugter af dette Studium; i Bogen om „Emigrantlitteraturen" har vi dets næste Face. Forfatteren har gravet sig ned i fransk Litteratur, og han kommer op i en for-

fransket Skikkelse. Det lyner med Esprit lige fra Mottoet om den tyske Husgud, der smeltede ved Ilden; men der er ligesom kommet noget mere teatralsk over det hele, Sproget er hverken saa friskt eller saa rent som før. Ikke uden Grund klagede „Dagbladet“ over den forbavsende Mængde af udanske Vendinger; selv Julius Lange, der var meget henrykt over det nye i Bogen, har disse rammende Ord derom: „Jeg synes, at du som Forfatter har faaet en større og større Smag for det brillante. Jeg synes, at der var en Tid, da du som Forfatter var mindre brillant og mere sand. Nogle af dine tidligere Arbejder, som var frie for maleriske Ornamenter, frembød mere at tænke over, mindre at glo paa.“ Han indrømmer imidlertid, at der er Steder i Bogen, hvor det brillante er smukt. „Og — tilføjer han — naar jeg bebrejder dig, at du brillerer med forlorent Stads, saa glemmer jeg ikke, at det, som vilde være en stor Synd, hvis jeg gjorde det, ikke er det af dig, da du paa en Maade er saa uskyldig og har saa lidt Selvkritik — en Vare, som det heller ikke er godt at have for meget af.“

Dette er Langes Dom om Gennembruddet sproglig set i dets første Face, og det til Trods for, at han ingenlunde var forarget af det nye i Synspunkter og Tanker. Var det ikke for Langes Ord, kunde man ellers fristes til at mene, at det mindre sande i Brandes' nye Stil skyldtes en Forladen af Naturtilstanden. Det ser ud, som om Instinktsikkerheden var bleven afløst af noget mere bevidst Stræben, der ofte er ét med Beregning, stundom med Arrangement, og som gør, at den fintmærkede Iagttager ofte maa sige med Goethe: „Man merkt Absicht und wird verstimmt.“

Lad os se, hvorledes Brandes selv udtaler sig om „Gennembruddet“ i stilistisk og sproglig Forstand.[1])

„Et Sprog er som et Instrument, der af og til maa stemmes paany. Et Par Gange i hvert Aarhundrede bliver gerne Skriftsproget stemt om. Ti ligesom intet nyt Slægtled kan nøjes med at tænke det foregaaendes Tanker, saaledes kan heller aldrig nogen ny Gruppe af Skriftverdenens Mænd bruge det Sprog, der skreves af den foregaaende Gruppe. Den skal og maa lære uendeligt af sine Forgængere; men den maa i Anstrengelse og Arbejde selv skabe sig sit Sprog, og det første Skridt dertil er det at stemme Sproget om. Nu gives der i Ordets Kunst tilsyneladende Virtuoser, hvis egentlige Kald er en Stemmers, de stemme og bestemme Aander og Litteraturer for et helt Tidsrum (Lessing og Herder var saadanne „Stemmere“). Naar disse tidligst optrædende i en Gruppe have begyndt Arbejdet forfra for eget Vedkommende, saa viser det sig tidt til deres Overraskelse, at de have arbejdet ikke blot for sig selv, men for hele deres Generation og i Reglen for den følgende med; ti de senere fremtrædende finde banet Vej, det nyformede Sprog falder dem naturligt og mundret; de maa ganske vist tillempe og udvikle den nye Sprogstil efter deres Individualitet og Behov, men den falder i deres Haand som et naturligt Redskab.“

„Forposterne for den Slægt, der omkring Aaret 1870 optraadte i dansk Skønlitteratur, havde et haardt aandeligt Arbejd. Da de efter et stort og vanskeligt Brud med Traditionen vare nogenlunde paa det rene med, hvad de havde at meddele deres samtidige,

---

[1]) Det moderne Gennembruds Mænd 1883. Pag. 141 ffg.

viste det sig, at hverken det filosofiske eller det almindelige litterære Sprog, som de foregaaende Slægter havde udformet, kunde bruges videre frem. Sete fra Ungdommens Standpunkt viste de uhyre Forskelle mellem Individualiteterne i den ældre Slægt sig forsvindende i Sammenligning med Fællesskabet. Modsætninger som Grundtvig og Kierkegaard mødtes i det troende Forhold til det overnaturlige og i Prædikentonen. [1]) Det fælles Hang, som havde ført hin Slægt til Teisme eller positiv Religion, til spekulativ Filosofi, til idealistisk Poesi, havde sammenstemt alle disse Modstanderes og Modsætningers Sprog, og saa uensartet som Oehlenschläger, Grundtvig, Hauch, Ingemann, Heiberg, Hertz, Paludan-Müller og Andersen vare, behøvede man dog kun at tage et femfodet jambisk Vers af hver af dem for at finde Ligheden og føle Ubrugeligheden af deres Sprogform for de Yngre. Oehlenschlägers digteriske Patos var alt fortrængt af den nye norske; nogen Kunstprosa udenfor den romantiske Sagastil havde han aldrig haft. Grundtvigs ejendommelige og barokke Prosaform karikeredes af hans Tilhængere og klædte allermindst andre end dem. Kierkegaard lod sig vel efterligne — og man havde trolig efterlignet ham, havde overmaniereret den store Manierist — men han lod sig paa ingen Maade fortsætte. Den heibergske Prosas klare og friske Strøm førte ingen nye Spirer med sig; de senere Filosofer, R. Nielsen og H. Brøchner havde som deres Forgængere faaet deres Terminologi fra Hegelianismen, som den unge Slægt netop havde løsrevet sig fra. End ikke Over-

[1]) Men hvor forskellig er den ikke hos dem! Fuldt saa forskellig som den Prædiketone, Brandes ofte anslaar, naar han f. Eks. hymnesynger St. Georg.

gangstidens eneste Prosa-Mester M. Goldschmidt kunde tjene til Forbillede, ti hans gennemarbejdede og stemningsfine Sprog var med sine Perspektiver uadskilleligt fra den mystisk-romantiske Livsanskuelse, for hvilken det var Organ [1]). De unge, som ikke hyldede Livsanskuelsen, kunde heller ikke søge ind til Sprogtonen.

„Men den unge danske Slægt fra 1870 stod i sproglig Henseende endda overfor den Vanskelighed, at den ikke blot forefandt en uddøende Forfatterskole i sit eget Land, men ved sin Opdukken mødtes med den nye norske Digterskoles, Bjørnsons og Ibsens, friske, fremmedklingende og dog fuldt forstaaelige Sprog, hvori alt kunde voves, et Sprog, der med sin Fjeldklang efter kortvarig Modstand havde vundet det danske Publikum aldeles, og som med sine Dialektord og Kraftord, sine dristige Vendinger raadede over Former og Udtryk, Klangfarver og Billeder, overfor hvilke de unge danske Forfattere med deres nedarvede, afslebne og ved Overkultur udmarvede Sprog ikke kunde andet end føle, at de vilde have en frygtelig Kappestrid at bestaa."

„Der var da for de tidligst optrædende Skribenter intet andet at gøre end at fordybe sig saa meget som muligt i sig selv, stræbe efterhaanden at blive helt sig selv og saa uden Hensyn til det Overleverede skrive alene paa deres Natur (Mon det Vilkaar ikke gælder til alle Tider?) Og saa fandt de da snart, at de, som var saa ganske anderledes anlagte end den ældre Slægt i Danmark, som saa paa Sanseverdenen med ganske andre Øjne og en anden

[1]) Det er karakteristisk, at man ikke desto mindre mærker Goldschmidts Indflydelse paa en lang Række yngre Forfattere lige ned til vore Dage.

Virkelighedssans, behøvede et langt sanseligere, billedrigere Sprog end hine. De var plastisk, malerisk anlagte, følte sig som Kunstnere helt ud i Fingerspidserne og udstrakte Kunstens Omraade videre end den foregaaende Slægt. De betragtede det som deres Opgave og Pligt at behandle Prosaen med ikke ringere Omhu end den, som deres Fædre og Bedstefædre havde anvendt paa Verset. De leverede ugerne endog blot en Avisartikel fra sig, der ikke i den Forstand var et Kunstværk, at den havde sin Stemning og sin Anskuelighed. Det gamle Ordsprog siger: Ordene have deres Værd ligesom Mynter. Disse unge Forfattere udskød enhver Ordmynt som værdiløs, hvis Præg var bleven udslettet ved Brug. Man erstattede samvittighedsfuldt de abstrakte eller filosofiske Udtryk, ved hvilke ingen længer tænkte eller følte noget, med friske Forestillings-Udtryk, der fremkaldte Billeder, fremmanede Erindringer; man henvendte sig gennem Øjet og Øret til Tanken og forsømte ikke at underholde Læsernes Sanser og at bemægtige sig hans Nervesystem, naar det gjaldt om at gøre Indtryk paa hans Forstand."

Disse ere Ordene. Lad os nu se lidt paa dem. Den Betragtning, der maaske først paatrænger sig, er den, at Sproget i det Manifest, hvori en sproglig Omvæltning forkyndes, ingenlunde overrasker en ved nogen paafaldende sproglig Nyhed. Dette Sprog kunde lige saa godt være skrevet af en af den heibergske Skoles Kritikere eller maaske endnu bedre af en af Overgangstidens, f Eks. Chr. K. F. Molbech. Nogen spekulativ Tendens spores rigtignok ikke, men den fandtes jo heller ikke stærkt hos Overgangstidens Skribenter, og Brugen af Fremmedord er meget moderat; men ellers er Ordforraadet ganske

almindeligt, og af ny og fremmed Ordmønt findes der intet. Det er godt, naturligt, dannet Dansk fra Begyndelsen af det 19. Aarhundredes sidste Trediedel. Man bliver herved uvilkaarligt mere agtpaagivende overfor den hele Betragtning om, at de nye Forfattere stod overfor den Fordring at maatte skabe et helt nyt Sprog. Det siges, at hverken det filosofiske eller det almindelige litterære Sprog, som de foregaaende Slægter havde udformet, kunde bruges videre frem. Naturligvis er der i Sproget en stadig Fremadskriden en stadig Omdannen og ingen ny Generation kan ganske trække i den foregaaende Generations Sprogform; men at tro, at de Herrer i Gennembruddet begyndte saa at sige paa bar Bund, er dog sikkert en kolossal Overdrivelse. At de ikke kunde benytte en enkelt Forfatters Sprogform, siger jo sig selv, det er noget, som kun daarlige Efterlignere gør; men ingen uhildet Betragter kan være i Tvivl om, hvor dybt Halvfjersernes Forfattere sprogligt staar i Gæld til en Række af Guldalderens Forfattere lige fra Oehlenschläger ned til Kierkegaard og Ploug. Hvor meget skylder f. Eks. Hørup ikke begge de sidstnævnte? Og gælder det samme ikke ogsaa Drachmann baade for Oehlenschlägers og Plougs Vedkommende? Sandeligt, han skylder dem i Henseende til Sprogtone mere end han skylder Brandes. Og nu Goldschmidt, om hvem det siges, at han paa Grund af sin mystisk-romantiske Anskuelse ikke kunde tjene som sprogligt Forbillede for Halvfjersernes Forfattere, han har jo ligefra Topsøe og Rud. Schmidt paavirket Halvdelen af Forfatterne lige ned til den seneste Tid. Naar der siges om de nye Forfattere, at de „behøve et langt sanseligere og billedrigere Sprog“ end Fortidens Digtere, saa spør-

ger man med Forbavselse, om da nogen af disse i sanselig Billedrigdom eller plastisk Kraft har overgaaet Aarestrup eller blot naaet ham?

Fra Himlen falder ingen ny Periode ned, og de historiske Gennembrud eller Revolutioner er ikke ganske de uforklarede og uforklarlige Mirakler, man stundom vil gøre dem til. Nutiden hænger med tusinde Redtrævler fast ved Fortiden og suger sin Næring af den. For en retrospektiv Betragtning tager Forholdene sig saaledes noget beskednere ud.

Lad mig hente en Parallel fra et beslægtet Kunstomraade. Der fandt jo i Halvfjerserne en tilsvarende realistisk Bevægelse Sted indenfor den danske Malerkunst, en Bevægelse, der til en Begyndelse især knyttede sig til Navnene Krøyer og Tuxen, og som havde sit historiske Gennembrudsmoment, da de fra Paris og Spanien hjembragte deres solrige, farvestærke Billeder. Her var et dristigere og djærvere Greb om Virkeligheden, end man var vant til, og en mere eksotisk Farveglød. Gang paa Gang satte Krøyer maleriske Problemer under Debat, vakte stormende Opsigt og Strid ved sine Billeders robuste Virkelighed eller (som ved „Hattemagerne") ved deres udsøgte Hæslighed. Det forekom vel enkelte bekymrede Sjæle, som om den danske Malerkunst var i Færd med at forlade den faste Jord og gaa sig en Tur ud i Møllefossen. Men, hvor var det ikke paafaldende, da man i Forfjor paa Raadhusudstillingen havde Lejlighed til at gense hele Rækken af disse i sin Tid saa omstridte Arbejder, særligt af Krøyers Ungdomsbilleder, hvor forholdsvis let de uden større Forstyrrelse gled ind i den historiske Udviklings Ensemble. Det kneb nu med at faa Øje paa det kolossale Brud eller Gennembrud, de i sin Tid havde forekommet

en at være. En lille Krusning af Overfladen paa Tidsudviklingens Strøm, det var det hele.

Og naar man herfra flytter Betragtningen over paa det litterære Felt, kan man ogsaa her faa Lejlighed til at mindes Plougs Ord under Nytaarsfejden om „en skummende Bølge af Tidens urolige Vand". Ingen, som har gennemlevet hin Overgangstid — Begyndelsen af Halvfjerserne — vil naturligvis nægte, at der den Gang sporedes en ny Tendens i Retning af at gaa Virkeligheden paa Livet og mætte Sproget med nye Virkelighedsudtryk. Der optages da i det digteriske og litterære Sprog en Mængde nye Ord, Dagligdagsudtryk og Slangvendinger eller Betegnelser hentede fra Dialekterne, stundom som Følge af umiddelbar Indgivelse, men nok saa hyppigt som Følge af energisk Studium. Det er bekendt nok, med hvor stor Flid J. P. Jacobsen gennempløjede Molbechs Dialektleksikon for der at finde nye Ord, som Woldemar senere i gamle Bøger studerede sig et nyt Sprog til. Man kan uden Vanskelighed følge Arbejdet derpaa, høre Apparatets Knagen og Knirken. Det halve af det, der skreves den Gang, var Studier, i hvilke man saa Forfatterne vride og vende sig for at faa dannet saa mange nye og aparte Vendinger som muligt. Som typiske Eksempler kan mindes Skildringen af en Smedie i Drachmanns „Poul og Virginie", hvor det formeligt gnistrer for Øjnene med de specielleste Smedeudtryk, som aabenbart er indsamlede *ad hoc*. Det er en ligefrem Inventarliste. Af Smedeudtryk findes saaledes følgende: Handhammer, Fusshammer, Bænkhammer, Svikhammer, Forsko og Strygesko, Kilsko og Ringsko, Hovkniv, Netjærn, Værkejærn, Vuftang, Smeddetang, Hultang og Bolttang, Boltklub og Snitklub, Svikhammer,

Vridsmejsel, Sæthammer, Puls, Lokhammer, Ridsning, Optaa, Slagstumper og Kulhul. Sandelig, Digteren taler her som en Smed! Paa Højde hermed staar Gjellerups Skildring af en moderne Betonstald i „Romulus", som da ogsaa Gjellerup en Tid blev „Skolens" enfant terrible i Retning af at opfinde kunstige Sprogblomster. Her er „Studiets Rynker" saa vist ikke udglattede. Og dette gælder om en stor Del af Datidens skønne Litteratur. Den er mere anstrængt end skøn. Der spores en rent krampagtig Jagen for at opfinde noget nyt og originalt.

Tænker jeg nu paa mit eget datidige Indtryk af de den Gang nye Forfattere, hvoraf de fleste dog nu ere hjemfaldne til Lethe, husker jeg, at jeg lejlighedsvis meget levende havde dette Indtryk af noget sprogligt rigt, en ny Stil. Stærkest knyttede det sig for mig til enkelte ganske bestemte Indtryk fra nogle af Drachmanns Ungdomsdigte, hvori der følte en ny og dristigere Malemaade og et nyt Pust af Natur. Ogsaa ved den sombre Tone (f. Eks. i et Digt som „Misericordia") skilte de sig tydeligt ud fra den selv i Elegien mere idylliske Grundtone hos de ældre Digtere. Men mest overraskende virkede maaske Sprogkunstens Nyhed i enkelte Scener hos J. P. Jacobsen som f. Eks. Rosenscenen i Tjelegaards Have eller Haglvejret i „Marie Grubbe" eller i det meget omtalte Regnvejr i „Mogens". Den kunstneriske Energi, hvormed her et Sanseindtryk er eftergaaet og opløst i sine Elementer, gjorde paa en betagende Maade Begrebet Natur nyt for en. Det er dog mest til Drachmanns gudbenaadede, sproglige Oprindelighed, at Forestillingen om et Gennembrud knytter sig. Uden ham var det blevet Fattigdom; ti med Jacobsens farvepailletterede og stærkt ornamen-

terede Prosa gaar allerede Dekadencen ind, den Dekadence, som et følgende poetisk Slægtled tærede videre paa, indtil det hele hos Jørgensen opløste sig i Farvepletter. Ikke med Urette bruger Brandes Udtrykket Gongorisme i Forbindelse med Jacobsens Prosa (Det moderne Gennembruds Mænd, Pag. 164), ligesom han som bekendt har skrevet en langt mere knusende Parodi derpaa end selve „Punch"es berømte af Begyndelseskapitlet i „Marie Gubbe". Jeg sigter naturligvis til den bekendte Apostrofe til Drivhuset (brugt som Allegori for Jacobsens Digtning), der begynder: „O du blomsterbrogede, blomsterhvide, blomstertætte, blomstermylrende Drivhus med din duftfyldte, duftmættede Dis og Damp" o. s. v.

Da Brandes udtrykkeligt bemærker, at Jacobsens Prosa paa Grund af dens udsøgte Ejendommelighed ikke tør stifte Skole, — hvad den dog til Overmaal har gjort — saa undrer det ikke, at han selv har villet give et advarende Eksempel paa Efterligning. Eksemplet viser, hvor aaben denne de kondenserede Adjektivers Prosa ligger for Efterligning. Det, der hos Drachmann er Styrken (Løvens Klo), lader man nok være med at eftergøre.

Nærmest kan man da vel betegne det, som Brandes kalder for Gennembruddet (i sproglig Forstand) som en tiltagende Tendens i Retning af Sprogets Demokratisering, noget, der staar i naturlig Forbindelse med de mange folkelige Emner, som i den Tid gravedes op og inddroges i Literaturen. Det hænger ogsaa sammen med den sociale og religiøse Radikalisme i Synsmaaden, som vel ikke var absolut ny (man mindes Fr. Dreyer), men som just da tog Fart. Og med den tiltagende Fart, som overhovedet karakteriserer al Bevægelse saa vel materiel

som aandelig hen mod Slutningen af det nittende Aarhundrede, fulgte ogsaa en tilsvarende Fremskyndelse i det sproglige Tempo, i Sprogrytmens Hurtighed og en deraf følgende Forenkling i Sætningsbygningen, noget, der naar sin Kulmination i Bangs Telegramstil med Punktummer, der jage hverandre som Telegrafstængerne under hurtig Jærnbanekørsel. Dette fremskyndede Tempo turde maaske være det dybest liggende Fællesmærke for den nyere Tids Forfattere. Det udtrykker den Kendsgerning, at det er Mennesker, der er vant til at skynde sig, og som derfor ingen Omsvøb gør.

Med hint tidligere sproglige Gennembrud i vor Litteratur ved Indgangen til det 19de Aarhundrede tør Halvfjersernes dog næppe sammenlignes. Den Gang kunde det i al Fald tage sig ud, som om der skabtes paa bar Bund. Vald. Vedel skriver derom: „Holbergs og Rahbeks Sprog faar med Oehlenschläger pludselig Farve, de trykte Linier bliver en Fest for Øjet, som den stakkels samtidige Malerkunst ikke kan tænke paa at rivalisere med. En Strøm af levende, dagklare Billeder vælder ud af Aladdins, Nordens Guders, Helges Overflødighedshorn for den blændede Slægt".

Et saadant billedskabende og farveflammende Gry betegner Halvfjersernes Sprogkunst ikke i Forhold til hint tidligere. Der er længere Spring mellem Ewalds og Oehlenschlägers Sprog, end der er mellem Kaalunds eller Chr. Richardts og Drachmanns. Den, der mindes Versestriden (se Brandes II, Pag. 34) vil have et Indtryk af, at Kaalund i Henseende til Udtrykkets Realisme og Kraft ingenlunde var den underlegne, og, hvad Ploug angaar, var han vel i al Fald i den sidste Henseende

deres Overmand, hvad der unægteligt gav et underligt Indtryk af Realismens Stilling som Arvtager.

Ser vi nu paa Brandes selv, saa mærker vi hos ham ikke noget til et saadant pludseligt sprogligt Gennembrud eller en saadan realistisk Kraftanstrængelse. Hans Stil udvikler sig ganske jævnt fra hans første tidlige Arbejder, ja lige fra Ungdomsdigtenes famlende Forsøg i Retning af fuldere Beherskelse af Stoffet og Sprogets Midler; men dette Fremskridt foregaar ligesom legende og med instinktmæssig Sikkerhed. Man ser, hvorledes han efterhaanden frigør sig for den hegelske Æstestiks tunge Terminologi; men ellers findes der i hans Sprog intet af det eksperimenterende og anstrengt realistiske, som er saa paafaldende hos Samtidens unge professionelle Realister. Det er derfor vanskeligt at forstaa, at han med sin langt sikrere Smag og sit mere harmoniske Sprog egentlig har været sprogligt Forbillede for dem. At han paa mangfoldige Maader har givet dem Tilskyndelser og opmuntret dem, er sikkert nok; men deres udprægede Smag for realistisk Massivitet har han neppe en Gang delt, hvad der blandt andet kan ses af hans affejende Behandling af Gjellerups „Rødtjørn“ med dens mange grelle Billeder og hele søgte og skruede Form.

Over for disse barbariske Vildmænd fra Sprogets Urskove staar Georg Brandes' ved sin Stils Fornemhed og naturlige Ligevægt næsten som Klassikeren, der raader over et rigt accentueret Sprog, der som Pesten skyr det slaabroksagtige, det tilfældige eller karakterløse Udtryk, som aldrig griber ved Siden af, aldrig giver sig til Pris for Latteren, som saa mange unge Herostrater ved deres sproglige Evolutioner gør. Det er en Stil, der kan blive skødesløs,

men aldrig overbroderet eller pailletteret, den søger aldrig til Skade for Helheden at paakalde Opmærksomheden for den dristige Enkelthed.

Dette Sprog faar noget af den Karakter, der udmærker de store Litteraturers fremragende Forfattere, som arbejde i store og gamle Sprog, der er rige paa Hjælpemidler, kultiverede som de er gennem mange Generationers Arbejde, men hos hvem der derfor ikke længere kan være Tale om pludselige Opvæld eller Gennembrud i den Forstand, hvori de kan forekomme i forholdsvis nye og udyrkede Sprog.

Georg Brandes staar da som Verdensborgeren og Verdensmanden midt i Halvfjersernes unge danske Litteratur. Gennem Omgang med Frankrigs Aander har han faaet et udpræget fransk Anstrøg, som understreger denne Karakter. Fremfor alt ved den Aandrighed, som nu er hans Væsensmærke. Der er en Gang bleven sagt om ham, at hans Værker har en Aandrighed paa hver Side, og selv om Udtrykket er overdrevent, er det ikke misvisende. Og Aandrigheden er i dansk Litteratur en sjælden Fugl. Aandfulde Forfattere har vi ikke haft nogen Mangel paa, Vid og Lune er hyppigt forekommende Egenskaber hos vore Digtere; men denne Stilens Knitren og Blinken, som man tænker paa ved Aandrighed, den synes ikke at høre med til vore nationale Vuggegaver. Erik Bøgh var ganske sikkert en vittig Fyr; men aandrig — nej, Ordet vil ikke sidde paa ham. Hostrup var fuld af Lune og Spøg, men ingen, aller mindst han selv, vilde være faldet paa, at han skulde være aandrig. Snarest lod Udtrykket sig anvende om J. L. Heibergs smidige og formbevidste Prosa, der da ogsaa røber et tydeligt Slægtskab med fransk Sprogkunst; dog finder man neppe i hans Essays de

mange løsrevne eller fritstaaende Aandrigheder som hos Brandes. Ja, denne lader endda i saa Henseende de Franske langt bag efter sig. Sikkert har Brandes lært meget hos Taine, men han ejer i det epigrammatiske en Styrke, som hans Lærer ganske mangler. Dette beror vel, ligesom hos hans Stammefrænde Heine, paa en Forbindelse af noget semitisk og noget fransk. Ogsaa rent sprogligt gælder det, som han en Gang har sagt om sig selv, at han staar paa et arkimedisk Punkt udenfor Nationen. Rimeligvis besidder han da alle de Fortrin, som følger af denne Særstilling, en Klarhed og Skarphed i Opfattelse, som den kun kan haves, hvor man iagttager udenfra.

Paa den anden Side siger det sig selv, at en Stil, hvis Fortrin ligge i Retning af Klarhed og Finhed, ikke kan besidde de Skønheder, den Inderlighedens Glød, som nu en Gang er Naivitetens Forret, og en Stil, som er præget af det virtuosmæssige, maa undvære den Fortryllelse af noget hjemligt, noget til Marv og Ben nationalt, som uden al Angivelse af geografiske Bestemmelser og Breddegrader siger os, hvor vi befinder os, at her er vi hjemme, at her er en, som forstaar os til Bunds, selv i det, som vi troede var vor aller personligste og dybeste Hemmelighed. Denne Duft af noget oprindeligt og jordfødt, denne Klang af noget umiddelbart og hjemmevant, som maaske mer end noget andet er Fordringen til de Værker, en Nation sætter ved Siden af Bibelen med et eget trygt og lunt Smil, som om Forfatteren hørte til Husets nærmeste Slægt, den kan Brandes' Stil umuligt besidde. Drachmann ejer den, til Tider endog i en forbavsende Grad; derfor har hans Stil, naar den er bedst, en Rigdom og Sødme, som

Brandes' langt kunstfærdigere og mere gennemarbejdede Sprog maa savne.

Naar jeg taler om Brandes' gennemarbejdede Sprog, saa føler jeg vel, at der fra en enkelt Side kan hæve sig stærke Indvendinger, det er med Hensyn til den Forvirring, som Omgangen med fremmede Tungemaal en Tid frembragte i hans Konstruktioner og Ordforraad. Snart er det Fransk, snart Tysk, der frembringer Forvirringen; men i Tiden under og efter Berlineropholdet er det navnligt Tysk, der faar Overtaget, og hans Stil skæmmes i Værker fra den Tid tidt af slemme Germanismer. Brandes indrømmer det selv i Forordet til sine samlede Skrifter. Men det er efterhaanden ved et ihærdigt Arbejde lykkedes ham at rense sit Sprog og finde Grundtonen eller Kammertonen i det beskedne Sprog, hvis lidenskabelige Elsker han har erklæret sig for at være, saa at han nu virkelig skriver et rent, klart, gennemsigtigt Dansk, Verdens-Dansk kunde jeg fristes til at sige med Hensyn til den virtuosmæssige Sprogbehandling og Stilens brokadeagtige Pragt og Glans for at bruge netop de Udtryk, hvoraf han selv betjener sig til Karakterisering af Taines Sprog.

Ja, i en Henseende gaar han i sin Stræben efter gennemført Renhed videre end de fleste, det er i sin Udryddelseskrig mod Fremmedord og fremmede Sprogelementer, selv saadanne, der i umindelige Tider have nydt Borgerret indenfor Sproget. I den Henseende er han en Purist af den strængeste Observans. Det synes, som han har foresat sig at vise, at vort Modersmaal i sig er tilstrækkeligt som Udtryk for vore Tanker. Naar den unge Forfatter Hr. Johs. V. Jensen, i sin Bog om „Gotisk Renæssançe" haaner Tyskerne, fordi de for Øjeblikket have saa

travlt med at rense deres Sprog for Fremmedord, og siger, at Fremtidens Kamp vil komme til at staa mellem de Nationer, der lægger sig efter Fremmedord, kunde det hænde, at han noget miskender Betydningen af en saadan sproglig Selvstændighedsfølelse. Brandes afgiver i hvert Fald det historiske Eksempel paa, at man paa en Gang kan omfatte den dobbelte Bestræbelse, at kende og vurdere det fremmede og at skatte og dyrke det egne, og dette er maaske en af de smukkeste Sider i hans Forfatterfysiognomi.

Ogsaa i en anden Henseende maa Brandes' Stil roses som den, der holder den rette Midte mellem det abstrakt forflygtigede og det materielt forfladigede, som den, der er paa en Gang stoflig anskuelig og spirituel, svarende til Forfatterens Definition af „Naturalisme" som den Kunstform, der rummer alt fra det aandigste Sværmeri til den Virkelighed, der staar lavest paa Stigen, fra den sarteste Alfesymfoni hos Shelley til Ostesymfonien hos Zola.

Og selv med Hensyn til den Virkelighed, der staar lavest paa Stigen, og som i hine Storm- og Trængselsaar dyrkedes af saa mange, forholder Brandes sig reserveret; det plumpe Udtryk eller den udæskende Hæslighed har aldrig tiltrukket ham, og han har aldrig ladet sig forlokke af Strindbergs udæskende Paradoks: „Det hæslige er Sandhed." For ham stod det under alle Omvekslinger fast, at Kunstens Opgave er Skønhed; ti Skønhedssøgen er hans Naturs oprindelige og uslukkelige Anlæg. Paa alle andre

[1]) Kun det „dogmatisk" overnaturlige søger han ved en ganske vilkaarlig og ukunstnerisk Begrænsning at udespærre fra Kunsten, som om det var en Forbrydelse ved det overnaturlige, at det er „dogmatisk".

Punkter kan han gribe fejl, med Hensyn til det historisk sande, det psykologisk rigtige eller sandsynlige; med Hensyn til det skønne griber han aldrig fejl, og denne Skønhedssans spejler sig ogsaa i hans Sprog og adler det, saa at man virkeligt kan godkende de Udtryk, hvori Herman Bang en Gang karakteriserede det, naar han siger: „Krystalklar glider denne Fremstilling som en mægtig og rolig-rindende Flod, i hvis Vande tusind skønne Billeder spejle sig blankt. Denne Stil, der er saa fast og smidig paa en Gang."

Det rolig-rindende er vel næppe det Ord der skulde bruges, ti Flodlejet er ikke altid jævnt — ofte viser der sig pludselige Katarakter og fraadende Vandfald; men det krystalklare passer; ti selv under de voldsomste Brusninger vedbliver Vandet at være gennemsigtigt og klart; det bliver aldrig grumset som hos Grundtvig eller Wergeland.

Lad os nu se lidt nærmere paa Stilen og paa Aandrighedens Art og søge at bestemme den nærmere. Det er ikke en Aandrighed, der særligt producerer sig i det Vittige, skønt den ikke er blottet for Vid, snarere viser den sig i en vis poetisk Plastik eller i en retorisk Kraft, der har noget af Karakteren af en Fanfare.

Den viser sig f. Eks. i karakteristiske Enkeltudtryk, hvori der spores en Forkortningens og Sammentrængningens Kunst, der bringer dem til at virke som Formler, saa at de brænder sig ind i Erindringen. Naar Brandes saaledes kalder Kierkegaard for „et gotisk Geni", et Udtryk, hvorom „Nær og Fjærn" bemærker, at det opvejer en hel Afhandling, saa er det et Eksempel derpaa, eller naar han taler om „den røde Mars-Glans" i Tegnérs Poesi, saa

er det et lignende lykkeligt Greb. Man kan ogsaa tænke paa Udtrykket „Indignations-Pessimisme“ om Henrik Ibsen, eller Benævnelsen „den store Elskværdige“ om Auerbach, eller Udtrykket „en næsten mineralsk Karakter“ om Stuart Mill.

I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes en Mangfoldighed af korte, med epigrammatisk Fasthed formede Sætninger, der ofte rumme en hel Betragtning eller Filosofi, som naar han begynder sit Essay om H. C. Andersen med at sige: „Der skal Mod til at have Talent“ eller naar han i sin Karakteristik af Tegnér bemærker: „Isolertheden er altid lyrisk“, eller naar det andetsteds hedder, at det er umuligt at „handle i Nuancer.“

Dog nok saa meget som de spredte og spinkle Ornamenter virke de mere udførte og bredt anlagte Billeder, hvormed han ynder at afslutte en Udvikling. Enhver, der har læst Brandes med nogen Opmærksomhed, vil vide, hvor meget af Virkningen af hans Kunst der beror paa den Slags „Udgange“. De virke som pompøse Slutningsnumre ved et Fyrværkeri, hvor drejende Sole og faldende Guldregn afsluttes med en Salve af knaldende Raketter, der aflokke Publikum stærke ufrivillige Bifaldsudbrud. Det er en Form af Veltalenhed, som vel kan vække nogen Betænkelighed, fordi den blænder. Et typisk Eksempel derpaa er det kendte Billede af „Fremskridtet“ som et ildsprudende Lokomotiv, der jager afsted i fuld Fart, mens Konservatismens Tilhængere — Godsejere og Klerikale — mageligt placerede i lutter første og anden Klasses Vogne i deres Stilstandstog, ser det fare forbi og gribes af den naturlige Illusion, at det er dem, der kører. Efter med en vis Bredde at have udmalt denne Situation, slutter Forfatteren med

disse Betragtninger: „Nu er der det mærkelige ved denne Skuffelse til Forskel fra den fysiske, at denne ikke ophører af sig selv, som den anden gør det, naar det fremmede Tog er fløjet forbi. Ti det fremmede Tog faar her ingen Ende; det er ikke et endeligt Tog, men et uhyre, aldrig rastende, endeløst Tog, Menneskehedens evige Higen mod en stedse idealere opfattet Frihed, Civilisationens og Fremskridtets endeløse Triumftog. Det stakkels Folk, (de i det klerikale Tog) komme saaledes aldrig ud af Illusionen; de tro haardnakket, at de tilbagelægge Stadier efter Stadier i evig Fart, kun i modsat Retning af de andre. De har ikke lagt Mærke til, at deres Lokomotiv for længe siden er spændt fra, at dets Damp er gaaet af det og dets Ild er slukt."

Her er hele det store Problem: Konservatisme kontra Radikalisme, Fremskridt kontra Tilbageskridt saaledes i allegorisk Form behandlet paa tre almindelige Oktavsider og afgjort uden Tvivl eller Vaklen. Og Lignelsen eller Billedet virker som en Formel, der gennem Læserens eller Tilhørerens Fantasi paatrænger sig hans Opfattelse med en Styrke, som ikke de bedste Argumenter vilde formaa. Styrken ligger nemlig her i, at man er udenfor Argumentationens Sfære og inde i Anskuelsens. Ellers laa det ikke fjærnt at gøre opmærksom paa, at et Tog, der farer afsted med en saa rasende Fart i Løbet af ganske kort Tid vil have naaet den sidste Station, den Salighed, som ingen Digter besynger, og hvad bliver der saa af Fremskridtet?

Det er Aandrighedens Fare, at Sandheden altfor ofte ofres paa dens Alter, ja at den overhovedet ved sit urolige og brillante Væsen hypnotiserer Gemytterne, saa de glemme at anvende den fornødne Kon-

trol. Navnligt ved det mundtlige Foredrag virker den med en hypnotiserende eller besnærende Magt. Grækenlands Historie kan fortælle derom.

Rundt om hos Brandes findes den Slags Billeder, der blive staaende i ens Erindring, naar alt det andet er glemt. Der er saaledes Sammenstillingen mellem Bjørnson og Ibsen og de to gamle norske Konger Sigurd og Eystein (saaledes som Bjørnson har skildret dem i den berømte Samtale i Sigurd Jorsalafar), den Sammenstilling, hvormed han afslutter sit Essay om Henrik Ibsen i „Det moderne Gennembruds Mænd": Den ene har siddet hjemme og har hjemme fra civiliseret sit Fædreland, den anden har løsrevet sig fra det, faret vidt omkring og paa disse sine vide og vanskelige Farter indlagt Landet Ære. De have hver sine Beundrere, hver sit stridbare Hærfølge, der hæver den ene paa den andens Bekostning. Men de ere Brødre, om de end en Tid lang havde været stridige Brødre, og det eneste Rette er, hvad der da ogsaa sker i Stykkets Slutning, at Riget fredeligt bliver delt imellem dem."

Stuidom henter han fra Digteren selv de Ord, han anvender til Indramning af sit Essay om ham, saaledes naar han begynder og slutter sin Karakteristik af Bjørnson med en Henvisning til det kendte Sted af „Arne" om, hvordan Fjeldet bliver klædt, hvorved han naar at kunne anvende Enerens Ord: „Ja, slig er det at naa frem", som Slutningseffekt om Bjørnson selv.

Det er paa den Slags smaa digteriske *tours de force,* der altid anbringes med godt Blik for Virkningen, at en stor Del af den magiske Indflydelse af Brandes' Stil beror; det er ved Hjælp af dem, at han maner Tilhører eller Læser ind i sin Tryllekreds

og gør ham til sin, knytter ham til sin Fane. Idet han saaledes ligesom blander Blod med Digteren og gør sig til ét med ham, viser han sig selv som en Digter blandt Kritikerne, der omdigter Poeterne efter sin Villie og sit Behov. Maaske kommer dette tydeligst til Syne i de smaa, sammentrængte Digterkarakteristiker, der ofte er formede med Kaméens kunstneriske Finhed. Saaledes hedder det om Schack Staffeldt:

„Man tænker paa en af hine Maaneskinsnætter, af hvilke den danske Sommer aarlig har fem eller seks, en Sommernat ved Sundet, fortryllende ved det røde Skær over Havet i Nord, lys af Maanestraaler, duftfyldt, varm endnu af Dagens Sol, med en ren blond Luft, der kvæger Lungerne og beruser sødere, inderligere end Vin, en af de Nætter, i hvilke Kvinden føler Savn og Manden Attraa, i hvilken Hjertet langt mere end Sanserne smægter."

„Saa ofte jeg mindes Schack Staffeldt falder en saadan Nat mig ind. Dens Skønhed er Skønheden hos ham, ti for ham var Skønheden ikke saa meget den indenfra udprægede Form som det udenfra over Skikkelser og Former kastede Skær, hint overjordiske Skær, der virker forklarende, svagt farvende, forsølvende paa Naturen. Dens Stemning er hans Stemning, et mystisk Sværmeri, der skuer det Jordiske og det Overjordiske i en Skønhedens Brudenat sammensmeltede til Et, og dens Attraa er hans Attraa — en Længsel, der higer og skælver i en nordisk Maanestraale."

Aarestrup skildrer han i disse Ord: „Hans Muse er visselig hverken snerpet eller knibsk, men hun er derfor ikke mindre stolt og uberørt. Hun har en egen vild og uregerlig Ynde. Er Oehlenschlägers Muse en nordisk Skjoldmø, Blichers en kraftig jydsk Bondepige, Hertz'es

en Dame fra et Hof i Provence, saa er Aarestrups en ung Taterpige i broget Dragt, med Flitterguld om de nøgne Arme og den brune Hals, dansende for alle, men saa smidig og vild, at hun ikke lader sig fange af nogen. Danmark er hendes Fødeland, men der rinder østerlandsk Blod i hendes Aarer."

Eller man læser denne Skildring af den unge Drachmann:

„Hos Drachmann forenede sig den unge Malerlærlings Foragt for den satte Borgerlighed med den vordende Poets Hang til den mærkede Materialisme, noget af Zigøjnernaturens Antipati mod den officielle Orden med noget af Sømandens Hang til Formløshed, og saa var der desuden i Trangen til at gøre sig gældende og give sine Følelser Ord, i al den elementære Patos, der trængte paa, fordi den maatte have Luft, noget brusende og blinkende, der mindede om den Tilsætning, der bringer mousserende Vine til at sprudle og skumme, saa snart der løsnes for Proppen. Det tager sig ud, som var der Vildskab i Flasken, og saa er det Kulsyre. Det tog sig ud, som var der Revolution i Sindet, og saa var det Lyrik."

Billedet med den mousserende Vin, der er indestængt i Flasken, er som bekendt Drachmanns eget i det ypperlige Digt om „de vilde Ranker"; men Slutningseffekten, den som Revolution markerede Lyrik, er Brandes', og viser det, som netop er saa karakteristisk for ham, en Meddigten paa Digterens egen Grund.

Og her er J. P. Jacobsen: „Dette er vor Prosas sjælfuldeste og mest digteriske Særling. Alt, hvad han ser, bliver Særsyn, alt, hvad han skriver, faar Særpræg. Det er særegent i Formen indtil Manér, det er inderligt i Tonen indtil Sygelighed.

Alt er fortættet, sammentrængt, uden Fyld eller Mellemrum, „To Verdener“ paa en halv Snes Sider. Hver Draabe, man opfanger af hans Tales stille Væld, er tung, stærk som en Draabe Eleksir eller Gift, duftende som en Draabe Vellugts-Essens. Der er noget besnærende, berusende i hans Foredrag. Det er den stærkeste Stemningsdrik, der er brygget i vor Prosa.“

Og saaledes kunde man fortsætte. Det er karakteristisk, at Brandes' Stil lige godt forslaar til at skildre Schack Staffeldt og Aarestrup, vor Digtnings mest æteriske og dens sanseligste Digter, uden at man føler at han begunstiger den ene paa den andens Bekostning. Hvor han saaledes skriver om det blot poetiske, der føler man, at det er en Digter, der skriver om Digtere, en Digter med en enestaaende Indtryksmodtagelighed; her er han virkelig Kritikens Proteus, der ikke bindes af nogen enkelt Form, nogen enkelt Gestalt, men som i sit Væsens poetiske Smidighed „favner og fatter alt“ og alle.

Manden.

Vi har betragtet Brandes' Stil og har derved i Henhold til det franske Ord — „Stilen er Manden" — faaet nogle Bidrag til Bestemmelsen af Brandes' Personlighed. Til nogen udtømmende Karakteristik naar man dog ikke ad den Vej. Manden, selv naar han er Stilist og Taler, er jo dog ikke blot Veltalenhed; først naarvi tage hans samlede Produktion og sammenholder den med hans offentlige Optræden, hans Liv som offentlig Mand, naa vi til en dybere Forstaaelse, en sikrere Bestemmelse af hans Karakter.

Spørger man da først, om ikke Brandes personlig har givet Bidrag til en Selvskildring — og det og jo en Selvfølge, at en i en vis Forstand saa aaben Karakter som han maa have givet forskellige saadanne — saa slaar denne Formodning heller ikke fejl. Rundt om i Brandes' Produktion finde vi direkte og indirekte en Mængde Bidrag til et Selvportræt.

Der er, for at begynde med det, hans Forhold til Ilden, som han Gang paa Gang har benyttet som Symbol for sig og sin Virksomhed. Det sker første Gang — karakteristisk nok — i det indledende Citat til „Emigrantlitteraturen", hvor han citerer Heinses

Ord om en Husgud af Voks, der smeltede, fordi den var kommen for nær til Ilden, og, da den beklager sig derover, svarer Ilden: „Ich, was mich betrifft, bin überall Feuer.“ Det stemmer godt hermed, naar Brandes i et Brev fra Berlinertiden midt i en forceret Produktionsperiode skriver om sig selv: „Jeg er som i et Ildpust.“ Siden vender han Gang paa Gang tilbage til dette Billede. Det var dog især i den store Ildtale ved Koncertpalæfesten (se Brandes II, Pag. 170), at han udviklede Billedet videre, idet han benytter Ilden som Symbol paa den Oplysning, han havde villet bringe. Han kalder her Ilden for et muntert Element — „Synet virker paa Nerverne som Musik og som Vin“ — for et renligt Element — „Ild renser Luften. Maatte den rense den daarlige, daarlige Luft i denne By.“

Naar man betænker, at Brandes netop den Gang under Sædelighedskampen havde anlagt Lucifernavnet, hvortil der ogsaa ved Festen hentydedes, saa fremtræder den hele Ovation for Anskuelsen som en Slags Ildkultus. Da Brandes den 3. November 1896 var Genstand for nye Ovationer i Anledning af 25 Aarsdagen for sin første Universitetsforelæsning og „hilstes med Lysballoner“, talte han fra et Vindu paa første Sal i „Studentersamfundet“ atter over det samme Motiv. Han talte for den hellige Ild. „Intet,“ sagde han med en af ham tidligere benyttet Vending, „er saa tyndt som et Lyn og intet saa lille som en Gnist; men Lynet kan spalte de stærkeste Træer, og Gnisten kan antænde det stærkeste Hus.“ Her er det Ilden som det mægtige, hensynsløse Element, der prises.

I Sorøtalen 15. Juni 1902 omdannes Luciferlegenden til en Prometeusmyte. „Vor Lysgud,“ hedder

det her, „er Prometeus, som stjal Ild fra Himmelen og bragte hele Menneskeheden Lys.“ Forbilledet er altsaa nu Titanen, der i oprørsk Trods stjæler Ild fra Himmelen. Det stemmer godt hermed, naar Georg Brandes selv en Gang paa en Art Stambogsblad har betegnet sin herskende Egenskab som „Trods“ — Trods mod Guderne, det kan ikke være mindre. En Kultur løsrevet fra Religionen, al Kulturs Moder, er hans Ideal; han overser derved, hvad allerede Pastor Fr. Jungersen gjorde opmærksom paa i „Ildsignaler“, den jordiske Ild er et flygtigt og yderst upaalideligt Element, at den evige Ild ikke brænder her (kun i Kirkerne har man som et Symbol haft „den evige Lampe“) og at den menneskelige Kultur lige saa lidt kan løsrives fra sit religiøse Ophav, som Solens Straaler kan løsrives fra Solen. Dog helt blind for Ildens Flygtighed er Brandes ikke. I det Digt, hvormed han afsluttede sine samlede Værker hedder det:

mit Bedste var flygtigt
som Ild og som Storm

og han sammenligner sig selv med

en lysende Stribes
Strejfskær i et Rum,
der saa lidet kan gribes
som Havfladens Skum,
saa blussed mit Væsen. Et lynende
Lysblink det var i en Sum.

Dette er sandt, og en bedre Karakteristik kan næppe gives af Brandes' Væsen og Virksomhed.

I og for sig maa man sige, at en Ildkultur under vort nordligt-barske Himmelstrøg paa Forhaand har

noget tiltrækkende for Fantasien. Fra gammel Tid har man i Norden æret og lovprist Ilden, baade den himmelske, der i Sollysets Klædebon bringer Vaar og sprænger Vinterens Lænker, og den jordiske, der er Menneskets Tjener. Alle nordiske Digtere, lige fra Edda til de aller nyeste, har været Soldyrkere. Og i Form af Arneflammen har ikke færre Digtere lovsunget den hjemlige Ild, der knytter Mennesker sammen i trofast Kærlighed og Samarbejde. Vi vender uvilkaarligt Øret til og lytter, naar man taler til os om Ilden. Brandes har Ret: den virker paa Sanserne som Musik og som Vin.

Men, som altid hos Brandes, ligger ogsaa her det sande det falske ganske nær. Ti den Ild, Brandes dyrker som sit Symbol, det er ikke Solens varmende og nærende Ild — om den har han aldrig nogensinde talt — heller ikke er det Arneflammen, som han allerede i Emigrantlitteraturen søgte at røve noget af dens hemmelighedsfulde Tryllemagt ved at omdøbe den til kunstig Varme, nej den Ild som luer paa Brandes' Esse, og som flammer og flakker rundt i hans Skrifter og Taler, det er en dunkel Flamme. Utvivlsomt er den meget jordisk af Oprindelse, dens Næring er dels Ærgærrighed, dels Had, Hadet til Kristendommen og alt, hvad derfra stammer. Den brænder uroligt knitrende og ofte med en sur og ram Røg som af vaadt Brænde, en Røg, der svider i Øjnene paa dem, der kommer fordeles nær, og den sværter stundom Omgivelserne, ja ikke blot Omgivelserne, men Himlen selv med sine røgsorte Flammer; ti Ilden er ikke helt det renlige Element, Brandes i sin Koncertpalætale har villet gøre den til. Vore Kakkelovne og Skorstensrør kan tale med derom. Dog om det Snav og den Sod, som Skorstensfejeren kan fjærne, er det

ikke værd at tale. Værre er det, naar de rebelske Flammer fra Brandes' urolige Baal undertiden har forsøgt at sværte andre Menneskers gode Navn og Rygte. Ikke altid er det en god og rolig Flamme, der tjener nyttige menneskelige Formaal, eller som varmer i Menneskehjem. Ofte er det en vulkansk Ild, der bryder ødelæggende frem i hastige Eruptioner, eller det er en Lynild, der slaar ned, og som ganske vist kan rense Luften for trykkende Dunster, men som lige saa ofte forfærder uskyldige Børn eller anretter Ødelæggelse paa sagesløse Folks Marker og Ejendom. Men det kan ogsaa være en Pragtild, et Kunstfyrværkeri, der med sin luftige og blussende Bragt giver alt et farvet Lys og glæder Øjet med sin straalende Glans, men efterlader alt i dobbelt Mørke.

Den Trods, som Brandes har betegnet som sin herskende Egenskab, er da heller ikke den store, uovervindelige, ensomme titaniske Trods („nimmer sich beugen"). Af Titanens Trods har den intet uden sin Truen ad Himlen, det er ikke Goethes prometheiske Trods, skønt den nu og da for et Øjeblik kan have en fjærn Lighed dermed. Langt snarere er det den zigøjneragtige Oppositionsaand, Brandes i Bogen om Lassalle har betegnet som Chutspe, et jødisk Ord, der udtrykker en jødisk Egenskab, en Karakter, „der paa én Gang er Aandsnærværelse, Frækhed, Dumdristighed, Uforskammethed og Uforfærdethed, og som let forstaas som en Yderlighed, til hvilken Frygtsomheden og den tvungne Eftergivenhed hos en et Par Aartusinder igennem forpint og undertrykt Race naturnødvendigt ved indbrydende Kultur slaar om."

Efter saaledes at have reduceret den titaniske Trods til beskednere Former, der bedre stemmer

med dens virkelige Væsen, er vi naaede til et Punkt, hvorfra Overgangen lettere gøres til de andre Sider i Karakteren, til det menneskelige, stundom altfor menneskelige, der kun vanskeligt lader sig bringe i Samklang med det overmenneskelige hos en Halvgud eller Heros. Eet er saaledes det lapsede, stærkt mondæne, som Brandes saa ofte har fremhævet og saa ypperligt har skildret hos sine begavede jødiske Stammefrænder, Lassalle og Beaconsfield, og som ganske sikkert ogsaa er en fremtrædende Side hos ham selv, om den end der har givet sig mindre grelle Udslag i Mode-Ekcentriciteter. Gentagne Gange dvæler Brandes ved Dandyismen hos d'Israëli, en Egenskab, der hos ham „endogsaa gik ud over den Linie, som Datidens yderligst gaaende Dandyer holdt sig indenfor," hvilket paa jævnere dansk vil sige, at den gik over alle Bredder. Den, der har set Jøderne i Londons *petticoat lane,* hvor de lever et fuldstændigt Gadeliv, der synes at høre hjemme under et sydligere Himmelstrøg, vil ikke have glemt den umættelige Pragtsyge, der her i Form af Silkekjoler, Juveler, gyldne Kæder og Ringe lader sig til Syne midt blandt Pjalter og allehaande Ruskom-Snusk, der er kastet imellem hinanden som i en Jærnkramhandel eller en broget Marskandiserbod, og som i al sin grelle Primitivitet taler højt om visse rodfæstede Raceinstikter. Fjærnt være det fra mig at ville hente nogen direkte Sammenligning fra disse simple Omgivelser; men fra talrige Steder i Georg Brandes' Skrifter taler en lignende mondæn Trang til Pragt og Smykker, til Luksus og Rigdom, hans Fantasi har et eksotisk Hang. Hans Sind er udadvendt, ikke indesluttet, som hos alle Medlemmer af denne praktiske og virkelighedssøgende Race: Han sværmer for at se

og ses, og de, der har set ham paa Talerstolen, i Selskabssalen eller paa Gaden, vil intet Øjeblik være i Tvivl om, at han har Øjnene godt med sig, og at hans Væsen er præget af en bevidst og sikker Kunst. Hans Hjerne er som en Camera, altid i Færd med at optage Billeder, og ikke lader noget undslippe af, hvad der passerer.

Han er sig i hver Fiber bevidst og mindst af alt naiv i Ordets almindelige Betydning. Derfor nærer han ogsaa en dunkel Uvillie mod vore naive, blonde Goto-Germaner med deres aladdinsagtige, rødkindede Naivitet og drømmende Sorgløshed. Han tror ikke ret paa Naiviteten — han ser deri kun Mangel paa Udvikling — og for Barnet med dets naturlige Fromhed og Visdom, der saa ofte gør de voksnes erfarne Verdensklogskab til Skamme, har han i sit System slet ingen Plads. Et sandt Had til Naiviteten raser vildt i „Romantiken i Tyskland", den fører ham til at tage Noureddins Parti overfor Aladdin i Artiklen om Oehlenschläger, idet han lader Prøjserne repræsentere Noureddin og i 1864 overvinde den danske Aladdin. Dette Had spores alle Vegne. Det er den forstandsmæssige Side af Menneskenaturen, den, der giver sig til Kende i Reflektion, Videnskab, Iagttagelser osv. der har hans Sympati.

Læseren vil da heller ikke have glemt den Skildring af Brandes som Foredragsholder, vi i forrige Bind meddelte efter Vald. Vedel, med den haarfine Karakteristik af Foredragets stigende og faldende Kadencer, dets vel beregnede og forberedte Effekter og dets virkningsfulde Finaler, eller af, hvorledes Aandrigheder udslynges som improviserede, der ere

[1]) G. Brandes: Essays. Danske Personligheder 1889. Se særlig Pag. 90—94.

fødtes ved Skrivebordet, og som senere hentes lige op fra Manuskriptet. Den, der har hørt Brandes som Taler og siden haft Lejlighed til med nogenlunde frisk Hukommelse at sammenholde det mundtlige Foredrag med et senere Optryk, vil forbavses over, hvor nøje de to Former falder sammen. Selv det, der i det mundtlige Foredrag tog sig ud som Indfald, genfindes ordret i den trykte Gengivelse. Dette viser, at i Brandes' mundtlige Foredrag det mindst mulige er overladt til Inspirationen eller — Tilfældet. Men, ad Kunstens Vej søger Brandes at reproducere Naturen, at aflure den dens Udtryk. Han har en Skuespillers hele opøvede Evne til at meddele Ordene et Øjeblikspræg af Liv. Men dette er da ikke Førstehaandsnatur, og Pontoppindan har næppe handlet betænksomt ved at betegne ham som Naturtonen i dansk Litteratur, nej, skal der tales om Naturtoner, saa er det Drachmann, vi maa til.

Men er han end ingen Jupiter tonaus, der fra Katedrets Olymp udslynger Tordenkiler, saa føles det dog, at der er Torden i Luften, saa sikkert som Taleren er ladet med Elektricitet. Ja, elektrisk, det er netop Ordet. Derfor denne uophørlige Glimten og Knitren, naar hans Tale zigzagagtigt og i Lynglimt udvikler sig med pludselige Udladninger og Nedslag. Selv Haaret, der i sort og busket Fylde stritter op fra Hovedet lige som i Trods synes under Paavirkning af en eller anden elektrisk Indflydelse.

Og elektriserende virkede han. Der var i hans Tale, i hans Væsen en Magi, der af mange betegnedes som henhørende til den sorte Magi, som henrev Mennesker, især Kvinder og unge Mennesker til en sand Begejstringsparoksysme, som siden fremkaldte et Til-

bageslag af tilsvarende Styrke. Der raadede her i Tiltrækning og Frastødning samme Lov, en Lov, der blev det halve af Brandes' Skæbne, og som han, der ellers forstod saa meget — ogsaa af sit eget Væsen — aldrig har forstaaet, endda den var hans eneste virkelige Martyrium, det eneste, der stillede ham udenfor Menneskenes almindelige Vilkaar og Samfund. Han forstod ikke, at Folk først blev hans røgelsekarsvingende Ildtilbedere, hans Korybanter og Fordansere, for siden, naar hans Tryllevirkning brast og Hypnosen var ovre, at bryde ud af Ringen og vende sig som Fjender og Anklagere mod ham, deres Ypperstepræst, der havde magtstjaalet dem, røvet dem Tænkeevnen, Kritiken, ja en Tid bedøvet selve deres Samvittighed ved sin Veltalenheds blændende Glans.

Det er en naturlig Ting, at der ofte — saa vel af Venner som af Fjender — i digterisk Form og under digterisk Slør er forsøgt at tegne litterære Portrætter af Brandes. Sikrest er han vistnok tegnet af Henrik Pontoppidan i det sidst udkomne Bind af hans „Lykkeper" („Lykkeper og hans Kæreste" Pag. 61). Han er her indført under det let gennemskuelige Pseudonym: Dr. Nathan. Det hedder her: „Ind gennem et af Kabinetterne kom Dr. Nathan stormende med to af Aftenens yngste og smukkeste Damer under Armen — paa Vej til Dansen. Ved ingen Lejlighed var denne mærkelige Mand maaske mere beundringsværdig end i en Selskabssal. Hvor lang hans Arbejdsdag eller Arbejdsnat end havde været — og Lampen i hans Studereværelse brændte ofte endnu, naar Dagen gryede — kendte han ikke til Utidighed, men kastede sig ind i Underholdningen med altid lige ungdommelig spænstig og paagaaende

Kraft. Han havde aldrig kunstige Oplivelsesmidler nødig. Saa oprigtig og dyb hans Menneskeforagt under Aarenes Kamp var bleven, den havde dog aldrig faaet Bugt med Levetrangen hos ham. Festlig oplyste Stuer, smukke Kvinder, Smil og Blomster holdt ham i Aande. Naar som helst og hvor som helst man fik Øje paa ham, saa man ham altid fuldt optaget af at fortælle, forklare og overbevise. I Selskabslivet som i Litteraturen var han en Erobrer og Fortryller, og med al sin overmodige Udæskning var han egentlig altid bekymret for, at man ikke skulde synes om ham. Selv den ubetydeligste, unge Students Mening om ham var ham aldrig helt ligegyldig. Han kunde ofte nok i sine Skrifter tale overlegent og spottende om Livet og dets Gøglespil, — over alt, hvor han mødte det, fik det alligevel hurtig Magten over ham. Endog i dets aller mindst tiltalende Former kunde han ikke modstaa det, saa ukuelig, saa overdaadig frugtbar var Naturbunden hos dette Hovedstadsmenneske, der var født i selve Byens Midte, vokset op af dens Stenbro som Sydens flammeblomstrende Kaktus af en Klippegrund".

. . . „Som han her hastede frem mod Dansesalen med to rødmende unge Piger under Armen, selv graa og bukkeskægget og let haltende paa det ene Ben, var han en levende Anskueliggørelse af, hvad han havde været og havde betydet for sin Samtids Ungdom: Skovguden, den store Pan, der med sin Trylleføjte havde lokket endog de forsagte ud til Livsforyngelsens hellige Kilder og et Øjeblik havde faaet det degnetunge, danske Folk til at danse."

Dette er lige saa fortræffeligt skrevet som set; det skildrer netop de Sider af hans Væsen, som vandt ham saa mange Ildtilbedere og saa mange Fjender.

Vil man hermed sammenligne et Øjebliksfotografi af en Tysker, der aabenbart forud har været stemt til Beundring, saa læse man nedenstaaende Skildring, der forekommer i et Berlinerbrev, trykt i „Neue Hamburger Zeitung“ (Fbr. 1878). Det hedder her:

„For nylig kom Georg Brandes. Jeg traf ham ved en hvid Borddug. Kredsen var lille. En tankevækkende Skikkelse. Et Stykke Ahasverus bor i ham. Det er ham ikke givet at holde Hvil i Fred. Vismanden fra Norden drager nu imod Sønden for at finde ny Kraft for et Helbred søgende Legeme og for en splidagtig Sjæl. Gid den sicilianske Sol histnede endnu en Gang maatte forgylde alt i ham. Han er seks og halvtresindstyve Aar gammel, men ser ud, som han var to og fyrre. Kun om Øjnene er der et sælsomt Træk, som man kun opdager ved nærmere Iagttagelse, og som vidner om store, overstandne Genvordigheder. Denne Mand har oplevet noget grusomt og bittert. Han er kommet paa Kant med Verden, som det kan times en Stridsmand. Den saakaldte glade Livsaften vil ikke blive ham beskaaret. Han maa kæmpe og atter kæmpe og fremdeles kæmpe til det sidste. Men det er ingen livgivende Kamp, der herligt løfter Selvfølelsen, men en udmattende og fortærende Kæmpen og Striden. Nordboerne sørge daarligt for deres store Mænd. De svenske Patrioter lade Kæmpen Avgust Strindberg ensomt sulte ihjel, en Skam og Skændsel for evige Tider. Og de filisteragtige Magthavere i det junkerlige Danmark smile plumpt og selvbehageligt, naar Frihedens Bærer, Georg Brandes, maa slide sig op for det nødvendige til Livets Ophold. Men, hvem der nogensinde har været sammen med ham, vil ikke glemme den betagende Finhed i denne Mands Væsen.

Det er ældste Kultur. Det er et Individ, der er udstyret lige saa vel med diaboliske som med mildt forsagende Træk . . . Hvor blidt og med hvilken læspende-smilende Nederdrægtighed komme ikke Bemærkningerne fra denne hviskende Danskers Mund. Han lader, som sagde han Venligheder som en troskyldig, ung Pige; men det er for det meste en Infami. Stadig prægtig infam, fremfor alt i Ansigtsudtrykket. Han har en langagtig Næse og en høj, glat Fylde af opstaaende Haar, der er skilt i Midten. Stærkest minder hans Ansigt om Voltaire, trods Forskelligheden i det ydre Arrangement." Forklaringerne og Synsmaaderne i dette Brev skyldes aabenbart Brandes; men Iagttagelsen er Tyskerens og den er god og skarp, i visse Henseender maaske endda nok saa skarp som Pontoppidans, der kun synes at have faaet fat paa Selskabsmanden. Men i ét Punkt samstemme aabenbart disse to fra saa forskellig Haand fremgaaede Portrætter. De samstemme i at skildre Georg Brandes som en yderst interessant Skikkelse. Ikke med Urette har den norske Kritiker Chr. Collin — forøvrigt i en Anmeldelse af nærværende Bog — karakteriseret Georg Brandes som den interessanteste af Danmarks nulevende Forfattere. Ja, det interessante er netop hans Styrke. Det skal man lade ham. Det spillende, altid bevægelige er hans Element. Hans Tale eller Skrift kender ikke til døde Punkter. Altid er han i Bevægelse, altid er han paa Farten for som en flittig Bi at samle nyt Stof. Han har Videbegærlighedens Nydelsessyge. Afsted fra Blomst til Blomst. Favne og fatte alt er jo hans Devise. Derfor drager han som ung ud paa Opdagelsesrejser. Hele Nutidens aandelige Europa vil han gennemstrejfe. Han kan ikke finde sig

i, at der er en Krog i et eller andet Land, som han ikke kender, ikke har set, ikke skrevet om. Naar en romersk Forfatter havde til Valgsprog: „Ingen Dag uden en Linie", saa er Brandes' Valgsprog: „Ingen Dag uden en ny Opdagelse, et nyt Bekendtskab, en ny Bog eller et nyt Menneske. Og, hvis han ikke finder noget, kan han ligefrem henfalde i graa Melankoli over, at Verden staar stille. Helst vilde han kende alle Byer og deres litterære Selskab; stadigt lokkes han videre af det ny, det næste, det endnu ukendte. Tempoet i denne Stormmarsch er allerede angivet i hint overanførte Dagbogsblad fra Rungsted. I denne Henseende er han unique; i sin uendelige Ekspansion.

Og han nøjes ikke med at ville kende alt, han vil fatte og favne alt (Proteus-Digtet) [1]). Derfor skaber han sig om saa til Løve, saa til Salamander, saa til Vildsvin, saa til Panther, (der i Parenthes bemærket kun afgiver et knebent Rim paa Salamander), saa er han rindende Vand, saa er han Træ, saa er han Flamme, altid noget nyt, altid noget andet, end man ventede, og alt dette for at kunne forstaa Tilværelsen i alle dens Former. Han omskaber sig for at gøre sig til et med sit Stof, for at kunne gøre nye Opdagelser, naa nye Oplevelser. Intet Steds slaar han Rod, intet Steds har han blivende Sted — han er en af Litteraturens store Hjemløse, den evige Jøde!

Men skønt han saaledes med sin fænomenale Forvandlingskunst paa en Maade bliver et Forbilled for de digtende, er der dog noget, han i sin Rastløshed ikke faar med. Han erfarer ikke, hvad det

[1]) Ungdomsdigte. Pag. 140.

vil sige at slaa Rod, at vokse, bygge Hjem, at hvile ud dybt og længe i ét. Det kan ikke læres paa Rejse, og Georg Brandes har altid været paa Rejse. Han kan vel fordybe sig, grave sig ned i et Stof eller paa et Sted som i Shakespearebogen; men det er kun en Station paa Rejsen. Det bliver ikke hans Aands Hjem; ti Hjem har han ikke. Og Personlighed i dybere Forstand maa man ikke forlange af ham; ti Personlighed — paa menneskelige Vilkaar — bestaar altid i Begrænsning. Og den, der forstaar alt, forstaar vel til syvende sidst intet til Bunds. Den, der vil favne alt, faar mange flygtige Omarmelser, men ikke det dybe Favntag, der fylder for Livet. Den, der stadig skifter Sted, faar mange Oplevelser, mange Historier, men ikke én Historie. Afrodite havde mange Historier, siger Kierkegaard, Freja havde kun én. Og jeg mindes et andet Ord af Kierkegaard, der gaar ud paa det samme: Jo mere du formaar at glemme, desto flere Metamorfoser kan dit Liv faa, jo mere du formaar at erindre, desto guddommeligere bliver dit Liv. Et Ord, der som i et Lynglimt udmaaler den dybe Væsensforskel mellem Kierkegaard og hans — Elev? Nej, Brandes har aldrig forstaaet Kierkegaard, vil aldrig kunne forstaa ham, hvor grundigt han saa har læst ham, fordi han ikke kan forstaa det, som var hans smertefyldte Livs Lykke.

Og saaledes bliver Forstaaelsen som oftest halv. Det er den forbigaaendes, den rejsendes Forstaaelse. Alt det, som den berejste, den meget vidende, den fremmede kan forstaa, det forstaar Brandes, forstaar det i et Glimt, ved Intuition; men det, som kun forstaas af den jordbundne, den hjemmelevende, den bofaste, det forstaar han ikke — han aner det kun

som den rejsende i sine hvileløse Øjeblikke kan fremtrylle det for sin Længsel, ikke som den, der gennem Resignation og Kamp og Afsavn og Fordybelse har taget det i Besiddelse og gjort sig til et dermed.

Derfor er han vel fængslende som faa — end ikke hans bitreste Modstander har nogensinde beskyldt ham for Kedsommelighed — men fylde kan han ikke; ti selv kender han ikke Fylden. Han ejer intet af den rolige Styrke, der lyser ud fra Aander som Grundtvig, Carlyle, Tolstoi. Man finder i hans Saloner et udvalgt Selskab af Aandens udkaarne, det lyner og glimter af Aand og Vid, Ord og Strofer flyve som Fjerboldte; men, naar Konversationen standser, er Pavserne ikke i samme Grad fyldte med Stemning; ti det, der skulde fylde dem, den store Personlighed, fattes. Den store Personlighed er den, der altid siger det samme, altid blæser fra samme Side som har sat sit Liv ind paa ét, et eneste, derfor virker hans Ord med noget af den samme Magt som en religiøs Forkyndelse, den, som Brandes ikke forstaar.

Derfor er Brandes en stor Forvandlingskunstner, et stort Talent, et Halv-Geni, om man vil; men en stor Personlighed er han ikke.

Og dog har Brandes efter sit Program „at favne og fatte alt" ogsaa forsøgt sig i dette. Som han efter H. Scharlings Ord krøb i Dr. Martin Luthers Kutte, da han havde Brug for den, har han ogsaa forsøgt sig i en Helgens Skikkelse, da han gjorde sig til et med St. Georg, Dragedræberen, idet han udraabte ham til sin Skytspatron. Men, saa lidt det lykkedes Georg Brandes at stjæle den himmelske Ild, saa lidt lykkedes det ham at fravriste Helgenen hans Lanse; ti Helgen og Hedning rummes nu en Gang ikke i

det samme Skrud. Man maa træffe sit Valg: Enten — eller.

Det er det, Brandes aldrig har gjort. Hans Valgsprog har altid været: baade — og. Som han paa én Gang vilde være Hedning og Helgen, saaledes har han villet været Hersker og Martyr, Agitator og Videnskabsmand, Professor og Apostel. Derfor er han ikke bleven den store Personlighed, det store Menneske; ti den store Personlighed vil kun et, men vil det til Gavns.

Men han er bleven den store Forvandlingskunstner, som det ikke er muligt at holde fast — Proteus!

> Saa blændede han som en blussende Flamme,
> men var selv i Ildform én og den samme;
> blev saa rindende Vand, saa et Træ, der skød Grene,
> dog Vand, Træ og Dyr — det var Proteus alene."

Ja, Proteus — og Proteus alene.

Metoden. Den litterære Kritik.

De forskellige Nationer have af Moder Natur faaet hver sine særegne Gaver og Anlæg, som vel i Tidens Løb kan ændres og udvikles, men som aldrig helt kan omdannes. Det er, som Naturen har givet dem en Lænke om Foden, der holder dem indenfor en vis Kreds.

Franskmændene have medførte Anlæg for Drama og Skulptur, to Anlæg, der maaske udspringe af en fælles Rod, Tyskerne have med født Evne for Musik, Englænderne for minutiøs Iagttagelse og Romanskrivning. Det er ikke tilfældigt, at Darwin og Dickens er Englændere. Hos os Danske med vort melankolsk-sangvinske Temperament gaar Talentet nærmest i Retning af Lyrik og en vis Form af Humor eller ironiserende Kritik, som svarer dertil. H. C. Andersen er fremgaaet af en Formæling af disse tvende danske Grundegenskaber. Paa Romanens og Skuespillets Omraade, hvor der kræves fast Konstruktion og sikker Linieføring, have vi ikke skabt noget fremragende, derimod vel paa det lyriske eller lyrisk-ræsonnerende Omraade. Den litterære Kritik synes derfor ogsaa at have ligget ret godt for os

Danske, og vor Litteraturhistorie viser os en Række Kritikere, der have udmærket sig ved Smag og Talent lige fra Jens Baggesen over Hauch og Heiberg ned til P. L. Møller.

Naar man ofte taler om G. Brandes som den, der omstyrtede det heibergske Hegemoni i den danske Litteraturkritik og grundlagde en ganske ny Form for Litteraturbedømmelse, er det jo ganske vildledende Tale. Ikke alene fordi P. L. Møller virkelig i meget væsentlige Henseender maa siges at have besørget Gennembruddet, og han var jo fuldt saa vel som G. Brandes en Elev af Saint-Beuve, og en yderst talentfuld Elev. Men dernæst maa man for at kunne sluge den ovennævnte Paastand være ganske uvidende om, at der umiddelbart før eller omtrent samtidig med G. Brandes' første Optræden fandtes en hel lille Række talentfulde Litterærkritikere som Clemens Petersen, Chr. K. F. Molbech, Rud. Schmidt og Hans Vodskov, af hvilke den første, navnlig paa det dramatiske Omraade, havde ydet noget dygtigt, mens Molbech viste sig som en smagfuld og skønsom Litteraturbedømmer saa vel paa Poesiens som paa Dramaets Omraade. Rud. Schmidt har forfattet en Række ypperlige litterærhistorisk Essays, som Brandespartiet forgæves har bestræbt sig for at reducere, og H. S. Vodskov, til hvem der i sin Tid med Rette knyttedes de største Forventninger, optraadte aarevis jævnsides med Brandes, og paa samme Tid som han ydede ham en stor (i visse Retninger vistnok for stor) Anerkendelse, tjente han ham i andre Henseender som et i høj Grad nødvendigt Korrektiv. At denne kundskabsrige og klartseende Litteraturforsker saa tidligt stansede sin Virksomhed paa det kritiske Omraade

og nedlagde sin Pen efter at have ydet noget saa fremragende som de Essays, han har samlet i „Spredte Studier", er et af vor Litteraturs tristeste Facta og en af Brandes-Raseriets værste Forsyndelser. Ti med al Anerkendelse af Brandes' smidige og letbevægelige Talent, maa det siges, at Vodskov besad en sikrere kritisk Evne, for ikke at tale om, at han besad det utvivlsomme Fortrin at være uhildet af Partihensyn og Partilidenskab. Men heller ikke i en endnu senere Tid har vi, trods den brandesske Retnings altovervældende og i Længden ganske idiotiserende Indflydelse savnet Folk med kritisk Ligevægt som Prof. P. Hansen, der i sin Litteraturhistorie har ydet en ganske uhildet Bedømmelse af den aller nyeste Litteraturs ikke sjeldent overvurderede Fænomener.

Det vil heraf ses, at man i Almindelighed har meget overdrevet Betydningen af Halvfjersernes „Gennembrud" i alt Fald for Litteraturkritikens Vedkommende. Vi gaa derpaa over til en nærmere Betragtning af Georg Brandes som Litteraturkritiker. Vi har allerede søgt at karakterisere hans Stil, vi gik derpaa bag Stilen og søgte at finde nogle Træk og Lineamenter til Bestemmelse af Mennesket, for saa vidt dette hører Offentligheden til. Vi gaar nu over til en kort Fremstilling af Brandes' litterære Metode, saaledes som denne er angivet af ham selv, og til Bedømmelse af hans kritiske Virksomhed.

Georg Brandes har gentagne Gange med lang Tids Mellemrum udtalt sig om sin Metode. I „Den romantiske Skole i Tyskland" (Originaludgaven fra 1873) [1]) hedder det:

[1]) Stedet er med enkelte lidt betydende Ændringer gaaet over i „Samlede Skrifter 4 Bd. Pag. 198 ff.

„Min Opgave vil være at skildre Dem Personligheder og Værker i Profil, i saa skarp og sikker en Profil, som det er mig muligt. Ingen kan medtage alt. Kraftigt at belyse det hele, men fra én Side, saaledes at Hovedtrækkene springe frem og falde i Øjnene, det er mit Princip. Jeg vil paa den ene Side stræbe at tage Litteraturhistorien saa psykologisk som muligt, gaa saa dybt ned, som jeg kan, gribe de Sjælerørelser, der længst tilbage, inderst inde forberede og frembringe den hver Gang foreliggende Litteratur. Dertil maa jeg bede Dem at se saa uhildet som muligt ind i Dem selv. Og jeg vil paa den anden Side forsøge at fremstille Resultatet i saa udvortes og saa haandgribeligt plastisk Form som muligt. Kunde det lykkes mig at give den dulgte Følelse og den abstrakte Ide, der over alt ligger til Grund, i en præcis og anskuelig Form ligesom i Silhuet og Profil, da var min Opgave løst. Helst drev jeg altid Princípet helt ud i Anekdoten."

„Først og fremmest fører jeg da over alt Litteraturen tilbage til Livet. De vil allerede kunne se det deraf, at medens ældre Polemiker i vor Litteratur, f. Eks. den mellem Heiberg og Hauch, ja selv den berømte Polemik mellen Baggesen og Oehlenschläger, have holdt sig paa et udelukkende litterært Gebet og ere blevne til Disputer om litterære Principer alene, er Polemiken om mine Forelæsninger, ej alene ved Oppositionens Uforstand, men lige saa meget ved Skriftets Natur kommen til at berøre en Vrimmel af religiøse, sociale, moralske Spørgsmaal. De maa ikke tro, at jeg paa Grund af alt, hvad der i Anledning af min Bog er bleven diskuteret, tillægger mine Forelæsninger („Emigrantlitteraturen") en særlig Betydning. Tvertimod, mit

Skrift var en lille og i og for sig ikke meget betydende Produktion. Men det kastede et nyt Princip ud paa Markedet, og der stod et Slag omkring det". . .

„I denne min Opfattelse af Litteraturens Forhold til Livet ligger det, at den Litteraturhistorie, jeg lærer, ikke er Salonlitteraturhistorie. Jeg griber med saa kraftig Haand, jeg formaar, ned i det virkelige Liv og viser, hvorledes de Følelser, der faa deres Udtryk i Litteraturen, opdukke i Menneskehjertet. Men Menneskehjertet er ingen stille Pyt og ingen idyllisk Skovsø. Det er et Ocean med en undersøisk Vegetation og frygtelige Beboere. Salonlitteraturhistorien som Salonpoesien ser i Menneskelivet en Salon, en pudset Balsal, Møbler og Mennesker lige polerede; Belysningen udelukker alle mørke Kroge. Lad den, som har Lyst, tage Tingene fra den Side, det er ikke min Sag. Som den, der vil botanisere, maa gribe om Brændenelder saa vel som Roser, saaledes maa den, der vil studere Litteraturen, vænne sig til med Naturforskerens og Lægens uforfærdede Øje at se alle Former af Menneskevæsenet i deres Forskellighed og deres indre Sammenhæng. Om Planten stikker eller dufter gør den ikke mer eller mindre interessant."

Og i „Mennesker og Værker" (1883) hedder det i Forordet: „Hvor man ser fordomsfrit paa Kritiken, betragter man den som anvendt Videnskab. Den er det til et vist Punkt; men den er ikke des mindre en Kunst; ti ingen metodisk Forskning kan give En Nøglen til en sammensat menneskelig Aand. Hvor der er gjort et heldigt Forsøg paa at forstaa en saadan Aand (et Forsøg f. Eks., hvis Rigtighed ikke lader sig bestride, da det bringer sine Bevissteder

med sig, saa at Læseren selv kan gøre Prøve), dér maa man ikke tro, at man staar overfor en rent videnskabelig Undersøgelses Facit. Kritikeren er, selv om han efter et ihærdigt Studium længe har følt sig som Herre over sit Stof, ikke gaaet til sit Arbejde, før han var naaet saa vidt, at han følte det Menneske, han vilde fremstille, leve indeni sig, og han har undertiden i Maaneder maattet vente derpaa. Men lykkes det ham fra Grunden af at forstaa og fremstille en hel Personlighed, da har han ogsaa stundom leveret et Arbejd, som den digteriske Fremstilling ikke giver noget Sidestykke til. Ti saa meget en Digters Menneskeskildring kan overgaa hans i Henseende til Friskhed og Ynde, Vid og ydre, anskueligt Liv, saa fremtræde til Gengæld sjældent eller aldrig hos Digterne saa betydelige og originale Aander, som de, med hvis Skildring han er sysselsat. Digtekunsten fremstiller Karakterer i Handling, ikke teoretisk eller produktivt begavede Naturers indre Liv, aller sjældnest og vanskeligst Genier. Rige og dybe Aander, der have dannet sig en selvstændig og sammenhængende Verdensanskuelse, og som leve i et helt, individuelt, filosofisk, politisk eller digterisk System, forekomme ikke i vore Dages Romaner eller Dramer."

I disse tvende Udtalelser, naar de sammenholdes, rummes en hel Opfattelse og et Program for Litteraturhistoriens Opgave, saaledes som Brandes forstaar den, for den Forsken, der bag Litteraturhistoriens Værker søger Mennesket, og som i Værket ser „et menneskeligt Dokument", for derpaa ikke blot med fuld Nøjagtighed, men ogsaa med en til Emnet svarende Kunst at genfremstille det ikke i Referat eller Begreb, men i levende og anskueligt Billede.

Denne Teori er den litterære Kritiks, saaledes som den er opstaaet i Frankrig, hvor Brandes forefandt den i færdig Form, den har efterhaanden vundet Indgang alle Vegne og har i de fleste Lande fundet mer eller mindre talentfulde Dyrkere. Det er Brandes' Fortjeneste at have indplantet den hos os, en Fortjeneste, som han vel maa dele med andre, men som han dog har en Hovedpart i, og det er yderligere hans Fortjeneste at have gjort det med stort Talent. Saa godt som alle Litterærhistorikere og Kritikere her i Norden følge nu denne Forskrift, selv om de ikke drive den til den Yderlighed, hvortil den en Tid blev drevet. De søge fra Ideen i Værket tilbage til Mennesket i Værket, til det Menneskeliv, hvoraf Værket er udsprunget, og hvorom det bærer Vidne.

Dermed er Springet virkelig gjort fra de æstetiske Saloners indestængte Atmosfære ud i Dagens Luft og i Livets brogede og mangfoldige Virkelighed.

Hos den hegel-heibergske Æstetiks Dyrkere, der som sagt ikke var Brandes' nærmeste Forgængere — ti P. L. Møller bl. a. ligger imellem — men, som dog til en vis Grad beherskede Litteraturopfattelsen, endnu i Brandes' Ungdom, og hos hvem han selv havde saa ypperlig en Skole, betragtedes hans Digterværk som en Udstrømning af det absolute, som en Inspiration. Digteren var Organ for den digteriske Sandhed paa samme Maade som Evangelisterne var Organer for den religiøse Sandhed. Der er tilvisse en stor Sandhed i denne Opfattelse, men den rummer tillige en farlig Ensidighed, der i en empirisk Tidsalder som vor ikke kunde faa Lov at blive uimodsagt. Ti ogsaa Aandslivet bunder i Naturen og hviler paa naturlige Betingelser. Det

staar i historisk Sammenhæng med den Tid og det Folk og med den Person, der frembringer det. Derfor er det lærerigt at trænge ind i denne Sammenhæng, at studere Værkets Tilblivelsesmaade, dets Fremvækst, dets Tidsomgivelser og Tidsbaggrund. Den enkelte Personlighed staar jo ikke isoleret, men hænger med tusinde Traade sammen med det Samfund, han tilhører, og i en social Tid som vor vil man være tilbøjelig til i Individet at se en Repræsentant for de mange.

Man mene nu ikke derfor, at den heibergske Kritik var uden Værdi. Brandes har en Gang paa letkøbt Maade latterliggjort den i en ikke helt usand, men ganske overordentlig ensidig Artikel: „Den heibergske Æstetik" (Ny Jord. Jan. 1889). Men af mange andre Steder i hans Værker, ja endogsaa af selve den nævnte Afhandling fremgaar det, hvor stor Respekt han har haft og til Dels endnu har for den. Den har ydet mangt et fortrinligt Bidrag ikke blot til Forstaaelse af Digtarterne og det indbyrdes Forhold imellem dem, men ogsaa til deres psykologiske Forstaaelse, til Forstaaelse af det Menneskevæsen, der aabenbare sig i de enkelte Værker, selv om det ikke er ført tilbage til den producerende Person. Selvfølgelig er Brandes i alle disse Henseender en Lærling af den. Men det er sandt, at denne Kritik for meget blev hængende i Systematik og Formalisme, at den i sine Bevægelser altfor ofte hæmmedes af et filosofisk Tøjr, og at den Filosofi, hvorpaa den var grundlagt, til sidst ikke længere passede for Tiden. Den passede for den idealistiske og romantiske Digtning, som den var opvokset sammen med, derimod ikke for den realistiske og beskrivende Digtning, som nu efter Midten af det nittende Aar-

hundrede, men navnlig ned mod dets Slutning, tog Fart. Den realistiske og naturalistiske Roman med dens detaljerede psykologiske Udmaling, dens Massevirkninger og dens sociale Milieu maatte fremkalde en ny Form af Litteraturkritik, der stillede sig paa samme Grund som den og var fremgaaet af det samme Milieu. Naar den romantisk-idealistiske Kritik havde været for en væsentlig Del systematiserende og formel, svarende til den metafysiske Verdensanskuelse, saa blev den ny Kritik (Realismens) derimod beskrivende og forklarende, svarende til dens positivistiske Grundlag.

Lad os nu et Øjeblik se nærmere paa de ovenanførte Programudtalelser. Maaske vil det da vise sig, at de rumme nogen Modsigelse og derved aabne Døren for en vis Vilkaarlighed i Anvendelsen. Der er paa den ene Side de fra Videnskaben hentede Sammenligninger og Billeder, Sammenligningen mellem Litterærhistorikeren og Botanikeren, der med lige Interesse og Flid studerer Roser og Brændenelder, som uden Hensyn til personlig Smag og Sympati ser Fænomenerne med Naturforskerens og Lægens uforfærdede Øje. Denne Fremstilling er inspireret af Naturalismens Tankegang, er et Offer paa den naturalistiske Litteraturbetragtnings Alter. Men — se vi nærmere til — saa indrømmes det i de senere anførte Udtalelser, at ingen metodisk Forskning kan give én Nøglen til en menneskelig Aand. „Man maa ikke tro, at man staar overfor en rent videnskabelig Undersøgelses Facit.“ Der maa altsaa dog tages andre Evner i Anvendelse, Intuition f. Eks.; der kræves rent personlige Forudsætninger, Oplevelse og Forstaaelse, som den rent abstrakte Videnskab ikke kræver af sine Dyrkere. Har Kritiken til den

ene Side Berøringer med den videnskabelige Forskning, saa har den til den anden Berøringspunkter med Digtningen, med den skabende og frembringende Kunst. Litteraturhistorikeren er for saa vidt stillet under ganske samme Vilkaar som Historikeren, der ogsaa sysler med Mennesker, og som paa den ene Side maa besidde .stræng objektiv Grundighed og Redelighed i Prøvelsen af Kildeskrifterne, men som heller ikke kan undvære Menneskeforstaaelse og personligt Indhold, naar der skal komme noget rigtigt ud af hans Studier. Altsaa: der er i Litteraturforskningen et personligt (subjektivt) Moment, et Temperament, som Zola vilde sige, og dette personlige Moment vil i samme Grad som Kritikeren er en Personlighed, komme til at gøre sig gældende i hans Arbejde.

Dette er ogsaa tydeligt anerkendt i de ovenanførte Udtalelser, naar det hedder: „Kraftigt at belyse det hele, men fra én Side, saaledes at Hovedtrækkene springe frem og falde i Øjnene, det et mit Princip.“ Ja, det er rigtigt; men her er vi himmelfjærnt fra Zoologens og Lægens Behandling af deres Forsøgsobjekter. De kender intet til et saadant kunstnerisk Arrangement eller en saadan ensidig Belysning. De belyse Genstanden ligeligt fra alle Sider, de betragte smaat og stort med samme agtpaagivende Nøjagtighed gennem Loupe og Mikroskop.

Nu vil ingen naturligvis stille den Fordring til Litteraturhistorikeren, at han ikke skulde have Lov til at anvende en saadan ensidig Belysning eller til at sætte sin Personlighed som Indsats i sit Arbejde. Han maa endogsaa have Lov til at skildre ud fra en bestemt Livsanskuelse, vi ikke blot tillade det, vi ønske det, da der umuligt paa andre Vilkaar kan

komme Liv i hans Skildring. Han maa kun saa vel som Historikeren staa Videnskaben til Ansvar med Hensyn til de Dokumenter, han anvender, og den Brug, han gør af dem. Han maa ikke øse af grumsede Kilder, heller ikke maa han for at naa til et forønsket Resultat borteliminere Kendsgerninger, der ikke passe i hans Kram eller fordreje og oppynte de Kendsgerninger, han benytter.

Her lurer der en Fare for den, der skriver Litteraturhistorie med en bestemt politisk, religiøs eller etisk Tendens. Læseren maa stadigt erindre, at han kun faar Genstanden belyst — endda til kraftigt belyst — fra en Side, at der ogsaa var andre Sider, den kunde belyses fra, og at den belyst fra dem, maaske vilde tage sig helt anderledes ud. Hvad der fra én Side kommer til at straale i Lys, vilde set fra den modsatte Side komme til at staa som Skygger i Billedet. Naar det drejer sig om katolske Historikere og Polemikere, plejer vi Protestanter gerne meget hurtigt at være klare over dette Forhold, vi véd, at naar vi indlader os med deres Skildring af Reformationen og dens Stiftere, saa maa vi tage dem med Forbehold.

Noget lignende gælder Brandes' Værker; men ganske særligt gælder det hans „Hovedstrømninger", hans store polemiske Hovedværk. Disse Bøger er skrevne ud fra en meget bestemt Livsanskuelse, som Forfatteren med priselig Aabenhed har udtalt paa „Hovedstrømningernes" (Emigrantlitteraturens) første Blad: „Troen paa den frie Forsknings Ret og paa den frie Tankes endelige Sejr". (Se G. B. I., Pag. 114). Eller som han andetsteds siger: „Det Spørgsmaal, om Litteratur og Kunst i vore Dage skulle have deres Midtpunkt i det menneskelige eller i det

overmenneskelige, er et Spørgsmaal, der intet er, fordi det for længe siden har faaet et Svar".

Det overrasker maaske en og anden at se Forfatteren her med en saadan Bestemthed udtale sig om Sagen, som om det var en videnskabelig Højesteretsdom, han refererede til, da han dog ovenfor (og ogsaa paa andre Steder) bekendte sin Tro paa den frie Tankes endelige Sejr; men en saadan Dobbelthed i Synspunktet er hos Brandes ingenlunde noget ualmindeligt.

Denne Opfattelse og den derpaa byggede Polemik gennemtrænger Brandes' Bøger, hans hele Forfattervirksomhed.

Hvor stærk denne Tendens har optaget ham og hvor stor en Indflydelse den følgelig har faaet paa hans Forfattervirksomhed, hans litterære Synspunkter, ser man klart af en Ytring af ham om „Romantiken i Tyskland" („Politiken" 1/4 1887). Han siger her: „Jeg angreb de døde, tyske Romantikere for bag dem at træffe de levende danske Romantikere. Jeg vilde kun skildre dem for at bekæmpe dem og hver Linje i Bogen var beregnet paa danske Tilstande."

En saa fremtrædende polemisk Tendens er ikke almindelig, end ikke hos Historikere eller Litterærhistorikere, der skrive ud fra en meget rodfæstet Overbevisning, og den Forfatter, der anlægger sit Synspunkt saaledes, vil ikke kunne gøre Fordring paa Navn af Videnskabsdyrker.

Men — er en Litterærhistoriker opfyldt af en saa bestemt Tendens, saa kræves der unægteligt en dobbelt Respekt for Kendsgerningen, en dybt loddende Redelighed i Forholdet til det faktiske, om ikke alle Linier i hans Fremstilling skulle paa vil-

kaarlig Maade forskydes, om ikke Grænsen mellem det historisk-eksakte og det frie kunstneriske skal udviskes og hans Skildring blive en Art historisk Roman, en fri Omdigtning af Historien in usum delphini. Et saa lidenskabeligt optændt Sind vil vanskeligt have Taalmodighed til at fordybe sig i de Detaljer, hvorpaa i sidste Instans Dommen over Personer og Begivenheder beror. De smaa Ting have en overordentlig Betydning for det intimere Kendskab til Sjælelivet, ligesom det karakteristiske i et Portræt beror paa ganske smaa Træk, og en Forskydning i de finere Linier kan i et Øjeblik forvanske Helheden. Men en stormfyldt Agitator er (ganske bortset fra Arten af hans Tendens og dens Berettigelse eller Ikke-Berettigelse) næppe Manden for en saadan rolig og taalmodig Granskning. Sandsynligheden taler for, at han, hvis han besidder udpræget Kunstnertemperament, vil give malerisk gode, virkningsfuldt arrangerede Portrætter og Gruppebilleder, men ikke netop Billeder, der ligner.

Lad os et Øjeblik betragte et eller andet af hans litterære Portrætter, lad os f. Eks. se paa Shelley. Det slaar da en, at Shelley hos sine andre Biografer tager sig noget anderledes ud end hos Georg Brandes. Det er kun en Nuance, det er sandt, men denne Nuance giver alligevel Sagen et helt andet Udtryk. I al Almindelighed kan man sige, at Brandes har idealiseret, gjort Digteren mere overjordisk; men Shelley er nu netop en af dem, der nok kan taale at ses nærved, og jeg holder mere af de engelske Biografers Fremstilling af hans Liv end af Brandes', fordi han bliver mere menneskelig, mere forstaaelig igennem dem end gennem Brandes' æstetiske Skønmaleri. Lad os nu kaste et Blik paa

de smaa Træk, hvorigennem denne Forvandling er opnaaet.

For det første giver Brandes ham en borneret Fader. Naturligvis, den Baggrund, hvorfra han springer frem, bør være saa mørk som mulig. Faderen var „en Tilhænger af alt bestaaende blot fordi det bestod". Naa, noget særligt Lys var Timothy Shelley vistnok ikke. Rossetti, der vel at mærke er stærkt paa Sønnens Parti, kalder Faderen for „a commonplace sort of country-gentleman, kindly enongh but somewhat violent tempered". Dette giver et noget andet Billede. Man kan være Gennemsnitsmenneske uden at være særlig bornert end sige Tilhænger af alt bestaaende, blot fordi det bestaar.

Nu kommer vi til Shelleys første Udtræden i Livet, hans tidligste Skolegang. Brandes fremstiller det, som om Shelley var Genstand for ganske særlig Brutalitet, en Martyr for al menneskelig Ondskab. „Ingen synes som han at have været udset til Offer for den Art Brutalitet (Mishandling af de større Disciple og af Lærerne) som for alle de Brutaliteter, der mødte ham siden; ti alt, hvad der var lavt og dumt og smudsigt havde en naturlig Antipati imod ham, og han gik aldrig paa Akkord med nogen eller noget af den Art" („Naturalismen i England" Pag. 303 – 4).

Rossetti siger ganske simpelt: „Læreren (i hans første Skole) var en haard Skotte og Eleverne var af den haardhændte og grovkornede Slags (an unrefined and ungentle team). S., som var mimoseagtig tilbageholdende og modtagelig for alle fine Indtryk, led megen Overlast fra deres Side og var snart klar over, at den Verden, han var sat i, ikke

netop var hans Ønskers Verden." Lys- og Skyggefordelingen er alligevel en anden her end i Brandes' Skildring.

Men, vi gaar videre og kommer nu til de Forhold, hvorunder han blev bortvist fra Oxford-Universitetet. Som bekendt havde han skrevet et lille Skrift om „Ateismens Nødvendighed", hvilket han anonymt omsendte til forskellige (Brandes siger til Biskoppernes Overret; jeg véd ikke, hvor han har det fra). Avtoriteterne fik en Mistanke om, at Shelley var Forfatteren, og opfordrede ham til enten at fralægge sig Beskyldningen eller vedgaa den, og da han nægtede at gøre nogen af Delene, blev han relegeret fra Universitetet.

Dette refererer Brandes kortelig saaledes: „Han blev angivet som Forfatter, bortjaget fra Universitetet, udvist fra sit Fædrehjem".

Det er vel sandt, at hans Fader en kort Tid nægtede at se ham, saa han maatte stjæle sig til at se sin Moder og sine Søstre, der stak Penge til ham gennem den lille postillion d'amour Harriet Westbrook, der snart blev hans Flamme; men Brandes glemmer at fortælle, at Faderen kort efter blev forsonet og tilstod Delinkventen en aarlig Sum af 200 Pd. Sterling (3600 Kr.). Og Rossetti tilføjer udtrykkeligt: „Det maa erindres, at Percy var det stik modsatte af en lydig Søn. Forskel i Karakter og Anskuelser indgød ham en stærk Uvillie mod hans Fader, en Uvillie, der, saa vidt man kan skønne, overskred alle rimelige Grænser og i hvert Fald ganske udelukkede sønlig Agtelse og Hensynsfuldhed" (obligation). I Brandes' rembrandtske Belysning passer dette Træk ikke ind, derfor udelades det. Billedet bliver mindre sandt, men mere effektfuldt.

Naturligvis forsvarer Brandes Shelleys Forhold til Harriet Westbrook, der fra engelsk Side er bleven saa stærkt angrebet, og man kan ogsaa meget godt give Rossetti Ret, naar han betegner hans Bortførelse af hende og paafølgende Ægteskab som „en hæderlig Handling af ungdommelig Uverdslighed". At han ikke kunde tilfredsstilles ved en Forbindelse med hende, var paa Forhaand klart, og da han kort Tid efter mødte den langt intelligentere og mere forstaaende Mary Godwin, den Gang seksten Aar, forelskede han sig lige saa pludseligt i hende og bortførte nu ogsaa hende i en aaben Baad til Calais, medens hendes fortørnede Moder satte afsted efter Flygtningene (foruden Mary, hendes Plejedatter, havde Shelley medtaget hendes kødelige Datter, Miss Clairmont). Naturligvis forbigaar Brandes dette for Shelleys Karakter og Livsvaner saa karakteristiske Træk. Det var disse Omstændigheder, der foranledigede Shelleys Fader til at inddrage den Understøttelse, han hidtil havde nydt.

Den stakkels Harriet, der havde opført sig godt mod Shelley, og som i ingen Henseende var at dadle, vendte tilbage til sin Fader og fødte dér Shelley en Søn, Charles Busshe. Hun forsøgte sig med nye Venner, men da hun led en eller anden Skuffelse, druknede hun sig i London i Serpentinen 1816. Matilda Blind siger derom: „Der er god Grund til at tro, at dette hendes tragiske Endeligt ikke direkte skyldes nogen Handling fra Shelleys Side; dog kan det næppe nægtes, at indirekte, selv om kun ved den opløsende Indflydelse, han havde øvet paa hendes Livsanskuelse i Almindelighed, har Shelley til en vis Grad bidraget til denne beklagelige Begivenhed."

Om alt dette har Brandes ikke ét Ord.

Det kom nu til Strid om Harriets tvende efterladte Børn, som Shelley gjorde Fordring paa. Harriets Fader vilde imidlertid ikke udlevere dem og anlagde Sag mod Shelley for Kanslerretten, og Kanslerretten gav Westbrook Medhold og overdrog ham Børnene. De Grunde, hvorpaa denne Retskendelse støttedes, siger Rosetti, var ikke de Anskuelser, man tillagde Shelley, men dennes faktiske Forhold i Sagen med Harriet og Mary i Henhold til almindeligt raadende Opfattelse."

Skønt Brandes nu ikke med et Ord har berørt Sagens Omstændigheder (han siger kun Harriet var „død"!), gør han naturligvis et stort Numer af denne Retssag. Efter hans Fremstilling drejede den sig om, „hvem der besad flest intellektuelle og moralske Betingelser for Opdragelsen af Shelleys Børn, den forhenværende Værtshusholder (hvorfor ikke Hotelejer) Westbrook eller Forfatteren til „Queen Mab" og „Alastor", der denunceret som Ateist var mistænkt for at ville opdrage sine Børn til Ateister." Dette Spørgsmaals Afgørelse er maaske ikke saa simpel en Sag som Brandes antager, men i hvert Fald var det ikke det, som Kanslerretten afgjorde.

Jeg har her berørt nogle af Hovedpunkterne i Shelleys Liv, nogle af dem, der har været mest omstridte, og vist, hvorledes Brandes har arrangeret Historien. Forøvrigt er han meget vred over, at „kras Uvidenhed" har udskældt Shelley for „Materialist". Ikke desto mindre siger Rossetti derom: „Forholdet synes at være det, at han (Shelley) i sin tidligste Ungdom var en Skeptiker med Hensyn til alle religiøse Overbevisninger, derpaa Materialist og Ateist efter den franske Filosofis Opfattelse, senere

i sine modnere Aar 1815—16 væsentlig Berkeleyaner eller Immaterialist og samtidig et Stykke af en Panteist snarere end en Ateist."

Dernæst er det værd at mærke, at der i Shelleys Liv forekommer en hel Række af Kendsgerninger, som Brandes ganske forbigaar, fordi de ikke passer ind i hans Billede, endda de for Kendskabet til den virkelige Shelley er af den største Interesse. Det ene er Shelleys vildtvoksende Fantasi, der fik ham til at fortælle som selvoplevede en Mængde mærkelige Historier, af hvilke nogle ere bevist at være usande, mens andre efter Rossettis Udtryk er „mer end tvivlsomme". Dertil hører saaledes Fortællingen om et to Gange gentaget morderisk Overfald paa ham, som skulde have fundet Sted under hans Ophold i Carnarvonshire. Der er aldrig bleven fundet Spor af denne Snigmorder, heller ikke er det muligt at tænke sig nogen rimelig Grund til et saadant Overfald, og Rossetti, der regner denne Historie til de tvivlsomme, søger Forklaringen af den i Shelleys stærke Nydelse af Opium.

Det andet Træk, der igen staar i Forbindelse med det første, er det „synske", der i saa høj Grad karakteriserer Shelley og gør ham til et helt andet Væsen end den retliniede, radikale Naturalist, Brandes vil have ud af ham. Mens Shelley boede i Svejts i 1816 og om Aftenen samledes med Byron og dennes Sekretær, Dr. Polidori, og Forfatteren Lewis, bestod Underholdningen for en væsentlig Del i at fortælle Spøgelseshistorier, navnlig efter Klokken tolv. Ved en saadan Lejlighed, fortæller Polidori, arbejdede Shelley sig op til en saa febrilsk Tilstand, at han foer ud af Værelset og af dem, der fulgte ham, blev fundet i en fuldstændig Paralyse

af Rædsel. Herhen hører det ogsaa, at han før sin Død havde tvende Syn, der begge bebudede ham hans nærforestaaende Endeligt. Den ene Gang saa han Byrons nylig døde Datter, Allegra, den anden Gang sig selv. Men, hvis Brandes havde meddelt disse Træk, hvor let kunde Læseren da ikke anse Shelley for overspændt? Ikke desto mindre paastaar jeg, at den virkelige Shelley for den psykologisk interesserede er mere interessant og mindst lige saa sympatetisk, som det Glansbillede, Brandes har retoucheret af ham. Selv om det ikke indeholder grove Brud paa Sandheden eller dog altid er bygget over en lille Fjær, saa giver det dog, dels ved det, der udelades og dels ved den Belysning, der kastes over det meddelte, et temmelig udvisket Billede.

Det samme gælder Brandes' Fremstilling af en Mængde andre Forfatterpersonligheder. De, hvis Anskuelser han sympatiserer med, forskønner han, de, hvis Anskuelser paavirker ham fjendtligt, forgrimmer han — uvilkaarligt. Det Billede, han har givet af Byron, lider i fuldeste Maal af de samme Fejl, Linierne er altfor haardt og altfor snorret trukne op; af den virkelige Byron har det yderst lidt i sig.

Det er et karakteristisk Træk ved Brandes' Litteraturbehandling, at han lægger saa stor Vægt paa Anekdoten („Helst drev jeg Principet altid helt ud i Anekdoten").

Af alt historisk Stof er vel nok Anekdoten det tvivlsomste. Det viser sig allerede deri, at de samme Anekdoter ofte tillægges forskellige Personer. Hvor oplivende det anekdotiske Moment end kan virke i personlige Memoirer, det bliver dog kun Krydderiet, Peberet og Saltet paa Maden, ikke den væsentlige

og nærende Ingrediens. Ofte er Anekdoterne kun Udtryk for en vis folkelig Opfattelse af populære Personligheder, udsprungen af en digtende Folkefantasi, som Sagn og Eventyr opstod i svundne Tider. Stundom er de frie Opfindelser eller Omdigtninger, der skyldes en Mands Fjender eller Modstandere og give da ligesom Karikturtegningen et Vink om, hvorledes en Mand er bleven opfattet i Kredse, der stod ham fjernt eller fjendtligt. Hvor lidet varsomt Brandes selv omgaas med Anekdoten, foreligger der jo adskillige typiske Eksempler paa, intet mere typisk end de Anekdoter om H. C. Andersen, som Brandes fortalte den russiske Journalist, Tichanoff, som ganske gendreves fra dansk Side, efter at de var offentliggjorte i „Novoje Vremja“ [1]). Det viste sig her, at en af disse Anekdoter — den utrolige Beretning om, hvordan H. C. Andersen fejrede sin 70-aarige Fødselsdag — ganske var opstaaet i Brandes' Fantasi.

Disse Anekdoter stod imidlertid ikke direkte for Brandes' Regning. Det gør derimod en anden Anekdote, som Brandes selv fortæller i den Karakteristik af Eventyrdigteren, hvormed han indleder den nylig afsluttede Tegner-Udgave af hans Eventyr.

Side IX meddeler Brandes her en lille Anekdote, som han paastaar at have hørt af Andersens egen Mund, og som han betegner som højst karakteristisk for Andersen:

„I Efteraaret 1844 var Andersen daglig Gæst hos den danske Kongefamilie paa Føhr og levede i fortrolig Omgang med den og den hertugelige augustenborgske Slægt. Fra dette Ophold fortalte han

[1]) Se Etatsraad Jonas Collin: Dr. G. Brandes' Anekdoter om H. C. Andersen.

følgende: Det havde hørt til hans unge Dages Krænkelser, at den Stiftsprovst, som i sin Tid havde konfirmeret ham og behandlet ham ilde, havde gjort ham den Tort at stille ham som fattig Dreng nederst paa Kirkegulvet blandt Kapellanens fattige Konfirmanter, skønt han hørte til oppe mellem Provstens egne. Han erfor tilfældigt, at denne Mand nu havde Embede paa Øen Føhr. „Jeg bad da Kongen", sagde Andersen, „om jeg for en Gangs Skyld maatte faa en af de kongelige Vogne med rød Kusk og rød Tjener, som brugtes af selve det kongelige Herskab, til min Raadighed for i en saadan Vogn at aflægge en Visit. Kongen svarede smilende: „Meget gerne", og saa kørte jeg da hen i kongelig Vogn med Topper paa Hestene, med Kusk og Tjener at aflægge min gamle Stiftsprovst et Besøg; Vognen blev holdende udenfor, imens jeg var derinde. Det var den Hævn, jeg tog."

Det forekommer mig, tilføjer Brandes, at den hele Andersen med hans Eventyrdrift, og hans gamle Ydmygelser og hans heftige, halvt barnlige Æresyge er i denne lille Fortælling. Denne Anekdote kan, i al Fald som den her fortælles, ikke være sand. Andersen blev konfirmeret i Odense 1819, vistnok om Foraaret. Den daværende Stiftsprovst var Stephan Tetens, der 23 April samme Aar blev Biskop i Ribe og 3 Sptbr Biskop over Als og Ærø. Det vilde da ogsaa være meget besynderligt, om en Gejstlig, der havde været Biskop i flere Aar, skulde faa Embede paa Øen Føhr. Efter Tetens fulgte som Stiftsprovst i Odense Jens Paludan-Müller, der 1830 blev Biskop i Aarhus, saa ham kan det jo heller ikke have været. Gal er Historien, hvad enten det skyldes Andersen eller Brandes.

Saaledes er det Gang paa Gang gaaet Brandes galt, netop naar han indlod sig paa at fortælle Anekdoter. Ja, man kan vel sige, at der netop fra Behandlingen af det anekdotiske Stof adskillige Gange er faldet et uheldigt Lys over Brandes' Arbejdsmetode. En fransk Kritiker Jean Thorel har gjort den samme Iagttagelse. I en Anmeldelse af „Hovedstrømningerne" skriver han: „Anekdoterne optræde talrigt i hans seks Bind. Snart er det Erindringen om en smuk, ung Pige, som knap tyve Aar gammel var Chateaubriands Veninde, da han var hen imod de treds, som stundom drak Champagne med ham og sang Berangerske Sange for ham, naar han havde Stævnemøder med hende i et lille, afsides Værelse. Saa er det Mme Krüdener, hvis Tilværelse var noget omtumlet, førend hun sluttede sig til Pietismen. Og nu er det en Række endeløse Betragtninger over det virkelige Forhold mellem Lamartine og den Kvinde, der tjente ham som Model for Elvira og Julie. Hvad der er værd at lægge Mærke til, er, at Brandes ingenlunde bebrejder Mme Krüdener, at hun har haft Elskere, men kun, at hun efter at have haft Elskere har vovet at skrive en idealistisk Roman. Heller ikke bebrejder han Chateaubriand, at han i en fremrykket Alder har haft en lille Veninde — det lykønsker han ham snarere til — men han kan ikke tilgive ham, at han tidligere i sine Digte har besunget en ideal Kærlighed. Overfor Lamartine bærer han sig lige saadan ad; han tilgiver ham Mme Charles, men kan ikke finde Spotteord nok mod Elvira og Julie" [1]).

Den, der kender noget til Litteraturhistorien i

[1]) Revue des deux mondes 1893 p 353 ff.

moderne Forstand, vil ogsaa let forstaa, hvor meget der maa blive Gætteværk, hvor megen Plads der lades aaben for Hypoteser og Konstruktioner paa et Omraade, hvor man hvert Øjeblik træffer paa Lakuner. Brandes er da ogsaa hyppigt nok faldet i dem, mindre af ond Villie end paa Grund af forudfattede Meninger og som Følge af Lettroenhed og Ubesindighed.

Et typisk Eksempel i saa Henseende er den Behandling af Tegnérs ægteskabelige og erotiske Forhold, som Brandes i Originaludgaven af sin Bog om Tegnér har givet, og som han siden yderligere udviklede i det lille Essay om Esaias Tegnér, han offentliggjorde i 1882, i Anledning af Hundredaarsdagen for Digterens Fødsel. (optrykt i „Mennesker og Værker" 1883). Han fremsætter her en Hypotese om en erotisk Lidenskab, der skal have grebet Tegnér det Aar, da han skrev sit berømte Digt om „Meltsjukan" (1825). Denne Hypotese har i den svenske Presse affødt en langvarig Debat, hvis Efterdømninger have strakt sig helt ned til den seneste Tid, da Udgivelsen af en Samling Breve og andre fortrolige Aktstykker Tegnérs Familieliv angaaende nogenlunde har bragt Striden til Afslutning i al Fald foreløbig.

Lad os da se lidt paa den omtalte Hypotese. Vi vil derigennem faa et Bidrag til Forstaaelsen af, hvilke Afveje Konjekturalkritiken kan føre ind paa.

Som Genstand for den omtalte Lidenskab vil Brandes have opdaget en vis Fru Palm, der var gift med en Konsistorialraad Palm, en af Digterens nærmeste Venner i Lund. Som Hjemmel for sin Formodning anfører Brandes en Udtalelse i et Brev fra 1827 fra Biskop Thomander, hvori det siges,

at Tegnér nærede meget varme Følelser for hende, og at han aldrig gik fra hendes Klaver, naar hun spillede. Nu har han yderligere opdaget, at Tegnér elleve Aar før det omtalte Brev blev skrevet — altsaa i 1816 — paa sin Ven Palms Vegne har skrevet et versificeret Frierbrev til samme Dame og deri lovsunget hendes Skønhed, navnlig hendes mørkeblaa Øjne, hvorom han siger, at det var farligt at betragte dem.

Paa disse tvende Fakta opbygger Brandes nu sin Teori saaledes:

„Det synes, som hvad der her (i det nævnte Digt) i Spøg er kaldt for Fare, flere Aar senere blev til en virkelig Fare for Tegnér, det synes, som om hans Beundring for den skønne Dames Væsen og Talenter langsomt er steget til Lidenskab, som om han først, da han skulde skilles fra Lund, er bleven sig denne Lidenskab fuldt bevidst, som havde han næret et Haab om, at Lidenskaben gengældtes, og som om han i Smerten over at se sig afvist, i Fortvivlelsen over at se sin Forhaabning skuffet, i Væmmelsen over at gribe sig selv i at sætte al sin Lid til under egen Troløshed at ville forlede et elsket Væsen til Utroskab er sunken sammen i Livslede og Menneskeforagt“ (se „Esajas Tegner“, Pag. 174 ff.). Der følger nu en meget energisk Udmaling af denne Sjælstilstand, en fri Udmaling af de i Tegnérs samtidige Breve indeholdte Antydninger.

Fire Aar efter har Brandes imidlertid ganske sluppet Fru Palm og i hendes Sted indsat en anden unavngiven Dame som Forsøgsobjekt. I det ovennævnte Essay om Tegnér, der 1892 blev trykt i et Dagblad, hedder det:

„I det samme Aar (1824) havde Tegnèr paa det erotiske Omraade en Skuffelse, der greb ham dybt. Han havde i lang Tid hyldet en fornem og begavet svensk Dame, hvis Navn ofte forekommer i hans Skrifter [1]). Han var en hyppig Gæst paa hendes Gods og stod i livlig Brevveksling med hende. I 1824 ophørte Omgangen og Brevvekslingen pludselig ... Det synes, som havde Tegnér erfaret, at denne Dame, hvem han satte saa højt og stod saa nær, havde taget en ganske udannet og raa Person til Elsker". (Disse Oplysninger skyldes i Følge Brandes' egen Oplysning „et rigt Materiale", som i Mellemtiden er kommet ham i Hænde).

Og Brandes fortsætter nu: „I Aaret 1825 kom saa dertil huslig Sorg af overvældende Art. Tegnérs Hustru havde paa den Tid intet Spor af fordums Skønhed tilbage. Hun var middelhøj, stærk og svær, med grove, næsten mandlige Ansigtstræk, svulmende Læber og et haardt Blik. Hendes Holdning var trodsig, hendes Udtalelser skarpe og befalende; der raadede hverken Ynde eller Hygge i hendes Hjem. Det havde altid været Tegnérs Vane at føre et letfærdigt, ja slibrigt Sprog, naar han sad mellem Venner i sit Hjem. Han var ikke i Stand til at aflægge denne Vane, da han blev Biskop. Men omtrent ved denne Tid begyndte hans Hustru at efterligne ham heri. Samtidig med, at hun som Bispinde optraadte langt fordringsfuldere, end hun nogensinde før havde gjort, gav hun sit Naturel friere Tøjler. Det hændte, at Damer blandt hendes Omgivelser af den Grund trak sig tilbage

[1]) Om Fru Palm siger Brandes selv, at hendes Navn kun forekommer én Gang i Tegnérs Skrifter i en ganske betydningsløs Notits.

fra hende og erklærede ikke at kunne taale Tonen og Stilen i hendes Konversation. Forholdet mellem Tegnér og hans Hustru havde længe ikke været godt. Det synes, som om han i 1825 paa Grund af Meddelelser, der blev ham gjorte, fik et helt nyt Syn paa hendes Karakter. Ægteskabet synes at have været at betragte som opløst fra begge Sider, og der forefalder stadig saa heftige Scener mellem Ægtefolkene, at en fælles Ven, der boede i Nærheden, jævnlig maatte hentes for at bringe en Art Forsoning til Veje."

Det er om disse Udtalelser at den bekendte svenske Litterærhistoriker, Professor Henrik Schück, bemærker: „Hvis ikke denne lille Himmerigsmundfuld med dens nøjagtige Angivelser af, naar Bispinde Tegnér mistede sin Skønhed og begyndte at anvende stygge Ord, var saa absolut komisk i sin Blanding af Videnskabelighed og Kaffesøsterjargon, vilde den kunne karakteriseres som et ganske godt Stykke Skandalskriveri. („Stockholms Dagblad", 30. Dcbr. 1900). Og han karakteriserer yderligere den af Brandes anvendte Metode i følgende Udtryk: „Ligesom mange andre af Brandes' saakaldte „psykologiske" Billeder er ogsaa dette gjort lovlig meget paa fri Haand efter samme Skabelon, som Brandes nu sidst har anvendt i sin Bog om Shakespare. I Grunden er den meget simpel og letfattelig. Enhver stor Digter har været ulykkelig, har haft et erotisk Forhold udenfor Ægteskabet, og det er dette, som har bestemt hans Digtning. Over denne Skabelon er nu Portrættet af Tegnér udført, og Brandes, hos hvem Kunstnersindet i hvert Fald er mere udpræget end den videnskabelige Sandhedskærlighed, tog sig det formodentlig ikke videre nær, at Digterens Hustru

maatte tjene som Brændoffer paa det psykologiske Alter."

Schücks Udtalelser skyldtes Fremkomsten af et for Tegnérforskningen betydningsfuldt Dokument, en Bog af Digterens ogsaa af Brandes højt lovpriste Sønnesøn, Elof Tegnér [1]): „Från farfarsfars och farfars tid. Små ströftåg på historisk mark", der udkom 1900. Dette Værk, som den berømte Digters Sønnesøn i sine sidste Timer som et litterært Testamente dikterede sine Omgivelser, er udtrykkeligt affattet som en Gendrivelse af den Skildring, Brandes havde givet af hans Bedstefar og Bedstemor og deres indbyrdes Forhold. Under Titlen „Östrabo" indeholder denne Bog en Skildring af Tegnérs og hans Families Liv fra den Tid, da Tegnér blev Biskop i Wexiö og indtil Sindssygdommen brød ud (1826—40). Denne Skildring er bygget paa Breve og andre fortrolige Aktstykker og giver unægteligt et helt andet Billede af det berømte Ægtepar og deres Samliv end det, Brandes har tegnet paa Grundlag af sit rige Materiale, som har dog ikke nærmere angiver. Naar Bispinde Tegnér hos Brandes skildres som en grov og skældende Gammelstrandskælling, viser hun sig her som en praktisk, klog og fintfølende Kvinde, der i Dannelse og Omgangstone stod fuldkomment paa Højde med det Samfundslag, hun tilhørte. Forholdet mellem hende og hendes Mand synes i alle Henseender at have været godt, og det Familieliv, hvori den yngre Tegnér giver os et Indblik, var præget af Elskværdighed og gensidig Hengivenhed.

Selv Oscar Levertin, Brandes' ivrige svenske Vaabendrager, indrømmer („Svenska Dagbladet", 10.

[1]) Som Biblioteksamanuensis i Lund.

Jan. 1901), at Fru Tegnér i de Uddrag, Elof Tegnér har gjort af hendes Breve, viser sig som „en klog og begavet Dame", at Tegnér i hende besad en trofast Kammerat, en eksemplarisk Hustru, en Opdragerinde for sine Børn, noget, Tegnér selv bevidner, naar han i et Brev til hende fra 1729 takker hende for 23 Aars lykkeligt Ægteskab. Det er kun Udenomssnak, naar Levertin spørger: „Var hun derfor en sjælfuld og elskværdig Kvinde, den rette Hustru for den sensible Digter, hvis overhovedet en saadan Fugl Føniks findes?"

Dette hævdes af Prof. Wrangel i Lund, der har haft særlige Betingelser for at dømme i Sagen, idet han har haft Adgang til en Del haandskrevne Bidrag til Tegnérs Historie, der findes paa Biblioteket i Lund, men som endnu ikke tør udgives. Han hævder, at intet erotisk har været af indgribende Betydning i Tegnérs Liv og saaledes heller ikke har kunnet bidrage til den endelige Krise, og han paastaar, at der ikke kunde tænkes nogen bedre Hustru for den letbevægelige Digter end Anna Myhrman.

Dette være som det vil, saa meget staar fast, at den hele Episode kaster et ret skarpt Lys over Mislighederne ved den anvendte konstruktive Metode, og Brandes har da ogsaa selv maattet indrømme sit Fejlgreb ved at lade det nævnte Essay med de dristige Frihaandsudmalinger af Tegnérs Husliv udgaa af sine samlede Værker, mens han antydningsvis har fastholdt Forholdet til de to nævnte Damer. Men sæt nu, at Tegnér ikke havde naaet at faa udgivet Skildringen af sine Bedsteforældre før sin Død, eller at der slet intet autentisk Materiale havde foreligget til en Berigtigelse, saa

var Fru Tegnér bleven staaende i Litteraturhistorien i den forvrængede Skikkelse, hvori Brandes paa Grundlag af et „righoldigt", men apokryfisk Materiale har givet hendes Billed.

Naar Levertin vil hævde, at Brandes for at tilvejebringe Enhed mellem den fra C. W. Bøttigers Skildring kendte Nationalhelgen og den ret menneskelige, stundom altfor menneskelige Skikkelse, hvori Tegnér fremtræder i sine Breve, har været nødt til at konstruere, har han ikke Ret. Man er aldrig nødt til at forklare mere, end man kan, og hvad der kan gaa, naar man har med en fjærntliggende Digter som Shakespeare at gøre, om hvem der ikke længere er bevaret nogen mundtlig Tradition, og som ikke længere har Efterkommere, det viser sig i sin fulde Mislighed, naar det gælder en Person, der staar vor Tid nær, og som endnu ved Familie- og Venskabsbaand er knyttet til den levende Slægt.

Naturligvis er dette Eksempel ikke enestaaende. Særligt hvor det drejer sig om Forhold af erotisk Natur, viser det sig, at Brandes' Fantasi let kommer i for stærk Svingning. Man mindes saaledes den i „Danske Digtere" udtalte Gisning om, at Chr. Winther skulde være sendt til Mecklenburg i det mefistofeliske" Haab, at det skulde lykkes Danmarks smukkeste og mest yndede erotiske Digter at gøre et vist Indtryk paa den unge Prinsesse, for at der ad den Vej kunde skaffes Danmark en Tronarving (Danske Digtere 2 Udg. Pag. 244). Brandes siger, at han har Grund til at nære en saadan Formodning; men, ser han da ikke, at naar han fremsætter en saadan Sigtelse, saa er det hans Pligt at give sine Grunde. Af samme Art er den Sigtelse Bran-

des i sin Tid fremsatte mod Østrigs Monach, og som fremkaldte almindelig Bestyrtelse i Landet selv, saa at en Fest, som skulde have været holdt for Brandes i Buda Pest hurtigst muligt maatte aflyses. Eller de erotiske Fortællinger og Antydninger, Brandes til forskellig Tid har givet til Bedste om Chr. K. F. Molbech, Drachmann og Drewsen. Sligt er Trappesladder, som Brandes burde holde sig meget for god til. Det kan kun føre til en Sænkning af Niveauet. Betegnende er det ogsaa, at Brandes bebrejder Drachmann, som han da laa paa Kant med, at han „til den fjerde eller femte forskelligt betegnede Kvinde, som han besynger", bruger Ord som „evig Elskov", mens han i Anledning af Chr. Winthers lettere Erotica glæder sig over, at Tartuffe da endnu ikke var bleven Litteraturens Vogter i Danmark. Den Slags Ting er selvfølgeligt Pletter, stundom ret stygge Pletter paa Brandes som Litterærkritiker, og man tør nok hævde, at de understrege visse Farer og Misligheder ved den altfor vidtdrevne Indtrængen i Digternes Privatliv, og ved den Metode, der vil udlede Digtningen til de mindste Enkeltheder af personlige Omstændigheder i Digterens Liv. At der i enhver levende og personlig Digtning er et Moment af personlig Oplevelse er sikkert nok. Naar f. Eks. Brandes omtaler, hvorledes Hauchs egen Skæbne spejler sig i Kasimirs i „En polsk Familie", er der ingen Tvivl om den Ting, men indlader man sig paa Gisninger og Dybsindigheder, griber man let fejl, fordi ingen Kritik i en levende og organisk Digtning sikkert kan paavise Grænselinien mellem direkte og omdigtet Virkelighed.

Der har da ogsaa i vor Tid fra flere Sider rejst sig en Opposition mod denne vidtdrevne Bestræbelse

i den moderne Litteraturkritik. Det er os ikke nødvendigt for den fulde Nydelse af et Digterværk, fremmer næppe en Gang denne, at man oplyses om, af hvilke rent personlige Smaaoplevelser og stundom ret tilfældige Begivenheder en Digter sammensætter sit Bryg. Vingehesten er ingen Pasgænger, der i reglementerede Springertræk bevæger sig over Kunstens Skakbræt. Hvis en saadan Paralleliseren af Digtningens Indhold med Hverdagens drives for vidt, neddrager den Digtet fra den Sfære, hvor det hører hjemme, i det Trivialitetens Niveau, som det skulde være dens Fortjeneste at løfte os op over.

Dermed benægtes selvfølgelig ikke, at det er baade naturligt og fortjenstfuldt at give os Portrætter af saadanne Personligheder, som have spillet en Rolle i Litteraturens Verden, særligt da, naar Menneskene ikke have været alt for uværdige Redskaber for den guddommelige Inspiration, og Brandes viser sig ofte som en dygtig Portrættegner, navnlig naar han paa Grundlag af en Digters Værker tegner Lineamenterne i hans aandelige Fysignomi og lægger en skitseret tidshistorisk Baggrund under. Den digteriske Fart og Glød i Fremstillingen, hvorpaa der i et tidligere Kapitel er givet Eksempler, gør, at Billedet, hvis da ikke Forfatteren ved sin Livsanskuelse og Retning paavirker Kritikeren antipatisk — fremtræder sympatetisk og forstaaende. Det bør da ogsaa fremhæves, at Brandes, hvor det gælder en mere udført Skildring af en Digterpersonlighed, kun sjældent forsætligt misbruger sit Talent og sin uendeligt smidige Pen i polemisk Øjemed, og overfor de Forfattere, der paavirke ham antipatisk eller ganske fremmed, har han ikke saa sjældent benyttet sig af Tavsheden. Han har saaledes aldrig rørt ved Grundt-

vig, og naar det andetsteds er paaanket, at han i „det moderne Gennembruds Mænd“ ikke har medtaget Topsøe, saa maa man anerkende den Følelse, der har holdt ham tilbage; men saa burde han rigtig nok aldrig have givet sin Bog den anmassende Titel, han gav den, og som for øvrigt ogsaa i andre Henseender er misvisende. Men desværre, jo mer vi nærmer os til Nutiden, des mere breder Partilidenskaben sig og undergraver Betydningen af hans Kritik og navnlig af hans Litteraturoversigter, hvad enten de fremkomme i udenlandske Leksika og Tidsskrifter eller i Blade og Bøger herhjemme. Han har en Gang for alle uhelbredelig forelsket sig i sit Dogme, at naar en Digter ikke er „radikal“ paa det sociale, moralske og religiøse Omraade, saa ligger han uden for Tiden og tæller ikke med. Derfor er han ikke naaet længere end til at blive Partikritiker, ikke naaet til at blive Kritiker for det hele Folk.

* * *

I „Forklaring og Forsvar“ svarer Brandes paa et Angreb af en Dagbladsanmelder med at erklære, at Anmelderen ganske har misforstaaet ham og hans Metode. Han véd ikke, siger Brandes, at den Metode, der bestaar i at give Referat og Skudsmaal, Referat og Skudsmaal efter hinanden, er aldeles forældet og for længst opgivet. „Hvis Anmelderen“, fortsætter han, „havde forstaaet noget af Planen i min Bog, vilde han vide, at det havde været en utilgivelig Udskejelse fra denne, om jeg havde opholdt mig ved, hvor vidt første Del af denne eller hin Roman var bedre komponeret end anden Del, hvor vidt tredie Akt af dette eller hint Drama var

udført efter Kunstens Regler eller ikke. Den Slags Kritik hører hjemme ganske anden steds hen, og hvor megen Fortjeneste den end kan have i sig selv — og jeg har adskillige Gange vist, at den ikke er mig fremmed — vilde den her ikke være paa sin Plads og forhindre alle Skriftets Dele i at tendere til samme Maal." (G. B. I Pag. 145).

I disse Ord nævner Brandes med et vist Koketteri den egentlige Litteraturkritik, den, som ved Forbigaaelse af historiske eller kulturhistoriske Udredninger fordyber sig i Værket selv, for at søge dets Sjæl, eftervise dets Bygning, dets Arkitektur, for at veje og prøve det saa vel æstetisk som moralsk. Med al Respekt for den kulturhistoriske og deskriptive Behandling, der en Tid truede med at fortrænge den egentlige Kritik, er og bliver den dog den væsentlige, og det er Brandes blivende Fortjeneste at have givet gode Bidrag til den, at have slaaet fast, at for at forstaa en Digter, maa man selv være et Stykke af en Digter, man maa krybe ind i Digterens Ham og prøve at se med hans Øjne.

Det var paa dette Felt, at Brandes i sin Tid begyndte sin Virksomhed som Litterærkritiker, det var her, at han vandt sine første Laurbær, og det er paa dette Omraade at hans Fortjeneste vedbliyende ligger.

Dette er heller ingenlunde bleven miskendt. Georg Brandes er overhovedet ikke bleven saa urigtigt vurderet, som man har villet give det Udseende af. Allerede i „Dagbladet" for 1884 finder jeg en Artikel, som fuldstændig rigtigt paapeger dette hans Arbejdsomraade med ikke ringe Anerkendelse og en ganske lojal Kritik. Efter at have dvælet ved den Virksomhed, Brandes fra Begyndelsen af Halvfjer-

serne kastede sig ud i som Agitator og Partihøvding, fortsætter Artiklen:

„Der er, som det altid har forekommet os, god Grund til at beklage denne Forandring i hans Virksomhed. Ikke blot var en Opposition fra realistisk Side paa det givne Tidspunkt naturlig og berettiget, selv om den, øjeblikkelig ført ud i Ensidigheden, straks forskrækkede mange, ti vor Literatur trængte til nyt Blod, friske Impulser, og en litterær Kritik, overlegen og dygtig, er især for et mindre Samfund i og for sig en nyttig og god Gave. Navnlig som æstetisk Kritiker sidder Dr. G. Brandes inde med usædvanlige Betingelser. Han har et baade fint og skarpt psykologisk Blik, en udviklet Sans for Karakteristiken, hvilende paa en maaske mindre grundig end alsidig filosofisk og paa visse Omraader ej ubetydelig historisk Dannelse, en Fremstillingsevne, der er tiltrækkende og indsmigrende i sin Veltalenhed, og som gør ham det let i livlig Canseriestil at forklare og popularisere sin Tanke, selv for dem, der staar denne fjærnt. Derfor sætte vi i en vis Forstand størst Pris paa de æstetiske Kritiker og Anmeldelser, han leverede i „Dagbladet“, inden han endnu havde skudt Profetbammen, og som han senere for en Del nærmere har udviklet og udfyldt i „Kritiker og Portrætter“, „Æstetiske Studier“ og „Danske Digtere“. Selv gennemgaaende Smaafejl i disse, en sær kvindagtig Lyst til Koketteren med sin Person og en Smule Lapsethed i Glæden over at færdes med berømte Folk, vare præget af en saa barnlig Elskværdighed, at man oversaa dem, ligesom man ikke stødtes af den i hans hele Uvikling grundede unationale (franske) Behandlingsmaade. Ingensinde er Dr. Brandes efter

vort Skøn naaet højere, end naar han i tidligere Tid skildrede en enkelt dansk Digter fra et rent digterisk Synspunkt, i hvilken Henseende hans fine Sans for Poesiens Sprog — for den ubundne Stil er han mindre lydhør — kom ham i høj Grad til Gode. Anderledes blev Forholdet, efter at han havde besluttet sig til at optræde som stærkt bevæget Samfundsreformator, lidenskabelig Agitator, Apostel for de europæiske Ideer, eller hvad Navn man nu vil give denne Virksomhed, der efter hans eget Sigende skulde gaa ud paa at „flaa", hvad han i sit Sprog kaldte „Reaktionen". Her maatte i Følge Sagens Natur de æstetiske Spørgsmaal uvilkaarlig rykkes tilbage for at give Plads til Behandlingen af de sociale, religiøse og til Dels politiske, saa at hine ofte kun vare Udgangspunkterne eller gav Foranledning til at beskæftige sig med disse. Ikke blot var han Opgaven langt fra voksen i samme Grad som over for den æstetiske Kritik; men Apostolatet drev ham til over alt at lade Tendensen spinde sig ind i Behandlingen, Agitationen piblede frem af hver Linie, og man følte sig derfor aldrig sikker paa den objektive Sandhed i Slutninger og Domme." (Dagbladet $^4/_6$ 1884).

I disse Linier, der vistnok skyldes Molbechs maadeholdende Pen, rummes al den Anerkendelse, som Brandes med Rette kan gøre Fordring paa. Maaske vil en anden dog være uenig med Forfatteren om, at Brandes skulde være mere lydhør overfor Poesiens Sprog end overfor den ubundne Stil. Maaske vil man endog mene, at Forholdet snarere er det omvendte. Det er jo dog saaledes, at Brandes' Øje, og navnlig Øre, ikke er videre sikkert overfor Versets ejendommelige Skønheder. Han har sikkert

nok her ikke saa sjældent grebet fejl, og navnlig lader han sig stundom for let imponere af en vis Kunstfærdighed, der ikke er saa meget værd. Hans Bemærkninger om Form og Teknik er hyppigt noget dilettantiske, og kun sjældent træffer man hos ham en Bemærkning, der er af Betydning for en Tekniker. Det er denne Mangel paa udviklet teknisk Sans, der har gjort det muligt for Brandes at anvende Ordet „Mester" om Valdemar Rørdam; ti med al Respekt for Rørdams digteriske Pund og henrivende lyriske Friskhed, er Mester netop det, han ikke er; hans Versebygning er ofte slingrevoren, uden sikker arkitektonisk Sans eller Fasthed i Bygningen. Den samme Mangel paa rytmisk Sans viser sig da ogsaa hos Brandes selv, naar han stundom har forsøgt sig som Rimkunstner. Han viser da ofte en Mangel paa rytmisk Sans og sproglig Finhed, som er forbavsende. De Gengivelser af heineske Digte, som han har indlagt i „Det unge Tyskland (Samlede Skrifter), er af den Beskaffenhed, at de skæmmer det Bind, hvori de staar. En hel Række af den store Versekunstners berømteste og smidigste Digte har han ødelagt. Naturligvis er disse Digte i sig selv uoversættelige, men saa slette behøvede Oversættelserne dog ikke at være. Hvad skal man sige til et Vers som dette.

Hvad vil den ensomme Taare.
Jeg ser for den kun med Møje.
Den blev fra gamle Dage
tilbage i mit Øje.

Naar man erindrer Originalens vidunderlige Melodi:

Was will die einsame Thräne.
Sie trübt mir ja den Blick,
Sie blieb aus alten Zeiten
in meinem Auge zurück.

Eller hvad skal man sige til en Verseprøve som denne som Udtryk for heinesk Vid:

Hr. Ludvig er en stor Poet,
naar han synger, saa styrter Apollo
ned for ham paa Knæ: Aa hold op! Jeg bli'er gal!
Hør min Bøn, jeg dig ber tusindfold, o!

Ikke bedre er den umulige Omskrivning af de smerteligt skønne, simple Linier:

Doch wenn du sprichst ich liebe dich!
So muss ich weinen bitterlich.

Dog siger du, jeg elsker dig
saa fælder bitre Taarer jeg.

Og hvilken Mangel paa Rimsans i et Vers som dette.

Hvorfor vakler blodig, ussel
under Korset den, som brav er,
medens stolt som Sejerherre
højt til Hest den slette traver

Man forstaar, at Apollo kan blive gal over den Maade, hvorpaa Poesien er aflivet i Heines vidunderlige Maaneskinsvers fra Dødslejet

Frag, was er strahlet, den Karfunkelstein,
Frag, was sie duften Nachtviol und Rosen —
Doch frage nie, wovon in Mondenschein
Die Marterblume und ihr Todter kosen!

naar de gengives i disse skurrende og forvredne Linier:

Spørg, hvad den straaler, kun Karfunklens Sind,
spørg hvad de dufter, Natviol og Lilje;
men aldrig spørg, hvad var i Maaneskin
Ligets og Marterblomstens Kærtegnsvilje.

Det synes ubegribeligt, at Georg Brandes har kunnet være kritikløs nok til ikke blot at nedskrive disse Linier, men til at lade dem trykke.

Goethe gaar det ikke bedre. Hans berømte „Freudvoll und leidvoll“ har han gengivet i en Form, der ikke en Gang bevarer Originalens jagende Hast, som er Hovedsagen.

Frydfuld og kvalfuld
og tankefuld gaa,
længes og trænges
i Savn og i Traa,
himmelhøjt jublende
Dødsens bedrøvet,
Lykken kun elskende
Sjæle har prøvet.

Maa ikke Goethe vende sig i sin Grav?

Eller hvad skal man sige til nedenstaaende Prøve paa Oversættelseskunst, der er hentet fra Brandes' Artikel om den italienske Digterinde Annie Vivanti („Tilskueren“ 1899. Pag. 115).

Virgo

Hun voksede op mellem Eder og Hug,
det stakkels Barn, som blandt vilde Dyr,
fin og forskræmt. Og kun tyve Aar gammel
hun døde, den lille forsultne Martyr.

Betoningen af det sidste Ord er overraskende. I Poesiens Navn frabeder vi os flere Oversættelser. Lad os enten beholde Digtene i Originalen, eller — hvis det endelig er nødvendigt — saa en Omskrivning i Prosa. Georg Brandes kan ikke være bekendt at levere Oversættelser, som ikke den usleste Skillingsoversætter kunde begaa.

Naar han selv skriver Digte, noget han i senere Aar har lagt sig efter, er de ikke meget bedre. I det Digt om Cæsars Mord, som han offentliggjorde i „Politiken“ for 11 August 1902 anvender han en udpræget elegisk Strofe til et stormende og passjoneret Indhold. [1]) Og det Digt, hvormed han fejrede Afslutningen af sine „Samlede Skrifter“, var et sandt Monstrum af et Poem. Et Par Vers vil vise det:

Lyder en Gang i Øster
et: Hil, Frihed, hil!
Varsler russiske Røster
en Daad stærk og vild,
flammer Alt — o saa fænged der Vedii det Baal
ved en Gnist af min Ild.

Staar engang Polen kranset
med Rejsning god,
helt frit og forskanset
ved Fasthed og Mod
da var i det Blod, der har Bygningen kittet et
Stænk af mit Blod.

Der er i disse forvredne Vers næppe en Linie, hvor Ordene faar Lov til at beholde deres naturlige Betoning.

Hvorfor opholde sig ved dette? Er det ikke Smaating. Vi ved jo alle, at Georg Brandes ikke er Poet. Men en Skribent, som skal hævde nogen kritisk Avtoritet, har virkelig ikke Lov til at give saa slet et Eksempel. Og jeg har ogsaa dvælet herved, fordi der fra denne Paavisning kastes Lys over visse Mangler ved Brandes som Kritiker,

[1]) Strofen er skabt af J. L. Heiberg i „Alferne“: „En Aften ensom gik jeg nys“.

som vi bør være opmærksomme paa, for ikke at tillægge hans Domme Betydning paa et Omraade, hvor de ikke har den.

Og som Brandes' Forstaaelse af den formelle Side i Versekunsten er mangelfuld, saaledes ogsaa hans Kendskab dertil. Naar han saaledes tildeler Chr. Richardt Æren for først at have rimet passive Verbalformer paa Genitiver af Substantiver, glemmer han, at det er gjort før, f. Eks. af Hostrup, i Digtet til „Nordens Kvinde" (fra 1851) og af Ploug f. Eks. i det smukke Digt om N. M. Petersen (fra 1861). Hos Richardt roser han Strofen: „Og om i hine Harpers og Fanfarers — jublende Takt". Den, der har rytmisk Øre, vil uden Vanskelighed opdage, hvor uheldigt Enjambementet i de anførte Linier er og hvor forstyrrende, navnlig naar Strofen synges.

Med disse Indvendinger, der uden Vanskelighed kunde forøges betydeligt, skal dog ikke benægtes, at der i Brandes' Apfattelse af Versekunsten hos de forskellige Digtere ikke saa sjældent findes gode Iagttagelser, der skyldes en medfødt Naturbegavelse. Som Anlæg besidder han ubestrideligt nogen oprindelig Modtagelighed. Hvad der savnes, er Uddannelse af Anlægget. I sin Tilfredshed over altid at kunne se noget, har han ladet det bero derved, uden at overveje om der ikke var mere at se.

Mere Sans end for Melodien i Vers, har han for det maleriske og plastiske i Spoget, for det, som ses. Her griber han sjeldnere fejl. Her er det ogsaa, at hans egen Stil har sin Styrke. Men dette er allerede paavist ovenfor i Kapitlet om Stilen.

Langt bedre slaar hans Dømmekraft til overfor Frembringelser i Prosastil, om han end heller ikke

her er nogen ganske sikker Dommer, hvor det gælder at skelne mellem ægte og uægte. Dr. Bierfreund har saaledes i sin Bog om Shakespeare skarpt kritiseret hans Behandling af „Perikles", hvilket Stykke Brandes vil hævde Shakespeare en Andel i, særlig med Hensyn til de Scener, der skildre Stormen. Han sparer her ikke paa stærke Ord: „Der er i disse Scener et saadant Magtpust af fraadende Vande, en saadan Rullen af Torden og Glimten af Lyn, at intet i engelsk Poesi, end ikke Shakespeare selv i „Stormen", end ikke Byrons og Shelleys Naturbeskrivelser staar derover." Naar man saa ser, hvad der virkelig staar i den nævnte Scene, bliver man unægtelig lidt forbavset; ti det Par poetiske Metamorforer, som dér er anbragt, krævede da næppe Shakespeares Geni som Forklaringsgrund.

Eller hvad skal man sige til en Lobhudling som den, hvormed Georg Brandes i sin Tid hilste A. O. E. Skram i Anledning af hans „Gertrude Colbjørnsen": „En Hedning men sand Kulsviertro paa Idealer, en Kvinde-Gennemskuer og en Kvindetilbeder, en Sjælekyndig, der formaar at anatomere det unge Damehjertes fineste Fibre, og stadig er forelsket i det kvindelige, han stræber at forklare, en Fysiolog, i hvem der stikker en Trubadur, en Kvindelæge, der i sin Analyse vel nu og da bruger Lægens Sprog, men lige saa hyppig drøfter Elskovsproblemer med en Alvor og en erotisk Religiøsitet, der minder om Diskussionerne ved „Provences og Gaskognes Kærlighedshoffer" osv, Er det ikke, hvad Franskmændene kalder „un peu trop"? Men her er det Partifællesskabet, der er bestemmende for Ro-

sens Grad: Det er det desværre altid — hvis det da ikke er det modsatte.

Det vilde dog være ubilligt at blive hængende i disse Indvendinger, hvor væsentlige de end kan være, uden at fremhæve Brandes' store Fortjenester paa et andet Punkt. Han har ved sin Kritik i Slutningen af Treserne og Begyndelsen af Halvfjerserne tvunget Digterne ind paa Livet af Virkeligheden, han har vist dem bort fra Abstraktionens Blodløshed og Retorikens Tomhed. Han har f. Eks. i den berømmelige og fortjenstfulde Afhandling om: „Det uendeligt Smaa og det uendeligt Store", vist den rette Vej, vist at det gælder om at studere Livet, ogsaa de Ting, som man med Urette kalder for smaa, at trænge ind i de menneskelige Karakterer og de menneskelige Handlinger. Paa mangfoldige Steder saa vel i Analysen af Skuespil som af Romaner og Noveller har han selv anvendt denne Metode paa en saadan Maade, at han hjalp til at levendegøre Digterværket for os. Han har Ret, evig Ret, naar han har forkyndt, at Digtning er Liv og ikke Skønmaleri. Han har derved vundet sig Venner og en Avtoritet, som han — hvad der i følgende Kapitler skal vises — har sat ind paa mange slette eller tvivsomme Kort.

Havde han indskrænket sig til denne ene Opgave, som var hans, og som var stor nok for ham, vilde hans Stilling i dansk Litteratur derved været ham sikret, og han vilde efterladt sig et smukkere Eftermæle end det, han vandt sig, ved at optræde som Kristendomsomvælter og Indstifter af en ny „Moral".

Der er ingen nødvendig Sammenhæng mellem denne Fordring: Kravet paa Sandhed og Virkelig-

hedstroskab i Digtning og alle de specielle, brandesske Dogmer. Ja, det lod sig maaske endog paavise, at disse sidste under deres Udfoldning har ført til en Tilsidesættelse af den første, til Usandhed eller Mangel paa Forstaaelse overfor nogle af de dybeste og væsentligste Sider af de menneskelige Karakterer og det menneskelige Liv.

Forhold til Kilder.

Vi skal nu gaa over til en Betragtning af Brandes' Forhold til sine Kilder. Emnet har sine særegne Vanskeligheder, men ogsaa sin ikke ringe Betydning. Som bekendt har netop dette Forhold i Tidernes Løb udgjort Kardinalpunktet i en Række af Angreb paa Georg Brandes, ja, man kan vel sige, at mere end noget andet — selv hans Angreb paa Moralen — er det dem, der har bragt hans Avtoritet til at vakle og gjort hans litterære Stilling dubiøs.

Maaske turde Tiden da nu være inde til at tage dem op til en samlet Betragtning for at komme til Klarhed over, hvor vidt de have Ret, der i disse Angreb væsentlig have set et Udslag af Pedanteri og Ondskab, eller om man maa give den Betragtningsmaade Medhold, der i disse Plagiatbeskyldninger finder et for Brandes literaturhistoriske og kritiske Anseelse meget betænkeligt Indicium.

Om selve Principerne for litterær Ejendomsret er der i Nutiden ingen Strid. En Forfatter staar i Nutidens Bevidsthed som Ejer af de Værker, han har frembragt, ikke blot økonomisk, men, hvad der staar i nødvendig Sammenhæng dermed, ogsaa moralsk. Man er enig om, at han bør nyde ikke

blot Lovens, men ogsaa den offentlige Menings Beskyttelse ikke blot mod Eftertryk og utilladt Oversættelse, men ogsaa mod litterær Udbytning af andre Forfattere ved at disse tilegne sig Udbyttet af hans Studier og hans Arbejde og udgive det for deres eget. Fra ingen Side herhjemme er dette bleven gjort gældende med større Eftertryk end fra den, Georg Brandes selv tilhører, fra ingen Side har man talt saa voldsomme Ord om litterært Tyveri, og Brandes har selv under Diskussionerne om Bernerkonventionen flere Gange med stor Voldsomhed udtalt sig mod det litterære Plyndringssystem. Man har da ogsaa gjort gældende, at netop af Hensyn til Georg Brandes paahvilede det Danmark som en hellig Pligt at faa Bernerkonventionen vedtaget, da det var ham, der under de tidligere Forhold maatte betale Gildet. En af hans Tilhængere har endog under en offentlig Forhandling gjort gældende, at, som Forholdene var, burde man betale ham en Eksportpræmie for hvert Eksemplar af hans Bøger, der tryktes i Udlandet.

Men det er ikke blot med Hensyn til hele Værker, at man fra den Side har hævdet Forfatterskabets Ukrænkelighed. Da den bekendte tyske Kunsthistoriker, Professor Richard Muther i Breslau for nogle Aar siden udgav sin „Geschichte der Malerei", rettede „Politiken" (27. April 1900) et skarpt Angreb paa ham, fordi han i Afsnittene om „Rokokoens Aand" og „Watteau" havde „forgrebet sig paa en andens Ejendom", idet han havde lagt Hr. Emil Hannovers Bog om Watteau, de galante Festers Maler, til Grund for Behandlingen af de to nævnte Afsnit. Bladet gik i Rette med ham, fordi han havde anvendt en Række af de af Hannover benyt-

tede Citater og benyttet dem nøjagtigt paa samme Maade, som denne havde gjort i sin Bog om Watteau. Endelig aftryktes som Bevis for den tyske Kunsthistorikers uforsvarlige Omgang med andres Ejendom en lille Række Citater af Muthers tyske og Hannovers danske Tekst, der paa evident Maade slog det fast, hvor nær Professor Muther havde fulgt sin Forgænger, og det tilføjedes, at disse Eksempler vilde kunne suppleres med mange flere, hvis ikke den tyske Forfatter lige saa godt forstod den Kunst at omskrive som at afskrive.

Om selve Principperne for litterær Ejendomsret og om Betingelserne for Benyttelse af andres Ejendom, hersker der saaledes ingen Strid. Vi er komne langt bort fra Molières bekendte Sætning: „Je prend mon bien ou je le trouve". Skønt vi leve i en Overmennesketid, vil ingen for Alvor hævde, at den betydeligere Forfatter skulde have Lov til at tage fra den mindre med den Motivering, at han har den større Ret, fordi han kan gøre det bedre. Det staar — trods al Flyden af de moralske Værdier — fast for Nutidens Bevidsthed, at en Forfatter er Ejer af de Værker, han har skabt, ikke blot som Helheder, men ogsaa med Hensyn til Detaljen, og at naar den ene Forfatter henter fra den anden Ideer, karakteristiske Udviklinger eller Billeder, saa skylder han den, hvem han laaner fra, at kvittere for Laanet ved at citere ham eller dog nævne ham som Kilde, og saaledes give ham den ham tilkommende Ære.

Denne Lov, der gælder for alt Forfatterskab i Nutiden, maa naturligvis hævdes med større Strenghed af jo alvorligere og selvstændigere Art det Forfatterskab er, hvorom det gælder, altsaa særligt med

Hensyn til videnskabelig Produktion, hvor Vægten fortrinsvis ligger paa Originalitet.

Det er jo imidlertid paa Forhaand indlysende, at et Forfatterskab, der strækker sig over saa mange forskellige Litteraturer, og som bevæger sig gennem saa mange forskellige Tider ingenlunde kan opbygges paa lutter originalt Førstehaandsarbejde. Man betænke blot et Øjeblik, hvor omfattende Georg Brandes' Forfatterskab er. Der er alene med Undtagelse af den tyrkiske Halvø og Portugal næppe noget evropæisk Land, hvis Litteratur Brandes ikke, i det mindste lejlighedsvis, har beskæftiget sig med. Han synes udtrykkeligt at have sat sin Ære i at udstrække sit litterære Scepter over saa mange Lande og Folkeslag, som muligt. Fra Tyskland og Frankrig udvidede han sin Studiemark til Polen og Rusland, saa inddrog han ogsaa England under sin Observation, og alt imens foretog han mindre Strejftog i andre Landes Litteratur, Bøhmen, Italien, Holland og Belgien, ikke at tale om Sverige, Norge og Finland, der havde hørt til hans oprindelige Domæne. Saa optræder han som Gransker af gammeltestamentlige Skrifter i Rénans Spor. Alene Sprogenes Forskelligartethed og Vanskelighed maatte jo rejse en Hindring for et indtrængende Kendskab til Digterværkerne i saa mange forskellige Litteraturer. Selv om man bevæger sig med Lethed i de evropæiske Hovedsprog, saa er det en Umulighed, at en Forfatter, der ikke har gjort Sprogstudier til sin Hovedopgave, kan med samme Lethed bevæge sig i de fjærnere liggende Sprog. Ja, overfor Tungemaal som Russisk eller Polsk, Chekisk eller Flamsk,[1]) er

[1]) Højskoleforstander Holger Begtrup antager rigtignok i sin Skildring af Brandes' Ungdomsliv, at Brandes er hjemme-

det jo givet, at de for Brandes maa være terra incognita, og at han for de vedkommende Litteraturers Vedkommende maa indskrænke sig til at studere Værkerne i Oversættelser, hvor saadanne foreligger og for Resten henholde sig til andre Litteraturhistorikeres Vidnesbyrd.

Ingen anden af bekendte evropæiske Litteraturhistorikere vides da heller at have beskæftiget sig med en saadan Mangfoldighed af Sprog og Litteraturer. De have valgt sig en anderledes engt afgrænset Studiemark. Som Regel have de holdt sig til deres eget Lands Litteratur og som Anneks dertil knyttet en enkelt fremmed Litteratur eller nogle enkelte Hovedværker fra de store Litteraturer. Taine fordybede sig i Englands Litteratur og gennemgranskede med sin enorme Arbejdskraft tusinder af Værker for at danne sig et Billede deraf; men han holdt sig saa ogsaa til den. Engelske Literaturhistorikere have med deres kapitale Grundighed i Reglen draget Grænsen for deres Studier endnu snævrere. Et Strejftog nu og da i fransk Litteratur eller nogle enkelte tyske Forfattere som Goethe eller Heine, det betegner i Reglen Højden. En Kritiker som Matthew Arnold var i England noget af et Særsyn ved sin Fortrolighed baade med fransk og tysk Litteratur. Og dog er det kun ganske enkelte Afsnit af tysk Litteratur, han har dyrket. Selv en hollandsk Kritiker som Busken-Huet, der har skrevet en Mangfoldighed af litterære Studier og Monografier, og som har den lille Nations større Fortrolighed med fremmede Tungemaal tilfælles med Brandes, holder sig dog til Hovedlande-

vant i Flamsk. Ja, man kunde fristes til at tro det, men det er ganske urigtigt.

nes Litteratur foruden sit eget Lands. For saa vidt har Brandes unægteligt sat sig Opgaven sværere, idet han ikke har indskrænket sig til at følge de sædvanlige Spor eller ladet sig standse af de almindelige Sproggrænser. Men det maa da tillige — allerede ved et foreløbigt Overblik — blive indlysende, at han i en anden Forstand har taget sig Opgaven langt lettere, idet han ingenlunde har stillet sig strenge Fordringer med Hensyn til Originalitet, men i alt Fald for store Dele af sit Værk indskrænket sig til en Kompilators, en Bearbejders eller Oversætters Arbejde. Det er derfor, at franske Kritikere have ironiseret over Begrebet international Kritik. Saaledes taler Jean Thorel i en tidligere nævnt Artikel (Revue d. d. mondes 1883) om Georg Brandes som siddende paa et umaadeligt højt Katheder, uddelende Ros og Dadel til Højre og Venstre, og den bekendte Kritiker Jules Lemaître gør sig ligeledes i en *Revue dramatique* (Revue d. d. mondes fer 1897) lystig over Begrebet en europæisk Kritiker. Anledningen var den, at Brandes i en Artikel i „Kosmopolis“ havde sagt, at Franskmændene ikke kunde forstaa Ibsen. Derpaa svarede den lige saa galante som bidende Franskmand: „Den sikre Dom over et Kunstværk kræver et ligelig og fuldstændig Forstaaelse saa vel af Form som Stof. Dristige Gætninger forslaar ikke. Man kan konstatere de Laan af Ideer, som de forskellige Folkeslag gøre hos hverandre, og paa det Grundlag kan der skrives en europæisk Litteraturhistorie. En europæisk Kritik derimod ikke. En saakaldt europæisk Kritik vil aldrig naa længere end til om Værker, der er skrevne i fremmede Sprog, at fælde Domme, der mangle Finhed, Domme, der paa en

Gang er overdrevne og ufuldstændige. Hr. Georg Brandes er en europæisk Kritiker."

„Det synes saa. Og naar han nægter os Evne til at forstaa Ibsen og næsten Ret til at tale med om ham, har jeg derfor Lyst til at udstede et lignende Forbud mod ham med Hensyn til vore Forhold. Er dette danske Sproggeni saa vis paa at han altid forstaar os. Hver Gang jeg har læst noget af ham om en af vore Forfattere, har jeg ufrivilligt i hans Opfattelse langt mere end i hans Stil fundet noget af den ubeskrivelige Dialekt, som Grønthandlersken paa Torvet i Athen fandt i Bøotieren Theophrasts Tale[1])."

Men naar hans Opgaves Omfang, om end ikke fra hans første Optræden paa Forfatterbanen, saa dog fra det Øjeblik af, da han planlagde „Hovedstrømningerne", maatte gøre ham det klart, i hvor

---

[1]) Le sûr jugement des oeuvres d'art exige l'égale et pleine intelligence, et de la forme et du fond. Des divinations hasardeuses n'y suffisent point. On peut constater les emprunts d'idées que les peuples se f'ont entre eux; et il peut donc y avoir une histoire de la littérature européenne. Une critique européenne non pas. Un critique prétendu européen n'arrivera jamais qu'a porter sur les oeuvres particulières des écrivains étrangers à son pays, des jugemetss sans finesse, a la fois outrés et incomplets. M. Georg Brandes est un critique européen.

Il y parait. Et, a cause de cela, quand il nous refuse le pouvoir de comprendre Ibsen et presque le droit d'en parler, j'ai envie de lui renvoyer, en ce qui nous concerne, une interdiction sembable. Ce danois polyglotte est-il certain de nous comprendre toujours? Toutes les fois que j'ai lu des pages de lui de quelqu' un des nôtres, j'ai reconnu malgré moi, dans son esprit bien plus encore que dans son style, cette indéfinnissable accent que la marchande d'Athénes reconnaissait dans la prononciation du Béotien Théophraste . . . Nous ne toucheront plus a son Ibsen, c'est dit: mais à charge de revanche!

omfattende Grad han maatte komme til at benytte andre Forfatteres Arbejde og øse af deres Værker, saa undrer det en, at han ikke allerede da gjorde sig sin Metode klar og fremlagde en Redegørelse for den, der gjorde det tydeligt for alle, at det ikke her drejede sig om et egentligt originalt Arbejde, men i alt Fald for store Deles Vedkommende om et Kompilationsværk. Og det saa meget mere, som Brandes fra først af synes at have været klar over, at han vilde søge at undgaa alt lærdt Apparat. I intet af hans Værker findes der noget synderligt Apparat af Noter, saa lidt som den Fortegnelse over de ved Udarbejdelsen benyttede Værker, som ellers sjældent savnes i slige Bøger, og som sætter den interesserede Læser i Stand til at jævnføre Værket med de benyttede Kilder og undersøge, i hvilket Omfang og paa hvilken Maade Forfatteren har benyttet dem. Derved opnaar man ganske vist at unddrage sig Kritiken i første Instans; men, naar den indhenter en, rammer den saa meget haardere i sidste Instans. Brandes' Historie afgiver et karakteristisk Eksempel derpaa. Denne Fremgangsmaade er saa meget mærkeligere, som Brandes dog ellers synes at have gjort Fordring paa at ville rangere blandt videnskabelige Forskere. Man kan da ikke med Føje unddrage sig de for videnskabeligt Arbejde gældende Regler.

Dette har Brandes selv følt. Og dog har han ikke vovet straks ved Indgangen til sin Bane som international Kritiker at lægge Kortene paa Bordet og indrømme, at hans Hovedstrømninger væsentlig var Omskrivning og Bearbejdelse af andre Kritikeres Værker, omordnede efter hans eget Behov og indarbejdet i hans Ramme, endskønt han ved nøjere

Overvejelse maatte kunne sige sig selv, at de vilde blive angrebne Gang paa Gang, efterhaanden som det kom for en Dag, hvor meget der i disse Værker var øst af fremmede Kilder. Ti han har følt, at hans Bøger derved vilde komme til at staa i en anden Belysning, end han ønskede, de skulde staa.

Det værste er imidlertid, at Brandes har udstrakt sin Uvillie mod Apparat til ogsaa at omfatte Citater paa Steder, hvor andres Ord og Tanker direkte benyttes. Det er særligt dette, som har broddet Angrebene mod ham, uden at han i mindste Maade har formaaet at værge sig. Oftest har han ladet Angrebene ubesvarede; naar han en enkelt Gang har søgt at forsvare sig, har det næsten altid forværret Stillingen. Hvis sligt skete en enkelt Gang, lod det sig forklare og undskylde. Det er forklarligt, at en Litterærhistoriker, der gengiver Indholdet af Digterværker, hvor han gengiver et digterisk Stof i Forkortning, kan komme til at benytte Digterens Ord og Udtryk uden at der benyttes Anførselstegn. Dertil er der intet at sige; den opmærksomme Læser vil — ogsaa uden Anvendelse af Anførselstegn — forstaa, at da det er Digterens Tanker, der gengives, vil ogsaa de Udtryk, hvori det sker, som oftest være laante fra ham. Grænsen er her vag og bliver let flydende, uden at man med Rimelighed kan beskylde Kritikeren for uforsvarlig Omgang med andres Gods. Og dog vil, som Erfaringen viser, ogsaa her en vis Varsomhed være at anbefale. Dette fremgaar af den Debat om Brandes' meget omtalte „Börne"-Artikel, som blev trykt i det første Hefte af „Tilskueren" (Oktober 1883). Som det vil erindres, paaviste daværende cand. jur. C. A. Nissen (nu Professor ved Univer-

sitetet), at denne Artikel væsentlig var et Mosaikarbejde af Gotschalls: „Die deutsche Nationallitteratur", Gutzkows: „Børnes Leben" og Børne selv, idet han til Bevis for sin Paastand fremdrog over en Snes Steder af Brandes' Artikel, hvor dennes Fremstilling ikke blot i Tankegang, men for en stor Del ogsaa i Udtryk var holdt ganske nær op til Steder i de nævnte Værker. Misligheden ved den navnløse Benyttelse af de nævnte Værker kom til at staa i en særlig skarp Belysning ved, at „Morgenbladet"s Anmelder i høje Toner havde lovprist Brandes' Artikel som „Mønster paa ægte dansk Stil" og med Begejstring fremhævet dens „kunstneriske Gennemførthed". Til alt Uheld var denne Paastand til Bevis belagt med to længere Citater af Artiklen, og nu kom det ved Nissens Paavisning for en Dag, at begge disse Mønstersteder næsten ordret skyldtes — Børne selv.

Brandes forsøgte da heller ikke noget Forsvar for den stedfundne Fusion og de manglende Anførselstegn, men undskyldte sig med, at Artiklen var skrevet hurtigt, og at han derfor ikke var bleven opmærksom paa, at de fra fremmede Forfattere laante Uddrag, som han havde fundet blandt sine Papirer, ikke var hans egne[1]), og Nissen sluttede saa Ordskiftet med en Bemærkning om, at Brandes' Tilstaaelse vidnede om en betænkelig Mangel paa Ordenssans hos en Mand med saa svag en Hukommelse, og tilraadede ham for Fremtiden at holde to Skuffer, en til hans egne Materialer og en til Notitser og Ekserpter fra andre Forfattere.

Jeg har dvælet saa omstændeligt ved denne

[1]) „Morgenbladet" 16. Dcbr. 1883.

Episode, fordi den uigendriveligt giver Beviset for, at Brandes selv har indrømmet Utilladeligheden af den anvendte Metode — Mangelen af Kildeangivelse og Citationstegn.

Men, hvor meget klogere og ærligere vilde det ikke have været, om Brandes da i Steden for at undskylde sig modigt var traadt frem og havde sagt: „Denne Metode anses maaske for utilladelig, men den er min; jeg har anvendt den ikke alene her, men ogsaa mange andre Steder, og jeg forbeholder mig ogsaa i Fremtiden at anvende den."

Han vilde ganske vist have faaet et Haglvejr over sig, men han vilde sparet sig for mange fremtidige Ydmygelser. Dette er jo nemlig Tilfældet. Det enkelte Tilfælde, som Nissen her afslørede, var ikke Undtagelse, men snarere Regel. Eksemplernes Tal er Legio og Fremtiden skulde Gang paa Gang vise det. Ikke alene herhjemme, men ogsaa i Sverige, hvor Tegnérforskeren, Professor Ljunggren, har beklaget sig over, at Brandes, som han har for Skik, flere Steder har laant fra ham uden Kildeangivelse, og i Tyskland, hvor de Værker, Brandes fortrinsvis har benyttet, er ganske anderledes almenkendte end hos os. End ikke en her i Landet saa almindelig læst Forfatter som Heine har Brandes forsmaaet at laane hos uden at nævne ham.

Nissens Angreb, der ved sin Fremkomst vakte saa stor Opsigt, er dog paa ingen Maade Hovedangrebet, idet Analysen her er indskrænket til en enkelt, mindre Artikel. Ganske anderledes omfattende er Dr. Puls' Analyse af „Den romantiske Skole i Tyskland" og Professor Paludans af „Emigrantlitteraturen i Frankrig" og „Reaktionen i Frankrig".

Dr. Puls foretog i Herrigs „Archiv für das Studium neuerer Sprachen und Litteraturen", 80. Bind, 1. og 2. Hefte et Opgør, hvor den lærde Tysker viser, at en meget stor Del af Brandes' Hovedstrømningers andet Bind er ulovlig laant Gods fra de tyske Litteraturhistorikere Haym og Goedeke. Dette sker gennem Sidestilling af en lang Række Parallelsteder fra Brandes' Bog og Originalstederne hos de nævnte Forfattere, hvoraf det fremgaar, hvor rigt Brandes har øst af sine tyske Kilder, og, skønt Citaterne ikke alle er lige graverende, kan det ikke nægtes, at han har benyttet sine Forgængeres Arbejder med langt større Frihed, end tilladeligt er. Da „Dagbladet" (Numrene fra 7. og 11 Marts) bragte et Uddrag af Dr. Puls' Artikel, saa Brandes sig nødt til at give et Svar („Politiken" 9. Marts), hvori han vilde afryste Plagiatbeskyldningen som ren Taabelighed, hvad der dog selvfølgelig ikke lykkedes ham. Det er nemlig ikke blot faktiske Oplysninger og Anekdoter, han har laant fra de nævnte Forfattere, men han følger for lange Perioders Vedkommende deres hele Tankegang og Fremstilling ordret eller med ganske let Omskrivning af Ordene, saa at Dr. Puls med Rette kunde bemærke: Wenn man von Haym zu Brandes kommt, fühlt man sich gleich so heimisch um nicht haymisch zu sagen". Dr. Puls opsummerer sin Opfattelse af Sagen i disse skarpe Ord: „Det er i Sandhed en grænseløs Uforskammethed fra den danske Lærdes Side, ja ligefrem en Forhaanelse af tyske Læsere at byde dem uretmæssigt erhvervede Sager og at fremsætte for dem Frugterne af tysk Flid, som om de vare Vedkommendes egne . . . Jeg overgiver disse Inkvisitionsakter til Offentligheden som et sørgeligt Vid-

nesbyrd om en Forfatters Ærlighed og videnskabelige Forskning "

I denne Sammenhæng bør vel nævnes den ejendommelige Proces, som af Leipzigerforlæggeren Hr. Barsdorff, Udgiveren af Strodtmanns Brandesoversættelse, førtes mod Forlæggeren, Hr. Credner, der havde udgivet første og andet Bind af „Hovedstrømningerne" i den af Brandes selv besørgede Oversættelse. Anklagen lød paa Eftertryk, og det sagkyndige Skøn, som afgaves for Overlandretten i Dresden, der behandlede Sagen, gav Klageren Medhold, idet det viste sig, at i Credner-Udgaven (den af Brandes selv besørgede Oversættelse) var over Halvdelen en ligefrem Afskrift af den strodtmanske Oversættelse, som nu af Brandes omtaltes i nedsættende og ringeagtende Udtryk, mens den nye Oversættelse af den tyske Kritik omtaltes som langt ringere.

Prof. Paludans Angreb er i sin Form langt mere urbant end Dr. Puls', men i Realiteten lige saa vægtigt. Det fremkom i en Række Numre af Ugebladet „Nær og Fjærn" for 1877—78[1]) i en Anmeldelse af „Hovedstrømningerne"s to franske Bind og er i Virkeligheden en med stor Omhu gennemført Sammenligning mellem Brandes' Arbejder og de af ham benyttede Kilder. I de indledende Bemærkninger til sin Studie, bemærker Paludan udtrykkeligt, at det „aldeles ikke er Meningen at sigte Dr. Brandes for Plagiat. Der er ingen Tvivl om, at han nøje kender de Hovedværker, han behandler, og det er ogsaa sandt, at han ofte ved Enden af

[1]) Anmeldelsen af „Emigrantlitteraturen" i Nr. 276, 277, 278 og 279; Anmeldelsen af „Reaktionen i Frankrig" i Nr. 397—98.

de større Afsnit eller i en Note angiver de vigtigste af de Kilder, han har benyttet; men det er vist nok, at hans Brug af dem, som „Fædrelandets" Anmelder (R. Schmidt) i sin Tid bemærkede er ulige mere vidtgaaende end en flygtig Læser faar Forestilling om." Paludan indrømmer, at dette muligvis kan være sket ubevidst, at Brandes ikke har lagt nogen Vægt paa Forskellen mellem at sætte undertiden hele Sider i Anførselstegn med umiddelbar Angivelse af Stedet, hvorfra de er ligefrem oversatte eller med faa Forkortninger og Forandringer uddragne, og saa i al Almindelighed at nævne det benyttede Værk langt senere mellem en hel Del andre Kilder. Det kan maaske ogsaa tænkes, at Brandes ligesom i sit Sprog saaledes ogsaa i sin Tankegang bliver saa umiddelbart paavirket af de Forfattere, han læser, at han ikke altid selv véd af det, naar hans Kritik og Dom Skridt for Skridt følger deres, og naar man hyppigt hos dem kan finde antydet de Ideer, han udvikler som sine egne. Endeligt, siger Paludan, kan Dr. Brandes være uskyldig i, at der har udbredt sig meget overdrevne Forestillinger om Omfanget af hans Litteraturkundskab gennem den Masse Citater af Breve, Memoirer og Monografier, hvorved han karakteriserer Forfatterne, det Apparat af historiske Detailoplysninger, der tjener til at skildre Tiden. Ganske vist, de litterærhistoriske og kritiske Skrifter, hvori alt dette findes samlet og benyttet, ganske som Brandes optager det, ofte endda med de samme Ord og sproglige Vendinger, nævnes som sagt nok ved Slutningen af det Afsnit, hvori de benyttes, men Læseren falder dog ikke derfor paa, at Benyttelsen har været af saa intim Art, og under Læsningen værger man sig ikke mod Ind-

trykket af, at Brandes selv har samlet det ved Førstehaandsstudium af de oprindelige Kilder ... „Ingen kan forlange, at i et Værk af det Omfang som hans alt skulde være grundet paa selvstændigt Detailstudium. Men han burde utvivlsomt have citeret hyppigere, nøjagtigere og i selve Teksten for ikke at give Anledning til Misforstaaelser med Hensyn til Omfanget af sin Læsning og Originaliteten af sin Behandling."

Saa følger det 6—7 Spalter lange Register over alle de Steder hos Brandes, der kunne føres tilbage til en fransk Grundtekst med nøjagtig Angivelse af denne. Og dette er ikke Smaating, det drejer sig om — enkelte Udtryk eller Linier — men ofte hele Sider eller Afsnit, der ere saa at sige afskrevne i Oversættelse eller med smaa Ændringer og Omredaktioner. Gang paa Gang træffer man St.-Beuves Navn med Angivelse af de af hans Afhandlinger, der have tjent som Grundlag ved Udarbejdelsen af tilsvarende Partier i Brandes' Bog. Det eftervises, at Brandes har hentet meget af Planen i sin Bog og navnlig af Typerne og Behandlingen fra P. Leroux' Fortale til hans franske Oversættelse af Goethes „Werther", hvor det hedder, at en Studie af Werther og hans Descendenter, Faust, René, Obermann, Constants Adolphe og Byron vilde blive det samme som den nyeste europæiske Litteraturs Historie gennem dens vigtigste Typer, nedarvet til vort Aarhundrede fra det 18de, paa én Gang religiøs og irreligiøs, varieret paa mange Maader efter Forfatternes Personlighed, Livsskæbner og Idekreds, Køn, Stilling og Nationalitet.

Paa samme Maade og med samme grundige Detailbehandling gennemgaas derpaa „Reaktionen i

Frankrig". Det vises, hvor nøje Ste.-Beuve følges paa lange Strækninger ofte uden at nævnes (saaledes med Hensyn til hele Afsnittet „Lyrik og Erotik" Pag 241, 2den Udg.) ligesom Brandes paa andre Steder følger Nettement og Guingené.

Man kan da ikke nægte, at Prof. Paludan i Forhold til Sagens haarde Realitet har taget med Fløjelshandsker paa Brandes, naar han med Flid og gentagne Gange udtrykkelig værger ham mod at ville stemple ham som Plagiator, uagtet han til Evidens godtgør, at Brandes Bøger for den langt overvejende Del er Kompilation, Mosaikarbejde. Paludan har kun haft liden Anerkendelse derfor, naar man betænker, hvordan han igennem Aarenes Løb er bleven forfulgt med Skældsord, med et Had, der aldrig svaledes, og en Ihærdighed, der viser, hvor dybt han har ramt.

Overhovedet er Professer Paludans Kritik den kyndigste, mest indsigtsfulde og overlegne Litterærkritik, der her hjemme er leveret af Professor Brandes' Bøger, og den er hverken saa ensidig eller saa blottet for Anerkendelse af Brandes' virkelige Fortjenester, som man har villet give det Udseende af. Næppe har nogen med saa gode Grunde paavist Ensidigheden i Synspunktet og den deraf følgende Forvridning af Kendsgerningerne, som Prof. Paludan. Ikke mindst læseværdige er i saa Henseende hans kyndige Artikler om „den revolutionære Historieskrivning i Frankrig" (Nær og Fjærn" Nr. 258, 259, 260, 261 og 262), i hvilke Brandes' hele tendentiøse og uefterrettelige Fremstilling i „Reaktionen i Frankrig" ubarmhjertig sønderlemmes.

Hvis man vil høre en Franskmands Mening om det samme Spørgsmaal, kan man efterlæse den An-

meldelse, som Jean Thorel i „Revue de deux mondes“ for 1893 (Sptbr. II) har skrevet af „Hovedstrømningerne“, og som udmunder i følgende Betragtninger: „En Advokat, der har en Sag at forsvare, det er i kort Begreb den hele Brandes, og det er det, som efter vor Mening er Fejlen ved hans Arbejde. Det er kun et langt, forvirret og indirekte Forsvar til Gunst for en Sag, som er fremmed for Litteraturen. Hr. Brandes har selv erklæret, at han, da han sammenskrev denne Hovedstrømningernes Historie, kun havde til Hensigt at skildre de liberale Ideers Fremskridt. Skønt han ikke synes at nære synderlig Tvivl om, hvad den sande Frihed er, der ikke har mere Grund til at indlade sig med Hedsporerne af de radikale Partier end med dem af reaktionære, maa man dog sige, at hvis Brandes aabent havde grebet sit Emne an fra den Side og med Bortkastelse af alle litterære Klassifikationer, som er dannede før ham, kun havde beskæftiget sig med sit særlige Synspunkt, saa vilde vi i det mindste have faaet et Værk, der var klart, om end det var snævert, hvad det utvivlsomt vilde have været, men som, forudsat at det var gjort med Omhu, vilde have haft den Fortjeneste at belyse en lille Side af et stort Spørgsmaal. I Stedet for det er Hr. Brandes kommet i Tanke om, at han ogsaa skrev Kritik og Litteraturhistorie; men denne Betragtning har ikke været tilstrækkelig levende til at frembringe et godt Arbejde. Han har ikke kunnet træffe sit Valg, og hvad Larm der saa ogsaa har staaet om hans Navn og hans Bøger, saa undgaar man ikke, naar det første Øjebliks Forbavselse er overstaaet, at bemærke, at der ikke i hans Værk er noget, som fortjener Opmærksomhed

udover den, man ofrer et Samlerarbejde, der kan være til øjeblikkelig Nytte paa Grund af den Stofmasse den indeholder, men som den første den bedste Kompilator vil kunne gøre om med mere Metode og Klarhed, hvad der straks vil gøre Hr. Brandes' Bog betydningsløs selv som Materialsamling." Vodskov, der ogsaa har anmeldt de to franske Bind af „Hovedstrømninger", har ikke her været paa Højde med sig selv, fordi han har savnet Kendskab til de originale Dokumenter, og derfor alt for meget maa tage Tingene paa Tro og Love. Hans Anmeldelse gør derfor, trods den Dygtighed, hvormed den er skrevet, et noget dilettantmæssigt Indtryk. Overhovedet er der jo yderst sjældent herhjemme skrevet nogen Kritik af Brandes' Værker om udenlandsk Litteratur, der fortjener Navn af Kritik, fordi de Æstetikere og Anmeldere, der har skrevet dem, i Reglen ikke har besiddet fornøden selvstændigt Kendskab til Emnet, og hvad der andet Steds er skrevet derom, til at kunne kontrollere og korrigere Fremstillingens Rigtighed. Som oftest har man maattet indskrænke sig til at lade sig belære og saa kvittere for den hafte Nydelse. Og denne bliver jo da ikke mindre, fordi Brandes har øst lidt rigeligt af Udlandets bedste Skrifter om de paagældende Emner.

Til de nævnte Angreb har sluttet sig en Mangfoldighed af andre større og mindre polemiske Indlæg med detaljerede Paavisninger af en for fri Benyttelse af fremmede Kilder. Man mindes saaledes Dr. Østrups skarpe Angreb i Anledning af Brandes' bibelkritiske Studier over Kohelet („Prædikerens Bog") i „Tilskuerens" November-Decemberhefte for 1894 og over Jobs Bog" i „Tilskueren" for Septem-

ber og Oktober 1893. Dr. Østrup paaviste her ligeledes ved Jævnstilling af Teksterne, at Brandes direkte havde øst Stoffet af forskellige Værker af Renan saasom „L'Ecclesiaste" og „L'histoire du peuple d'Israel", mens Renans Navn kun ganske flygtigt en enkelt Gang var citeret.

Disse Eksempler lod sig naturligvis forøge med talrige andre. Saa er det Taine og Werdet, han benytter, uden at citere dem (se Dagbladet 29. Maj 1984), saa er det en Artikel af Karl Hildebrand om Rahel, han henter fra „Revue des deux mondes" og benytter i den tyske Udgave af „Det unge Tyskland", noget som blev fremdraget af „Magazin für die Litteratur des In-und Auslandes", saa er det Emile Faguet og saa Gustave Planche, der benyttes og nu skriver han en i de højeste Toner stemt Lovprisning af den flamske Forfatter Pol de Mont, hvis Værker han ikke har læst og ikke kan læse af den simple Grund, at de er skrevne paa Flamsk; men Artiklen er skrevet saadan, at enhver Læser maa faa det Indtryk, at Brandes skriver paa Selvsyn, naar han i Virkeligheden skriver paa Udklip af Tidsskrifter.

Alt dette aabner et Indblik i en Arbejdsmaade, der er meget forskellig fra den, som almindelige Litterærhistorikere og Videnskabsmænd følge og anse sig forpligtigede til at følge og frembringer Følelsen af en almindelig Usikkerhed med Hensyn til, hvad i Brandes' Værker der skyldes ham selv og hvad andre. Ti selv om der er enkelte Værker af ham, der endnu staa temmelig uanfægtede, saa haves der jo ingen Borgen for, at man ikke ogsaa en Dag bryder ind over dem, naar en eller anden Mand af Faget ved et Tilfælde opdager en intimere Sammen-

hæng mellem dem og de af Brandes benyttede Kilder.

Det er ikke blot den altfor ugenerte Benyttelse af andres Arbejde, der skæmmer Brandes' Værker; men ogsaa den Løshed, hvormed han stundom gaar til Værks ved Anvendelsen. Undertiden griber han et Citat i Flugten uden nøjere et undersøge dets Stilling i Sammenhængen. Af og til vender han et Blad for hurtigt og kommer derved til at sammenblande uvedkommende Ting.

Saaledes, naar han i „Den romantiske Skole i Tyskland" omtaler Naturfilosofen Schuberts Bog: „Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft", et Værk, der i sin Tid vakte uhyre Opsigt i Tyskland. Han har her benyttet Julian Schmidts: „Geschichte der deutschen Litteratur" II, en Bog, der er et rigt Forraadskammer med Hensyn til Kendskabet til hin Periode. Men idet Brandes nu afskriver hans Karakteristik af det nævnte Værk, vender han et Blad for hurtigt, og derved sker det, at Julian Schmidts Fremstilling af Schuberts Bog hos Brandes, uden at denne mærker det, glider over i Fremstillingen af Justinus Kerners: „Die Seherin von Prevorst", hvorved Schubert bliver bebyrdet med Ansvaret for den berømte Seerskes celebre Opdagelser om Aanderne og deres Farver, noget, som Schubert ikke har det fjærneste at gøre med. En Jævnstilling af Teksten hos Julian Schmidt og hos Brandes vil bedst klargøre Forholdet.

Julian Schmidt	Brandes
skriver i sin Karakteristik af Schuberts Bog:	skriver efter nogle Indledningsord om Schubert og hans Bog:
Die Nachtseite eines	

Planeten nennt man diejenige Seite, welche der Sonne abgewendet ist. Man hat in derselben ein gewisses, wenn auch schwaches, dem Planeten selbst angehöriges, phosphorescirendes Licht entdeckt, bei welchem sich manche Gegenstände auffallender und in einer ganz andern Weise zeigen sollen, als im Sonnenlicht. (Der følger nu et Par Sider med Referat af Schuberts Bog, saa fortsættet Pag. 87). Und doch war man so nachsichtig selbst als das bekannte Buch von Justinus Kerner über „Die Seherin von Prevorst“ erschien, dem gemüthlichen Schwaben dergleichen Extravaganzen nachzusehen. In diesem Buche bewegen sich die Gespenster in so unermesslicher Fülle durch die Natur, dass für lebendige Wesen kaum noch ein Raum übrig bleibt. Es wird uns von diesen

Natsiden af denne Planet er den Side af den, som er bortvendt fra Solen, og som udmærker sig ved et svagt fosforescerende Lys, i hvilket Genstandene se mere paafaldende og anderledes ud end i Sollyset. Deraf Navnet.

I denne Bog raade Aander, Nattevandrere, Spøgelser og Dæmoner som Jordens Eneherskere. Der gives her en fuldstændig Teori af Aanderne. Mellem Aand og Legeme er der tvende Mellemled: Sjælen og Nerveaanden, hvilken sidste, der isoleres efter Døden, har Skikkelse og Farve og saaledes kan ses. Farven retter sig efter Sjælens Beskaffenhed, ganske onde Ander er grønne; naar de forbedre sig, gaa de efterhaanden over i det gule osv.

Geschöpfen eine vollständigeNaturgeschichte aufgestellt; wir erfaren, das es zwischen Geist und Körper noch zwei Mittelglieder giebt die Seele und den Nervengeist, von denen der letztere sich im Tode... vom Körper trennt, Gestalt und Farbe hat und so den sterblichen Menschen wahrnehmbar ist; nur richtet sich die Farbe nicht nach der früheren Beschaffenheit des Körpers, sondern nach der Gemüthsart der Seele; ganz böse Geister erscheinen grün; wenn sie sich almählich bessern, gehen sie allmälig ins gelbliche über u. s. w.

Julian Schmidt, Geschichte der deutschen Litteratur. 2. Oplag II Pag. 85 ff.

Det vil af denne Sammenstilling være ganske klart, at Brandes her har øst af Julian Schmidt; men det graverende er ikke saa meget, at han har skrevet af efter Schmidt, som at han ikke har gjort det bedre. Selve den Omstændighed, at han øjensynlig ingen af de omtalte Bøger har kendt — ti havde

han kendt blot en af dem, kunde han ikke have forvekslet dem — burde dog anbefale Forsigtighed ved Afskrivningen. Denne Sammenblanding af de to Bøger er bleven bevaret i alle senere Udgaver af „Den romantiske Skole i Tyskland".

Her er et andet Eksempel paa overfladisk Læsning. I „Den romantiske Skole i Frankrig" (2. Udg. Pag. 417) hedder det: „I Taines: „Vie et opinions de M. Graindorge" (1867) findes en Linje, der er skrevet om det selskabelige Liv, men har en større Rækkevidde: „Depuis dix ans une nuance de brutalité complète l'elegance" [1]). Man føler dette hos næsten alle det andet Kejserdømmes større Skribenter, hos den yngre Dumas, hos Flaubert, hvem man kunde kalde den næste Slægts Merimée, endelig hos Taine selv, der ganske i meriméesk Aand fryder sig, naar han har „et smukt Mord" at skildre og lader sin Graindorge give Læseren nøjagtig Anvisning paa den mest praktiske Metode til at skære sin Hals over med en Barberkniv." Som Hjemmel for denne sin Opfattelse af Taines Brutalitet anfører Brandes et Citat af dennes Artikel om Historikeren Guizot (Essais de critique et d'histoire), hvor Taine karakteriserer dennes Stil som Historieskriver i følgende Linier [2]): „Han giver sig ikke hen, han er ikke Artist; naar Cromwell gaar over til Irland, noterer han de myrdedes Antal og Stand, det er det hele. Men

[1]) „I de sidste ti Aar hører der et Stænk af Brutalitet til i den fuldendte Elegance.

[2]) Il ne se livre point, il n'est point artiste; quand Cromwell passe en Irlande il marque le nombre et la qualité des gens massacrés, et puis c'est tout. Et cependent quels beaux massacres! Quelle occasion pour pénétrer le lecteur de la froide fureur qui poussait les epées des fanatiques.

hvilke smukke Massakrer var der ikke at skildre! Hvilken Lejlighed til at gennemisne Læseren med det kolde Raseri, som førte Fanatikernes Kaarder."

Dette Sted citerer Brandes i god Tro som et Udslag af Taines kunstneriske Blodtørst. Han lægger ikke Mærke til, at Taine her ikke taler for egen Regning, men lader en fingeret Person angribe Guizot for siden selv at tage ham i Forsvar. At Brandes ikke har set dette er saa meget besynderligere, som Taine udtrykkelig begynder sin Afhandling med disse Ord: „Der er to Opfattelser af Guizots Talent. Jeg giver nu Ordet til den første; selv hylder jeg den anden." De af Brandes anførte Udtalelser forekommer selvfølgelig i den første Del. Den anden Del indledes med disse Ord: „Herpaa er Svaret let", hvorpaa Taine giver sin Opfattelse af Guizot, der som bekendt var anerkendende, hvad der blandt andet fremgaar af, at han har tilegnet ham sin engelske Litteraturhistorie med en taknemlig Tilskrift. Mærkeligt, at Brandes har kunnet tage saa besynderligt fejl af en Mand, han har gjort et særligt Studium af, at han har kunnet tro, at Taine skulde være slugen efter „skønne Mord" [1]).

Er det her jasket Læsning, der har ført Brandes paa Fejlspor, saa var det i den i sin Tid meget omtalte Affære „Le Danemarc s'efface" upaalidelig Erindring, der førte ham ud i en uheldig Situation. I sin Tale ved Indvielsen af Studentersamfundets nye Lokaler „Om Nationalfølelse" benyttede han som Motiv den „frygtelige, skræmmende Sætning",

[1]) Det er den bekendte tyske Litterærhistoriker M. Bernay, der har gjort opmærksom paa denne Brandes' Forløbelse i sine „Schriften zur Kritik und Litteraturgeschichte 1899, IV S. 281 ff.

som Victor Cherbuliez efter hans Udsagn, i Anledning af Udstillingen 1878 skulde have skrevet om Danmark: „Le Danemarc s'efface", og til Forklaring tilføjer han: „Det betyder: Danmark udviskes, svinder hen, gaar ud af Sagaen". Det paavistes nu, at Cherbuliez i sin Omtale af den nordiske Del af Maleriudstillingen i „Revue des deux mondes" for 1ste August det nævnte Aar, aldeles ikke havde benyttet de ham af Brandes tillagte Ord, men tværtimod givet de danske Malerier en meget hæderlig Omtale, og til sidst mødte Cherbuliez selv frem med en ret gnaven Protest, hvori han undrede sig over, at en Mand, der kunde saa godt Fransk som G. Brandes, kunde tro at „s'effacer" kunde betyde „gaa til Grunde", „forfalde", da dets Mening dog kun kunde være, at Danmark havde ikke villet sætte sig i Bekostning i Anledning af Verdensudstillingen og af Ligegyldighed eller Beskedenhed frivillig havde overladt Pladsen til andre. Han endte sin Artikel, der offentliggjordes i „Nationaltidende" for 14. Marts 1894, med disse Ord: „Der gives Beskyldninger, mod hvilke man ikke forsvarer sig."

Der kunde nævnes en hel Række af lignende Eksempler paa letsindig Omgang med Ord eller Skrift, hvor Brandes ved en forsvarlig Undersøgelse af Sagens Dokumenter kunde have sparet sig en Ydmygelse, f. Eks. den alvorlige Tilrettevisning, han paadrog sig af Henry Gamel, Sekretæren for det apostoliske Vikariat, i Anledning af sit desperate og ganske uvederhæftige Angreb paa den katolske Kinamission (se „Politiken" for 26. August 1901), hvor han tilsyneladende var kommet til at forfalske en Tekst og paa en Maade, der maatte gøre

de kinesiske Missionærer umulige i alle retsindiges Øjne. Eller hvad mener man om den Overhaling, han høstede for sit Æselsspark til den døde Molbech, hvem han ud over Døden beærede med et uudslukkeligt Had, som griber enhver Lejlighed til Udladning [1]).

Dog, skulde man opramse alle den Slags Ting, kunde man blive længe ved, og Læseren finder maaske, at det allerede anførte kan være nok som Prøve. Der er maaske endda en og anden, der vil spørge: Men hvad vedkommer dog alt dette Georg Brandes' Forhold til sine Kilder, det er jo dog om Georg Brandes som Litterærhistoriker, at denne Bog skal handle. Men nogen saadan Skillelinje lader sig ikke drage. Det er jo det samme Menneske, der skriver Litteraturkritiken og de litterære Portrætter, som den, der skriver Avishistorierne, Dagbladskauseriet, og der er al Grund til at tro, at de Egenskaber, han lægger for Dagen paa det ene Felt, vil vise sig at gaa igen ogsaa paa det andet. Han har virkelig gennemført sit Princip, at føre Litteraturhistorien helt ud i Anekdoten — det som Professor Schück kalder Kaffesøsterjargonen og i den lader meget sig sige.

Hvad sige nu hans Ildtilbedere, ti Georg Bran-

---

[1]) Saaledes skriver Brandes i Anledning af en Trilby-Forestilling paa Haymarket-Theatret i London: „Jeg mindes ikke, siden jeg en Gang i København saa „Ambrosius", at have set noget saa flovt; intet Teaterstykke, jeg har set, har haft et saa meningsløst Indhold." Ved snedig Manøvreren mager han det saa, at de sidste Ord ogsaa synes at gaa tilbage paa „Ambrosius". Hvad skrev Schandorph om Molbech? „Det skal mindes, hans Kamp den var en ærlig, kyndig Fjendes. Gid man kunde sige det samme om Brandes'. Tilskueren 1896, Pag. 433.

des er jo som tidligere vist, en Ildgud med en tilsvarende Kultus, hvad sige de til disse Uregelmæssigheder ved deres Forbillede? De siger simpelthen intet; der er i hele Verden ikke nogen mere ortodoks Sekt end de rigtige Brandesbekendere (og de er alle rigtige). Der findes ingen mere absolut Avtoritetsdyrkelse end den, som har dannet sig indenfor den Kreds. Det religiøse Avtoritetsprincip, som Brandes i sine Bøger har raset over, er intet derimod. Men for Resten er Tilhængerne to Slags: der er ganske unge, blindttroende, henrevne, de siger i værste Fald med Digteren: „Jeg véd, han har Pletter, men ser ej de Pletter — for mig er han bare saa lys og saa stor — for mig er han Sol.“ Hvad der end maatte siges eller fremkomme om Brandes af nedsættende, det vil simpelthen ikke naa deres Bevidsthed, der er fyldt af hans Herlighed som af Solens Glans. Der er noget rørende i en saadan Hengivelse, der altid vidner om aandelig Modtagelighed, naar den findes hos ganske unge Mennesker; men hvad skal man sige til en Mand som Prof. Ludv. Geiger i Berlin? Da Prof. Nissens Angreb paa Brandes' Børneartikel optryktes i en Mængde tyske Blade, traadte han i „Berliner Tageblatt“ op som Brandes' Ridder og skrev bl. a.: „Denne Beskyldning, (at Brandes skulde have begaaet et stort Plagiat af Gutzkow og andre tyske Forfattere) maatte forekomme enhver mærkværdig, der kender Brandes' Grundighed, Ærlighed og Originalitet. Forfatteren har i sin Afhandling ikke gjort andet, end at han har benyttet Gutzkows Börnebiografi, hvortil han havde den fuldkomneste Ret, og citeret Börnes egne Ord for derved at gøre sin Skildring mere levende.“ Saa dristig er denne

Berliner-Professor, at han fordrister sig til at dømme paa sit rent umiddelbare Indtryk uden i fjerneste Maade at undersøge Sagen, og saa uvidende, at han ikke aner, at Brandes' Behandling af „Den romantiske Skole i Tyskland" for langt den største Dels Vedkommende er skrevet ud af tyske Litterærhistorikeres Værker. Det fremgaar da ogsaa af en Brevveksling, som førtes mellem Geiger og Nissen, at Geiger slet ikke havde kendt Nissens Angreb og altsaa ingen Forestilling kunde have om dets Rækkevidde og Betydning. Forøvrigt anvender han i sit Forsvar det kuriøse Argument, at „Brandes behøver ikke at laane af Gutzkow". Nej, det er jo netop det, som vi andre ogsaa mener: Brandes maa kunne hjælpe sig med sit eget; men, naar han vil skrive om alle mulige Litteraturer og Personer — saavel litterære som politiske — saa siger det næsten sig selv, at Valuta, som Banken ejer, ikke strækker til, men han bliver nødt til at drive en temmelig udstrakt Laaneforretning. Det er det, han gør; men saa burde han sige det ligefrem. Der er noget ydmygende i, at se en Mand med hans Evner og Talent Gang paa Gang staa Skoleret uden at være i Stand til at anføre andet end tomme Udflugter til sit Forsvar.

Var Georg Brandes bleven dømt for videnskabeligt Forum, vilde Dommen da utvivlsomt være bleven en Dødsdom. Nu stod han som Partihøvding og Fører, og Angrebene førtes derfor, i al Fald af den store, inkompetente Masse, Partifjendskabet paa Regning, og hans Partifæller vænnede sig til at sluge de største Kameler uden at blinke. Han var Geni, og alt, hvad der sagdes eller skreves imod ham, var Smaatteri, et „Bryg af Pedanteri og Ondskab", som

Brandes selv udtrykker sig i sit Svar paa Dr. Østrups Angreb. Det er i det samme famøse Stykke Apologi, at han nævner Prof. Paludan som en Mand, der har skrevet et helt lille Bind Artikler imod ham. „Han interesserer mig ikke", skriver han. Mon det virkelig skulde være rigtigt? Saa meget er i al Fald sikkert, at en af de Mænd her i Danmark, der stod Brandes nærmest, straks efter Fremkomsten af Paludans Artikler skrev ham et Brev til og i stærke Udtryk opfordrede ham til at besvare Angrebet, idet han lod ham vide, at Publikum ellers var sagesløst. Naar Svaret ikke kom, havde det sine gode Grunde; men, det er unægtelig dristigt af Brandes, at han saa næsten en Snes Aar efter erklærer, at Paludan aldrig har sysselsat ham.

Men, siger Brandes' Forsvarere, naar hans Originalitet angribes, om han ogsaa har laant hist og her for Udlandets Vedkommende, saa vil dog ingen nægte, at hans Arbejder over dansk Litteratur er fuldstændig Førstehaands, og er det dog ikke Hovedsagen? Ja, heldigvis kan man saa nogenlunde give denne Betragtning Medhold. Her har Brandes i Reglen selv sammensøgt sit Stof, derfor er der ogsaa her kommet noget anderledes solidt ud deraf. Og det er hans Skrifter om danske og nordiske Værker, der vil sikre hans litterære Fremtid. Bortset fra den Tendens, som altfor hyppigt stikker Hovedet frem, maa man anerkende, at han her undertiden har ydet noget fortrinligt, næsten altid noget læseværdigt. Der er tidligere i denne Bog sagt mange rosende Ord om mange af hans danske Digtermonografier, der har Skildringens Liv og poetiske Sving fremfor mange andre kritiske Essays, der maaske kan være nok saa solide.

Imidlertid maa man dog ogsaa her vente at finde nogle af de Fejl igen, som jeg saa skarpt har paatalt for de udenlandske Skildringers Vedkommende. Selv om han her er ganske anderledes funderet end paa de vidtspredte udenlandske Litteraturfelter, kan man jo dog ikke antage, at han her skulde være en helt anden. Saaledes er det da heller ikke.

Da Brandes under den bekendte Molbechfejde i 1901 udæskende opfordrede den danske Digter, hvem han skyldte, var det saa blot et Indfald til at komme frem, meldte Ernst von der Recke sig straks. „Det er mig en oprigtig Glæde", skrev han, „at turde tro, at den Nytte, Brandes ved den sidste Redaktion af sin Afhandling om Chr. Winther har haft af min „Dansk Versekunst" (II. Side 68—128 og 202) har holdt ham skadesløs for hans for 31 Aar siden hafte Ulejlighed" (Gennemsynet af et lille Digt, en Tjeneste, som Brandes paa en lidt hoverende Maade havde omtalt). Recke bemærkede, at enhver let kunde overbevise sig om Rigtigheden af hans Paastand ved at sammenligne første og anden Udgave af „Danske Digtere" indbyrdes under Jævnførelse med de opgivne Steder i hans „Dansk Versekunst"; men, da den Slags sammenlignende Undersøgelser ikke ligger paa Hvermands Vej, skal der her gives nogle Prøver paa Forholdet.

I første Udgave af „Danske Digtere" (af 1877) hedder det Pag. 167 om det bekendte Digt om „Sælland": „Og det hele Billede er som sammenfattet i disse underfuldt harmoniske Vers:

Der ligger du i Havet
med Byer og med Slot osv."

I anden Udgave af „Danske Digtere“ (fra 1896) hedder det Pag. 178:

„Og det hele Billede er ligesom sammenfattet i disse lige saa tiltalende som ukorrekte Vers.“

De „underfuldt harmoniske Vers“ er i Mellemtiden forvandlede til simpelthen „tiltalende“, men „ukorrekte“ Vers. Hvorfor? Fordi Brandes i Mellemtiden har læst Reckes i 1881 udkomne „Dansk Versekunst“ (særlig II., Pag. 118—19, hvor Winthers Brug af Niebelungenverset kritiseres skarpt). Vi gaar videre.

I første Udg. af „Danske Digtere“ hedder det Pag. 201: „Men jeg dvæler et Øjeblik derved for at bidrage mit til at fremhæve dets dybe Fortrinlighed“.

I anden Udgave er det ændret saaledes: „Men jeg dvæler et Øjeblik derved for at bidrage mit til at fremhæve den dybe Fortrinlighed, det trods metriske Mangler besidder“. De tilkomne metriske Mangler skyldes Læsningen af Reckes Metrik (Pag. 202), hvor de omtalte Vers siges at være „formet saa slette, at de falde udenfor Kunstens Omraade og udenfor Begrebet Vers.“

I Udgaven af 1877, Pag. 203 siges det, at „Digtets tredie Strofe . . . staar ved Maaden, hvorpaa Spørgsmaal og Svar slynge sig gennem Metret, som en af de skønneste, Winther i sit Liv har frembragt:

Smykker den blanke,
levende Ædelsten,
Taaren, min ranke,
duftende Rosengren?
Ak, hvor din Taare ren
bli'er mig en Tanke.

Med udsøgt Finhed er i dette vanskelige Metrum Rytmegangen varieret."

I anden Udgave hedder det derimod (Pag. 214): „Digtes tredie Strofe (den ovenfor anførte)... interesserer ved Maaden, hvorpaa Spørgsmaal og Svar slynge sig gennem Metret, skønt Versebehandlingens Ufuldkommenheder her fremtræde stærkt. Daktylerne: Ædelsten, Rosengren, Taare ren ere uheldige som Rim".

Ja, det er sikkert nok; men man bør bemærke, at de selvsamme Fejl findes gennemførte lige graverende i alle Digtets Strofer. Brandes er kun bleven opmærksom paa dem i den ene Strofe, som Recke har anført paa det nævnte Sted (Dansk Versekunst II, Pag. 202).

I første Udgave af „Danske Digtere" (Pag. 217) hedder det: „Men „Henrik og Else" staar himmelhøjt over sine Omgivelser." I anden Udgave er dette ændret saaledes: „Men „Henrik og Else" staar himmelhøjt over sine Omgivelser og vilde være et fuldendt Kunstværk, ifald Versbehandlingen stod i Højde med dets poetiske Fortrin. Desværre er Niebelungenlieds-Verset her, som ikke sjældent hos Winther, behandlet uden nogen udviklet Sans for dets Ejendommelighed."

Det tilkomne skyldes Recke (se „Dansk Versekunst" II, hvor Winthers Niebelungenvers er kritiseret).

I første Udgave hedder det ligeledes i Sammenhæng med Digtet om „Henrik og Else" (Pag. 222): „I Morgen er det atter en Dag". Med overordentlig Magt komme derfor henimod Digtes Slutning de stolte, friske Strofer: „Jeg frister dig ej længer" osv. — I anden Udg. hedder det Pag 234: „I Mor-

gen er det atter en Dag". Skade kun, at Ordene „er der atter en Dag" (ligesom „i den undrende Skov") rent metrisk set saa ufuldkomment udfylde de sidste Halvvers. Ellers vilde man kun nære Beundring for den Kraft, hvormed henimod Digtets Slutning de stolte og friske Strofer komme" osv.

Endelig bør man sammenligne hele Afsnittet i første Udgave fra Sætningen: „Hos Oehlenschläger er Verset behandlet i dorisk Stil, hos Winther i korinthisk" (Pag. 228—230) med det tilsvarende i anden Udgave (Pag. 239—243), det hele Stykke Flikværk virker meget uheldigt. Naar det i første Udgave hed: „Winthers metriske og sproglige Kunst er Fuldkommenheden selv", saa er det i anden Udgave modereret forsigtig saaledes: „Hvor Winther staar paa sin Højde, der er hans metriske og sproglige Kunst Fuldkommenheden selv."

Det vilde have været heldigt, om Brandes i Steden for at levere disse underligt halverede Domme havde omarbejdet hele Afsnittet ud fra den i Mellemtiden erhvervede bedre Indsigt. Og endnu bedre vilde det have været, om han — var det saa blot i en Note — havde nævnet den, hvem han skyldte denne bedre Indsigt. Naar man har talt saa stærke Ord som G. Brandes om Utaknemlighedens sorte Last, saa bør man ikke selv vise sig forsømmelig i dette Punkt. Men Brandes har her paa dansk Grund overført sin fra Udlandet kendte Praksis, at fortie sine Læremestres Navne.

Det er ogsaa kedeligt, naar Brandes her, som paa mangfoldige Steder i sin Behandling af Udlandets Litteratur, røber sin mangelfulde Forstaaelse af det læste. Han har saaledes fra Recke hentet en Bemærkning om Niebelungenversets Rigdom paa

Former, naar det hedder, at dets Kombinationer i Strofen løbe op til Tusinder af Millioner, (Dansk Versekunst II, Pag. 117); men saa tilføjer han uforsigtigt for egen Regning, at dette Vers „kan kun sidestilles Heksametret og den franske Aleksandriner". Denne Bemærkning er saa misvisende som vel muligt, da de nævnte Versemaal netop høre til de mindst formrige. Naar Niebelungenverset i én Langlinie kan frembyde 477 Kombinationer, har Aleksandrineren i det højeste 64 og Heksametret 16.

Dette Eksempel er naturligvis ikke enestaaende. Hr. P. A. Rosenberg har („Dagbladet" for 9. Septbr. 86) rettet en Klage mod G. Brandes for i hans Behandling af „Aladdin" at have hentet en Del af sin Afhandlings Grundtanker fra Rud. Schmidts Behandling af det samme Emne. „Brandes", skriver han, „har den rigtige og dybsindige Tanke, at Aladdin er en særlig dansk Type, ret egentlig den danske Nationaltype. Denne Tanke, som er hans Artikels eneste Glanspunkt, er nu — mærkelig nok — identisk med Grundtanken i Schmidts ovennævnte Foredrag[1]). Ligheden mellem de to Forfatteres Fremstilling er umiskendelig. Grundtanken: Aladdin som Type paa den danske Folkekarakter er som sagt den samme hos begge. Begge illustrerer denne Tanke ved Hælp af de samme Eksempler: Oehlenschläger selv, Orla Lehmann, Grundtvig osv. Begge tilføje de samme Notabener og Henvisninger til Nutidens og Fremtidens særlige Krav. Bemærkningen om Ørsted staar paa ganske lignende Maade i Rud. Schmidts Foredrag „Om det intuitive Geni" Side 27."

---

[1]) R. Schmidt: Seks Foredrag. Kbhvn. 1878.

Alt dette er rigtigt, og da Brandes naturligvis har kendt Schmidts interessante Foredrag om „Aladdin", er det jo sandsynligt, at han har sin Opfattelse derfra, uden at der dog er Tale om nogen direkte Af- eller Omskrivning, som det saa ofte er Tilfældet med Hensyn til de udenlandske Kilder. I hvert Fald: Schmidt har her været hans Forgænger.

Hvad derimod angaar den lange Række Laan fra P. L. Møller, som Brandes i Følge Otto Borchsenius skulde have gjort sig skyldig i, da kan jeg ikke se dem, hvilket maaske er min Fejl. Det forekommer mig imidlertid, at Borchsenius, naar han har fremsat en saadan Beskyldning, ogsaa burde belægge den med Bevis.

Alt i alt er der næppe Grund til at opholde sig længere ved Laanene i hans hjemlige litteraturhistoriske Arbejder. Hvad han her har ydet, er i det hele og store hans eget, og afgiver virkelig Beviset for Professor Geigers Paastand, at Georg Brandes behøver ikke at laane. Det er paa disse Arbejder, at hans Anseelse vil komme til at hvile. Og med al deres Ensidighed er de betydelige nok til, at man ogsaa i kommende Tider vil søge til dem som Udtryk for en Tidsalder og en Aandsretning.

Etisk Stilling.

Stiller man sig paa Naturalismens Standpunkt, saa er ens moralske Opfattelse dermed paa Forhaand bestemt. Det er givet, at man maa være Indifferentist eller Nihilist paa det moralske Omraade; ti paa naturalistisk Grund er det umuligt at opbygge nogen Moral, da Naturen i sig er det ansvarsløse.

Det er endnu aldrig faldet nogen ind at opstille Moral eller moralsk Bevidsthed hos Dyrene, en Snegl, en Orm er ansvarsløs, og saa er en Løve. Og naar Menneskene, som Naturalismen gør det, indordnes i Skabningens Række ganske paa samme Vilkaar som de andre Dyr, saa lader sig heller ikke for dem opstille nogen moralsk Lov eller Pligt, men de maa som de andre Kreaturer leve hver efter sin Lyst og sin Art. Saa lidt som man for Alvor vil kunne falde paa at bebrejde Tigeren dens Blodtørst eller Grumhed, Hyænen dens Fejghed eller Ræven dens Snildhed, saa lidt vil man kunne bebrejde en Nero hans Grumhed eller en Oktavian hans Falsked.

Moralen er fra dette Synspunkt et overvundet Stadium, der tilhører Menneskets Barndomstid, da man opfattede Mennesket som et fritvillende Væsen. Nu, da man véd, at Mennesket er et Naturprodukt,

saa vel fysisk som moralsk, at Godt og Ondt, for at bruge Taines Ord, er Produkter som Vitriol og Sukker, nu kan man passende skrinlægge den moralske Fordring sammen med andre gamle Fordringer som et „ultra posse". Den mandvoksne Menneskehed ved, at den har de Egenskaber, den maa have, og saaledes ogsaa det enkelte Menneske. Han er dannet under Naturbetingelsers Nødvendighed, han har de Egenskaber, som han maa have, som han har taget i Arv fra kvindelige eller mandlige Forfædre, eller som ved Fødslens blinde Tilfældighed er faldet i hans Lod. Han kan ikke omdanne sin Natur, ikke forbedre eller forandre sig, han er et Stykke Natur med Evne til at reflektere over sig selv. Af denne Refleksbevægelse er Frihedsforestillingen fremgaaet som et Selvbedrag.

Det er denne Opfattelse, som set fra Kunstens Side kaldes for Naturalisme — Menneskezoologi — og fra Filosofiens og Tænkningens for Determinisme, Skæbnebestemthed, idet Udviklingen fra Evighed til Evighed bestaar af en ubrødelig, naturnødvendig Aarsagskæde, hvori intet Led kan udtages eller forandres.

Det er denne Opfattelse, der er saa fristende for Kunstnere og Videnskabsmænd, fordi det er den, der er deres Arbejdsgrundlag, naar det gælder om uden Nænsomhed, uden falsk Sentimentalitet at fremstille Fænomenet i dets hele naturbestemte Ejendommelighed. Det er jo Aarsagsloven, der som den røde Traad gaar igennem hele deres Arbejde. Det er for Digteren og Kunstneren af Vigtighed, at han evner at gribe og fremstille Fænomenerne i deres hele Naturbestemthed uden Forskønnelse eller Besmykning, som det ogsaa er rigtigt, at Videnska-

ben forfølger Aarsagerne saa langt tilbage, som den kan. De skal forudsætte, at ethvert Fænomen har sin Grund og det gælder for den at efterlyse det fra Punkt til Punkt helt ind i det halvbevidstes eller ubevidstes dunkle Kroge.

Men, den ærlige Videnskabsmand maa tillige indrømme, at den menneskelige Videnskab over alt træffer paa uoverstigelige Mure og uopdirkelige Døre, at vor Viden som Helhed endda kun er et sparsomt Lys hen over Tingenes Overflade, men ikke trænger ind til Tingenes Kærne. Og mer end det: han maa indrømme, at vor Tænkning, vor Fornuft, overhovedet ikke synes indrettet paa at gennemtrænge Verdens dybeste Væsen og løse dens Gaader, da der er Ting, der unddrager sig endogsaa vor Anskuelse, saaledes Spørgsmaalet om Tidens og Rummets Grænse eller rettere Uendeligheden. Vor Viden er for Øjeblikket ikke i Stand til at løse Striden mellem vor Tænkning og vor Følelses og vor Samvittigheds Krav.

Ti — det handlende Liv kan ikke nøjes med at blive staaende paa Naturalismens eller Determinismens Standpunkt. Den, der vil opdrage eller forbedre Menneskene (og det vil vi i Virkeligheden alle, ogsaa de, der nægter, at de vil det) kan ikke nøjes med at tage dem eller beskrive dem som de er; den, der skal handle, maa tro paa, at han er fri, ja selve hans Handlen overbeviser ham derom. Hvis hele Verdenshistorien var en forud afgjort Historie, da vilde intet Menneske kunne holde Tilværelsen ud. Der kan dertil svares, at en Roman kan være lige spændende for Læseren, fordi den er skrevet færdig, naar han begynder at læse den, da han jo dog ikke kender dens Forløb; men det slaar ikke til. Men-

nesket forlanger af Livet noget mere end en Tilskuers eller Læsers Rolle. Der er ikke én af os, uden at vi vil være medvirkende og tro paa, at vi er det, og den egentlig dybe Glæde over Tilværelsen beror derpaa. Derfor tør Naturalismen aldrig ophøje sig til Livsanskuelse eller Verdensanskuelse, men maa i Beskedenhed nøjes med at blive det, den er, en videnskabelig og kunstnerisk Metode. Overskrider den denne sin Grænse, da bliver den til Humbug og Øjenforblindelse, og det er just det, vi i vor Tid har set.

Brandes har oprindelig ikke selv været blind for disse Mangler ved Naturalismen. Hans hele Doktordisputats om Taine (som han rigtignok ikke har optrykt i sine samlede Værker) er som paavist i denne Bogs første Bind (G. B. I, Pag. 77—83) ét eneste Angreb paa hans franske Lærer og dennes blot zoologiske Opfattelse af Menneskelivet. Brandes paaviser dér fuldstændig rigtigt, at hvis det sande, gode og skønne ikke er til Stede i Ideen, men kun danne sig, da er Læren om Idealet forud dømt i Litteratur og Kunst, da er der overhovedet ikke mere nogen Maalestok og nogen Dom, da er der ikke mere store Aarhundreder i Poesien, ikke mere nogen klassisk Litteratur, der kan fremstilles som Mønster for Beundring. Alt gaar op i Tolerance (det vil moralsk set sige Ligegyldighed).

Ufatteligt, hvorledes Brandes, der selv saa skarpt og rigtigt har set og pointeret dette, siden har kunnet opgive det, hvorledes han har kunnet komme uden om de simple og uigendrivelige Sandheder, han her har fremsat. Og dog er det faktisk, at han efterhaanden i sin Livsbetragtning er gledet ned ad det Materialiemens Skraaplan, som han bebrejdede Taine,

at han var gledet ned af. Noget Forsøg til en samlet Moralfilosofi foreligger der jo ikke fra Brandes' Side, saalidt som han paa andre Omraader har søgt at samle sig en Livsanskuelse, men der er dog tilstrækkeligt af Antydninger til, at man af dem kan danne sig et Billede af den Bane, han under sin Udvikling har beskrevet, og som synes mig at være en nedadgaaende.

Det Begreb af Naturalisme, som Brandes har opstillet og som er ganske i Strid med, hvad der ellers forstaas ved dette Ord, findes som bekendt defineret i hans Bog „Det moderne Gennembruds Mænd", hvor det kaldes „et meget omfattende Ord, fordi det rummer alt fra det aandigste Sværmeri til den Virkelighed, der staar lavest paa Stigen, i Poesien alt fra den sarteste Alfemelodi hos Shelley til Ostesymfonien hos Zola, et Udtryk, som kun udtrykker den Begrænsning, at Grundlaget er Naturhengivelse eller Naturstudium, at Standpunktet er taget indenfor Alnaturen og ikke i det dogmatisk overnaturlige." Denne Definition vilde være særdeles antagelig, om ikke Hestefoden stak Hovedet frem i de sidste Ord om det dogmatisk overnaturlige; men de spolerer saa rigtignok det hele. Ti skal Naturalismen rumme alt, saa maa den dog sikkert ogsaa rumme det religiøse i enhver som helst Form, og Spørgsmaalet om det overnaturlige, hvis man overhovedet akcepterer det, fremtræder i dogmatisk eller ikke dogmatisk Form skønnes ikke i fjærneste Maade at vedkomme Sagen. I denne Forbindelse er Ordet Naturalisme imidlertid ret værdiløst, da det kun er Udtrykket for en æstetisk Kunst- eller Verdensanskuelse, der vil favne og fatte alt, og for hvilken intet menneskeligt er frem-

med, men som ikke vil indlade sig med de til Grund liggende religiøse og filosofiske Spørgsmaal. Ordene om det „dogmatisk overnaturlige" falder da i enhver Henseende udenfor Sammenhængen, og dog er de utvivlsomt det Navlepunkt, hvorom den hele Definition har dannet sig. Og de betegner — desværre — ogsaa det, som mer og mer er bleven Nerven i Brandes' hele Stræben, Kampen mod Kristendommen og den paa denne hvilende Moral.

Til en Begyndelse polemiserede Brandes kun mod den konventionelle Moral, en Tendens, for hvilken alle Digteres og Skønaanders Sympati paa Forhaand var ham sikker, fordi det moralske og det blot konventionelle (vanemæssige) i sig selv er modsigende Begreber. Det konventionelle som blot konventionelt er en Pest for Moralen, som det er det for Poesien. Men gennem sin Kamp mod den konventionelle Moral sigtede Brandes i Virkeligheden paa Kristendommens Moral. Det var Kristendommen, han vilde til Livs, med det glødende Had, der i Virkeligheden er hans hellige Ild. Kampen mod Moralen var et Led i hans Udryddelseskamp mod Kristendommen og mod den transcendentale Verdensanskuelse. Derfor antyder han i sine tidligere Skrifter altid, at det er ud fra en højere og fuldkomnere Moral, han fordømmer den konventionelle. Men han overser i sin irreligiøse Uforstand, at Kristendommens Moral, skønt den selvfølgelig mangfoldigt har paavirket den moderne Verdens og bestemt den, dog ikke falder sammen med den, men som Himlen er højere end Jorden, saa er ogsaa Kristendommens Moral højere end al konventionel Moral, fordi det er den absolute Fordring, den, som Mennesket ikke kan fyldestgøre, og som dog hæn-

ger som et Damoklesværd over hans Hoved, den Fordring: Vær fuldkommen! Det er denne Fordring, der dømmer Mennesket, og som derpaa frelser det af Naade. Dette er den sande kristelige Moral og ikke de fattige og udvortes ti Mosebud, skønt de dannede Grundlaget for Kristendommen, og endnu den Dag i Dag danner Grundlaget for de kristne Staters Lovgivning. Om denne mystiske Baggrund for Kristendommen synes Brandes intet at vide, fordi han nu en Gang ikke vil vide af anden Visdom end en rent rationel, som han kan udmaale med sin Forstand.

Til en Begyndelse indsaa Brandes dog, at det gik ikke an at kaste den foreliggende Moral over Bord uden at erstatte den med en bedre, da jo Fremskridtet var hans Lidenskab og Løsen. Ikke opløse, men fuldkomme, maatte da være Formlen. Og troligvis mente han det alvorligt dermed, om end det var ham dunkelt, hvorledes det skulde gaa til. Da traf han paa sin Vej Stuart Mill med dennes Lykke- eller Nyttemoral, og han greb om den med begge Hænder. Her var den Sten, han manglede i sin Bygning, her var den Bro, ad hvilken han skulde gaa over til Fremtiden. Her var en Moral af rent jordisk Oprindelse, en Moral for denne Verden, der lod alle transcendentale Betragtninger ude af Syne for at drøfte det Spørgsmaal, hvordan Menneskene kan faa det mest mulige ud af den dennesidige Tilværelse. Og som efter gode demokratiske Regler udmaalte Lykkens Goder saa ligeligt for alle som muligt. Der er næppe Grund til at tvivle om, at Brandes oprindeligt har været oprigtigt begejstet for Mills Velfærdsmoral, som han selv omplantede paa Dansk.

Men — det er skildret tidligere i denne Bog (G. Brandes II, Pag. 143 ff.), hvorledes Brandes efterhaanden bliver sig de Modsætninger bevidst, som allerede fra Begyndelsen af var til Stede mellem Mill og ham selv, indtil han i 1889 kaster hans Velfærdsmoral over Bord og proklamerer den Nietzscheske Herremoral, den rent individualistiske Moral, som han allerede i tidligere Værker havde antydet. Ethvert Menneske skal uafhængig af alle Avtoriteter forme sig Lovene for sit eget Liv. I samme Forbindelse forkyndes det, at det store Menneske er Kulturens Kilde, og det store Menneske er det, der i Trods og adelsvældig Selvraadighed sætter sig selv og sin egen Udvikling som Maal. Der gives ingen almindelig Moral. De videnskabelige Etikeres Værker er fulde af indbyrdes Modsigelser, deres Etik er ikke andet end deres fra Selskabslivet kendte Yndlingsmeninger om, hvordan vi andre skal bære os ad[1]) Dette gælder naturligvis Mill saa vel som Høffding, skønt Brandes ikke ligefrem nævner den første. Moral er kun en formel Bestemmelse uden bestemt Indhold, d. v. s. uden Indhold. Dette er den gennemførte æstetiske eller artistiske Livsanskuelse, der for saa vidt med den fuldkomneste Uret pryder sig med Moralens Navn. Med andre Ord: Moralen er her kastet fuldstændigt over Bord.

Lad os se lidt nærmere paa, hvorledes Brandes tænker sig Udviklingen af en saadan rent artistisk eller æstetisk „Moral". I sit Essay om Paul Heyse kommer han ind derpaa. „Pligten", hedder det her,

[1]) Der ligger i dette „vi andre" en ret styg Sigtelse for personlig Uærlighed hos Vedkommende.

„ses som udstrømmende af Naturens eget Væld, idet den højeste og afgørende Regel for Pligten er den at sikre Mennesket mod Splid med sit eget Jeg.“ (Mennesker og Værker Pag. 274) og det udvikles (Pag. 273) at denne Pligt til at „bevare sig hel“ har sit Kompas i Instinktet, hvormed menes noget fra den enkelte Drift fuldstændig forskelligt. I Kraft af dette Instinkt kan „en fri Sympati triumfere over Blodets Baand og selv over det næreste Slægtskabsforhold.“ Dette illustreres ved et Eksempel fra Paul Heyse, der i Novellen „Den fortabte Søn“ lader en Moder, uden at vide af det, pleje sin Søns uskyldige Drabsmand, og da denne ved sin Elskværdighed vinder saa vel Moderens som hendes Datters Hjærte, lader Digteren ham hjemføre Datteren som Brud. Selv da Moderen erfarer Sammenhængen med Sønnens Drab, lægger hun derfor ikke Brylluppet nogen Hindring i Vejen, men bærer alene og uden at indvie nogen i sin Hemmelighed den Ulykke, der har ramt hende. Her er da med Personlighedens fulde Samtykke et rent aandeligt Baand traadt i Steden for Blodets. Det samme gælder i alle de Tilfælde, hvor hos Heyse Personligheden af Pligthensyn trænger en virkelig Lidenskab, en dyb Elskov tilbage. Og der nævnes nu flere Eksempler fra Heyses Digtning paa, at et Menneske gør dette netop for at bevare Troskaben mod sig selv.

Men — hvis nu den omtalte Moder (i Novellen „Den tabte Søn“) havde baaret sig lige omvendt ad? Hvis hun i Steden for at lade sig vinde af sin Søns Drabsmand havde rejst sig som en Amazone og slagtet ham paa Stedet og kastet hans Hjerte for Hundene og derpaa myrdet sin egen Datter, fordi

hun — uden at vide det — var besmittet ved hans Kys, havde hun da ikke baaret sig akkurat lige saa moralsk ad i „moderne“ Nietzsche-Brandesk Forstand? Brandes synes ikke at mene det; men det viser kun, at han endnu momentvis er hildet i gammeldags Moralbegreber, som han dog har kæmpet mandigt for at frigøre sig for. Jo, naturligvis havde hun handlet lige saa pligttro og lige saa moralsk; ti hun havde da bevaret sig „hel“ som Furie, som Amazone, og ingen har Ret til at sætte en Amazone under en sentimental og human Moder; ti hun følger lige saa fuldt Naturens Bud, sin Naturs, hvorpaa det alene kommer an. Med hvilken Ret foretrækker man ud fra dette Udgangspunkt de humane Følelser fremfor de stærke, vilde, primitive? Svaret er: med slet ingen. Ti Naturen virker med lige Ret i alle og har samme Ret i alle sine forskellige Aabenbaringsformer. Her befinder vi os paa Taines rent zoologiske og naturmæssige Plan, og, som Brandes selv meget rigtigt gør gældende i sin Bog om H. Taine, herfra lader der sig ikke opstille noget Ideal og noget Vurderingsprincip. Typerne er lige gode.

Man kan naturligvis med Taine, vel at mærke fuldt vel vidende det vilkaarlige deri, opstille den herskende Egenskab som Rangeringsprincip. Kravet bliver da det, at den herskende Egenskab bliver til Gavns herskende, at den gennemføres med Styrke og Konsekvens i Væsenets Helhed og til dets mindste Enkeltheder, det, som Brandes kalder at give sin Karakter „Stil“. Her, hvor vi kun har med den fra Naturens Væld udstrømmende Pligt at gøre, her gælder det virkelig, at enhver Type er god saa vel i den tænkende som i den dyriske Verden, og at

alle Typer har samme Eksistensret. Ingen bebrejder Hejren dens lange, skrøbelige Ben, dens magre Legeme, dens betragtende og ubevægelige Stilling, saa lidt som man fordømmer Fregatfuglen for dens uhyre Vinger og korte Fødder; ti denne Magerhed er en Skønhed hos Hejren og dette Misforhold er en Skønhed hos Fregatfuglen. De aabenbare hver især en Naturidé" (G. Brandes: Taine Pag. 71-72).

Nej, for denne zoologiske Moral er Catarina af Medici og Filip den Anden lige saa moralske som Jesus af Nazareth og Frans af Assisi; ti de have „bevaret deres Væsens Helhed og Sundhed", og det er umuligt at opstille nogen Rangforordning mellem Typerne.

Det viser sig imidlertid, at Brandes selv som Kritiker ingenlunde har bevaret sit Væsens Helhed og Sundhed i samme Grad. Modsigelsens Aand er over hans Værk; den følger ham i Hælene, hvor som helst og aabenbarer sig hvert Øjeblik, saaledes ogsaa i Afhandlingen om Paul Heyse, naar det hedder om Individerne i dennes digteriske Arbejder, at de grunde dybt i Race og Stamme, og det tilføjes: „De følge Blodets Stemme og appellere til den. De uudviklede ere et kraftigt Udtryk for en Racetype, de udviklede iblandt dem kende deres Natur og respektere den, de tage den som givet i Følelsen af, at den ikke lader sig ændre („Mennesker og Værker" Pag. 268), eller naar der (Pag. 270) tales om, „hvor afmægtig enhver Aandernes Forstaaelse er imod Naturernes blinde, ufornuftige, elementære Tiltrækning til hinanden, der trælbinder al Frihed og endog bedaarer den forstandigste. Ja, her har vi det rigtige. Indenfor dette System er der ingen Frihed; den fra Naturens

Væld udstrømmende Pligt forlanger ingen Tilslutning fra Menneskets Side, den er et kategorisk Imperativ, der selv besørger det i saa Henseende fornødne.

Naar Brandes opstillede det store Individ som Slægtens Maal, gjorde Høffding med Rette opmærksom paa, at Nietzsche-Brandes ganske savnede en Maalestok til Vurdering af Storheden. Helt anderledes bliver det, hvis der anlægges en moralsk Maalestok for Storheden, saa at det store Menneske er det gode Menneske, og den største den, der er fuldkommen god. Da vilde man ogsaa fra kristelige Forudsætninger kunne gaa med til denne Betragtning; ti det er Kristendommens egen. Jesus Kristus er Menneskehedens Maal, fordi han er den fuldkomment gode, den syndefri.

Men, skønt Nietzsche-Kampen i Almindelighed opfattedes som et knusende Nederlag for Brandes, saa er dette dog næppe rigtigt. Den blev det, fordi Sympatien i Almindelighed samlede sig paa Høffdings Side, og fordi Brandes til syvende og sidst ikke — saa lidt her som ellers — havde Mod til at tage Konsekvensen af sit Standpunkt, hvad der ganske vist ogsaa skulde moralsk Mod til. Men i Virkeligheden havde Brandes Ret i sin Paastand, at Velfærdsmoralen er et vilkaarlig valgt Standpunkt, der ingenlunde kan tiltage sig nogen absolut Avtoritet. Saa snart vi er udenfor Kristendommen og dens Avtoritet, befinder vi os paa et Skraaplan, og det afhænger af personligt Skøn, hvor man vil stanse. Eller man er inde paa en Opløsningsproces, hvor man ikke vilkaarligt ved et Magtbud kan afbryde den videre Opløsning. Naar Høffding efter Brandes' Udtryk opfattede Lykkemoralen som en Art ny Dogmatik, saa betragtede Brandes den derimod

som et Diskussionsprogram, og hvorledes skulde man kunne stanse Diskussionen, naar man først har forladt Kristendommens Grund? Velfærdsmoralen tiltrækker de fleste ved det Slægtskab, den har bevaret med Kristendommens Moral: „Hvad I ville at andre skulde gøre mod eder, det samme gører I og mod dem". Den er for sin væsentligste og bedste Del et Laan fra Kristendommen, men uden dennes Fasthed overfor Angrebene, fordi den er en Frugt af Overvejelser og Spekulation. Saa lidt som der kan laves nye Religioner i vore Dage, saa lidt kan der laves ny Moral, ti det ene Forsøg vil straks blive kuldkastet af et nyt. At have paavist dette, maa regnes Brandes noget til Fortjeneste.

Bortset fra Spørgsmaalet om den kristelige Morals guddommelige Oprindelse, har denne sin Styrke ved at have dyb Rod i Historien og Udviklingen, i Kraft af sin tusindaarige Avtoritet. Derfor maa man selv fra et opportunt Synspunkt i høj Grad respektere den. Har man først forladt den, saa er man inde paa det uendelige Eksperiment.

* * *

Dette er den teoretiske Side af Sagen; den er, som man vil se, saa negativ som muligt. Moralen opløst i bare Æstetik, i en Fordring om at give sin Karakter Stil, en Fordring, som det saa indrømmes, at man ikke kan opfylde, hvis ikke Naturen har opfyldt den for en.

Men Teori og Praksis er to Ting og befinde sig ofte i den besynderligste Modsigelse med hinanden. Nogle praktiske Idealer findes der dog vel hos enhver Forfatter, selv hos Naturalisterne, der jo i Følge Brandes' egen Udvikling i hans Bog om

Taine ikke formaar at opstille absolute Idealer. Sagtens maa man vente at finde saadanne hos Brandes, der har talt saa stærke Ord om Ideernes Betydning for Digteren — altsaa vel ogsaa for Kritikeren — naar de vel at mærke er tidssvarende [1]).

Der er én Ide, som er allestedsnærværende hos Brandes, som gennemsyrer hans hele Forfattervirksomhed med en Styrke og Konsekvens, som intet lader tilbage at ønske, det er Frihedens Ide. I sin store Tale ved Koncertpalæfesten, hvor han ligesom resumerede sit Livs Bestræbelser, dets Kamp, siger han: „Jeg har elsket Friheden fra min Ungdom, og jeg elsker den den Dag i Dag, som da jeg var 18 Aar og højere endda". Ja, Friheden var den Klokke, hvormed han samlede Ungdommen om sig, det var den magiske Nøgle, hvormed han lukkede sig ind i de unges Hjerter.

Men Friheden er en Stjerne der kan spille i mange Farver. Der er jo ikke i Verden det Parti, ikke den Retning, ikke det Talent, der ikke skrev Friheden paa sin Fane. Selv det mest reaktionære Parti bekender ogsaa sin Kærlighed til Friheden, og selv Georg Brandes indrømmer, at Reaktion kan være et Fremskridt [2]) — altsaa vel ogsaa med Frigørelse. Man maa da undersøge Frihedens Be-

---

[1]) Rent uden Ideer kan ingen Digter digte, de slette Poeter have derfor ogsaa nogle, de have Fortidens, og disse Ideer, som en ældre Periodes Kunstnere gave et udmærket digterisk Udtryk, give de et slapt og mat. „Det mod. Gennembruds Mænd". Pag 110.

[2]) Man maa ikke misforstaa mig, som ansaa jeg Reaktion som saadan for et med Tilbageskridt. Langt fra. Tværtimod! En sand, udfyldende og irettesættende Reaktion er Fremskridt, Smld. Skr. III, Pag. 4.

tydning i hvert enkelt Tilfælde, indenfor hver Forestillingskreds, i de forskellige Forfatteres Benyttelse deraf. Saa lidt som en Krone er den samme Værdi indenfor de forskellige Landes Møntsystem, eller en Alen det samme efter forskellige Landes Maal, saa lidt er Friheden det samme indenfor de forskellige Systemer, hvori den optræder.

I det nye Testamente omtales Friheden som et af Menneskehedens herligste Goder, „Guds Børns herlige Frihed". Friheden hører til Kristendommens grundlæggende Ideer. Den Frihed, der her tænkes paa, er Frigørelsen fra Kødets Lyst og Øjnenes Lyst og Livets Hoffærdighed, Frigørelsen fra Syndens og Mørkets Magt og sidst fra Døden; ti Synden og Mørket og Døden er Lænker, hvormed Menneskesjælen er bundet.

Se vi paa Frihedsbegrebet hos en Mand som Grundtvig, saa betegner den hos ham Retten til Personlighedens, Kræfternes frie Udfoldning. „Frit at tænke, tro og tale", „Frihed for Loke saa vel som for Thor." Det er borgerlig og religiøs Frihed paa en bred Basis. Ikke — selvfølgelig — fordi Grundtvig er moralsk ligegyldig, fordi det er ham uden Forskel om Godt eller Ondt sejrer; men fordi han er vis paa, at Thor er stærkere end Loke, at Sandheden er mægtigere en Løgnen, og fordi han er vis paa, at Sandheden er mægtigst i Frihed, fordi Friheden er et Livsvilkaar fra den.

Socialismen har ogsaa Friheden paa sit Program; men her betyder den mindst af alt Individets Selvbestemmelsesret. Nej, her betyder Frihed tvertimod Pligten til Indordnelse og Underkastelse i Kampen for den sociale Frihed, det vil sige Arbejderstandens

Emancipation fra Kapitalen og Udslettelsen af Standsforskelligheder.

Hos Brandes er Friheden oprindelig ligesom hos Grundtvig Retten til Personlighedens frie Udfoldelse — der er et Stykke, hvor de to Retninger følges, for siden at gaa i stik modsatte Retninger, ti hos Grundtvig naas den sande Frihed først, naar Mennesket kommer i Tjener- og Lydighedsforhold til Guds Vilje, medens Brandes mener, at den rette Frihed først naas, naar Mennesket frigør sig fra al religiøs Autoritet og gør sig til sin egen Herre. For ham er Tankens Frihed, det vil sige dens Frigørelse fra Gud, Hovedsagen. Derfor bestaar det rette Frigørelsesarbejde for ham i en Kamp mod al Autoritetstro, særligt mod Kristendommen. Hans Luciferfakkel brænder med en anderledes dunkel Glans end Grundvigs Oplysningssol med dens Morgenrøde; ti, naar Grundtvig vilde Frihed ogsaa for sine Modstandere, saa vil Brandes paa det aandelige Omraade egentlig kun Frihed for sit Parti. Han har selv tilstaaet, at Tolerance er uforenelig med en kraftig Overbevisning, og det er sandt. I Teorien er den det, men i Praksis burde den ikke være det; ti da krænger den sig om til sin egen Karikatur. Man vil saaledes mindes Brandes' bekendte Artikler om de katolske Ordener i Frankrig („Politiken" for $^{18}/_{8}$ 1902), hvor den gamle Frihedsherold tager Ordet for Meningstvang over for andre. Overhovedet har man sjældent set, at Brandes' Frihedssværmeri har gjort ham til Forsvarer af andres Frihed end deres, der fulgte ham og vilde som han.

Men, idet han løsriver Verden fra dens religiøse Baggrund, hvad han faktisk gør, naar han søger at eksstirpere den faktisk bestaaende Religion, d. v. s.

Kristendommen og den paa denne hvilende Moral, kaster han den i sit blinde Frihedssværmeri ud i det tomme Rum. Du har Frihed, fuld Frihed, men til hvad? Det samme Spørgsmaal gør en Dreng sig selv, naar han om Morgenen har forladt det fædrene Tag for at vandre ud i den vide, vide Verden, og ved Aften finder sig staaende med tomme Lommer midt paa den nøgne Slette. Hvilket Formaal er os levnet? Hvilket andet højere Ideal; ti Friheden er i ethvert ideelt Solsystem kun en Biplanet, den er en Drabant, der maa gaa en større Matador til Haande. Hos Grundtvig tjener den Gudslivet, den tjener Guds og Folkets Aand, af hvilke den sidste er helliget ved den første. Hvem tjener den hos Brandes? Litteraturen? Men, den er da intet Menneske, den er ogsaa kun en Tjener. Snarest maa det siges, at den tjener Geniet; ti i Brandes' System sidder Geniet som suveræn Hersker midt i det store, tomme Rum. Desværre kan Geniet dog ikke som Gud have sit Maal i sig selv, bl. a. fordi det er en Praas, som hurtigt brænder ud, eller for at bruge Brandes' eget Udtryk som „en flakkende Lues Strejfskær i et Rum". Brandes maatte modstræbende indrømme dette under Nietzsche-Striden. Idet Geniet da træder ud i Samfundet, maa det have sin Opgave i Forhold til Menneskeheden. Siges der, at det skal opdrage denne, saa spørges der atter: hvortil? Og det er ikke nok, at der svares: til Fremskridt; ti Fremskridtet er for saa vidt ganske lige saa ubestemt som Friheden, ja, er ret egentlig ét med den. Atter staa vi saaledes for en lukket Dør med Frihed til at løbe vor Pande til Blods mod den. Det er ikke nok, at Brandes fortæller os om Fremskridtets Jærnbanetog, der i fuld Fart kommer susende

forbi én. Vi er saa næsvise, at vi vil vide, hvor det gaar hen. Er vi nemlig først hinsides Godt og Ondt, da har det slet ingen Hast; ti da er vi Lykkens Land forbi, og naar det ikke, selv med en Hastighed af ti Mil i Timen, og alt det pragtfulde Bulder af Fremskridtsmaskineriets Stempler kan ikke døve Tomheden i den urolige lille Ting, der hedder et Menneskehjerte.

Friheden viser sig da i Brandes' System ganske indholdsløs. Det gaar dermed som med Moralen, det bliver kun en formal Bestemmelse; men vi spørge om reelle Bestemmelser, om Livsværdier.

Gaa vi videre i vor Søgen, finder vi da ogsaa andre Idealer hos Brandes. I sit lille Skrift: „Om Nationalfølelse" siger han (Pag. 18): „Retfærdighed er det ypperste Ideal, som Menneskeaanden har undfanget". Maaske er det da den, hint berømte Fremskridtsiltog jager af Sted for at indhente. Blot det ikke er kørt den forbi. Ti en blot menneskelig Retfærdighed synes at staa paa temmelig svage Ben.

I Følge Sammenhængen, hvori Ordet forekommer, er det nærmest brugt om Retfærdighed i politisk Forstand, det er brugt som Angrebsvaaben mod den politiske Tilstand, det Mindretalsregimente, hvorunder vi den Gang (i 1894) endnu levede, et Regimente, som Brandes samme Steds betegner som Gerontokrati (Gammelmandsstyre).

Men hvad er det da for en Uretfærdighed, der vækker Brandes' Indignation? Er det Grundlovsbruddet? Ganske vist har Brandes ved forskellig Lejlighed i stærke Ord dadlet Lovbruddet; men det lykkes ham dog ikke at bibringe os den Forestilling, at det er dér, at Tampen brænder. Han er

nemlig i ingen Henseende Formernes Mand, og han, der har udtalt sig saa anerkendende om Bismarck, lægger sikkert ikke Hovedvægten paa det strængt lovmæssige. Paa Demokratiets Vegne kan Forargelsen heller ikke være. Brandes var jo aldrig Demokrat. Tværtimod, han har udtrykkelig understreget, at han er Aristokrat. I en Samtale med den engelske Kritiker, Mr. Archer (gengivet i „Daily Chronicle", derfra gaaet over i „Politiken" for 14. Nvbr. 1895) har han udtalt: „I Danmark regner jeg mig, skønt jeg ikke tager nogen aktiv Del i „Politiken" til Venstre. Men i mit inderste Hjærte holder jeg med den oplyste Absolutisme". Det er da næppe i Krænkelsen af Parlamentarismens Princip eller Aand, at denne Tilhænger af den oplyste Absolutisme ser Uretfærdigheden, men snarere deri, at de Folk, der hylde de samme religiøse, moralske og litterære Principer som han, holdes borte fra Ledelsen. For Retfærdigheden i større Forstand, den Retfærdighed, der først faar sin Bekræftelse under Forholdet til Modstandere, har Brandes næppe Sympati. Hans hele Praksis modsiger det for bestemt. Hans hele Polemik er gennemgaaende indblæst af Fanatisme. Retfærdighed synes da efter Sammenhængen at skrumpe ind til et Vaaben i Partikampen, og der synes ingen rigtig Mening i under de givne Forudsætninger at lovprise den som det ypperste Ideal, den menneskelige Aand har undfanget, naar der derved kun sigtes til Radikalismens eller Geniets formentlige Herskerret.

Tilbage bliver da de rent artistiske Idealer, Kærligheden til den Skønhed, som glæder Øjet og Sanserne, en smuk Blomst, et smukt Vers, en smuk Kvinde, modne Druer, Berømmelse og Rejseoplevel-

ser. Overfor alt dette er Brandes' Beundring oprigtig. Hvordan det end gaar med Skønhedens Ide, hvad enten den kan finde Plads indenfor hans System eller ikke, saa er der ingen, der kan fratage ham dette, at han er en oprigtig Skønhedsdyrker. Man taler i vore Dage om „une religion de la beauté". Hvis Brandes har nogen Religion, da er det en saadan, og det er herpaa, at det, som er den blivende Styrke i hans Værk, beror.

Og endnu ét: han har haft en stor og levende Sands for de undertrykte Nationaliteter. Den er sikkert udspunget af hans Indignation paa sit eget Folks Vegne, den, der har givet sig saa veltalende et Udtryk i hans Bog om Beaconsfield. Men, idet han har forlænget Linien, er han derigennem naaet til en sympatetisk Forstaaelse ogsaa af andre undertrykte Folks Kaar, Polakkers og Armenieres. Her har han alles fulde Sympati. Det er denne Følelse, der atter brød frem, da han i sit lille Skrift om „Danskheden i Sønderjylland" blev en veltalende Advokat og Lovpriser af dansk Nationalitet og Kultur overfor tysk. Han, der maaske næppe tidligere havde haft stor Sympati for det lille kulturforsinkede Land norden for Aa, faar det pludselig at se under en ny Synsvinkel som det undertrykte, og straks føler han sig advokatorisk stemt. Det er ikke tilfældigt. Men det kan ikke nægtes, at det gør et Skaar i Glæden, naar man kommer til at tænke paa, at den samme Forfatter her hjemme har været med til at godkende et Aandstyranni, som her i Danmark i det mindste lykkeligvis har været uden Sidestykke. Eller at han har taget Ordet for den brutale Magtundertrykkelse af Katolikernes borgerlige Frihed i Frankrig. Ogsaa her er han da

delt og selvmodsigende. Ogsaa her er hans Devise: Baade — og.

* * *

Der er en Side af det moralske Spørgsmaal, som endnu ikke har været berørt, det er Kønsmoralen. Egentlig havde jeg mest Lyst til ganske at forbigaa den her, fordi den i Reglen er skudt i Forgrunden i de første Diskussioner og derved er kommet til at dække over de mange andre dybe Modsætninger, som ligge bagved, og som jeg har villet i denne Studie skulde staa i fuld Belysning. Jeg kunde saa meget mere fristes til at forbigaa dette Spørgsmaal, som jeg godt véd, at jeg dog ikke her vil kunne skænke det den virkelige og indgaaende Behandling, som det har Krav paa, men maa opsætte det til en senere Lejlighed.

Men, hvor fristende det end kunde være at overspringe dette kritiske og kildne Punkt, gaar det dog ikke an i en Skildring af Georg Brandes, som skal kunne gøre Fordring paa nogen Fuldstændighed, at se helt bort fra hans Stilling dertil, saa meget mindre, som det netop er om denne Sag, at de heftigste Kampe, vort offentlige Liv i de senere Aartier har kendt, have drejet sig. Af disse Kampe er der i denne Bogs foregaaende Bind (G. B. II, 111—160) givet i hvert Fald et Omrids, ligesom der ogsaa er givet nogle Antydninger af, hvordan denne Strid senere blusser op paany for tilsidst at sætte hele Landet i Brand, saa dertil skal der ikke vendes tilbage her.

Her skal da kun i al Korthed gives nogle Antydninger af Brandes' Holdning i denne Sag. At han fra tidlig Tid har anset det for en Hovedop-

gave at revoltere Bevidsthederne paa dette Punkt, er af mange Tegn klart, saaledes af de Udtalelser, han under Sædelighedsdebatten fremsatte i „Politiken“ for 28. September 1885, hvor han udtaler, at Spørgsmaalet endnu ikke kan gøres til Genstand for Behandling, men at han, fra han begyndte som Skribent, har gjort sit bedste for at forberede en saadan (G. B. II, Pag. 129) og stadig har forholdt sig kritisk til de Sædelighedsbegreber, der „løb Landet over“. Det var dog først i hin berømmelige Tilskuerartikel (Januar 1885), at han fik Mod til at tale ud om Sagen, idet han skød Martin Luther for som Skjold. Det var her, at han rettede et Angreb paa Askesen, som den „næsten alene øves af det store Flertal af de højere Stænders ugifte Kvinder“. Brandes forstod ikke, at han derved ikke blot saarede den kvindelige Stolthed, men at han traadte noget af det idealeste i Kvindenaturen under Fod: Kravet paa hele Forhold. Og han begreb ikke, at det her er Kvinderne, der staar højere end de mange Mænd, hvis Eksempel han anbefaler dem til Efterfølgelse, de, som letsindig slænger deres Ungdom bort paa daarlige Veje for siden at angre det, naar de en Dag staar Ansigt til Ansigt med den store, rene Kærlighed og maa slaa Øjet ned, fordi de ikke længere kan gøre den fulde Indsats.

Dette, at Brandes her tog Parti for den lavere Sædelighed overfor den højere, føles som en Grundskade i meget af hans følgende Forfattervirksomhed og drager ham ned i et lavere Niveau.

Aldrig mærker man hos ham Forstaaelsen af en ren, opofrende, kæmpende Kærlighed, der drager hele Mennesket opad og adler det; aldrig har han et Ord om Kærligheden som den slægtsbundne,

hvis virkelige Opgave og Maal er at opelske og optugte den næste Slægt. Det, som er Dybden og Kærnen i den ægteskabelige Kærlighed, Kampen for og Fællesskabet i Børnene, er bleven ham fremmed. Ogsaa her er han, som i sit Frihedssværmeri, bleven staaende paa det 17-aarige Standpunkt, det sværmende, det, der vil beruses og fyldes af sin Lykke hver Døgnets Time. Han er her Æstetiker og blot Æstetiker. Men Æstetiken huler sig selv ud, og den Rus, der var Skønhed hos den unge, bliver hos den ældre til Væmmelse. Derfor er han her med sine Angreb paa „Askesen", og den „højt spændte Kyskhedsfordring", bleven en daarlig Raadgiver for Ungdommen, fordi han aldrig fortæller den om det, som i dette Forhold er Livets hellige Pligt og intet siger om, hvordan Rusen ender, fordi han har sat Livsnydelse i Steden for Livskamp og underkendt den dybe Livsværdi, der ligger gemt i Troskaben.

Det er atter her hans Individualisme, der leder ham vild. Det enkelte Individ rives løs fra Slægt og Familie („Tanterne"), ja fra selve Samfundet, for at opstille sig selv som Maal, og Selvudvikling i Frihed sættes som Livsopgave, i Steden for at denne som enhver anden Opgave kun „løftes i Flok". Hvad der i den Skole kan opelskes, bliver kun en selvherlig Egoisme, svøbt i et artistisk Klædebon og gennemkrydset af saadanne noble Instinkter, som meget godt kan trives i Frihed; men til nogen harmonisk og skolet Livsenhed naas der ikke. Men, naturligvis, naar man ikke kan finde andet Maal for Livet end at nyde dets gode Øjeblikke, kan der heller ikke findes nogen større Opgave for Samlivet mellem Mand og Kvinde end at dele Livsnydelsen,

den Bischen Amour, som Heine taler om, at Mennesket har beholdt tilbage efter det store Livsforlis.

At der ogsaa i en Frihedstid som vor kunde være Brug for en Frihedsforkyndelse paa det kønslige Omraade, skal ikke dermed være bestridt. Der var og er altid gammelt Snerperi, som skal haanes, død Konveniens, som skal brydes, det gælder ogsaa her om en Personlighedens Frigørelse og Inderliggørelse. Den moralske Selvgodhed og Dømmesyge er ikke meget værd, det gælder her som overalt om at forstaa Livet i dets Mangfoldighed og Naturerne i deres Forskellighed, før man dømmer. Men i saa Henseende giver Kristendommen os den Rettesnor, der er fornøden, naar vi mindes hvorledes Kristus dømte om Kvinden, der var greben i Hor, og havde Brandes indskrænket sig til at vise hen til dette Forbillede og til at anvende det paa moderne Forhold, da vilde der kun være al god Grund til at sige ham Tak. Men, Idealet kan ikke bøjes af Hensyn til Menneskenes Skrøbelighed, og naar det sædelige Ideal forfalskes og forflygtiges under Kampen mod Misbrug og Mistydninger deraf, da er ingen sædelig Genrejsning mulig. Brandes, der aabenbart som mange af de Forfattere, der har været under Paavirkning af den samme Aand som han, skriver for det lille, „udsøgte“ Publikum af „Salonernes“ Skønaander og Luksus-Damer, har øjensynlig slet ingen Forestilling om, hvad Moralen paa dette Omraade betyder som det daglige Brød i de store, brede, arbejdende Klassers Liv. At det er den Magt, som trods al Skrøbelighed holder Familiernes Liv sammen og bærer dem over Hverdagens Fristelser og Genvordigheder. Han har intet Øje for det Ideal, som saa ofte fremstilles i fransk Lit-

teratur, den haardt kæmpende, hæderlige Families borgerlige Moralbegreb, dens Kamp for at holde sammen og holde sig oven Vande midt i Livets vildsomme Strømme. Kald den filistrøs, hvo der vil, fordi dens Grænser er snævre og dens Syn snævert, det er dog den „digtende Trang gennem Arbejdets Gang", som bærer et Land og holder en Nation oppe, og hvor den brydes ned, dér er Opløsningen for Haanden. En Skribent, der vil være Folkelærer, har ikke Lov til at være blind for dette Forhold. Han kommer da til at rive ned i Steden for at bygge op.

Brandes har da heller aldrig vovet direkte og positivt at forsøge paa at opstille noget nyt Ideal for Samlivet mellem Kønnene. Han taler vel om en ny og højere Sædelighed, som han bekender sig til, og hvoraf han venter sig et nyt og lykkeligere Samfund; men til mer end Antydninger er det aldrig blevet. Og dog skulde man synes, at ingen Opgave maatte ligge Brandes nærmere, være ham mere magtpaaliggende end den at forsøge, var det saa kuu i skitserede Træk, at fremsætte Grundtrækkene for en saadan ny Samfundsmoral, og jeg tør sige, at et saadant alvorligt Forsøg paa i samlet Form og uden Forbehold at fremsætte sin Anskuelse vilde have vakt langt mindre Anstød end disse vimse Antydninger, disse spredte og halvskjulte Forsøg paa at gøre Moralen flydende uden Forsøg paa at fæstne en ny. Det helt nøgne er nu én Gang mindre forargeligt end det halvt blottede. Men — skønt det ingenlunde har manglet paa Opfordringer i den Retning — jeg minder saaledes om en meget kraftig Appel fra Pastor Schack, til at udvikle den frie Kærligheds System i mere praktisk

Form — har Brandes ogsaa her manglet det afgørende Mod. Det er en mærkelig og for Brandes' Tilhængere ikke videre smigrende Kendsgerning, at de, af hvilke mange dog sikkert er alvorlige Mænd, der ingenlunde have savnet Blik for det farlige i en saadan Misvisning, aldrig have sagt et alvorligt advarende Ord derom. Maaske kunde Brandes derved være bleven vakt til Besindelse og Eftertanke, naar det kom fra Mænd, der i andre Henseender stod ham nær. Men, det er en farlig og betænkelig Sag at befinde sig paa en Skraaplan; ti da er man næsten nødt til at glide. Vor hjemlige Radikalismes hele Historie er Fortællingen om en saadan Gliden, hvor de alvorligere og bedrevidende lod sig trække med af Spasmagerne, af letsindige og tankeløse.

De, der vil danne sig et klart Indtryk af, hvor dybt man under denne fælles Gliden naaede ned, vil jeg opfordre til at læse en Anmeldelse af Søren Jydes „Studenter", som 14. April 1899 stod at læse i „Politiken" signeret E. B., hvori dette raa og tarvelige Makværk betegnes som en passende og tidssvarende Afløsning af Hostrups Skildringer af Studenterlivet. Det hedder her bl. a.: „De Studenter, som sidder omkring en Bolle Punsch taler ikke om Skandinavisme, synger ingen Sange af følsomt eller lystigt Indhold, længes ikke mod den lille Genboerskes Rude. De deler sig i Snobber og Uafhængige, i Teologer og frittænkende, i Dovne og Flittige — lutter Inddelinger, som den hostrupske Studenterverden ikke kender — og de har deres Damer siddende imellem sig — ikke som nyforlovede Smededøtre, ikke heller kvindelige Studenter, der leger Kammeratskab, men kønne og muntre[1]) Butiksdamer,

[1]) Gud skal vide, at Munterheden ikke er det fremherskende.

som ikke er saa dydige, som mange af vore udmærkede Moralister forlanger af — andre". Det forargelige ved dette er selvfølgelig ikke, at et saadant Selskab skildres — det kan vel findes, skønt det dog næppe, som Forfatteren antager, er typisk for vore Dages Studenterliv — men at det anbefales som godt Selskab, endskønt man dog vist skal lede efter saadanne Repræsentanter for sjælelig Raahed og udgrint Tomhed, som dem man møder i denne triste Komedie. Men Læseren maa selv søge det anmeldte Produkt for at faa det fulde Indtryk af, hvad det er, der her roses, og hvad det taalmodige Papir har maattet lade sig bruge til.

Og nu er der det triste ved Sagen, at G. Brandes aldrig nogensinde er optraadt som en Revser og Advarer overfor de løbske Partifæller. Det bliver derfor vanskeligt, som nogle har villet, at skille ham ud fra hans Parti. Han er ganske vist selv i Reglen finere i Præget; men der er i hans Forudsætninger ikke Stof til en virkelig Indignation. Og hvordan skulde der ogsaa være det ud fra rent individualistiske Forudsætninger. Her kan den ene Type være lige saa god, lige saa berettiget som den anden, og den ene har ingen Betingelser for at sidde til Doms over den anden. Her er ingen Maalestok mer.

Georg Brandes staar da ogsaa helt fremmed ikke blot overfor nordiske Sædelighedsbegreber, men over for det, hvoraf de er udsprunget, for det nordiske Kærlighedsbegreb. Man kan se det skarpt belyst i et enkelt Træk, naar Brandes i en Artikel i „Politiken" skriver om Hans Brøchners Kærlighed til den unge, italienske Pige, Costanza Testa, hvem han forlod, da hendes Familie paa Grund af Religionsforskellen modsatte sig Forholdet.

„Der havde", skriver Brandes, for Brøchner været en eneste Maade at vinde og bevare Costanza paa, den ganske simple, at blive hos hende, til han kunde tage hende med sig, at vinde og erobre hende med Legeme og Sjæl. Men helt nordisk og strængt ærbar, som han var, havde han fra første Færd titusind Betænkeligheder."

Den norske Kritiker, Docent Collin, skrev i den Anledning (Verdens Gang, 5. Maj 1902): „Havde Brøchner den Gang vidst, hvad nu Brandes véd, da havde de to elskende faaet hinanden. Den eneste Maade, hvorpaa han kunde have faaet hende, var den ganske simple, at forføre hende eller gøre hende til sin Elskerinde. Da vilde hendes Slægtninger have givet Slip paa hende. Da vilde han have kunnet tage hende med sig. Da vilde han jo ogsaa have kunnet sende hende tilbage, naar den Tid kom."

Og den norske Forfatter tilføjer: „Georg Brandes glemmer imidlertid, at Brøchner holdt af den unge Pige. Han vilde ikke eje hende som et Bytte. Han vilde ikke nyde hendes Ungdom, men han vilde, om han kunde, give hende sit Liv. Og han gav hende, han vied hende sin Ungdoms bedste Aar. Tror den store Doktor i moderne Erotik, at Brøchner vilde have levet rigere, om han havde gjort sin Ungdoms Elskede til Middel for Nydelse — om han havde nydt hende til Vin og Sydfrugter? Er der da i den nye Værdilære ingen Rigdom i det at give? Det at ofre, som i Titusinder af Aar har været Menneskekærlighedens Glæde og Gudsdyrkelsens højeste Fest, — er der ikke længer nogen Livsglæde i dette for Nutidens Folkehøjskolelærere i Erotik?"

„Naar Brødrene Brandes og deres Elever skil-

drer Kærlighed, savner man som oftest én væsentlig Ting, nemlig Kærlighed. Brøchner vilde ikke for alt i Verden behandle den skønne, unge Pige paa en Maade, som kunde forringe hende i hendes egne Øjne og i hans. Han holdt for meget af hende til det. Dette er vel det simple Faktum, som Dr. Brandes i al sin Visdom ikke har forstaaet, og som dog en Nybegynder i Kærlighed kunde have sagt ham . . . Den lærde Doktor synes ikke at ane, at det er Kærligheden mer end noget andet, som har skabt Ærbarhed og Blyhed. At det er Kærligheden, som har skabt Herredømmet over Slægtsdriften, fordi Kærligheden har skabt Offertrang og Offerglæde."

I disse Ord er det dybe Skel paapeget, som skiller Georg Brandes og hans Tilhængere fra de fleste danske. En Følelsesmodsætning. Brandes har flyttet Sædet for Kærligheden fra Personlighedens Midtpunkt ud i Periferien, i Sansernes Verden. Den moralske Livsglæde og Livsfylde er afløst af artistisk Lystfølelse.

Forhold til Kristendom.

Vi skal nu i Korthed betragte Georg Brandes' Virksomhed og Person fra en Side, hvor han har gjort sig skyldig i sine dybeste og skæbnesvangreste Misforstaaelser og derved tilføjet sig de dybeste Saar. Det er hans Forhold til Kristendommen. Det Had, som altfor ofte har sløret hans Syn, ogsaa i andre Forhold, har her gjort ham ganske blind.

Til Forklaring og Undskyldning kan man anføre, at det formodentlig er en Slægtsarv. Han har, og jo ikke med Urette, set Grunden til sit Folks tusindaarige Forsmædelser og Lidelser i Kristendommen, og han har knyttet sin Haand i Trods mod den Magt, hvorfra saa meget ondt er kommet over hans Folk. Han har fra Barn af vænnet sig til i Nazaræeren at se Fjenden, der korsfæstet og begravet, staar op igen for at pine og forfølge hans Folk.

Kun sjældent har Brandes direkte udtalt sig om sin jødiske Herkomst og den Rolle, den har spillet i hans Liv; men der mangler dog ikke Antydninger, for Eksempel hvor han under sin Polemik med C. Ploug taler om, at han ikke har været rigtig forsigtig i Valget af sine Forældre, eller naar

han ironisk taler om Samfundets Velgerninger mod Jøderne. Men, navnlig har saadanne Følelser faaet Luft i Bogen om Beaconsfield; der findes dér en Række Udbrud af en saadan Stemning, som bevidst eller ubevidst ere lige saa mange Selvbekendelser. Det er disse Udstrømninger af Selvoplevelse, der give denne ypperligt skrevne Bog en ganske særlig Interesse og Stilling inden for Brandes' Produktion, og som kunde gøre det ønskeligt, at han, uden at forgribe sig i sin Dom over andre, kunde og vilde skrive sin Livshistorie, som han selv har forstaaet den. Dog, desto værre, det er en Umulighed; thi, da Brandes' Skæbne jo er sammenvævet med næsten alle Samtidiges, vilde han ikke kunne skrive, hvad der i mange Maader vilde været et Selvforsvar, uden paa samme Tid at begaa de evidenteste Overgreb over for andre, og man maa derfor fraraade ham det.

Vi nøjes da med de Antydninger, vi finde hos Disraëli. Det hedder saaledes her (Pag. 21): „Man udvide den svagere Racemodsætning mellem Sydlænding og Nordbo til den langt dybere mellem Semiter og Arer, og man tilføje alt det Had og den Haan, som den religiøse Modsætning, der her næsten overskygger den nationale, havde fremkaldt og den religiøse Tradition i mere end et Aartusinde gennem Nedarving ophobet hos en kristen Skoleungdom i England hen imod Aaret 1820, saa kan man danne sig den rette Forestilling om den unge Disraëlis isolerede Stilling, da han fra Hjemmet traadte ud i Drengestaten og opdagede, at man ikke betragtede ham som jevnbyrdig, men som „en fremmed" af lavere Kaste. Et saadant Indtryk i saa tidlig en Alder er et af de dybeste, Sindet overhovedet kan

modtage, et af dem, som fintfølende og aristokratiske Gemytter aldrig glemmer: thi det er enestaaende i sin Art. At føle sig stemplet med Skam uden at være sig nogen Brøde bevidst! At forhaanes for sit Udseende, sine Forfædres, sit Folks, sin Religions, sine Stammefædres Skyld. Situationen lader sig slet ikke parallelisere med en fattig Drengs Stilling mellem rige, eller et uægte Barns mellem legitime Børn, eller en Katoliks mellem Protestanter, ja ikke en Gang med en Krøblings blandt velvoksne Drenge. Ti den jødiske Dreng i en kristen Skole af gammeldags Art følte noget af alt, hvad hver af de nævnte udpegede føle, og endnu noget til, som ingen af dem er udsat for. Han erfarede for første Gang, at han var Jøde, var alt det, som rummedes i dette Ord. Han opdagede, at han ikke regnedes med til det Folk, blandt hvilket han levede, ingen Lod og Del havde i dets Forfædres Bedrifter, dets Historie, dets nationale Egenskaber, at han ikke turde sige „vi" med de andre, men var en enkelt, og at han, skønt enkelt, ikke desto mindre uophørligt sloges sammen med en Mængde andre, han ikke havde set og ikke kendte, af samme Art, hvis Udseende gjaldt for hæsligt, ja modbydeligt, hvis Sprog betegnedes som latterligt, ja væmmeligt og af hvem man vrængede ved at vrænge af ham . . . O Kval, o Skændsel mod sin Villie, uden sit Vidende at høre til det foragtede, forbandede, hæslige, hjemløse Folk." (Benjamin Disraëli, Pag. 22—23).

Der er det mærkelige ved disse Udtalelser, som man efter deres Plads i Brandes' Bog skulde tro stod for Lord Beaconfields Regning, om end ikke direkte som Referat, saa dog som en Omskrivning af Indholdet i denne, at de ingenlunde kan være af-

født af Lord Beaconsfields Bøger. Hverken i „Vivian Grey“ eller i „Contarini Fleming“, de to Bøger af D'Israëli, som Brandes i denne Sammenhæng omtaler, er der i Heltens Ungdomshistorie og Skildringen af hans Ungdomstid noget, som i mindste Maade svarer til den bitre og mørke Stemning i Brandes' ovenanførte Udtalelser. Baade Vivian Grey og Contarini Fleming er allerede i Drengealderen selvsikre unge Mænd, der er bestemte paa at spille en dominerende Rolle, og som snart tiltvinger sig en overlegen Stilling blandt Kammeraterne. Det er sandt, at i begge disse Romaner bestaar Helten i sin Skoletid en Kamp med sine Kammerater; men den har ingen Forbindelse med hans Herkomst, den udspringer af hans Selvstændighed og Herskelyst. Om Contarini Fleming, hvis Moder var Venetianerinde, mens hans Fader var en angelsaksisk Adelsmand, hedder det ganske vist, at han kom tidligt til Klarhed over, at hans Fødsel var en Ting, han ikke burde tale videre om, og at Venedig derfor fra hans tidligste Barndom var et Navn, han undgik at nævne. Denne Bemærkning lader sig med Rimelighed opfatte som en Omskrivning af D'Israëlis Følelser overfor hans egen Herkomst; men det er ogsaa alt, hvad han siger derom. For Resten hedder det i „Vivian Grey“ (3. Kap.) med udtrykkeligt Hensyn paa Helten: „Der er intet Sted i Verden, hvor man viser Talentet større Hyldest end i en engelsk Skole.“

De ovennævnte stærke Udtryk om Jødedommens Martyrium maa da staa for Brandes' egen Regning som Udtryk for hans Følelse og Stemning. Og sikkert er det, at skønt han ikke ofte berører sin jødiske Herkomst eller den derved givne Sær-

stilling, saa har den spillet en overordentlig Rolle i hans Liv, ja man kan sikkert uden Overdrivelse betegne den som en Hovedfaktor i hans Skæbne. Den har været Grundlaget og Udgangspunktet for det dybe, aldrig slukkende Kristushad, der som en underjordisk, vulkansk Ild gløder alle Vegne i hans Værker, naar man dukker ned under Overfladen.

Oprindelig har den vel nærmest været til Stede som Følelse af Racemodsætning. Der var, som paavist i denne Bogs første Bind (G. Brandes I, Pag. 23) en Tid i hans Ungdom, da han endnu ikke følte sig i bevidst Modsætning til Kristendommen som Religion, men i al Fald kunstnerisk og momentvis har følt sig berørt af kristne Stemninger. „Novicens Bøn" i Ungdomsdigtene synes at vidne derom. Synderlig dyb Rod har disse Stemninger dog næppe haft i hans Sind. Det tør man sikkert slutte, ikke saa meget af den Bitterhed som af den fuldkomne Mangel paa Forstaaelse, hvormed han siden behandler religiøse Følelser, idet han altid deri kun ser en Kæde af Læresætninger (Dogmer), men ikke vurderer den hele Farve og Tone, som Følelseslivet derigennem faar. Denne Mangel mærkes ikke mindst i hans i andre Henseender interessante Bog om Søren Kierkegaard: Brandes forstaar ikke Betydningen af det eksistentielle i Gudsforholdet, af Religiøsitetens Betydning for Personligheden. Naar han da i „Forklaring og Forsvar" siger, at hvor mange Beskyldninger for Overfladiskhed og Ubekendtskab med Sjælelivets Alvor man end retter mod ham, saa véd han dog med sig selv, at han har gennemgaaet alle hine Brydninger, hvorom man fortæller ham, at de gives, og at ogsaa han har kendt Smerten ved Bruddet med det overleverede, men ikke har dvælet

derved, fordi det er hans Natur imod at give sine Følelser til Pris for Offentligheden", saa tør man dog vist tro, at denne Smerte rent religiøst næppe har været dyb. Det vilde ellers være umuligt andet, end at den nævnte Smerte fra hine Bruddets Aar paa et eller andet Tidspunkt af hans Forfattervirksomhed vilde sat sig et dybere Mærke. Han har jo dog ellers ikke været tilbageholden med Udtrykket for sine Følelser, hverken naar disse var af sympatisk, eller naar de var af antipatisk Art. Nej, han har sikkert let og uden store Storme gennemilet Stadierne paa hin „Sindets Rundrejse om sig selv", hvorom han taler i Bogen om Lord Beaconsfield, og hvorom det hedder, „at den hos mange germaniske Naturer rigeligt optager den voksne Alders første Lustrum." Intet vagt Drømmeri, ingen fantastiske Fremtidssyner, ingen Tvivl og ingen Afmagtsfølelse er bleven ham sparet", hedder det her; „men Resultatet af Tvivlen var lige saa gunstigt som hurtigt vundet." Disse Ord tør sikkert overføres paa Brandes selv. Han har vistnok kun behøvet at møde Optrevlingen af Kristendommen hos Mænd som Strauss og Feuerbach for straks at akceptere den, og han har følt det som en virkelig Frigørelse, der næppe har efterladt noget Vemod eller Savn. Selv hos en Renan kan man spore et saadant, naar han taler om Fritænkerens Særstilling. „Den værste af de Kvaler", siger han, „ved hvilke det Menneske, som naaer til et Liv i Reflektionen, udsoner sin ekceptionelle Stilling, er den at se sig udelukket af den store, religiøse Familie, der indbefatter Jordens bedste Sjæle, og at betænke, hvorledes de Væsener, med hvilke han helst vilde leve i aandelig Forening, nødvendigvis maa betragte ham

som et fordærvet Menneske. Man maa være meget sikker paa sig selv for ikke at rystes, naar Kvinderne og Børnene folde deres Hænder og sige: „Tro som vi!“

Nogen saadan Kval over Bruddet med den religiøse Tradition har Brandes næppe følt. Han indrømmer selv, at for en ungdommelig og endnu ikke smidig Aand som hans kan Udtalelser som Renans tage sig noget umandige ud. Den dybe Følelse af Fortvivlelse, som har overfaldet andre ved Følelsen af, at Bunden gik ud af deres aandelige Tilværelse, naar de fra Troens Forsynsverden slyngedes ud paa Tilfældighedens Ocean, har næppe pint ham. Overhovedet har man ikke Indtrykket af, at han nogensinde har været i inderligere Berøring med Mennesker, for hvem Kristendommen var andet end Vanemagt og Tradition. Da han paa Møensturen sammen med Jul. Lange om Natten hører denne bede Fadervor med høj Røst, paavirker det ham „højtideligt og pinligt“. Det fremgaar af Skildringen af det lille Sammenstød mellem dem, at religiøse Spørgsmaal gik de i deres fortrolige Samtaler uden om. Selv i et kristent Land som vort er der jo mange, der aldrig har været i Berøring med levende, personlig Kristendom.

Brandes synes da fra ganske ung at have haft sin Opfattelse færdig af Kristendommen som død Dogmatisme, som mumieagtig Middelalder, han ser i den kun en kold, klam Haand, der lægger sig isnende og forstenende over det levende Liv, over alle Hjertets naturlige Følelser, og den fylder ham med Uhygge. Af Nutidens Forkæmpere for Tankens Hegemoni har han vel næsten været den dybest religionsløse; han har end ikke følt Savnet af Reli-

gion som et Hul i Tilværelsen. Selv Stuart Mill, der i det kristne Britannien afgav det sjældne Eksempel paa et Menneske, der voksede op uden Religion, er langt fra saa blottet for religiøs Stemning og Forstaaelse som han. Da Mill i sin Ynglingealder kommer til at gruble over Endelighedens Problem, idet det slaar ham, at alle de forskellige musikalske Kombinationer en Gang vil være udtømte, fyldes han af et dybt Lede. Det er Uendelighedslængslen, der som en skjult Kilde bryder sig Vej op fra Bunden af hans bogtørre, gennemreflekterede Natur.

Det er først i en langt senere Alder, at man hos Brandes mærker Følelsen af Tilværelsens Intethed bryde frem. Saaledes i Forordet til „Mennesker og Værker", naar det dér hedder: „Det er med en vis Vemod, at man samler mangfoldige spredte Arbejdstimers Resultater og føler, hvor lidt de tilsammen veje paa Tidens Vægt. Det er ens bedste. Under Form af at være Billeder og Studier af andre Mennesker er det Sider af ens eget Væsen, udrevne Blade af ens egen Livsbog, Stykker af ens eget Liv. Det er paa én Gang ens Arbejd, ens Beundring, ens Interesser, ens Venskabsforbindelser, ens Ungdom . . en ringe Levning af alt det, der flyer og svinder, alt det, der et Øjeblik spiller paa Tidsbølgens Overflade, før det synker til Bunds — Skyggen af en Drøm!"

En saadan Følelse af Menneskets Tilværelsens Uvirkelighed er i senere Aar ikke sjælden hos Brandes. I det selvbiografiske Digt, han skrev ved Afslutningen af sine samlede Skrifter, sammenligner han sin Virksomhed med „en lysende Stribes Strejfskær i et Rum, der saa lidet kan gribes som Havfladens

Skum", og denne Følelse af Livets Flygtighed vender potenseret tilbage i den mærkelige Skildring, han under Navn af „Uvirkelighed" gav af sin Samtale med en Dame, der siger om sig selv, at hun har fyrretyve Menneskeliv bag sig. („Politiken" for $^{15}/_{6}$ 1903). Det er da Damen, der her først fremmaner Indtrykket af Øjeblikkets Uvirkelighed, mens Forf. spøgende afviser det; men snart byttes Rollerne om, og nu er det ham, der tager Tanken op og med Kølleslag knuser alle Illusioner om en Kunstens Uendelighed. Da Damen hævder, at Livets rige Øjeblikke bevares i Kunsten, svarer han: — „De mener ikke selv, at det er nogen Trøst. Hvad nytter det Fortidens Store, at de udøver en Virkning, som de ikke selv mærker noget til, og hvad gavner det os andre, at et eller andet Blad Papir overlever os og bringer Mennesker, hvem vi er ligegyldige, Vidnesbyrd om, at vi har levet og følt. For os selv er det kun nedslaaende gennem Bladet at faa Fornemmelsen af, at alt, hvad vi for en halv Snes Aar siden oplevede, var lige saa virkeligt og livagtigt som det, vi oplever nu; det løber jo ud paa det samme som, at det, der nu forekommer os virkeligt og livagtigt, snart vil være saa blegt et Minde som alt det tidligere er forvandlet til."

Denne stærke Forgængelighedsfølelse, der saa ofte har fundet et kraftigt Udtryk hos Digterne, synes Brandes først med Aarene at være naaet frem til. I hans Ungdom synes den Slags Tanker at have været ham ganske fremmede. Han har da en saa rent umiddelbar Følelse af Livsfylde, at han tror ikke han kan dø (se Dagbogsbladet fra Rungsted), og det er ud fra den samme Følelse, at han taler om Chr. Winther som den, der i sine Digte

vil vedblive at leve i de Elskendes rigeste Momenter — en Form af Udødelighed, som han altsaa nu med Rette spotter.

Man skulde synes, at Vejen fra Stemninger som de nys skildrede ikke kunde være lang til Forstaaelse af den religiøse Følelse i nogle af dens simpleste Former som Udødelighedslængsel eller Udødelighedshaab. Men, det synes, som Brandes én Gang for alle har slaaet Døren i for alle religiøse eller metafysiske Overvejelser.

Spørgsmaalet om Udødeligheden ses da overhovedet ikke at have sysselsat ham. Han taler et Sted om, at det er naturligt, at to Mennesker elske hinanden med en Kærlighed, der varer til Døden eller ud over Døden. Det er alt, og det er vel nærmest en Indrømmelse til traditionel Tankegang. Ellers berører han aldrig dette Spørgsmaal. Han synes som god Agnostiker at mene, at det er en Sag, hvorom man intet kan vide, og som man derfor skal lade ligge.

Overhovedet bliver han staaende i det rationelle og empiriske; han taler vel en Gang om de nødvendige Illusioner og siger, at han kunde have Lyst til at skrive en Bog derom. Det er Skade, at han ikke har gjort det. Man vilde da maaske være lidt klogere paa hans Livsanskuelse, end man nu er.

Mærkeligt er det dog, at han aldrig er stanset studsende overfor den Erkendelse, at Tilværelsen er en Ligning, der ikke lader sig løse med Forstandens lille Tabel, at Systemerne forstyrres og sprænges selv i Matematiken, saasnart man indsætter Uendelighedens Værdi, som da ogsaa Friheden sprænger Determinismen som filosofisk System, og at vi overhovedet aldrig med Fornuften som Vej-

leder naa ned i Tilværelsens Dybder, fordi Livet er vævet af kraftige Selvmodsigelser, og at Hegels Metode, der søgte at bringe dem til at gaa op i en højere Enhed, for saa vidt ikke var gal, selv om han ikke formaaede praktisk at løse Opgaven.

Men, da et Menneske jo dog maa have noget at leve for, om det end ikke har noget at leve paa, og da ingen kæmpende kan undvære en Opgave og et Maal, saa indstifter Brandes Fritænkeriet som en Slags Religion, en Kultus til Udfyldning af det ved Kristendommens Forsvinden opstaaede tomme Rum og forkynder det med Pauker og Trompeter, idet Fritænkeri og Humanisme for ham indtræder i en uopløselig Forening. Atter og atter nævner han den frie Tanke, den frie Forskning som det Banner, hvorunder der skal kæmpes; men den frie Tanke, det vil sige Kristendommens Udryddelse og ikke blot Kristendommen som Dogmelære, men Kristendommen som Aand. Han vil ikke Reformation, han vil Revolution; Verdenshistorie paa en hel ny Basis. Dette er imidlertid en Umulighed. Mange tidligere fejlslagne Forsøg have vist det: man kan ikke paa den Maade overskære den historiske Udviklings Traade og begynde Historien paa ny Grund.

Brandes har selv gjort opmærksom paa, at „den moderne Jøde i vor europæiske Civilisation har den uvurderlige Fordel, at han som Semit staar paa et arkimedisk Punkt udenfor de ariske Stammers medfødte Begrænsning, ligesom paa et højt Sted med fri Horizont.“ Denne Udenforstilling, som i visse Maader har sine Fordele — en vis Uafhængighed af den vanemæssige Betragtning, en skarp og hurtig Iagttagelsesevne — har imidlertid for Brandes' Vedkommende været af den skæbnesvangreste Betyd-

ning. Den har hindret ham, der som Kritiker havde stillet sig den Opgave at „favne og fatte alt“, i at opfatte en Række af de betydningsfuldeste Livsfænomener og Forhold, og den har ladet ham opfatte en Række andre under en skæv Synsvinkel og i en falsk Belysning.

Den bekendte norske Forfatter, Biskop J. C. Heuch bemærker træffende i sit ypperlige lille Skrift: „Dr. G. Brandes' Polemik mod Kristendommen“, at „Kristendommen, saa længe den overhovedet endnu bestaar som en Magt i Folkenes Liv paa mange Maader vil hindre Jøden, og det just den rigest begavede, fra ret at finde sig hjemme i Samfundet“ og dvæler ved den for Jødefolket karakteristiske Ejendommelighed, „at det som intet andet Folk er religiøst anlagt, saa at det driver selv sin Irreligiøsitet med en ganske anderledes Interesse end andre Folk“ og gør Vantroen selv til en Passion. „Den vantro Kristen“, hedder det hos Heuch, „har jo som Lem af et Folk, hvori det hele Liv og alle Institutioner gennem Aarhundreder har været gennemsyrede af Kristendommen, et nedarvet Indtryk af dens Sandhed og Guddommelighed, som først maa overvindes, for at han skal blive i Stand til at angribe den; dette Indtryk er ofte saa stærkt, at det holder sig i Sjælens Dyb, efter at den bevidste Tanke for længst har brudt med Kristendommen, og bringer den frafaldne til midt under sin antikristelige Optræden at yde den Magt, han bekæmper, delvise Indrømmelser og Anerkendelse. Og selv, hvor dette ikke er Tilfældet, selv hvor det er lykkedes den frafaldne i enhver Forstand ar udrydde i sin Sjæl ethvert Spor

af Fædrenes Tro, vil han dog yderst sjælden have Interesse af at gøre Kristendommens Bekæmpelse som saadan til sit Livs Formaal. Han kan ville have Kristendommen af Vejen, fordi den er en Hindring for Gennemførelsen af de politiske eller sociale eller litterære Ideer, han har sat sig det til Livsopgave at stride for. Men det er dog disse Ideers Gennemførelse, som er hans Formaal; Kristendommens Bekæmpelse er kun et Middel til at naa dette Maal. Men, just det omvendte er Tilfældet med den antikristelige Jøde. Kristendommens Udryddelse er her Maalet, — alle Ideer, hvorfor han virker, er kun Midler, hvoraf han benytter sig til at naa dette Maal. Det Kristushad, hvortil den frafaldne omsider naaer, efter at han har ladet sig tilstrækkeligt beruse af de antikristelige Strømninger i Tiden, er for Jøden det Udgangspunkt, hvorfra han henter sin begejstrede Kærlighed til alt det i Tiden, som kan hjælpe hans Had til at naa sit Maal. I Pressen kan han fordybe sig i Dagens Anliggender, saa at man kan tage mange Numre af hans Blad i Haanden uden at opdage nogen ligefrem kristusfjendtlig Tendens, — i Videnskaben kan han beskæftige sig med de mest minutiøse Opdagelser, som ikke paa nogen Maade synes at staa i Forbindelse med de store Spørgsmaal om Tro eller Vantro — i Litteraturen kan han tilsyneladende objektivt fremstille de forskellige Retninger og deres Indflydelse paa Aandslivet, og dog, uddrager man det hele Arbejdes Facit, ser man, hvad han egentlig vil, da er det hverken Folkefrihed eller Videnskab eller litterær Oplysning, men alt dette som de efter hans Mening ufejlbarlige Midler til Kristendommens Til-

intetgørelse; ingen Omvej er for lang, intet Arbejde for tungt for at naa dette Maal[1]).“

Jeg har anført denne Udvikling saa udførligt, fordi den virkelig passer paa Brandes og paa hele den Gennembrudsbevægelse, han indledede med sine „Hovedstrømninger“. Den hellige Ild i dette Gennembrud var virkelig, som af Heuch paavist, Hadet til Kristendommen, derom kan der ikke være Tvivl, og den Historiker, der ikke kan se det, maa være blindfødt. Brandes, der selv har gjort sig til Talsmand for den i Taines Kritik herskende Idé om Racemærkets dominerende Betydning, vil ikke med nogen Ret kunne beklage sig over, at man ogsaa understreger Racemærket i hans egen Produktion. Det sker jo ikke for at fornærme, men for at forklare, og ikke at understrege det vilde være at gøre Brandes bitter Uret: ti det vilde være at udelade det Moment, som taler til hans Undskyldning, naar han har vist sig saa ganske uforstaaende overfor Aandslivets dybeste Hovedstrømninger.

Med ikke mindre Skarpsyn og Talent har nu Heuch paavist den ejendommelige Kampmaade, som anvendes af „Reformjøden“, naar han optræder som Humanismens Apostel. Han vil, siger han, angribe Kristendommen over alt, men saaledes, at den aldrig nævnes, saa at Tilhøreren føres til selv at drage Slutningen, naar han uvilkaarlig anvender al den Daarlighed, hvorom han har hørt, paa Kristendommen Som et Eksempel derpaa nævner Heuch et Sted i „Reaktionen i Frankrig“, hvor Brandes gør sig lystig over visse Skildringer hos Château-

[1]) J. C. Heuch: Dr. G. Brandes' Polemik mod Kristendommen. (Gyldendalske Forlag 1877).

briand, naar denne paa Grundlag af Aabenbaringens Beskrivelse af det nye Jerusalem har udmalet Himlens Herlighed. Stedet lyder saaledes:

„I Centrum af de skabte Verdener midt iblandt de utallige Stjerner, der gøre Tjeneste som Volde, Alleer og Veje, svømmer den umaadelige Guds By, hvis Vidundere ingen dødeligs Tunge kan fortælle. Den evige lagde selv dens tolv Fundamenter og omgav den med den Jaspismur, som den højtelskede Discipel saa Engelen med Guldalenen maale. Beklædt med den Højestes Hæder er Jerusalem pyntet som en Brud for sin Brudgom med Formernes Fuldkommenhed. Her hænge Galerier af Safirer og Diamanter, der svagt ere efterlignede af Menneskets Geni i Babylons Haver, her hæve sig Triumfbuer, dannede af de mest glimrende Stjerner, her kæde Buegange og Sole sig sammen, der uden Ophør fortsætte sig gennem Firmamentets Rum . ."

I Anledning af dette Sted udbryder nu Brandes:

„Himlen forlade et skrøbeligt Menneske sin (hans?) Synd! Men en stakkels indfødt Københavner minder dette mest om den Pragt, hvori Tivoli viste sig for ham som Barn en Aften, naar der var Vauxhall." Og paa flere følgende Sider gør Brandes sig nu ret lystig over Châteaubriands apokalyptiske Udmalinger. „Dette Udraab", siger Heuch, „gør langtfra det modbydelige Indtryk, det vilde fremkalde, om det var fulgt efter en Oplæsning af Aabenbaringens Ord. Digteren rammes med Rette; man mærker ikke, at man, idet man sympatiserer med Spotten over ham, tillige lærer at se det hellige Ord, der var hans Udgangspunkt, i en ironisk Belysning; men, hvis nogen samme Aften, han havde hørt denne Forelæsning af Dr. Bran-

des, vilde tage Aabenbaringens 21de Kapitel for sig til andægtig Betragtning, vilde han mærke det."

Direkte angriber Brandes aldrig Kristendommen, indirekte angriber han den altid og overalt. Saaledes naar han i „Reaktionen i Frankrig" retter et voldsomt Angreb paa Avtoritetsprincipet. Det hedder her: „Hvis man var gaaet ud paa at finde det mest fornedrende og fordummende Princip af alle Principer paa Jorden, havde man ikke kunnet komme til noget andet end Avtoritetsprincipet." Og andet Steds: „Hvad jeg for min Del vil konstatere, er kun det, at Avtoritetsprincipet som saadant der spærrer Vejen for enhver Diskussion, er det sletteste, det dummeste, det mest nedværdigende af alle og har dømt sig selv." Disse Udfald mod Avtoritetsprincipet forekomme indbagt i et Ræsonnement om Skilsmisselovgivningen, der er knyttet til Kritiken af nogle højst barokke Sætninger af Bonald, hvor Læseren saaledes let vil sluge de kraftige Udfald mod Avtoritetsprincipet og finde dem fuldstændigt berettigede uden at betænke, at, saaledes som de er formede, indeholde de den kraftigste, ligefremmeste Protest ikke alene mod Kristendommen, men mod al Religion overhovedet. „Ti Religion", siger Heuch, „uden Anerkendelse af Gud som den absolute Avtoritet, af hans Villie som den absolut gyldige, af hans Ords Indhold som det absolut sande, der dømmer enhver Menneskets tankens Afvigelse derfra som Løgn, er ikke tænkelig."

Det er som sagt karakteristisk for Brandes, at han aldrig direkte indlader sig med Kristendommen. Heller ikke dens Stifter har han følt nogen Trang til at beskæftige sig med. Han adskiller sig i saa Henseende fra saa mange andre fritænkerske

Aander, der netop have følt sig drevne til atter og atter at søge at danne sig et Billede af Kristus og klare sig hans verdenshistoriske Betydning og deres Forhold dertil, saaledes Renan, Strauss, Feuerbach o. s. v. Brandes har studeret dem, han har dækket sig bag dem, han har benyttet deres Undersøgelser, og saaledes har han begyndt med at forudsætte, at Kristendommen var død som Aandsmagt og kun levede et Gengangerliv som Gespenst.

Dette kan vel overraske hos en Aand, der har sat sig som bevidst Opgave at ville overspænde hele Aandens og Tænkningens Verden; ti, om man forkaster Troen paa Aabenbaringen, er man derfor ikke færdig med det religiøse Problem; man kan sige, at det opstaar igen i et andet Plan. Der er en Opfattelse, der i Religionen eller Religionerne ser Guddommens Selvaabenbaring, og som, uden at antage nogen udvortes Indgriben i Historien, mener, at Menneskeheden i Religionen har udtrykt sine højeste Tanker om Tilværelsen. Der er den rationalistiske Opfattelse med alle dens mange Nuancer, der er den teosofiske Opfattelse. Vil man spørge, hvorledes Brandes stiller sig til dem, maa Svaret blive, at han stiller sig lige saa negativt overfor dem som overfor Kristendommen, om end ikke saa fjendtligt.

Mærkeligt er det dog, at en Forfatter, der er saa meget Tænker som han, helt har kunnet gaa udenom det religiøse Problem i alle dets Former og Façer; ti — ganske bortset fra de metafysiske Problemer — bliver der jo for en Etiker det store Spørgsmaal tilbage, hvilken Betydning Kristendommen har haft og har i etisk Henseende, det store og uafviselige Spørgsmaal, hvilken Værdi det har

for et Menneskes Livsførelse, om han lever sit Liv i Hengivelse i en højere Villie og i Troen paa en absolut Retfærdighed, som han i Mismodets og Mørkets Timer kan falde tilbage paa, en Gud, over for hvem han er ansvarlig, selv da, naar intet menneskeligt Øje vogter paa ham, eller om han antager det af Tilfældigheder virkede Spind, som man kalder for menneskelig Retfærdighed, den Dagens og Modens og Markedets Dom, vi alle er underkastede, for højeste Instans, fra hvilken ingen Appel er mulig, altsaa for den højeste og eneste. Der kan — rent psykologisk — dog næppe være Tvivl om, at man, Sindets Ærlighed forudsat, kan hæve sig til en højere Idealitet paa det første Standpunkt end paa det sidste, og jeg tror, at Brandes' egen Livsførelse bekræfter det, selv om Bekræftelsen ikke er bleven indlysende for ham selv. Jeg tror, at hvis Brandes havde ejet Overbevisningen om en saadan absolut Retfærdighed, som Mennesket tjener, og som en Gang skal udligne al denne Tilværelses blinde Uret, da vilde han med mere Styrke have kunnet bære den Miskendelse og de Forurettelser, der har ramt og maattet ramme ham som alle andre, der som Kæmpere indtræde paa denne Døgnets Valplads, da vilde Tvivl og Bitterhed ikke have ædt sig saa dybt ind i hans Sind, da vilde Hadets og Fanatismens Lidenskab ikke i den Grad have gjort sig til Herre over ham; han vilde kunnet se paa sine Modstandere med mere Forstaaelse og Billighed, med mere Respekt for deres Overbevisning, uden i den Grad at være bleven hængende i Døgnets Smaatterier, som det nu alt for sørgelig tidt er sket. Da vilde han, som Pastor Schack en Gang har sagt, „kunnet hæve sig til den rolige og ædle

Overlegenhed, som findes hos den, der inderst inde er uafhængig af Menneskers Meninger og Verdens Dom, fordi han er vant til at staa for en højere Instans, en Følelse, som Grundtvig har udtrykt med Hensyn paa den sande Kristen saaledes, at han „ser fra det høje ned — med Smil paa Verdens Usselhed — med Trøst paa Jordens Møje."

Dette Smil er noget af det, man dybest har savnet hos Brandes. Det viser, at han, saa rig en Begavelse han ogsaa er, dog ikke er nogen stor Mand. Han har i en vis Forstand taget for alvorligt paa Tilværelsen, fordi han i en anden Forstand ikke har taget den alvorligt nok. Han har ikke formaaet at hæve sig til den Livs-Humor, som ikke blot Kristne, men ogsaa Filosofer har formaaet at hæve sig til, f. Eks. Sokrates i sin Dødsstund, da han opfordrede sine Venner til at ofre en Hane til Asklepios, og som ogsaa Jomsvikingerne viste, da deres Hoveder faldt for Øksen i Hjørungavaag.

Denne Side af Sagen er mere værd end de rent metafysiske Spørgsmaal. Hvad disse angaar, viste det sig under den Diskussion, som Brandes i 1902 førte med en Række af grundtvigske Højskolemænd, at han hævder den Anskuelse, „at Verdenslivet styres republikansk; uden at de Love, som styrer det, samles i én Personlighed" (Politiken 30. Juni 1902). Provst Obelitz, der har skrevet en Artikel om Brandes' Gudsbegreb „(Dansk Tidsskrift", September 1902) stiller det Spørgsmaal, om der er nogen Udvikling i Brandes' Gudsbegreb fra de unge Dage, da han begyndte sit Stormløb mod det overleverede Gudsbegreb, som den kristne Menighed bygger paa, og han besvarer det med et Nej med Hensyn til det Centrale. I det periferiske derimod,

siger han, er der en afgjort Udvikling, idet Brandes nu hævder Respekt for det hellige, hvorved han forstaar noget andet end den kristne Menighed, men som dog er blevet et levende, opladt Begreb for ham.

Jeg betvivler dog, at Provst Obelitz har Ret i, at der er foregaaet nogen saadan Forandring eller Udvikling. Georg Brandes staar sikkert den Dag i Dag nøjagtigt paa det samme Standpunkt, hvorpaa han stod i Halvfjersernes Begyndelse; han har intet lært og intet glemt, det er netop Klagen imod ham. Han har nok udviklet sig i Omfang, men ikke i Dybde.

Sikkert kunde Georg Brandes godt i sine unge Dage, ja selv i Kampaarenes hede Tid, i en vis Stemning have brugt lignende Udtryk, kaldet Livet for helligt, eller Arbejdet for helligt eller Jorden for hellig. Det er jo netop karakteristisk for ham, at han gerne benytter Kristendommens Udtryk, Vendinger og Billeder, saaledes at han giver dem et nyt Indhold og en ny Mening — det er en Del af hans Arbejde med Sprogets Omstemning. Jeg minder i saa Henseende om, at han i sin berømte Ildtale i Koncertpalæet (25. Oktbr. 1891) hentydede til de Fakler, der af Oldtidens Kristne bares i Paaskeugen som Tegn paa Opstandelsen, eller at han har valgt at sammenligne sig selv med den kristne Martyr og Helgen St. Georg. Det mærkeligste Eksempel herpaa er den ejendommelige Definition, som Brandes (Den romantiske Skole i Tyskland, 1ste Udg. Pag. 295) har givet af Begrebet Religion, naar det hedder: „Det er en staaende Sandhed, en Formel, som gælder for alle Lande og alle Tider, at da sand Religion vil sige Begejstring for den

levende, nærværende Aand og Idé, som Mængden endnu ikke fatter, vil den, som er opfyldt af Tidens levende Aand, synes irreligiøs, den derimod, som er opfyldt af en forbigangen, en afdød Tids Aand eller Tro, være i høj Grad irreligiøs, men synes og kaldes religiøs.“ Det er en Definition, som stiller alle hidtidige Opfattelser og Begreber paa Hovedet. Efter denne Formel vil alle Guds- og Aandsfornægtere, som Heuch rigtigt bemærker, alle som med Begejstring omfatter Materialismens System, være i høj Grad religiøse — Mænd som Büchner og Moleschott f. Eks. — medens Mænd som Grundtvig og Mynster og Kierkegaard vilde være de sande irreligiøse for ikke at sige vantro.

Der er overfor den Slags Konverteringsforsøg vistnok Grund til at minde om Højskoleforstander Alfred Povlsens Ord netop i Anledning af Brandes' nævnte Helligprisninger: „Om Dr. Brandes raaber aldrig saa højt, bliver disse Ord i hans Mund kun en Frase. Ingen Gudsfornægter, ingen, som lader sit Livssyn begrænse og beherske af Naturvidenskaben, har Ret til at bruge det Ord hellig for dermed at betegne sit Forhold til Naturen. Det Ord har ikke hjemme i Videnskaben. For Videnskabsmanden som saadan er intet helligt“ (Højskolebladet Juli 1902).

Men Digterne, der staa, eller i al Fald i Romantikens Dage antoges at staa midt mellem Videnskaben og Religionen, have jo dog stundom betjent sig af Ordet hellig paa samme Maade som Brandes her. Brandes paaviser selv i sin Afhandling om Chr. Winther, hvorledes de ældre Digtere f. Eks. Oehlenschläger yndede at anvende Udtrykket „hellig“ om Naturen, om Blomster og Skove, om

Himmelblaaet, ligesom han kalder Ewald for „hellige Skjald", uden derved at tænke paa ham som religiøs Digter. Han er hellig allerede ved sin Følelse for den hele Natur, „Hvor Forholdet til Naturen som Natur er saa andagtsfuldt", siger Brandes, „ligger Overgangen til Gudsdyrkelsens Stemninger og Forkyndelse nær."

Maaske er det da i denne Forstand, at Brandes her har kaldt Jorden for hellig. Det synes dog ikke godt muligt at antage denne Forklaring; ti Brandes siger selv om disse og lignende Udbrud hos Oehlenschläger, „at de er lige saa mange Henvendelser til Himlen". Uden et himmelvendt Blik afslutter Oehlenschläger endnu ikke gerne en bevæget Naturstemning. . I Kraft af sit lyriske Anlægs hele højtidelige og ophøjede Særart stiller han sig i et rent Andagtsforhold til Naturen. Den Omstændighed at Naturen som saadan i og for sig allerede er ham hellig, betegner Fremskridtet fra de gamle, ortodokse Digtere, men Andagtsforholdet til Naturen bevirker tillige, at han aldrig bliver saaledes fortrolig med den som Blicher eller Winther. Respektforholdet umuliggør Fortroligheden". I Kraft af disse Overvejelser betegner Brandes da dette Andagtsforhold til Naturen som forældet, som et Forhold, der hindrer Digteren i at opnaa en lige saa virkelighedstro som poetisk Stil i Landskabet.

Naar Brandes da selv i sin Sorøtale har optaget denne efter hans Mening forældede Sprogbrug, kan Meningen kun være den, at han har tænkt, at hans Tilhørere stod paa et forældet (ewaldsk) Standpunkt, og at de derfor med Lempe gennem et Overgangstrin, som han i Grunden selv anser for forældet, skal udvikles bort derfra. Men i Virkeligheden er

han enig med Alfr. Povlsen i de anførte Betragtninger.

Spørger man, hvorledes Brandes forholder sig til de andre religiøse Forestillinger, saa er det jo vel bekendt, at han aldrig har forsøgt at give nogen samlet Besvarelse af disse Spørgsmaal, men det siger sig selv, at hans Forhold maa være et rent negativt. Syndsbegrebet f. Eks., der er saa dybt indgribende i den hele kristelige Forestillingskreds, maa nødvendigvis være ham fremmed og forargeligt.

Selve Ordet Synd forekommer næppe hos ham mere end et Sted i „Den romantiske Skole i Tyskland“ (1. Udg. 218), hvor det hedder: „Syndsbevidstheden, denne aandelige Sygdom, der tillige er Vellyst“. Den Tanke, at Menneskenaturen skulde være falden og besmittet oprører ham paa det dybeste. Allerede saa tidligt som i „Æstetiske Studier (S. 285) siger han i Anledning af „Per Gynt“: „Hvilken uskøn og forvrængende Livsbetragtning er dog ikke denne; hvilken malurtblandet Glæde kan en Digter dog finde i saaledes at besudle Menneskenaturen! Denne Bestræbelse maa dog have løbet Linen ud. Det maa være nok og have en Ende.“ Og han knytter dertil følgende Citat af Taine: „Vor medfødte, menneskelige Ufuldkommenhed er i sin Orden som den konstante Difformitet af Kronbladet paa en Plante, hvad vi antage for en Misdannelse, er en Form; hvad der synes os Omstyrtelse af Lov, er Opfyldelse af en Lov.“

Hvis man — som man efter dette skulde tro — vilde vente i Brandes at finde en Lovtaler af den menneskelige Natur, en mild og skaansom Bedømmer af dens Difformiteter, saa fejler man højligt. Det vil erindres, at Brandes under Omtalen af

Mme Staëls „Corinne“ (se G. B. I 123) karakteriserer en Del af Menneskeheden som „vilde Dyr“, en anden som „Aber“ og „den aldeles overvejende Del“ som „Dosmere og Ignoranter“. Dette er ganske vist ikke i fremtrædende Grad nogen moralsk Dom, men Udtrykkene frembringe alligevel en besynderlig Kontrastvirkning, naar man sammenholder dem med Taines oven anførte Ord om den menneskelige Ufuldkommenhed som den, der i sin Omstyrtelse af Loven selv er en Lov. Og rundt om i Brandes' Værker træffer man en lignende Understrøm af Bitterhed, af Had og Vrede, dels mod Menneskene i Almindelighed, dels og specielt mod dem, han kalder sine Fjender eller sine „ærede Hadere“, som synes at være en meget udbredt Kategori. Tempoet er som oftest et Appassionato, som meget daarlig anstaar sig en zoologisk Menneskebetragter. Der er ofte hos ham en sarkastisk Haan og et indædt Raseri overfor de menneskelige Difformiteter, som ikke vilde forundre, om man traf det hos en gammeltestamentlig Profet eller hos en moderne Helvedesprædikant, der tordner imod Synden; men som vel kan overraske hos den, der anser Menneskene for syndefri, altsaa i sin Art fuldkomne Skabninger, — en af de mange menneskelige Modsigelser, hvoraf Georg Brandes ogsaa har faaet sin beskikkede Del.

Men — selv om Georg Brandes fra sit Synspunkt ikke kunde anerkende Syndsbegrebet som absolut, saa var det dog derfor ikke udelukket, at han som psykologisk Forsker kunde tage sig over at undersøge dets etiske Værdi, eller, om det foretrækkes, dets Livsværdi, med andre Ord: at undersøge, hvilken Betydning det har, at Mennesket erkender sig ansvarligt overfor en guddommelig Villie,

at det føler sig hjælpeløst, forstødt, føler sin dybe Afmagt overfor sin Samvittigheds Krav fremfor den Tilstand, der opstaar, som Følge af en naturhistorisk Begrundelse af de menneskelige Mangler og Ufuldkommenheder, som aldrig kan blive et kraftigt Motiv til Forbedring. Selvfølgelig har Brandes heller ikke indladt sig derpaa; ti ogsaa det vilde jo føre ind mod Kristendommen, og, om den er ortodoks eller formet friere, turde for G. Brandes være nogenlunde ligegyldigt.

Den fritænkersk-naturalistiske Bevægelse, som Brandes i Halvfjersernes Begyndelse aabnede, fik en uforudsigelig Fremgang, gunstig Vind fyldte dens Sejl, det viste sig, at Strømmen bar med. Overalt i alle Lande meldte den sig med Magt, og skyllede højt og bragende sine Bølger op om Kirkens Mure. Den frie Humanisme var Tidens Løsen og alle Vegne fremstod dens Profeter i Skarevis. Brandes var dog ikke dens Ophavsmand, ogsaa uden hans Medvirkning vilde den være kommet til os, som den er kommet til alle andre civiliserede Nationer. Den var en Følge af Tidens hele videnskabelige Udvikling og Tænkning, der for en Tid ganske syntes at ville afkaste alt Formynderskab og alt Aag. De gamle Ord: „Mit Rige er ikke af denne Verden", fik en ny Bekræftelse.

Naar Brandes under sit Pariserbesøg hos Renan i 1870 havde fortalt den franske Lærde, der just stod i Begreb med at rejse til Spitsbergen sammen med Prins Napoleon, om dette mærkelige Norden, hvor der kun fandtes alt i alt en 3—4 Fritænkere (Renan maatte nok le) saa skød de nu op i Legioner, der opstod Tidsskrifter og Blade og Foreninger med udtalt fritænkersk Tendens, Kirke og Præster

haanedes, ikke mindst i Skuespil og Romaner, hvor Præsten blev en staaende komisk Figur. Det saa virkelig ud, som om Kirkens sidste Time var kommet.

Men, som saa ofte før, viste Skinnet sig bedragerisk. Mens Kristendommen og Kirke overfladisk set tabte Terræn, vandt de i Dybden, og det bekræftede sig som saa ofte før, at Kirken er en Fugl Føniks, der med et vist Mellemrum af Aaremaal opbrænder sig selv for fornyet at opstaa af sin egen Aske. Brandes, som aldrig havde formaaet at forstaa den franske Restauration efter den store Revolutions grundige Afskaffelse af Kristendommen, forstod det naturligvis lige saa lidt, da dette Omslag kom, og naar han saa det, gættede han kun paa Forræderi og Frafald og alskens Nederdrægtighed.

Man saa den ene store kristelige Nybevægelse efter den anden fra den angelsaksiske Verden strømme ud gennem hele Menneskehedens Legeme, man saa ogsaa Kirken herhjemme efter at have gennemgaaet en Frigørelsesproces, rejse sig igen og skyde ny Vækst paa Frihеds Grund. Kirken i vor Hovedstad omdannedes i en Række af Aar, og det mens Kristendom var Genstand for den voldsomste Mistænkeliggørelse og det heftigste Had, til en Frikirke, der til en vis Grad selv styrer sine Forhold. Og over alt i Verden synes man mer og mer at klare sig saa meget, at med Videnskabens Bespisning kan et Menneske ikke alene nære sit aandelige Liv, at Videnskaben kun giver Stene for Brød. Og dybere og almindeligere set kan man sige, at der Verden over er en Tørst efter Aand, en Trang til en dybere Forklaring af Verden og vort Liv i den, end det de sidste Aartier har budt os.

Af dette har Georg Brandes ingen Forstaaelse.

Det er næppe Modvillie en Gang. Han kan ikke forstaa det. Han er bleven staaende der, hvor han stod i Halvfjersernes Begyndelse, i den lille Kamp mod Dogmerne, mod alt det, der vil dugge Forstandens Spejl. Hans Patos er Revolutionens og Rationalismens. Men Friheden er forvandlet til Ufrihed. Ti imens har den aandelige Verden foretaget en hel Rotation og befinder sig overfor en ny Solopgang.

Dette Skel i religiøs Følelse og Forstaaelse er det, der dybest skiller Georg Brandes fra Fremtidens Danmark. Dog, hvad siger jeg: Fremtiden er allerede ved at forvandles til Nutid. Og det er ikke blot her i Danmark, men Verden over, at der nu foregaar et Gennembrud af religiøs Følelse. Det foregaar i delte Strømme, nogle vil det føre over i Katolicismen, andre søge paa protestantisk Vis Trøsten i en bibelsk Kristendom, omstøbt og omformet af denne Slægts personlige Oplevelser, atter andre begære at redde sig i en mystisk Livsanskuelse eller i en almindelig Religiøsitet. Men paa alle Punkter er Fællesfølelsen Andagt, Hengivelse i en højere Villie eller Bestemmelse, Følelsen af, at ogsaa dette Menneskeaandens sidste Forsøg paa at ville udtømme Tilværelsen er mislykket lige saa redningsløst som mange tidligere.

Udlandets Dom.

Skønt det selvfølgeligt maa staa fast, at G. Brandes' Navn og Avtoritet herhjemme væsentligt maa staa og falde med den Betydning, han har haft og har for Danmark og med de Bidrag, han har givet til dansk Litteraturs Behandling, bliver det dog nødvendigt ogsaa at kaste et Blik paa den Stilling han indtager i Udlandet og i Udlandets Vurdering, særligt fordi G. Brandes' europæiske Ry atter og atter er bleven benyttet som et Vaaben mod dem herhjemme, der med al Anerkendendelse af hans Evner, dog ikke har villet bøje sig for hans kritiske Avtoritet og under ingen Omstændigheder antage hans Førerskab.

Efter vor Opfattelse og Erfaring deler Udlandets Opfattelse af Brandes sig ganske paa samme Maade som herhjemme, dér som her har Brandes sine Ildtilbedere og sine Forkætrere, mens de egentlige Videnskabsmænd og Litteraturkyndige, for saa vidt de ikke høre til den sidste Kategori, i Reglen forholde sig yderst reserveret. Det bør ogsaa i denne Sammenhæng nævnes, at man overfor Udlandets Presse og Publikum stadigt har gjort gældende, at denne Mand var en i sit Hjemland miskendt og mishandlet Repræsentant for det frie Europas Ideer. Overhovedet har taktiske Momenter og Partihensyn i en usædvanlig

høj Grad gjort sig gældende ved Tilvirkningen af dette Ry, hvilket ganske naturligt har fremkaldt en tilsvarende Reaktion hos dem, der stod udenfor Ringen. Jubelen om hans Alter har derfor stadigt været blandet med Modsigelser og Mishagsytringer, stundom med Hyssen.

Med andre Ord: Ogsaa i Udlandet er det væsentligt som Fører og Partihøvding, at han har tiltrukket sig Opmærksomheden og vundet sig Position. Der er derfor slet ingen Modsætning mellem Udlandets Stilling til Brandes og hans Stilling til vore danske Forhold, uden for saa vidt som hans Anseelse ubetinget og med Rette er størst herhjemme (med Rette for saa vidt som hans Værker om dansk Litteratur er saa meget bedre end hans Værker om Udlandets). En tysk Forfatter skrev mig forleden til Paa ham passer Evangeliets Ord i omvendt Orden: „Han er kun Profet i sit Fødeland."

Under Børnestriden med Dr. Nissen, en Strid, der ogsaa førtes indenfor den tyske Presse, skrev Dr. Friedrich Lange i „Tägliche Rundschau" bl. a. følgende: „Der von einer litterarischen Gefolgschaft namentlich in Berlin über alles gesunde Mass hinaus gepriesene Dr. Georg Brandes in Kopenhagen, dem man ohne eigentlichen Grund die Rolle eines Märtyren der deutschen Wissenschaft zu bewilligen beflissen war" osv. Man vil se, at endogsaa Martyrkravet er fælles for Brandes' Stilling ude saa vel som hjemme. Og naar Brandes havde endt sin Defension overfor Nissen med en Bemærkning om, at han var bleven vant til Udlandets velvillige Opfattelse og Bedømmelse, saa svarer Dr. Lange: „Das ist eine schlimme Empfehlung für das „Ausland", unter dem hier nach den vorliegenden Umständen nur Deutschland gemeint

sein kann. Es ist unseres Ermessens Pflicht der deutschen Presse, zu zeigen, dass man in Deutschland über Plagiatoren eben so schlimm urtheilt wie in Dänemark." (Tägliche Rundschau 18. Jan. 1884). Og „Hamburger Nachrichten" bemærker ($^{11}/_{1}$ 84), at den forefaldne Episode har virket forstemmende i Tyskland, selv iblandt Forfatterens Venner.

Skulde man mene, at Tyskland ligger Danmark for nær, til at være ganske upaavirket af danske Domme, saa eftergaa man den russiske Presses Domme i Anledning af Brandes' russiske Foredragsrejse i St. Petersborg og Moskva, disse Udtalelser formelig skumme over af Foragt. Det bekendte Petersborger-Blad „Novoje Wremja" titulerer ham stadig „Berømtheden" i Gaaseøjne og siger om hans tredie Forelæsning, at den var „noget enestaaende i Retning af Ugenerthed, beregnet paa Publikums Ukyndighed og paa at putte det Blaar i Øjnene paa en i Sandhed billig Maade" (gengivet „Nationaltidende" for 5. Maj 1887), idet han „i en daarlig fransk Oversættelse oplæste Ord til andet, hvad der for længst forelaa trykt ikke blot i 5te Bind af „Die Litteratur", men ogsaa paa Russisk (i Bladet selv).

Og andre russiske Blades Dom var ikke blidere. Saaledes skriver Bladet „Svjet" for $^{7}/_{5}$ 1889 om de Løgne, „som den danske Kritiker Brandes efter sit Besøg i vore Hovedstæder er fremkommet med om Rusland og Russerne", og „St. Petersborg" sekunderer i en Tone, der ingenlunde er mere hensynsfuld. Under Brandes' Foredragsbesøg i Upsala opstod der lignende Dissonanser, der gav sig Udtryk i den svenske Presse, og maaske vil Læserne have i frisk Erindring, med hvilken Uærbødighed „Le Figaro" nylig omtalte hans armeniske Forelæsning i Paris.

Det er en allerede tidligere omtalt, hvor affejende franske Kritikere som Lemaitre og Jean Thorel have udtalt sig om „Hovedstrømninger". I samme Retning udtaler sig den navnkundige Kritiker F. Brunetière, naar han siger, at man mangler et saadant Værk som G. Brandes' Hovedstrømninger „mais mieux fait, plus personnel et de plus porteé" (Indledningen til „Les genres dans l'histoire de la litterature" I).

En anden fransk Litterærkritiker Hr. Wyzewa siger i en Artikel om Brandes i „Revue des deux mondes" for 15. Maj 1898: „Det forstaar sig selv, at denne Kritiker, der kender alle europæiske Litteraturer, ikke kan være lige hjemme i dem alle. Jeg læste forleden en for ham for øvrigt overordentlig smigrende Studie i en russisk Revy, hvor Forfatteren beklagede, at undtagelsesvis var den russiske Litteraturs sande Ejendommelighed helt undgaaet hans Opmærksomhed og samme Dag erklærede „Saturday Review" i en Artikel, der svulmede af Begejstring over hans samlede Kundskabsmasse, at af alle hans Værker var hans Bog om engelsk Poesi den eneste, der havde et alvorlig Eftersyn behov" og Hr. W. tilføjer, at i Frankrig vil næppe nogen modsige ham, naar han erklærer, at det samme gælder for Frankrigs vedkommende.

I Tyskland erklærer den bekendte Professor Dietrich Schäfer i Tübingen (Geschichte und Kulturgeschichte Jena 1891): „Ich kenne kein unhistorischeres, subjektiveres, willkürlicheres Werk der neueren Litteraturgeschichte als Brandes': „Litteratur des 19ten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen". For Sveriges vedkommende tiltrædes denne Dom f. Eks. af Dr. Vetterlund i al Fald for en enkelt

Dels Vedkommende, naar han i en Anmeldelse af „Romantikken i Tyskland“ stempler denne Bog som „Tendensværk, et urimeligt Partiskrift“. Ikke mildere er andre svenske Litteraturhistorikere som Dr. Wirsén og Prof. Schück. (Se særligt dennes Artikel om Shakespeare og Montaigne, „Finsk Tidsskrift“ 1885). Han leverer her en, saa vidt jeg kan se, knusende Kritik af Brandes' Behandling af det nævnte Emne og slutter sin Artikel med en Bemærkning om, at Dr. Brandes burde holde sig for god til at benytte sin Avtoritet til „att slå blå dunster i ögonen på okunnigt folk, han eger för mycken äkta genialitet för at behöfva lyse med den litterära charlatanens faux-brillant.“

Om Bogen om Shakespeare synes overhovedet alle Shakespeare-Forskere saa temmeligt enige. Wolfgang-Keller skriver i Shakespeare-Jahrbuch XXXVII (Pag. 246) om Brandes' Bog: „Solche Werke wollen als geistreiche Lecture, nicht als wissenschaftliches Handbuch hingenommen werden“ og „Litterarisches Centralblatt“ ($^{12}/_{12}$ 1896) udtaler sig i Overensstemmelse dermed, naar der hedder: „An gar manchen Stellen weisst Brandes unbewiesene Combinationen früherer Scakespeareforscher zurück, aber wohl keiner von ihnen hat seiner Phantasie die Zügel so frei schiessen lassen wie gerade er. Sein Buch liesst sich wie ein grossangelegter, kulturgeschichtlicher Roman“, og han tilføjer, at Helten hos Brandes staar saa klart belyst, som den virkelige Shakespeare neppe nogensinde vil komme til at staa. I Overensstemmelse hermed udtaler sig en Række andre Shakespeareforskere som Sidney Lee, Chr. Collin, Th. Bierfreund osv.

Alt i alt kan det siges, at i samme Forhold som Skribenterne er videnskabeligt anlagte Forskere udtaler de sig reserveret om Brandes' Forskning. Finder han nu og da en varm Beundrer ogsaa blandt de virkelige Forskere, har denne i Reglen ikke gjort indgaaende Studier med Hensyn til det behandlede Tema. I samme Forhold som Forf. lægge Vægten paa Stil og Aandrighed, vil de i Reglen beundre Brandes, og hvis de er fanatiske Fritænkere, saa vil dette yderligere forhøje deres Sympati. Ganske som hos os.

Slutning.

Vi staar ved Enden af dette Værk. Vi har fulgt Georg Brandes og den ved ham vakte Bevægelse fra dens Udspring langt tilbage i Tresernes religionsfilosofiske Debat, over Halvfjersernes store Kamptid, gennem Firsernes overmodige Orgier ned til vor egen Tid, da Regnskabet gøres op. Vi har set den vokse fra en rent individualistisk og pionermæssig Bevægelse til et stort, organiseret Felttog, der gik ud paa at erobre Landet, By for By og Post for Post. Det Spørgsmaal paatrænger sig da nu: Blev det en Sejr?

Ja, hvis Opgaven var en rent materiel, at bringe Førerne frem til Ære og Indflydelse, at erobre dem en bjerget Stilling, saa maa det siges, at det blev en Sejr, endda en stor Sejr. Georg Brandes blev Titulærprofessor med en aarlig Forfattergage, som ingen dansk Forfatter har oppebaaret før han. Dr. Edv. Brandes Redaktør af et stort, en Gang indflydelsesrigt Blad, som dog endnu gemmer paa nogle Rester af Fortidens Herlighed. Hans Discipel, Hr. Peter Nansen blev som Litteraturens Lord Chamberlain og Overinspektør anbragt i det store hegelske Forlag med Dr. P. Munch og Vilh. Rasmussen som Fløjadjudanter. Kan man i Grunden forlange mere?

Men ideelt? Ja, til et vist Punkt blev det ogsaa her en Sejr. Det lykkedes i Kampens første Aarti at indføre en delvis ny Form for Litteraturkritik og derigennem „at overtage Ledelsen af Litteraturen". Alt ved os, var Devisen. Denne Indflydelse var — i alt Fald udadtil — voksende endnu ned gennem Firserne; men med Halvfemserne viste der sig en begyndende Dalen, og med det nye Aarhundrede kan den siges at være i alt væsentligt forbi. Den har afsat sine Mærker, ret dybe Mærker endda, men den hersker ikke længere. Der er ingen, der mere modtager sine Impulser fra den, og hvis den ikke besad en rent udvortes Magtstilling, hvorved den endnu kan lægge mangt et Lod i Vægtskaalen, vilde man ikke mærke stort til den. Man kan sige, at Bevægelsen ligesom Nilen, naar den gaar over sine Bredder, har efterladt et Dynd, der kan komme til Nytte ved fremtidig Udsæd; men selv har den ikke saaet noget deri, der vil faa blivende Vækst. Den var nemlig væsentlig kritisk og som saadan negativ.

I det store og hele maa det for saa vidt siges, at Brandesianismen har lidt et afgørende Nederlag, om det ogsaa endnu en lille Tid kan lykkes at dække derover. Den frie Tanke har vist sin Umulighed som fremtidigt Samfundsgrundlag, dens Forkyndelse af en Art Ny-Hellenisme, frigjort fra Sædelighedens og Kristenhedens Baand, har vist sig at være en Utopi og er tonet bort som en skøn Sky. Der kan digtes om skønne Skyer, men leves paa dem, kan der ikke. Naturalismen har vist sig at være et nødvendigt Gennemgangsled; men, skal den tages for mere, bliver den en uhyggelig Spændtrøje, der ikke har Plads for Livets fulde Virkelighed.

Man kan vel herom anvende de Ord, som Chr. K. F. Molbech skrev i „Fra Danaidernes Kar“ (Pag. 295): „Den yngre Slægt glemmer kun altfor ofte, at ogsaa dens Betragtning er begrænset og forbigaaende, at ogsaa mange af de Ideer, som den hylder, skulle ældes og afløses af andre, og at dens Dom betragtet fra et absolut Synspunkt, ikke er synderlig mere ufejlbar end den ældre, fra hvilken den kun skilles ved et Spand af Tid. Have vi til syvende og sidst saa meget mere Ret, naar vi dadle, end vore Fædre, naar de beundrede? Vi ere maaske komne et Hanefjed videre, det er det hele; men endnu er der langt til Enden, og de Guder, vi dyrke, skulle mange Gange afløses af andre.“

Disse filosofisk sagtmodige Ord tør vel ogsaa anvendes paa det Tidsrum, vi nu have tilbagelagt, som har været kun altfor tilbøjeligt til at betragte sig som det endelige, som var dermed Kursen for Verdenshistoriens fremtidige Løb en Gang for alle givet. Men i den rent praktiske Udfoldning af sine Ideer maa man vel sige, at Brandesianismen kun altfor ofte har draget nedad, hvor den troede at opdrage, og man kan vel derpaa anvende de Ord, som den tyske Litterærhistoriker Julian Schmidt har sagt om de tilsvarende Forhold hos vore sydlige Naboer, naar det hedder:

„Som Burschenschafternes Patriotisme havde erklæret sig imod Franskmændene, saaledes havde den ogsaa taget Parti mod Jøderne: de nedstammede ikke fra Teut, og Sjakreren stødte an mod al Konveniens, der bundede i det kristeligt-germanske Væsen. Men, efter at nu Jøderne ved Julirevolutionen virkelig var blevne emanciperede, forandrede dette Forhold sig fuldstændigt. Idet de nærmest

traadte i Skranken for deres egne Rettigheder, saa det ud, som om de i al Almindelighed havde overtaget Ledelsen af Kampen for Menneskerettighederne. Man kan ikke fortænke dem deri; ti ethvert Talent vil gøre sig gældende: men os bragte det ingen Velsignelse, at en undertrykt Nation, der af sin nedarvede Tro ikke har bevaret synderligt andet end en berettiget Uvillie mod den Kirke og Stat, der undertrykkede dem, og den Kunst sofistisk at opløse deres Indhold, (und die Kunst den Inhalt derselben sophistisch zu zerfetzen), baaret af Mængdens Sympatier angav Tonen i Pressen og overførte deres industrielle Vaner paa det aandelige Liv" (Geschichte der deutschen Litteratur III, Pag. 211).

Disse Betragtninger passe helt vel paa vore Forhold, ja, man tør vel endda sige, at de gælde med større Styrke om os, hvor Litteratur og Pressekoterier under de begrænsede Forhold let kan komme til at spille en større Rolle end i et stort Land med videre Horisont, rigere Hjælpemidler og større Kulturopgaver.

Men, vil en eller anden maaske sige, havde vi da ikke været bedre tjente, om vi slet ikke havde haft nogen Georg Brandes? Naar hans store Begavelse i væsentlige Henseender er misbrugt Begavelse, hvor kan vi da med Rrimelighed opføre ham paa vor aandelige Gevistkonto? Det gode ny, som igennem ham er tilført os, vilde ogsaa uden ham have naaet os og i en mindre udæskende Form, og selv om det først havde naaet os en Postdag senere, vilde der da have været stort tabt, naar alt til

Gengæld var naaet sindigere, jævnere og uden skarpe Søndringer og bitre Brud?

Der er sikkert mange af den ældre Tids Mænd og maaske ogsaa en Del af den nyeres, ogsaa mange, der fra et religiøst Syspunkt se saaledes paa Forholdet. De synes, at de Fordele, som de indrømme ved Brandes og hans Retning er tilført vort Aandsliv og vor Kultur, er for dyrt købte.

Der kan være noget fristende ved denne Tankegang, ogsaa vi indrømmer, at uden Georg Brandes og hans Parti vilde mange Kalamiteter og megen Uretfærdighed været undgaaet; vi vilde være blevne forskaanede for det Syn, at se mangt og meget i Litteraturen som i Moralen stillet paa Hovedet, at se veltjente Forfattere styrtede paa Hovedet ud af Litteraturen eller det offentlige Liv eller skubbede til Side for mindre Mænd, der besad det Fortrin at „tro paa“ G. Brandes og hans Doktriner.

For den, der imidlertid i hvad der sker gerne vil finde lidt Mening, som gerne vil se lidt Forsynstanker i Udviklingen, selv i de menneskelige Vildfarelser, frembyder der sig en anden og trøstefuldere Opfattelse.

Det er den, at Georg Brandes ved sin hele stærkt spændte, i mange Henseender meget ubillige Kritik og ved sit fanatiske Angreb paa vore Traditioner har været Redskabet til at underkaste dem en Ildprøve, hvoraf de lutrede og styrkede skulde gaa frem til nyt Liv. Georg Brandes havde nok Ret i, at man paa den Tid, da han fremtraadte, var faldet lidt i Søvn paa det tilvantes bløde Puder. Mindst vel i religiøs Henseende; ti her havde S. Kierkegaard rusket kraftigt op paa samme Tid som Grundtvig havde givet Menighedslivet nye Impulser. Og

dog kan det næppe bestrides, at Angrebene paa Kristendommen og Kirken ved at formes ud fra andre Forudsætninger og lægges over i et andet Plan fik en virksommere og mere æggende Betydning og saaledes blev et mere virksomt Middel til den kirkelige Genrejsning og den Fornyelse af en personlig Kristendom og en bevidst Religiøsitet, som vi have set foregaa for vore Øjne sammen med det praktiske Reformarbejde og Frigørelsesværket der var paa en Gang dets Grund og dets Følge.

Men særligt med Hensyn til den almindelige, aandelige Udvikling i Europa kan det vel indrømmes, at vi havde forsinket os noget, at der var nye Bevægelser oppe, som fortjente at prøves og granskes, og selv om Europa og dets Strømninger ingenlunde var saa ukendte herhjemme, som man har villet gøre det til, selv om Brandes ikke var Opdager hverken af St. Beuve eller Darwin eller Mill, saa er det dog sandt, at han demokratiserede og populariserede Tidens Ideer og drev dem dybere ind i Bevidsthederne ved at give dem en programagtig Tilspidsning og ved at fremføre dem i en Form, der gjorde dem tilgængelige for et bredere Lag af Befolkningen.

Men nægtes kan det ikke, at hvad der blev vundet i første Instans, det tabtes igen i anden. Der foregik nemlig en Forfladelse af Dannelsen, i samme Grad som den vandt i Udbredelse. Ideer som Darwins, Taines og Mills — saa ensidige i sig selv — kastedes ud paa Markedet og slugtes raat uden Prøvelse og Kritik af Folk, der ikke evnede at prøve dem. Linierne forlængedes og Ensidighederne overdreves. Det blev en ny Religion, en ny Tro, der grebes blindt. Mennesker, der manglede

alle Forudsætninger for en virkelig Tilegnelse, troede at kunne sætte sig til Doms over de vanskeligste Spørgsmaal, hvis Løsning krævede store videnskabelige og personlige Forudsætninger. Overhovedet var det altid skralt med Kritiken og Ytringsfriheden indenfor det fast organiserede Parti.

Dog, hvis Brandes havde indskrænket sig til et rakst ført Chock mod den hegelsk-heibergske Æstetik med dens abstrakte Spekulationer og mod Stagnationen paa det sociale og politiske Omraade, saa vilde han gennem en hurtig Kamp have vundet Terræn for sin Opfattelse, vilde have skaffet frisk Luft og Bevægelse og han vilde have vundet almindelig Anerkendelse og Sympati og være bleven staaende i vor Historie ligesom Henrik Steffens som den, der havde hjulpet os ud over et dødt Punkt i vor Udvikling, i god Forstand løftet os af Grunden.

Men det tilfredsstillede ikke Brandes. Det var for lidt for hans Ærgerrighed og hans Fanatisme. Han vilde være Samfundsreformator, Profet, Partihøvding, Gud véd hvad. Han vilde i en Haandevending omforme, nej, ikke omforme, men bortrydde hele det religiøse og moralske Grundlag for Folkets Liv, og det uden en Gang at kende det rigtigt og uden at have noget synderligt Kendskab til Folkekarakteren.

Her maatte han nødvendigvis løbe Panden mod Væggen. En talentfuld Æstetiker er ikke den, ja vel mindst af alle den, der egner sig til religiøs Reformator eller politisk Leder, og navnlig ved sin fuldstændige Mangel paa Organ for religiøse Sandheder og religiøst Følelsesliv maatte Brandes komme til for de mere udviklede at staa som et fremmed, ja vel endog fjendtligt Element i Tidens Kamp.

Men dertil kom, at han spredte Misstemning om sig og kom paa Kant med en Del af Nationens bedste Mænd ved sin Kampmaades Uridderlighed, der vel i enkelte Tilfælde lod sig undskylde som Retorsion, men som i andre var ganske uberettiget og vidnede om en Mangel paa sjælelig Finhed (hans Angreb paa Drewsen, Chr. Collin, Høffding og paa Højskolemændene i 1902). Alt dette gjorde, at han umuligt kunde faa en Førers Stilling, der kræver Overlegenhed, Forstaaelse og Hensyntagen. Ungdommen kunde han vel henrive til en kort Begejstringsrus ved sin hensynsløse Voldsomhed, sin betagende Veltalenhed, sin Fantasi; men, naar den siden optog Livets og Erfaringens Mangfoldighed i sit Sind, eller naar den altfor ideale Beundring fik et Knæk ved et Indblik bag de ideale Kulisser, reagerede den, ofte med en tilsvarende Voldsomhed.

„Der gives næppe nogen", skriver den svenske Forfatter Ola Hanson (Freie Bühne für modernes Leben $^{26}/_{3}$ 1890), „der ikke paa et eller andet Tidspunkt har været under Brandes' Personligheds Tryllemagt. Han har virket æggende, begejstrende, befrugtende. Men, det er lige saa karakteristisk, at ogsaa næsten enhver af disse mange personlige Forbindelser kun har varet en Tid, den være kortere eller længere. Den Virkning, han har frembragt, kan sammenlignes med Virkningen af en elektrisk Strøm, der forsvinder lige saa hurtigt som den kommer, eller en Gnist, der fænger, men ikke følges af andre[1]); ja, den Tilbedelse, han har fundet, er ble-

[1]) Man mindes her Brandes' egen Selvkarakteristik: „Som den lysende Stribes — Strejfskær i et Rum — der saa lidet kan gribes — som Havfladens Skum — saa blussed mit Væsen osv.

ven forvandlet til Had, blind Beundring, til Ligegyldighed; de Baand, han har knyttet, er enten voldsomt bleven sønderrevne eller lidt efter lidt løsnede. Det er en stor og broget Skare Mennesker, der er vandret gennem hans Stuer, men ingen er bleven der, ingen har sat sig til Ro hos ham, ingen har slaaet Følge for Livet. Larm og Strid har der været om hans Navn, som om intet andet Navn i Norden i de sidste Aartier; men i dette Øjeblik er der næsten stille omkring ham, en Stilhed, der Dag for Dag bliver dybere."

„Hvorfor er det gaaet saaledes?"

„Grunden hertil er meget sammensat, og et bestemt og udtømmende Svar paa dette Spørgsmaal kan først Fremtidens Litteraturhistorie give. I samme Grad som den litterære Periode, til hvilken den nuværende i Begyndelsen dannede Modsætningen, kom paa Afstand og hjemfaldt til det forbigangne, i samme Grad har den ny-nordiske Realisme aabenbaret sig som en Samling af uensartede Elementer og er falden fra hinanden, og de Kløfter og Modsætninger, som derved er kommen for Dagen, viste sig at være meget dybere og mere omfattende end de, der i Begyndelsen havde staaet i Forgrunden. I den en Gang saa tæt sluttede Skare slumrede Modsætninger, Fjendskaber og Stridigheder, der rører ved dybere Kulturspørgsmaal og omspænder en videre Fremtid end den, der betegnes ved Navnene „Efterromantik" og „Brandesianisme".

„Det er naturligvis Tiden selv, der har affødt denne Masse af brogede Fænomener; det er det aandelige Liv i Norden, der har aabenbaret sig i disse Former. Men det ejendommelige er, at nøj-

agtigt den samme Proces med dens Forskelligheder og dens Rigdom paa Modsigelser ogsaa har aabenbaret sig i hin enkelte Aand, der hedder Georg Brandes. Enhver nok saa svag Lyd, der laa i Luften, gav Genlyd i ham, og det saa tidligt, at det kom til at se ud, som om Svingningerne i den Tid, han tilhørte, meddelte sig hurtigere og ad kortere Veje til ham end til andre. Men alle disse modsatte Sympatier og Tanker laa ogsaa lige saa løst forbundne i ham som i Tiden selv; han var ikke den sluttede, helstøbte Personlighed, der rummede dem alle i sig og blot gav sit eget Væsen i dem alle. Derfor har Brandes kunnet drage hele den forskelligartede nordiske Digterskare til sig, den ene efter den anden og bringe dem til Klarhed over sig selv (?); men han har ikke formaaet at knytte Baandet mellem dem alle og over dem alle".

Den virkelige Sammenhæng er i disse Linier i alt væsentligt meget rigtigt forklaret, ogsaa de slumrende Modsætninger, som allerede nu have udviklet sig med fuld historisk Klarhed. De dybeste af dem er de, der er skildret i de foranstaaende Kapitler, de etiske og religiøse; overhovedet er Negativiteten Brandes' Akilleshæl.

Men den nævnte Modsætning forener sig tillige med en national. Georg Brandes har i Virkeligheden aldrig rigtigt forstaaet det danske Folkenaturel, eller der er i hvert Fald en Side deraf, som han aldrig har forstaaet. Han har stundom beklaget sig over den danske Langsomhed, over Sendrægtigheden i Bevægelsens og Følelseslivets Tempo her i Danmark, og heri maa man give ham Ret. Vi Danske er et umaadeligt langsomt Folkefærd, sene

til at tænke, endnu senere til Handling. Vi kunde for saa vidt med en vis Ret føre en Snegl i vort Skjold. Han har ogsaa Ret, naar han i Bogen om Beaconsfield taler om det vage Drømmeri og de fantastiske Fremtidssyner, der hos mange germaniske Naturer rigeligt optager den voksne Alders første Lustrum. Men, naar han i sit Essay om Holberg siger: „Da det er ægte, danske Naturer, som Holberg stedse skildrer, det vil sige svage, sprøde, der for Villie kun have Stædighed og for Lidenskab kun Forfængelighed", saa ligger der heri et Fejlsyn paa os Danske, og det er muligt, at Tiden allerede har belært ham derom. Danskeren mangler ikke Villie, stædig Villie endda, om end den kan slumre længe. Det er da godt, at vi har nogen til at sætte Fart paa, til at være „Uro" — nogen Iltogsfart bliver det dog ikke — men, hvis vore radikale Semiter tror, at de kan køre med os, hvorhen de vil, saa forregner de sig. En Dansker gør til syvende og sidst kun det, han vil. Brandes vil vist, naar han mindes Sønderjydernes sejge Modstand under Fremmedherredømmet, selv indrømme, at „svage" og „sprøde" er ikke de rette Ord at bruge om dansk Folkekarakter. Men, det er muligt, at vi trænger til Modgang for at udvikle disse Egenskaber, og at Professor C. R. Nyblom har Ret, naar han betragter Brandes som et „velgørende Rivejærn" for os, endda han i ham ser „Forkæmperen for den nye Anskuelse, der vil nedrive Menneskehedens gamle Afgudsbilleder, men ikke formaar at sætte noget virkelig levende i Stedet." (Anm. af „Romantiken i Tyskland". Svensk Tidsskrift 1873).

Skulde vi nu i et samlet Slutningsoverblik prøve

paa at sige, hvad vi skylder Brandes af godt, og hvad han har voldt os af Fortræd, saa tror jeg det vil forme sig saadan.

Paa Indtægtssiden maa det opføres:

Han har indført hos os en ny, psykologisk Litteraturbetragtning, som han forefandt i Frankrig, og som han selv med Talent, skønt ogsaa med ikke ringe Vilkaarlighed, har dyrket hos os.

Han har indført hos os eller dog bidraget til at vække Opmærksomheden for en Række aandelige Fænomener og Strømninger i Udlandet, som har virket befrugtende paa vort aandelige Liv. (For Retfærdigheds Skyld maa det dog tilføjes, at der var en anden Række af Fænomener og Strømninger i Udlandet, som kunde været lige saa befrugtende for vort Andsliv, men som Brandes ud fra sit Standpunkt havde mindre Interesse for).

Han har virket befrugtende og ansporende paa en stor Del af vore yngre Forfattere, af hvilke rigtignok de fleste senere have forladt hans Retning og hans Førerskab. (Hvor vidt han derimod, som Ola Hanson siger, har hjulpet dem til at vinde Klarhed over sig selv i dybere Forstand, er en anden Sag).

Paa hans Debetside maa det opføres.

At han har fremkaldt ikke blot et „Gennembrud", men tillige et Brud i Folkets aandelige Liv, et Brud, der har kastet mange af de bedste og frugtbareste Kræfter ud af deres naturlige Bane og Virksomhed og aabnet Vejen for en Skare umodne Agitatorer.

At han har bidraget — i al Fald midlertidig — til at undergrave de bærende Magter i vort Folks

aandelige Liv, Folkets kristne Tro og den derpaa hvilende Sædelighed uden at formaa at sætte noget i Stedet, der kunde tjene som Erstatning derfor (Noget andet er, at han maaske indirekte har givet et Stød til en Rejsning af de samme Magter, til en Personliggørelse og Inderliggørelse af dem; men det laa udenfor hans Hensigt og kræver derfor ingen Tak).

Endelig har de Kræfter, han banede Vejen for, og som kun kunde vinde Fremgang i Kraft af hans Avtoritet, paa mange Maader virket neddragende i vort offentlige Liv ved hensynsløse Partimanøvrer, ved en Mangel paa Sandhed og Ærlighed, der har kompromitteret Friheden og nedbrudt Agtelsen for den Retfærdighed, der til alle Tider og under alle Forhold maa være det bærende Grundlag for et Folks rent borgerlige Tilværelse. (At der dog ogsaa her er givet Momenter til en finere og bedre Moral vilde det være urigtigt at nægte. Betingelsen er, at „Rivejærnet" kommer i de rette Hænder).

Uden i mindste Maade at ville underkende Betydningen af de Momenter, som her er anførte til Brandes' Fordel, tror jeg dog, at naar de maales med de Momenter, som er opførte paa den modsatte Side, ender Regnskabet med et Deficit, saa vist som de moralske Værdier saa vel i et Folks Liv som i den enkeltes vejer mere til end de blot æstetiske, der til syvende sidst bunde i de andre.

Spørges der da, om Brandes er et Geni, som hans Venner og Beundrere har villet gøre ham til, saa maa Svaret blive et Nej. Han mangler den Skaberevne, som er Geniets umistelige Mærke. Han har i Grunden ikke beriget Verden med en eneste stor, ny, oprindelig Tanke, som var hans. Sin Metode,

sine Ideer har han hentet hos andre; men han har haft en vidunderlig og helt enestaaende Evne til at opspore, omsmelte, benytte, og hvis der var noget, der hed et reproduktivt Geni, saa maatte Ordet siges at passe paa ham i fremragende Grad.

Han er en sjælden smidig, mangesidig og impulsiv Begavelse, han er en lyrisk Sprogkunstner af høj Rang, han kender Sprogets hele Klaviatur og forstaar at aflokke det mange Klange. Han har Ord saa vel for det patetiske og begejstrede som for det ironisk-drillende og for den flængende Spot. Og han har den evige Uro og Bevægelighed, der som Perpendiklen altid er i Svingning, og som maaske er Lyrikkens inderste Sjæl.

Alt dette viser snarere et feminint Anlæg end en mandig Karakter. Det mandige ligger Brandes fjærnt. Hans Livsførelse og Forfatterskab har ganske vist i de grove Træk, i Yderlinierne haft en vis Konsekvens; men denne Konsekvens turde bunde i visse Raceegenskaber hos ham, ikke mindst i det uslukkelige og blinde Had, der ogsaa mere er en kvindelig end en mandig Karakteregnskab, og som til Tider har givet sig et helt ubehersket Udtryk. I Forbindelse med denne noget feminine Karakter staar ogsaa hans Mangel paa Evne til sammenhængende logisk Tænkning, det Spind af Modsigelser, som han bevæger sig i, hvor det gælder at argumentere. Naar Brandes endelig er mere forfængelig end stolt, hænger det ogsaa sammen med denne Karakter.

Med sine Fortrin og Fejl vil han blive staaende i vor Historie som et mærkeligt Modsigelsens Tegn fra en Søndringens Tid, til Opmuntring og til Advarsel, til Opmuntring som et Tegn paa, hvad men-

neskelig Energi kan naa i Forbindelse med rige Evner, men et advarende Eksempel paa, hvor let store Evner kan komme paa Afveje og paa, hvordan det gaar, naar et rigt begavet Menneske vover sig ud over sin Begrænsning og som Faeton prøver paa at køre Solens Vogn.

NAVNEREGISTER.

Aarestrup, Emil. I 51. 89. 176 III 37. 39.
Aggersborg, Pauline. II 127.
Agerskov, Professor. I 199.
Andersen, H. C. I 68, 89. 90. 187. II 10. 112. III 12. 34. 56. 75.
Andersen, Vilh. Dr. II. 201. 212.
Archer, W., engelsk Kritiker. III 152.
Arnold, Matthew. I 191. III 103.
Arntzen, V., cand. polit. I 199.
Auerbach, Berthold. I 100. 101. II 24. III 34.
Augier, Emile. I 110.
Baggesen, Jens. III 57. 59.
Bang, Herman. II 74. 75. 81. 182. III 33.
Barfod, Fr. II T. 7.
Barrès, fransk Forfatter. II 208.
Barsdorff, tysk Forlægger. III 10. 111.
Bauditz, Sophus. I 133.
Bayard, fransk Dramatiker. I 91.
Begtrup, Holger. III 102.
Bendixen, Lavrids. II 176.
Benedix, tysk Dramatiker. I 91.
Bennet, Silvia (Pseudonym for Frk. Levison). II 125.
Bentham, J., engelsk Nationaløkonom, II 149.
Berg, Rudolf, Overlæge. I 199.
Berg, C., Politiker. II 72.
Bergsøe, Vilh. I 67—69. 70. 194. II 74.
Bernay, M., tysk Litterærhistoriker. III 122.
Bierfreund, Th. Dr. II 189-90.
Bille, C. St. A., Redaktør. I 41.
Bing, F., Direktør. I 199.
Bing, Laurids, Fabriksbestyrer. I 167.
Birket-Smith, Bibliotekar. I 199.
Bismarck, Rigskansler. II 19. 145. 151.
Bjørnson, Bj. Digter. I 179. II 26. 45. 61. 77. 81. 82. 83. 116. 128. 130. 131. 138. 143. 172. III 20. 36.
Blind, Matilda, Forfatterinde. III 71.
Bonald, fransk Forfatter. II 29.

Borchsenies, Otto. I 44. 160. 199. II 57. 133. 134. 135. 136. 164. T 2. III 133.
Bourget, Paul. II 208.
Brandes, Edvard. I 195. 199. II 27. 32. 82. 208. 212. III 159.
Brandes, Emilie, f. Bendix. I 17.
Brandes, H. C. Grosserer I 17.
Branth, Assessor i Kriminalretten. I 36.
Brun, F. I 36.
Brynjulfsen, Gisli. I 199.
Bræstrup. Politimester. II 56.
Brøchner, Hans. Professor I 30—34. 37. 78. 163. 194. II 73. 93. 106. T 5. III 19. 160. 161.
Brøndsted, K. G. II 213.
Buffon, fransk Forfatter. III 7.
Busken-Huet, hollandsk Kritiker. III 103.
Byron, Lord. I 64. 99. 103. 104. 110. 183. II 31.
Bødtcher, Ludvig. I 52. 176. 194. II 92.
Bøgh, Erik. I 194. 195.
Børne, I 100. 102. III 107.
Bøttiger, C. W.. svensk Digter. III 84.
Châteaubriand. II 29. III 177.
Cherbuliez, Victor. II 181. III 123.
Christiansen, Einar. I 109.
Clairmont, Miss. III 71.
Clausen, H. N. II 57.
Clausen, R., Folketingsmand. I. 191.
Collin, Chr., Docent. II 188. 189. 195—201. III 50.
Collin, J. C. Etatsraad. I 22. III 75. 161—62.
Comte, Aug., Filosof. II 152.
Constant, B. I 130. 136.
Coppée, Fr. II 208.
Corru, Montague, Lord Beaconsfields Sekretær. II 15.
Credner, tysk Forlægger. III 111.
Curtius, Ernst, Dr. II 24.
Cæsar, Jul. II 149.
Darwin, Charles. I 189—90. III 56.
Deuntzer, Konseilspræsident. I 199.
Dickens, Charles. I 101. III 56.
Didrichsen, F., Professor. I 199.
Dinesen, Wilhelm. II 93.
Disraëli, Benjamin (Jarl af Beaconsfield) II 13-17. 18-22. 25. 144. III 45. 164-66.
Doumic, E., fransk Litterærhistoriker. II 208.
Drachmann, A. G. Professor. I 199. III 22.
Drachmann, Holger. I 69. 166. 167. 195. II 26. 34. 36. 39. 45—48. 68. 77—81. 100. 102. T 2. III 24. 26. 27. 30. 38. 85.
Drewsen, Viggo, Kontorchef. I 199. II 26. 112-13. 119-24. 140 T. 7. 8. III 85.
Dreyer, Max, tysk Dramatiker. I 64.
Dumas, fils. I 91. 110.
Duus, Aage. II 181. 195.
Dühring, Eugen. II 149.
Eiriksson, Magnus. I 199.

Elberling, Emil, Bibliotekar. I 35.
Eliot, George. I 101.
Ellinger, Professor. II 181.
Elmegaard, Bertel. II 137.
Erslev, Kr., Professor. I 194. 199.
Evaldsen, A. C., Prof. juris. I 199.
Ewald, Carl. II 207.
Ewald, H. F. I 70.
Ewald, Johannes. I 141. III 27.
Ewaldsen, Præst. II T 5.
Faguet, Emile. III 117.
Falbe-Hansen, Professor. I 199.
Feuerbach, Ludv. I 24. 33. 37. 110. 113. II 9. 168.
Fichte, tysk Filosof. II 9.
Fitton, Mary, Hofdame hos Dronning Elisabeth. II. 190.
Flaubert, G. II 200.
Fog, B. J. II 62.
Franzos, Karl Emil. II 64.
Frederiksen, N. C., Professor. I 35.
Frenzel, Karl, tysk Forfatter. II 64.
Fridericia, Professor. I 194. 199.
Frænckel, Dr. II T 2.
Furnivall, Shakespeareforsker. II 189.
Galschiøt, M. I 199.
Garborg, Arne. II 116—17. 119. 123. 126. 140. 200—201.
Geibel, Emanuel. I 101.
Geiger, Ludv., Professor. III 125. 133.
Geijerstam, G. af II 139.
Geleff, Socialistfører. I 125.
Gertz, Cl. I 199. 212. 213.
Gg (Brandes' Pseudonym som Teaterkritiker i »Illustreret Tid.«) I 87.
Gjellerup, Jul., Forlægger. II 180.
Gjellerup, Karl. I 116. II 74. 96. 100. 118—19. III 25. 28.
Godwin, Mary. III 71.
Goedeke, tysk Litterærhistoriker. III 110.
Goethe. I 139. II 9. 151. 197. 198.
Goldschmidt, E., Dr. med. II 213.
Goldschmidt, M. A., I 89. 129. II 74. 76. III 20.
Goos, C. I 199. II 27.
Gotschall, Rud., tysk Litterærhistoriker. III 108.
Grundtvig, Elisabeth. II. 126. 127—29. 131.
Grundtvig, N. F. S. I 171. III. 8. 19. 33. 132.
Guingené, fransk Kritiker. III 114.
Guizot. I 95. III 121.
Gutzkow, tysk Forfatter. III 107. 125.
Hamsun, Knut. II 109.
Hannover, Emil. III 100.
Hansen, Adolf. I 167. 199. II. 30. 188. T 3.
Hansen, Emanuel, Oversætter. II 138.
Hansen, Octavius. I 35.

Hansen, P. I 35. 129. II 154. III 58.
Hartmann, Eduard v. II 149.
Hasselbalch, cand. teol. II 213.
Hauch, J. C. I 68. 78. 160. 162. 176. 193. II T 6—7. III 57. 58.
Haym, tysk Litterærhistoriker. III 110.
Heegaard, S. Filosof. I 43. 199.
Hegel, F., Forlagsboghandler. I 199.
Hegel, Filosof. I 37. II 9.
Heiberg, J. L. I 37. 91. 176. II 90. 109. III 12. 29. 57. 59.
Heine, H. I 55. 100. 102. 104. II 9. 19. 185. 186—87. III 13. 91 ff. 109.
Hermansen, Teolog. II 155.
Hertz, Henrik. I 51. 52. 86. 91. 108. 176.
Hettner. I 134.
Heuch, J. C. Biskop. III 174—77.
Heyse, Paul. I 194. II 24—25. 71. 148. III 141—142.
Hildebrand. Karl. III 117.
Hjorth, G., cand. polit. I 191.
Hoffory, Jul. II 86.
Holberg, Ludv. II 85—90. 145. III 27.
Holstein, Ludv. II 209.
Hopfen, Hans II 64.
Hostrup, J. C. I 91. 98. 106—7. 108. 176. II 128. 131. 132. 133. 134. III 29. 95. 157.
Huysmans II 208.
Hugo, Victor. I 99. 100.
Høffding, Harald. I 43. 199. II 33. 70. 106. 108. 147. 150—60. 164. 213. III 141. 145.
Hørup, V. II 20. 32. 127. 132. 210. III 22.
Ibsen, Henrik. I 51. 111—112. 149. 179. 183. II 33. 82. 83. 114—15. 172. 185. III 20. 34. 36.
Ingemann, B. S. II 90. 91.
Ipsen, Alfr. II 141. 213.
Jacobsen, J. P. I 69. 93. 157—58. 167. 189. II 75. 93. 100. 102. 106. 208 T 2—3. III 12. 24. 25. 26. 38.
Johansen, Oscar. Overretssagfører II 162.
Jungersen, Fr. II 173—75. III 42.
Jyde, Søren. III 159.
Jørgensen, Chr. Redaktør I 189. 191. 192. II T 4.
Jørgensen, Johannes. I 103. 105. 172. II 203—6. III 26.
Jørgensen, Karl, Redaktør II 177.
Kaalund, H. V. II 36—43. 92. T 7. III 27.
Kaalund, Kr. Dr. phil. I 199.
Kant, Immanuel. II 106.
Kapp, Tysk Politiker. II 64.
Kaufmann, Richard. II T 2.
Keller, Gottfried I 101.
Kerner, Justinus. III 118.
Kielland, Kitty L. II 199. 200.
Kierkegaard, S. I 19. 21. 37. 61. 136. 171. 183. III 11. 22. 33. 167.

Klein, V. Professor II 130. 134. 140.
Kleve, Stella (Pseudouym for Fru M. Malling) II 126.
Klinger, Max. Tysk Kunstner II 24.
Knudtzon, K. G. Dr. I 199.
Krog, Gina. II 126.
Krogh, A. Præst I 192.
Krohg, Chr. Norsk Maler II 125.
Kromann, K. I 199. II 70.
Krüdener, Mme III 77.
Kröyer, S. Maler III 23.
Købke, Bibliotekar. II 94.
Lacour, Prof. Højskolemand. II 138. 213.
Lamartine. I 99. 100. III 77.
Lammenais. I 99. 100.
Lang, Heinrich. Rationalist II T 3.
Lange, C. Professor, Nervelæge I 199.
Lange, Jul. I 25. 26—29. 36. 45—46. 47—50. 62. 65—66. 78. 199. II 94. 109. 191. III 17. 169.
Lange, Sven. I 172. II 108.
Larsen, A. C. I 35. 36. 166. 194. II 70. T 2.
Larsen, H. N. Generalkorrespondent I 191.
Larsen, N. I. Politiker I 133.
Lassalle, I 181. 194. II 9. 17—20. III 44. 45.
Lauridsen, J. K. II 137.
Lazarus, tysk Professor II 64. 65.
Legouvé. I 91.
Lehmann, Edv. Dr. II 5. 181.
Lehmann, Orla. II 56. III 132.
Lemaître. II 208. III 104.
Lenau, Nicolaus. I 101.
Leroux, Pierre. III 113.
Levertin, Oscar. III 82. 84.
Levison, F. Dr. med. II 30.
Lewis, Byrons Sekretær. III 73.
Lie, Jonas. II 180.
Liebenberg, F. L. I 199. II T 2.
Lindau, Paul & Rudolf II 64.
Ljunggren, Gustaf. Svensk Litterærhistoriker II 12.
Lucifer. II 171.
Lund, H. C. A. Prof. II 96.
Lund, Troels. I 26. 199.
Luther, Martin. II 114. 120. 147. III 155.
Løffler, E. Prof. I 35.
Løve-Bochum, tysk Politiker. II 64. 65.
Madsen, Oskar. II 106.
Maistre, Joseph de I 99. 170.
Martensen, H. I 43. II 62.
Maupassant, Guy de II 161.
Mehren, Prof. I 195.
Menzel. Tysk Kunstner II 24.
Mérimée, Prosper. I 89.
Michaëlis, S. II 103. 105.
Michelsen, Carl. Fransklærer. I 189.
Mill, Stuart. I 61—62. 192. 193. II 144. 145. III 34. 140—41.
Molbech, Chr. K. F. I 194. II 43—44. III 21. 57. 85. 90. T. 2. 4.
Molière, I 91.
Moltke, Generalfeltmarskal. II 8. 145.

Monrad, Johan. II 86.
Monrad, D. G. I 131. 150—51.
Mont, Pol de. III 117.
Munch, Andr. I 86—89. 92—95. 108. II 10.
Musset, Alf. I 91. 156. 192.
Muther, Rich. tysk Kunsthistoriker. III 100.
Myhrmann, Anna. III 83.
Mylius-Erichsen. II 209.
Møller, Christian. Filosof I 47.
Møller, P. L. III 57. 62. 133.
Møller, H. L. Dr. II 181. 185.
Møller, Vilh. I 133. 167. 193. II T 2. 3.
Møller, Niels, Forfatter. II 103. 209.
Nachtigall, Dr., Afrikarejsende. II 24.
Nansen, Peter. II 130. 163.
Nathansen, M., Redaktør. I 191,
Nettement, fransk Kritiker. III 114.
Nikolaj den Første. II 186.
Nielsen, Fr. Kirkehistoriker. II T. 8.
Nielsen, jysk Bondepolitiker. II 104.
Nielsen, Rasmus. I 41-43. 163. II 93. III 19.
Nielsen, Zak. II 137.
Nietzsche, Fr. II 22. 146—60.
Nissen, C. A., Professor. II 30. 161. III 107—8. 124. 191.
Noes, Jysk Bondepolitiker. II 104.
Nutzhorn, Frederik, Filolog. I 25. 46.
Nørregaard, Jens, Dr. I 35.
Oehlenschlager, Adam. I 91. (oehlenschlägerske Skole 92—95). 141. 163. II 90. 91. III 11. 22. 27. 46. 57. 132.
Oskar den Første. II 57.
Palm, Frue. III 78. 79. 80.
Palm, Konsistorialraad. III 78.
Paludan, Julius, Professor. II 28. 29—30. 86. 109. 111. 112. 127.
Paludan-Müller, C., Rektor. I 47.
Paludan-Müller, Digter. I 40. 51. 52—59. 98. 176.
Paludan-Müller, Stiftsprovst. III 76.
Paludan-Müller, Jens. I 26. 46.
Paulsen, Harald, Højesteretsassessor. II T 2.
Petersen, Clemens. I 150. II 78. III 57.
Personne, svensk Lektor. II 125.
Petersen, Emil, Afdelingschef ved Statsbanerne. I 26.
Petersen, Julius, Matematiker. I 167. 199.
Petersen, N. M. II 86.
Pingel, Victorinus. I 199. II 26. 54—60. 72. 104. 210—12.
Pio, Louis. I. 125.
Planche, Gustave. fransk Kritiker. I 134. III 117.
Platon. II 154.
Ploug, Carl. I 40. 119. 124. 126—32. 150. 160. 168. 187. II 35. 43—62. 77. T 6. 7. III 22. 163.

Ploug, Hother. II 55. III 95.
Polidori, Dr. III 73.
Pontoppidan, Henrik. II 137. III 47. 48.
Pontoppidan, Morten. II 167. 213.
Prip, Anna, Præstefrue II T 6.
Proudhon. I 113.
Pry, Poul (Pseudonym for Richard Kaufman). I 42. II T 2
Puggaard, Grosserer. I 48.
Pullich, Overlærer. I 199.
Puls, Dr. III 109—11.
Rahbek, K. M. I 89. II 86. III 27.
Rasmussen, Vilh. cand. mag. II T 4.
Rasmussen, William. I 189. II T 4.
Recke, Ernst von. II 40. III 128. 129—32.
Reedtz-Thott, K. T. T. O., Baron. I 22.
Renan. I 50. 155. 192. II 161. III 168.
Reville, Albert. II T 3.
Richardt, Chr. I 36. 51. 52. 91. 98. 106. III 27. 95.
Riis-Knudsen, Professor. II 109.
Rode, Helge. II 207.
Rodenberg, Julius, tysk Litterærhistoriker. II 64. 65.
Rosenberg, C. I 140—141. 187. II 58. 111. III 132.
Rosenberg, P. A., Docent. II 109. 140.
Rosing, M. Forfatter. I 133. II 53.
Rossetti, William, engelsk Litterærhistoriker. III 69. 70.
Rubens. I 89.
Ruskin, John. III 9. 13.
Rørdam, Valdemar. I 52. III 91.
Sainte-Boeve. I 50. 70—77. 134. II 188. 198. T 8. III 11. 57.
Sand, George. I 100. 110. 136.
Sandeau, fransk Dramatiker. I 91.
Sannom, Frk. II 127.
Sars, Ernst, norsk Historiker. II 86.
Schack, Alb. II 213.
Schandorph, S., Forfatter. I 69. 199. II 39—42. 45. 48—54. 82. 100. 102. 136. 163. 164. III 124.
Scharling, Henrik. Professor. I 35. II 114. 122.
Scharling, William, Prof. I 35.
Scheibe. II 86.
Schellerup, Professor. I 199.
Schelling, tysk Filosof. II 9.
Scherer, W., tysk Litterærhistoriker. I 106. II 64. 65.
Schiødte, J. C., Zoolog. I 199.
Schiøtt, Jul. II 33.
Schlegel, Fr., tysk Romantiker. I 170.
Schleisner, P. A., Prof., Dr. med. I 153.
Schmidt, Jul., tysk Litterærhistoriker. III 118—20. 132.
Schmidt, Rudolf. I 43. 83—86. 110. 136—38. 141. 146—50. 191. 200. II 38—39. 74. 167. III 22. 57. 132.
Schopenhauer, Arthur. II 9. 126.

Schrøder, Ludvig. II 138.
Schwanenflügel, H. W. 167. 199. II 86. 91. 212.
Schück, Henrik, Professor i Upsala. II 188. 189. III 81.
Scribe. I 91.
Secher, V., Redaktør. II 133. 135.
Sénancourt. I 121.
Shakespeare. I 91, II 187—91.
Shelley, P. B. I 194. II 31. III 32. 68—74. 138.
Schrøder, tysk Skuespilforfatter. I 91.
Sibbern, C. F., Prof. i Filosofi. I 34. II T 2.
Sibbern, Gabriel, cand. mag. Fattigforstander. I 36. 199. II T 2.
Siesbye, O. I 199.
Skavlan, Olav, norsk Holbergforsker. II 31. 86.
Skram, Erik, Forfatter. I 77. II 77. 82. 163. III 96.
Smith, C. W., Prof. i de slaviske Sprog. I 160. II 86. T 6.
Snoilsky, Carl. I 52. 194. 195. II 73.
Spalding, Shakespeareforsker. II 189.
Spencer, Herbert. II 151.
Spielhagen, Fr. II 24. 64.
Spinoza, Benedict. II 106.
Staël, Mme de. I 121. 123. II 29. 112.
Staffeldt, Schack. I 176. III 37. 39.
Steen, Adolf, Matematiker. I 199.
Steenstrup, Johannes. II 91.
Steffens, Henrik. I 189.
Steinthal, tysk Professor. II 64.
Sthyr, Biskop. I 35.
Storm, Theodor. I 101.
Strauss, David. I 24. 33. 193. II 9. III 168.
Strindberg, August. II 114—16. 119. 123. 124—25. 126. 207. III 32.
Strodtmann, Adolf. Tysk Litterærhistoriker I 196. II 9.
Strodtmann, Henrietta. I 196. II 9.
Stuckenberg, Viggo. II 103. 104—5.
Stöcker, Hofpræst II T 8.
Sveistrup, Poul. Herredsfoged. II 140.
Taine, H. I 40. 43. 66. 71. 77—85. 175. 192. II 161. 172. 192. T 8. III 11. 16. 31. 121—22. 137. 144.
Tegnér, Elof. Universitets Amanuensis II 10. III 33. 82. 83.
Tegnér, Esaias. II 9—13. 75. III 34. 78.
Testa, Costanza. III 160.
Tetens, Stiftsprovst i Odense III 76.
Thackeray, W. M. I 110.
Theodorus. (Pseudonym for *A. C. Larsen*) I 37. II 70.
Thiele. Professor I 199.
Thomander. Biskop III 78.
Thomsen, Vilh. Sproghistoriker I 35. 199.
Thorel, Jean. Fransk Kritiker III 77. 104. 115.
Thorsøe, Al. Dr. I 199.

Tichanoff, russisk Journalist. III 75.
Topsøe, Vilhelm. I 131. II 60. 74. 76. III 22.
Treu, Dr. Arkæolog II 24.
Trier, Herman. I 199. II 104.
Turgenjew, Ivan. II 76.
Tuxen, L. Maler III 23.
Tyler, Schakespeareforsker II 190.
Ussing, I. L. Professor II T 5.
Wagner, Adolph. tysk Professor. II 14.
Watt, Robert. II 142. T 2.
Watteau. III 100. 101.
Vedel, Valdemar. II 11. 95—100. 103. 106. 108. 109. 201—2. 205—7. 212. III 46.
Wegener, Joh. Præst I 192.
Velasques. II 14.
Werdet. Fransk Kritiker. III 117.
Wergeland, Henrik. III 9. 33.
Werlauf, Arkivar. II 86.
Westbrook, Harriet. III 70. 71.
Wilkens, Cl. I 177. II 70.
Wimmer, F. A. Professor. I 199.
Winther, Chr. I 176. 195. II 35. 92. III 84 85. 128. 129—32. 171.
Vivanti, Annie. III 93.
Vodskov, H. S. II 67—72. III 57. 116.
Voltaire. I 110. 179.
Voltelen, Jac., cand. phil. I 17.
Wrangel, Prof. III 83.
Zeuthen, H., Prof. I 36.
Zola, Emile. I 138. II 161. III 32. 65. 138.
Østrup, J. Dr. III 116.

LITTERATURFORTEGNELSE.

Omfattende en Række Skrifter og Pjecer, der behandle ikke blot Striden om G. Brandes, men ogsaa om Naturalismen i videre Forstand.

A x (Dr. med. **Schleisner**): Den nye sensualistiske Skole og Dr. Brandes. 1871.

44 (**D. G. Monrad**): Den frie Tanke og Dr. Brandes Forelæsninger. 1872.

G. Brandes: Forklaring og Forsvar. 1872.

Fr. Jungersen: Miraklet, Videnskaben og Troen. 1875.

Ad. Hansen: G. Brandes: Naturalismen i England. En Anmeldelse. 1876.

J. C. Heuch: Dr. G. Brandes' Polemik mod Kristendommen. 1877. (Dette Skrift indeholder værdifulde Bidrag til en Karakteristik af G. Brandes polemiske Uærlighed.

H. V. Kaalund: En aaben Hilsen til Holger Drachmann. 1878.

Alfr. Ipsen: Det social-revolutionære Nytaarsag. 1880.

C. Ploug: Det litterære Venstre. Angreb og Forsvar. Særtryk af „Fædrelandet". 1880.

J. Paludan: Lærefriheden og Demokratiet, Til Orientering i Spørgsmaalet om Dr. G. Brandes' Ansættelse ved Universitetet (Særtryk af en Artikelrække i „Dagbladet"). 1880.

Dr. **V. Pingel**: Nogle Dagbladsartikler om politiske og filosofiske Æmner. 1880. (Optryk af Forfatterens forskellige polemiske Indlæg i „Morgenbladet").

N. Lindberg: Om Trosfrihed. 1880.

Otto Møller: Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri. 1880.

Christopher Brun: Kristensamfundets Synder. 1880.

Forholdet mellem Mand og Kvinde belyst ved Udviklingshypotesen (V. Drewsen). 1884.

V. Klein: Det litterære Venstre og det saakaldte Sædelighedsspørgsmaal. 1887.

Lektor **Personne**: Strindberg-Litteraturen och osedligheten blandt ungdomen. 1887.

Gustaf af Geijerstam: Hvad vill lektor Personne? Et genmäle. 1887.

Bj Bjørnson: Engifte og Mangegifte (Bibliotek for de tusind Hjem) Kria. 1887.

A. S.: Kan Kvindesagen og Sædelighedssagen skilles ad. 1887.

H. P. Barfod: Tør kristne Mennesker anbefale Fritænkernes Lærdomme? 1887.

Prof. med. Dr. **Lachmann**: Den nyere Naturanskuelse. Kria. 1888.

Darvinisme og Kristendom. Tre Prædikener af engelske Biskopper. 1888.

Grænser for Kønsfriheden. Af Forfatteren til „Forholdet mellem Mand og Kvinde" (V. Drewsen). 1888.

Arne Garborg: Fri Skilsmisse Indlæg i Diskussionen om Kærlighed. Bergen 1888. (Dels Polemik med Prof. Petersen Kria, dels Polemik med Alfr. Ipsen optrykt fra „Ny Jord").

V. Klein: Antibrandesianske Flyveblade. 1888.

Cl. Wilkens: Georg Brandes som litterær Kritiker. Særtryk af „Tilskueren" (en udvidet Omarbejdelse af Forf's. Artikel i „Biografisk Leksikon"). 1888.

E. Brandes: Fra 85 til 91. 1891. (Fremstilling af de Radikales politiske Manøvreren og Kamp i det nævnte Tidsrum).

V. Pingel: Et politisk Tilbageblik. 1891. 2. Oplag.

(En skarp Fordømmelse af Radikalismens Fremgangsmaader og af Pressedemoralisationen indenfor Venstre).

Fr. Jungersen: Ildsignaler og En Efterskrift. To Bladartikler. 1892.

Prof. **V. Klein**: Nutidsspørgsmaal I—II (et orienterende Tidsskrift med Hensyn til Polemikken mod Brandesianismen). 1891—92.

Aage Duus: Under Fremskridtets Fane. 1892.

Johs. Steenstrup: „Fra Fortid og Nutid" 1892 (indeholder bl. a. en fyldig Gendrivelse af Brandes' Paastand, at I. P. Jakobsen først skulde have indført Darwins Tanker hos os).

Docent **Theodor Hielmquist**: Den moderne Skønlitteratur og Kristendommen. Kria. 1892.

H. L. Møller: Danmarks Fremgang 1864—94. En Lejlighedsbetragtning. 1894.

Prof. **H. O. G. Ellinger**: Om Nationalfølelse. Svar til Dr. phil. G. Brandes. 1894.

Chr. Collin: Kunsten og Moralen. Bidrag til Kritik af Realismens Digtere og Kritikere. 1894.

J. Collin: Dr. G. Brandes' Anekdoter om H. C. Andersen. 1896. *

Dr. **C. N. Starcke**: Studenterbogen 1896. (Heri V. Vedels Skildring af G. Brandes' Forelæsninger og andre spredte Bidrag til en historisk Tidsskildring).

Johs. Jørgensen: Livsløgn og Livssandhed. 1896. 6. Oplag.

Johs. Jørgensen: Helvedfjender. 1898.

A. Schack: Kunsten i Brutalitetens Tjeneste. 1899.

Alfr. Ipsen: Dr. Edv. Brandes og „Politiken". Aabent Brev til „Politikens" Læsere. 1899. 1—3 Oplag.

Amand Breitung: Abeteoriens Bankerot. 1899.

K. G. Brøndsted: Et Tilbageblik paa Foraarets saakaldte litterære Kamp og dens Virkninger. Foredrag holdt i Horsens 8 Septbr. 1899.

M. Bernay: Schriften zur Kritik und Litteraturgeschichte 1899. IV (Se S. 281 ff).

---

* (typisk for G. Brandes' fænomenale Uvederhæftighed og Letfærdighed i Omgang med Sandheden).

A. Schack: Den litterære Strid. 1900. 1—3 Oplag.

Distriktslæge Dr. med. **J. G. Ditlewsen**: Om Darwin og Darwinismen. 1900.

A. Schack: Kunsten og Livet. Tre Foredrag. 1901.

Vigilia. Møderne i Koncertpalæet 25. Februar og 4. Marts (efter stenografisk Referat).

David Sprengel: Den svenska naturalisme på 80-talet. 1902.

Gjevnø: Fire Foredrag om Skabelsen. 1902 (et klart og populært skrevet Indlæg mod Fritænkeriet).